МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

НАУКОВИЙ ВІСНИК ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ
Випуск 7
Частина 4

Херсон
2014

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович, *доктор економічних наук, професор (декан факультету економіки і менеджменту, професор кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).*

Заступник головного редактора:

Соловйова Ніна Ігорівна, *доктор економічних наук (професор кафедри менеджменту і адміністрування Херсонського державного університету).*

Відповідальний секретар:

Станкевич Юлія Юріївна, *кандидат економічних наук (доцент кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).*

Члени редакційної колегії:

Мохненко Андрій Сергійович, *доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Херсонського державного університету).*

Мармуль Лариса Олександрівна, *доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Державного університету телекомунікацій).*

Стратонов Василь Миколайович, *доктор юридичних наук, професор (декан юридичнго факультету Херсонського державного університету).*

Іртищева Інна Олександрівна, *доктор економічних наук, професор (професор кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського).*

Сарапіна Ольга Андріївна, *доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри обліку та аудиту Херсонського національного технічного університету).*

Хрущ Ніла Анатоліївна, *доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету).*

Князєва Олена Альбертівна, *доктор економічних наук, професор (професор кафедри економіки підприємства та корпоративного управління Одеської національної академії зв'язку імені О. С. Попова).*

Скидан Олег Васильович, *доктор економічних наук, доцент (проректор з наукової роботи та інноваційного розвитку Житомирського національного агроекологічного університету).*

Лозова Тамара Іллівна, *доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри бухгалтерського обліку Бориспільського інституту муніципального менеджменту Міжрегіональної академії управління персоналом).*

Грегорі Гарднер, *Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.*

Едвін Португал, *Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.*

Римантас Сташис, *Ph.D, професор економіки, завідувач кафедри менеджменту Клайпедського університету, Литва.*

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»
включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказу МОН України від 14 лютого 2014 року № 153

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Херсонським державним університетом
на підставі Протоколу № 3 від 27.10.2014 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19747-9547Р,
видане Державною реєстраційною службою України 15.03.2013 р.

ISSN 2307-8030

© Херсонський державний університет, 2014
© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2014

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 4
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Черняк Г.М.
АДАПТАЦІЯ ДО УМОВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА 9

Чорій М.В.
ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ 12

Шванський В.С.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАВОК
ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ 14

Шевчук О.А.
НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІДЕРСТВА
ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ 18

Шерман Є.М.
ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ МЕХАНІЗМАМИ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ 22

Шиян Н.І.
ЦИКЛІЧНИЙ СКЛАДНИК ДИНАМІКИ ПРОДУКТИВНОСТІ КОРІВ В УКРАЇНІ 25

Штогринець Н.В.
ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ 30

Юхнов Б.Ю.
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ КОМПАНІЙ
З РОБОЧОЮ АКЦІОНЕРНОЮ ВЛАСНІСТЮ 34

Ярова В.В.
МЕТОДИКА ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ 37

Яцентюк С.В.
ФОРМУВАННЯ СУКУПНОГО КАПІТАЛУ БРЕНДУ:
ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ БРЕНДУ НА РИНКУ B2B 41

Яцина В.В.
ВИЗНАЧЕННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АУТСОРСИНГУ
ПІД ВПЛИВОМ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ 46

СЕКЦІЯ 5
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Антохов А.А.
ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА 49

Березіна О.Ю., Камінська О.В.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ
ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНІ 53

Бєлікова Н.В.
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ
ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ 56

Бондаренко В.М., Чубарь О.Г.
ЕМПІРИЧНА ОЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНОЇ
ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ 61

Вяткіна Т.Г.
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РЕСУРСНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ 65

Гордієнко В.П.
ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ 67

Гусак В.Г.
АЛГОРИТМ ПОБУДОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ
ПРОМИСЛОВО-ХАРЧОВОГО КЛАСТЕРА 71

Доровський О.В., Олійник А.Д.
ФАРМАЦЕВТИЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ.....75

Дронова Т.С.
ІНВЕСТИЦІЇ – ВАЖЛИВИЙ ВКЛАД У ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....79

Лифар В.В.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ
ВИКОРИСТАННЯ ТРАНЗИТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ.....81

Мошак О.В.
ПРИРОДНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ.....85

Папіж Ю.С.
ЕФЕКТИВНА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА: ФАКТОРИ РОЗВИТКУ.....89

Пашкевич М.С., Харченко М.А., Чуриканова Е.Ю.
ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ
КЛАСТЕРИЗАЦИИ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ ГОРОДА СТАХАНОВА
В РЕГИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ ПРОДУКТИВНЫХ СИЛ.....91

Сойма С.Ю.
РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ.....95

Стрий Л.А., Захарченко Л.А., Голубев А.К.
МОДЕЛЬ ЭВОЛЮЦИИ ВИДОВ РЫНКОВ.....99

Тульчинська С.О.
СУТНІСТЬ І ЛОГІКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КАТЕГОРІАЛЬНИХ ПОНЯТЬ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНІВ.....103

Харлан Є.А.
ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В РИНКОВИХ УМОВАХ.....106

Чушенко В.О.
ЗМІСТ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ
В КОНТЕКСТІ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЗРОСТАННЯ.....109

СЕКЦІЯ 6
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Герасименко Т.В.
ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....114

Дорошенко Н.О.
ОБ'ЄДНАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ
ЯК ПЕРЕДУМОВА РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....118

Заховалко Т.В., Максишко Н.К.
СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....121

Котигрошко О.І.
ТЕОРІЇ ІНВЕСТИЦІЙ У ДОСЛІДЖЕННЯХ
ПРОВІДНИХ УЧЕНИХ КЛАСИЧНОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ.....124

Плікус І.Й.
ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСЬ ПІДРИЄМСТВА:
ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ 127

Шкабара Т.Л., Остапенко А.Ю.
ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРАРНОГО
ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕРГАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....131

СЕКЦІЯ 7
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Бойченко В.С.
СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ.....136

Волошин В.В., Дацко О.І., Шехлович А.М.
ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....139

Герчанівська С.В., Колос З.В.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ПРАЦІ 145

Гірман А.П.
СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ МЕНЕДЖЕРА 147

Дідківська О.Г.
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВИПУСКНИКІВ ВНЗ
У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ 150

Карпенко Н.М., Василичев Д.В.
СТАН І ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ 154

Когатько Ю.Л.
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ НА ДИФЕРЕНЦІАЦІЮ
В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ 159

Карзун І.Г.
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ ЗБАЛАНСУВАННЯ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ
ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 162

Сенів Л.А.
ВСТУП ДО ЄС ЯК ШЛЯХ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ 166

СЕКЦІЯ 8
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Бабіченко В.В.
ПІДТРИМКА КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРА В УКРАЇНІ:
ОСОБЛИВОСТІ, ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ 170

Бродовська О.Г.
ВПЛИВ ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ НА ДЕРЖАВНІ ЗАКУПІВЛІ
В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ 174

Бужак Ю.С.
АНАЛІЗ ВПЛИВУ ОПОДАТКУВАННЯ ІМПОРТУ НА РОЗВИТОК
ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ 178

Ведернікова С.В.
МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
БАНКІВ І ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ МАРКЕТИНГУ 182

Гнидюк І.В.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ 186

Гойванюк М.П.
МОДЕЛІ ПОБУДОВИ СИСТЕМ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ 190

Голофаева И.П.
МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ СИТУАЦИЯМИ
ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: МОДЕЛИРОВАНИЕ ОТРАСЛЕВЫХ
ХАРАКТЕРИСТИК И ТЕНДЕНЦИЙ СОСТОЯНИЯ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ 194

Давидкова Н.М.
КОНЦЕПЦІЯ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ 202

CONTENTS

SECTION 4
ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Chernyak G.M.
ADAPTATION TO THE ENVIRONMENT AS A TOOL FOR PROVIDING ECONOMIC SECURITY....9

Chorij M.V.
THE IMPACT OF ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF INFORMATION PROVIDING UPON THE COMPETITIVENESS OF AUTO TRANSPORT ENTERPRISES....12

Shvanskiy V.S.
SPECIFICITY OF FOOD SUPPLY CHAIN FORMATION....14

Shevchuk O.A.
SCIENTIFIC APPROACHES TO STRATEGY LEADERSHIP DEVELOPMENT OF DOMESTIC INDUSTRIAL ENTERPRISES....18

Sherman E.M.
PRINCIPLES OF MANAGEMENT OF ECONOMIC MECHANISMS IN THE FOOD INDUSTRY....22

Shiyan N.I.
CYCLICAL COMPONENT DYNAMIC PERFORMANCE COWS IN UKRAINE....25

Shtogrynets N.V.
THE PECULIARITIES OF THE METHODOLOGY IN THE RESEARCH OF TRANSACTORS' ACTIVITIES IN THE AGRICULTURE....30

Yukhnov B.Y.
FEATURES OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE COMPANIES WITH THE WORKING STOCK OWNERSHIP....34

Yarovaya V.V.
THE METHODOLOGY OF SOCIAL RESPONSIBILITY ASSESSMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES....37

Yatsentyuk S.V.
FORMATION OF THE AGGREGATE BRAND EQUITY: SPECIFICS OF CONSUMER BRAND INTERACTION IN B2B MARKET....41

Yatsyna V.V.
THE FEASIBILITY DEFINITION OF OUTSOURCING APPLICATION UNDER THE TRANSACTION COSTS INFLUENCE....46

SECTION 5
DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Antohov A.A.
THE THEORETICAL BASIS FOR REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN TERMS OF INTELLECTUALIZATION OF SOCIETY....49

Berezina O.Yu., Kaminska O.V.
THE CONCEPTUAL FRAMEWORKS OF RISK-MANAGEMENT OF THE INNOVATIVE ACTIVITY IN REGION....53

Belikova N.V.
DIRECTIONS OF IMPROVED METHODOLOGY STRUCTURATION ECONOMIC REFORM....56

Bondarenko V.M., Chubar O.G.
EMPIRICAL ASSESSMENT OF CONSULTING AND ORGANIZATIONAL SUPPORT OF BUSINESS IN TRANSCARPATHIAN REAGION....61

Viatkina T.G.
METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING REGIONAL RESOURCE POTENTIAL....65

Gordienko V.P.
INVESTMENT POTENTIAL OF THE REGION AS AN ECONOMIC CATEGORY....67

Gusak V.G.
THE ALGORITHM FOR THE CONSTRUCTION OF A REGIONAL MONITORING SYSTEM INDUSTRIAL-FOOD CLUSTER....71

Dorovskiy O.V., Oliynyk A.D.
PHARMACEUTICAL INDUSTRY OF UKRAINE: CURRENT STATUS AND DIRECTIONS OF STRATEGIC DEVELOPMENT....75

Dronova T.S.
INVESTMENT – AN IMPORTANT CONTRIBUTION TO HUMAN CAPITAL AGRICULTURAL ENTERPRISES POLTAVA REGION 79

Lyfar V.V.
PROVIDING OF THE REGIONAL MARKETING STRATEGY OF REGION TRANSIT POTENTIAL USE 81

Moshak O.V.
NATURAL BACKGROUND OF REGIONAL AGRICULTURAL SECTOR'S DEVELOPMENT 85

Papizh Yu.S.
EFFECTIVE REGIONAL ECONOMY: THE FACTORS OF DEVELOPMENT 89

Pashkevych M.S., Kharchenko M.O., Churikanova O.Y.
ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODEL FOR SPATIAL CLUSTERING OF SCHOOLS ACROSS THE STAKHANOV CITY IN THE REGIONAL SYSTEM OF PRODUCTIVE FORCES 91

Soyma S.Y.
GOVERNMENT REGULATION OF EXTERNAL ECONOMIC ACTIVITY OF THE REGION 95

Striy L.A., Zaharchenko L.A., Golubev A.K.
MODEL OF EVOLUTION OF TYPES OF MARKETS 99

Tulchinskaya S.A.
NATURE AND LOGIC OF CATEGORICAL CONCEPTS' RELATIONSHIP IN INTELLECTUAL INNOVATION SYSTEM OF THE REGIONS 103

Harlan E.A.
PECULIARITIES OF REGULATION OF FOOD SECURITY IN MARKET CONDITIONS 106

Chushenko V.O.
CONTENTS OF INNOVATION POTENTIAL REGION IN THE SUSTAINABLE GROWTH 109

SECTION 6
ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Herasymenko T.V.
ABOUT NECESSITY OF RATIONAL NATURE STIMULATION 114

Doroshenko N.O.
ASSOCIATION OF AGRICULTURAL PRODUCERSAS A PRECONDITION FOR AGRICULTURAL LAND USE RATIONALIZATION 118

Zakhovalko T.V., Maksishko N.K.
SYSTEM APPROACH TO ECOLOGICAL-ECONOMIC POTENTIAL MANAGEMENT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE 121

Kotyhroshko O.I.
THEORIES OF INVESTMENT IN RESEARCH LEADING SCHOLARS OF CLASSICAL SCIENTIFIC SCHOOL 124

Plikus I.Y.
ECOLOGICAL ORIENTEERING ACTIVITY: FINANCIAL ASPECT OF THE PROBLEM 127

Shkabara T.L., Ostapenko A.Y.
ECOLOGICAL POTENTIAL OF DOMESTIC AGRICULTURAL MANAGEMENT IN TODAY'S PROCESSES OF EUROPEAN INTEGRATION 131

SECTION 7
DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Boichenko V.S.
THE CURRENT STATE OF MANAGEMENT ACTIVITY IN ZAPOROZHYE REGION 136

Voloshyn V.V., Datsko O.I., Shehlovych A.M.
INCREASING OF HIGHER EDUCATION COMPETITIVENESS AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE STRENGTHENING 139

Herchanivska S.V., Kolos Z.V.
THEORETICAL ASPECTS OF RESEARCH LABOR MARKET 145

Girman A.P.
MODERN PRIORITIES OF THE ORGANIZATION OF WORK OF THE MANAGER 147

Didkivska O.G.
GRADUATES' COMPETITIVENESS IN THE CONTEXT OF COMPETENCY APPROACH 150

Karpenko N.M., Vasylychev D.V.
CONDITION AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF HUMAN CAPITAL
IN THE ZAPOROZHYE REGION.....154

Kogatko Y.U.
INFLUENCE OF SOCIAL INNOVATION ON DIFFERENTIATION IN RURAL 159

Karzun I.H.
ARRANGEMENTS BALANCING SUPPLY AND DEMAND OF EDUCATIONAL
SERVICES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....162

Seniv L.A.
EU MEMBERSHIP AS A WAY OF UKRAINIAN PEOPLE INCOMES RISING.....166

SECTION 8
MONEY, FINANCES AND CREDIT

Babichenko V.V.
SUPPORT OF CORPORATE SECTOR IN UKRAINE:
FEAUTRES, AIMS AND OBJECTIVES 170

Brodovska O.H.
THE INFLUENCE OF THE TAX BUDGATERY POLICY
ON PUBLIC PURCHASING IN SOCIAL SPHERE.....174

Buzhak Ju.S.
ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE IMPORT TAX ON THE DEVELOPMENT
OF PRODUCTION OF LIGHT INDUSTRY IN UKRAINE.....178

Vedernikova S.V.
THE METHODIC APPROACH TO THE ESTIMATION OF EFFICIENCY
OF FUNCTIONING OF THE MECHANISM OF FINANCIAL AND CREDIT INTERACTION
OF BANKS AND ENTERPRISES ON THE BASIS OF MARKETING FRAMEWORK 182

Hnydyuk I.V.
THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF CONSTRUCTION ORGANIZATIONAL
AND ECONOMIC MECHANISMS TO ENSURE EFFICIENCY OF THE BANK.....186

Goivaniuk M.P.
MODELS OF CONSTRUCTION OF BANKING REGULATION AND SUPERVISION.....190

Golofayeva I.P.
MANAGEMENT MECHANISM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES
FINANCIAL SITUATIONS: MODELLING OF INDUSTRY CHARACTERISTICS
AND ENVIRONMENTAL TRENDS 194

Davydkova N.M.
REGULATORY APPROACH BANKING MARKET UKRAINE.....202

СЕКЦІЯ 4
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 65.012.8:338.2

Черняк Г.М.
аспірант кафедри міжнародної економіки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»

АДАПТАЦІЯ ДО УМОВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто основні характеристики адаптації підприємства до умов зовнішнього середовища, досліджено теоретичне підґрунтя економічної безпеки. Автором сформульовано власне визначення адаптації, під якою розуміється інструмент забезпечення економічної безпеки підприємства, що дозволяє своєчасно усувати внутрішні та зовнішні загрози шляхом проведення послідовних цілеспрямованих змін в діяльності підприємства. Визначено, що структурно процес адаптації підприємства складається з двох елементів: адаптивної реакції підприємства і безпосередньо адаптації. Адаптація підприємства як інструмент і спосіб забезпечення економічної безпеки являє собою багатоступеневий процес. Визначено, що без проведення адаптаційних заходів підприємство не може вчасно реагувати на зміни середовища, внаслідок чого стає вразливим до внутрішніх та зовнішніх загроз.

Ключові слова: адаптація, економічна безпека, зміни, зовнішнє середовище, адаптивна реакція.

Черняк А.М. АДАПТАЦИЯ К УСЛОВИЯМ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены основные характеристики адаптации предприятия к условиям внешней среды, исследованы теоретические основы экономической безопасности. Автором сформулировано собственное определение адаптации, под которой понимается инструмент обеспечения экономической безопасности предприятия, которая позволяет своевременно устранять внутренние и внешние угрозы путем проведения последовательных целенаправленных изменений в деятельности предприятия. Определено, что структурно процесс адаптации предприятия состоит из двух элементов: адаптивной реакции предприятия и непосредственно адаптации. Адаптация предприятия как инструмент и способ обеспечения экономической безопасности представляет собой многоступенчатый процесс. Определено, что без проведения адаптационных мероприятий предприятие не может своевременно реагировать на изменения среды, в результате чего становится уязвимым к внутренним и внешним угрозам.

Ключевые слова: адаптация, экономическая безопасность, изменения, внешняя среда, адаптивная реакция.

Chernyak G.M. ADAPTATION TO THE ENVIRONMENT AS A TOOL FOR PROVIDING ECONOMIC SECURITY

This paper examines the main characteristics of enterprise adaptation to environmental conditions, the theoretical foundation of economic security. The author has formulated his own definition of adaptation, which is understood as a tool to ensure economic security that allows time to eliminate internal and external threats by successive targeted changes in the enterprise. Determined that the structural adaptation of the company consists of two elements: the adaptive response and enterprises directly adaptable. Adaptation of the enterprise as a tool and a way of providing economic security is a multistep process. It was determined that, without adaptation measures company can react to changes in the environment, thus becoming vulnerable to internal and external threats.

Keywords: adaptation, economic security, change, environment, adaptive response.

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічна безпека підприємства втілює основні принципи менеджменту, насамперед здатність адаптуватися до швидких змін навколишнього середовища, а також ситуаційного підходу в управлінні, що являє собою здатність адекватно та оперативно реагувати на існуючі та нові загрози нормальній підприємницькій діяльності. Нестабільність економічного середовища, поява якісно нових проблем зумовлює необхідність теоретичного вивчення та обґрунтування практичних рекомендацій для забезпечення економічної безпеки українських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичній розробці питань, пов'язаних з дослідженням економічної безпеки підприємства, багато уваги приділяли О.В. Ареф'єва, Г.А. Андрощук, М.М. Єрмошенко, Т.С. Клебанова, Г.Б. Козаченко, А.В. Крисін, Т.Б. Кузенко, В.І. Мунтіян, Є.А. Олейников, В.С. Пономаренко, В.Л. Тамбовцев, М.Я. Швець, С.М. Шкарлет. Разом з тим на сьогодні відсутній єдиний підхід до розуміння категорії «економічна безпека підприємства», остаточно не сформовано структурні складові даного поняття, чітко не визначено інструментарій, за допомогою якого підприємство має досягти стану економічної безпеки.

Постановка завдання. Основне завдання дослідження – виокремити загальні засади та ознаки, що дадуть змогу сформувати єдине поняття «економічна безпека підприємства», дослідити теоретичні підходи щодо формування економічної безпеки підприємства, визначити роль адаптації як важливого інструменту формування економічно безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «економічна безпека підприємства» тісно пов'язана з такими економічними категоріями та поняттями, які відбивають необхідність змін в діяльності підприємства, адаптацією та розвитком.

Економічна безпека підприємства пов'язана з адаптацією його діяльності до стану зовнішнього та внутрішнього середовища, певними вимушеними змінами в діяльності як реакцією на зміни, що відбулися або очікуються в оточення підприємства. Дане явище у низці наукових праць розглядається як загальносистемний спосіб забезпечення його еко-

номічної безпеки, оскільки під впливом мінливого зовнішнього середовища саме адаптація визначає таку поведінку підприємства, яка забезпечує його довготривале функціонування. Адаптація виявляється у вигляді змін, призначенням яких є приведення стану підприємства у відповідність до стану зовнішнього та внутрішнього середовищ, що дозволяє підтримувати стабільність та гнучкість діяльності підприємства, економічну безпеку його діяльності.

Досліджуючи теоретичне підґрунтя безпеки, можна виокремити два концептуальні підходи щодо її семантики і морфологічного трактування, а саме: статичний (безпека як стан) і діяльністний (безпека як діяльність). Саме діяльністний підхід закладено в основу наукових досліджень і сучасного уявлення про категорію безпеки в усіх варіантах її прояву, відповідно до якого «безпека» уявляється як об'єктивна діяльність суб'єкта у певних умовах, що базується на активній взаємодії цього суб'єкта та умов його існування, якими він опанував у процесі власної самореалізації і здатен контролювати [1].

Якщо виходити з такого розуміння економічної безпеки, то поряд з боротьбою із загрозами внутрішнього і зовнішнього середовища, попередження небезпек необхідно виділити і такий елемент, що передбачає внутрішні зміни підприємства у відповідь на вимоги та процеси, що мають місце ззовні – адаптація.

Поняття адаптації є універсальним, воно включає в себе і пристосування до змін шляхом внесення поправок в діяльності чи внутрішній організації підприємства, які стосуються стратегічних цілей, і підходу до управління.

Дане поняття вживається в різних значеннях і є предметом самостійного дослідження. У контексті забезпечення економічної безпеки як активної діяльності воно передбачає процес цілеспрямованої зміни параметрів, структури і властивостей будь-якого об'єкта у відповідь на зміни, що відбуваються як у зовнішньому середовищі діяльності об'єкта, так і всередині нього [2]. Це здатність своєчасно проводити адекватні зміни для корекції діяльності підприємства у відповідності до вимог зовнішнього середовища [3].

Т. Хайман вперше виділив три аспекти адаптації як властивості ефективної організації:

1. Соціальна адаптація – здатність враховувати зміни зовнішнього середовища та зміни внутрішнього соціального середовища при плануванні та прийнятті рішень.

2. Науково-технічна адаптація – вимоги та використання досягнень НТП в області нових технологій, організації та методів управління, підготовки кадрів.

3. Адміністративна адаптація – відповідність організаційних форм та методів управління потребам процесу і системі управління, що характеризується стилем управління, автономністю підрозділів, ступенем делегування відповідальності [4, с. 28].

Для того щоб швидко реагувати на зміни і вчасно до них адаптуватися, підприємство має бути належним чином поінформоване. Виникає необхідність постійного оновлення інформаційного потоку шляхом використання таких методів збору інформації [8, с. 64-66]:

1. Сканування середовища – один з напрямів аналітико-прогностичних робіт, що швидко розвивається, використовуваний у системах стратегічного управління фірмами. Призначення сканування – це збір, оцінка і прогноз значущості для фірми важливих змін. Сканування зазвичай проводиться за такими напрямами:

– економічне сканування – дослідження змін макро- та мікроекономічних показників; показники галузі і конкуренція в ній; стан фінансових ринків;

– технічне сканування – вивчення НТП; принципові технічні і технологічні нововведення;

– політичне сканування – оцінка політичної ситуації на рівні країни, регіону; оцінка політичного ризику фінансових вкладень тощо.

При скануванні використовується різноманітний інструментарій: експертні методи, сценарії, порівняння, моделювання, морфологічний та функціонально-вартісний аналіз тощо.

2. Моніторинг середовища – це постійне відстеження поточної і нової інформації. В організаціях, що беруть на озброєння технологію стратегічного управління, звичайно створюється спеціальна система відстеження. Працівники цієї системи проводять не тільки регулярні, але й спеціальні спостереження за критичними факторами впливу.

3. Прогнозування – це формування уявлення про майбутній стан факторів середовища. Цей інструмент є невід'ємним компонентом процесу стратегічного планування.

Структурно процес адаптації підприємства складається з двох елементів: адаптивної реакції підприємства і безпосередньо адаптації. Перша складова означає зміну стратегічних орієнтирів внаслідок змін умов економічного середовища. Друга складова передбачає проведення структурних змін внутрішніх підрозділів підприємства чи зміну їх параметрів, наприклад, освоєння технології або зміну ринків.

Адаптивна реакція виникає, якщо підприємство слідкує за змінами, що супроводжують його діяльність і вчасно реагує на фактори їх впливу. Зокрема, прямі фактори, такі як поведінка постачальника, перевізника, зміни законодавства, безпосередньо торкаються діяльності підприємства. Факторами непрямого впливу є соціально-політичний стан держави, рівень розвитку науки і техніки.

Адаптація підприємства до зовнішніх умов вимагає своєчасності, гнучкості та економності, тобто має бути адекватною тому стану економіки, що має місце в конкретний проміжок часу. Внаслідок цього виникає необхідність у належному забезпеченні об'єктивною та достовірною інформацією, відомостями з різних джерел, тому що швидкість отримання даних прямо впливає на швидкість адаптивної реакції підприємства.

Адаптація підприємства як інструмент і спосіб забезпечення економічної безпеки представляє собою багатоступеневий процес, який включає такі етапи:

- моніторинг зовнішнього середовища;
- аналіз та оцінка інформації про стан навколишнього середовища;
- адаптивна реакція підприємства;
- визначення форми реалізації адаптивної реакції;
- визначення змісту процесу адаптації;
- формування бюджету адаптації;
- оцінка та аналіз ефективності адаптації [2, с.181].

Виходячи з ролі та значення адаптаційних процесів для підприємства виділяється три моделі їх поведінки:

Активна модель – пошук і встановлення нових господарських зв'язків, нові програми, нові підходи до управління підприємством, активна перебудова організаційної структури.

Консервативна модель – збереження традицій, незмінна структура випуску продукції, відсутня економія витрат, відсутність змін.

Змішана модель – підприємство діє за моделлю як активної, так і консервативної поведінки, але переважають традиційні господарські зв'язки [5, с. 135].

Економічна складова адаптації до зовнішніх умов спрямована на забезпечення ефективності реалізації адаптаційних заходів. Об'єктом адаптації виступає сфера діяльності підприємства, у роботі якої проявилися негативні впливи кризових умов. Зокрема, В.М. Нижник під адаптаційними заходами розуміє сукупність інструментів, які застосовуються для трансформації об'єкта адаптаційного впливу у визначеному напрямі, і пропонує такі з них: ухиляння, локалізації, дисипації, компенсації [6, с. 14]. Ухиляння передбачає тимчасову відмову від реалізації ризикованих бізнес-проектів. Другий захід – дисипація – розподіл негативних проявів кризових умов між діловими партнерами шляхом інтеграції економічних інтересів. Локалізація як адаптаційний захід виступає як обмежуючий чинник поширення негативних проявів зовнішнього середовища на діяльність підприємства. Компенсація призводить до створення резервів підприємства, формування альтернативних ринків сировини та збуту.

Тому, з огляду на адаптаційну складову, виділяють поняття економічної безпеки, під якою розуміють послідовну, заплановану, цілеспрямовану, комплексну діяльність підприємства щодо зміни кожного з елементів бізнесу, викликану попитом, обумовлену науково-технічним прогресом і спрямовану на діючу організаційну структуру, технологічні процеси, стиль і методи управління продукцією, що випускається, джерела сировини та матеріалів, ринки збуту, документообіг та інше [7].

Виходячи з даного дослідження, під адаптацією треба розуміти інструмент забезпечення економічної безпеки підприємства, який дозволяє своєчасно усувати внутрішні та зовнішні загрози шляхом проведення послідовних цілеспрямованих змін в діяльності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. У процесі дослідження було розглянуто процес адаптації підприємства до нових умов економічного середовища, в ході чого визначено його ефективність та роль у забезпеченні і формуванні економічної безпеки підприємства через балансування інтересів з суб'єктами зовнішніх відносин, ефективного ресурсного забезпечення та утримання конкурентних позицій на ринку. Виділені основні елементи адаптації як інструменту забезпечення економічної безпеки підприємства. Розглянуто види адаптації підприємства, визначено етапи даного процесу. Зміни, які відбуваються у зовнішньому середовищі, впливають на підприємство, в результаті чого може виникати значна невідповідність внутрішнього середовища зовнішнім вимогам. Відсутність швидкої реакції підприємства на зовнішні зміни може призвести до серйозних негативних наслідків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шкарлет С. Теоретичні та економічні основи розвитку наукової категорії «безпека» / С. Шкарлет // Сіверянський літопис. – 2007. – № 3. – С. 112-117.
2. Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография – К. : Либра, 2003. – 280 с.
3. Крисько Ж. Л. Адаптація підприємства до зовнішнього середовища через механізм реструктуризації / Жанна Крисько // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 38-42.
4. Хайман Д. Н.Современная микроэкономика : анализ и применение. – М. : Финансы и статистика, 1992. – 362 с.
5. Донець Л. І., Ващенко Н. В. Економічна безпека підприємства : навч. пос. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 240 с. – С. 135.
6. Нижник В. М. Підвищення конкурентного потенціалу та економічної безпеки промислових підприємств за умов розвитку глобалізаційних процесів : [монографія] / В. М. Нижник, Д. М. Васильківський, Л. О. Подра, М. В. Чухрій, І. В. Нижник; ред.: В. М. Нижник. – Хмельницький : ХНУ, 2013. – 525 с. – С. 14.
7. Максимова Т. С. Формування інноваційної політики підприємства / Т. С. Максимова, О. В. Філімонова, К. В. Лиштван // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 2(20). – С. 181-183.
8. Міщенко А. П. Стратегічне управління : навчальний посібник / А. П. Міщенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 336 с.

УДК 656.13.012.45

Чорій М.В.
старший викладач кафедри готельно-ресторанної справи
Мукачівського державного університету

ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено вплив організаційно-економічного механізму інформаційного забезпечення управління конкурентоспроможністю автотранспортних підприємств. Розглянуто сукупність організаційних та економічних методів, а також інформаційного забезпечення, які впливають на систему управління підприємством з метою отримання конкурентних переваг, забезпечення ефективного функціонування і розвитку.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, організаційно-економічний механізм, конкурентні переваги, автотранспортні підприємства.

Чорий М.В. ВЛИЯНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ АВТОТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Исследовано влияние организационно-экономического механизма информационного обеспечения управления конкурентоспособностью автотранспортных предприятий. Рассмотрено совокупность организационных и экономических методов, а также информационного обеспечения, которые влияют на систему управления предприятием с целью получения конкурентных преимуществ, обеспечение эффективного функционирования и развития.

Ключевые слова: информационное обеспечение, организационно-экономический механизм, конкурентные преимущества, автотранспортные предприятия.

Chorij M.V. THE IMPACT OF ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF INFORMATION PROVIDING UPON THE COMPETITIVENESS OF AUTO TRANSPORT ENTERPRISES

The influence of organizational economic mechanism of information support of management competitiveness of trucking companies is studied. A set of organizational and economic methods, as well as information support, which affect the enterprise management system is determined in order to obtain a competitive advantage, ensuring the effective functioning and development.

Keywords: information providing, organizational-economic mechanism, competitive advantages, auto transport enterprises.

Постановка проблеми. Інформаційне забезпечення системи управління будь-якого підприємства (в тому числі і автотранспортного) набуває особливого значення в сучасних умовах постійних і швидких змін. Наявність, доступність та своєчасність необхідної інформації дозволяє керівництву підприємства приймати зважені та ефективні рішення. Можливість своєчасно скористатися інформацією в деяких випадках має вирішальне значення для стабілізації стану підприємства та його подальшого розвитку. Таким чином, проблема вивчення та вдосконалення інформаційного забезпечення підприємств та його вплив на конкурентоспроможність є сьогодні достатньо актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням впливу організаційно-економічного механізму інформаційного забезпечення на підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства займались такі фахівці, як: Г. Астапова, Л. Балабанова, П. Єгоров, О. Єрьоменко-Григоренко, А. Козаченко, Ю. Лисенко, Л. Піддубна, Ю. Плугина та інші.

Без формування належної інформаційної системи про стан конкурентоспроможності практично не можливо вплинути на підвищення рівня конкурентних переваг. Однак питання інформаційного забезпечення рівня конкурентоспроможності недостатньо розкриті у науковій літературі. Тож організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю автотранспортних підприємств потребує більш поглибленого опрацювання.

Формулювання цілей статті. Визначити вплив організаційно-економічного механізму інформаційного забезпечення на конкурентоспроможність автотранспортних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найвагоміших чинників підвищення конкурентоспроможності підприємства є інформація. Саме інформаційне забезпечення дає змогу підприємствам займати лідируючі позиції на ринку, збільшувати прибуток, вести гідну конкурентну боротьбу.

Досвід показує, що наслідки непрофесійного управління конкурентоспроможністю підприємства стають відчутнішими при наявності жорсткої конкуренції на ринку транспортних послуг. На сучасному етапі стрімкого розвитку інформаційних технологій для ефективного прийняття та реалізації своєчасних та обґрунтованих рішень щодо забезпечення конкурентоспроможності недостатньо компетентності та досвіду менеджерів. У першу чергу необхідно забезпечити процедуру прийняття їх рішень релевантною інформацією. Оптимальна організація інформаційного забезпечення є одним із ключових чинників, що визначають ефективність управління конкурентоспроможністю автотранспортного підприємства. Інформаційні ресурси автотранспортних підприємств повинні відповідати сучасним загальноприйнятим вимогам до них.

Увесь процес прийняття управлінського рішення, починаючи з виникнення задуму, продовжуючи далі його обґрунтуванням і розробкою, ухваленням рішення про реалізацію, практичним проведенням заходів вимагає чіткої організації процесів управління та контролю за ходом втілення мети в життя. Цю функцію виконує організаційно-економічний механізм.

На думку Ю. Лисенка і П. Єгорова «організаційно-економічний механізм – це система формування цілей і стимулів, які дозволяють перетворити у процесі трудової діяльності рух матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів» [7, с. 86]. Даного трактування організаційно-еко-

номічного механізму дотримується й А. Козаченко [6, с. 107]. Механізм у даному випадку розглядається як система, тобто сукупність елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним та утворюють певну цілісність, єдність. Проте, процес управління не обмежується тільки питаннями формування цілей і стимулів, але і допускає реалізацію, як мінімум, трьох основних функцій управління – планування, організації та контролю. До того ж, не знайшли відображення у пропонованому авторами формулюванні ще такі найважливіші елементи механізму управління як методи і структура управління.

Заслуговує на увагу визначення, запропоноване Г. Астаповою [1, с. 279]. Тут автор розглядає організаційно-економічний механізм управління як систему елементів організаційного й економічного впливу на управлінський процес. У даному випадку системний підхід до формулювання самого механізму розкривається і конкретизується за допомогою організаційної та економічної складових.

Слід відзначити визначення, подане О. Єрьоменко-Григоренко [3, с. 31], яке багато в чому збігається з думкою дослідника Б. Іваненка [4]. В інтерпретації О. Єрьоменко-Григоренко «організаційно-економічний механізм управління підприємством являє собою систему технологічного, економічного, організаційного і соціального блоків, які включають у себе їхні елементи». Дослідник дає ще одне визначення організаційно-економічному механізму управління підприємством як «сукупності соціально-економічних і організаційно-економічних відносин» [3, с. 31].

Отже, механізм управління конкурентоспроможністю підприємств містить у собі такі компоненти, як: методи, принципи і задачі управління; форми і інструменти управління; організаційну структуру управління підприємством та його персонал; інформацію та засоби її обробки [8, с. 153].

Організаційний механізм управління конкурентоспроможністю підприємств являє собою систему взаємопов'язаних організаційних дій, які забезпечують досягнення поставлених цілей розвитку підприємства. Економічний механізм управління конкурентоспроможністю підприємства, у свою чергу, – це система взаємозалежних та взаємопов'язаних економічних дій, які реалізуються за допомогою методів, спрямованих на досягнення поставлених цілей розвитку виробництва [9, с. 212].

Таким чином, організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю автотранспортних підприємств можна визначити як сукупність організаційних та економічних методів, які впливають на систему управління виробництва з метою отримання конкурентних переваг, забезпечення ефективного функціонування та розвитку.

Структуру організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю автотранспортних підприємств представлено на рисунку 1.

Ефективність функціонування організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю автотранспортних підприємств у сучасних умовах вимагає кардинального вдосконалення його основних компонентів.

Управління підприємствами автомобільного транспорту характеризується великим обсягом інформації, складною системою обліку, контролю та аналізу, складними інформаційними зв'язками «клієнт – автотранспортне підприємство», а також у середині підприємства між службами та функціональними підрозділами.

Процес прийняття рішень, що є кульмінацією управління, потребує збору, обробки та передачі між окремими підрозділами по горизонталі та між різними рівнями управління. Без сумніву, успіх роботи управлінського персоналу автотранспортного підприємства залежить від того, наскільки кваліфіковано і вдало вони користуються усіма видами організаційно-економічного процесу у виробничій діяльності підприємства.

Ефективне інформаційне забезпечення досягається у разі використання різних інформаційних джерел як зовнішнього так і внутрішнього середовища. Для реалізації цього положення необхідно на підприємстві створити таку систему інформаційного забезпечення, яка б давала можливість своєчасно і в повному обсязі використовувати всю необхідну інформацію. Це залежить, в першу чергу, від професійного рівня управлінського персоналу, особливо від спеціалістів функціональних підрозділів.

Важливими якостями інформації залишаються її часові ознаки: періодичність та постійність. Інформація може бути стратегічною чи оперативною. Найбільш доцільним терміном отримання інформації може бути визнано календарний рік, що пов'язано зі складанням річного звіту підприємства. Тоді така інформація, як результат оцінки, стає вхідною чи вихідною інформацією.

Обов'язки інформаційної служби щодо оцінки ефективності управління підприємством повинні складатися зі збору, обробки і групування внутрішньої та зовнішньої інформації за окремими напрямами оцінки, проведення анкетування працівників підприємства, організації та проведення експертних оцінок, надання інформації у відповідній формі аналітичній службі для проведення оцінки й установлення напрямів її використання. Корисність результатів такої оцінки полягає у повному використанні інформації, яка отримана за результатами оцінки ефективності управління підприємством відповідно до груп як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів, обсягу наданої інформації та напрямами її використання. Легкість використання організаційно-економічного механізму інформаційного забезпечення для оцінки ефективності управління підприємством досягається шляхом створення програмного забезпечення для проведення оцінки ефективності управ-

Рис. 1. Стратегії організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю автотранспортних підприємств

Джерело: власні дослідження

ління з наданням проміжних і загальних результатів оцінки.

Дослідження передумов комплексної оцінки ефективності управління є першим кроком до розробки методики оцінки, яка визначає загальну спрямованість такого підходу до оцінювання, й дозволяє порівняти існуючу систему управління з бажаними для неї характеристиками. Як бачимо, інформація є висхідним началом в оцінці ефективності управління підприємством, задаючи як кількісні, так і якісні параметри оцінювання.

Сучасні концепції інформованість (інформативність) розглядають як провідну умову організаційно-економічного розвитку підприємства. До того ж, конкурентні умови співіснування підприємств вимагають перманентного оцінювання діяльності підприємства.

Таким чином, усі чинники (показники, вимоги, завдання, цілі тощо) служать наступному:

– формуванню інформаційного простору автотранспортного ринку;

– створенню та розвитку системи управління;

– моніторингу автотранспортного підприємства;

– вияву основних чинників, що визначають результативну діяльність як автотранспортного підприємства, так і системи управління.

Висновки. Розробка та прийняття ефективних управлінських рішень, що впливають на конкурентоспроможність підприємств, їх послідовність та реалізація розглядається як складова організаційно-економічного механізму, що веде до успішної економічної діяльності автотранспортних підприємств у цілому. Наявність, доступність та своєчасність необхідної інформації дозволяє керівництву підприємства приймати зважені та ефективні рішення. Інформаційна оцінка управлінської ефективності дає нові механізми реалізації управлінських рішень як на рівні окремого підприємства, так і на регіональному рівні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.

1. Астапова Г.В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины / Г.В. Астапова, Е.А. Астапова, Д.П. Дойко. – Донецк : Дон-ГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2001. – 526 с.
2. Балабанова Л.В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств, стратегічний підхід: [монографія] / Л.В. Балабанова, В.В. Холод. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. – 294 с.
3. Еременко-Григоренко О.А. Организационно-экономический механизм управления хозяйственной деятельностью предприятия: Дис…. канд. экон. наук: 08.06.01 / О.А. Еременко-Григоренко. – НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 1999. – 266 с.
4. Іваненко Б.М. Формування організаційно-економічного механізму функціонування виробничого об'єднання в ринкових умовах: Автореф. дис…. канд. екон. наук: 08.06.01 / Б.М. Іваненко. – НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 1997. – 29 с.
5. Іртищева І.О. Особливості управління логістичною діяльністю на транспортному підприємстві / І.О. Іртищева, А.О. Обозна // Бізнес-навігатор. – 2014. – № 1(33). – С. 224–231.
6. Козаченко А.В. Принципиальные подходы к организации управления знаниями в современных предприятиях / А.В. Козаченко, О.В. Гуськова // Прометей. – Донецьк : СПТОВ «ДЕГІ», ІЕПІ НАНУ, 2003. – Вип. 3(12). – С. 95-105.
7. Лисенко Ю. Організаційно-економічний механізм управління підприємством / Ю. Лисенко, П. Єгоров // Економіка України. – 1997. – № 1. – С. 86-87.
8. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання управління: монографія / Л.І. Піддубна. – Харків : ВД «ІНЖЕК» 2007. – 368 с.
9. Плугина Ю.А. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств залізничного транспорту / Ю.А. Плугина // Вісник економіки транспорту та промисловості. – 2011. – № 33. – С. 211-220.

УДК 656.13

Шванський В.С.
аспірант кафедри торговельного підприємництва
Київського національного торговельно-економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАВОК ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ

Метою статті є дослідження основних особливостей функціонування ланцюгів поставок продовольчих товарів та пов'язаних з цим особливостей їх формування. Визначені основні відмінності цього типу ланцюгів поставок, доведена їх комплексність та значущість. Виділені особливості функціонування ланцюгів поставок, що стосуються технологічного, макроекономічного, логістичного, політичного аспектів. Проаналізовані особливості попиту на ринках продовольчих товарів та пов'язані з цим відмінності ланцюгів поставок. Підкреслена важливість розробки всеохоплюючої системи показників ефективності, що б відповідала усім виділеним особливостям ланцюгів поставок продовольчих товарів.

Ключові слова: ланцюги поставок продовольчих товарів, особливості ланцюгів поставок продовольчих товарів, логістика швидкопсувних товарів.

Шванский В.С. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕПЕЙ ПОСТАВОК ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫХ ТОВАРОВ

Целью статьи является исследование основных особенностей функционирования цепей поставок продовольственных товаров и связанных с этим особенностей их формирования. Определены основные отличия этого типа цепей поставок, доказана их комплексность и важность. Выделены особенности функционирования цепей поставок, которые касаются технологического, макроэкономического, логистического, политического аспектов. Проведен анализ особенностей спроса на рынках продовольственных товаров и связанных с этим отличий цепей поставок. Подчёркнута важность разработки всеобъемлющей системы показателей эффективности, которая бы отвечала всем выделенным особенностям цепей поставок продовольственных товаров.

Ключевые слова: цепи поставок продовольственных товаров, особенности цепей поставок продовольственных товаров, логистика скоропортящихся товаров.

Shvanskiy V.S. SPECIFICITY OF FOOD SUPPLY CHAIN FORMATION

The aim of the article is to study the main features of functioning of the food supply chain and related features of their formation. The main differences between this type of supply chains, their complexity and importance have been defined. The features of the functioning of supply chains that address the technological, macroeconomic, logistical and political aspects have been proved. The analysis of the features of the demand for food markets and the associated differences in supply chains has been taken. The importance of developing a comprehensive system of performance indicators that would meet all the selected features of the supply chain of food products has been underlined.

Keywords: food supply chains, food supply chains peculiarities, logistics of perishable goods.

Постановка проблеми. Формування сучасних ланцюгів поставок продовольчих товарів потребує розвиненої системної методології управління такими ланцюгами, розробка якої неможлива без дослідження їх особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні системні фактори впливу продукції на ланцюги поставок досліджувалися Д.А. Івановим, окремі аспекти ланцюгів поставок продовольчих товарів досліджувалися такими вченими, як Ф. Дабене – питання відстежуванності у ланцюгах поставок, та Х. Халлін – дослідження економічного аспекту ланцюгів поставок продовольчих товарів, перспективи розвитку таких ланцюгів поставок.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в систематизації особливостей ланцюгів поставок та в їх аналізі.

Від самого свого початку вивчення ланцюгів поставок акцентувалося на галузях, що стосувалися складних процесів збірки, наприклад автомобільної, авіаційної, галузі важкого машинобудування. Ланцюги поставок продовольчих товарів мають суттєві відмінності від класичних ланцюгів поставок, нівелювання яких могло б стати серйозною помилкою. Визначення та класифікація цих відмінностей є невід'ємною складовою раціонального процесу формування та ефективного обслуговування ланцюгів поставок продовольчих товарів.

Визначимо основні відмінності цього типу ланцюгів. До основних можна віднести:

1. Сезонність. У багатьох галузях присутня сезонність, проте ланцюги поставок продовольчих товарів стикаються з сезонністю як з боку попиту, так і пропозиції, компанії мають будувати ланцюги поставок своєї продукції у відповідності до цих особливостей.

2. Питання безпеки. Продовольчі товари мають безпосередній вплив на здоров'я споживачів, тому питання якості, відслідкованості, безпеки та управління ризиками постають на перший план.

3. Обмежений термін придатності та висока волатильність попиту. Продовольчі товари часто мають обмежений строк придатності, який у великій мірі залежить від умов зберігання, в той же час як попит на них залежить від багатьох незалежних факторів: пори року, дня тижня, маркетингових акцій та дій компаній-конкурентів. Так як утримання підвищеного рівня запасів, в силу описаних умов, часто може бути неможливим, єдиною ефективною стратегією є підвищення рівня гнучкості, швидкості реакції ланцюга поставок.

4. Вплив на середовище. Багато галузей мають вплив на оточуюче середовище, проте продовольча галузь має суттєвий вплив, пов'язаний з інтенсивним використанням водних, земельних та енергетичних ресурсів, створенню двоокису водню та відходів.

Ланцюги поставок продовольчих товарів еволюціонували роками під впливом сукупностей економічних, політичних, соціальних та технологічних факторів. Ранні ланцюги поставок були короткими, локальними та відносно простими, якщо брати до уваги широту товарного ряду та кількість учасників ланцюга поставок. Сучасні ланцюги поставок продовольчих товарів, з іншого боку, є складними та глобальними, забезпечують широкий асортимент товарів, що постійно змінюється у відповідності до бажань та потреб споживачів.

Зміни у галузі продовольчих товарів мали серйозний вплив на споживачів: економія масштабу дозволила знизити собівартість продукції, стандарти якості підвищили безпечність продовольчих товарів, новітні технології дозволили зберігати товари довше, забезпечивши більшу гнучкість ланцюгам поставок. Розвиток інформаційних технологій став основою розробки ефективних інструментів контролю матеріального потоку по всіх ланках ланцюга, зробив можливою повну реструктуризацію деяких ланцюгів постачання, зорієнтувавши їх на інтернет-технології. Більш того, ширина асортименту продовольчих товарів постійно збільшувалася. За даними McKensey, кількість видів таких продуктових груп, як пластівці, кондитерські вироби, фасовані напої та хлібобулочні вироби зростала на 25% щорічно у проміжку 2004-2006 роки на ринку північної Америки [1]. Загальний асортимент деяких продовольчих магазинів досяг 100 тис. одиниць. В.М. Кокс та Р. Альм вказують на зростання асортименту середньостатистичного супермаркету у США з 14,145 тис. товарів у 1980 році до 49,225 тис. у 1999 р. [2].

Такі зміни були б неможливі без вирішення нових проблем, що постали перед галуззю, які, в свою чергу, були вирішені завдяки новаціям у технологіях зберігання, обробки, транспортування та продажу. Питання стійкості, безпечності, гнучкості та ефективності стоять перед торговельними підприємствами як України, так і світу. Еволюція ланцюгів поставок протікала з різною швидкістю та мала свої особливості у різних країнах світу відповідно до багатьох факторів: рівня доходів, урбанізації, продовольчих ресурсів, діючої інфраструктури та торговельної політики. Проте загальні тренди схильні до уніфікації особливостей ланцюгів поставок, країни, що розвиваються, все більше повторюють шлях розвинених країн [3].

Глобальні тренді продовольчої галузі можна прослідкувати по індексу FAO, що будується на основі середньозважених світових цін на 6 основних груп продовольчих товарів, який демонструє сталий зріст показнику на протязі останніх 6 років. Загальний тренд на зростання пов'язують зі підвищенням попиту на продовольчі товари з боку країн Азії, зростанням цін на енергоносії, політичними діями деяких країн (наприклад, пов'язані з підтримкою), загальною втратою споживчої та інвестиційної впевненості після фінансової кризи 2008 року.

Іншою суттєвою глобальною особливістю продовольчих ланцюгів поставок стало зростання масштабів та впливу компаній, у першу чергу в роздрібній торгівлі. Ефективність у таких ланцюгах поставок є ключовою характеристикою раціональної операційної діяльності.

Так, Д.А. Іванов визначає такі основні напрями підвищення ефективності ланцюга поставок:

1. Збільшення кількості замовлень і підвищення стабільності рівня попиту.

2. Зниження рівня страхових запасів.

3. Зниження ризиків і підвищення надійності планів і поставок.

4. Скорочення частини витрат на маркетинг і логістику за рахунок ліквідації бізнес-процесів, пов'язаних з невизначеністю у закупках та складуванні.

5. Зниження накладних і трансакційних витрат [4].

До джерел підвищення економічної ефективності ланцюгів поставок продовольчих товарів відносяться:

1. Підвищення точності планування за рахунок єдиних інформаційних каналів, синхронізації бізнес-процесів, спільного прогнозування попиту, скорочення часу виводу нових товарів на ринок.

2. Підвищення якості оперативного управління за рахунок неперервного моніторингу усього ланцюга поставок, своєчасного реєстрування відхилень і порушень в ланцюзі поставок.

3. Скорочення частини витрат на маркетинг і логістику за рахунок ліквідації бізнес-процесів, пов'язаних з невизначеністю у закупках та складуванні.

Загалом, прийнято виділяти 2 групи показників: кількісні та якісні, показники наведено у таблиці 1. Усі приведені показники мають особливу актуальність і важливість у разі організації матеріального потоку продовольчих товарів.

Таблиця 1

Класифікація показників продуктивності ланцюгів поставок на кількісні та якісні

Кількісні показники	Якісні показники
Точність поставок	Рівень сервісу
Строки поставок	Об'єм продажу
Використані потужності	Швидкість реакції
Тривалість виробничого циклу	Конкурентоспроможність
Логістичні витрати	Частка ринку
Рівень запасів	Прозорість
Надійність поставок	Якість
Вартість бізнесу	Гнучкість

Саме організація процесу руху матеріальних та супутніх їм фінансових та інформаційних потоків є базисом формування ланцюгів поставок. Оптимізація процесів в ланцюгах поставок є загальновизнаним джерелом підвищення їх ефективності [5].

Зазвичай під процесом розуміють хід дій їх плив та розвиток. Процес описує змістовну і логічну послідовність функцій, необхідних для створення об'єкту в окремому специфічному стані. Процес має вхідні та вихідні параметри. Ні один з процесів не існує автономно – процеси взаємопов'язані з іншими паралельними, наступними та попередніми процесами.

Оптимізація процесів полягає у знаходженні їх накращого стану чи сукупності станів. Критеріями оптимізації процесів є такі показники, як витрати, обєм продажів, рівень сервісу, якість, гнучкість, швидкість реакції, оборотні кошти, рівень запасів та багато інших. Процеси характеризуются результативністю та ефективністю. Результативність являє собою досягнення процесом поставленної мети, ефективність – виконання процесу з мінімальними використаними ресурсами. Таким чином, оптимальний процес є одночасно і результативним, і ефективним.

Д.А. Іванов вказує 9 основних критеріїв, що характеризують оптимальні процеси: ефективність, результативність, керованість, детермінованість, гнучкість, атомарність, стійкість, документованість, потенціал оптимізації [4].

Основними резервами оптимізації процесів в ланцюгах поставок є:

1. Конфігурування процесів (незадоволення потреб ринку, задовгий час реакції, складність процесів, їх ізольованість або локальність).

2. Планування процесів (недостатня потужність процесу, задовгий час реакції, високий рівень запасів).

3. Оперативне управління процесами (неструктурованість замовлень, висока частка помилок в управління процесами, високі трати на їх виправлення).

4. Реалізація процесів (різний рівень кваліфікації співробітників, недотримання документації при виконанні процесу, неоднозначність оцінки результатів).

Оптимізація процесів у ланцюгах поставок продовольчих товарів тісно пов'язана з їх особливостями. Сучасний ринок продовольчих товарів має низку особливостей, які виділяють його серед інших споживчих ринків і вказують на особливо важливу його функцію в житті суспільства:

1. Основну масу товарів, що реалізовуються, в рамках ринку продуктів харчування складають товари першої необхідності, призначені для задоволення фізіологічних потреб людини. Сучасні економічні теорії «потребу в харчуванні» визнають однією з базових потреб, що формує базис ієрархії цінностей людини. Предмети розкоші і престижу на ринку продовольчих товарів представлені в значно меншому обсязі, ніж на ринку непродовольчих товарів.

2. Для продовольчого ринку характерні відносно гарантований попит на представлену на ньому продукцію, що обумовлено його здатністю задовольняти первинні потреби населення, і пов'язана з цим відносна рівномірність реалізації продовольчих товарів в часі.

3. На виробництво сільськогосподарської сировини, отримання продуктів її переробки і на роздрібні продажі впливає фактор сезонності. З поліпшенням матеріально-технічної бази створюються умови для згладжування нерівномірності внутрішньорічної динаміки реалізації продуктів харчування. У той же час повна ліквідація сезонних коливань в торгівлі продовольчими товарами неможлива. Це обумовлено рядом обставин, у тому числі технічного і економічного порядку. Незважаючи на досягнення в області переробки і консервування сезонних швидкопсувних продуктів, тривале їх зберігання супроводжується зміною споживчих властивостей, погіршенням якості. Все це призводить до додаткових товарних втрат і збільшенню витрат обігу. З іншого боку, потреба людей у продуктах харчування протягом року не є сталою.

4. Пропозиція більшості видів продуктів харчування, особливо рослинного походження, залежить від природно-кліматичних умов, що нехарактерно для більшої частини непродовольчих товарів. Це означає, що без спеціальних технічних засобів пропозиція, наприклад, великого обсягу місцевих фруктів та овочів взимку є неможливою.

5. Попит і пропозиція на ринку продовольчих товарів більш ніж на інших ринках обумовлено товарознавчою характеристикою продуктів, соціальними звичками, традиціями та культурою споживання. Серед усіх споживчих звичок найбільш консерватив-

на звичка до споживання певних продуктів харчування. Ніякі інші споживчі товари не залишаються в настільки незмінному вигляді у своїй структурі, як основні продукти харчування. Вплив моди на придбання продуктів харчування значно менший, ніж на придбання товарів на інших споживчих ринках. Важливим є те, що успіх торговельної діяльності багато в чому залежить від точності передбачення уподобань місцевого населення.

6. Багато продовольчих товарів потребують спеціальних умов транспортування та зберігання, при цьому такі товари не обов'язково є швидкопсувними [6].

7. Інша специфіка продовольчих товарів полягає у тому, що вони в значній своїй масі є швидкопсувними. Практично всі продукти харчування мають термін придатності. Тому, не реалізувавши продукт в потрібний термін, підприємство може понести збитки. Завдяки обмеженому життєвому циклу продовольчих товарів найдосконаліші та ефективні технології товароруху застосовуються саме в рамках продовольчого ринку. Обмеження терміну придатності викликає появу нових способів просування, є стимулом до підвищення ефективності ланцюгів поставок.

8. На відміну від більшості непродовольчих товарів розширення попиту на продовольство має досить чітко окреслені межі, пов'язані з фізіологічними межами насичення потреб людини. Об'єм споживання продовольчих товарів обмежений, причому не стільки нормативами раціонального харчування, скільки фізіологічними можливостями людини споживати харчові продукти. І навпаки, обсяг споживання непродовольчих товарів обмежується лише грошовими коштами, що є у розпорядженні індивіду, і системою його цінностей.

9. Товари, що пропонуються на продовольчому ринку, максимально наближені до споживача – як у часі, так і в просторі. Продукти харчування через особливості їх споживання продаються більшу частину доби або цілодобово на відміну від товарів інших ринків, як правило, більш віддалених від місць споживання і що реалізуються у більш короткий, фіксований час доби [7].

10. Продовольчий ринок є не тільки економічною, але й політичною категорією, тому що являє собою галузь національного господарства, що відповідає за продовольчу безпеку країни, тобто за самозабезпеченість країни продовольчими ресурсами або її залежність в забезпеченні такими ресурсами від інших країн.

11. Завдяки значній важливості продуктів харчування для людини і щоденному їх споживанню продовольчі товари належать до найбільш оборотних товарів, продаж яких забезпечує дуже швидке повернення інвестицій. Саме ця особливість ринку продуктів харчування визначає поточну кон'юнктуру в сфері роздрібної торгівлі, коли великі торгові мережі намагаються встановити якнайшвидший контроль за високоприбутковим продовольчим ринком. Висока оборотність обумовлена високою конкуренцією в рамках окремо взятого регіону і великою кількістю покупців.

12. У найближче десятиліття основною рушійною силою споживчого ринку залишаться продуктові мережі. Відповідно, найважливішою конкурентною перевагою мереж буде вартість продуктів харчування для покупця. Також важливою складовою конкуренції на продовольчому ринку буде широта асортименту продуктів харчування.

13. Аспект харчової безпеки. Якість продовольчих товарів здатна суттєво впливати на здоров'я людини, тому дуже велика увага у всьому світі приділяється принципу «відстежуваності» такого товару та забезпеченню його споживчої безпеки. Цей аспект наразі вважається найбільш суттєвим в теорії управління ланцюгами поставок продовольчих товарів і є об'єктом останніх наукових напрацювань у цій сфері [8].

Висновки з проведеного дослідження. Приведені вище особливості продовольчого ринку дозволяють визначити, які вимоги ці особливості висувають до ефективності руху товару в системі поставок і сформулювати вимоги до загальної структури ланцюгів поставок продовольчих товарів. Сформульовані та систематизовані особливості цих ланцюгів поставок дозволяють формулювати вимоги до організації продовольчого ланцюга поставок в роздрібній торгівлі, аналізувати існуючі типи ланцюгів поставок на ступінь їх відповідності цілям та завданням роздрібної торгівлі. З іншого боку, будь-яка роздрібна торговельна організація користується послугами декількох ланцюгів поставок, і вибір способу розподілу продуктів харчування залежить насамперед від того, якого роду продовольчі товари рухаються по ланцюгу. Розробка всеохоплюючої системи показників ефективності, яка б відповідала усім виділеним особливостям, є перспективним і нагальним завданням для подальших наукових розробок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Heck S., Rogers M., Carroll P. Resource Revolution: How to Capture the Biggest Business Opportunity in a Century. – New Harvest, 2014. – 272 p.
2. Cox W. M., Alm R. The right stuff: America's move to mass customization // Annual Report. – 1998. – С. 3-26. – Mode of access : http://www.dallasfed.org/assets/documents/fed/annual/1999/ar98.pdf – Last access: 2014. – Title from the screen.
3. Frazão E., Meade B., Regmi A. Converging patterns in global food consumption and food delivery systems // Amber Waves. – 2008. – Т. 6. – № 1. – С. 22-29.
4. Иванов Д.А. Управление цепями поставок / Д.А. Иванов – СПб. : Издательство Политехнического университета, 2009. – 660 с.
5. Mula J., Peidro D., Poler R. Optimization Models for Supply Chain Production Planning Under Fuzziness //Supply Chain Management Under Fuzziness. – Springer Berlin Heidelberg, 2014. – С. 397-422.
6. Aung M. M., Chang Y. S. Temperature management for the quality assurance of a perishable food supply chain // Food Control. – 2014. – Т. 40. – С. 198-207.
7. Valin H. et al. The future of food demand: understanding differences in global economic models //Agricultural Economics. – 2014. – Т. 45. – № 1. – С. 51-67.
8. Dabbene F., Gay P., Tortia c. Traceability issues in food supply chain management: a review // Biosystems Engineering. – 2014. – Т. 120. – С. 65-80.

УДК 005-658-330.111.4

Шевчук О.А.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІДЕРСТВА ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена порівняльному аналізу стратегій становлення лідерства сучасних промислових підприємств на ринку. Запропоновано розглядати лідерство промислового підприємства як багатоконтурний процес, що реалізується в умовах функціонування інформаційного простору за рахунок створення конкурентоспроможної продукції на основі використання сучасних технологій виробництва та принципів управління. Обґрунтовано доцільність застосування на підприємствах генеральних та функціональних стратегій росту.

Ключові слова: лідерство, стратегія, генеральні стратегії росту, функціональні стратегії розвитку, ключові компетенції.

Шевчук О.А. НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СТРАТЕГИИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЛИДЕРСТВА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена сравнительному анализу стратегий становления лидерства современных промышленных предприятий на рынке. Предложено рассматривать лидерство промышленного предприятия как багатоконтурний процесс, который реализуется в условиях функционирования информационного пространства за счет создания конкурентоспособной продукции на основе использования современных технологий производства и принципов управления. Обоснована целесообразность применения на предприятиях генеральных и функциональных стратегий роста.

Ключевые слова: лидерство, стратегия, генеральные стратегии роста, функциональные стратегии развития, ключевые компетенции.

Shevchuk O.A. SCIENTIFIC APPROACHES TO STRATEGY LEADERSHIP DEVELOPMENT OF DOMESTIC INDUSTRIAL ENTERPRISES

The article is devoted to a comparative analysis of strategies for leadership development of modern industrial enterprises on the market. It is proposed to consider the leadership of the industrial enterprise as begutachtung process is implemented in the functioning of the information space through the creation of competitive products based on the use of modern production technologies and management principles. The expediency of application at the enterprises of General and functional growth strategies.

Keywords: leadership, strategy, General growth strategy, functional strategy development, key competencies.

Постановка проблеми. Сучасна трансформація індустріальної економіки і суспільства до економіки, що заснована на знаннях та інформації, вимагає нових підходів до імперативів розвитку промислових підприємств. Стає очевидною необхідність корінної зміни парадигми розвитку промислового підприємства, в основі якої лежить ідеологія інтелектуалізації інноваційного розвитку, що надає можливості для отримання лідерських позицій у зовнішньоекономічній стратифікаційній системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом спостерігається посилення уваги до проблематики лідерства підприємств на ринку серед вчених. Можна виділити роботи таких вітчизняних та зарубіжних науковців: О. Білоуса, З. Борисенко, Ф. Котлера, М. Книша, Г. Минцберг, О. Паршиної, О. Попова, М. Портера, К. Омайє, Г. Саймона, І. Смачило, Р.У. Фатхутдинова, Чан Ким Рене Моборна [1-6], де розглянуті основні конкурентні стратегії, що надають можливості для отримання високого економічного статусу підприємства як на внутрішньому, так і світовому ринках.

Постановка завдання. У той же самий час дотепер не проведено комплексного аналізу існуючих наукових підходів до формування стратегій розвитку промислових підприємств, що спрямовані на забезпечення лідерства, що і визначило мету написання статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лідерство – це елемент ринкового механізму, що може змінювати свою природу в умовах трансформації конкурентоспроможності інноваційної продукції. Перш за все це пов'язано з тим, що будь-якому економічному агенту притаманні певні конкурентні ризики. Як то: ризики появи нових конкурентів, кредитні та валютні ризики, цінові та збутові ризики, виробничо-технічні ризики. Це означає, що підприємство повинно постійно удосконалювати свою діяльність шляхом впровадження інновацій, зниження цін та підвищення якості продукції.

У той же самий час лідерство промислових підприємств на ринку має ряд особливостей. А саме в сучасній економіці, що базується на знаннях, інновації та професійний менеджмент утворюють базу підвищення конкурентоспроможності та прибутковості промислових підприємств. Відповідно, рівень лідерського потенціалу підприємства залежить від рівня конкурентоспроможності його продукції. А це, у свою чергу, характеризується продуктивністю використання ресурсів, що використовуються у виробництві.

Отже, ***лідерство*** – це багатоконтурний процес, що реалізується в умовах функціонування інформаційного простору за рахунок створення конкурентоспроможної продукції на основі використання сучасних технологій виробництва та принципів управління. У той же самий час зазначимо, що лідерство підприємства на ринку – це відносна категорія, що є внутрішньою іманентною властивістю об'єкту, яка відображає результативність діяльності промислового підприємства в залежності від ефективного використання внутрішніх інтенсивних факторів виробництва та в залежності від пристосування до зовнішніх ризиків. Це досягається шляхом застосування певних стратегій розвитку, що спрямовані на забезпечення узгодженості діяльності всіх сторін і частин підприємства задля досягнення лідерства.

Проведемо аналіз існуючих наукових підходів до формування стратегій розвитку промислових підприємств, що спрямовані на забезпечення лідерства.

Зазначимо, що на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення стратегії розвитку лідерства підприємства.

За визначеним ступенем умовності означені стратегії можна класифікувати наступним чином: 1) стратегії зовнішнього росту – генеральні економічні стратегії як напрям розвитку підприємства у довгостроковому періоді та способи здійснення місії організації; 2) стратегії внутрішнього росту – функціональні стратегії, що відображають шляхи досягнення цілей промислового підприємства окремими підрозділами і службами.

До першої групи належать стратегії, що характеризують процес цілеспрямованого розвитку, який передбачає: постановку обґрунтованих цілей і завдань; виділення певних принципів дій, метою яких є розширення обмежень попиту на продукцію підприємства та формування вектору розвитку підприємства у довгостроковій перспективі. Серед означених стратегій найбільшу популярність отримали конкурентна стратегія Ф. Котлера, універсальні стратегії М. Портера, стратегія «ККК» (компанія, клієнт, конкурент) К. Омає, стратегія океанів В.К. Чана та Р. Моборна.

Так, виходячи з частки ринку, що належить підприємству, Ф. Котлер визначає чотири основних типи конкурентних стратегій [1, с. 134]: 1) стратегія лідера, що передбачає необхідність здійснення активних дій на трьох основних сегментах: а) пошуку способів збільшення попиту на продукцію; б) захисту власного сегменту ринку за рахунок оборонних і наступальних дій; в) шляхом розширення частки ринку; 2) стратегія виклику лідеру, де задля збільшення частки ринку підприємство змушено застосовувати наступальну стратегію, в основу якої покладено: цінові знижки; розширення асортименту продукції; інновації; підвищення рівня обслуговування; зниження витрат тощо; 3) стратегія послідовника за лідером, що більшою частиною застосовується у капіталомістких галузях промисловості (машинобудування, металургія, хімічна промисловість), де відсутня можливість диференціації товарів. У цьому випадку виділяється чотири варіанти стратегій: а) стратегія дублювання (імітації); б) стратегія копіювання; в) стратегія відтворення; г) стратегія пристосування; 4) стратегія спеціаліста (нішера), що притаманна для невеликих підприємств, діяльність яких має вузьку спеціалізацію. В цьому випадку, задля забезпечення лідерства на ринку в рамках окремого сегменту, підприємствами обирається окремий вид діяльності, що спрямований на захист окремої «ніші».

В рамках універсальних стратегій, що були запропоновані М. Портером [2, с. 73-80], виділяють три типи поведінки підприємства на ринку, що спрямовані на досягнення лідерства: 1) мінімізації витрат, що забезпечує захист від конкурентів. В цьому випадку лідерство досягається, перш за все, за рахунок поліпшення технології, прямого маркетингу та концентрації на основних компетенціях. Так, китайські металургійні підприємства займають перше місце за виробництвом сталі у світі за рахунок випуску товарів з низькими витратами, що досягається шляхом використання високопродуктивної, але низько низькооплачуваної робочої сили та сучасної технології та обладнання; 2) диференціації, що досягається шляхом залучення споживачів за рахунок максимізації відмінностей продукту компанії від продуктів конкурентів. Означена диференціація спрямована на витіснення конкурентів за рахунок унікального пропозиції товару або послуг і досягається шляхом концентрації на маркетингу, розвитку ключових компетенцій і НДДКР. Означена стратегія, застосовується основним чином на великих промислових підприємствах, що мають власні науково-дослідні відділи; 3) фокусування, що передбачає диференціацію або мінімізацію витрат в рамках певної стратегічної цілі. Зазвичай означена стратегія розвитку застосовується у незначних за розмірами та обсягами виробництва підприємствами.

В основу моделі стратегічного планування К. Омає покладено три взаємопов'язаних фактори, за рахунок яких досягається успіх на ринку: корпорація (компанія), клієнт та конкуренти, що об'єднані у так званий «стратегічний трикутник» [3, с. 77-113]. Згідно з концепцією «ККК», задля досягнення лідерства компанія повинна націлюватися на максимізацію ключових компетенцій у галузі виробництва, маркетингу управління тощо, враховуючи всі функціональні аспекти, що пов'язані як із споживачами продукції (де відбувається сегментація ринку в залежності способів використання, сегментації ринку, структурними змінами та змінами у складі споживачів), так і з конкурентами (як то: ціна, якість).

В основу моделі стратегічного розвитку підприємства В.К. Чана та Р. Моборна [4] покладено два основних типи стратегій, кожен з яких спрямовується на досягнення найвищих позицій у зовнішньоекономічній стратифікаційній системі. А саме: 1) стратегія «червоного океану», що характерна для підприємств, що займаються випуском відомого для споживачів спектру товарів та послуг. Задля досягнення лідерства підприємства спрямовують свою діяльність за збільшення попиту на товар за рахунок знаходження компромісу між якістю продукції та її ціною. Відповідно до чого, стратегічний вибір підприємства має ґрунтуватися на унікальних властивостях товару, або його низькій ціні. 2) стратегія «голубого океану», що характерна підприємств, що займаються інноваційною діяльністю і, відповідно, створюють вільний від конкуренції простір, що надає їм можливості отримувати визнання на ринку. В основу стратегії покладено принцип маневрування між унікальними властивостями товару та його ціною шляхом застосування системного підходу, де дії підприємства щодо якості, ціни та витрат виробництва узгоджені між собою.

Так, якщо в основі формування стратегії «червоного океану» більшою частиною лежить збільшення продуктивності праці, що досягається за рахунок технологічних та технічних нововведень, то в основі формування стратегії «голубого океану» лежать когнітивні бар'єри, що створюються за рахунок використання внутрішніх інтенсивних факторів підприємства.

Відповідно, ті підприємства, виробництво яких спрямовано на випуск інноваційної та високотехнологічної продукції за рахунок ефективного використання когнітивного потенціалу, займають високі позиції у зовнішньоекономічній стратифікаційній системі.

Крім генеральних стратегій розвитку, особливої уваги набувають стратегії внутрішнього росту, що характеризують ефективність використання внутрішніх інтенсивних факторів виробництва задля досягнення певної мети. Об'єктивними умовами виникнення функціональних стратегій є: необхідність завчасної підготовки ресурсів, і в першу чергу, внутрішніх інтенсивних факторів виробництва для про-

цесів відтворення та розвитку; необхідність мотивації людського капіталу підприємства, як основного фактора виробництва, який здійснює реалізацію довгострокових цілей розвитку; Необхідність швидкого прийняття управлінських рішень в умовах непередбачуваної нестабільності.

В основі формування функціональних стратегій росту особливої уваги набувають школи, що акцентують увагу на внутрішніх інтенсивних факторах виробництва. А саме [5]:

1) школа дизайну (К. Ендрюса), що ґрунтується на оцінці потенційних зовнішніх та внутрішніх можливостей підприємства, що визначають його позицію у ринковому середовищі (SWOT-аналіз). В основу формування функціональної стратегії розвитку покладено два основних фактори: організаційні цінності (цінності менеджменту) та соціальна відповідальність, які у сукупності забезпечують можливості для творчості і, відповідно, для підтримки конкурентних переваг підприємства;

2) школа навчання та когнітивна школа, де в основу формування функціональної стратегії розвитку покладено когнітивні теорії А. Нонакі та Г. Такеучі, М. Поланьї, Г. Саймона, що ґрунтуються на необхідності підвищення рівня знань та обробки інформації як основ для формування інноваційної конкурентоспроможної продукції;

3) школа підприємництва, що акцентує увагу на необхідності формування лідерів (еліти), здатних до визначення вектору економічного розвитку;

4) школа конфігурації, що описує реалізацію внутрішньої стратегії розвитку підприємства з позиції трансформаційних процесів, які відбуваються у процесі життєвого циклу підприємства.

Спираючись на вищезазначене, визначимо основні елементи функціональних стратегій. А саме: місію управління, що є основою для визначення дерева цілей промислового підприємства; конкурентні переваги, що пов'язані з ефективним застосуванням ключових компетенцій підприємства; вибором ринків збуту та диференціацією продукції. Саме ці конкурентні переваги здійснюють вплив на структуру інвестицій; організацію бізнесу, що відображає структуру підприємства; програми розвитку, що спрямовані на розвиток виробництва; виробничу стратегію як довгострокову програму конкретних дій, пов'язаних із створенням та реалізацією продукції; інноваційну стратегію, що задає цілі інноваційної діяльності, вибір засобів досягнення та джерела залучення коштів задля інновацій; стратегію управління персоналом (кадрову стратегію), метою якої стає залучення до діяльності найкращих спеціалістів.

Зрозуміло, що вибір тієї чи іншої стратегії розвитку підприємства ґрунтується як на зовнішніх факторах, серед яких домінантними виступають соціальні, політичні та суспільні умови, привабливість галузі та конкуренті умови а також споживачі, так і внутрішніх факторах, що характеризують сильні та слабкі сторони підприємства, конкурентну ринкову позицію, філософію бізнесу та етичні принципи, а також культуру підприємства та його вартість.

Враховуючи, що одним з домінантних чинників формування генеральної стратегії розвитку є ефективне застосування внутрішнього потенціалу підприємства, виділимо основні фактори, що впливають на успіх підприємства у геоекономічному просторі: 1) внутрішні компетенції підприємства, що передбачають унікальність виготовленої продукції та сприяють визначенню певної стратегії досягнення високих позицій на ринку; 2) особистості керівників, основними рисами яких виступають: індивідуалізм, професіоналізм, лідерство та елітарність; 3) корпоративна культура, що виступає як набір цілей та цінностей підприємства, які об'єднують всіх співробітників та передбачає лояльне відношення до підприємства; мотивацію, гнучкість організаційного та функціонального використання персоналу, робочий клімат, що сприяє формуванню творчого підходу до праці.

У цьому випадку основними джерелами сили з точки зору окремих компонентів підприємств, що займають найвищі позиції на світовому ринку, виступають:

1) людський капітал підприємства як сукупність інтелектуального потенціалу та соціально-психологічних особливостей індивідів на підприємстві, що визначають імперативи розвитку промислового підприємства;

2) інституціональний капітал підприємства, за рахунок якого створюються умови та механізми генерації різних видів інновацій – науково-технічних, управлінських, організаційних та соціальних, що впроваджуються на підприємствах;

3) організаційний капітал підприємства, що визначається структурою підприємства, культурою, системою підготовки кадрів всередині підприємства, способів ведення бізнесу, які у сукупності створюють конкурентні переваги.

Узагальнюючи результати аналізу наявних наукових підходів до формування стратегії розвитку, виділимо основні, на наш погляд, функціональні стратегії, що спрямовані на забезпечення лідерства. А саме:

– ***маркетингова стратегія***, що визначає загальний напрямок, за яким необхідно вести роботу для досягнення маркетингових цілей. А саме: ринкових, як то: частка ринку, виявлення перспективних ринків тощо; маркетингові – створення іміджу; структурно-управлінські, що спрямовані на удосконалення структури управління; забезпечення, як то: цінова політика, параметри товарного руху; контроль діяльності;

– ***конкурентна стратегія***, що передбачає розробку дій, які забезпечують підприємству не тільки захист від конкурентів, а й створюють стійки конкурентні переваги такого підприємства у часі. Вибір конкурентної стратегії має ґрунтуватися на двох основних умовах. По-перше, повинна бути визначена стратегічна ціль підприємства відносно певного товару з позиції масштабів конкуренції. А, по-друге, повинно бути обрано тип конкурентних переваг;

– ***стратегія управління інноваціями***, що передбачає інноваційну діяльність підприємства, застосування нових методів у НДДКР, виробництві, маркетингу, управлінні, модернізацію організаційної структури підприємства а також застосування нових підходів до використання внутрішніх факторів розвитку;

– ***організаційна стратегія***, що об'єднує між собою всі взаємопов'язані функціональні елементи всередині підприємства задля досягнення загальної мети;

– ***кадрова стратегія підприємства***, що передбачає розвиток людського капіталу підприємства, його інтелектуального потенціалу та «динамічних здібностей» [6, с. 134].

Сама стратегія досягнення лідерських позицій на ринку таких підприємств враховує: 1) можливість створення власного ринку оригінальної продукції. У визначеному контексті мова може вестися як про широту виробництва, що характеризується великою

кількістю номенклатури товарів для різноманітних ринків, так і про глибину виробництва («сфокусовану диференціацію») [2], що характеризує кількість варіантів одного виду продукції для одного ринку; 2) унікальність продукції, яка залежить від ступеню патентного захисту, іміджу, якісних та зовнішніх характеристик тощо; 3) цінність товару для споживача; 4) наявність певного дефіциту товару; 5) сервісну підтримку продукції; 6) аутсорсинг як один із способів залучення кращих спеціалістів у другорядних галузях (як то: суспільні зв'язки, юриспруденція тощо); 7) інноваційність як безперервний процес поліпшення продукції.

У той же самий час для послідовника за лідером в якості генеральної стратегії пропонуємо застосовувати «стратегія входження», де основні акценти спрямовуються на аналіз ринку, технологію виробництва та основні підприємства, що випускають аналогічні товари. Для підприємств, що кидають виклик лідеру, стратегічними орієнтирами має виступати «захоплення ринку», що ґрунтується на ефекті масштабу, аналізі світового ринку, іміджі, що орієнтований на високу якість, та виробництві оригінального обладнання або власного бренду. В основу стратегії підприємств-лідерів необхідно покладати принцип «завоювання світу», де акцент уваги спрямовується на нецінову конкуренцію; створення нових ринків та безперервні інновації, що подовжують життєвий цикл продукції. Зважаючи на вищевикладене, успішні стратегії формування лідерства вітчизняних промислових підприємств мають базуватися на системно-структурному підході, що надає можливості для оцінки як внутрішнього потенціалу промислового підприємства, так і зовнішніх ринкових можливостях для визначення імперативів розвитку вітчизняних товаровиробників.

Висновки. За результатами аналізу наявних наукових підходів до формування стратегії лідерства промислових підприємств на ринку обґрунтовано доцільність у сучасних умовах господарювання застосовувати стратегії зовнішнього та внутрішнього росту підприємства.

На основі аналізу існуючих стратегій внутрішнього росту визначено об'єктивні умови формування функціональних стратегій, виділено основні фактори, що впливають на успіх підприємства на ринку та виявлені основні джерела сили промислових підприємств на ринку з точки зору окремих компонентів. В якості основних функціональних стратегій становлення лідерства запропоновано застосування маркетингової, конкурентної, організаційної, кадрової стратегій та стратегії управління інноваціями.

В якості генеральної стратегії розвитку запропоновано застосування «стратегії входження» для підприємств, що є послідовниками за лідером; «стратегії захоплення ринку» для тих, хто кидає виклик лідеру; «стратегію завоювання світу» для підприємств-лідерів.

У подальшому отримані результати дослідження можуть бути використані для формування стратегії лідерства вітчизняних промислових підприємств з точки зору системно-структурного підходу, що надає можливості для оцінки як внутрішнього потенціалу промислового підприємства, так і зовнішніх ринкових можливостей для визначення імперативів розвитку вітчизняних товаровиробників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Котлер Ф., Армстронг Г. Основы маркетинга. / Ф. Котлер, Г. Армстронг, 9-е издание : пер. с англ.. – М. : Издательский дом «Вильямс». – 2003. – 1200 с. с ил., ISBN 5–8459–0195-1 (рус.)
2. Портер Е. М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Е. Портер; Пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с. ISBN 5-9614-0143-0
3. Омае К. Мышление стратега: Искусство бизнеса по-японски / Кеничи Омае. – М. : Изд-во Альпина Бизнес Букс, 2007 г. 215 с. ISBN 978-5-9614-0565-1
4. У. Чан Ким Рене Моборн. Стратегия голубого океана. Как создать свободную рыночную нишу и перестать бояться конкурентов / У Чан Ким, Рене Моборн. Пер. с англ. – М. : Н1РРО. 2005-272 с. ISBN 5-98293-077-6 (рус.)
5. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел. Под общ. ред. Ю. Каптуревского – СПб. : Питер, 2002. – 330 с.
6. Тис Д. Дж. Динамические способности фирмы и стратегическое управление / Д. Дж. Тис, Г. Изано, Э. Шуен // Вестник С.-Петерб. ун-та. Сер. «Менеджмент». – 2003. – Вып. 4. – С. 133-185.

УДК 631.162:631.11

Шерман Є.М.
аспірант кафедри економічної теорії
Херсонського національного технічного університету

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ МЕХАНІЗМАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Стаття присвячена розгляду суті і принципів формування організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості. Здійснення системного підходу щодо формування механізму розвитку харчової промисловості як однієї з провідних галузей економіки. Основою для ефективного розвитку підприємств харчової промисловості є наявність сировинної бази і місця споживання готової продукції, природні умови та науково-технічний прогрес.

Ключові слова: системний підхід, харчова промисловість, економічний зміст, сировина, конкуренція, управління, чинники розвитку, галузі економіки.

Шерман Е.М. ПРИНЦИПЫ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИМИ МЕХАНИЗМАМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Статья посвящена рассмотрению сути и принципов формирования организационно-экономического механизма развития пищевой промышленности. Осуществление системного подхода к формированию механизма развития пищевой промышленности как одной из ведущих отраслей экономики. Основой для эффективного развития предприятий пищевой промышленности является наличие сырьевой базы и места потребления готовой продукции, природные условия и научно-технический прогресс.

Ключевые слова: системный подход, пищевая промышленность, экономическое содержание, сырье, конкуренция, управление, факторы развития, отрасли экономики.

Sherman E.M. PRINCIPLES OF MANAGEMENT OF ECONOMIC MECHANISMS IN THE FOOD INDUSTRY

Article considers the merits and principles of organizational and economic mechanism of development of the food industry. Of systematic approach to the formation mechanism of the food industry as one of the leading sectors of the economy. The basis for the effective development of the food industry is the availability of raw materials and finished goods consumption space, natural environment and technological progress.

Keywords: systemic approach, food, economic content, materials, competition, management, factors of development economics.

Постановка проблеми. Здійснення системного підходу щодо формування механізму розвитку харчової промисловості як однієї з провідних галузей економіки. Харчова промисловість – одна з найбільших та найважливіших галузей промисловості України. Від рівня її розвитку, стабільності функціонування залежить стан економіки, продовольча безпека держави, розвиток внутрішнього і зовнішнього ринків, рівень життя населення. Основою для ефективного розвитку підприємств харчової промисловості є наявність сировинної бази та місця споживання готової продукції, природні умови та науково-технічний прогрес [16].

Харчова промисловість України складається з різноманітних галузей і підгалузей виробництва: борошномельно-круп'яної, цукрової, спиртової, пивоварної, хлібопекарської, кондитерської, м'ясомолочної, рибної, крохмально-мелясної, лікеро-горілчаної, олійно-жирової, виноробної, консервної, соляної, овочевої тощо, що представлені понад 22 тис. великих, середніх і малих підприємствами різних форм власності, які виробляють майже 20% від загального об'єму промислової продукції. Найбільша частина реалізованої продукції – напої, м'ясні та молочні продукти, тютюнові вироби, хліб і хлібобулочні вироби, олія та тваринні жири.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями тенденцій та перспектив розвитку харчової промисловості України займалися багато вітчизняних науковців, зокрема: А.В. Барабаш, Л.В. Дейнеко [11], О.Г. Дерев'янко, Л.А. Євчук, Г.О Єресько, В.М. Калінчик, В.В. Лиськов, Т.Л. Мостенська [12], Н.І. Працюк, М.П. Сичевський [13], О.Б. Шмаглій [15], І.Р. Юхновський [14] та інші.

Розвиток харчової промисловості до середини XX ст. характеризувався суттєвими національними особливостями, зумовленими традиціями споживання продуктів харчування, які відбивали певні смаки й уподобання населення різних країн світу. Глобальна експансія у другій половині XX ст. провідних продовольчих транснаціональних компаній світу («Кока-кола», «Нестле», «Юнілевер» та ін.), яка мала конкретний вираз у завойовуванні національних ринків, призвела до універсалізації споживання, стандартизації випуску готової продукції та напівфабрикатів. Глобальна та регіональна конкуренція на продовольчих ринках спонукає виробників до диверсифікації асортиментного портфеля, складові якого здатні конкурувати зі світовими лідерами [10].

Серед важливих чинників розвитку харчової промисловості доцільно відзначити залежність територіального розміщення виробництва від сировинної бази, що є характерним для галузей, які використовують нетранспортабельну сировину, яка швидко псується, або велику кількість сировини (цукрова, олійна, рибна, овочеконсервна, молочна та інші галузі); від споживчого ринку через короткий термін зберігання готової продукції та/або економії на транспортних витратах (кондитерська, хлібопекарська, пивоварна та інші галузі). Також на ефективність роботи та розміщення виробничих потужностей впливає структура ринків праці, можливість залучати висококваліфіковані кадри, наявність енергетичних і фінансових ресурсів, зручність транспортного сполучення тощо. Однак сьогодення вимагає від підприємств харчової промисловості пошуку компромісу між розглянутими чинниками.

За технологічним та економічним змістом харчова промисловість є високо інтегрованою з сільським господарством галуззю виробництва і природно, що неврожаї, кон'юнктурні коливання цін на сировину та матеріали призводять до коливання попиту й пропозиції на окремі види продукції. На жаль, аграрна реформа в Україні виявилася неспроможною захистити українських виробників від наслідків кризи, яка

охопила майже всі галузі сільського господарства, що призвело до істотного скорочення обсягів виробництва продукції, зниження ефективності діяльності галузі та негативно відобразилося на підприємствах харчової промисловості й спричинило зменшення обсягів виробництва і, як результат, подорожчання продовольчих ресурсів для населення України та світу.

Постановка завдання. Вищевикладене дозволяє стверджувати, що у розвитку аграрного сектору та харчової промисловості прослідковується тяжіння до збитковості окремих складових, що не дозволить цій галузі посісти гідне місце на світовому продовольчому ринку. Відсутність вільних коштів для модернізації обладнання, впровадження новітніх інноваційних технологій, закупівлі сировини змушує підприємства скорочувати виробництво. Тому проблеми економічно-фінансових відносин між підприємствами харчової промисловості та сільського господарства, пошуку паритету цін на сільськогосподарську сировину й продовольчі товари, розширення ринків сировини та збуту повинні вирішуватися на основі управління агропромисловим комплексом з використанням сучасних інструментів менеджменту та маркетингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним напрямом подолання зазначених негативних тенденцій є розвиток інтеграційних зв'язків і побудова на їх основі інтегрованих об'єднань. Останнім часом для галузей харчової промисловості характерним стає поширення інтеграційних стратегій і зростання ефективності як у межах окремих складових єдиного технологічного ланцюга (сільськогосподарські формування та переробні підприємства, заготівля, гуртова й роздрібна торгівля), так і у виробничих відносинах між ними. Посилення зв'язків виробників сільськогосподарської сировини і переробних підприємств призводить до появи нових цілісних властивостей у системі, зміни структури та якості інтегрованої системи.

Доцільно зазначити, що значні конкурентні переваги в харчовій промисловості України мають компанії з вертикально інтегрованою структурою виробництва із замкнутим циклом виробництва – від вирощування, зберігання та переробки сировини до виробництва та реалізації готової продукції. За рахунок власної системи елеваторів, сільських господарств і торговельних домів компанії досягають замкнутого виробничого циклу, економії витрат і раціонального управління фінансовими потоками. Додатковими перевагами є розташування у спеціальних економічних зонах і на територіях пріоритетного розвитку, а також співпраця з іноземними партнерами.

В основі розвитку харчової промисловості лежать об'єктивні економічні закони розвитку суспільного виробництва. Керувати економікою на будь-якому організаційному рівні означає надходити у виробництві так, як вимагають економічні закони, одним з яких є, наприклад, закон випереджаючого зростання продуктивності праці в порівнянні із зростанням заробітної плати. Його порушення призведе до порушення грошового обігу, появи в зверненні так званих «зайвих грошей», породить незадоволений попит, дефіцит багатьох видів продукції та інші негативні явища. Пізнанням економічних законів займається економічна наука.

Визначення даного механізму як організаційно-економічного характеризує його як організаційну систему, що являє собою «сукупність методів, принципів, правил, прийомів, використовуваних для виконання організаційно-економічних завдань» [26]. Цей механізм має забезпечувати оптимальний рівень функціонування організаційно-економічної системи підприємства.

Контроль діяльності підприємства за допомогою адміністративно-розпорядчих методів гальмує розвиток виробництва, сковує ініціативу і заповзятливість. Непряме регулювання виробництва через економічні важелі і стимули без певної регламентації веде до зниження цілеспрямованості, особливо в довгостроковому плані, породжує елементи стихійності. А тому господарський механізм являє собою сукупність різних форм і методів, що використовуються для свідомого, цілеспрямованого впливу на економіку з метою всесвітньої її інтенсифікації про підвищення ефективності.

Соціально-економічна природа господарського механізму визначається пануючими відносинами власності на засоби виробництва. Кожному способу виробництва суттєвий власний господарський механізм, ядром якого є система стимулів, які формують спонукальні мотиви досягнення високих кінцевих результатів. Від дієвості цих стимулів, їх в'язі з об'єктивно існуючими, постійно змінюються інтересами людей залежить результат виробничої діяльності. Виділимо деякі загальні принципи формування господарського механізму, характерні як для галузі, регіону, так і для окремого підприємства або його підрозділу:

- по-перше, господарський механізм на будь-який щаблі ієрархії повинен бути зорієнтованим на досягнення різноманітних, взаємозв'язаних і періодично змінюються цілей виробничої системи даного рівня, тобто на досягнення кінцевого. а не проміжного результату виробничої діяльності;
- по-друге, господарський механізм повинен погоджувати з об'єктивно існуючими розбіжністю і суперечливістю інтересів різних ланок виробництва, груп та окремих працівників, виробляючи порядок застосування того чи іншого стимулу. Ігнорування цієї вимоги може обернутися значними економічними, соціальними, екологічними втратами. Тому дуже важливим є наукове обґрунтування умов застосування різних довготривалих нормативів, порядку їх визначення, рівня стабільності і гнучкості цін, процентних ставок, податків, пільг, санкцій тощо;
- по-третє, господарський механізм повинен виробляти також способи впливу на процес залучення у виробництво різного роду ресурсів, які стимулювали б, з одного боку, прагнення трудових колективів і окремих працівників до максимально можливого при даному рівні розвитку виробничої системи наближенню до мети, з іншого боку – прагнення до мінімально необхідного залученню у виробничий процес кількості живої і матеріалізованої праці. А саме, господарський механізм за допомогою стимулів повинен забезпечувати ефективне й якісне функціонування виробничих систем;
- по-четверте, господарський механізм повинен бути пристосований до форм і методів управління виробництвом, що передбачає поєднання юридичної та економічної самостійності підприємств і об'єднань.

Господарський механізм можна розглядати у двох аспектах:

1) господарський механізм свідомо створюється і приблизно використовується людьми (з цієї точки зору він суб'єктивний за своєю природою). Завдяки своїй суб'єктивності він вбирає в себе не тільки економічні (базисні), але й неекономічні (надбудовні) форми і методи, наприклад, юридичні норми (господарське право), морально-психологічні фактори (моральне заохочення) та інше.

2) за своїм змістом господарський механізм об'єктивний, так як він реалізує сутність виробничих відносин, суть об'єктивних економічних законів.

До основних характеристик організаційно-економічного механізму запропоновано віднести такі: а) організаційно-економічний механізм є підмеханізмом економічного механізму, який, у свою чергу, є важливішою складовою господарського механізму підприємства; б) організаційно-економічний механізм є приналежністю організаційно-економічної системи, взаємодіє у системі інших механізмів на підприємстві як цілісної системи; в) до складових організаційно-економічного механізму відносяться: організаційно-технічний; виробничо-технологічний; фінансово-економічний механізми; г) основною функцією даного механізму є реалізація процесу організації та прийняття економічних рішень, які спрямовані на досягнення поставленої мети підприємства; д) об'єктом впливу організаційно-економічного механізму є потенціал галузі, а кінцевою метою його функціонування – підвищення економічної ефективності використання потенціалу.

Погоджуємося з підходом багатьох вітчизняних вчених, що організаційно-економічний механізм будь-яких явищ в національній економіці необхідно розглядати крізь призму механізмів і форм державного регулювання.

У сучасних умовах в Україні особливістю організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості є те, що він має ліберальний характер та містить у собі сукупність дій державних органів влади у сфері бюджетних видатків, засобів характерного контролю, сертифікації і стандартизації, науково-технічного забезпечення по формуванню преференційних умов розвитку певних галузей.

Методичну базу створення організаційно-економічного механізму формують знання тенденцій розвитку економіки, сутності і механізмів дії економічних законів, вміння їх використовувати на практиці в процесі діяльності підприємства. Механізм дії економічних законів є складовою частиною виробничих відносин і разом з тим науково об'єктивною основою організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості.

Формування організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості починається із визначення принципів здійснення цього процесу, головними з яких є:

1. Принцип інноваційного характеру розвитку системи передбачає опору промислового підприємства на високі стандарти роботи та прагнення до нововведень. Постійний пошук нових можливостей стимулює розвиток харчової промисловості. Орієнтація на інновації допомагає промисловому підприємству ефективно здійснювати свою діяльність.

2. Принцип системності представляє сукупність взаємодіючих підсистем та ефективну взаємодію із зовнішнім середовищем. Робота кожного окремого відділу та підсистеми будується таким чином, щоб у визначений термін головна мета підприємства була досягнута.

3. Принцип урахування інтересів усіх учасників виробничого процесу – це один з головних принципів управління. Тільки на основі урахування інтересів всіх економічних контрагентів, з якими співпрацює підприємство харчової промисловості у процесі своєї діяльності, можна заснувати тривалу та стабільну взаємодію.

4. Принцип ефективного та справедливого управління персоналом (повноваження і відповідальність; справедливий поділ відповідальності за результати роботи між менеджерами та робітниками; корпоративний дух; стабільність; мотивація праці та справедлива винагорода за виконання обов'язків).

5. Принцип дотримання етики бізнесу передбачає чесність і довіру в ділових стосунках, дотримання домовленостей та підписаних угод, повагу до партнерів та інших учасників взаємодії. Цей принцип покладений в основу довготривалих відносин, бо без нього накопичення ресурсів та потенціалу споживчого капіталу неможливе.

6. Принцип адаптивності. Цей принцип вимагає своєчасної динамічної реакції на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі (зміни запитів споживачів, дії конкурентів, видання нових чи редагування існуючих законодавчих актів, кризові явища в економіці, зниження ефективності праці тощо).

7. Принцип безперервності і надійності виявляється у створенні таких організаційно-господарських та технічних умов, за яких досягається стійкість і безперервність заданого режиму виробничого процесу [7].

8. Принцип економічності та ефективності на основі багатоваріантного вибору шляхів розвитку. Наявність альтернатив розвитку допоможе обирати більш ефективний та економний шлях, краще пристосуватися до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищах, поліпшувати організацію виробництва, випускати конкурентоспроможну продукцію.

Такі принципи дозволяють визначити місце організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості серед інших механізмів, його особисті функції та чітко сформувати його взаємодію в сукупності із іншими механізмами підприємства в єдиній ієрархії всіх механізмів функціонування підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Однією з перешкод на шляху інвесторів є неврегульованість важливих питань у сфері законодавства, тобто першим кроком по вдосконаленню галузі має стати розробка національної стратегії продовольчої безпеки країни, перегляд існуючих стандартів у бік їх спрощення і перехід до європейських норм і як наслідок формування ефективного організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Довгань Л.Є., Дудукало Г.О. Формування організаційно-економічного механізму ефективного управління підприємством [Електроннийресурс].–Режимдоступу:http://ruh.znaimo.com.ua/index-27522.html.
2. Полозова Т.В., Овсюченко Ю.В. Сутність організаційно-економічного механізму функціонування підприємств промисловості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/articles/2005/05ptvfpp.html.
3. Садеков А.А. Управление предприятием в условиях кризиса : моногр. / А.А. Садеков, В. В. Цурик. – Донецк : ДонГУЭТ, 2006. – 178 с.
4. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління / Л.І. Піддубна. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 368 с.
5. Пономарев І.Ф., Полякова Е.И. // Научные труды ДонНТУ, серия: экономическая, выпуск № 69.
6. Основы социального управления : учебное пособие / А.Г. Гладышев, В.Н. Иванов, В.И. Патрушев и др. Под ред. В.Н. Иванова. – М. : Высш. шк., 2001. – 271 с.
7. Внутрішній економічний механізм підприємства : навч. посібник / М.Г. Грещак, О.М. Гребешкова, О.С. Коцюба ; за ред. М.Г. Грещака. – Київ : КНЕУ, 2001. – 228 с.
8. Каліна І.І. Організаційно-економічний механізм ефективного управління машинобудівним підприємством // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 9(123). – С. 130-134.
9. Білик Ю., Файчук О. Оцінка порівняльних переваг в умовах міжнародної економічної інтеграції // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 69-76.

УДК [631.15:65.011.4]636.2(477)

Шиян Н.І.
кандидат економічних наук, доцент
Харківського національного аграрного університету
імені В.В. Докучаєва

ЦИКЛІЧНИЙ СКЛАДНИК ДИНАМІКИ ПРОДУКТИВНОСТІ КОРІВ В УКРАЇНІ

У статті зосереджена увага на розгляді окремих аспектів теорії циклічності. Окремо розглянуто особливості вияву циклічності в сільському господарстві, зокрема при виробництві молока. Дослідження здійснювалося з метою визначення циклічності в динаміці продуктивності корів протягом 1945–2013 рр., визначення структури циклів та особливості переходу від однієї фази циклу до іншої. У процесі дослідження циклічності продуктивності корів виділено 5 циклів, кожний із яких за довжиною та інтенсивністю відрізняється від інших.

Ключові слова: цикл, циклічний розвиток, фаза циклу, криза, аграрні цикли, продуктивність корів.

Шиян Н.И. ЦИКЛИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ДИНАМИКИ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ КОРОВ В УКРАИНЕ

Сосредоточено внимание на рассмотрении отдельных аспектов теории цикличности. Отдельно рассмотрены особенности проявления цикличности в сельском хозяйстве, в частности при производстве молока. Исследование осуществлялось с целью выяснить наличие цикличности в динамике продуктивности коров за период 1945–2013 гг., определить структуру циклов и особенности перехода от одной фазы цикла к другой. В процессе исследования цикличности продуктивности коров выделено 5 циклов, каждый из которых по длине и интенсивностью отличается от других.

Ключевые слова: цикл, циклическое развитие, фаза цикла, кризис, аграрные циклы, производительность коров.

Shiyan N.I. CYCLICAL COMPONENT DYNAMIC PERFORMANCE COWS IN UKRAINE

Consideration is given to some individual aspects of the theory of cyclicity. Special attention was given to the manifestation of the cyclicity in the agriculture, particularly in the milk production. The research was done to find out the availability of cyclicity in the dynamics of cow milk yield throughout the period of 1945 to 2013, to define the cycle structure and the specific features of the transition from one cycle phase to another. The studies of the cyclicity of cow milk yield allowed us to reveal 5 cycles of a different duration and intensity.

Keywords: cycle, cyclic development, cycle phase, crises, agrarian cycles, cow milk yield.

Постановка проблеми. Під час аналізу проблем виробництва молока особливу увагу слід приділити динаміці продуктивності корів, що зумовлено дією ряду чинників. Так, під час прогнозування збільшення виробництва молока як на ближню, так і віддалену перспективу за основу брали підвищення продуктивності корів [1]. Численні дослідження довели, що з формуванням рівня продуктивності корів тісно пов'язана ефективність виробництва молока. Беззаперечною є загальносвітова тенденція, яка полягає в неухильному підвищенні продуктивності корів і наближенням її рівня до 9 і навіть до 10 тис. кг у середньому за рік. Причому в одній з провідних країн виробників молока у світі – США – виробництво молока зростає завдяки підвищенню продуктивності корів з одночасним скороченням їхнього поголів'я.

У зв'язку із цим виникає потреба з'ясувати, якою мірою світові тенденції розвитку молочного скотарства притаманні Україні. Широку інформацію про рівень продуктивності корів оприлюднює Державна служба статистики України у статистичному збірнику «Сільське господарство України», який є доповненням даних видання «Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку)». Ця інформація охоплює період за 1940, 1945 і 2012 рр. включно, проте, як ми з'ясували, звернення до неї має поодинокий характер.

Огляд публікацій. До аналізу даних розміру удою корів в Україні зверталися науковці ННЦ «ІАЕ», які дослідили факт зменшення поголів'я корів та виробництва молока після 1990 р., пов'язуючи це з недосконалістю економічного механізму розвитку галузі [1, с. 217]. Щодо циклічного складника динамічного ряду продуктивності корів, то навіть принципової постановки цієї проблеми виявити не вдалося. Однак добре відомо, що теорія економічного циклу є одним з найважливіших складників наукових досліджень економічної динаміки [2, с. 16].

На нашу думку, між цією економічністю й відсутністю досліджень щодо циклічності в динаміці продуктивності корів суперечностей немає. Це можна пояснити тим, що теорія економічного циклу як обов'язковий складник економічної динаміки належить насамперед до сфери національної економіки або до сфери промисловості. І саме стосовно цих сфер можна справедливо зазначити, що, незважаючи на майже 200-літні економічні дослідження, проблема обґрунтування закономірностей циклічного розвитку і досі є не вирішеною, що засвідчила криза 2008–2009 рр. [2, с. 16].

І хоч не дивно, циклічність економічної динаміки в сільському господарстві як об'єкт досліджень залишилася в тіні. У зв'язку з цим не можна не констатувати ще одну обставину. Крім досліджень таких всесвітньо відомих учених, як К. Жугляр, У. Джевонс, Л. Вальрас, К. Маркс, Й. Шумпетер, А. Маршалл, Дж. М. Кейнс, Р. Харрод, М. Кондратьєв, значний внесок у формування теорії циклічності зробили такі представники української наукової школи, як М. Туган-Барановський і Е. Слуцький. Але, крім того, варто згадати видатне ім'я, пов'язане з внеском у розвиток теорії циклічності. Це В. Тимошенко, який у 1930 р. опублікував дослідження «Роль сільськогосподарських коливань у діловому циклі». Одне з міркувань полягало в тому, що коливання в сільському господарстві не тільки є, а й мають циклічний характер. Це дало підстави зарахувати В. Тимошенка до одного із засновників теорії сільськогосподарських циклів [3, с. 609].

Проте навіть у фундаментальних виданнях, де розглянуто різноманіття циклів: середні й малі, довгі хвилі Кондратьєва, економічні й соціальні цикли, цикли міжсистемних трансформацій, цивілізаційні цикли, цикли глобалізації, цикли розвитку науки, будівельні цикли С. Кузнеця – аграрні цикли як окремий тип циклічних коливань не були виділені [2].

Однак різні аспекти циклічності в сільському господарстві час від часу розглядають у різних виданнях [4–6]. Попри всі відмінності зазначених публікацій, їх об'єднує та обставина, що циклічність у них розглядають передусім з позицій динаміки показників в рослинництві, або ж як елемент сталого розвитку сільського господарства загалом. Питання, пов'язані з динамічними процесами в галузі тваринництва, не мають навіть загальної постановки, незважаючи на очевидні потреби в їхньому розгляді.

На підставі викладеного вище зазначимо, що **мета статті** полягає в тому, щоб з'ясувати наявність циклічності в динаміці продуктивності корів за період 1945–2013 рр., визначити структуру циклів та особливості переходу від однієї фази циклу до іншої, а також обґрунтувати перспективи формування динамічних рядів продуктивності корів.

Виклад результатів дослідження. На початку дослідження було розглянуто ряд питань теоретико-методологічного характеру. Одне з них, як зазначає А. Гальчинський, полягає в тому, що, на думку достатньо авторитетних учених-економістів, відбувається девальвація циклічності як суспільного явища через закономірну зміну амплітуди коливань, на чому базується теорія циклічності [2, с. 18].

Таким насправді є реальне становище. Але А. Гальчинський слушно зауважує, що про наявність циклічності можна свідчити на підставі чергування періодів підйомів і спадів. Для підтвердження своєї позиції він звертається до авторитету Й. Шумпетера, який вважав, що під «періодичністю» циклу потрібно розуміти той факт, що за кожним «піднесенням» настає «депресія», а за кожною «депресією» – «піднесення».

Слід зазначити, що на відмінність циклів вказував свого часу Є. Слуцький, причому в дуже своєрідній формі. У праці «Додавання випадкових причин як джерело циклічних процесів», яка після її видання англійською мовою дала йому світове визнання та була оцінена як вагоме наукове відкриття, він писав: «Майже всі явища господарського життя, подібно до багатьох інших процесів: соціальних, метеорологічних і т.д. – протікають у часі у вигляді низки підйомів і спадів, подібно до хвиль, що біжать одна за одною. І, як на морі послідовні хвилі не повторюють у точності одна одну, так і тут сусідні цикли ніколи не збігаються один з одним ні за тривалістю, ні за висотою підйому [7, с. 704].

Ще одне з принципових положень пов'язане з тим, що цикли слід розглядати як обов'язково структуроване явище [2, с. 26]. Пропонуються різні варіанти структуризації. Найчастіше в їхній структурі виділяють чотири фази: криза, депресія, пожвавлення й піднесення. Таку структуризацію пропонують вважати ознакою класичного циклу [8, с. 398]. Але є й інші підходи. Так, А. Гальчинський вважає за доцільне під час аналізу циклічності ґрунтуватися на більш спрощеній схемі, згідно з якою цикл слід розглядати як поєднання двох складників: кризи й рівноваги. Принципове значення, як ми вважаємо, має також розуміння того, що криза в кожному своєму вияві, зі своїми сутнісними характеристиками є невід'ємною складовою частиною циклу [2, с. 27].

Перш ніж оцінити таке твердження по суті, вважаємо за доцільне звернутися до трактування поняття «криза». Щодо цього відомі різні погляди, оскільки це поняття має багатоаспектний характер, що знаходить своє віддзеркалення, зокрема, у словниках. Так, згідно із сучасним словником іншомовних слів слово криза походить від грецького krisis і в найзагальнішому вигляді означає переломний момент, відповідно до чого маємо таке її трактування: різка зміна, крутий перелом у чому-небудь. Трактування з економічних позицій зводиться до того, що це економічне явище розуміють як надвиробництво товарів, що призводить до розорення фірм і банків, до скорочення виробництва і збільшення безробіття [9, с. 255].

Інший словник дає визначення економічної кризи як різкого погіршення економічного стану країни, банкрутство підприємств, зростання безробіття [10, с. 175]. Як видно, в обох випадках економічна криза означає значні втрати в різних формах. Масштаби цих втрат можуть бути дуже відмінними, але очевидно, що з кризою слід пов'язувати втрати, достатньо масштабні.

Слід також мати на увазі, що є інші підходи до структуризації циклів. Зокрема, автори одного з найбільш популярних в американських коледжах і університетах підручниках з економікс вважають, що діловий (економічний) цикл означає, що протягом декількох років один за другим слідують підйоми і спади рівнів ділової активності. Окремі цикли (тобто послідовні періоди підйому і спаду) істотно відрізняються один від одного за довжиною й інтенсивністю [11, с. 158].

Важливо зазначити й те, що на сьогодні циклічність у сільському господарстві є настільки вагомою, що це дає підстави виділити аграрні цикли в їхній окремий різновид.

Одним із перших у світовій літературі, хто розділив ці погляди, став з В. Тимошенко, який вважав, що циклічність органічно притаманна сільськогосподарському виробництву. У 1930 р. він опублікував дослідження «Роль сільськогосподарських коливань у діловому циклі», де виклав низку цінних міркувань з теорії ділових циклів у сільському господарстві. За свідченням С. Злупка, одне з них полягає в тому, що коливання в сільському господарстві не тільки є, а й мають циклічний характер [3, с. 609]. Згодом було показано, що аграрний цикл має у своєму складі дві фази: пониженої й підвищеної урожайності [12].

Подальший напрям досліджень був пов'язаний із з'ясуванням порядку переходу від однієї фази до іншої, а також характеру змін показників. Ці проблеми розглядали представники загальної теорії циклічності, і знову таки, як і щодо інших питань, погляди науковців не були однозначними. Згідно з одним з них, послідовність зміни фаз найбільш доцільно починати з точки, що свідчить про найвищий рівень, якого досягла економіка. Її пропонована назва – фаза піка. За піком, згідно з розглядуваним підходом, слідує спад – період загального скорочення обсягів виробництва, який може тривати шість і більше місяців. Далі йде найнижча точка спаду, або депресія. Цей період може бути як короткостроковим, так і довгостроковим. Після подолання депресії починається фаза підйому або пожвавлення, яка також завершується досягненнями піка [11, с. 158].

Довжина періодів спаду виробництва може бути різною. Найчастіше в економіці США вона охоплює періоди від 6 до 16 місяців. Це стосується загального періоду із 1953 до 1991 рр. [11, с. 159]. У рослинництві такий підхід мало прийнятний у зв'язку з періодичністю надходження продукції. Одиницею часу тут традиційно вважають рік. Перехід від однієї фази до іншої, як засвідчила обробка фактичних даних, має стрибкоподібний характер, що принципово відрізняє галузь рослинництва від сфери національ-

ної економіки чи промисловості. У тваринництві, зокрема у молочному скотарстві, ситуація щодо цього має інший вигляд. Надходження продукції фіксують щоденно, його також відображають по місяцях, що дає змогу здійснювати аналіз.

Але найбільш достовірними є дані по роках. Як ми з'ясували, перехід від однієї фази до іншої під час визначення циклічності у зміні продуктивності корів відбувається приблизно за тією самою схемою, що і в рослинництві, зокрема під час виробництва зернових. Зміна показників в одному напрямі відбувається стрибкоподібно.

Для визначення наявності циклічності у зміні продуктивності корів ми звернулися до аналізу її динамічного ряду. На першому етапі дослідження було проаналізовано дані про динаміку продуктивності корів по всіх категоріях господарств за період з 1945 по 2013 рр. Джерелом інформації стали видання «Аграрний сектор економіки України» [1, с. 634] та «Українське скотарство у 2013 р.: підсумки і прогнози» [13]. Одним з основних джерел був статистичний збірник «Сільське господарство України» за різні роки. Особливість цього збірника полягає в тому, що зібрані в ньому дані про продуктивність корів тільки за період після 1990 р., а за попередні роки подано інформацію про виробництво молока й поголів'я корів на початок відповідного року. На базі цих даних було розраховане середньорічне поголів'я корів. Далі кількість виробленого молока ділили на середньорічне поголів'я корів і визначили середній удій на корову.

На підставі отриманих таким комбінованим способом показників був побудований динамічний ряд продуктивності корів і здійснене його вирівнювання з використанням рівнянь прямої, а також параболи другого і третього порядку. Результати зображені на графіку (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка продуктивності корів в Україні за 1945-2013 рр.

Як видно, загальна тенденція в цей період полягала в підвищенні продуктивності корів із щорічним зростанням її на 34,6 кг. Одночасно не можна не звернути уваги на відхилення від цієї тенденції, причому як у бік перевищення розрахункового рівня продуктивності, так і в протилежний бік. Особливо помітно це виявилося в період після 1990 р.: спочатку спостерігали різке зниження продуктивності корів, а далі, навпаки, істотне зростання її рівня. З погляду математичного моделювання зазначених процесів, як і слід було очікувати, застосування параболічних функцій істотно підвищило тісноту зв'язку між фактичними і розрахунковими показниками продуктивності, про що переконливо свідчить коефіцієнт кореляції між ними під час застосування параболи третього порядку, який становить 0,945.

На підставі результатів цього етапу досліджень з'явилися підстави для припущення про наявність у динаміці продуктивності корів циклічного складника. Щоб перевірити цю гіпотезу, були здійснені розрахунки показників продуктивності двох суміжних років, які після зіставлення дали змогу з'ясувати, як змінюється продуктивність корів у часі: підвищується чи, навпаки, знижується. Результати наведено в таблиці 1.

Вони свідчать, що за наявності чіткої тенденції до зростання продуктивності корів, яке передбачає, що в кожному наступному році продуктивність буде вищою, ніж у попередньому, продуктивність в окремі роки порівняно з попередніми знижувалася. Причому чітко простежуємо певну періодичність у розміщенні таких років у динамічному ряді продуктивності корів.

Якщо в ролі базового, що абсолютно логічно, прийняти 1945 р., то протягом наступних шести років, починаючи з 1946 р., періодичність щорічно зростала: від 39,4 кг у 1950 р. до 97,8 кг у 1947 р. Привертає увагу й обставина, що абсолютний рівень продуктивності був низьким, що віддзеркалювало низький рівень інтенсивності ведення галузі. Але й у таких умовах у 1952 р. поступовий рух у напрямі підвищення продуктивності змінився в протилежному напрямі, зниження продуктивності корів перевищило 74 кг. Через рік продуктивність знову зросла, а в 1954 р. знову знизилася.

Після цього настали роки підвищення продуктивності. Проте в 1958 р., який був сприятливим для сільського господарства, продуктивність зменшилася на десяті кілограма. Для молочного скотарства 1960 р. виявився невдалим, уперше спад продуктивності був помітним, середньорічний удій від корови знизився на 130 кг, а в 1963 р. цей показник зріс до 211 кг. У 1965 р. підвищення річної продуктивності теж було рекордним – 338 кг. Варто зазначити, що цей результат був перевищений тільки у 2001 р.

Якщо аналіз під таким кутом зору продовжити далі, то достатньо чітко вимальовується картина чергування років, коли відбуваються підвищення і зниження продуктивності із часом. Проте й у тому, і в іншому випадках відбувається відхилення від домінантної тенденції, тобто роки підвищення продуктивності чергуються з роками, коли вона знижується, і навпаки.

А загалом, якщо узагальнити наявну систему показників, вимальовується картина формування циклів, до складу яких входить дві фази: підвищення продуктивності корів і її зниження. Зазначимо також, що фази й цикли охоплюють періоди різної довжини. Крім того, доволі чітко простежуємо, що фази зниження продуктивності коротші за фази її підвищення. Щодо кількісних параметрів фаз і циклів, то відповідні дані наведено в таблиці 2.

На основі аналізу наведених у таблиці даних виділено п'ять циклів. Причому перший цикл має тільки одну фазу, яку можна вважати підвищенням продуктивності, незважаючи на доволі незначний абсолютний її рівень. Довжина фази дорівнює семи рокам. Далі йде фаза пониження продуктивності другого циклу. Вона найкоротша серед фаз і охоплює тільки три роки. Зростання продуктивності корів протягом цієї фази виявилося більш інтенсивним, ніж упродовж попереднього циклу. Причому різниця виявилася доволі помітною.

У наступні цикли співвідношення показників середньорічної продуктивності корів у фазі її підвищення протягом попереднього циклу й показника фази зниження продуктивності наступного циклу було іншим. Показник фази попереднього циклу переважно

Таблиця 1

Динаміка продуктивності корів в Україні, 1945-2013 рр.

Роки	Удій, кг	Відхилення до попередньо-го року, +,-	Відношення до базового періоду, %	Роки	Удій, кг	Відхилення до попередньо-го року, +,-	Відношення до базового періоду, %
1945	1009,3	0	100,0	1980	2271,0	35,0	101,6
1946	1099,1	89,8	108,9	1981	2223,6	-47,4	97,9
1947	1196,9	97,8	108,9	1982	2234,0	10,4	100,5
1948	1285,7	88,8	107,4	1983	2433,5	199,5	108,9
1949	1374,7	89,0	106,9	1984	2517,4	83,9	103,4
1950	1414,1	39,4	102,9	1985	2580,0	62,6	102,5
1951	1493,9	79,8	105,6	1986	2682,2	102,2	104,0
1952	1419,8	-74,1	95,0	1987	2728,7	46,5	101,7
1953	1457,6	37,8	102,7	1988	2821,8	93,1	103,4
1954	1436,9	-20,7	98,6	1989	2851,9	30,1	101,1
1955	1620,4	183,5	112,8	1990	2863,0	11,1	100,4
1956	1846,9	226,5	114,0	1991	2662,0	-201,0	93,0
1957	1878,1	31,2	101,7	1992	2304,0	-358,0	86,6
1958	1877,7	-0,4	100,0	1993	2273,0	-31,0	98,7
1959	1914,2	36,5	101,9	1994	2240,0	-33,0	98,5
1960	1784,0	-130,2	93,2	1995	2204,0	-36,0	98,4
1961	1803,5	19,5	101,1	1996	2103,0	-101,0	95,4
1962	1785,2	-18,3	99,9	1997	1988,0	-115,0	94,5
1963	1574,1	-211,1	88,2	1998	2219,0	231,0	111,6
1964	1642,3	68,2	104,3	1999	2358,0	139,0	106,3
1965	1980,7	338,4	120,6	2000	2359,0	1,0	100,0
1966	2008,9	28,2	101,4	2001	2709,0	350,0	114,8
1967	2041,2	32,3	101,6	2002	2873,0	164,0	106,1
1968	2095,2	54,0	102,6	2003	2887,0	14,0	100,5
1969	2159,5	64,3	103,1	2004	3185,0	298,0	110,3
1970	2201,0	41,5	101,9	2005	3487,0	302,0	109,5
1971	2204,9	3,9	100,2	2006	3652,0	165,0	104,7
1972	2221,5	16,6	100,8	2007	3665,0	13,0	100,4
1973	2343,1	121,6	105,5	2008	3893,0	128,0	103,5
1974	2407,6	64,5	102,8	2009	4049,0	256,0	106,7
1975	2372,1	-35,5	98,5	2010	4082,0	33,0	100,8
1976	2352,4	-18,7	99,2	2011	4174,0	92,0	102,3
1977	2469,7	116,3	104,9	2012	4361,0	187,0	104,5
1978	2447,3	-22,4	99,1	2013	4513,0	152,0	103,5
1979	2236,0	-211,4	91,4				

Таблиця 2

Характеристика фаз і циклів зміни продуктивності корів в Україні

Цикли	Фази, роки	Кількість років	Середня продуктивність, кг	Удій до попередньої фази		Удій до попереднього циклу	
				кг	%	кг	%
I	1945-1951	7	1267,7	-	-	-	-
II	1952-1954	3	1438,1	170,4	113,4	-	-
	1955-1959	5	1957,0	518,9	136,1	-	-
У середньому	1952-1959	8	1681,5	-	-	-	-
III	1960-1964	5	1717,6	-239,2	87,8	-	-
	1965-1977	8	2219,9	502,1	129,2	-	-
У середньому	1960-1977	13	2080,3	-	-	398,9	123,7
IV	1978-1981	4	2294,5	74,6	103,4	-	-
	1982-1990	9	2634,7	340,2	114,8	-	-
У середньому	1978-1990	13	2530,9	-	-	449,6	121,6
V	1991-1997	7	2253,4	-381,3	85,5	-	-
	1998-2013	16	3397,9	1144,4	150,8	-	-
У середньому	1991-2013	23	3049,6	-	-	519,6	120,5

Таблиця 3

Удій молока від однієї корови, у середньому за рік, кг

Світ, країна	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. в % до 1990 р.
Весь світ	2147	2088	2218	2246	2307	2267	2394	111,5
Болгарія	3522	3324	3273	3490	3411	3789	3653	103,7
Бразилія	783	825	1140	1231	1338	1381	1382	176,5
Данія	6248	6657	7421	8124	8549	8640	8429	134,9
Іспанія	3668	4802	5352	6295	7547	7497	7716	210,4
Казахстан	...	1642	2124	2127	2233	2255	1893	-
Китай	1568	1559	1774	2500	2901	2882	3003	191,5
Нідерланди	6050	6613	7281	7300	7342	7496	7537	124,6
Російська Федерація	...	2162	2503	3202	3698	3535	3857	-
США	6705	7441	8254	8877	9332	9593	9678	144,3
Франція	4723	5517	5948	6288	6044	6242	6674	141,3
Швеція	6086	6853	7829	8157	8396	8389	8341	137,1
Україна	2863	2204	2359	3487	4049	4082	4174	145,8

виявився вищим, ніж показник попередньої фази наступного циклу, що свідчить про наявність циклічності у зміні продуктивності корів. Так, у другому циклі відповідний показник дорівнював 1957,0 кг, а показник фази наступного циклу становив 1717,6 кг, що було на 239,2 кг, або ж на 12,2% менше.

Стосовно співвідношення показників третього й четвертого циклів, то воно склалося по-іншому, але різниця на користь четвертого циклу була мінімальною. Відносно показників четвертого й п'ятого циклів, то їхнє співвідношення відповідає тому, яке спостерігали щодо другого і третього циклів. Слід зазначити, що довжина фаз і циклів мала суттєві відмінності. Так, найбільшою була фаза підвищення продуктивності п'ятого циклу – 16 років, яка, можливо, ще не завершилася. Найдовшим був також п'ятий цикл, який тривав 23 роки.

Зважаючи на отримані результати, з'ясуємо, які зміни слід очікувати щодо динамічного ряду продуктивності корів. Певною підставою для відповіді на запитання є дані, наведені в таблиці 3. Як видно, переважна кількість країн орієнтується на забезпечення підвищення продуктивності корів. Причому це стосується як країн, які вже в 1990 р. досягли високого рівня продуктивності, так і тих з них, де він значно нижчий за загальносвітовий.

До перших належить Данія, Нідерланди, Швеція, а також США, яким щодо цього належить особливе місце. Маючи серед перелічених країн у 1990 р. найвищий показник продуктивності корів, ця країна водночас досягла найвищих темпів зростання її рівня. Показник 2011 р. щодо 1990 р. дорівнював 144,3%, водночас як у Данії він становив 134,9%, у Нідерландах – 124,6%, а у Швеції – 137,1%. Як наслідок, перевага США щодо рівня продуктивності над цими трьома країнами зросла, а абсолютна величина показника продуктивності досягла 9678 кг. Але найбільш високими темпами продуктивність за розглядуваний період зросла в Іспанії – понад удвічі.

Третє місце за цим показником посідає Бразилія. У цій країні продуктивність корів за розглядуваний період зросла на 76,5%. Однак у 1990 р. рівень продуктивності корів у Бразилії був дуже низьким, дорівнюючи лише 783 кг, у 2011 р. він досяг 1382 кг.

Особливо високими темпами зростала продуктивність корів у Китаї. Стартовий показник у цій країні також був не дуже високим – 1568 кг, хоча й удвічі перевищував показник Бразилії. Унаслідок більш високих темпів зростання продуктивності корів перевага Китаю зросла. Продуктивність за розглядуваний період збільшилася на 91,5%, а відношення продуктивності корів у Китаї та Бразилії у 2011 р. дорівнювало 2,1.

Зовсім інакше змінювалася продуктивність корів у Казахстані. Після значного підвищення її рівня в період з 1995 р. до 2000 р. вона утримувалася на одному рівні, далі відбувалося її незначне зростання, після чого зберігався стабільно невисокий рівень.

Своєрідність формування динаміки продуктивності корів у Болгарії полягала в наявності циклічності. Але принципово важливою є та обставина, що в усіх країнах з високим рівнем інтенсивності ведення молочного скотарства здебільшого впродовж розглядуваного періоду характерною була чітка тенденція до зростання продуктивності, а відхилення від неї мали епізодичний характер. Отже, у результаті можна зазначити, що у міру зростання інтенсивності галузі є підстави очікувати не тільки істотне підвищення продуктивності корів, а й зростання її стабільності, хоча не слід виключати можливість періодичного зниження величини удоїв на корову.

Отже, проведене дослідження засвідчує, що домінантною тенденцією у зміні продуктивності корів в Україні за період 1945–2013 рр. було підвищення її рівня. Водночас періодично відбувалося зниження продуктивності з подальшим її зростанням. Це дає підстави зазначити, що характерною для динаміки продуктивності корів була циклічність. Її особливість полягала в тому, що до II циклу входило дві фази: зниження продуктивності та її зростання. Значними були відмінності в довжині фаз циклів, а також глибини спаду й висоти підйому продуктивності. Починаючи із 1988 р., очікуваним є постійне зростання продуктивності корів. Як свідчить досвід країн, де скотарство має високий рівень інтенсивності, можливий періодичний спад продуктивності, але на запитання, чи відбуватиметься при цьому формування фаз (мінімальна довжина, на нашу думку, не менше ніж три роки), однозначно відповісти складно.

За низкою ознак циклічність у зміні продуктивності корів нагадує циклічність у зміні врожайності зернових. Але розмах коливань показників значно менший, а довжина фази зниження показників коротша.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Присяжнюк М.В. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.; за ред. М.В. Присяжнюка та ін. – Київ : ННЦ «ІАЕ», 2011. – 1008 с.

2. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський. – К. : АДЕФ-Україна, 2009. – 392 с.
3. Злупко С.М. Історія економічної теорії: [підручник] / С.М. Злупко. – К. : Знання, 2005. – 719 с.
4. Соколов І.Д. Динаміка врожаїв зернових та їх прогноз / І.Д. Соколов, І.П. Тарапатов, О.П. Борисенко // Зб. наук. пр. Луган. СГУ. – Луганськ, 1997. – с. 85–87.
5. Шиян Д.В. Циклічність у формуванні сталого розвитку сільського господарства: [монографія] / Д.В. Шиян; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х. : ХНАУ, 2011. – 308 с.
6. Шубраська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України / О.В. Шубравська. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2002. – 203 с.
7. Слуцький Є. Визнання. Творча спадщина з погляду сучасності / Є. Слуцький; за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2007. – 919 с.
8. Базилевич В.Д. Макроекономіка: [підручник] / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик; за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2005. – 851 с.
9. Семотюк О.П. Сучасний словник іншомовних слів / О.П. Семотюк. – Х. : Веста, Ранок, 2007. – 464 с.
10. Райзберг Б.А. Современный экономический словар / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М., 1998. – 479 с.
11. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и політика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 972 с.
12. Шиян В.Й. Структура, стабильность и цикличность зернового хазяйства региона / В.Й. Шиян, В.А.Слаута, Д.В. Шиян и др.; Харьк. гос. аграр. ун-т. – Х., 1998. – 252 с.
13. Бутило Р. Українське скотарство у 2013 році: підсумки і прогнози / Р. Бутило // Молоко і ферма. – 2014. – № 1. – С. 18–31.

УДК 338.43.01

Штогринець Н.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Буковинського університету

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Висвітлено особливості методики дослідження діяльності господарств у гірському сільському господарстві, які тісно переплітаються з проблемами розвитку села. Показано провідні чинники суперечливості у сільському господарстві, складні соціально-політичні та поведінкові аспекти. Визначено критерії віднесення населених пунктів до категорії гірських.

Ключові слова: зона Карпат, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарства населення, зрівноважений розвиток.

Штогринец Н.В. ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Освещены особенности методики исследования деятельности хозяйств в горном сельском хозяйстве, которые тесно переплетаются с проблемами развития села. Показаны ведущие факторы противоречивости в сельском хозяйстве, сложные социально-политические и поведенческие аспекты. Определены критерии отнесения населенных пунктов к категории горных.

Ключевые слова: зона Карпат, сельскохозяйственные предприятия, фермерские хозяйства, хозяйства населения, уравновешенное развитие.

Shtogrynets N.V. THE PECULIARITIES OF THE METHODOLOGY IN THE RESEARCH OF TRANSACTORS' ACTIVITIES IN THE AGRICULTURE

The specific features of research methodology of farms in mountain agriculture, which are closely intertwined with the development of the village. Displaying the leading factors inconsistency in agriculture, complex socio-political and behavioral aspects. Determine the criteria localities to the category of the mountain.

Keywords: Carpathian mountain, agricultural enterprise, farms, private farms, balanced development.

Постановка проблеми. У зв'язку з постійними змінами, що відбуваються в економіці, виникає потреба нового погляду на проблему факторів, умов і можливостей розвитку окремих територій, зокрема гірських. Села в Україні, зокрема на Львівщині в її гірському регіоні, дуже диференційовані, з огляду на їх економічну активність в розвитку ринкових відносин і соціально-економічному розвиткові. Крім територій, які активно включені у процеси трансформації, є регіони бідні і економічно відсталі. Саме до таких належить і гірський регіон. У цьому контексті важливим у процесі дослідження було вивчити стан розвитку гірського сільського господарства, його організаційно-структурну побудову, запропонувати і побудувати ієрархію чинників і передумов її вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ведення сільського господарства в горах і використання в сільськогосподарських цілях гірських територій з часів трансформації в економічній науці не проводилося достатньо досліджень. Окремі проблеми щодо розвитку сільського господарства в горах у контексті гірської регіональної політики розглядалися в працях А. Балян, В. Кравціва, М. Лендела, В. Мікловди, С. Попа, М. Долішнього, Ю. Стадницького. Однак, розглядаючи гірський регіон в цілому, залишається осторонь методика дослідження діяльності суб'єктів господарювання в сільському господарстві.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні необхідним є пошук і популяризація зразків раціональної організації виробництва і господарювання в сільському господарстві. Це має особливе значення в малоземельних регіонах з подрібненою господарською структурою та деградованих селах, в яких неможлива типова організація виробництва та функціонування традиційних аграрних формувань. Саме до таких належить і гірська зона Карпат.

Постановка завдання. Мета статті полягає в узагальненні особливостей методики дослідження діяльності суб'єктів господарювання в сільському господарстві в горах. Для досягнення мети вирішено наступні завдання:

- встановити особливості методики дослідження діяльності суб'єктів господарювання;
- узагальнити теоретичні підходи до дослідження взаємозв'язку між економічними, екологічними та соціальними аспектами державної політики в регіоні;
- визначення підходів до особливостей методики діяльності суб'єктів господарювання у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості гірського регіону, тісне переплетіння економічних, соціальних та екологічних процесів, його функції в системі загальнодержавного розвитку, потребували особливого підходу до з'ясування місця, ролі та методів дослідження форм господарювання у сільському господарстві (рис. 1).

Рис. 1. Місце дослідження форм господарювання у сільському господарстві гірської зони

Реалізація поставленої мети дослідження потребувала опрацювання спеціальної програми дослідження, з розробкою і застосуванням сукупності відповідних методів збору і обробки даних, формування системи інформації з опрацюванням відповідних сукупностей та інструментарію і способів збору даних.

Вихідним пунктом у дослідженні було територіальне визначення гірської зони. Для цього було використано статус гірських населених пунктів. Відповідно до статті 1 закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15.02.1995 № 56/95 в новій редакції від 13.12.2005 -ВР «до гірських населених пунктів належать міста, селища міського типу, селища, сільські населені пункти, які розташовані у гірській місцевості, мають недостатньо розвинуті сферу застосування праці та систему соціально-побутового обслуговування, обмежену транспортну доступність» [2].

Критеріями віднесення населених пунктів до категорії гірських є:

– розташування населеного пункту або частини його, на якій проживає більш як третина мешканців цього населеного пункту, на висоті 400 метрів і вище над рівнем моря на території, рельєф якої дуже розчленований байраками, водотоками тощо, та розміщення 50 і більше відсотків сільськогосподарських угідь у межах цього пункту на схилах крутизною 12 градусів і більше;

– якщо на одного жителя припадає менш як 0,25 гектара ріллі, або при її відсутності – менш як 0,60 гектара сільськогосподарських угідь;

– суворі кліматичні умови: холодна і довга зима (середня тривалість – не менше 115 днів, середньодобова температура повітря у січні не перевищує мінус 4 градуси за Цельсієм), прохолодне коротке літо (середня тривалість – не більше двох місяців, середньодобова температура у липні не перевищує 20 градусів за Цельсієм), велика кількість опадів (середньорічна сума опадів у рідкому і твердому стані – не менше 600 міліметрів), мають місце селеві явища, повені, вітровали, снігові намети, сейсмічність землі.

Населені пункти, які розташовані на висоті 400 метрів і вище над рівнем моря і відповідають двом критеріям та не менш як двом показникам третього критерію – «суворі кліматичні умови» – цієї статті, набувають статусу гірських» [2].

На даний час відсутня будь-яка державна політика спеціальної підтримки регіонів зі складними природними умовами, яка на сьогодні існує практично в усіх країнах світу, де є гірські території. Саме тому в Україні може набрати чинності проект закону «Про розвиток гірських територій в Україні», яким планується замінити нині діючий закон «Про статус гірських населених пунктів в Україні». Зокрема пропонується доповнити критерії набуття населеними пунктами статусу гірських наступним: «рівень безробіття вище від середнього показника по сільській, міській місцевості відповідно в межах області; рівень доходів в розрахунку на мешканця менший від середнього показника по області. Принципово відмінним у проекті закону «Про розвиток гірських територій в Україні» є поняття високогірних населених пунктів, до яких мають належати ті з них, половина території яких розташована на висоті 1200 м і вище над рівнем моря і які відповідають вищевказаним критеріям для гірських населених пунктів» [7].

Відмітимо, що в Європейському Союзі, відповідно до класифікації територій з несприятливими умовами, основним показником визначення гірських територій є розміщення сільськогосподарських угідь над рівнем моря, коли 50% угідь знаходяться вище висоти 500 м н.р.м. [7].

На нашу думку, виділену зону можна трактувати як гірський субрегіон чи мікрорегіон, як територію в складі Карпатського регіону, яка відрізняється специфічними географічними, природними, соціально-культурними та господарськими умовами.

Такий підхід особливо важливий, оскільки одним із вихідних положень дослідження було встановити, які організаційно-структурні зміни, як розвивається сільське господарство і як використовуються сільськогосподарські землі в залежності від висоти над рівнем моря. Тому в дослідженні прийнято шкалу поділу в залежності від висоти над рівнем моря: до 500 м; 501-600 м та вище 600 м. При цьому враховувалися й інші критерії субрегіонального поділу, зокрема: зайнятість у сільському господарстві, в тому числі в особистому господарстві, зайнятість в інших сферах (промисловості, будівництві і сфері послуг), густота населення, рівень урбанізації, лісистість (гористість місцевості, туристична привабливість, фіскальний потенціал (власні доходи в розрахунку на одного жителя села), розвиток інфраструктури та підприємництва, освітній потенціал.

Враховуючи місце сільського господарства в гірській економіці, зроблено спробу оцінити економічну

силу гірських господарств та чинників, які її формують. При цьому економічну силу гірських господарств оцінено за наявністю ресурсів праці, землі і капіталу, зв'язаними з ринком, місцем сільського господарства у структурі джерел доходів (утримання гірських сімей, а також попередніх і очікуваних змінах в профілі діяльності господарств).

Особлива увага приділяється основному і найбільш лімітуючому виробничому ресурсу в горах – землі. При цьому враховуються наступні засади:

– придатність земель для господарського, зокрема сільськогосподарського, використання;

– еколого-економічний підхід щодо можливостей використання та забезпечення земельними ресурсами різних господарських формувань;

– забезпечення сталого землекористування, раціонального використання та охорони земель;

– раціоналізації землекористування в сучасних умовах.

Таким чином, земельні ресурси регіону – це важлива складова регіонального розвитку, з урахуванням вертикальної зональності, рекреаційного потенціалу регіону, потреб збалансованого і зрівноваженого його розвитку.

Дослідження форм господарювання в сільському господарстві гірської зони Карпат потребувало особливого застосування сукупності багатьох підходів. Основою дослідження був діалектичний підхід, що дозволило розглядати проблему функціонування форм господарювання з врахуванням збалансованості розвитку регіонів, врахуванням потреби регіонального розвитку та забезпечення рівня доходів горян як умови їх належного існування. Важливим ефектом застосування цього підходу стало поєднання трьох сфер розвитку гірських територій: економічної, екологічної та соціальної. Саме діалектичний підхід був поставлений в основу формування сукупності методів дослідження, бази даних, обґрунтування чинників і передумов розвитку організаційно-галузевої структури сільського господарства в регіоні.

Застосування системно-структурного підходу, який у «широкому розумінні передбачає аналіз складних об'єктів» [6] дозволив розглядати сільське господарство гірського регіону як складову підсистему всього його господарського комплексу з відповідним ресурсним забезпеченням та доцільним його використанням. У свою чергу, сільське господарство виступало як система нижчого рівня, в якій особлива увага приділена його галузевій структурі та організаційній. При цьому наявність системи забезпечувалася існуванням тут подібних елементів, які мають спільні і відмінні риси, характеризуються відповідними зв'язками і відносинами, взаємозв'язками і взаємозалежностями, ґрунтуючись на причинно-наслідкових зв'язках. Ці зв'язки проявлялися як у функціональній, так і в стохастичній формах.

Характерним є і те, що сільське господарство гірського регіону не розглядалося ізольовано як окремо функціонуюча сфера окремого територіального простору, а в контексті його зв'язків і залежностей з іншими сферами економіки, суспільного життя та територіями.

Комплексний підхід дозволив провести всебічний аналіз різних форм господарювання, виявити сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників їх формування і діяльності в контексті збалансованості, пропорційності та доцільності розвитку з врахування організаційних, психологічних, соціальних та екологічних аспектів. Він дозволив обґрунтувати передумови створення організаційно-галузевої структури сільського господарства регіону.

Історичний підхід дав можливість відстежувати процес розвитку гірського землеробства, зокрема сформовані тут традиції господарювання, що стали однією з ключових проблем адаптації гірського сільського господарства до ринкових умов господарювання. Особливо цінним виявився історичний аналіз процесів поселення в гірських і передгірських землях, що підтвердив декілька цікавих явищ щодо способів використання землі.

Проведення комплексного дослідження форм господарювання в сільському господарстві гірської зони Карпат потребувало застосування сукупності методів дослідження: від формування дослідницької проблеми до обґрунтування наукових висновків і практичних рекомендацій. Враховуючи, що проблема, яка розглядається, не є суто економічною, а має різноманітні виробничі, економічні, суспільні і екологічні аспекти, тобто є міжпредметною, то це потребувало застосування сукупності як традиційних, так і нових методів дослідження. При цьому враховувалися необхідність реалізації поставленої мети та наявність відповідної інформаційної бази. Це дало змогу провести історичний аналіз, встановити відповідні динамічні тренди, визначити взаємозв'язки і взаємозалежності, розглянути структурні та розподільчі характеристики та обґрунтувати представлені висновки і практичні рекомендації.

Основою отримання достовірних рекомендацій став збір надійних і достовірних даних.

Потреба обґрунтувати соціально-економічну стратегію розвитку сільського господарства регіону та формування тут господарських структур зумовлює необхідність вивчення економічного досвіду розвитку гірських регіонів у швейцарських, австрійських і французьких Альпах, польських Бескидах та напрацювань зарубіжних вчених.

Разом з тим доцільно відмітити, що саме основні обмеження в дослідженнях розвитку конкретних територій, зокрема гірських сільських населених пунктів, є відсутність повної статистичної бази, яка часто не дозволяє зробити цільових конкретних пропозицій, оскільки розгляд проблеми на прикладі великих територіальних одиниць (районів, області) часто призводить до розмивання та не конкретності результатів.

Саме тому в дослідженні широко використано анкетний метод. Зокрема, у 2011 році проведене на основі 112 селянських господарств Турківського, Сколівського і Старосамбірського районів Львівської області дослідження щодо стану та перспективи розвитку їх господарств. З метою градації господарств зроблено спробу їх поділу за декількома критеріями, передусім економічним і географічним. Економічний критерій передбачав поділ господарств за їх економічною силою. З цією метою була зроблена спроба поділу селянських господарств на групи за критерієм, який застосовується в Європейському Союзі – за ESU – стандартний безпосередній дохід. 1ESU відповідає вартості 1,2 тис. євро (станом на 1 червня 2011 року – 12,5 тис. євро). Прийняте нами значення в 4 ESU пов'язане з границею існування («животіння») господарств [8]. Певні перерахунки на гривневий еквівалент дозволяють встановити, що така межа складає 50,4 тис. грн. Відповідно, нами прийнято для зручності проведення досліджень 50 тис. грн. Господарства, які отримують менший стандартний дохід, є надто слабкі економічно і не можуть знайти собі тривалого і постійного місця на ринку.

Дуже цінним є досвід провідних господарств, що спричинило необхідність вивчення господарств, що

розвиваються, тобто динамічних. Це особливо важливо на фоні дискусії щодо потреби структурних перетворень у сільському господарстві. Самі ці господарства є частиною дослідження.

Достатньо широкий обсяг даних потребував, з одного боку, використання вибіркового методу, а, з іншого – проведення редукції даних. Саме вибірковий метод став основою формування досліджуваної сукупності щодо окремих селянських господарств та оцінки їх власників на предмет поведінкових мотивів, зокрема щодо заняття сільськогосподарською діяльністю та диверсифікації діяльності господарств населення. Вдале застосування вибіркового методу дозволило з високим рівнем достовірності екстраполювати отримані результати на всю досліджувану сукупність.

Методи редукції даних стали основою формування чистих сировинних даних, зокрема на основі редагування, рецензування, різних класифікацій та трансформації даних. Цей метод виявився особливо цінним, оскільки одні й ті ж процеси мали різний кількісний вимір характеристики в різних джерелах даних.

Широке застосування статистичних методів потребує встановлення відповідних закономірностей і тенденцій. Зокрема, ряди динаміки використані з метою встановлення динамічних трендів в розвитку господарств населення та інших процесів, що стало основою прогнозних розрахунків та оцінки перспективних тенденцій. Разом з тим ми виходили з того, що неминучий процес змін сільського господарства і самих господарств в Карпатах у найближчі роки може прискоритися, тому важко достатньо достовірно передбачити можливі процеси і їх наслідки. Хоча безумовним є те, що екологічні й соціально-економічні інтереси говорять на користь збереження у цьому мезарегіоні сільськогосподарського виробництва, зокрема в формі селянських та фермерських господарств.

У дослідженні достатньо широко використано метод порівняння. Зокрема, проведено порівняння економічної сили та інших параметрів гірських господарств з господарствами інших регіонів Львівської області, що дозволило не лише відмітити їх особливості, а й визначити стратегічні напрями їх подальшого розвитку.

Дослідження чинників, які впливають на регіональний розвиток сільського господарства, потребувало застосування методів групування, кореляційно-регресійного аналізу. При розгляді взаємних залежностей і передумов виходимо з наступних засад:

– одночасний (паралельний) розгляд внутрішніх і зовнішніх чинників;

– у кожній виділеній групі чинників важливо, щоб не було протиріч між окремими чинниками (такими групами чинників є політичні, соціальні, економічно-середовищні);

– між групами чинників політичних, соціальних і економічно-природних (як внутрішніх, так і зовнішніх) повинні бути сформовані відносини, які сприяють розвиткові;

– для процесу розвитку, темпів, характеру і самореалізації суттєвою є структура чинників розвитку, як місцевих, так і зовнішніх;

- чинники розвитку можуть бути залежні і незалежні від діяльності внутрішніх регіональних інституцій та місцевих жителів. Частка з них має повсюдний і постійний характер, інші можуть з'являтися і впливати тільки в окремих місцях і в певні моменти часу.

Висновки. У дослідженні діяльності суб'єктів господарювання в сільському господарстві достатньо широко використані й інші статистичні методи, зокрема абсолютних, відносних і середніх величин, варіації, індексний метод, графічний та табличний. Крім статистичних, у дослідженні для різних узагальнень, висновків і пропозицій застосовано методи індукції і дедукції, абстрактно-логічний, частково монографічний, портфельний аналіз.

Застосування сукупності загальнонаукових, конкретно-наукових і прикладних методів з врахуванням діалектичного, структурно-системного, комплексного й історичного підходів забезпечило досягнення мети і виконання завдань написання статті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Генсьор І. Проблеми класифікації гірських ґрунтів Польщі на основі бонітету / І. Генсьор, А. Партика // Вісник Львівського державного аграрного університету : землевпорядкування і земельний кадастр. – 2003. – № 6. – С. 28-33.
2. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» // від 15.02.1995 № 56/95.
3. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України / В. Я. Месель-Веселяк. – Економіка АПК. – 2004. – С. 18-24.
4. Проект закону «Про розвиток гірських територій в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minregionbud.gov.ua/index.phpid.
5. Ступень М., Радомський С., Персоляк В. Використання земель сільськогосподарського призначення в пореформений період : монографія / М. Ступень, С. Радомський, В. Персоляк. – Львів : Сполом, 2011. – 195 с.
6. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Стеченко Д.М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studentbooks.com.ua/content/view/1007/76/1/2/.
7. Przyboś K. Dzieje Karpat Polskich, [w:] Karpaty Polskie, przyroda, człowiek i jego działalność / pod redakcją J. Warszyńskiej. – Uniwersytet Jagielloński Kraków 1995.
8. Zegar I. Kwestia gospodarstw samozapatrzeniowych w Polsce / I. Zegar. – Wies i Rolnictwo, 1 (134).

УДК 334.722.8

Юхнов Б.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Української інженерно-педагогічної академії

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ КОМПАНІЙ З РОБОЧОЮ АКЦІОНЕРНОЮ ВЛАСНІСТЮ

Досліджується проблема мотивації персоналу компаній з робочою акціонерною власністю. Аналізується суперечність між короткостроковими та довгостроковими інтересами робітників-співвласників та шляхи її розв'язання. Акцентується увага на особливостях діяльності топ-менеджменту компаній.

Ключові слова: робоча акціонерна власність, мотивація персоналу, система інтересів, суперечність між короткостроковими та довгостроковими інтересами, доходи робітників-співвласників.

Юхнов Б.Ю. ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ КОМПАНИЙ С РАБОЧЕЙ АКЦИОНЕРНОЙ СОБСТВЕННОСТЬЮ
Исследуется проблема мотивации персонала компаний с рабочей акционерной собственностью. Анализируется противоречие между краткосрочными и долгосрочными интересами работников-совладельцев и пути его разрешения. Акцентируется внимание на особенностях деятельности топ-менеджмента компаний.

Ключевые слова: рабочая акционерная собственность, мотивация персонала, система интересов, противоречие между краткосрочными и долгосрочными интересами, доходы работников-совладельцев.

Yukhnov B.Y. FEATURES OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE COMPANIES WITH THE WORKING STOCK OWNERSHIP
The problem of staff motivation in the companies with labour joint-property is investigated. The contradiction between short-term and long-term interests of stockholders and the ways of its permission are analyzed. Attention to the peculiarities of the activities of top management of companies focuses.

Keywords: working stock ownership, employee motivation, system of interests, contradiction between the short-term and long-term interests, income of workers co-owners.

Постановка проблеми. Системне реформування української економіки є багатоаспектним процесом. Одним з його ключових напрямків є підвищення ефективності управління персоналом різних видів підприємств, зокрема, компаній з робочою акціонерною власністю. Особливістю функціонування останніх є специфічна система інтересів, що виникають у робітників, які є ще й співвласниками засобів виробництва. Тут виникають різні суперечності, розв'язання яких – це питання існування і подальшого розвитку таких підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискусія про ефективність функціонування колективних акціонерних підприємств мала великий резонанс наприкінці 80–початку 90-х років минулого сторіччя. Цьому питанню значну увагу приділяли Я. Керемецький, В. Кудряшов, В. Рутгайзер, В. Супян, З. Танко [1-5] та інші. Це було дуже актуальною проблемою в тих умовах, коли централізована радянська економіка змінювалася на економіку ринкову. І процеси приватизації, що проводилися на пострадянському просторі, враховували цей факт.

Уповільнення та поступове затухання приватизаційних процесів в Україні на початку XXI сторіччя призвело і до зменшення уваги до колективних акціонерних підприємств. За останні роки можна відмітити лише монографію А. Сірка, а також статті А. Батури і Т. Корягіної та Р. Мухаметлатипова, де цьому питанню приділяється значна увага [6-8].

Постановка завдання. Вищевказане свідчить про проблеми, які виникли у компаній з робочою акціонерною власністю. До основних з них можна віднести зменшення кількості таких компаній, розшарування працівників в них (перш за все за рівнем доходів), слабку фінансову стійкість тощо. Але проблема пошуку найефективнішого пов'язання праці та капіталу для досягнення максимального соціально-економічного результату все одно залишається актуальною та цікавою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поєднання в одній особі власника і робітника не є достатньою умовою ефективного господарювання. Можливість прийняти участь в управлінні власним підприємством і мати від цього певний інтерес ще не говорить про те, що робітники як співвласники однозначно орієнтовані на доцільне функціонування підприємства як у найближчий час, так і у перспективі. Тому головною тут є задача оптимального пов'язання короткострокових інтересів члена трудового колективу як робітника з його довгостроковими інтересами як власника. Розглянемо цю суперечність.

Виступаючи в якості робітника, член компанії з робочою акціонерною власністю зацікавлений в отриманні якомога більшого поточного особистого доходу, який виступає у вигляді оплати праці та дивідендів. У той же час як власник він зацікавлений в роботі на перспективу, що примушує спрямовувати значну частку сукупного трудового доходу на розширення та розвиток виробництва. Ця суперечність тим гостріша, чим масштабніше виробництво та чим більше зайнятих у ньому робітників-співвласників.

Довгострокові суспільні економічні інтереси персоніфікуються в особливому шарі суспільства – класі власників засобів виробництва. Причому їхні довгострокові інтереси виникають не з ідеї про вищі інтереси суспільного розвитку, а є слідством їхнього особливого положення як власників. Тому індивідуальні інтереси власників засобів виробництва виступають як довгострокові суспільні інтереси, що виражаються через короткострокові інтереси носіїв довгострокового розвитку.

За умов приватної власності підприємці самим фактом володіння власністю в достатній мірі мотивовані до ефективної економічної діяльності. Вони зацікавлені в такому розподілі прибутку, який не наносить шкоди короткостроковим інтересам та сприяє розвитку свого діла. Це, у свою чергу, є умовою подальшої тривалої реалізації їхніх індивідуальних

економічних інтересів. Крім того, внаслідок конкуренції підприємці вимушені у своїх особистих інтересах розподіляти прибуток таким чином, щоб на тривалий час забезпечувати собі положення власників засобів виробництва. Можлива втрата статусу власника стимулює їх до того, щоб в кризових ситуаціях віддавати перевагу довгостроковим інтересам за рахунок короткострокових. Тому намагання раціонально господарювати, вносити за необхідності додаткові кошти в розвиток власного виробництва, використовувати будь-які інновації реалізує не тільки індивідуальні інтереси підприємців, але й довгострокові інтереси суспільства.

Таким чином, суперечність між довгостроковими та короткостроковими інтересами тут розв'язується наявністю самої приватної власності та конкуренції між власниками. Але виникають питання: а як буде розв'язуватися ця суперечність на підприємствах, які є спільною колективною власністю їхніх робітників, хто тут буде здійснювати оптимальне пов'язання короткострокових та довгострокових інтересів?

Від вирішення цієї проблеми залежить само існування компаній з робочою акціонерною власністю. Одна з її сторін – наявність великої кількості власників, що мають приблизно рівні частки у спільному капіталі. За такої ситуації ніхто з них особисто не може вирішувати, в якій пропорції розподіляти сукупний трудовий доход на фонди оплати праці, виплати дивідендів, розвитку тощо. Тому головні питання господарчої діяльності вирішуються загальними зборами акціонерів або за принципом «один робітник – один голос», або за принципом «одна акція – один голос». Поточне ж управління здійснюється правлінням акціонерного товариства, яке складається з самих робітників.

Загроза втрати власності та місця роботи у випадку нераціонального розподілу доходу, конкуренція з боку інших товаровиробників викликає і у робітників-співвласників акціонерних компаній потребу у довгострокових інтересах, зацікавленість у перспективному розвитку. Але така потреба не виникає одразу, автоматично. Вона виробляється в процесі господарчої діяльності завдяки як придбаному власному, так і накопиченому іншими досвіду.

Цей досвід свідчить про те, що слабка орієнтація в економічних питаннях більшості робітників-співвласників потребує кваліфікованого підходу до вибору складу правління та головних управлінців. В правління вибираються представники всіх категорій робітників підприємства, на чолі якого знаходиться голова (вищій управлінець). Він обирається з числа членів трудового колективу або запрошується зі сторони та повинен мати певний досвід та кваліфікацію. Але що ж дозволить йому піклуватися про ефективність господарчої діяльності підприємства, не забуваючи про свої особисті інтереси?

На наш погляд, у процесі формування короткострокових та довгострокових інтересів вищих управлінців головне значення має встановлення для них значно більшого, ніж у інших робітників, розміру оплати праці, яка теж залежить від результатів господарювання компанії з робочою акціонерною власністю. Перевищення оплати праці таких менеджерів над середньою на підприємстві може сягати декількох разів або складати 1-10% від загального фонду оплати праці (в залежності від масштабів підприємства).

Іншим моментом в процесі формування у топменеджерів довгострокових інтересів є необхідність наділення їх власністю у розмірі, який також перевищує середній на підприємстві. Таким чином поєднуються власність і функція управління, що сприяє формуванню довгострокових інтересів управлінців. Концентрація у них більшої у порівнянні з іншими робітниками кількості акцій власного підприємства значно посилює цей інтерес.

Існує і протилежна точка зору. Деякі економісти, визнаючи та підтримуючи процес формування компаній з робочою акціонерною власністю, вважають, що на них складаються умови перерозподілу власності на користь членів правління, і це має негативний соціально-економічний відтінок.

Але відомо, що неможна досягти успіху без стимулювання головних управлінців. І мова тут йде не про встановлення 50-100-кратного перевищення їхньої оплати праці над середньою оплатою праці робітників-співвласників та наділенні їх значною часткою акціонерного капіталу, як це має місце в індустріально розвинених країнах, особливо в крупних корпораціях США, а про визначення оптимальних величин оплати праці та кількості акцій, які дозволять підтримувати довгостроковий інтерес управлінців і не викликати невдоволення інших робітників – співвласників підприємства. Треба відкрито визнати, що не тільки розбіжності в кількості та якості витраченої праці, але й ступінь відповідальності за успіх усієї компанії є основою диференціації в оплаті праці та інших доходах різних категорій робітників.

Певні додаткові доходи поверх середнього рівня повинні мати і члени правління колективного акціонерного підприємства. Це можуть бути і додаткові премії за покращення фінансових підсумків діяльності компанії, і наділення додатковими акціями, а також комбінація цих двох елементів стимулювання. При цьому таке стимулювання діяльності членів правління повинно відповідати умовам, які складаються у кожній компанії в той чи інший період.

Важливим для посилення довгострокових інтересів у всіх робітників-співвласників є можливість постійного збільшення своєї індивідуальної частки у сукупному капіталі підприємства за умов ефективного господарювання. Якщо базовий капітал кожного робітника на момент створення компанії з робочою акціонерною власністю може бути рівним чи таким, що не сильно відрізняється від інших, то при розвитку виробництва та збільшенні всього акціонерного капіталу відбувається й зростання індивідуальних часток. Причому розрив між найменшою та найбільшою індивідуальними частками буде постійно збільшуватися; він може бути ще більш значним по відношенню до тих робітників, які тільки вступають у співвласники.

Таким чином, нагромадження капіталу в компаніях з робочою акціонерною власністю призводить до подвійних результатів: з одного боку, має місце посилення довгострокового інтересу робітників-співвласників шляхом усе більшої прихильності до «своєї» фірми, а з іншого, намічається тенденція до збільшення розриву між індивідуальними капіталами різних робітників. Це свідчить про те, що колективна акціонерна власність робітників припускає певну економічну нерівність усередині компанії. Але вона не призводить до тих значних розбіжностей у доходах та соціальному статусі, які характерні для приватного виробництва з використанням найманої праці.

Дуже точно в цьому плані висловлювався Дж. Лог, який у 80-х роках XX сторіччя, будучи професором Кентського університету (США), займався проблемами компаній з робочою акціонерною власністю. Говорячи про уроки американської моделі колективної власності, він підкреслював, що

«економічна нерівність робітників колективних підприємств за сумами нарахувань на їхні індивідуальні рахунки відображає, головним чином, розбіжності їхнього трудового стажу на підприємстві... Якщо казати про ступінь економічної нерівності робітників різних колективних фірм, то вона відображає розбіжності у продуктивності праці та попиті на продукцію цих фірм (в умовах ринкової або майже ринкової економіки). Ця нерівність робітників не є слідством ані спекуляцій, ані експлуатації. На колективних підприємствах, що повністю належать їхнім робітникам, нагромаджують капітал лише ті, хто працює, і лише тому, що вони працюють» [9, с. 47].

Пов'язання короткострокових та довгострокових інтересів членів колективних акціонерних компаній сприяє і реалізації довгострокових інтересів суспільства. Разом з тим слід доповнювати її розумним втручанням держави через розробку та впровадження такої податкової системи, яка б оптимально відповідала як потребам суспільства, так і потребам товаровиробників. За допомогою системи податків держава досягає істотних результатів у підвищенні загальної національної ефективності виробництва, стимулюванні розвитку різних галузей діяльності, рішенні соціальних завдань, а також сприяє розв'язанню суперечностей, у тому числі в сфері розподілу на підприємствах будь-якої форми власності.

Це стосується і компаній з робочою акціонерною власністю. Держава через податки може або посилювати їхній довгостроковий інтерес, заохочувати інвестиції, або підірвати потребу у довгострокових капіталовкладеннях, «переключити» увагу виробників на задоволення короткострокових поточних інтересів.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи все вищевказане, можна відмітити, що розв'язання суперечності між короткостроковими та довгостроковими інтересами робітників – співвласників колективного акціонерного підприємства здійснюється завдяки:

1) володінню робітниками індивідуальними частками у спільному капіталі підприємства та загрозі втрати цих часток, а також доходів та місця роботи внаслідок неефективного господарювання;

2) встановленню для вищих управлінців значно більш високої частки у фонді оплати праці та сукупному капіталі компанії, що стимулювало б їхню турботу про найефективніші шляхи господарювання;

3) створенню та впровадженню податкової системи, яка б сприяла довгостроковим інтересам виробників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Керемецкий Я. Демократия на производстве и коллективная собственность в США / Я. Керемецкий // Вопросы экономики. – 1990. – № 9. – С. 132-140.
2. Кудряшов В.П. Современная акционерная капиталистическая собственность: сущность, эволюция, противоречия / В.П. Кудряшов. – К.; Одесса : Лыбидь, 1991. – 200 с.
3. Рутгайзер В. Приватизация: от аренды к собственности работников / В. Рутгайзер // Вопросы экономики. – 1991. – № 1. – С. 121-131.
4. Супян В.Б. Собственность работников на американских предприятиях / В.Б. Супян // США: Экономика, политика, идеология. – 1991. – № 5. – С. 78-82.
5. Танко З. Распределение: анализ опыта самоуправления в Югославии / З. Танко; пер. с серб. – хорв. Ю.Е. Ермакова, Л.И. Куприянова, В.П. Шрама. – М. : Экономика, 1990. – 272 с.
6. Сірко А.В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики : монографія / А.В. Сірко. – К. : Імекс, 2004. – 414 с.
7. Батура А. Корпоративный капитал в условиях становления и развития рыночных отношений в Украине / А. Батура, Т. Корягина // Экономика Украины. – 2004. – № 10. – С. 50-57.
8. Мухаметлатыпов Р.Ф. Планы акционерной собственности наемных работников ESOP [Текст] / Р.Ф. Мухаметлатыпов, А.И. Гафарова // Молодой ученый. – 2013. – № 6. – С. 389-390.
9. Лог Дж. Коллективная собственность работников (обзор американского опыта) / Дж. Лог // США: Экономика, политика, идеология. – 1991. – № 10. – С. 34-48.

УДК 631.162:657.471.12

Ярова В.В.
кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри статистики та економічного аналізу
Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва

МЕТОДИКА ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розроблено методичні положення з оцінки соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств та її впливу на рівень життя сільського населення. Методичний підхід базується на розрахунку комплексного трьохкомпонентного показника, який характеризує вклад аграрного бізнесу в економічну, соціальну і екологічну складову якості життя. Соціальна відповідальність аграрних підприємств проявляється у трьох напрямах: економічна політика, соціальна політика і екологічна політика. Кожна структурна частина соціальної відповідальності підприємств описується показниками, які характеризують умови і затрати господарств у певному напрямі.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств, комплексний показник, інтегральна оцінка, механізм управління розвитком соціальної відповідальності.

Яровая В.В. МЕТОДИКА ОЦЕНКИ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ
В статье разработаны методические положения по оценке социальной ответственности сельскохозяйственных предприятий и ее влиянию на уровень жизни сельского населения. Методический подход базируется на расчете комплексного трёхкомпонентного показателя, который характеризует вклад аграрного бизнеса в экономическую, социальную и экологическую составляющую качества жизни. Социальная ответственность аграрных предприятий проявляется в трех направлениях: экономическая политика, социальная политика и экологическая политика. Каждая структурная часть социальной ответственности предприятий описывается показателями, которые характеризуют условия и затраты хозяйств в определенном направлении.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, социальная ответственность сельскохозяйственных предприятий, комплексный показатель, интегральная оценка, механизм управления развитием социальной ответственности.

Yarovaya V.V. THE METHODOLOGY OF SOCIAL RESPONSIBILITY ASSESSMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES
The methodical regulations in social responsibility assessment of agricultural enterprises and its impact on the living standards of the rural population are worked out in the article. The methodological approach is based on calculation of the ternary complex index that characterizes the contribution of agrarian business in an economic, social and environmental component of life quality. Social responsibility of agricultural enterprises is manifested in three directions: economic policy, social policy and environmental policy. Each structural part of social responsibility of enterprises is described by the parameters that characterize the conditions and expenses of farms in a particular direction.

Keywords: agricultural enterprises, social responsibility of agricultural enterprises, integrated index, integral assessment, development management mechanism of social responsibility.

Постановка проблеми. Питання зміни соціальної політики аграрних підприємств, становлення соціально відповідального бізнесу в Україні знаходиться на стадії розробки, у той час як за кордоном це є необхідною умовою для успішного функціонування компанії. В Україні процес впровадження принципів соціальної відповідальності (далі – СВ) просувається дуже низькими темпами. Соціальні програми у нашій країні реалізуються головним чином зарубіжними компаніями або компаніями з участю іноземного капіталу, тобто тими, для кого подібна практика стала традиційною.

Оцінювання ефективності соціальної відповідальності є центральною проблемою менеджменту. Ефект заходів у цій сфері не безпосередній, а опосередкований, і не передбачає ефекту «тут і зараз» [1, с. 345]. Це процедура, за допомогою якої встановлюється міра відповідності стану СВ певним вимогам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок в аналіз принципів і аспектів соціальної відповідальності внесли такі зарубіжні автори, як Ю.Є. Благов, О.Ю. Богатенкова, Ш.М. Валітов, Г.В. Кіпарська, Д.М. Клєпіков, В.А. Мальгін, А.М. Матягіна, А.А. Савченко, С.О. Стрижов, М. Фридман. У світовій практиці відсутній єдиний механізм оцінки соціальної відповідальності. В Україні на сьогоднішній день також приділяється значна увага питанням етики бізнесу і моделям соціального партнерства, у той час як досліджень, присвячених безпосередньо методиці оцінки соціальної відповідальності підприємств, недостатньо. Слід відмітити наукові праці Н.Ю. Брюховецької, І.П. Булєєва, О.А. Грішнової, О.А. Даниленко, А.М. Колота, Е.М. Лібанової, Г.Ф. Хоружого, О.В. Черних, І.В. Ящишиної та інших вчених.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення результатів вивчення міжнародного досвіду оцінки соціальної відповідальності і розробка методичних положень з оцінки ступеня соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств. У відповідності до визначеної мети вирішувалися такі завдання: проаналізувати методи для вимірювання і співставлення принципів КСВ, що застосовуються у міжнародній практиці; розробити методичні положення з оцінки стану соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств; визначити підходи до посилення ролі соціальної відповідальності господарств у процесі підвищення рівня життя працівників і розробити рекомендації з їх реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Міжнародним стандартом ISO 26000:2010 «Керівництво із соціальної відповідальності», опублікованим у 2010 році, соціальна відповідальність (далі – СВ) – «це відповідальність організації за вплив її рішень і діяльності на суспільство і навколишнє середовище через прозору і етичну поведінку, яка сприяє стійкому розвитку, включаючи здоров'я і добробут суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін; відповідає діючому законодавству і узгоджується з міжнародними нормами поведінки» (далі стан-

дарт ISO 26000:2010) [2]. Стандарт призначений для організацій усіх типів, як великих, так і малих, функціонуючих як у розвинутих, так і у країнах, що розвиваються, і передбачає такі основні напрями впровадження на підприємствах: організаційне управління; права людини; трудові практики; навколишнє середовище; добросовісні ділові практики; проблеми, пов'язані із споживачами; участь у житті місцевих громад та їх розвиток [2].

Кожна компанія, підприємство, організація має своє уявлення про соціальну відповідальність. Для одних це – благодійність, для інших – своєчасна виплата податків і надання робочих місць, для третіх – піар. А.М. Матягіна і О.В. Смирнова дають таке визначення корпоративної соціальної відповідальності: «КСВ – це концепція, у відповідності з якою організації враховують інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив їх діяльності на замовників, постачальників, працівників, акціонерів, місцеві товариства та інші зацікавлені сторони, а також на навколишнє середовище. Виконання цього обов'язку виходить за рамки, встановлені законодавством, і передбачає, що організації добровільно, тобто за бажанням, приймають додаткові заходи для підвищення якості життя працівників і їх сімей, а також місцевого товариства і суспільства у цілому» [3].

Велика кількість дослідників КСВ вказують на відсутність адекватного, надійного, зрозумілого і уніфікованого методу підрахунку економічного ефекту КСВ. Доволі складно, а іноді практично неможливо оцінити, чи впливає КСВ на зростання прибутку і зростання вартості компанії, оскільки у багатьох випадках відсутня інформація, особливо про благочинну діяльність. Проте можливо визначити напрями і показники, на які бізнес здійснює більший вплив.

Окремими компаніями здійснюються спроби підрахунку ефекту КСВ у рамках компанії, і нерідко для рішення даного завдання залучаються зовнішні консультанти. Крім того, у даній області проводяться багато досліджень, у яких вивчається порядок взаємозв'язку якості корпоративного управління, СВ компанії та її фінансової ефективності. Проте існує ряд вчених, котрі наполягають на відсутності практичної можливості для спостереження ефекту взаємозв'язку між соціальною відповідальністю і фінансовою ефективністю бізнесу у зв'язку із наявністю значної кількості інших факторів і складності проведення емпіричних досліджень [4].

Можна оцінювати СВ окремого підприємства, компанії, фірми; групи підприємств, кластера компаній; сектора економіки; країни.

Дослідженням впливу стратегії КСВ на діяльність зарубіжних компаній у сучасних умовах присвячено наукові праці В.А. Іванової, яка відмічає, що у міжнародній практиці прийнято використовувати наступні методи для вимірювання і співставлення принципів КСВ: контент-аналіз корпоративних публікацій, емпіричний аналіз, спеціалізовані індикатори КСВ, рейтинги і індекси КСВ [5; 6].

Контент-аналіз корпоративних публікацій передбачає аналіз змісту інтернет-сайту і корпоративних публікацій фірми (особливо корпоративних соціальних звітів). Цей метод не дозволяє дати розгорнуту оцінку КСВ, оскільки інформація, яка розкривається компанією, може у дійсності не відповідати її справжнім діям, частина важливої інформації може взагалі не показуватися компаніями на своїх сайтах або у корпоративних звітах і публікаціях. Цей метод має свої обмеження у застосуванні для оцінки результатів проведення соціально відповідальної діяльності сільськогосподарськими підприємствами, оскільки вони не складають нефінансову (соціальну) звітність. Єдиним джерелом для контент-аналізу є зміст інтернет-сайту конкретного підприємства.

Емпіричний аналіз проводиться на підставі даних опитування стейкхолдерів підприємства. Для виявлення основних факторів, що дозволяють оцінити рівень СВ окремого підприємства, компанії, кластера компаній, сектора економіки, країни, дослідники пропонують проводити оцінку КСВ шляхом опитування стейкхолдерів компанії з наступним емпіричним аналізом отриманих відповідей.

Емпіричний аналіз і спеціалізовані індикатори КСВ можуть базуватися на одному параметрі, на декількох параметрах. Найбільш поширеним спеціалізованим індикатором, що базується на одному параметрі є екологічний індикатор. Дослідники М.С. Баукус, Девідсон, Уорелл пропонують використовувати в якості індикатора рівень корпоративних злочинів [7, с. 129]. Індикатори підраховуються на основі емпіричного аналізу і шляхом співставлення економетричних моделей. Проте рівень охоплення питань КСВ зводиться головним чином до аспектів корпоративного управління.

На нашу думку, для сільськогосподарських підприємств можна використовувати метод спеціалізованих індикаторів, що базуються на декількох параметрах. Для цього треба знайти спеціалізовані індикатори (соціальні, економічні, екологічні), те, що характерне саме для аграрних підприємств. Треба розширити коло питань із СВ, проводити емпіричний аналіз, відбирати кількісні параметри, які відображають окремі сторони соціально орієнтованої діяльності господарств, будувати, аналізувати і зіставляти економетричні моделі.

При емпіричному аналізі і використанні спеціалізованих індикаторів порівняльна оцінка компаній за рівнем СВ представляє значні складнощі. Для даних цілей частіше використовують рейтинги і індекси КСВ. Рейтинги ранжирують підприємства, компанії за рівнем їх прихильності до соціально орієнтованої поведінки. Стосовно великих компаній сформовано певний ринок інформаційних послуг, на якому відбувається оцінка компанії по соціальним, економічним і екологічним параметрам. Більшість агентств при складанні рейтингів КСВ спираються на модель стейкхолдерів. В Європі для аналізу частіше використовують концепцію стійкого розвитку з упором на екологічну складову [8].

Рейтинги та індекси КСВ представляють найбільш популярний спосіб оцінки і співставлення компаній з точки зору їх прихильності до стратегії соціально відповідального ведення бізнесу.

Міжнародний індекс FTSE4Good об'єднує провідні компанії світу з точки зору охорони навколишнього середовища і КСВ. Значення індексу знаходиться у межах від 0 до 100 балів і включає показники, які відображають заходи із охорони навколишнього середовища, захисту прав людини і прав працюючих, протидії корупції. Індекс FTSE4Good створений, щоб допомогти інвесторам обрати ті компанії, які відповідають міжнародним стандартам КСВ.

О.Ю Богатенкова присвячує свої дослідження методиці оцінки впливу бізнесу на якість життя населення [9, с. 39-42]. Для оцінки стану СВ промислового підприємства Д.М. Клєпіков проводить аналіз величини соціальних інвестицій на одного працівника, відношення соціальних інвестицій до обсягу продаж, відношення соціальних інвестицій до прибутку від реалізації. Ці індекси можуть використовуватися

для міжкластерних оцінок стану соціального інвестування, розвитку соціальної відповідальності. Для оцінок на рівні конкретного промислового підприємства вчений пропонує методику інтегральної оцінки з використанням метода аналізу ієрархій, який включає декомпозицію проблеми, порівняльні судження, синтез пріоритетів і вибір альтернатив [10].

Оцінювання ефективності соціальної відповідальності є предметом дослідження О.А. Грішнової, О.А. Даниленко, А.М. Колота. Алгоритмом процесу оцінювання ефективності соціальної відповідальності є послідовна низка дій, коли: визначаються цілі оцінювання; обґрунтовуються критерії оцінювання; з'ясовується склад початкових даних, використовуваних у процесі оцінювання; виробляються вимоги до критеріїв оцінювання; обираються методи розрахунку критеріїв; виконується розрахунок кількісної величини критеріїв, тобто показників, відповідних тим чи іншим критеріям [1, с. 345-358].

Соціальна відповідальність сільськогосподарських підприємств являє собою процес реалізації добровільно прийнятих зобов'язань із задоволення соціальних потреб, як персоналу господарства, так і інших учасників суспільства. Цей процес різниться високим ступенем інтеграції у діяльність підприємства і складається із деяких послідовних дій у певному часовому інтервалі. Результат від реалізації процесу СВ буде невіддільним від основних господарських процесів від виробництва до реалізації сільськогосподарської продукції. Тому ми припускаємо, що для вимірювання слід використати комплекс показників і критеріїв оцінки.

Соціальна відповідальність аграрних підприємств проявляється у трьох основних напрямах: економічна політика, соціальна політика і екологічна політика. Кожна із названих складових СВ підприємств характеризується низкою показників, які характеризують затрати і результати господарської діяльності у певному напрямі. Необхідним є інтегральний підхід, комплексна оцінка картини того, що відбувається на сільськогосподарському підприємстві. Це означає, що індикаторів має бути багато. Для аналізу стану СВ важливим є врахування порівняльної динаміки темпів зростання соціальних і фінансово-економічних показників сільськогосподарських підприємств.

Оцінку рівня соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств пропонуємо проводити за комплексним (інтегральним) показником, який визначається як добуток між трьома коефіцієнтами (*ISV*):

$$ISV = FVE \times PSV \times EEP$$

критерії фінансово-виробничої ефективності	×	критерії зміни потенціалу соціальної відповідальності	×	критерії еколого-економічного потенціалу

Перший коефіцієнт (*FVE*) характеризує економічну складову соціальної відповідальності сільськогосподарського підприємства. Він може бути представлений показниками фінансово-виробничої ефективності, доходів працюючих, ефективності використання трудових ресурсів, серед яких: валова продукція сільського господарства, чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, прибуток від реалізації, приріст рентабельності персоналу, приріст обсягу виробництва продукції на 1 грн фонду оплати праці, приріст виручки від реалізації сільськогосподарської продукції на 1 грн фонду оплати праці, рівень середньомісячної оплати праці по господарству і по галузях рослинництва і тваринництва, сума податку з доходів фізичних осіб, що відрахована з фонду оплати праці усіх працівників, частка витрат на оплату праці і відрахувань на соціальні заходи у структурі виробничої собівартості окремих видів сільськогосподарської продукції, показники продуктивності праці, чисельності працівників, рівня і структури зайнятості, відпрацьованого часу тощо.

Другий коефіцієнт (*PSV*) представляє соціальну складову СВ підприємства, критерії зміни потенціалу соціальної відповідальності. Для її характеристики можуть бути використані витрати на утримання робочої сили, що не входять до складу фонду оплати праці (витрати на соціальне забезпечення працівників, культурне-побутове обслуговування, на забезпечення працівників житлом, на професійне навчання), у розрахунку на одного працівника, на 1 грн прибутку (або чистого доходу) від реалізації. До другої групи критеріїв також можна віднести показники статево-вікової структури, якісного складу працюючих, показники руху робочої сили, плинності кадрів тощо.

Третій коефіцієнт (*EEP*) представляє екологічну складову СВ, критерії зміни еколого-економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства. До числа таких показників може увійти частка поточних витрат на природоохоронні заходи у собівартості продукції, ступінь використання органічних, мінеральних добрив, засобів захисту рослин. Головний екологічний внесок соціально відповідального бізнесу – зменшення числа робочих місць із шкідливими і небезпечними умовами праці. Кількість робочих місць з безпечними умовами праці має збільшуватися більш високими темпами, ніж кількість доступних для працевлаштування місць. Непрямими показниками цього блоку можуть бути витрати на мінеральні добрива, засоби захисту рослин на 1 га посівної площі, їх частка у структурі собівартості продукції рослинництва, щільність поголів'я великої рогатої худоби на 100 га сільськогосподарських угідь, свиней – на 100 га ріллі.

Для визначення комплексного (інтегрального) показника рекомендується поетапний розрахунок коефіцієнтів по кожній складовій СВ сільськогосподарського підприємства, який базується на співставленні темпів зростання ключових показників. Прояв СВ підприємства характеризує порогове значення. Оцінка стану СВ проводиться за 4 рівнями: 1) соціальна безвідповідальність, вплив бізнесу відсутній; 2) низька соціальна відповідальність, вплив бізнесу слабкий; 3) соціальна відповідальність незначна, вплив помірний; 4) висока соціальна відповідальність, вплив бізнесу сильний.

Проведений аналіз індикаторів стану СВ на прикладі господарств Харківської області у 2011–2012 роках дозволив оцінити вплив соціально відповідальної поведінки на рівень життя за комплексним (інтегральним, трьохкомпонентним) показником *ISV*. Значення показника менше нормативного ($ISV<1$) за досліджувані роки, що свідчить про низьку соціальну відповідальність сільськогосподарських підприємств області.

Нав'язувати аграрному бізнесу соціальну відповідальність не можна, оскільки він не буде приймати участі у невигідних програмах. Тому підходи до посилення ролі бізнесу у підвищенні рівня життя, досягненні соціальної стабільності базуються, по-перше, на економічному інтересі бізнесу поза соціальної сфери і, по-друге, на економічному інтересі в соціальній сфері. Якщо економічні інтереси підприємства не знаходяться у площині розвитку соціаль-

ної сфери, то необхідно орієнтуватися на активізацію бізнесу до реалізації соціальних ініціатив. Другий підхід передбачає залучення бізнесу до роботи у соціальній сфері. Соціальне підприємництво має на меті не тільки бажання отримати прибуток, а і певним чином сприяти розвитку місцевої громади і конкурентоспроможності регіону.

Висновки з проведеного дослідження. В результаті аналізу різних підходів до оцінки рівня розвитку соціальної відповідальності підприємств у зарубіжній та вітчизняній діловій практиці можна зробити такі висновки:

1. Для оцінки ступеня соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств доцільним є застосування інтегрального показника соціальної відповідальності (*ISV*), який передбачає розрахунок коефіцієнтів по економічній, соціальній і екологічній складовим діяльності. Нормативне, порогове значення інтегрального показника становить «1». Прояв соціальної відповідальності характеризує значення більше одиниці.

2. Пропонується чотири рівня стану соціальної відповідальності і впливу аграрного бізнесу на соціальний добробут зайнятих: соціальна безвідповідальність; низька соціальна відповідальність; незначна соціальна відповідальність; висока соціальна відповідальність. За допомогою інтегрального індексу встановлено низький рівень соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств Харківської області.

3. Посилення впливу соціально відповідальної поведінки сільськогосподарських підприємств на рівень життя працюючих, їх сімей та населення територіальної громади можливе за рахунок активізації аграрного бізнесу до реалізації соціальних ініціатив і за рахунок залучення його до роботи у соціальній сфері. Необхідна реалізація комплексу інформаційно-аналітичних, організаційних заходів і системи зовнішньої мотивації.

4. Просунення інноваційних технологій ведення аграрного бізнесу неможливе без СВ сільськогосподарських підприємств, оцінка якої ускладнюється обмеженням вихідних даних. Особливу актуальність мають питання структури і складання соціальних звітів, які мали б відображати економічні, соціальні і екологічні показники. На основі складених кожним підприємством соціальних звітів з'явилася б можливість складання рейтингу соціальної відповідальності бізнесу регіону. Високий рівень соціальної відповідальності сприятиме досягненню соціальної справедливості, підвищенню кваліфікації персоналу та якості праці, покращенню репутації підприємства, залученню крупних інвесторів, збільшенню вартості бізнесу, залученню нових споживачів і покращенню якості сільськогосподарської продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.
2. Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ksovok.com/doc/iso_fdis_26000_rus.pdf.
3. Матягина А.М. Экологически ответственный бізнес : учебное пособие / А.М. Матягина, Е.В. Смирнова. – М.: ФОРУМ, 2012. – С. 63.
4. McWillliams A., Siegel D. Corporate social responsibility: A theory of the firm perspective. – Academy of Management Review, 2001. – P. 119.
5. Иванова В.А. Концепция корпоративной социальной ответственности / В.А. Иванова // Человек и труд. – 2010. – № 11. – С. 54-57.
6. Иванова В.А. Особенности формирования моделей корпоративной социальной ответственности в зарубежных странах и России / В.А. Иванова // Человек и труд. – № 10. – С. 46-50.
7. Baukus M.S, Baukus D.A. Paingbvthe Piper: An Ampirical Examination of Longer-Tern Financial Consequences of Legal Corporate Behavior. – Academy of Management Journal, 1997. – P.129-151.
8. Who is who in Corporate Social Responsibility Rating – A survey of internationally established rating systems that measure Corporate Responsibility // Bertelsmann Foundation. July 2006. 181 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bertelsmann-stiftung.de/bst/de/media/Transparenzstudie2006.pdf.
9. Богатенкова Е.Ю. Методика оценки воздействия бизнеса на качество жизни населения / Е.Ю. Богатенкова // Социально-экономическое развитие современного общества в условиях модернизации : материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Ч. 1. – Саратов : Изд-во ЦПМ «Академия бизнеса», 2012. – С. 39-42.
10. Клепиков Д.М. Методика интегральной оценки состояния социальной ответственности предприятия / Д.М. Клепиков, Л.В. Пасечникова // Евразийский международный научно-аналитический журнал «Проблемы современной экономики». – 2012. – № 1. – С. 435-442.

УДК 658.8.011

Яцентюк С.В.
асистент кафедри прикладної економіки
Національного гірничого університету

ФОРМУВАННЯ СУКУПНОГО КАПІТАЛУ БРЕНДУ: ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ БРЕНДУ НА РИНКУ B2B

У статті досліджено і проаналізовано підходи щодо формування сукупного капіталу бренду, а також елементи споживчої взаємодії бренду на ринку продукції промислового призначення. Сформульовано рейтинг індикаторів ступеня міцності зв'язків між клієнтом та брендом залежно від групи продукції промислового призначення та відображено відповідну функціональну сутність елементів споживчої взаємодії бренду.

Ключові слова: бренд, капітал бренду, елементи споживчої взаємодії бренду, ринок B2B, бренд продукції промислового призначення.

Яцентюк С.В. ФОРМИРОВАНИЕ СОВОКУПНОГО КАПИТАЛА БРЕНДА: ОСОБЕННОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ БРЕНДА НА РЫНКЕ B2B

В статье исследованы и проанализированы подходы по формированию совокупного капитала бренда, а также элементы потребительского взаимодействия бренда на рынке продукции промышленного назначения. Сформулирован рейтинг индикаторов степени прочности взаимосвязей между клиентом и брендом в зависимости от группы продукции промышленного назначения и отражена соответствующая функциональная сущность элементов потребительского взаимодействия бренда.

Ключевые слова: бренд, капитал бренда, элементы потребительского взаимодействия бренда, рынок B2B, бренд продукции промышленного назначения.

Yatsentyuk S.V. FORMATION OF THE AGGREGATE BRAND EQUITY: SPECIFICS OF CONSUMER BRAND INTERACTION IN B2B MARKET

The paper deals with approaches of the aggregate brand equity formation. The key elements of interaction between consumers and the brand in the industrial products market were studied and analyzed. The rating level of indicators for strength connections between the client and the brand depending on industrial products was formulated and the essence of the relevant functional elements of consumer brand interaction was defined.

Keywords: brand, brand equity, the elements of consumer brand interaction, B2B market, brand of the industrial products.

Постановка проблеми. Жорсткий рівень конкуренції та підвищені споживчі вимоги на сучасних ринках ставлять промислові підприємства перед важким, але вкрай важливим питанням: яким чином воно має забезпечити власний сталий розвиток і прибутковість в актуальних економічних умовах. Виходячи з концепції цілісного маркетингу (holistic marketing) [1], відповідь на це питання дає застосування у діяльності підприємств стратегії брендингу, яка через формування капіталів брендів підприємства підвищує його конкурентоспроможність і збільшує його власну капіталізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням створення та забезпечення капіталу бренду та його впливу на капіталізацію підприємств займаються багато зарубіжних і вітчизняних науковців і практиків. Особливо важливий вклад у вирішення різних аспектів процесу формування капіталу бренду підприємств внесли Д. Аакер, Т. Амблер, К. Айлаваді, Дж. Армстронг, М. Бендиксен, Л. Беррі, Г. Біденбах, С. Богомолова, Дж. Гордон, Е. Йохимштайлер, Ж.-Н. Капферер, К. Келлер, К. Кобб-Валгрен, Ф. Котлер, Дж. Лінч, М. МакКей, Б. Моран, В. Пустотін, В. Пферч, В. Перция, Дж. Робертс, Г. Салінас, С. Тейлор, П. Фелдвік, Л. де Чернатоні та ін. Результати досліджень і розробки цих авторів та практичні випробування були проаналізовані і знайшли відображення у методиках розрахунку капіталу бренду стандарту ISO 10668, який розробила Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization) [2].

Тим не менш процес формування капіталу бренду в цілому та його особливості і специфіка на ринках продукції промислового призначення знаходяться у постійній динаміці і мають ще багато невирішених питань або аспектів, що потребують подальшого розвитку для можливості їх ефективного застосування у практиці ділової активності промислових підприємств.

Постановка завдання. Визначення та наукове обґрунтування комплексного бачення сутності сукупного капіталу бренду, систематизація його складників і встановлення сутності, взаємозв'язків та взаємного впливу між окремими елементами капіталу бренду. Визначення та опис функціонування елементів споживчої взаємодії капіталу бренду підприємств, що реалізують продукцію промислового призначення на ринку B2B.

Виклад основного матеріалу дослідження. В існуючих дослідженнях є доволі багато тлумачень категорії «капітал бренду». Слід відмітити, що переважна більшість авторів схиляється саме до терміну «споживчий капітал бренду» (Customer based brand equity, CBBE), який ототожнюється з сукупним капіталом бренду [3; 4; 5].

Так, на думку експертів [6], капітал бренду відображає цінність добре відомого бренду. При цьому акцентується увага на тому, що саме добре відомий бренд дозволяє його спонсору створювати додатковий доход за рахунок експлуатації психоемоційного сприйняття споживачами бренду як певної гарантії якості продукту і задоволення власних потреб. Слід зазначити, що в існуючих дослідженнях підкреслюється, що капітал бренду може бути представлений як певні відносини між споживачем, брендом та підприємством – власником бренду, так і у конкретному грошовому вимірі [7]. Однак у даному випадку вводиться додаткова категорія – «цінність (вартість) бренду» (brand value) [8], яка відображає грошовий вимір того, скільки коштує бренд [3], яку додаткову вартість він створює [4; 9], яку виручку він генерує [10], який обсяг активів створює [11; 12] або якою

теперішньою вартістю характеризується [10]. У результаті виникає певна невизначеність щодо сутності окремих понять та нечіткості у формулюваннях, коли окремі аспекти та характеристики капіталу бренду сприймаються як його узагальнена характеристика.

Необхідно підкреслити, що, на думку більшості дослідників та практиків бізнесу, категорія «капітал бренду» все ж таки знаходиться у площині якісних характеристик, які здебільшого залежать від того позиціонування, яке забезпечило підприємство даному бренду та позиції, яку даний бренд отримав у результаті взаємовідносин зі споживачем. Узагальнення існуючих підходів дозволило виділити елементи капіталу бренду, подані у таблиці 1.

Як свідчить проведений аналіз, елементи, що, на думку окремих дослідників, відображають сутність капіталу бренду, є доволі різноманітними і являють собою поєднання якісних та кількісних показників, що у сукупності дають змогу визначити певну узагальнену характеристику бренду, яку тлумачать як капітал бренду. При цьому поєднується показники – як ті, що відображають ефективність процесу управління брендом (ціна, частка ринку, тощо), так і ті, що відображають взаємовідносини між брендом та споживачем. Такий підхід не дає можливості чітко визначити саме ті ключові параметри, які відображають ефективність процесу формування та розвитку бренду як з точки зору споживача, так і з точки зору підприємства, встановити чіткі взаємозв'язки та взаємозалежності між ними, що, відповідно, негативно впливає на процес управління формуванням та розвитком бренду в цілому.

З метою побудови дієвого організаційно-економічного механізму управління формуванням та розвитком бренду продукції промислового призначення необхідно визначитися з тими ключовими елементами, що, власне, створюють капітал бренду.

Для систематизації елементів і характеристик бренду, що прямо чи опосередковано приймають участь у формуванні капіталу бренду, і для визначення рівня їх впливу на процес капіталізації та взаємодії доцільно виділити дві базисні взаємозалежні групи елементів і характеристик бренду: 1) елементи, що диференціюють товар/послугу бренду від конкурентів; 2) елементи, що створюють капітал бренду і забезпечують додатковий прибуток підприємств та збільшують його капіталізацію.

Елементи бренду, що диференціюють його товар чи послугу від конкурентів, у своєї взаємодії на основі поєднання раціональних та психоемоційних характеристик формують позиціонування бренду, яке закладається власниками та/або менеджерами бренду і є бажаним усвідомленням сприйняттям бренда його цільовою аудиторією і контакторами. З іншого боку, під впливом елементів бренду, що створюють його реальний імідж, формується позиція бренду, яка сприйнята цільовою аудиторією і закладається у її свідомості та у суспільному сприйнятті.

Саме відмінність у цих двох елементах створює розрив бренду [13], який і повинен закладатися як основа управління подальшим розвитком бренду, а сформоване позиціонування бренду та сприйнята позиція бренду є основою для створення капіталу бренду.

У процесі формування споживчого капіталу бренду усі елементи, що його формують доцільно розділити на дві принципові категорії [14, с. 13]:

- елементи ринкової взаємодії, які відображають здатність бренду займати певне місце на ринку, взаємодіючи з клієнтом через програму комплексу маркетингу бренду та створену підприємством систему каналів збуту, комунікацій, просування і розподілу і формуючи відповідний рівень зв'язків у системі «підприємство–бренд–клієнт»;
- елементи споживчої взаємодії, які відображають здатність бренду бути сприйнятим цільовою аудиторією відповідним чином та створити міцні психоемоційні та раціональні зв'язки між клієнтом та брендом, які забезпечують певний рівень його продажів.

На відміну від споживчого капіталу бренду підприємницький капітал бренду формується з таких елементів [14, с. 13]:

- елементи внутрішніх властивостей бренду, які відображають здатність бренду забезпечувати клієнту сукупність раціональних та психоемоційних переваг у поточному періоді та відповідати потребам клієнта у майбутньому, створюючи тим самим певну перспективність розвитку бренду та певні гарантовані продажі й грошові потоки у майбу-тньому;
- елементи ринкової ефективності бренду, які є віддзеркаленням конкретного економічного резуль-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика підходів до тлумачення змісту категорії «капітал бренду»

Автори теоретичного підходу	Елементи капіталу бренду																				
	Диференціація	Лояльність	Сприйнята якість	Лідерство – популярність	Індивідуальність	Організаційні асоціації	Впізнаваність	Частка ринку	Ціна	Покриття дистрибуції	Актуальність	Бізнес-перспективи	Роль бренду у створенні прибутку	Сила бренду	Ризики бренду	Дизайн	Виділений актив компанії	Задоволеність брендом	Глобальність	Захищеність	Повага / потяг до бренду
Д. Аакер	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x											
Ф. Котлер, К. Келлер	x		x		x						x			x		x					
Б. Моран		x	x	x				x	x												
П. Фелдвік		x			x	x						x	x	x		x	x				
Young & Rubicam	x						x				x										x
Total Research			x				x											x			
Interbrand				x			x	x				x	x	x	x				x	x	
Brand finance		x						x				x	x	x	x						
Консолідований аналіз			x		x			x	x							x					

Джерело: складено автором за [3-12]

тату, який створює бренд у поточному періоді й перспективі, обумовлює збільшення вартості матеріальних і нематеріальних активів, власного капіталу та вартості підприємства – власника бренду та забезпечує досягнення стратегічних цілей розвитку підприємства.

Аналізуючи сутність та змістове навантаження таких елементів споживчої взаємодії бренду, як «впізнаваність», «споживання», «прихильність (лояльність)» та «преференція» можна стверджувати, що ці елементи відображають розвиток та динаміку міцності зв'язків між клієнтом та брендом і є віддзеркаленням того наскільки підприємству вдалось побудувати відносини з клієнтом через відповідне позиціонування бренду (табл. 2).

На ринку B2B, що вирізняється певним ступенем консерватизму у відносинах між покупцем та продавцем товару, міцність таких зв'язків набуває принципового значення, оскільки чим міцніший зв'язок вдалося побудувати підприємству зі своїми клієнтами, тим, по-перше, меншими стають ринкові ризики, пов'язані з втратою клієнта, по-друге, спрощується взаємний процес збору та обробки інформації.

Диференціюючи зазначені елементи споживчої взаємодії за ступенем міцності створених зв'язків (табл. 2), необхідно підкреслити, що всі ці елементи мають кількісне вираження та відображають відповідний відсоток цільової аудиторії, яка контактує з брендом у різній мірі. При цьому для ринку B2B існують суттєві особливості, які обумовлюються особливими характеристиками ринку і товару, особливостями процесу укладання угоди та власне самого процесу купівлі-продажу [15].

Так, якщо на ринку B2C при дослідженні впізнаваності бренду зазвичай достатньо оцінити відсоток цільової аудиторії, який може згадати даний бренд без підказок з боку інтерв'юера (рівень спонтанного пізнання) або з підказкою (рівень пізнання з підказкою), то на ринку B2B дане дослідження передбачає встановлення не тільки самого факту знання бренду, але також і обсягу й глибини знань про продукцію і супутні послуги бренду, тобто про раціональні характеристики та переваги бренду [13, с. 164]. Таке знання бренду може бути забезпечено лише шляхом реалізації інтенсивної політики позиціонування бренду через створення відповідних інформаційних потоків.

Враховуючи те, що особливістю ринку B2B в більшості випадків є, по-перше, значна часова відстань між фактом знання бренду та фактом споживання продукту бренду, по-друге, принципово інший ніж на ринку B2C процес прийняття рішення про купівлю певного продукту, наступний елемент – «споживання бренду» – дає можливість фактично оцінити ефективність створених у процесі позиціонування інформаційних потоків бренду, оскільки відображає саме той відсоток потенційних клієнтів, які перейшли у категорію дійсних клієнтів бренду. Тобто елемент споживання слід розглядати як кінцевий результат комунікаційної активності підприємства щодо позиціонування та просування бренду, який відображається у реальному досвіді використання продукту бренду клієнтом.

Слід також зазначити, що на ринку B2B суттєву роль відіграють унікальні товари, зроблені за спеціальним замовленням, товари обмеженої унікальної серії або окремі товари з унікальними особливостями та характеристиками. Особливо такі продукти мають місце у інноваційних та високотехнологічних галузях з вищим рівнем переділу, де інтенсивність застосування продуктових брендів значно вища. Відповідно, не тільки факт самого споживання продукції або послуги бренду, а й факт укладання угоди про виготовлення унікального товару може розглядатися як визнання здатності бренду забезпечити клієнту певні раціональні та психоемоційні переваги та доцільності його споживання.

Більше того, з точки зору створення довготривалих взаємовигідних стосунків між підприємством – власником бренду та клієнтом, забезпечення відповідного рівня «прихильності (лояльності)» до бренду, тобто показника позитивного ставлення клієнта щодо неодноразового придбання товарів певного бренду при наявності альтернативного вибору, факт споживання є потужним сигналом для підприємства – власника бренду щодо можливості створення «прихильності (лояльності)» до бренду навіть за умов зміни цін на продукцію бренда або змін інших її показників. Останній факт є принципово важливим в умовах зовнішнього середовища, що швидко змінюється, оскільки відповідний рівень «прихильності (лояльності)» клієнта надає підприємству часовий проміжок для адаптації до нових умов функціонування (зміна цін на аналогічну продукцію на ринку, зміна вартості сировини, ресурсів тощо).

Наступним за рівнем міцності створених зв'язків є елемент «преференція бренду», тобто питома вага клієнтів, які надають сталу виключну перевагу певному бренду серед інших конкурентів. Тобто це найвищий рівень «прихильності (лояльності)» до бренду.

Але слід зазначити, що між «прихильністю (лояльністю)» та «преференцією» є принципова відмінність, яка не дозволяє ототожнювати зазначені елементи. Зокрема, «прихильність (лояльність)» до бренду слід розглядати як перманентне стійке позитивне ставлення споживача щодо придбання продукту певного бренду при наявності альтернативного вибору, а «преференція» бренду відображає здатність та прагнення споживача обирати саме певний бренд, а не продукт, тобто абсолютне преферативно-лояльне ставлення клієнта до бренду переходить з його продукції на сам бренд. Відповідно, «преференція» бренду як більш високий рівень «прихильності (ло-

Таблиця 2

Диференціація ступеня міцності зв'язків між клієнтом і брендом за основними елементами споживчої взаємодії

Елемент споживчої взаємодії	Ступінь міцності зв'язку				
	Знають бренд	Можуть згадати бренд	Споживають		
			Один раз	Постійно	Віддають перевагу
Впізнаваність	X	X	-	-	-
Споживання	X	X	X	-	-
Прихильність (лояльність)	X	X	X	X	-
Преференція	X	X	X	X	X

Джерело: розроблено автором

яльності)» до бренду розповсюджується на всі (або більшість) продукти бренду.

Відповідно, рівень «преференції» корпоративного бренду на вітчизняному ринку B2B стає принциповим елементом, оскільки переважна більшість вітчизняних промислових підприємств пропонує здебільшого комодитизовані продукти стандартизованої якості з узагальненими характеристиками. При цьому ключовим інструментом конкурентної боротьби є «цінова війна». Уникнути цього допомагає стратегія формування та розвитку бренду. Саме рівень «преференції» бренду дозволяє провести порівняльну оцінку ефективності використання стратегії формування й розвитку бренду і порівняти результати від пропозиції брендованого та небрендованого товару, який є найбільш поширеним на ринках B2B, що розвиваються.

Таким чином, в умовах ринку B2B (високій ступінь «прихильності (лояльності)» до існуючих продуктів і партнерів, консерватизм та обережність при переході на споживання іншої продукції чи іншого бренду; обмежена кількість споживачів) та враховуючи те, що велика кількість продукції, особливо вищих рівнів переділу, носить характер довготривалого використання, підприємство може забезпечити формування відповідного рівня «прихильності (лояльності)» клієнта та його «преференції» через використання індивідуального підходу до клієнта шляхом формування системи особистих комунікацій та унікальних умов поставок, оплати, форм та методів гарантійного і післягарантійного обслуговування продукції бренду, що знайшло своє відображення у «системі управління взаємовідносинами з клієнтами» (Customer Relationship Management, CRM) [16].

При розробці стратегії формування та розвитку бренду слід приймати до уваги, що залежно від типу продуктів промислового призначення елементи споживчої взаємодії, які визначають ступінь міцності зв'язків між клієнтом та брендом, мають різну значимість при формуванні споживчого капіталу бренду (табл. 3).

Відповідно, спираючись на наявний на підприємстві портфель брендів та їх архітектуру, при розробці стратегії формування та розвитку бренду необхідно враховувати принципову різницю у пріоритетності окремих індикаторів ступеня міцності зв'язків між клієнтом та брендом, що є основою для побудови продуктової, комунікаційної, цінової та збутової політики бренду.

Доцільно зазначити, що одними з ключових показників з точки зору впливу на сукупний капітал бренду є «сприйнята якість» бренду, яка відображає споживчі очікування щодо здатності бренду виконувати свої обіцянки, стосовно комплексної якості його продукції, та сприйнята ціна бренду, тобто показник готовності споживачів платити ті чи інші гроші за продукцію певного бренду за наявності альтернативного вибору.

«Сприйнята якість» бренду на ринку B2C зазвичай не пов'язана (або слабо пов'язана) з реальною досконалістю продукту, а базується на поточному іміджі бренду, споживчому досвіді використання інших продуктів бренду та думках впливових експертних груп. На ринках B2B цей елемент має інше значення, ніж на ринках B2C, через те, що клієнти B2B продукції більш орієнтовані на раціональні переваги продукту ніж на психоемоційні характеристики іміджу бренду. Але і на ринку B2B цей показник відображає не тільки саму якість продукту, а є комп-

Таблиця 3

Ранжування індикаторів ступеня міцності зв'язків між клієнтом та брендом залежно від групи продукції промислового призначення

Групи продукції промислового призначення	Елементи споживчої взаємодії бренду							
	Знання / Впізнаваність		Споживання		Лояльність		Преференція	
	Р*	Сутність	Р	Сутність	Р	Сутність	Р	Сутність
Товари за індивідуальним спеціальним замовленням	3	Клієнт обирає з обмеженого кола виробників або їх представників, здатних виконати унікальне замовлення	1	Клієнт замовив і придбав продукт, який певно не потребуватиме замовлення у майбутньому	4	Клієнт тільки одноразово замовив та придбав товар	2	Задоволений клієнт є переконаним прихильником бренду і може стати його опосередкованим промоутером
Товари обмеженої унікальної серії	2	Клієнт має знати ключові унікальні особливості продукти цього бренду і бути переконаним його придбати	1	Клієнт придбав продукт, який більше не пропонуватиметься ринку			3	Задоволений клієнт може стати переконаним прихильником бренду за іншими продуктами і бути його опосередкованим промоутером
Окремі товари із унікальними особливостями і характеристиками	4	Клієнт не потребує потужного рекламного інформування через обмежену кількість пропозиції на ринку	3	Клієнт одноразово придбав продукт і бренд повинен переконати його робити це у майбутньому	2	Клієнт не тільки одноразово придбав продукт бренду, але і стає його постійним покупцем	1	Клієнт постійно надає перевагу продукту саме цього бренду
Серійні товари – великі стандартизовані серії	4	Клієнт робить свій вибір серед великої кількості подібних пропозицій за формулою «ціна-якість»						
Комодитизовані товари – сировина і продукція першого переділу								

* *Примітка:* Р= {1÷4}, де 1 – особливо важливий; 2 – важливий; 3 – середній рівень важливості; 4 – низький рівень важливості

Джерело: розроблено автором

лексним, тобто включає в себе раціональні переваги і характеристики продукту, сервісне обслуговування, імідж підприємства тощо.

Більш впливовим елементом щодо формування сукупного капіталу бренду на ринку B2B є «сприйнята ціна» продукції бренду, оскільки саме готовність клієнтів бренду сплачувати певну ціну за товар є основою формування відповідного обсягу виручки підприємства, прибутку та, відповідно, капіталу підприємства та бренду. Крім того, ціна товару, виходячи з раціонального підґрунтя прийняття рішень на ринку B2B, в багатьох випадках (особливо на ринках, що розвиваються) є визначальною раціональною перевагою, яка обумовлює можливість укладання контракту про купівлю продукту бренду. Слід також враховувати, що якщо на ринку B2C «сприйнята ціна» стандартизована для всіх клієнтів і є результатом компромісу між споживчим сприйняттям суб'єктивної корисності конкретного товару і обсягом наявних при виборі у покупця грошей, то на ринку B2B «сприйнята ціна» є індивідуально орієнтованою на клієнта і більше залежить від рівня інформативності і зменшення потенційних ризиків, який забезпечує бренд.

Ще одним важливим елементом на ринку B2B, який забезпечує формування споживчого капіталу бренду є «релевантність» бренду, яка відображає значимість (актуальність) і затребуваність бренду, його відповідність ключовим потребам, характеристикам і очікуванням цільової аудиторії. Враховуючи раціональне підґрунтя для прийняття рішень на ринку B2B, саме відповідність раціональних переваг, цінностей і характеристик та інших елементів позиціонування, що закладаються у нього власниками (менеджерами) бренду, ключовим потребам, очікуванням та реальним результатам використання клієнтом продукції бренду є індикатором життєздатності продукції (товарів) бренду в майбутньому.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з наведеного вище можна зробити такі висновки:

1) Реальний капітал бренду складається як сума вартості результатів взаємодії елементів його споживчого (Customer Based Brand Equity, CBBE) і підприємницького (Owner Based Brand Equity, OBBE) капіталів і визначається як «сукупний капітал бренду» (Aggregate Brand Equity, ABE).

2) На ринку B2B частина споживчого капіталу бренду, яка формується з сукупності елементів споживчої взаємодії, створюється у результаті іміджевого сприйняття бренду клієнтом через інструменти позиціонування і під впливом елементів ринкової взаємодії та під впливом елементів, які формують підприємницький капітал бренду, що, у свою, чергу впливають на відповідні елементи, створюючи рефлексивний механізм управління сукупним капіталом бренду.

3) У подальших дослідженнях доцільно детально вивчити і проаналізувати сукупність елементів ринкової взаємодії та підприємницького капіталу бренду.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасимяк Н. Холістичний маркетинг як нова парадигма розвитку мар-кетингу / Н. В. Герасимяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1280 [Заголовок з екрану]
2. Official web-site of the International Organization for Standardization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=46032.
3. Аакер Д. Создание сильных брендов / Дэвид А. Аакер – М. : Издательский Дом Гребенникова, 2003. – 440 с.
4. Котлер Ф. Бренд-менеджмент в B2B сфере. Зачем нужен бренд-менеджмент на промышленных рынках? / Филип Котлер, Вольдемар Пферч. – СПб. : Вершина, 2009. – 432 с.
5. Biedenbach G. Brand Building in the Business-to-Business Context: The Brand Equity Perspective. / Galina Biedenbach [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:562533/FULLTEXT01.pdf [Заголовок з екрану]
6. Американська асоціація маркетингу (American Marketing Associations – AMA) // Official web-site of the American Marketing Associations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.marketingpower.com/_layouts/Dictionary.aspx?dLetter=B.
7. Капферер Ж.-Н. Бренд навсегда: создание, развитие, поддержка ценности бренда / Жан-Ноэль Капферер; пер. с англ. Е. В. Виноградовой; под. общ. ред. В. Н. Домнина. – Москва : Вершина, 2007. – 448 с. – С. 14, 20-23.
8. Блайт Дж. Основы маркетинга / Джим Блайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://libfree.com/164615400-marketingosnovy_marketinga__blayt_dzh.html [Заголовок з екрану]
9. Аакер Д. Бренд-лидерство: новая концепція брендинга / Дэвид А. Аакер, Эрик Йохимштайлер – М. : Издательский Дом Гребенникова, 2003. – 380 с. – С. 14, 20-23.
10. Келлер К. Стратегический брэнд-менеджмент: создание, оценка и управление марочным капиталом / Кевин Лейн Келлер ; 2-е издание, пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 704 с. – С. 25.
11. Johnson A. Rebranding Your Business? Your Ministry and yourself / Annette R. Johnson [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.youricm.org/documents/Rebranding.pdf [Заголовок з екрану]
12. Ризенбек Х. Бренд нужен всем / Х. Ризенбек // Центр гуманитарных технологий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gtmarket.ru/laboratory/ publicdoc/2007/1747 [Заголовок з екрану]
13. Яцентюк С.В. Формування ідентичності та іміджу бренду у процесі його позиціонування / С.В. Яцентюк // Вісник Одеського національного університету. Економіка, 2013. – Вип. 3. – Т. 18. – С. 163-166.
14. Яцентюк С.В. Створення капіталу бренду: структура, характеристики, елементи / С.В. Яцентюк // Сучасні аспекти розвитку фінансових та іннова-ційно-інвестиційних процесів : матер. XXVI міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 7-8 червня 2013 р. / Громадська організація «Львівська економічна фундація». У 2-х частинах – Львів : ЛЕФ, 2013. Ч. 2. – 132 с. – С. 12-15.
15. Яцентюк С.В. Особливості продукції промислового призначення та їх вплив на процес формування та розвиток брендів продукції підприємств / С.В. Яцентюк // Бізнес інформ. – 2014. – № 3. – С. 155-160.
16. Джилл Д. CRM-навигатор. Пособие по управлению взаимоотношениями с клиентами. / Дише Джилл // Пер. с англ. Е. Сысоевой. – К. : Издательство Алексея Капусты (подразделение «Агентства «Стандарт»), 2006. – 375 с.

УДК 658.155.012.7:338.583

Яцина В.В.
асистент кафедри загальної економічної теорії
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

ВИЗНАЧЕННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АУТСОРСИНГУ ПІД ВПЛИВОМ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ

Стаття присвячена розробці методичного підходу щодо доцільності впровадження аутсорсингу у виробничу діяльність промислових підприємств. Обґрунтовано необхідність вивчення впливу трансакційних витрат на вибір способу організації виробництва. Запропонована матриця доцільності аутсорсингу на підставі використання в якості факторів рівня трансакційних витрат (критичний, прийнятний, оптимальний) та типу товару за атрибутами трансакцій (ідіосинкратичний, недосконало імітуємий та стандартизований).

Ключові слова: трансакційні витрати, аутсорсинг, товари промислового призначення, атрибути трансакцій, матриця доцільності аутсорсингу.

Яцына В.В. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ АУТСОРСИНГА ПОД ВЛИЯНИЕМ ТРАНСАКЦИОННЫХ ИЗДЕРЖЕК

Статья посвящена разработке методического подхода целесообразности внедрения аутсорсинга в производственную деятельность промышленных предприятий. Обоснована необходимость изучения влияния трансакционных издержек на выбор способа организации производства. Предложена матрица целесообразности аутсорсинга на основе использования в качестве факторов уровня трансакционных издержек (критический, допустимый, оптимальный) и типа товара согласно атрибутам трансакций (идиосинкратический, несовершенно имитируемый и стандартизированный).

Ключевые слова: трансакционные издержки, аутсорсинг, товары промышленного назначения, атрибуты трансакций, матрица целесообразности аутсорсинга.

Yatsyna V.V. THE FEASIBILITY DEFINITION OF OUTSOURCING APPLICATION UNDER THE TRANSACTION COSTS INFLUENCE

The article deals with the methodological approach developing of outsourcing application feasibility to the production activities of industrial enterprises. The necessity of studying the transaction costs influence on the choice of the make or buy decision has been grounded. The outsourcing feasibility matrix based on the using such factors as the level of transaction costs (critical, acceptable, optimal) and the goods type according to the transaction attributes (idiosyncratic, imperfectly simulated and standardized) has been proposed.

Keywords: transaction costs, outsourcing, industrial goods, transaction attributes, outsourcing feasibility matrix.

Постановка проблеми. Для вдалого функціонування та конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках українським машинобудівним підприємствам найчастіше доводиться «виживати та пристосовуватися» до суворих складних умов ведення бізнесу. Фундаментом ефективної та прибуткової діяльності кожної фірми стає розробка вірної стратегії вибору організаційної структури виробничого процесу. Для прийняття якісного та обґрунтованого рішення щодо застосування аутсорсингу необхідне комплексне використання графічних та економічних (розрахункових) методів. Крім цього, потрібні експертні оцінки вибору певної сукупності запропонованих методик обчислення найбільш вагомих факторів з урахуванням приватних особливостей ведення бізнесу підприємства, внаслідок того, що наявний інструментарій не дозволяє одночасно провести таку оцінку по всім параметрам. Попри достатньо пророблену методичну базу вибору організаційної структури підприємства, залишилися поза увагою такі проблемні питання, як вибір оптимального розміру фірми з точки зору теорії трансакційних витрат. Вже стало аксіомою, що ведення того чи іншого бізнесу здійснюється в умовах невизначеності та непередбачуваності ринкової ситуації. Внаслідок обмеженості та недостовірності інформації всі економічні суб'єкти ринку незалежно від форми господарювання несуть трансакційні втрати та, прагнучи уникнути або зменшити їх, витрачають багато зусиль, тобто здійснюють трансакційні видатки. Розробка дієвих заходів щодо оптимізації останніх є одним з головних чинників ефективності функціонування та конкурентоспроможності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та прикладних засад визначення рівня трансакційних витрат (ТВ) присвячено ґрунтовні праці видатних вітчизняних та зарубіжних науковців, в яких економістам вдалося виділити найважливіші аспекти, що впливають на формування трансакційних витрат, та проаналізувати можливі заходи щодо їх зниження. Зокрема, підходи до оцінювання витрат з урахуванням різних видів аутсорсингу представлені у дослідженнях Б. Анікіна та І. Рудої [1], С. Казанцевої [2], Л. Лігоненко та Ю. Фролової [3], Н. Шмиголь [4], де науковці пропонують порівнювати власні витрати на виробництво продукції з витратами на її придбання у зовнішнього постачальника, наголошуючи на вибірковому підрахунку лише певних витрат. Особливої уваги заслуговує розробка матричних методів, що побудовані на зіставлянні важливих для прийняття вірного рішення критеріїв та представлені у роботах С. Фірсової [5], Д. Хлебнікова [6], О. Митрофанової [7], О. Віханського [8], О. Курбанова [9]. Розроблені моделі вибору організаційної структури проведення бізнес-процесу відрізняються набором стратегічних параметрів, що впливають на застосування аутсорсингу.

Незважаючи на той факт, що у деяких роботах науковців, наприклад [10; 11], піднімалися проблемні питання дослідження впливу аутсорсингу на трансакційні витрати, здебільшого розробки у даному напрямі є фрагментарними, недостатньо вивчено вплив аутсорсингу на трансакційні витрати суб'єктів господарювання та відсутня єдина база методичних рекомендацій щодо доцільності використання аутсорсингу для зниження трансакційних витрат підприємств.

Мета дослідження полягає у вивченні впливу трансакційних витрат на вибір аутсорсингу при виробництві товарів промислового призначення (ТПП) на підставі побудови матриці доцільності аутсорсингу для підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті проведеного узагальнення існуючих підходів щодо доцільності впровадження аутсорсингу у виробничу діяльність було розроблено основу дослідження, яка полягає у тому, що розмір трансакційних витрат безпосередньо впливає на вибір способу організації виробництва.

Вагомими чинниками, що впливають на вибір структури виробництва того чи іншого ТПП, є його специфічність як активу та рівень трансакційних витрат, що виникають при його виробництві та продажу. Зауважимо, що специфіка виготовлення ТПП полягає у тому, що покупцем товару є не кінцевий споживач, а інше виробниче підприємство, яке купує його для подальшого використання в якості комплектуючих, вузлів або матеріалів при виготовленні своєї готової продукції. У результаті тісної співпраці покупця з постачальником виникає певний тип партнерських відносин на основі взаємозалежності, тому товар, що виготовляється, буде пристосований з урахуванням індивідуальних вимог покупця та внаслідок своїх особливостей вже буде мати високу специфічність.

Передача виробничого процесу ТПП на аутсорсинг пов'язана з розподілом пучка прав власності, яким володіють господарюючі суб'єкти. Згідно з постулатами неоінституціональної теорії, при цьому виникають додаткові трансакційні витрати, тому для прийняття рішення про аутсорсинг необхідно порівняти трансакційні витрати, що виникають при виготовленні ТПП власними силами (інсорсинг) та при взаємодії з аутсорсером.

Основні чинники, що впливають на вибір структури виробництва ТПП, такі: атрибути трансакцій та рівень ТВ. На основі їх взаємодії пропонуємо модель визначення доцільності аутсорсингу виробництва промислової продукції засобами матричного аналізу. Матриця являє собою двофакторну модель вибору способу виробництва ТПП (рис. 1) і дає можливість обирати необхідний спосіб виробництва ТПП, зокрема приймати рішення про доцільність залучення аутсорсингових послуг у виробничу діяльність.

Рис. 1. Матриця доцільності аутсорсингу

Джерело: власна розробка

В якості параметрів моделі запропоновані такі показники: тип виробляємого ТПП за атрибутом трансакції (ідіосинкратичний, недосконало імітуємий та стандартизований), що відображається на вісі Y, та рівень трансакційних витрат, пов'язаних з виробництвом товарів кожного типу (критичний, прийнятний та оптимальний), що відображаються на вісі X. Для побудови матриці необхідно провести розрахунок чітких кількісних критеріїв, що дозволять оцінити різні варіанти вибору організації виробництва з найвищою точністю.

Матриця включає у себе 9 полів. Зокрема, поле C відповідає ситуації критичного, тобто, дуже високого рівня ТВ, виникаючих при виробництві ідіосинкратичних товарів промислового призначення. Це свідчить про наявність певних проблем організації виробничого процесу даної групи ТПП, що суттєво впливають на рівень прибутку. Але висока специфічність товарів означає неможливість передачі виробничого процесу на аутсорсинг. У цьому випадку компанії необхідний детальний та якісний аналіз ТВ з подальшим формуванням дієвого механізму щодо зменшення останніх. Внаслідок відсутності близьких аналогів товарної групи, використання успішного досвіду інших підприємств – виробників ТПП стає неможливим, тому у цієї ситуації доцільне залучення кваліфікованих фахівців для перегляду контрактів, знаходження помилок та вдосконалення виробничого процесу.

Протилежна ситуація виникає, коли ТПП чи їх певна група потрапляють у поле матриці I. Критич-

Таблиця 1

Характеристика квадрантів матриці

Поле матриці	Значення факторів	Опис управлінського рішення, що приймається
A	ідіосинкратичний ТПП, рівень ТВ оптимальний	залишити все як є, тобто виробляти товарів промислового призначення власними силами
B	ідіосинкратичний ТПП, рівень ТВ прийнятний	інсорсинг та розробка механізму мінімізації трансакційних витрат без масштабної зміни виробництва
C	ідіосинкратичний ТПП, рівень ТВ критичний	виробництво товару промислового призначення власними силами з повним переглядом чинників трансакційних витрат та формуванням дієвих заходів щодо їх мінімізації з можливою зміною усього виробничого процесу
D	недосконало імітуємий ТПП, рівень ТВ оптимальний	виробництво усередині фірми з можливим вдосконаленням якісних характеристик продукції
E	недосконало імітуємий ТПП, рівень ТВ прийнятний	використання досвіду зниження трансакційних витрат виробником-лідером цього товару промислового призначення з можливістю тимчасової передачі окремих стадій на аутсорсинг
F	недосконало імітуємий ТПП, рівень ТВ критичний	аналіз трансакційних витрат за стадіями виробництва (довиробнича, виробнича та після-виробнича) та передача виконання стадій з найбільш високими трансакційними витратами зовнішньому виконавцеві
G	стандартизований ТПП, рівень ТВ оптимальний	виокремлення виробничого підрозділу у дочірнє підприємство
H	стандартизований ТПП, рівень ТВ прийнятний	аналіз додаткових факторів для прийняття рішення (конкурентоспроможність товару, його рентабельність, завантаженість основних фондів при виробництві та ін.)
I	стандартизований ТПП, рівень ТВ критичний	передача виробництва товару на аутсорсинг, пошук оптимального зовнішнього виконавця

ний рівень ТВ відповідає стандартизованому ТПП. Проведення додаткових заходів щодо зменшення ТВ призведе до значного зростання собівартості продукції і до скорочення прибутку. Низька специфічність ТПП свідчить про неунікальність товару, істотну конкуренцію з боку його виробників. Тобто ТПП є стандартним товаром з приблизно однаковою вартістю по галузі, і суттєва зміна його ціни неможлива. Недоцільним, на нашу думку, є продовження виробництва такого товару в межах власного підприємства. Використання аутсорсингу, тобто залучення зовнішнього виконавця, у цьому випадку має високу ефективність.

Опис квадрантів запропонованої матриці представлений у таблиці 1.

Оцінка розмежування ТВ за запропонованими рівнями проводиться шляхом аналізу коефіцієнтів співвідношення темпів зростання ТВ на кожній стадії виробництва з темпами зростання прибутку. Додатково враховується вага ТВ на кожній стадії, що розраховується за допомогою кореляційного аналізу.

Механізм віднесення ТПП до певного типу згідно атрибутів трансакції включає у себе експертні оцінки фахівців виробничого процесу (керівників виробничих підрозділів, технологів, інженерів, конструкторів та ін.), а також допоміжного персоналу (менеджерів, маркетологів, економістів та ін.). На підставі отриманих результатів за методом кластерного аналізу визначаються певні групування товарів за їх атрибутами. Зауважимо, що ідіосинкратичні та інтерспецифічні товари мають бути віднесені до одної групи ТПП внаслідок їх максимальної цінності усередині фірми та відсутності аналогів на інших підприємствах.

Основні етапи проведення процедури вибору способу організації виробництва на підставі матриці доцільності аутсорсингу наведені на рисунку 2.

Рис. 2. Основні етапи процедури впровадження аутсорсингу у виробництво ТПП на підставі матриці доцільності аутсорсингу

Джерело: власна розробка

Належне виконання всіх операцій на кожному етапі дослідження дозволяє прийняти обгрунтоване рішення щодо доцільності впровадження аутсорсингу у виробництво ТПП для підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеного дослідження розроблено методичний підхід щодо доцільності впровадження аутсорсингу у виробничу діяльність промислових підприємств, який базується на використанні запропонованої двофакторної матриці, що характеризує рівень трансакційних витрат (критичний, прийнятний, оптимальний) і тип товару за атрибутами трансакції (ідіосинкратичний, недосконало імітуємий та стандартизований), запровадження якого дозволяє комплексно враховувати вплив розглянутих факторів на процес застосування аутсорсингу. Але зауважимо, що вибір на користь аутсорсингу з точки зору рівня трансакційних витрат не є остаточним та вірним з вірогідністю у 100 відсотків. Для впевненого та обґрунтованого прийняття рішення щодо аутсорсингу виробничого процесу певного товару промислового призначення наступним кроком має стати аналіз можливих постачальників, тобто аутсорсерів. Якщо виробництво низькоспецифічного для даного підприємства товару, навпаки, буде високоспеціалізованим для іншого виробника (наприклад, наявність коштовного обладнання для виробничих потреб, або навіть, повна автоматизація технологічного процесу, що знижує ризики браку внаслідок так званого «людського чиннику»), залучення цього аутсорсеру для виробництва ТПП буде стратегічно вірним для даної компанії. До інших факторів, що впливають на вибір зовнішнього виконавця, відносяться:

- ступінь довіри до партнера та надійність останнього;
- тип та особливі умови майбутнього контракту;
- вартість виконання послуги зовнішнім виробником;
- кваліфікація аутсорсера та його досвід на ринку;
- якість обслуговування;
- можливість моніторингу та втручання у виробничий процес аутсорсера.

Покрокове застосування методичних заходів щодо доцільності аутсорсингу та прийняття вірного рішення на його користь або відмову є запорукою вдалого функціонування підприємства у подальшому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аникин Б. Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента : учеб. пособие / Б. Аникин, И. Рудая. – М. : Инфра-М, 2009. – 320 с.
2. Казанцева С. Проектирование организационных систем на основе аутсорсинга бизнес-процессов / С. Казанцева. – Тюмень : ТГИМЭУП, 2003. – 208 с.
3. Лігоненко Л. Аутсорсинг як інструмент оптимізації та підвищення ефективності бізнесу / Л. Лігоненко, Ю. Фролова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 6(48). – с. 115-125.
4. Шмиголь Н. Аутсорсинг як метод оптимізації суб'єкта господарювання / Н. Шмиголь // Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво. – 2010. – № 4. – С. 194-197.
5. Фирсова С. Инструменты оценки аутсорсинга непрофильных бизнес-функций [Електронний ресурс] / С. Фирсова. – Режим доступу : http://www.mrconsulting.ra/lib/articles/7icH3.
6. Хлебников Д. Аутсорсинг как инструмент снижения затрат и оптимизации бизнес-системы [Електронний ресурс] / Д. Хлебников. – Режим доступу : http://www.weboutsourcing.ru.
7. Митрофанова Е. Как оптимизировать бизнес-модель компании / Е. Митрофанова // Финансовый директор. – 2005. – № 7-8. – С. 25-32.
8. Виханский О. Стратегическое управление : учебник / О. Виханский. – 2-е изд. – М. : Экономист, 2004. – 296 с.
9. Курбанов А. Методика оценки целесообразности использования аутсорсинга [Електронний ресурс] / А. Курбанов // Современные проблемы науки и образования (электронный научный журнал). – 2012. – № 1. – Режим доступу : www.science-education.ru/101-5437.
10. Williamson O. Outsourcing: Transaction cost economics and supply chain management / O. Williamson // Journal of Supply Chain Management. – 2008. – № 44(2). – P. 5-16.
11. Шепеленко О. Вплив аутсорсингу на трансакційні витрати суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / О. Шепеленко, О. Лизунова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/PORTAL/soc_gum /Tiru/2010_29/Shepel.pdf.

СЕКЦІЯ 5
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК [332.01:330.356:37.03]:330.101

Антохов А.А.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та менеджменту
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті визначено основні недоліки та дискусії щодо практичної цінності наукових напрацювань економічного характеру. Систематизовано й охарактеризовано наукові положення, котрі формують теоретичне підґрунтя розвитку регіональної економіки в контексті інтелектуалізації суспільства. Обґрунтовано роль інтелекту та його використання для суспільних змін через відображення еволюції поглядів на його значимість.
Ключові слова: теорія, концепція, теоретичне підґрунтя, регіональна економіка, інтелектуалізація суспільства.

Антохов А.А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА
В статье определены основные недостатки и дискуссии по практической ценности научных наработок экономического характера. Систематизированы и охарактеризованы научные положения, формирующие теоретические основы развития региональной экономики в контексте интеллектуализации общества. Обоснована роль интеллекта и его использования для общественных изменений через отражение эволюции взглядов на его значимость.
Ключевые слова: теория, концепция, теоретические основы, региональная экономика, интеллектуализация общества.

Antohov A.A. THE THEORETICAL BASIS FOR REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN TERMS OF INTELLECTUALIZATION OF SOCIETY
The main drawbacks and discussions about the practical value of scientific developments of economic character in the article were defined. The scientific statement which has form the theoretical basis for regional economic development in the context of intellectualization of society were characterized and systematized. The role of intelligence and its use for social change through reflection of the evolution of views on its significance was substantiated.
Keywords: theories, concepts, theoretical foundations, regional economy, the intellectualization of society.

Постановка проблеми. Теоретико-методологічне осмислення розвитку регіональної економіки в умовах інтелектуалізації суспільства є потрібним, оскільки дає змогу простежити еволюцію поглядів на важливі фундаментальні речі – економічні процеси, регіоналізацію, інтелектуалізацію, інформатизацію, суспільний прогрес. Дослідження розвитку регіональної економіки через призму процесів інтелектуалізації суспільства апріорі ускладнює його теоретико-методологічну основу. Окрім того, що охоплюється широке коло наукових напрямів (у силу потреби простеження еволюції поглядів – шкіл і течій, та міждисциплінарного характеру предмету дослідження), слід орієнтуватись на новітні теоретичні положення часто «революційного», руйнуючого «шаблони» характеру. З одного боку, такі положення окреслюють нові горизонти наукових здобутків, а з іншого боку, відображають результати напрацювань учених протягом століть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними вченими порівняно мало приділяється уваги питанню теоретичного підґрунтя розвитку регіональної економіки через призму процесів інтелектуалізації суспільства. Більше тут вирізняються праці класиків світової економічної науки – Г. Беккера, Д. Белла, Е. Денісона, Ф. Махлупа, В. Ростоу, Л. Туроу, М. Фішера, Т. Шульца та ін. В українській літературі все частіше можна знайти праці з критичною оцінкою теоретичної основи розвитку економіки (Г. Башнянин, М. Бєлопольський, А. Гальчинський, П. Єщенко, Т. Смовженко, Г. Стеблій, А. Чухно та ін.). Актуальність цього дослідження підтверджує потреба системного відображення теоретичного підґрунтя розвитку регіонів країни через призму посилення позитивних впливів інтелектуалізації суспільства.

Постановка завдання. Метою статті є розвиток теоретико-методологічної основи досліджень регіональної економіки в контексті інтелектуалізації суспільства.

Цілями статті є такі:

- визначення основних недоліків і дискусій щодо практичної цінності наукових напрацювань економічного характеру;
- систематизація й характеристика наукових положень, котрі формують теоретичне підґрунтя розвитку регіональної економіки в контексті інтелектуалізації суспільства;
- обґрунтування ролі інтелекту в суспільних змінах через відображення еволюції поглядів на його значимість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна теоретична база, необхідна при дослідженнях розвитку регіональної економіки в умовах інтелектуалізації суспільства, повинна враховувати певні протиріччя наукової думки сьогодення, які виникли через існування величезної кількості різних гіпотез і поглядів та більш вільного доступу до інформації про них. Відомо, що розвиток економічної науки являє собою постійний процес утвердження певної істини про економічні явища і процеси; він спричиняє

народження нової теоретичної платформи, на якій об'єднуються досягнення різних точок зору й наукових концепцій [1, с. 429]. Відтак теоретична основа розвитку регіональної економіки в умовах інтелектуалізації суспільства має визначатись, виходячи з тих тверджень учених, які характеризуються прогресивністю й далекоглядністю та не обмежуються малоймовірними припущеннями, а ґрунтуються на прикладних розрахунках, що зумовлює їх вищу практичну значимість. Це дуже важливо, адже проблемність сучасної економічної науки полягає в тому, що економічна теорія переживає складні часи. З одного боку, за свідченням вітчизняних та іноземних фахівців, початок XXI століття можна вважати її ренесансом. Новітня світова криза показала актуальність і гостру потребу в її пізнанні, визначенні природи та шляхів її подолання. В українській економічні літературі досліджуються проблеми, які виходять за межі ринкової економіки (інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал, інтелектуалізація економіки, інноваційний розвиток тощо) [2, с. 28]. З іншого ж боку, і надалі спостерігається криза глобальної економіки, яка, за твердженнями фахівців, багато в чому зумовлена недосконалістю економічної науки, невідповідністю провідних наукових доктрин реальному станові світового господарства. Ні лібералізм, ні монетаризм, ні кейнсіанство, ні інші концепції не працюють як антикризові заходи. Реалізація рекомендацій учених стала гальмом економіки, деформує її структуру і призводить до непередбачуваних результатів. Очевидно, що пролонгація взаємозв'язку теорій неолібералізму і неокейнсіанства, а також відповідної економічної політики призведе до катастрофічних наслідків [3, с. 17].

Отже, формування теоретичного підґрунтя розвитку регіональної економіки в умовах інтелектуалізації суспільства ускладнене певною кризою думок щодо ефективності напрацювань економічної теорії в сучасному світі, який розвивається методом проб і помилок. І як зазначає М. Білопольський, наразі нема єдиної фундаментальної науки про розвиток держав і світу в цілому. Ми радіємо тому, що в інтелектуальному й науково-технічному розвитку людство ще ніколи не досягало таких значних висот. Але, радіючи таким успіхам, ми відчуваємо дивний жах. Все, що цивілізований світ створив, може обернутись загибеллю для всього живого на Землі [4, с. 7].

Опираючись на висновки авторитетних українських учених щодо «провальності» фундаментальних напрацювань з економічної теорії на практиці (як у вітчизняних реаліях, так і в глобальному масштабі), формування теоретичного підґрунтя розвитку регіональної економіки в умовах інтелектуалізації суспільства отримує відмінний шанс. Цей шанс полягає у можливості окреслення нової функціональної ролі регіональної економічної системи для стимулювання процесів інтелектуалізації суспільства, капіталізації інтелектуального потенціалу з наслідковим відображенням на якісних характеристиках життя населення. Таке стимулювання повинно мати превентивний вплив відносно кризових явищ і процесів, причиною котрих, як правило, постають структурні дисбаланси з необґрунтованим ресурсним використанням. На рис. 1 подамо теоретичне підґрунтя розвитку регіональної економіки в умовах інтелектуалізації суспільства. Воно охоплює широке коло наукових напрямів, проте трактує результати напрацювань їх представників у постнеокласичному та метаекономічному дискурсах. Такий теоретичний ракурс дасть змогу обґрунтувати принципи самоорганізації економічної системи регіону з одночасним встановленням міри зовнішніх впливів через механізми соціального (у тому числі державного) управління.

З-поміж численних міркувань і гіпотез можна загально розуміти, що теоретичне підґрунтя розвитку регіональної економіки в умовах інтелектуалізації суспільства потребує траспортації здійснених напрацювань через призму регіоналістичного вчення з акцентом на постнеокласичні підходи економічного розвитку й метаекономічні – в управлінських впливах. І насамперед це стосується теоретичних положень стосовно регіонального розвитку.

Рис. 1. Теоретичне підґрунтя розвитку регіональної економіки в умовах інтелектуалізації суспільства*

* *Складено автором*

Основними напрямами концепцій регіонального розвитку, які важливі до врахування при дослідженнях економічної системи в контексті інтелектуалізації суспільства, є такі [5; 6, с. 41–85; 7; 8, с. 73–83]:

1) теорії розміщення виробництва (сільськогосподарський штандорт І. Тюнена, раціональний штандорт промислового підприємства В. Лаунхардта, промисловий штандорт А. Вебера, теорія центральних місць В. Кристаллера, теорія просторової організації А. Льоша, теорія «центр-периферія»);

2) теорії регіональної спеціалізації й міжрегіональної торгівлі (теорія абсолютних переваг А. Сміта, теорія порівняльних переваг Д. Рікардо, теорія Хекшера-Оліна);

3) нові теорії розміщення діяльності та просторової організації економіки (теорія дифузії інновацій Т. Хегерстанда, теорія регіонального життєвого циклу, теорія полюсів зростан-

ня Ф. Перру, теорія формування територіально-виробничих комплексів М.К. Бандмана);

4) новітні концепції регіонального розвитку (теорія потенціалів К.Ф. Гауса, теорія кластеризації А. Портера, теорія дестинації Н. Лейпера, концепція сталого розвитку Г. Дейлі).

Основний акцент у теоріях з питань регіонального розвитку зроблено на просторовий вимір функціональності рушійних сил такого розвитку. Просторовий аспект дає змогу осягнути переваги концентрації ресурсних можливостей в обмежених просторово-часових координатах з наступним поширенням досвіду на інші території, проте вже з урахуванням їх специфіки.

Новітнє бачення теоретичних положень регіонального розвитку потребує формування сучасної парадигми їх інтерпретації. За міркуваннями О. Ребара, концептуальними засадами такої парадигми розвитку регіонів є такі [9, с. 79]:

1) розгляд регіону як самостійної одиниці в господарському комплексі країни, а також як відкритої системи, що взаємодіє з іншими регіонами та країнами;

2) якісні перетворення міжгалузевих пропорцій мають здійснюватися на основі зміни технологічних укладів;

3) перехід до кластерних моделей структурування регіональних систем;

4) зростання значення соціально-економічних пріоритетів;

5) стратегічне управління структурними змінами на основі інноваційної моделі розвитку;

6) забезпечення комплексності в розробленні й реалізації програм структурних трансформацій і збалансування інтересів і пріоритетів державного та регіонального управління соціально-економічним розвитком регіонів.

Усі з означених тверджень для розвитку економіки регіону в контексті процесів інтелектуалізації суспільства є стратегічно важливими, особливо що стосується інноваційної моделі розвитку. Інноваційність, перспективність, модернізація мають постати ключовими рушіями економічних процесів з відповідністю вимогам сталості. О. Ребар вдало відзначає потребу слідування структурних зрушень («міжгалузевих пропорцій») зміні технологічних укладів. Більше того, якщо регіон у своєму економічному розвитку опирається на процеси інтелектуалізації суспільства, він може відігравати помітну роль у формуванні нових технологічних укладів з відображенням прогресивних способів суспільного виробництва з принципово відмінними підходами в їх організації.

У групі теорій і концепцій, котрі відображають процеси регіоналізації економічного розвитку, окремо виділено теорії економічного районування. Вони підсилюють просторовий аспект розвитку регіональної економіки й потребують сучасного осмислення з урахуванням напрацювань провідних учених світу. Про таку потребу говорить багато українських науковців. Зокрема, А. Мазур зазначає: на сьогодні в умовах розвитку ринкової економіки й формування нових регіональних відносин на засадах регіоналізму практика, а звідси й теорія вимагає нового бачення та розуміння районування, здебільшого не як процесу, а як дії; головним питанням при цьому виступає можливість (чи навпаки) керованості цими системи за умови, що вони не є одиницями адміністративно-територіального поділу країни; відповіді на ці непрості запитання слід шукати в теоретичних основах економіки як науки [10, с. 5].

Щодо розвитку регіональної економіки через призму інтелектуалізації суспільства районування з урахуванням цих процесів надасть можливість відкрити потужні наукові горизонти:

- по-перше, виокремити території з найбільш перспективними характеристиками інтелектуального потенціалу суспільства;
- по-друге, встановити території з наявністю досвіду капіталізації інтелектуального потенціалу населення з наслідковим вираженням у показниках економічного зростання;
- по-третє, обґрунтувати перспективи міжтериторіальної співпраці з метою поєднання виробничих потужностей та інтелектуальних можливостей населення;
- по-четверте, розвивати процеси інтелектуалізації шляхом розуміння закономірностей їх виникнення й динаміки у визначених просторово-часових координатах.

Конкурентні теорії для розвитку економіки регіонів дають змогу обґрунтувати пріоритети:

- внутрірегіональної конкуренції – протистояння різних просторових утворень і суб'єктів у плані залучення інвестицій, соціально-трудового потенціалу, фінансових трансфертів обласного рівнів;
- міжрегіональної конкуренції – протистояння різних регіонів у плані залучення інвестицій, соціально-трудового потенціалу, фінансових трансфертів обласного й загальнодержавного рівнів;
- загальних принципів конкуренції з вагомістю здобуття конкурентних переваг завдяки інтелектуальному чинникові.

Глибинність вивчення конкурентних теорій сягає базових теоретичних положень – меркантилізму, абсолютних та відносних переваг, взаємного попиту, факторної теорії тощо. Відносно розвитку регіональної економіки через призму інтелектуалізації суспільства пріоритетними є положення інноваційних конкурентних теорій – технологічного прориву (Р. Вернон, М. Познер, Р. Фіндлі та ін.), конкурентних переваг (М. Портер), інтерналізації (П. Баклі, М. Кассон та ін.). Виняткової ролі набувають теоретичні напрацювання щодо конкурентного регіоналізму. Фокусування уваги на конкуренції між регіонами надасть можливість обґрунтовувати для них важливість формування сприятливого середовища інтелектуальної діяльності. Тобто, місцева влада й населення мають добре розуміти, що саме від активності й результативності процесів інтелектуалізації з позначенням на показниках економічного зростання будуть напряму залежати їхні конкурентні позиції.

Теоретичне підґрунтя розвитку регіональної економіки доповнюють теорії й концепції, котрі відображають процеси регіоналізації соціального управління. У контексті обґрунтування доцільності регіоналізації управлінських процесів особливе значення мають положення теорій, котрі визначають економічну роль держави. Доволі повне висвітлення їх сутності подано в енциклопедичному виданні за редакцією С. Мочерного [11, с. 559–612]. Доповнюючи ці положення висновками з теорії децентралізації, стверджуємо, що регіональна економіка на сьогодні не спроможна розвиватись нерегульовано. Недоліки ринкового саморегулювання є дуже помітними, особливо у вітчизняному інституціональному середовищі. Тому в особі місцевої влади (при умові проведення адміністративно-територіальної реформи – органів місцевого самоврядування) має виявлятись контроль за ринковими механізмами економічного розвитку.

Окрему увагу хочемо приділити теоріям і концепціям, котрі відображають процеси інтелектуалізації суспільства й економіки. Ця теоретична група охоплює положення стосовно такого:

- розвитку людини – теорії особистості, теорії психічного розвитку, теорії соціального розвитку, теорія людського розвитку, теорія трудового потенціалу, теорія людського капіталу;
- семіотики (способи передачі інформації, що дуже важливо в контексті забезпечення інтелектуалізації суспільства);
- періодизації суспільного розвитку – теорії стадійності, концепції стадій економічного розвитку, концепції періодизації історичного розвитку, теорії та концепції трансформації перехідної економіки, еволюційна концепція просторового розвитку, концепції соціального конфлікту, концепція «соціального плюралізму», концепція «великого поштовху», концепція добробуту, економічні соціал-демократичні концепції, теорія соціального реформізму [12];
- людських стосунків – теорія конфлікту, теорія соціальної злагоди, технократичні теорії, теорія людських взаємин Е. Мейо та Д. Карнегі;
- інтелекту – факторно-аналітичні, багатофакторні теорії, теорія множинного інтелекту (Х. Гарднер), торія інтелекту й когнітивного розвитку (М. Андерсон), тріархічна теорія (Р. Стернберг), біоекологічна теорія (С. Сесі).

Щодо теорії інтелекту, то багато напрацювань здійснено в психолого-педагогічному плані. Стосовно економічного контексту, то більше теоретичних фокусувань здійснені на знаннєвому чинникові. Також низка теоретичних положень, які пояснюють і передбачають динаміку інформатизації суспільства, підносять вагомість інтелектуальних можливостей людини на особливо високий щабель. Водночас вимагає розробки концепція інтелектуалізації економіки в поєднанні з підходами стадійності суспільного розвитку. Мова йде про потуги створення штучного інтелекту та переходу при цьому до нового етапу розвитку людства. У контексті інтелектуалізації суспільства такі «потуги» є значимими не стільки в кінцевій меті, скільки в процесі. Насправді прагнення людини створити штучний інтелект формує потужні осередки інтелектуальної діяльності, створення нового знання, здатного формувати нову дійсність, способи людської життєдіяльності, виробництва, задоволення потреб. Тобто, у цьому разі більш важливим є процес, аніж мета (створення штучного інтелекту), яка насправді може бути й не досягнутою.

Сучасне розуміння ролі людини та використання її інтелектуальних здібностей для розвитку, зокрема й економічного, вимагає ретроспективного ракурсу. З положень таблиці 1 важливо звернути увагу, що на певному етапі сприйняття цінності людини та її інтелекту зумовило перехід до наступного етапу з усвідомленням нових перспектив її діяльності.

Таблиця 1

Ретроспектива розуміння ролі інтелекту людини для суспільного розвитку*

№ з/п	Період	Сприйняття цінності людини та її інтелекту	Перспективи подальшого розвитку
1	До нашої ери	Людина може виступати творцем; знання роблять людину і країну сильнішими	Поступова інституціоналізація цінності знань та спроможності їх використовувати
2	Епоха відродження, V–XVII ст.	Визнається роль інтелектуальної творчості, розумової праці у мистецтві, життєдіяльності, управлінні	Нагромадження знань, навиків творчості з можливістю їх використання в немистецьких сферах
3	1770-1880 рр.	Визнається роль нових знань людей у господарчому розвитку, досягненні економічних успіхів та могутності країни; учені виступають за поширення знань серед населення	Нагромадження знань і способів їх використання в економічній сфері з метою одержання прибутку
4	1881-1930 рр.	Визнається цінність знань, творчих інтелектуальних здібностей не лише в науці, техніці, мистецтві, а й в управлінні, підприємництві, функціонуванні економіки	Поширення способів використання знань й інтелекту в управлінських сферах
5	1931 р. і до сьогодні	Доведена ключова роль людини, її інтелекту, знань в економіці, інноваційному розвитку країни; визнається потреба у заохоченні розвитку та ефективного використання інтелектуального потенціалу людини (населення) в економіці	Оптимізація використання інтелектуальних здібностей людини на благо суспільного розвитку з вимогами сталості

** Складено автором на основі джерела: [13, с. 51]*

Висновки з проведеного дослідження. Отже, теоретичне підґрунтя розвитку регіональної економіки в контексті інтелектуалізації суспільства має охоплювати три базові напрями – які відображають процеси регіоналізації економічного розвитку, соціального управління, а також інтелектуалізації. Теоретичні положення тут можуть бути дуже глибинними та взаємопереплетеними. Цілісно вони повинні обґрунтовувати, що розвиток економіки з націленістю на підвищення якості життя людини має базуватись на процесах регіоналізації й інтелектуалізації. Інтелектуальний чинник має бути головним рушієм економічного розвитку регіонів. Регіоналізація інтелектокористування дасть змогу максимально враховувати територіальну специфіку згідно зі структурними пропорціями регіональної економіки та профільної орієнтації населення. Удосконалення територіального підґрунтя розвитку регіональної економіки в контексті інтелектуалізації суспільства слід здійснювати через призму перспективності. Це означає, що наука має визначати сценарії подальшого розвитку регіонів і передбачати можливі наступні етапи, які будуть виявлятись завдяки оптимізації інтелектокористування й сталості інтелектозростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Смовженко Т.С. Місце і роль мікро- і макроекономіки в економічній науці / Т.С. Смовженко, Г.Я. Стеблій // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір : збірник наукових праць / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; редкол. : відп. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2013. – Вип. 1(99). – 599 с. – С. 424–430.

2. Чухно А.А. Модернізація економіки та економічна теорія / А.А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 10. – С. 24–33.
3. Єщенко П.С. Пошук нової парадигми розвитку економіки – категоричний імператив часу / П.С. Єщенко, А.Г. Арсеєнко // Економічна теорія. Науковий журнал. – 2012. – № 4. – С. 5–18.
4. Белопольский Н.Г. Если человечество не изменит концепцию своего развития, оно погибнет / Н.Г. Белопольский // Вісник економічної науки України. Науковий журнал. – 2012. – № 1(21). – С. 6–8.
5. Грабар М.В. Концепції регіонального розвитку: від теорій розміщення виробництва до новітніх концепцій / М.В. Грабар : V Международная научно-практическая Интернет-конференция «Проблемы формирования новой экономики XXI века» (21-22 декабря 2012 г.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20121221/4_grabar.htm.
6. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики / А.Г. Грандберг. – 3-е изд. – М. : Гос-й ун-т – Высш. школа экон., 2003. – 494 с.
7. Симкин Д.Г. Теоретические основы развития региона в современных условиях / Д.Г. Симкин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vestnik.osu.ru/2010_8/20.pdf.
8. Кіро О.С. Еволюція теорій регіонального розвитку в економічній науці / О.С. Кіро // Вісник соціально-економічних досліджень. – № 38. – С. 72–83. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vsed/2010_38/38/72-83.pdf.
9. Ребар О.В. Напрями структурної корекції регіональної економіки : територіальний аспект / О.В. Ребар // Економіка розвитку. – 2012. – № 1. – С. 78–81.
10. Мазур А.Г. Проблематика економічного районування в сучасному регіональному вимірі / А.Г. Мазур // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія : «Економічні науки». – 2011. – № 2(53). – Т. 3. – С. 3–11.
11. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 3 / Редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – Т. 3. – 2002. – 952 с.
12. Гринкевич С.С. Розвиток трудового потенціалу України в умовах формування інформаційного суспільства : [монографія] / С.С. Гринкевич. – Львів : Львівська комерц. акад., 2012. – 356 с.
13. Семикіна М.В. Інтелектуальний потенціал та його роль у національній економіці / М.В. Семикіна, В.І. Гунько // Экономика и управление. – 2011. – № 1. – С. 50–56.

УДК 332.14:330.341.1:330.131.7

Березіна О.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Черкаського державного технологічного університету

Камінська О.В.
здобувач кафедри менеджменту
Черкаського державного технологічного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНІ

У статті узагальнено наукові підходи до визначення сутності ризику в інноваційній діяльності. Визначено фактори виникнення ризиків інноваційної діяльності в регіоні. Окреслено етапи регіонального ризик-менеджменту інноваційної діяльності й викладено сутність управлінської діяльності на кожному з них.

Ключові слова: інноваційна діяльність; ризик; регіон; управління ризиками.

Березина Е.Ю., Каминская Е.В. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕГИОНЕ

В статье осуществлено обобщение научных подходов к определению содержания риска в инновационной деятельности. Определены факторы возникновения рисков инновационной деятельности в регионе. Описаны этапы регионального риск-менеджмента инновационной деятельности, а также изложена суть управленческой деятельности на каждом из них.

Ключевые слова: инновационная деятельность; риск; регион, управление рисками.

Berezina O.Yu., Kaminska O.V. THE CONCEPTUAL FRAMEWORKS OF RISK-MANAGEMENT OF THE INNOVATIVE ACTIVITY IN REGION

In the article the generalization of scientific approaches to the determination of the content of risk in i innovation activities are made. The factors of the occurrence of risks of innovation activities in the region are determined. The stages of regional risk management of innovation activities are described; essence of management activities in each of them is set out.

Keywords: innovation activities, risk, region, risk management.

Постановка проблеми. На тлі зростання загальної нестійкості й хаотичності розвитку актуальним є використання стратегічного підходу до управління ризиками, так як саме такий підхід дає змогу соціально-економічним системам вчасно перебудовуватися й адаптивно реагувати на глобальні та локальні виклики й загрози. Для ефективного управління інноваційним розвитком регіону необхідно виявлення і дослідження категорій невизначеності та ризиків з метою використання їх для вирішення актуальних проблем стратегічного управління регіональним розвитком.

Аналіз досліджень і публікацій. Людство стикалося з ризиками протягом усієї своєї історії, однак виділення процесу управління ризиками в самостійний напрям у менеджменті пов'язують з початком 70-х років XX століття. На початку XXI століття з'явилася нова теорія – ризикологія, але єдиного трактування категорій «ризик» і «невизначеність» до сьогодні не вироблено. Теоретичні та прикладні засади управління ризиками менеджменту висвітлено у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених-економістів, серед яких варто виділити

В.О. Василенко [1, с. 225], В.Ф. Гриньова [2, с. 87], С.Д. Іллєнкову [3, с. 21], С.М. Ілляшенко [4, с. 123], Д.А. Лапченко [5, с. 67], Ф.Х. Найта [6, с. 200], В.Г. Шматько [1, с. 333] та ін. У працях цих авторів детальний проаналізовано різноманітні ризики, висвітлено основні підходи щодо управління ними, запропоновано шляхи мінімізації ризиків, розроблено різноманітні методи їх моделювання тощо. Патріарх ризикології Ф. Найт [6, с. 111] пропонував під ризиком розуміти «обчислювану невизначеність» і вважав, що для кількісної оцінки ризику необхідно знати всі можливі наслідки певної дії та ймовірність самих наслідків. Оскільки ймовірність є категорією, яку доволі важко сформулювати й оцінити, концептуальні питання управління ризиками інноваційної діяльності залишаються до сьогодні недостатньо розробленими.

Проблематиці управління ризиками інноваційної діяльності через специфіку новизни предмета дослідження не приділено наразі належної уваги вітчизняними науковцями, тому вона потребує подальших досліджень.

Метою статті є узагальнення та розвиток концептуальних положень щодо сутності, етапів управління ризиками інноваційної діяльності на рівні регіону.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність вносить істотні зміни у виробничі й управлінські процеси, значно збільшує невизначеність динаміки і результатів функціонування суб'єктів господарювання. Зростання невизначеності підвищує ризик невдалого результату інновації. Під невизначеністю найчастіше розуміється неповнота або неточність інформації про умови здійснення інноваційної діяльності, у тому числі про супутні витрати та результати. Невизначеність, пов'язана з можливістю виникнення в процесі інноваційної діяльності несприятливих ситуацій і наслідків, характеризується поняттям ризику.

Інноваційна діяльність завжди супроводжується ризиками, а з іншого боку – сама є джерелом ризиків. При цьому результативність інноваційної діяльності прямо залежить від того, наскільки точно оцінено ризик, а також від того, наскільки адекватно визначені методи управління ним. Тому актуальною є завдання формування ефективного інструментарію управління ризиками інноваційної діяльності в регіоні як найважливішого елемента механізму управління інноваційною діяльністю на мезорівні.

У сучасній економічній літературі [4–9], ризик визначається найчастіше як елемент невизначеності, що може вплинути на діяльність суб'єкта господарювання або на результат певної економічної операції.

Ризик – органічний компонент усіх аспектів підприємницької діяльності, насамперед інноваційної діяльності. Ризик можна розглядати як здатність підприємця по-особливому комбінувати фактори виробництва на інноваційній основі, що визначається його особистими якостями, такими як уміння приймати нестандартні (новаторські) рішення, генерувати нові підприємницькі ідеї, оцінювати ринкову кон'юнктуру з точки зору можливості отримання додаткового прибутку тощо.

Отже, ризик – це одна з основних здібностей підприємця, а схильність до ризику – його важлива характеристика. Справжній підприємець прагне застосовувати інновації в процесі виробництва, обміну, розподілу і споживання створюваного продукту, використовує ризикові ситуації з метою отримання підприємницького доходу. Використання ризикових здібностей сучасного цивілізованого підприємця є важливим ресурсом становлення й розвитку інноваційної економіки. Використовуючи нові комбінації факторів виробництва (нові технології, засоби виробництва, кваліфіковану робочу силу), упроваджуючи інновації в сферу виробництва й управління і ризикуючи при цьому, підприємець бажає отримати вищий дохід. Необхідно грамотно використовувати цей ризик-ресурс розвитку інноваційної діяльності, для чого доцільно розробляти й застосовувати специфічні підходи до управління ризиками.

Ризик інноваційної діяльності виникає тоді, коли існує більше ніж один варіант реалізації нововведення. У загальному вигляді ризик інноваційної діяльності фахівці [1, с. 123; 2, с. 76; 6 с. 275] визначають як імовірність втрат, що виникають при вкладенні коштів у виробництво нових товарів (послуг), розробку нової техніки й технологій, які не матимуть очікуваного попиту на ринку, а також при вкладенні коштів у розробку управлінських інновацій, які не дадуть очікуваного ефекту.

Загалом до ризиків, що виникають в процесі інноваційної діяльності, належать такі:

- ризики помилкового вибору напряму інноваційної діяльності;
- ризики недостатнього забезпечення інноваційної діяльності фінансуванням;
- ризики постачання ресурсами, необхідними для інноваційної діяльності;
- маркетингові ризики збуту результатів інноваційної діяльності;
- ризики виникнення непередбачених витрат і зниження доходів;
- ризики посилення конкуренції;
- ризики, пов'язані з недостатнім рівнем кадрового забезпечення;
- ризики, пов'язані із забезпеченням прав власності на інноваційний продукт тощо.

Управління ризиками виходить з припущення, що в процесі здійснення інноваційної діяльності втрати є неминучими, але їх розмір можна й потрібно обмежувати.

При формуванні інструментарію управління ризиками інноваційної діяльності в регіоні фахівці [1–3, 5–9] пропонують враховувати дві важливі обставини. По-перше, інноваційна діяльність завжди ризикована, і це породжує необхідність постійної оцінки і контролю параметрів інноваційної діяльності як на рівні окремих підприємств, так і на рівні регіону. По-друге, ризик може генерувати синергетичний ефект, так як він не є простою сумою інноваційних ризиків окремих суб'єктів господарювання, розташованих на території регіону, а є складним системним утворенням.

Слід зазначити, що ризики інноваційної діяльності мають характеристики, властиві факторам виробництва: мають вартість, впливають на кінцевий результат, а також обмежені кількісно. У цьому контексті йдеться про ресурсний підхід до аналізу, оцінки й управління ризиками, але в науковій літературі та на практиці ресурсний підхід до управління ризиками інноваційної діяльності використовується рідко.

Ефективний підхід до управління ризиками інноваційної діяльності полягає в тому, що система управління ризиками має бути адаптована не тільки до об'єкта управління ризиком, а й до об'єктаносія ризику, особливостей інноваційного та інвестиційного клімату регіону, а також до характеристик суб'єкта управління, тобто має бути сформована багатофакторна модель управління. Це підтверджує гіпотезу про те, що управління ризиками інноваційної

діяльності мусить базуватися на управлінні сукупністю ризикоутворюючих факторів. Початковим етапом визначення останніх щодо регіональних ризиків інноваційної діяльності є їх поділ на дві великі групи: загальні (фактори макрорівня) і специфічні (фактори мезо- й мікрорівня). Потім у процесі аналізу ризикоутворюючих факторів укрупнену класифікацію ризиків слід деталізувати за етапами здійснення інноваційної діяльності.

До групи факторів макрорівня доцільно зарахувати стратегію соціально-економічного й інноваційного розвитку України, інституційну систему, інноваційний та інвестиційний потенціал країни, геополітичні та природно-географічні фактори, інноваційну та інвестиційну інфраструктуру тощо. До факторів мезо- та мікрорівня належать ризикоутворюючі фактори, що формуються на рівні регіону і фірм, які здійснюють діяльність на його території. До них можна зарахувати такі: інноваційну політику регіону, його інституційну специфіку й галузеву структуру, регіональний інноваційний потенціал, регіональну інфраструктуру інноваційної діяльності, інноваційний клімат та інноваційну активність у регіоні, а також інноваційну політику корпоративних структур, їх ресурсний, процесний, науково-технічний потенціал тощо.

Особливість пропонованого підходу до управління ризиками полягає в тому, що, з одного боку, ризик інноваційної діяльності розглядається як об'єкт управління, з іншого – як невід'ємна характеристика суб'єкта управління. Тому управління ризиками інноваційної діяльності в регіоні розглянуто з двох боків: з позицій об'єкта управління й з точки зору характеристик суб'єкта управління.

Специфіка ризиків інноваційної діяльності з боку суб'єкта управління полягає у вираженій залежності стратегії та тактики управління ризиком від характеристик і особливостей особи, що приймає рішення, насамперед – від її схильності до ризику. Мова йде про те, що одні й ті самі параметри ризику можуть по-різному сприйматися і трактуватися різними суб'єктами управління і, відповідно, ініціювати діаметрально протилежні дії з управління об'єктом інноваційного ризику.

Ризик інноваційної діяльності як об'єкт управління є складним з точки зору можливості здійснення управлінського впливу. Це пов'язано з тим, що процес управління ризиком інноваційної діяльності має опосередкований характер. Тобто, у процесі традиційного управління економічною системою управлінський вплив здійснюється безпосередньо на об'єкт управління, а при управлінні ризиком інноваційної діяльності вплив здійснюється на економічну систему загалом або на конкретну підсистему, що породжує цей ризик. У загальному вигляді управління ризиками може бути подано так як представлено на рисунку 1).

Процес управління ризиками традиційно включає такі етапи: 1) планування ризиків інноваційної діяльності; 2) ідентифікація та класифікація ризиків; 3) аналіз і якісна оцінка ризиків; 4) кількісна оцінка ризиків інноваційної діяльності; 5) планування реагування на ризики; 6) моніторинг і контроль ризиків інноваційної діяльності.

Планування ризиків – це процес прийняття рішень з організації,кадрового забезпечення процедур управління ризиками, вибір кращої методології, джерел даних, часового інтервалу для аналізу ситуації. Ідентифікація ризиків передбачає визначення видів ризиків, здатних вплинути на інноваційний проект, документування й характеристику цих ризиків. Вона не буде ефективною, якщо не проводити її регулярно протягом усього процесу здійснення інноваційної діяльності. Якісна оцінка ризиків інноваційної діяльності – процес проведення якісного аналізу та ідентифікації ризиків і визначення видів ризиків, що вимагають швидкого реагування. При цьому визначається ступінь важливості ризику й обирається спосіб реагування, оцінюються умови виникнення ризиків і визначається їх вплив на інноваційну діяльність стандартними методами та засобами. Кількісна оцінка ризиків дає змогу визначати таке: ймовірність досягнення кінцевої мети інноваційної діяльності; ступінь впливу ризику на інноваційний процес і обсяги непередбачених витрат; ризики, що вимагають якнайшвидшого реагування та суттєвішої уваги; фактичні витрати; прогнозні терміни отримання результату інноваційної діяльності. Кількісні методи аналізу ризиків інноваційної діяльності поділяються на статистичні й аналітичні.

Планування реагування на ризики – це розробка методів і технологій зниження негативного впливу ризиків на інноваційну діяльність. Моніторинг і контроль забезпечують адекватність ідентифікації ризиків, визначають залишкові ризики, забезпечують виконання плану ризиків і оцінюють його ефективність з урахуванням зниження ризику. Завдання управління ризиками інноваційної діяльності випливають із стратегічних цілей інноваційного розвитку, забезпечуючи їх реалізацію. До основних цілей управління ризиками інноваційної діяльності належать такі: виявлення негативних факторів, що впливають на динаміку інноваційного процесу; оцінка впливу ризикоутворюючих факторів на інноваційну діяльність і на результати впровадження нововведень; розробка методів зниження ризиків інноваційних проектів; створення системи управління ризиками інноваційної діяльності.

Висновки та напрям подальших досліджень. Для формування ефективної системи управління ризиками інноваційної діяльності на мезорівні необхідна по-

Рис. 1. Схема управління ризиками інноваційної діяльності

стійно функціонуюча система збору й обробки інформації про ці ризики, ядром якої має стати сукупність показників їх оцінки. Для оцінки ризику інноваційної діяльності слід використовувати інтегральний показник або систему показників, які дають характеризувати рівень ризику в доступних і зрозумілих користувачеві термінах, а також порівнювати різні види й етапи інноваційної діяльності за ступенем ризикованості. Процедура оцінки ризику необхідна на всіх рівнях ієрархії інноваційного процесу в регіоні, при цьому доцільно поєднання якісних і кількісних оцінок ризику інноваційної діяльності. Важливим аспектом проблеми оцінки ризику є те, що час як невід'ємна характеристика всіх економічних та інноваційних процесів, є одним з вирішальних факторів ризику. Крім того, фактори інституційного середовища конкретного регіону впливають як на використовувані технології, так і на пов'язані з ними ризики інноваційної діяльності. Отже, у процесі формування системи управління регіональними ризиками інноваційної діяльності, з одного боку, повинні враховуватися можливість і ступінь узгодження параметрів і напрямів інвестиційної політики державного й регіонального рівня, з іншого – максимально повно відображатися специфічні умови й чинники формування відтворювального середовища інноваційної діяльності конкретного регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко В.О., Шматько В.Г. Інноваційний менеджмент : [навчальний посібник] / В.О. Василенко, В.Г. Шматько; за редакцією В.О. Василенко. – Київ : ЦУЛ, Феніс, 2003. – 440 с.
2. Гриньов В.Ф. Инновационный менеджмент : [учебное пособие] / В.Ф. Гриньов. – 2-ое изд. – К. : МАУП, 2001. – 152 с.
3. Іллєнкова С.Д. Інноваційний менеджмент / С.Д. Іллєнкова. – М. : Юніті, 1997. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://biglibrary.ru/category38/book67/part13/10. http://www.info-orks.com.ua/referats/ekonomika_pidpriemstva/360.html.
4. Ілляшенко С.М. Управління екологічними ризиками інновацій: монографія / С.М. Ілляшенко, В.В. Божкова. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 214 с.
5. Лапченко Д.А. Оценка и управление экономическим риском: теория и практика / Д.А. Лапченко. – М. : Амалфея, 2007 – 148 с.
6. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль: [текст] / Ф.Х. Найт. – М. : Дело. – 2003. – 360 с.
7. Демкін І.В. Управління інноваційними ризиками на основі імітаційного управління. Основні підходи до оцінки інноваційного ризику / І.В. Демкін // Проблеми аналізу ризику. – 2005. – № 3. – 249 с.
8. Жежуха В.Й. Ризики інноваційної діяльності / В.Й. Жежуха // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.2. – С. 177–182.
9. Малашихина Н.Н. Риск-менеджмент [учебное пособие] / Н.Н. Малашихина, О.С. Белокрылова. – Ростов н/Дону : Феникс, 2004. – 320 с.
10. Кахович Ю.О. Інновація й інноваційна діяльність: сутність і визначення / Ю.О. Кахович // Інвестиції практика та досвід. – 2007. – № 3. – С. 33–34.

УДК 338.22

Бєлікова Н.В.
кандидат економічних наук,
учений секретар
Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні засади структуризації реформ, спрямованих на зміну моделі економіки країни та її регіонів. Подано перелік компонент моделі економіки України, що підлягають реформуванню. Визначено перелік ы черговість реформаторських заходів.

Ключові слова: модель економіки, економічні реформи, структуризація, економіка України.

Беликова Н.В. НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДОЛОГИИ СТРУКТУРИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ

В статье обоснованы теоретико-методологические основы структуризации реформ, направленных на изменение модели экономики страны и ее регионов. Определен состав компонент модели экономики Украины, которые подлежат реформированию. Определены перечень и очередность реформаторских преобразований.

Ключевые слова: модель экономики, экономические реформы, структуризация, экономика Украины.

Belikova N.V. DIRECTIONS OF IMPROVED METHODOLOGY STRUCTURATION ECONOMIC REFORM

The theoretical and methodological foundations of structuring reforms aimed at changing the model of the economy of the country and its regions are grounded in the article. The composition of the component model of the economy of Ukraine, which are subject to reform are determined. and prioritized reform transformations. Defined list and sequence of reform changes.

Keywords: model of the economy, economic reforms, the structuring of the economy of Ukraine.

Постановка проблеми. Однією з ключових компонент стратегії економічних реформ є структуризація реформаторських заходів, спрямованих на стимулювання соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. Відсутність єдиного підходу щодо проектування необхідних перетворень породжує типові помилки трансформаційного періоду, які значно знижують ефективність реформ і довіру суспільства до них. Дослідження вітчизняних та зарубіжних авторів: О. Абашиної [1], О. Бєлокрилової [2], І. Жиляєва [3], Г. Клейнера [4], В. Полтеровича [5], Дж. Стігліца [6], А. Шохова [7] – висвітлюють соціально-економічні, інституціональні й політичні аспекти стратегії реформування та її траєкторії. Проте підґрунтя структуризації реформ, спрямованих на трансформацію моделі економіки країни та її регіонів, потребує подальшого розвитку.

Метою цієї статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад структуризації реформаторських заходів, спрямованих на зміну моделі економіки країни та її регіонів.

Виклад основного матеріалу. Структуризація реформаторських заходів, спрямованих на трансформацію моделі економіки, передбачає діагностику компонент цієї моделі. Так, наприклад, у таблиці 1 подана оцінка компонент сучасної моделі економіки України на основі авторських досліджень. Перелік компонент розроблено за узагальненням робіт [1–10].

Отже, мають проблеми та підлягають реформуванню такі компоненти моделі економіки України: концентрація виробництва; механізм державного регулювання; орієнтація зовнішньоекономічної діяльності; розвиток виробництва й технологій; людський капітал; інфраструктура; адміністративно-територіальний устрій.

Логіка визначення послідовності реформаторських заходів, яка спирається на діагностовано проблеми компонент моделі економіки країни та її регіонів, подана на рис. 1.

Отже, виходячи з рис. 1 і табл. 1, можна скласти перелік необхідних реформ, що мають бути спрямованими на трансформацію моделі економіки України.

1. Реформа структури виробничого сектора з метою перерозподілу капіталу насамперед на користь високотехнологічних видів економічної діяльності.

2. Реформа системи державного регулювання. Як виявив аналіз, економіка України характеризується високим рівнем втручання держави в соціально-економічний розвиток, а загальна ефективність державного регулювання є низькою. Тому необхідною є реформа, спрямована на дерегулювання економіки, за такими напрямами, як полегшення умов ведення бізнесу, спрощення дозвільної системи, оптимізація системи ліцензування економічної діяльності, реформування податкової системи й адміністративного апарату.

3. Реформа зовнішньоекономічної діяльності має бути спрямована на оптимізацію зовнішньоекономічних зв'язків, досягнення балансу між експортом та імпортом продукції за рівнем технологічності та наукоємності, у тому числі за рахунок вступу країни до регіональних інтеграційних об'єднань.

4. Реформа виробничо-технологічної сфери з метою створення умов для залучення інвестицій у наукомісткі галузі.

5. Реформа адміністративно-територіального устрою з метою скорочення кількості його ієрархічних рівнів, створення точок економічного зростання на периферійних і напівпериферійних територіях.

6. Створення умов для підвищення якості життя населення України.

7. Реформа інфраструктурного комплексу, спрямована на підвищення забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури.

Наведені 7 напрямів є досить глобальними й передбачають значні структурні перетворення, тому актуальною є проблема визначення послідовності проведення цих реформ. Для вирішення цієї проблеми доцільно поглиблено проаналізувати сутність цих реформ й визначити їх тип згідно з класифікацією. Такий аналіз базується на розробках В. Полтеровича щодо впливу вибору послідовності реформ на ефективність економіки країни [5], С. Годой і Дж. Стігліц [9] та ін. Вивчення зазначених робіт дає змогу дійти висновку, що існують дві принципові стратегії проведення реформ у часі: послідовно та паралельно. При цьому результати реформ в обох випадках практично не можливо повністю оцінити заздалегідь.

Порівнюючи ефективність двох стратегій здійснення реформ, В. Полтерович базується на таких припущеннях [5, с. 155]:

Рис. 1. Логічна схема визначення етапів реформування моделі економіки країни та її регіонів

Таблиця 1

Узагальнена оцінка компонент сучасної моделі економіки України

Компонента	Рівень розвитку (загальна оцінка)	Проблеми
Власність	оптимальна структура	-
Концентрація виробництва	висока	найвища концентрація у традиційних промислових галузях
Механізм державного регулювання	високий	економіка з низьким ступенем свободи, існують великі перешкоди для бізнесу
Орієнтація зовнішньоекономічної діяльності	неоптимальна	від'ємне торгове сальдо; неоптимальна структура експорту та імпорту продукції
Розвиток виробництва та технологій	низький	необхідність інвестицій у: - розвиток високотехнологічних галузей; - оновлення виробничої бази промислових підприємств
Людський капітал	середній	підвищення якості життя населення; стимулювання розвитку людського потенціалу
Інфраструктура	низький	модернізація об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури
Адміністративно-територіальний устрій	незбалансований	необхідність створення точок економічного зростання у регіонах напівпериферії

- кількість необхідних реформ дорівнює двом (для простоти аналізу);
- наявність позитивної компліментарності двох умовних реформ, тобто якщо одна реформа буде проведена без іншої, то загальний корисний результат зменшується.

Тоді, у разі «індивідуальної невизначеності», реформи, що проводяться паралельно (сумісно), мають більший кінцевий результат, ніж сума результатів від реформ, проведених послідовно [5].

Цей висновок можна вважати справедливим для ситуації наявності двох реформ і ситуації «індивідуальної невизначеності», у якій кожний з учасників процесу реформування та зацікавлених сторін «... може виграти або програти незалежно від інших» [5, с. 158].

У ситуації «загальної невизначеності», яка більше відповідає умовам реформування моделі економіки країни, більш оптимальною є стратегія здійснення послідовних реформ унаслідок таких переваг:

1) сумнівна користь синергетичного ефекту від реалізації всіх напрямів реформ одночасно;

2) можливість отримання більш точної оцінки результатів від реалізації конкретних напрямів реформ на певних етапах;

3) здатність оперативного корегування певних реформаторських заходів за умови отримання негативних результатів попереднього моніторингу.

Отже, процес реформування моделі економіки загалом або будь-яких її компонент характеризується високим ступенем невизначеності кінцевих результатів і великим загальним ризиком. Крім того, кількість необхідних реформ, як видно з таблиці 1, становить більше ніж дві, а запропоновані перетворення є значущими для економіки країни й вимагають значних суспільних витрат. Тому доцільно обирати стратегію їх послідовної реалізації.

Реалізація такої стратегії вимагає розробки підходу до визначення оптимальної послідовності реформ. Слід зазначити, що це питання є найбільш дискусійним у транзитології. Аналіз літературних джерел з цієї проблематики надав можливість виділити декілька цікавих підходів, узагальнених у таблиці 2

З розглянутих підходів найбільш обґрунтованими здаються перші два, оскільки тільки вони надають чіткі рекомендації щодо визначення послідовності проведення реформ. Розглянемо їх більш докладно.

Підхід В. Полтеровича [5] базується на визначенні двох незалежних випадкових величин інтегрального виграшу від реалізації реформ. Кількість реформ дорівнює 2. У розрахунках враховуються витрати, що зазнає суспільство за умови відмови від реалізації обох реформ.

Автор виділяє такі часткові випадки цієї ситуації:

1. Реформи відрізняються тільки результатом. Тоді першою має реалізовуватися більш результативна реформа.

2. Реформи відрізняються тільки вірогідністю успіху. Тоді, за інших рівних умов, першою реалізується реформа з більшою вірогідністю та менш витратна.

Такий підхід має ряд переваг, проте автор не надав рекомендацій щодо визначення послідовності проведення реформ у разі, коли їх кількість більше ніж 2. Також велику складність становить визначення на практиці величини інтегрального результату від реалізації кожної реформи та вірогідність досягнення цього результату.

Підхід С. Нсулі та ін. [10] передбачає визначення послідовності реформ, під якою розуміється порядок, у якому здійснюються як окремі заходи макроекономічної політики, так і конкретні реформи. Реформи передбачають трансформаційні заходи у між- та внутрішносекторальному розрізі. Автори наводять таку схему підходів до вибору рекомендацій щодо послідовності реформ (Таблиця 3). Отже, на основі аналізу 20 робіт, присвячених проблемам обґрунтування послідовності економічних реформ, проведено ранжування основних системних економічних реформ. Недоліком цього підходу є відсутність чіткої диференціації двох стратегій проведення реформ – паралельної та послідовної.

Так у багатьох випадках таблиці 3 реалізація реформ базується на комбінації цих стратегій, що недостатньо обґрунтовано теоретично.

Таблиця 2

Підходи до визначення послідовності реформ

Автор	Сутність підходу	Переваги	Недоліки
В. Полтерович [5]	Визначення оптимальної послідовності реформ на основі інтегрального виграшу від реалізації двох реформ	- врахування вірогідності отримання корисних результатів від реформ; - визначення витрат відмови від реформ	- аналіз обмеженої кількості реформ; - занадто формалізований інструментарій; - складність визначення результатів реформ та вірогідності їх здійснення
С. Нсулі, М. Речед, Н. Функе [10]	Орієнтація на функцію міжчасового суспільного добробуту країни за умови фінансових й структурних обмежень	- врахування специфічних гуманістичних факторів – швидкості адаптації суспільства до реформ та його довіри; - розмежування умов країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою	- певна суб'єктивність схеми підходів до вибору послідовності реформ; - аналіз тільки системних реформ
Дж. Стиглиц [6]	Розробка концептуаль ного підходу до проведення реформ і подальшого розвитку економіки на базі «Межі всеохоплюючо го розвитку»	- орієнтація на синтез капіталу та менеджменту	- відсутність чітко обґрунтованих рекомендацій щодо визначення послідовності реформ; - орієнтація на приватизацію як перший етап будь-якої стратегії реформування
І. Жиляєв [3]	Визначення завершального періоду соціально-економічних трансформацій на основі системи індикаторів їх результативності	- врахування як економічних, так і соціальних результатів проведених реформ	- відсутність чітких рекомендацій щодо визначення оптимальної структури реформ; - орієнтація на відновлення показників соціально-економічного розвитку дореформеного періоду

Таблиця 3

Підходи до вибору рекомендацій щодо послідовності реформ [10]

Автори	Інституційна реформа	Внутрішня цінова лібералізація	Фіскальна / монетарна стабілізація	Національна фінансова система	Приватизація	Торговельна реформа	Лібералізація потоків капіталу
Країни, що розвиваються							
Corden (1987)			1			1/2	2/3
Edwards (1984; 1990)			1	2		3	4
Fiel (1990)			1	1		2	3
Frenkel (1982)						1	2
Krueger (1981; 1984)			1	1		1/2	2/3
McKinnon (1982)			1	2		3	4
Lal (1987)			1	1		3	2
Schweickert (1993) Schweickert (1993)			1	2		1	3
Країни з перехідною економікою							
Buch (1992)				1		1	1/2
Bornbusch (1991)	1	4	2	5	3	4	3/4/5
Fisher, Gelb (1991)	1	2	1	4	1/3	2	5
Gelb, Grey (1991)	1	1	1	3	1/3	1	3
Hinds (1991)	1	2	1	3	1/4	2	
Lipton, Sachs (1990)	1	1/2	1		3	1/2	
McKinnon (1991)		3	1	2		3	4
Nuti (1991)	1	1	1		2	3	4
Roland (1991)	1	3	3	2/4	2	3/4	2/3/4
Rybczynski (1991)	1		3	1	2		
Siebert (1991)	1	3	2	3	3	3	

Отже, в усіх проаналізованих підходах до визначення оптимальної послідовності реформ приділено увагу витратам суспільства від здійснення перетворень. На основі цього можна висунути гіпотезу: послідовність реформ має бути визначена так, щоб суспільні витрати від їх реалізації були мінімальними. Доведемо або спростуємо цю гіпотезу. На рис. 2 представлено перелік напрямів реформування моделі економіки України та прогнозованих результатів від їх реалізації.

Дерегулювання створює умови для пожвавлення економічного розвитку країни та її регіонів, проте його заходи обмежені межами державної політики

Рис. 3. Взаємозв'язок між результатами реформування моделі економіки України

Рис. 2. Напрями реформ та їх результати у межах реформування моделі економіки України

Таблиця 4

Етапи реформування моделі економіки України

Етап	Реформа		Заходи	Очікуваний результат
	номер	назва		
1	1.1	Системи державного регулювання		Дерегулювання
	1.2	Зовнішньоекономічної діяльності		Регіональна інтеграція
2	2.1	Структури виробничого сектора		Перерозподіл капіталу між галузями
	2.2	Виробничо-технологічної сфери		Збільшення інвестицій (нові проекти)
3	3.1	Адміністративно-територіального устрою		Створення точок економічного зростання у напівпериферійних та периферійних територіях
4	4.1	Інфраструктурного комплексу		Зростання забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури
	4.2	Стимулювання розвитку людського потенціалу	Створення нових робочих місць	Підвищення якості населення

регіональної економічної інтеграції. На практиці це виражається у прив'язці до тарифних і нетарифних бар'єрів СОТ, ЄС та ін. економічних об'єднань, у які країна вступила або намагається вступити.

Позитивний результат від реформ у цих двох сферах створить умови для перерозподілу капіталу на користь високотехнологічних виробництв і стимулює впровадження інвестиційних проектів у регіонах країни.

На рис. 3 подана схема зв'язку результатів від запропонованих заходів реформування моделі економіки України.

Тоді кінцевим результатом запропонованих заходів реформування можна вважати підвищення якості життя населення країни.

Цей рисунок свідчить, що результати одних реформ можуть стати потенціалом для реалізації інших або виступати їх стартовими умовами. Тоді найбільш оптимальною послідовністю реформ буде та, у якій враховується правило постійного нарощення потенціалу реформування від етапу до етапу.

На основі проведеного дослідження можна визначити таку послідовність проведення реформ моделі економіки України (таблиця 4).

Отже, аналіз дав змогу визначити такі напрями вдосконалення методології структуризації економічних реформ: визначення такої послідовності, що надає можливість мінімізувати витрати суспільства від реформ та за якої результати реформ попереднього етапу можуть бути стартовими умовами для реформ наступного етапу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абашина О.В. Соціокультурні засади формування економічних систем нового типу / О.В. Абашина // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Npkntu_e/2010_17 /stat_17/07.pdf.
2. Белокрылова О.С. Проблемы развития: этапы большого пути / О.С. Белокрылова// TERRA ECONOMICUS. – 2008. – Т. 6. – № 3. – С. 169–172.
3. Жиляєв І.Б. Визначення часу завершення соціально-економічних реформ в Україні / І.Б. Жиляєв // Механізм регулювання економіки. – 2008. № 2. – С. 214–226.
4. Клейнер Г.Б. Стратегическое планирование: основы системного похода / Г.Б. Клейнер. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : hse.ru›data/002/854/1235/Kleiner.doc.
5. Полтерович В.М. Элементы теории реформ / В.М. Полтерович. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 447 с.
6. Стиглиц Дж. Куда ведут реформы? / Дж. Стиглиц // Вопросы экономики.– 1999. № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://do.gendocs.ru/docs/index-658.html.
7. Шохов А. Экономические модели европейской цивилизации и новая экономика / А. Шохов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.shokhov.com/2010/08/03/economic-models-europe-civilization/.
8. Lin J.Y. The Quest for Prosperity: How Developing Economies Can Take Off. Princeton and Oxford: Princeton University Press. – 2012.
9. Godoy S., Stiglitz J. E. Growth, Initial Conditions, Law and Speed Privatization in Transition Countries: 11 Years Later. – 2004.
10. Нсули С. Скорость макроэкономической адаптации и последовательность экономических реформ: проблемы и рекомендации для полисимейкеров / С. Нсули, М. Речед, Н. Функе // Эковест. – 2002. – № 2. – С. 366–399.

УДК 332.024–0.28.46(477.87)

Бондаренко В.М.
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
Ужгородського національного університету,
старший науковий співробітник
Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень
Національної академії наук України

Чубарь О.Г.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і банківської справи
Ужгородського національного університету,
старший науковий співробітник
Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень
Національної академії наук України

ЕМПІРИЧНА ОЦІНКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті висвітлено особливості організаційно-консультаційної підтримки пріоритетних видів економічної діяльності в Закарпатській області. Для аналізу використано результати опитувань трьох груп респондентів: представників органів влади, представників бізнесу та представників громадських, консалтингових, консультаційних організацій. Зроблено висновок про низький попит як на традиційні види послуг (консультаційні, організаційні, аналітичні тощо), так і на сучасні (консультування з питань архітектури, інжинірингу, навколишнього середовища, безпеки тощо) з боку суб'єктів підприємництва.

Ключові слова: пріоритетні види економічної діяльності, організаційно-консультаційна та інформаційно-аналітична підтримка бізнесу, консультаційні організації, інжиніринг.

Бондаренко В.М., Чубарь О.Г. ЭМПИРИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ОРГАНИЗАЦИОННО-КОНСУЛЬТАЦИОННОЙ ПОДДЕРЖКИ БИЗНЕСА В ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ

Статья посвящена рассмотрению особенностей организационно-консультационной поддержки приоритетных видов экономической деятельности в Закарпатской области. Для анализа использованы результаты опросов трех групп респондентов: представителей органов власти, представителей бизнеса и представителей общественных, консалтинговых, аналитических организаций. Сделан вывод о низком спросе как на традиционные виды услуг (консультационные, организационные, аналитические и т.д.), так и на современные (консультирование по вопросам архитектуры, инжиниринга, окружающей среды, безопасности и т.д.) со стороны субъектов предпринимательства.

Ключевые слова: приоритетные виды экономической деятельности, организационно-консультационная и информационно-аналитическая поддержка бизнеса, консультационные организации, инжиниринг.

Bondarenko V.M., Chubar O.G. EMPIRICAL ASSESSMENT OF CONSULTING AND ORGANIZATIONAL SUPPORT OF BUSINESS IN TRANSCARPATHIAN REAGION

The article highlights features of organizational and consulting support of priority economic activities in the Transcarpathian region. Analisis is based on results of polls of three groups of respondents: representatives of government, business and civil society representatives, advising, consulting organizations. It's concluded that there is a low demand on traditional services (consulting, organizational, analytical etc.) as well as on modern ones (advising on architecture, engineering, environmental, safety, etc.) among entities of enterprise.

Keywords: priority economic activities, organizational-advising and informational-analytical business support, advising organizations, engineering.

Постановка проблеми. Зміна поглядів на природу нематеріальних активів змушує підприємства шукати нові принципи й технології управління ресурсами для забезпечення стійких конкурентних переваг. Серед головних детермінантів конкурентоспроможності українських підприємств у період економіки знань є такі: інновації, нові знання, нематеріальні активи.

На сьогодні консультування розглядається як невід'ємна інфраструктурна складова сучасного бізнесу, що за останні десятиліття стала потужною сферою економіки багатьох країн. Визначальна роль консультування в сучасній економіці підприємства пов'язана передусім із сутністю інтелектуального продукту, який створюють консалтингові компанії для організацій-клієнтів з метою посилення їх конкурентних переваг, сприяючи мобілізації й ефективному використанню матеріальних і нематеріальних ресурсів [1].

Крім того, посиленню ролі й розвитку ринку консультаційних послуг в Україні сприяла й інтеграція нашої держави у світовий економічний простір.

Загалом історія становлення та розвитку ринку консультаційних послуг в Україні характеризується певними особливостями, проблемами й перспективами, які потребують дослідження як на макрорівні, так і на рівні регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження тенденцій розвитку ринку управлінського консультування в Україні, яке проводилося українською асоціацією менеджмент-консультантів (УАМК) спільно з Pricewaterhouse Coopers, свідчить про активний інтерес бізнесу до такого роду діяльності. Про своє позитивне ставлення до співробітництва з консалтинговими фірмами заявили 70% опитуваних керівників і топ-менеджерів вітчизняних підприємств, котрі підкреслили особливу користь консалтингу у сфері вдосконалення процесів ведення бізнесу, стратегічного планування, упровадження інформаційних систем і технологій [2].

Серед інших аналітичних досліджень та оцінок ринку консалтингових послуг в Україні необхідно ви-

ділити дослідження аналітиків Європейської асоціації менеджмент-консультантів (European Federation of Management Consultancies Associations) [3], журналу «Експерт» [4], експертні оцінки вітчизняних дослідників В. Верби [1], К. Ковальської [5], С. Козаченко, В. Новицького [6], В. Кременя [7], О. Трофімової [8], Т. Тучика [9].

Ґрунтовних і системних досліджень з приводу розвитку й ефективності надання консалтингових, інформаційних та інших видів послуг для суб'єктів підприємницької діяльності на рівні Закарпатської області практично не проводилось. Існує окрема точкова інформація про проекти, спрямовані на консультаційну підтримку бізнесу. Саме тому актуальними є дослідження сфери консультаційних послуг, що надаються для підприємств області, оцінка її ефективності й відповідності наявним потребам бізнесу.

Постановка завдання. З урахуванням викладеного вище, мета дослідження полягає у виявленні особливостей, проблем і тенденцій у сфері надання консультаційних, інформаційних, аналітичних послуг для бізнесу в Закарпатській області через компонування емпіричних методів, власних досліджень та оцінок авторів-експертів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Достовірно оцінити розмір консалтингового ринку в економіці України та області досить складно. Це зумовлено відсутністю окремого виду діяльності, що регламентований КВЕДом і надає консультаційні послуги, відсутністю обліку інформації, що характеризувала б ефективність діяльності цих організацій; тінізація діяльності, і, як результат, значні статистичні похибки в показниках функціонування та обсягів діяльності консалтингових структур.

Так, згідно із Класифікатором видів економічної діяльності, до консультативних послуг належать такі види діяльності, як консультування з питань комерційної діяльності й керування (70.22), надання консультаційних послуг, управлінської й організаційної підтримки компаніям та іншим організаціям з питань керування, корпоративного стратегічного й оперативного планування, визначення напрямів розвитку бізнесу, управління змінами, зниження собівартості та інших фінансових питань, маркетингових цілей і політики, кадрової політики, стратегії виплат компенсацій і пенсій, планування виробництва та контролю. Надання комерційних послуг може включати консультування, управлінську й організаційну підтримку компаній і громадських організацій відносно такого: проектування методики бухгалтерського обліку та правил, програм ведення звітності, процедур контролю виконання кошторису консультування й підтримки компаній і громадських організацій у сфері планування, організаційних заходів, забезпечення ефективності та контролю, інформації з питань управління тощо, розроблення програмних додатків і програм для бухгалтерського обліку (62.01), юридичні послуги та представництво (69.10), діяльність у сфері бухгалтерського обліку, банківських операцій і аудиту, консультування щодо оподатковування (69.20), консультування з питань архітектури та інжинірингу (71.11, 71.12), консультування з питань навколишнього середовища, агрономії, безпеки тощо (74.90), консультування із заповнення вакансій і пошуку персоналу (78.10), консультування у сфері освіти (85.60) [10].

Усі ці види діяльності можна умовно зарахувати до сфери організаційно-консультаційної підтримки бізнесу як загалом у державі, так і на регіональному рівні. Однак методологія та практика обліку показників у розрізі зазначених видів діяльності Державною службою статистики є досить обмеженою. Саме тому низка дослідників використовує експертні методи для вивчення ринку консалтингових послуг в Україні.

За даними сайту «Аграрний сектор України» [11], на сьогодні більшість вітчизняних консультаційних фірм надають у процесі своєї діяльності послуги з управлінського, фінансового, юридичного консультування. До 40% консультаційних фірм у свій асортимент включають таке:

- послуги з маркетингу (маркетинг, управління маркетингом і збутом);
- консалтингові послуги з питань оцінки ризиків, розміщення, купівлі, оцінювання цінних паперів;
- консультації з питань оподаткування, зовнішньоекономічної діяльності.

За експертними дослідженнями В.А. Верби [1], найчастіше в Україні підприємства харчової промисловості користуються фінансовими послугами та послугами з операційного менеджменту, а у сфері машинобудування взагалі всі види консультаційних послуг є мало затребуваними.

Для виявлення тенденцій, проблем та особливостей формування й розвитку системи організаційно-консультаційної підтримки на рівні регіону науковцями Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень у межах виконання теми «Регіональні та субрегіональні підходи щодо підтримки пріоритетних видів економічної діяльності» у 2013-2014 рр. було проведено опитування представників органів влади, бізнесових структур і неурядового сектора. До пріоритетних (значимих у розвитку) видів економічної діяльності на основі багатокритеріального відбору у межах проекту зараховано сільське, лісове господарство, харчова, деревообробна промисловість, виробництво меблів, машинобудування та туристична сфера.

Результатами опитування охоплено 44 представники приватних і неурядових організацій, які надають консультаційні послуги й зареєстровані у межах Закарпатської області, 60 найуспішніших представників підприємств зазначених видів економічної діяльності та 30 представників районних і міських органів влади.

Перевагою авторського підходу до опитування є включення до групи респондентів і представників органів влади, які також надають консультаційні послуги, та, як виявили результати опитування, досить успішно реалізовують ці функції. Крім того, саме через ці управлінські структури й організаційні відділи держава може напряму підтримувати розвиток бізнесу в регіоні та країні загалом.

Організаційно-консультаційна підтримка розвитку пріоритетних видів діяльності економіки регіону формує і визначає ефективну взаємодію та комунікації між підприємствами, сприяє скороченню нераціональних витрат на пошук інформації, проведення аналітичних досліджень, забезпечує надання ряду важливих послуг. З урахуванням зазначеного, під час проведення опитування респондентам у Закарпатській області було запропоновано відповісти на питання щодо розвитку такої підтримки та її значення для пріоритетних видів економічної діяльності в регіоні. Результати опитування виявилися такими.

Бізнес вважає найбільш ефективною у сфері інформаційно-консультативного обслуговування діяльність податкових служб, зокрема в частині консультацій і семінарів з податкового законодавства (18,3% за всіма видами діяльності). На другому місці за зна-

чимістю діяльність установ Пенсійного фонду України (11,7%), на третьому – Обласного управління лісогосподарських агропромислових господарств, а четверте місце посіли економічні відділи РДА, які надають підприємствам відповідних територій різносторонню, насамперед інформаційно-консультативну, підтримку (табл. 1).

У розрізі видів економічної діяльності картина за результатами опитування неоднозначна й відрізняється кардинально. Так, частина представників видів економічної діяльності в області взагалі не висловила своєї точки зору щодо ефективності тих чи інших організацій. Підприємства з виробництва меблів не дали жодної оцінки цій діяльності. Лісове, сільське господарство та харчова промисловість зовсім не оцінили як більш-менш ефективну діяльність половини й більше з виділених для опитування організацій. Це, на нашу думку, може свідчити про необізнаність, нехтування та про недовіру бізнесу до послуг таких структур у регіоні. На даному етапі підприємства не вбачають великої користі від їх утримання й відповідно не звертаються до цих установ.

Підтвердженням цього можна вважати й дані, які свідчать, що підприємства не відчувають особливої потреби в додаткових консультаційно-інформаційних послугах, за винятком юридичних. Більше того, на нашу думку, можна говорити про незнання чи неволодіння підприємницькими структурами інформацією щодо можливостей отримання ряду інформаційно-консультаційних послуг та їх ролі в підвищенні ефективності власної діяльності. Крім того, спрацьовує небажання підприємницьких структур області витрачати зайві кошти на оплату послуг цих організацій.

Громадські, консультаційні фірми та інші респонденти, зараховані до сфери підтримки бізнесу, зазначають про переважне надання на обласному рівні інформаційних послуг (22 відповіді із 44), а також послуг із складання бізнес-планів (відповідно 17), консультацій з питань оподаткування та звітності (16). Разом з тим цими організаціями практично не надаються послуги з підвищення кваліфікації кадрів, рекламні й послуги із захисту інтересів малого і середнього бізнесу в органах влади, судових органах.

Опитані громадські організації найчастіше консультаційно-інформаційні послуги надають представникам сільського господарства, харчовій промисловості й туризму. Для представників сільськогосподарського бізнесу та харчової промисловості вони найчастіше надають інформаційні послуги й послуги із складання бізнес-планів, а для туризму додатково і консультації з питань оподаткування та звітності. Для інших вибраних видів діяльності чіткого домінування певних видів послуг не спостерігається.

Серед найбільших проблем, з якими допомагають упоратись бізнесу консультативно-інформаційні структури, є такі: незрозумілість реєстраційних процедур (45,4%), брак досвіду чи знань при розробці бізнес-планів (15,3%) та складнощі податкового законодавства (14,6%) загалом по регіону (табл. 2). Перша з зазначених проблем виділена всіма опитаними представни-

Таблиця 1

Організації/установи, які найбільш ефективні з точки зору надання консультаційно-інформаційних послуг, на думку представників бізнесу в Закарпатській області, 2013 р. (розподіл відповідей за структурою, %)*

Види організацій	СГ	ХП	ЛГ	ДОП	ВМ	Т	МБ	Усього по області
ДПА (консультації та семінари з податкового законодавства)	11,1	38,5	0,0	30,0	0,0	7,1	16,7	**18,3**
ПФУ (консультації щодо єдиного внеску)	0,0	30,8	0,0	10,0	0,0	0,0	33,3	**11,7**
Аудиторські компанії (консультації)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	7,1	16,7	**3,3**
Економічний відділ РДА	11,1	0,0	0,0	10,0	0,0	7,1	16,7	**6,7**
Відділ туризму РДА	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	7,1	0,0	**1,7**
Обласне управління лісового та мисливського господарства	0,0	0,0	14,3	10,0	0,0	0,0	0,0	**3,3**
Обласне управління лісогосподарських агропромислових господарств	22,2	0,0	14,3	20,0	0,0	0,0	0,0	**8,3**
РЦЗ	11,1	0,0	0,0	20,0	0,0	0,0	0,0	**5,0**
Не відповіли	44,4	30,8	71,4	0,0	100,0	71,4	16,7	**41,7**

**СГ – сільське господарство; ХП – харчова промисловість; ЛГ – лісове господарство; ДОП – деревообробна промисловість; ВМ – виробництво меблів; Т – туризм; МБ – машинобудування*

Таблиця 2

Потреби у видах послуг (у розрізі видів діяльності), які задовольняються громадськими та консультативними організаціями в Закарпатській області, 2013 р., %

Види послуг	СГ	ХП	ЛГ	ДОП	ВМ	Т	МБ	Усього по області
Незрозумілість реєстраційних процедур	23,4	44,9	16,0	18,2	22,9	65,9	22,9	45,4
Складнощі податкового законодавства	7,4	14,3	32,0	36,4	20,0	5,5	20,0	14,6
Ведення бухгалтерської документації	6,4	12,2	12,0	13,6	17,1	3,7	17,1	10,6
Брак досвіду чи знань при розробці бізнес-планів	9,6	18,4	18,0	20,5	25,7	11,0	25,7	15,3
Проблеми з упровадженням нових технологічних процесів	3,2	6,1	6,0	6,8	8,6	1,8	8,6	4,5
Митне оформлення	2,1	4,1	16,0	4,5	5,7	5,5	5,7	5,7
Правовий захист і супровід	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,7	0,0	1,3
Пошук джерел фінансування	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,0	0,0	2,5
Розробка маршрутів екскурсії зльотів туристів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Усього (максимум балів з урахуванням пріоритетності)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

ками бізнесу, однак особливої гостроти вона набула для сфери туризму (65,9%), харчової промисловості (44,9%). Про складнощі податкового законодавства засвідчують деревообробні та лісогосподарські підприємства (36,4 та 32%, відповідно) Закарпатської області.

З метою виявлення найбільш успішного досвіду у сфері надання консультаційно-інформаційних послуг, на думку представників громадських та консультативних організацій, до анкет було включено відповідне питання. Явним лідером за результатами такого опитування була визнана фірма ТОВ «Тячів Аудит», яка співпрацює з підприємствами всіх пріоритетних видів діяльності. Районний ресурсний центр громад, обласний ресурсний центр громад у межах проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (2011–2015 рр.), управління економіки Берегівської РДА посіли друге місце у вказаному опитуванні. Прикро, що про діяльність такої регіональної структури, як Агенція регіонального розвитку та європейської інтеграції, майже нічого не відомо на обласному рівні, і вона не стала активним учасником та інструментом підтримки економічного розвитку.

Оцінка функціональної ролі організаційно-інформаційного забезпечення бізнесу засвідчує, що для сфери сільського господарства й харчової промисловості актуальною є інформаційна підтримка з питань стандартів якості продукції, що цілком зрозуміло в контексті євроінтеграційних процесів України та намірів сільськогосподарських виробників регіону поступово адаптовуватись до європейських вимог на ринку харчової продукції. Консультування з питань реєстрації та проходження дозвільних процедур не забезпечене достатньою мірою, і про це зазначили всі пріоритетні види діяльності, крім машинобудування. Консультування з упровадження нових технологій є недостатнім для харчової промисловості, сільського господарства та сфери туризму, а для інших видів діяльності ці види послуг або задоволені повною мірою, або незатребувані через технологічний рівень розвитку виробничих процесів. Щодо машинобудування, то, оскільки більшість цих підприємств у регіоні працює за давальницькими схемами, питаннями вирішення організаційно-консультаційної підтримки займається частіше за все інвестор чи материнські компанії. Саме цим можна пояснити відсутність відповідей щодо додаткових потреб у послугах опитуваних представників бізнесу галузі машинобудування.

Також опитування засвідчило, що найбільш очікуваним є створення осередків зеленого туризму (13) як структур, котрі сприятимуть подальшому розвиткові. Причому таку відповідь надали не лише представники сфери туризму, а й сільського господарства та харчової промисловості, адже для них створення таких осередків буде важливим фактором зростання й успішного розвитку. Також для цих трьох пріоритетів доцільним є розвиток кооперативів, серед них обслуговуючих, та інформаційно-туристичних центрів.

Висновки з проведеного дослідження:

1. У цілому проведене опитування виявило низьку ефективність і незначне поширення консультативно-інформаційної та аналітичної підтримки бізнесу в регіоні, що свідчить про те, що ринок консультаційних послуг перебуває на стадії формування. Найбільш ефективною визнано роботу податкових служб у частині консультацій та семінарів з податкового законодавства, діяльність установ Пенсійного фонду України й економічних відділів РДА, тобто державних структур, зобов'язаних функціонально забезпечувати суб'єктів економіки відповідною підтримкою інформаційно-аналітичного змісту.

2. Більшість підприємств з опитаних пріоритетних видів діяльності регіону взагалі не висловила власних позицій щодо оцінки ефективності такого роду підтримки та не зазначила про потребу в додаткових консультаційно-інформаційних послугах, за винятком юридичних. Загалом по регіону недостатньою є підтримка як у площині надання традиційних і найпростіших інформаційно-консультаційних послуг (інформаційні, бухгалтерські, з питань оподаткування тощо), так і послуг більш складного рівня (наприклад, інжиніринг, фінансові послуги). Щодо попиту на останні зазначені види послуг, то такі обставини можуть бути спричинені або високою вартістю цих послуг для підприємств, або їх низькою якістю чи взагалі відсутністю в регіоні.

3. За результатами опитування слід визнати, що зовсім не затребуваними з боку бізнесу є послуги інжинірингу, бізнес-проектування, стратегічного управління й менеджменту, із залучення фінансових ресурсів тощо. Проте саме ці послуги здатні сприяти довгостроковому зростанню та структурним змінам у діяльності підприємств. Причинами такого є або простота технологічних процесів, що використовуються підприємствами, відсутність інновацій; або задоволення потреб у цих послугах організаціями інших областей, країн, материнськими компаніями ТНК.

4. Відображені результати будуть використані при розробці заходів щодо розбудови мережі організаційної, аналітичної, інформаційної, консалтингової та інших видів підтримки економіки в Закарпатській області.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Верба В.А. Детермінанти формування та тенденції розвитку консалтингового ринку в Україні / В.А.Верба – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/757/3/Verba.pdf.
2. Офіційний сайт «Консультативна підтримка бізнесу в Україні» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economica.org.ua/2010/konsaltingova-pidtrimka/.
3. The European MC market. Feacoconference 2007, Warsaw – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mylib.be/projects/feaco/FCKeditor_project/1_The%20European%20MC%20Market%20-%20A_Beuve-Mery.PDF.
4. Дослідження ринку консалтингових послуг в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://expertra.com/index.php?temp=audit.
5. Ковальська К.В. Особливості і тенденції розвитку ринку консалтингових послуг в Україні / К.В. Ковальська // Ефективна економіка. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3156.
6. Козаченко С.В. Консалтинг у сучасній ринковій економіці / С.В. Козаченко, В.Є. Новицький, О.С. Довгий, К.В. Ковальська // Особливості і тенденції розвитку ринку консалтингових послуг в Україні / К.В. Ковальська // Ефективна економіка. – 2014. – К. : Арістей, 2006. – 380 с.
7. Кремень В.М. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку консалтингових послуг в Україні / В.М. Кремень // Формування ринкової економіки : [збірник наукових праць]. – 2008. – № 19. – С. 108–116.
8. Трофімова О. Огляд українського ринку менеджмент-консалтингу / О. Трофімова // Ukraine SME SupportinPriorityRegions. – К., 2006. – 93 с.
9. Тучик Т.К. Консалтинг по-украински / Т.К.Тучик // Финансовый директор. – 2008. – № 3. – С.13–19.
10. Назва видів економічної діяльності та пояснення до них. Консультування з питань комерційної діяльності й керування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/70/KVED10_70_22.html.
11. Попит та пропозиції на ринку консалтингових послуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://agroua.net/advisory/standardmethod/index.php?docid=38.

УДК 658.012.32(477)

Вяткіна Т.Г.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління
Черкаського державного технологічного університету

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Стаття присвячена дослідженню наявних методичних підходів до оцінювання ресурсного потенціалу регіону й розробки сучасної методики, що дає змогу не лише визначити його обсяг у заданий момент часу, а й надавати прогнозні оцінки та може бути використана саме за регіональному рівні. Сформовано алгоритм оцінювання; визначено, за якими складовими потенціалу воно має здійснюватися, визначено критерії/вимоги до методичного забезпечення. Проаналізовано найбільш часто використовувані методи й методики оцінювання ресурсного потенціалу, зазначено їх недоліки. Сформульовано перспективні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: регіон, ресурсний потенціал регіону, регіональний розвиток, методичні підходи до оцінювання ресурсного потенціалу регіону, складові ресурсного потенціалу.

Вяткина Т.Г. МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ РЕСУРНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА
Статья посвящена исследованию существующих методических подходов к оценке ресурсного потенциала региона и разработке современной методики, что разрешает не только определять его объемы в заданный момент времени, но и предоставлять прогнозные оценки и может использоваться на региональном уровне. Сформирован алгоритм оценки; определено, по каким составляющим элементам потенциала она должна осуществляться, определены критерии/требования к методическому обеспечению. Проанализированы наиболее часто используемые методы и методики оценки ресурсного потенциала, указаны их недостатки. Сформулированы перспективные направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: регион, ресурсный потенциал региона, региональное развитие, методические подходы к оценке ресурсного потенциала региона, составляющие элементы ресурсного потенциала региона.

Viatkina T.G. METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING REGIONAL RESOURCE POTENTIAL
The article is dedicated to the research of the regional resource potential. It analyses method of analysis of the resources of the region. The basic concept of risk assessment is discovered. The concept of the mechanism of resource potential is proposed. It was formulated promising directions for further research.

Keywords: organization system, resource potential, regional development, evaluation mechanism.

Постановка проблеми. За сучасних умов роль територіальних аспектів розміщення продуктивних сил і розвитку економічної системи неухильно зростає. Ця тенденція характерна для світової економіки загалом, не лише для України, оскільки процеси глобалізації та міжнародної інтеграції неминуче фокусують увагу на особливостях економічних процесів в окремих регіонах при їх залученні в процеси внутрішньодержавного й міжнародного поділу праці. Кризові явища у світовій економіці не тільки виявили рівень глобалізаційних процесів, а й поглибили проблеми регіональних економік, виокремили відмінності в типах економічних систем, що детермінують відцентрові тенденції.

Разом із тим, враховуючи обставини, у яких опинилась Україна, особливо гостро нині для неї постають питання формування, раціонального використання та нарощування власного ресурсного потенціалу. Процеси децентралізації, які відбуваються в регіонах, з одного боку, забезпечують акумуляцію ресурсів конкретної території, з іншого – створюють можливості саморозвитку регіону на системних засадах. У зв'язку із вищезазначеним, особливо актуальною є розробка методичних підходів до оцінювання ресурсного потенціалу регіону й ефективності його використання. Водночас треба враховувати, що розмір ресурсного потенціалу регіону визначається можливостями не лише самої території, а насамперед суб'єктів господарювання, розташованих на ній, тому внаслідок відсутності єдиного підходу до вибору критеріїв, потреба в уніфікації алгоритму й інструментарію оцінювання стає пріоритетною.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми формування, оцінювання та використання ресурсного потенціалу регіону висвітлені в багатьох працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема А. Бабашкіної, І. Бузько, А. Васіної, Л. Гордієнко, А. Гранберга, Д. Кемпбел, Т. Качали, Р. Коуза, І. Кривов'язюк, М. Любушина, А. Мельник, Д. Норта, О. Оболенського, Д. Осборна, Ж. Стоунхаус, А. Томпсона, Г. Хамел, В. Хом'якова та інших.

З метою оцінювання ресурсного потенціалу використовуються різні моделі й методики. Зокрема, І. Кривов'язюк [1, с. 75–79] зауважує, що такі підходи побудовані переважно шляхом пропозиції застосування певного методу або поєднання методів, серед яких виділяють такі: метод застосування інтегральної (факторної) моделі; метод експертних оцінок фінансових коефіцієнтів або фінансових індикаторів; комбінований метод.

М. Любушин [2, с. 86–87] акцентує увагу на тому, що головною умовою використання економічних показників є забезпечення їх зіставності; техніко-економічні показники характеризують об'єкт дослідження як з економічної, так і з технічної точок зору.

Дослідження, виконані в роботі А. Бабашкіної [3, с. 86] характеризують систему показників як упорядкування їх множини, де кожен показник дає якісну й кількісну характеристику певного виду діяльності регіонального комплексу, взаємозв'язку з іншими показниками, не дублює їх, наділений властивостями поділу та можливості зведення.

Відповідно до методики В. Хом'якова, запропонованої в роботі [4, с. 79–83], ресурсний потенціал подано у вигляді сукупності його елементів виробничо-технологічного, трудового, економічного, управлінського; за допомогою відповідних коефіцієнтів визначення їх відносної важливості та рейтингової оцінка серед групи підприємств регіону.

І. Бузько [5] під час оцінювання ресурсного потенціалу розглядає оцінну функцію, що полягає у визначенні відповідності стану економіки регіону її

цільовим параметрам і потенційним можливостям, дає змогу визначити відхилення розмірів отриманих результатів від розрахункових (бажаних) на основі встановленої системи критеріїв. Тим самим можна оцінити зусилля організації в досягненні поставлених цілей. Ця функція має проводитися на регіональному рівні постійно, що вимагає від аналітиків значного обсягу роботи з обґрунтування вихідних показників критеріїв, правильність розрахунку яких визначає об'єктивність і точність проведеного дослідження.

При цьому, не зменшуючи цінності наявних результатів досліджень і представлених вище авторами висновків, слід зауважити, що за сформованих обставин і недостатності методичного забезпечення потребують удосконалення підходи до оцінювання рівня ресурсного потенціалу регіону з урахуванням можливостей суб'єктів господарювання, що в ньому функціонують.

Метою статті є розробка та обґрунтування методики оцінювання ресурсного потенціалу регіону.

Виклад основного матеріалу. Ресурсний потенціал регіону слід розглядати як потенційну можливість і здатність суб'єктів господарювання, розташованих на його території, використовуючи наявні ресурси, здійснювати виробничо-господарську діяльність з метою зростання обсягу валового регіонального продукту. Ресурсний потенціал створює умови для виробництва продукції, ефективність якого залежить від кількісного та якісного співвідношення його складових [6].

З метою виявлення методичних підходів, а також визначення того, наскільки дослідженою є ця проблема, були проаналізовані деякі із наявних і застосовуваних у практиці господарювання регіональних комплексів методик. Більшість методик оцінювання ресурсного потенціалу можна виокремити в три групи: методики, що базуються на використанні абсолютних показників; методики, що базуються на використанні відносних показників; методики, що базуються на використанні інтегральних показників.

Методика оцінювання ресурсного потенціалу базується на такому: дослідженні й прогнозі кількості та структури трудових ресурсів; оцінюванні фінансової забезпеченості власними фінансовими ресурсами; аналізі сучасного стану науково-технічного потенціалу; натурально-якісному оцінюванні мінерально-сировинних, паливно-енергетичних, земельних ресурсів [7, с. 63].

Враховуючи складові ресурсного потенціалу регіону, методика його оцінювання має включати такі блоки:

- порівняльне оцінювання потенціалу економіко-географічного положення регіонального комплексу;
- порівняльну характеристику природних ресурсів;
- оцінювання трудового потенціалу;
- оцінювання фінансової та інвестиційної складової ресурсного потенціалу;
- оцінювання екологічної та інженерно-комунікаційної складових ресурсного потенціалу тощо.

В. Проскура пропонує оцінювати ресурсний потенціал регіону за методикою, що передбачає факторний підхід з використанням критерію вагомості, зокрема, він пропонує здійснювати оцінювання такого: 1) розвіданих мінерально-сировинних ресурсів і ресурсів навколишнього середовища (природних чинників), 2) засобів виробництва (виробничих факторів), 3) трудових ресурсів (людського чинника), 4) інноваційних, інвестиційних та інституційних чинників (фактори «3-х «і»), 5) факторів, що надають можливість створювати резерви для стійкого розвитку [8, с. 203–204].

При формуванні ресурсного потенціалу методика його оцінювання повинна забезпечувати дотримання умов системності, повноти й логічного завершення. Оскільки ресурсний потенціал для кожного регіонального комплексу зумовлюється складністю та різноманітністю характеристик, які його формують, то однією із найскладніших проблем є формування критеріїв і вибір показників оцінювання [9].

Найбільш часто використовуваними методами для оцінювання ресурсного потенціалу є такі: експертний метод, метод кластерного аналізу, метод бального оцінювання, порівняльний аналіз з визначенням рейтингової оцінки, факторний аналіз, методи математичного та імітаційного моделювання тощо.

Організація системи оцінювання ресурсного потенціалу будується на основі підсистеми принципів з притаманними їм властивостями зв'язків, що створюють умови для реалізації стратегічних цілей розвитку регіону. Така підсистема включає принципи (фундаментальні істини) економічності, динамічної рівноваги чинників внутрішнього й зовнішнього середовища регіону, взаємозалежності між елементами ресурсного потенціалу регіональних комплексів; еластичності (швидкість зміни ресурсного потенціалу залежить від самого потенціалу й визначається кутом підйому або спаду кривої зміни ресурсів у зоні еластичності, якщо кут малий, то еластичність вважають незначною, і навпаки) [10].

У математиці функція, яка дає змогу знаходити значення потенціалу, називається потенціальною функцією або потенціалом, що може бути представлена у вигляді об'ємного потенціалу, простого потенціалу й подвійного потенціалу. Для визначення ресурсного потенціалу регіону скористаємося об'ємним потенціалом, який має вигляд [3, с. 202]:

$$Z(x) = \int_G \rho(y) \cdot E(x, y) dy, \quad (1)$$

$$X=(x_1,x_2,...,x_n),\ Y=(y_1,y_2,...,y_n),$$

де X – регіональний комплекс, ресурсний потенціал якого необхідно визначити; $x_1,x_2,...,x_n$ – значення показників складових ресурсного потенціалу; Y – значення ресурсного потенціалу еталонного регіонального комплексу; $y_1,y_2,...,y_n$ – значення показників складових еталонного ресурсного потенціалу; G – сукупність суб'єктів господарювання в регіоні; $\rho(y)$ –щільність потенціалу, або функція, яка залежить тільки від значень показників еталонного регіонального комплексу.

Ресурсний потенціал регіону характеризує рівень розвитку його господарської підсистеми, зокрема суб'єктів господарювання. Для визначення цього рівня необхідно побудувати вісь, в якості якої можливо обрати головну компоненту, побудовану виходячи з інформаційного масиву, що має вигляд:

$$y = \sum_{j=1}^{n} \alpha_j \overline{x_j},$$

де $\overline{x_j} = (x_{ij} - \overline{x_j}) / \sigma x_j$; $\overline{x}$ – середнє значення j-ї ознаки; σ_{x_j} – середнє квадратичне відхилення j-ї ознаки.

Потенціальна функція обчислення потенціалу регіону в момент часу t_i буде розраховуватися так:

$$y_i = \sum_{j-1}^{n} \alpha_j \frac{x_{ij} - x_j}{\sigma_{x_j}}. \quad (2)$$

Переходячи до вихідного масштабу шляхом розстандартизації, як $x_{ij} = \sigma_{x_j} \cdot \tilde{x}_{ij} + \bar{x}_j$, перша головна компонента аналітично матиме вираз: $Z = \sum_{j=1}^{n} \beta_j x_j$, а потенційна функція буде подана у вигляді:

$$Z_i = \sum_{j=1}^{m} \beta_j x_{ij}. \quad (3)$$

Тобто, використовуючи формулу (3), можливо розрахувати значення потенціалу регіону в момент часу t_i. Разом з тим розглянута функція надає можливість формувати прогнозні оцінки щодо нарощення/зменшення потенціалу регіону в перспективі. Надаючи t_i значення прогнозованого періоду, поряд з прогнозом значень показників, які описують будь-який регіональний комплекс, можливо визначити рівень розвитку його потенціалу.

Висновки та напрям подальших досліджень. Розглянута методика дасть змогу наочно прослідкувати розвиток діяльності регіональних комплексів на підставі сукупності показників, що їх описують і які виступають як інтегральна оцінка стану розвитку регіону у визначений момент часу. Це надає можливість своєчасно реагувати на зміну величини складових елементів ресурсного потенціалу реігону, а відтак, приймати виважені рішення та слідувати обраному стратегічному курсу. Під час подальших досліджень планується виконати прогнозні розрахунки стосовно оцінювання використання ресурсного потенціалу регіону в межах розробленої стратегії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика підприємства: теорія, методологія та практика застосування: [монографія] / І.В. Кривов'язюк. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 260 с.
2. Любушин Н.П. Теория экономического анализа : [учебно-методический комплекс] / Н.П. Любушин, В.Б. Лесева, Е.А. Сучков; под ред. проф. Н.П. Любушина. Экономисты, 2006. – 480 с., с. 86–87.
3. Бабашкина А.М. Ресурсный потенциал экономического роста / А.М. Бабашкина, М.А. Комаров, Н.П. Фигурнова, Е.В. Красникова. – М. : Путь России: Экон. лит., 2002. – 567 с.
4. Хом'яков В.І. Управління потенціалом підприємства / В.І. Хом'яков, І.В. Бакум – К. : Кондор, 2007. – 400 с.
5. Бузько И.Р. Стратегический потенциал и формирование приоритетов в развитии предприятия : [монография] / И.Р. Бузько, И.Е. Дмитренко, О.А. Сущенко – Алчевск: ДГМИ, 2002. – 216 с.
6. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. М. : Книжный мир, 2001. – 895 с.
7. Баб'як Г.П. Розміщення продуктивних сил : [підручник] / Г.П. Баб'як, В.Я. Брич, М.П. Дунаєвська та ін. – К. : Вища школа, 1999. – 375 с.
8. Проскура В.Ф. Економічна оцінка ресурсного забезпечення підприємств агропромислового кластера / В.Ф. Проскура // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». − Полтава, 2011. − № 4(49). − Ч. 2. − С. 203−206.
9. Гончаров В.Н. Характеристика инновационного потенциала предприятия в контексте стратегического управления / В.Н. Гончаров, Е.В. Иванова // Наукові праці ДонНТУ. Серія «Економічна». – 2004. – Вип. 76. – С. 112−119.
10. Метелев С.Е. Коммерческое предпринимательство / С.Е. Метелев, В.В. Бирюков, О.В. Власенко, И.С. Метелев. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2008.

УДК 332.12:339.72

Гордієнко В.П.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Української академії банківської справи
Національного банку України

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

У статті доведено, що сталий соціально-економічний розвиток території залежить від величини й ефективності використання її інвестиційного потенціалу. Розглянуто теоретичні та методичні підходи до розуміння структурно-логічної сутності категорії «інвестиційний потенціал регіону», основ його формування й ефективного використання. Визначено, що інвестиційний потенціал регіону має розглядатися як суб'єктно-об'єктна єдність учасників інвестиційного процесу, взаємодія яких лежить в основі формування регіонального інвестиційного ринку.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, регіон, інвестиційний процес, інвестиційні ресурси.

Гордиенко В.П. ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНА КАК ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ

В статье доказано, что устойчивое социально-экономическое развитие территории зависит от величины и эффективности использования ее инвестиционного потенциала. Рассмотрены теоретические и методические подходы к пониманию структурно-логической сущности категории «инвестиционный потенциал региона», особенности его формирования и эффективного использования. Определено, что инвестиционный потенциал региона можно рассматривать как субъектно-объектную целостность участников инвестиционного процесса, взаимодействие которых лежит в основе формирования регионального инвестиционного рынка.

Ключевые слова: инвестиционный потенциал региона, регион, инвестиционный процесс, инвестиционные ресурсы.

Gordienko V.P. INVESTMENT POTENTIAL OF THE REGION AS AN ECONOMIC CATEGORY

It has been proved in the article that socio-economic development of the territory depends on the size and efficient use of its investment potential. Theoretical and methodological approaches to understanding the structural and logical nature of the category "Investment potential of the region", bases of its development and effective use have been studied in the article. It has been determined that the investment potential of the region should be regarded as subjective and objective unity of investment process' participants, whose interaction forms the basis for development of regional investment market.

Keywords: investment potential, region, investment process, investment resources.

Постановка проблеми. Сталий соціально-економічний розвиток країни та її регіонів залежить від величини та рівня використання інвестиційного потенціалу, який у сучасних умовах господарювання є рушійною силою економічного зростання. Саме інвестиційний потенціал території визначає можливість розширеного відтворення виробництва, оновлення виробничого капіталу, розроблення й запровадження інноваційних технологій і підвищення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки. Проте реалізація принципів сталого розвитку стримується низькою активністю та ефективністю інвестиційної діяльності в Україні. Має місце нераціональне розміщення інвестицій як у територіальному, так і галузевому аспектах. Існує значний дисбаланс у розвитку економічно розвинених і депресивних регіонів. Основна причина зазначених негативних явищ – це недостатня увага до формування і ефективного використання інвестиційного потенціалу території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням актуальних питань, пов'язаних з формуванням та ефективним використанням інвестиційного потенціалу як на рівні окремих суб'єктів господарювання, так і на регіональному або державному рівнях займалися провідні вітчизняні вчені, такі як: З.В. Герасимчук, А.О. Єпіфанов, М.А. Козоріз, О.М. Марголін, С.А. Саффіулін, Ф.С. Тумусов, Б.О. Чуб та ін. Дослідження зазначених науковців розкривають широке коло питань, серед яких сутність категорії «інвестиційний потенціал території», його структура, фактори впливу, принципи оцінювання тощо. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, не існує єдиного підходу до розуміння структурно-логічної сутності категорії інвестиційного потенціалу регіону, теоретичних і методичних основ його формування й ефективного використання.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення найбільш поширених наукових підходів до розуміння інвестиційного потенціалу регіону, як економічної категорії та виявлення його сутнісних характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття інвестиційного потенціалу регіону є досить багатогранне з точки зору його сутності, структури і взаємозв'язку з іншими категоріями. У науковій економічній літературі поняттю «інвестиційний потенціал регіону» приділяється достатньо уваги, проте відсутній єдиний підхід до його тлумачення. У результаті узагальнення найбільш поширених наукових підходів до розуміння сутності поняття «інвестиційний потенціал регіону» встановлено, що ця категорія досліджується на основі трьох підходів:

1) інвестиційний потенціал регіону розуміється як сукупність об'єктивних передумов (економічних, соціальних, природно-географічних тощо), необхідних для здійснення інвестиційної діяльності в регіоні;

2) інвестиційний потенціал регіону досліджується як сукупність інвестиційних ресурсів і факторів виробництва (фінансових, природних, трудових, основного капіталу тощо), необхідних для здійснення інвестиційної діяльності в регіоні;

3) інвестиційний потенціал регіону розглядається як сукупна можливість формувати внутрішні й залучати зовнішні інвестиційні ресурси з урахуванням природних, економічних і соціальних умов даного регіону.

Інвестиційний потенціал регіону як сукупність об'єктивних передумов (економічних, соціальних, природно-географічних тощо), необхідних для здійснення інвестиційної діяльності в регіоні, розглядається в наукових роботах Я.І. Єлейко, О.І. Єлейко, К.С. Раєвського, А.О. Єпіфанова. Так, у роботі [2] інвестиційний потенціал регіону визначається як сукупність об'єктивних економічних, соціальних і природно-географічних властивостей регіону, що мають високу значимість для залучення інвестицій в основний капітал. У наукових доробках А.О. Єпіфанова інвестиційний потенціал регіону є сумою об'єктивних передумов для інвестицій, які залежать від наявності й різноманіття сфер і об'єктів інвестування та від їх економічних характеристик [3].

У наукових працях С.В. Зенченко, М.А. Шеметкіна, Л.В. Ключника, Ф.П. Ткачика, П.І. Мірошниченка, С.А. Сафіулліна інвестиційний потенціал регіону розглядається як сукупність інвестиційних ресурсів і факторів виробництва (фінансових, природних, трудових, основного капіталу тощо), необхідних для здійснення інвестиційної діяльності в регіоні. Так, у наукових розробках С.В. Зенченко та М.А. Шеметкіної інвестиційний потенціал регіону визначається як сукупність наявних у регіоні факторів виробництва і сфер застосування капіталу, тобто насиченість території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою тощо), споживчий попит населення та інші показники [4]. Л.В. Ключник вважає, що інвестиційний потенціал регіону – це сукупна можливість власних і залучених у регіон фінансових ресурсів забезпечувати інвестиційну діяльність з метою отримання прибутку, в цілях і масштабах, визначених економічною політикою регіону [6]. Ф.П. Ткачик інвестиційний потенціал регіону розглядає як сукупність наявних і таких, які можуть бути мобілізовані, основних джерел, засобів, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для забезпечення ефективної інвестиційної діяльності й соціально-економічного прогресу на регіональному рівні [12]. Схоже трактування інвестиційного потенціалу регіону міститься й у наукових доробках П.І. Мірошниченка, відповідно до яких зазначена категорія трактується як сукупність фінансових коштів суб'єктів інвестиційної діяльності, що формують комплексну базу відтворення господарчої та соціальної сфери життєдіяльності регіону на інноваційній основі з метою забезпечення стійкого економічного зростання [8]. У роботі С.А. Сафіулліна інвестиційний потенціал регіону розглядається як комплекс інвестиційних можливостей економіки, що формується шляхом інтеграції та синергії інфраструктурного, ресурсного й макроекономічного потенціалів регіону й обмежений у використанні рівнем інвестиційних ризиків та інвестиційних бар'єрів [11].

Інвестиційний потенціал регіону як сукупна можливість формувати внутрішні та залучати зовнішні інвестиційні ресурси з урахуванням природних, економічних і соціальних умов певного регіону розглядається в наукових працях С.В. Іванова, К.П. Покатаєвої, З.В. Герасимчук, С.К. Ряскова, Я.В. Кобушко. На наш погляд, саме цей науковий підхід найбільш повно відображає сутність категорії «інвестиційний потенціал регіону». Так, С.В. Іванов визначає інвестиційний потенціал регіону як сукупність матеріальних, нематеріальних, фінансових і інших інвестиційних ресурсів, що використовуються для відтворення й розвитку суб'єктів економічної діяльності на території регіону, а також ринкових, соціально-економічних, організаційно-правових і інших властивих регіонові факторів, що залучають або відштовхують

інвесторів і забезпечують умови для ефективного залучення інвестиційних ресурсів [5]. У К.П. Покатаєва інвестиційний потенціал розглядається як сукупна здатність економіки регіону або держави здійснювати інвестиційну діяльність у всіх сферах, що охоплюють не тільки наявний інвестиційний капітал, а й сукупність об'єктивних передумов для інвестування [9]. Досить повне й обґрунтоване визначення зазначеної категорії наведене в дослідженнях З.В. Герасимчук, відповідно до яких, інвестиційний потенціал регіону – це максимальні можливості регіону щодо раціонального залучення та використання інвестиційних ресурсів з урахуванням природно-геополітичних і соціально-економічних передумов для здійснення інвестиційної діяльності з метою досягнення сталого розвитку регіону [1]. У роботі С.К. Ряскова [10] інвестиційний потенціал регіону визначається як узагальнена характеристика сукупної здатності підприємств регіону, його населення до інвестиційної діяльності у сформованому в певних умовах середовищі, кількість, якість і ступінь якої визначається не тільки забезпеченістю регіону бюджетом та обсягом капіталу підприємств і населення, збалансованістю інвестиційних товарів і ресурсів, а й рівнем розвитку інфраструктури регіону у своїй сукупності, що детермінують готовність суб'єктів інвестиційного процесу до активного відтворення елементів цілісного відтворювального циклу на мікро-, мезо- та макрорівнях. Зазначене поняття в наукових доробках Я.В. Кобушко визначається як здатність економічної системи регіону забезпечувати формування внутрішніх і залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів за умов їх ефективного використання й дотримання екологічних вимог [7].

Аналіз наукових підходів до розуміння сутності поняття «інвестиційний потенціал регіону» дає змогу визначити основні його характеристики. Першою загальною характеристикою інвестиційного потенціалу регіону є наявність певних умов, за яких формуються внутрішні та залучаються зовнішні інвестиційні ресурси. До цих умов належать природно-ресурсний, виробничий і трудоресурсний потенціали, розвинуті виробнича та соціальна інфраструктури тощо. Загалом ці умови формують сприятливий інвестиційний клімат для інвестиційної діяльності в регіоні. Другою властивістю інвестиційного потенціалу регіону є наявність інвестиційних ресурсів, таких як основні виробничі фонди, матеріальна складова оборотних фондів, нематеріальні ресурси й фінансові кошти, які можуть бути спрямовані на інвестування.

Водночас у розглянутих підходах до виявлення сутності категорії «інвестиційний потенціал регіону» не враховується рівень попиту та пропозиції на інвестиційні ресурси. На інвестиційному ринку регіону суб'єкти інвестиційної діяльності на основі своїх стратегій розвитку й інвестиційних потреб формують інвестиційний попит. З іншого боку, суб'єкти інвестиційної діяльності формують інвестиційну пропозицію. За умови відповідності інвестиційного попиту інвестиційній пропозиції визначається інвестиційна привабливість регіону. До того ж інвестиційний процес відбувається в певному середовищі, яке впливає на нього через сукупність умов і факторів, які поєднуються в понятті інвестиційного клімату регіону. Інвестиційний клімат може бути сприятливим або несприятливим. Сприятливий інвестиційний клімат підвищує інвестиційну привабливість регіону як об'єкта інвестування, а несприятливий – зумовлює виникнення інвестиційних ризиків. Інвестиційні ризики також виникають тоді, коли інвестиційна пропозиція, що формується на основі наявного інвестиційного потенціалу, не відповідає інвестиційному попиту в регіоні. Якщо інвестиційний попит перевищує пропозицію, виникає потреба в додатковому залученні інвестиційних ресурсів з інших територіальних соціально-економічних систем або у вигляді зовнішніх іноземних інвестицій.

Досліджуючи роль регіону в інвестиційному процесі слід відзначити двоїстий його характер: з одного боку, регіон виступає як сукупність певних суб'єктів інвестиційної діяльності, а з іншого – розглядається як об'єкт інвестування. У першому випадку регіон відтворює власні інвестиційні ресурси й розміщує їх на території даного регіону та за його межами, зокрема на території інших регіонів України або іноземних держав. У другому випадку регіон може розглядатися як об'єкт інвестування, до якого надходять інвестиційні ресурси, відтворені в самому регіоні або з інших регіонів України чи іноземних держав.

Отже, можна виділити три форми участі регіону в інвестиційному процесі:

1) регіон – як сукупний інвестор власної економіки, що характеризує здатність соціально-економічної системи території акумулювати власні інвестиційні ресурси для потреб економіки регіону і його соціальної сфери;

2) регіон – як інвестиційний донор, що характеризує здатність соціально-економічної системи території формувати власні інвестиційні ресурси й розміщувати їх надлишок (понад регіональний попит) в інших регіонах;

3) регіон – як інвестиційний реципієнт, що характеризує можливість соціально-економічної системи території залучати зовнішні інвестиційні ресурси з інших регіонів країни та іноземних держав (імпорт інвестицій).

Інвестиційний потенціал регіону, як інвестора, являє собою сукупність інвестиційних ресурсів і можливостей суб'єктів інвестиційної діяльності відповідної території, яка перебуває в системній єдності щодо формування на регіональному ринку інвестиційної пропозиції, спрямованої на задоволення інвестиційних інтересів, потреб та пріоритетів, підпорядкованих загальній стратегічній меті сталого економічного розвитку регіону.

При наявності певного надлишку інвестиційних ресурсів регіон може виступати як інвестиційний донор інших територіальних соціально-економічних систем. При цьому інвестиційний потенціал регіону розглядається як надлишок інвестиційних ресурсів і можливостей, сформованих у суб'єктів інвестиційної діяльності відповідної території понад наявний на регіональному ринку обсяг інвестиційних потреб, що трансформується в надлишкову інвестиційну пропозицію, яка спрямовується на фінансування зовнішніх інвестицій з метою розширеного відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Інвестиційний потенціал регіону-реципієнта, пов'язаний з формуванням інвестиційного попиту з боку суб'єктів регіональної економіки у вигляді інвестиційних потреб, інтересів і пріоритетів, які становлять основу інвестиційних проектів та програм соціально-економічного розвитку території. У цьому разі інвестиційний потенціал регіону являє собою взаємопов'язану систему організованих сукупностей інвестиційних інтересів, інвестиційних потреб і пріоритетів різних суб'єктів інвестиційної діяльності регіону, яка формує загальний інвестиційний попит на регіональному ринку, виходячи з стратегічних завдань соціально-економічного розвитку території.

Підсумовуючи вище викладене, економічну категорію «інвестиційний потенціал регіону» можна визначати як суб'єктно-об'єктну єдність учасників інвестиційного процесу, взаємодія яких лежить в основі формування регіонального інвестиційного ринку, характеризує збалансованість інвестиційного попиту та пропозиції, визначає можливість відтворення інвестиційних ресурсів у регіоні й обсяги їх міжтериторіального руху. Отже, структурно-логічна сутність економічної категорії «інвестиційний потенціал регіону», полягає в такому:

- по-перше, чітко визначено системний характер взаємодії інвестиційних ресурсів та можливостей реалізації інвестицій у регіоні;
- по-друге, зазначене трактування забезпечує можливість врахування інвестиційного потенціалу в процесі оцінювання інвестиційної привабливості регіону шляхом виявлення рівня задоволення інвестиційних інтересів, потреб і пріоритетів;
- по-третє, передбачене цільове спрямування інвестиційного потенціалу на досягнення стратегічної мети сталого економічного розвитку регіону й відтворення інвестиційного потенціалу за рахунок збереження та нарощування інвестиційних ресурсів;
- по-четверте, враховується співвідношення між попитом і пропозицією на інвестиційні ресурси відповідно до кон'юнктури інвестиційного ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Інвестиційний потенціал регіону можна розглядати як системну єдність можливостей регіону акумулювати власні інвестиційні ресурси, залучати зовнішні та здійснювати трансферти за межі регіону з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку території за сприятливих природно-географічних, соціальних, економічних і політичних умов. Суб'єктно-об'єктна єдність учасників інвестиційного процесу, взаємодія яких лежить в основі механізму функціонування регіонального інвестиційного ринку, визначає рівень збалансованості інвестиційного попиту та пропозиції, обсяги міжтериторіального руху інвестицій, стан відтворення інвестиційних ресурсів і динаміку соціально-економічного розвитку регіону. На підставі системного аналізу об'єктивних закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків між формами участі регіону в інвестиційному процесі вважаємо, що розуміння інвестиційного потенціалу регіону має враховувати інвестиційні ресурси, які формуються на даній території, і ресурси, що надходять із зовнішнього середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасимчук З.В. Інвестиційний потенціал регіону: методика оцінки, механізми нарощування : [монографія] / З.В. Герасимчук, В.Р. Ткачук. – Луцьк : Надстир'я, 2009. – 232 с.
2. Єлейко Я.І. Інвестиції, ризик, прогноз / Я.І. Єлейко, О.І. Єлейко, К.Є. Раєвський / Львівський банківський інститут. – Львів : ЛІБС, 2000. – 176 с.
3. Єпіфанов А.О. Управління регіоном / А.О. Єпіфанов, М.В. Мінченко, Б.А. Дадашев. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 361 с.
4. Зенченко С.В. Инвестиционный потенциал региона / С.В. Зенченко, М.А. Шеметкина // Сборник научных трудов Северо-Кавказского государственного технического университета – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http//www.ncstu.ru.
5. Іванов С.В. Інвестиційна привабливість регіонів та видів економічної діяльності регіональної економіки: автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / С.В. Іванов – Сімферополь, 2005. – 21 с.
6. Ключник Л.В. Інвестиційний потенціал регіону: теоретичні аспекти та оцінка / Л.В. Ключник // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія «Регіональна економіка».– 2011. – Вип. 8(31). – Ч.1. – С. 150–161.
7. Кобушко Я.В. Еколого-економічна оцінка відтворення інвестиційного потенціалу регіону: дис. … на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / Я.В. Кобушко. – Суми, 2012. – 237 с.
8. Мірошниченко П.І. Активізація використання інвестиційного потенціалу регіону: автореф. дис. … на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / П.І. Мірошниченко. – Донецьк, 2007. – 20 с.
9. Покатаєва К.П. Теоретичні аспекти визначення категорії «інвестиційний потенціал» та «інвестиційна привабливість» / К.П. Покатаєва // Комунальне господарство міст : [науково-технічний збірник]. – 2007. – Вип. 75. – С. 262–268. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eprints.ksame. kharkov.ua.
10. Рясков С.К. Формирование инвестиционного потенциала и оптимизация его использования (региональный аспект): дис. … на соискание ученой степени канд. экон. наук / С.К. Рясков. – М., 2000. – 166 с.
11. Сафиуллин С.А. Адаптирование методики позиционирования к инвестиционной среде региона / С.А. Сафиуллин // Реальный сектор экономики: теория и практика управления. – 2005. – № 3. – С. 89–94.
12. Ткачик Ф.П. Інвестиційний потенціал регіону: сутність, компоненти та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Ф.П. Ткачик – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// www.rusnauka.com/27_SSN_2012/Economics/13_117095.doc.htm.

УДК 332.1:338.43:334.7

Гусак В.Г.
здобувач кафедри менеджменту
Черкаського державного технологічного університету

АЛГОРИТМ ПОБУДОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ПРОМИСЛОВО-ХАРЧОВОГО КЛАСТЕРА

У статті визначена необхідність комплексного моніторингу середовища функціонування кластерних структур у регіоні. Запропоновано систему моніторингу регіонального базового кластера, яка складається з трьох блоків. Сформовано алгоритм моніторингу промислово-харчового кластера регіону. Запропоновано схему моніторингу суб'єкта господарювання, який входить до складу регіонального промислово-харчового кластера.

Ключові слова: регіональна економіка, моніторинг, кластерні об'єднання суб'єктів господарювання, промислово-харчовий кластер.

Гусак В.Г. АЛГОРИТМ ПОСТРОЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ МОНИТОРИНГА ПРОМЫШЛЕННО-ПИЩЕВОГО КЛАСТЕРА

В статье определена необходимость комплексного мониторинга среды функционирования кластерних структур в регионе. Предложено систему мониторинга регионального базового кластера, который состоит с трёх блоков. Сформулирован алгоритм мониторинга промышленно-пищевого кластера региона. Предложено схему мониторинга хозяйственного субъекта, который входит в состав регионального промышленно-пищевого кластера.

Ключевые слова: региональная экономика, мониторинг, кластерные объединения субъектов хозяйствования, промышленно-пищевой кластер.

Gusak V.G. THE ALGORITHM FOR THE CONSTRUCTION OF A REGIONAL MONITORING SYSTEM INDUSTRIAL-FOOD CLUSTER

The paper identified the need for a comprehensive monitoring environment functioning cluster structures in the region. The system of monitoring regional base cluster, which consists of three blocks is proposed. Formed algorithm for monitoring industrial-food cluster region. The scheme monitoring entity, which is part of the regional industrial and food cluster.

Keywords: regional economy, monitoring, cluster associations of economic entities, industrial and food cluster.

Постановка проблеми. Останнім часом проблема залучення інвестицій для промислових кластерів регіону стоїть не настільки гостро, як проблема ефективного їх використання з урахуванням слабких і сильних сторін, потенціалу його подальшого розвитку. Тому спостерігаються випадки, коли привабливі з точки зору капіталовкладень підприємства використовують отримані інвестиційні ресурси неефективно, з великими втратами у вигляді грошових витрат, а також упущеної вигоди. Крім того, відсутня також система інформаційної підтримки реалізації прийнятих управлінських рішень на регіональному рівні та складених на їх основі планів фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Єдиний інформаційний простір, в якому окремі структурні підрозділи й кожен конкретний працівник усвідомлює свою роль у процесі підвищення ефективності виробництва й управління підприємством, дасть змогу регіональним менеджерам здійснювати поставлені стратегічні завдання з найбільшою віддачею й у найкоротші терміни, забезпечуючи конкурентоспроможність кластера на ринках.

На сьогодні стратегічним чинником поступального розвитку регіональної економіки є оцінка стійкості розвитку насамперед промислових кластерів регіону. Макроекономічний регіональний сталий розвиток зумовлюється стійким розвитком суб'єктів господарювання регіону. У стратегічному забезпеченні економічної продовольчої безпеки країни і складових її регіонів основну роль відіграють суб'єкти господарювання промислово-харчового кластеру, оцінка стійкості діяльності й розвитку яких є особливо актуальною. Сталий розвиток регіональної економіки зумовлено комплексною системою показників суб'єктів господарювання регіональних кластерів, що відбивають у динаміці економічне зростання, зміцнення фінансового стану й підвищення ефективності використання всієї сукупності ресурсів.

Отже, необхідність розробки методики поетапної побудови й упровадження комплексної системи моніторингу ефективності діяльності промислово-харчового кластеру регіону в сукупності з оцінкою стійкості його розвитку як основи для прийняття стратегічних управлінських рішень зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновником наукової школи кластерів у світі є М. Портер [1], який визначив основні теоретичні положення щодо всіх етапів розвитку кластерних об'єднань. В Україні найбільші теоретичні здобутки у сфері кластерного розвитку розроблені С.І. Соколенком [2]. Також значні здобутки в теорії кластерів мають такі науковці, як М.П. Войнаренко, А.П. Заєць, Ю.В. Громико, О.І. Мамонова, Г.В. Іванченко, А.Е. Шаститко та інші.

Метою статті є розробка алгоритму побудови регіональної системи моніторингу промислово-харчового кластеру.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки до рівня ефективності господарської діяльності будь-якої комерційної організації або кластерних структур висуваються підвищені вимоги. На сьогодні на перший план вийшла проблема відсутності якісної оцінки потенційно слабких і сильних сторін кластера як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі з метою реалізації виробленої стратегії розвитку. У сформованій ситуації регіональному менеджерові допоможе створення системи моніторингу ефективності функціонування кластера, що враховує специфіку виробництва та його галузеві й регіональні особливості.

Система моніторингу регіонального базового кластера включає в себе кілька блоків залежно від предмета дослідження:

- моніторинг виробничої діяльності;

- моніторинг фінансового стану;
- моніторинг інвестиційної привабливості й результативності вкладень.

Особливий блок являє собою моніторинг показників ефективності функціонування (результатів діяльності) базового кластера і складових його структури суб'єктів господарювання, окремі елементи якого присутні в кожному з перерахованих блоків.

Так, для потенційних інвесторів особливу важливість набирає перший і останній блоки, оскільки при нестабільному фінансовому стані істотно збільшується ризик втрати вкладених коштів, а інвестор обере найбільш привабливе в рейтингу підприємство. Має значення ефективність функціонування суб'єкта господарювання, оскільки низька рентабельність навряд чи приверне інвесторів до вкладення коштів у розвиток кластеру.

Менеджери зацікавлені в максимізації прибутку – основи фінансового ресурсу для подальшого розвитку організації, що припускає підвищення ефективності в усіх напрямах фінансово-господарської діяльності. Природно, що промисловим підприємствам найбільшу увагу слід приділяти моніторингу виробничої діяльності, оскільки саме в цій сфері створюються основні доходи цієї групи суб'єктів господарювання. Узагальнюючи аналіз теоретичних і методичних підходів до створення та проведення системи спостережень за діяльністю суб'єктів господарювання у межах кластера, ми пропонуємо алгоритм проведення моніторингу, який має включати кілька етапів (рис. 1).

1. Підготовчий етап повинен бути здійснений з особливою ретельністю, оскільки якість проведення першого етапу моніторингу багато в чому визначає ефективність отриманих кінцевих результатів і оцінок та вироблених на їх основі рекомендацій з питань прийняття управлінських рішень. Перший крок моніторингу – формування цільових установок. Цілі проведення моніторингу визначають користувачі отриманої в підсумку спостережень інформації:

- органи державної влади за допомогою моніторингу зможуть отримувати всю необхідну інформацію для розробки і здійснення ефективної економічної політики з метою уникнення диспропорцій в економіці, криз;
- інвестори зацікавлені в надійності власних вкладень і високої ефективності проектів;
- для менеджменту суб'єктів господарювання у межах кластера – це виявлення вузьких місць виробництва, які вимагають вживання адекватних заходів, отримання інформації, що дає змогу приймати обґрунтовані рішення, котрі сприяють реалізації можливостей, що відкриваються, і мінімізації можливих ускладнень (проблем), викликаних несприятливою кон'юнктурою ринку, посиленням конкуренції тощо. Також регіональному менеджерові потрібні дані для розробки стратегічних планів розвитку виробництва, поточних бізнес-планів, залучення інвесторів, складання й реалізації інвестиційних проектів.

Водночас з формулюванням цільової спрямованості слід визначитися з конкретними виконавцями моніторингу. Головне, що в справу мають вступити справжні професіонали, які розроблять план реалізації поставлених цілей. Відповідальні особи чи фірма за погодженням із замовниками визначать рівень точності показників і вихідних даних, а також форму звітності, зручну для виконавців моніторингу й доступну та зрозумілу для кінцевих користувачів інформації. При цьому для здійснення контрольних заходів можливо передбачити надання проміжних звітів у процесі реалізації програми моніторингу.

Відповідальні особи або фірма самостійно розроблять перелік завдань, послідовне вирішення яких надасть можливість домогтися поставлених цілей, і визначать план проведення системи моніторингу заходів.

На підготовчому етапі визначаються об'єкти (процеси) дослідження, виявляються характерні риси, перелік базових показників, за якими буде здійснюватися аналіз, а також склад «вихідних» даних.

Загалом за підсумками підготовчої роботи має бути складено план проведення моніторингу, де чітко визначені мета спостереження, вирішувані завдання, необхідна кількість інформації, обсяг робіт і відповідальні особи, ступінь точності результатів і форма висновків.

Рис. 1. Алгоритм моніторингу промислово-харчового кластера регіону

Контроль з боку користувача кінцевої інформації полягає в розгляді й затвердженні плану заходів, поданого аналітиками. Лише після згоди замовника можна переходити до збору даних та їх аналізу.

2. Етап збору й систематизації інформації.

На даному етапі спочатку слід визначити джерела інформації, можливий обсяг зібраних даних і технологію попередньої їх обробки, а також допустиму ступінь достовірності інформації.

Основою отримання інформації для проведення моніторингу служить бухгалтерська та фінансова звітність підприємств, дані внутрішнього управлінського обліку, а також макроекономічні показники, що характеризують стан економіки країни загалом і в регіональному розрізі, ситуацію на ринках товарів і послуг, купівельний попит тощо.

Інформація, акумульована в системі моніторингу, має носити комплексний характер для забезпечення адекватності прийнятих на її основі управлінських рішень щодо економічної ситуації.

При проведенні моніторингу використовується інформація як із зовнішніх, так і з внутрішніх джерел. Зовнішні джерела інформації умовно можна поділити на дві групи: державні й недержавні.

На державному рівні подана інформація про рівень економічного розвитку в цілому, показники інфляції, стан споживчого кошика і платоспроможний попит населення.

На регіональному рівні збирається інформація про фактори розвитку краю, що впливають на діяльність промислових підприємств і сільського господарства як основного постачальника сировини для переробки.

На рівні місцевої влади створюються умови організації земельних та майнових відносин, також встановлюються податкові обмеження на діяльність підприємства.

Недержавні джерела інформації становлять великі бази даних у вільному або обмеженому (платному) доступі, що включають таке:

а) показники, які характеризують стан фінансово-кредитної сфери;

б) динаміку показників товарних ринків;

в) оцінку стану ринку праці: наявність на ринку працівників з необхідними навичками та рівнем освіти.

Така інформація акумулюється переважно у вигляді аналітичних таблиць на сайтах організацій, що проводять цілеспрямовані дослідження окремих секторів економіки або ринків, у мережі Internet.

Важливим елементом є контроль достовірності зібраних даних, який проводиться шляхом:

а) відсіювання неперевірених даних, отриманих з ненадійних джерел інформації;

б) зіставлення показників, отриманих з різних джерел;

в) за внутрішніми джерелами інформації можливе проведення перевірок відповідності поданих даних реальній ситуації (запасам матеріалів, готової продукції на складі тощо).

Якщо рівень достовірності даних, отриманих усередині підприємства, повністю залежить від якості організації документообігу й контролю, то інформація із зовнішніх джерел може бути значно спотворена.

Звіт про вжиті заходи щодо забезпечення затвердженого на першому етапі рівня достовірності зібраних даних варто надати кінцевим користувачам інформації для контролю. Так суттєво підвищується довіра замовника моніторингу до результатів його проведення.

Під час збору інформації слід виявляти найбільш значущі для цілей дослідження показники, які надалі ляжуть в основу аналітичних оцінок. Необхідно визначити, чи є взаємозв'язки між досліджуваними показниками, а в разі їх виявлення, оцінити ступінь дії факторів на аналізовані процеси. З метою економії часу і грошей чинники з незначним впливом слід об'єднати в агрегований показник (у разі відчутного сумарного впливу) або, залежно від передбачуваної точності подальших прогнозів, не враховувати.

Наявні показники (фактори) групуються за видами діяльності підприємства, підгалузей і галузей. Зокрема, можна розбити за напрямами поточної, фінансової та інвестиційної діяльності, а в складі поточної діяльності – за основними видами продукції, робіт, послуг. Галузевий аналіз можна здійснити в розрізі підприємств, які динамічно розвиваються, ефективно функціонують, і кризових, що зазнають фінансові труднощі суб'єктів.

Отже, отримані за результатами проведеного збору, попередньої обробки та контролю показники систематизуються і подаються користувачам у вигляді таблиць, діаграм і графіків, а також попередніх висновків за підсумками їх аналізу. Така інформація – основа для всіх наступних етапів моніторингу, і від її якості безпосередньо залежить обґрунтованість пропонованих далі прогнозів і рекомендацій.

3. Третій етап передбачає свого роду сегментований аналіз окремих напрямів діяльності господарської системи.

Спочатку розраховуються базові показники, що характеризують стан підприємства за окремими напрямами його діяльності. Наприклад, при оцінюванні ефективності виробництва розраховуються показники віддачі від використання наявних у розпорядженні підприємства ресурсів; у системі фінансового моніторингу такими є рентабельність активів, власного й позикового капіталів, а також коефіцієнти фінансової стійкості; при оцінюванні інвестиційної привабливості – рентабельність інвестованих коштів. Аналізуючи зміни даних показників у часі, виявляють характер впливу факторів на кінцеві результати. Всі чинники групуються залежно від тривалості і ступеня впливу, можливості їх регулювання з боку суб'єкта господарювання. Особливу увагу слід приділяти процесам, що спричиняють суттєві (більше ніж на 20%) коливання коефіцієнтів з виходом за встановлені нормативні кордони. Домогтися високого ступеня аналітичності можна, розрахувавши базові показники за окремими видами виробничої діяльності підприємства чи групами активів. Це дасть змогу оцінити внесок кожного сегмента у формуванні доходів суб'єкта господарювання, підтримати стабільність роботи, вказуючи на «вузькі» місця, які потребують вирішення проблеми.

Отже, за підсумками третього етапу користувачам будуть надані окремі звіти за різними напрямами діяльності підприємства, галузі чи промисловості загалом, які містять аналітичні оцінки за сегментами з обґрунтуванням цифровим і графічним матеріалом. Замовники інформації мають можливість за підсумками цього етапу моніторингу прийняти поточні управлінські рішення у межах окремих напрямів діяльності підприємства, галузі, регіону.

4. Четвертий етап – етап комплексного оцінювання об'єкта дослідження з виведенням за підсумками аналізу інтегрального показника, а також оцінюванням сильних і слабких сторін.

На четвертому етапі попередні висновки, отримані за результатами проміжних розрахунків, акумулю-

ються в єдину картину, що характеризує функціонування суб'єкта господарювання у вигляді кількісних і якісних показників. Саме на етапі комплексного оцінювання суб'єкта господарювання на ринку, у регіоні, галузі, на тлі діяльності конкурентів, за рівнем задоволення запитів споживачів, виправдання очікувань інвесторів та акціонерів тощо.

За підсумками четвертого етапу користувачам інформації надається комплексний звіт з наочною ілюстрацією результатів аналізу, що дає змогу сформувати цілісне уявлення про стан об'єкта дослідження.

5. Мета моніторингу – виявлення негативних тенденцій і перспектив для уникнення кризових явищ і максимальної реалізації можливостей розвитку промислово-харчового кластера.

На цьому етапі здійснюється прогнозування результатів подальшої діяльності суб'єктів господарювання кластера в умовах мінливого зовнішнього і внутрішнього середовища.

Надалі стратегічні плани кластера складаються на основі висновків і рекомендацій, отриманих за результатами моніторингу економічного суб'єкта, представленим у зручній наочній формі із зазначенням вузьких місць і переваг порівняно з конкурентами. Тобто, саме на останньому етапі стає можливим приймати рішення довгострокового характеру, що визначають діяльність організації на перспективу.

Одним з основних принципів моніторингу є безперервність спостережень. Отже, поданий алгоритм відображає один цикл моніторингу. Загалом схема проведення моніторингу представлена на рис. 2, де зібрано всі розглянуті вище етапи проведення моніторингу.

Рис. 2. Схема моніторингу суб'єкта господарювання, який входить до складу регіонального промислово-харчового кластера

Висновки. Отже, моніторинг передбачає побудову системи постійних спостережень, аналітичних процедур і вироблення рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень, повторюваних з певною періодичністю. Тим самим забезпечується своєчасність і оперативність надання необхідної інформації.

Одноразове впровадження поданої методики проведення моніторингу в систему регіонального управління промислово-харчовим кластером неможливе. Створення розвиненої системи регіонального моніторингу ефективності господарської діяльності суб'єктом кластера передбачає наявність певної первісної інформаційної бази даних про функціонування всієї сукупності об'єктів дослідження, яка дає змогу провести комплексний ретроспективний аналіз з метою виявлення закономірностей зміни показників діяльності суб'єктів кластера в часі. Отже, необхідно здійснити на рівні регіону попередні підготовчі заходи, що мали характер експрес-діагностики функціонування суб'єктів господарювання промислово-харчового кластера регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. – 207 с.
2. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К. : Логос, 2004. – 848 с.
3. Войнаренко М.П. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. П. Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 31–34.
4. Заец А. Инновационные кластеры станут институциональным механизмом реализации соответствующих инновационных приоритетов / А. Заец // Сайт «Express-release». – [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://express-release.com/release/9968>.
5. Громыко Ю.В. Что такое кластеры и как их создавать? / Ю. В. Громыко // Сайт «О ситуации в России» // Альманах «Восток». – 2007. – № 1(42). – [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.situation.ru/app/j_art_1178.htm>.
6. Кластери як інструмент регіонального розвитку : [Матеріали науково-практичного семінару (м. Феодосія, 16-20 липня 2012 р.)] / За ред. О.І. Мамонової. – Х. : ХарРІ НАДУ, 2012. – 115 с.
7. Іванченко Г.В. Розробка кластерної моделі розвитку регіону: методологічний підхід / Г.В. Іванченко // Ефективна економіка – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2049.
8. Шаститко А.Е. Кластеры как форма пространственной организации экономической деятельности: теория вопроса и эмпирические наблюдения / А.Е. Шаститко // Теория экономических исследований. – 2009. – № 2. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журналу : http://cyberleninka.ru.

УДК 338.45: 658

Доровський О.В.
кандидат економічних наук, здобувач
Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України

Олійник А.Д.
науковий співробітник
Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України

ФАРМАЦЕВТИЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті викладено результати дослідження щодо сучасного стану й тенденцій розвитку фармацевтичної промисловості України. Проведено SWOT-аналіз стану галузі. Зроблено висновок, що сильні сторони та зовнішні можливості незначно, але переважають над слабкими сторонами й зовнішніми загрозами. Теоретично обґрунтовано стратегічні напрями розвитку фармацевтичної промисловості України. Сформульовано передумови їх реалізації.

Ключові слова: фармацевтична промисловість, стан, тенденції, розвиток, пріоритети, стратегія.

Доровский А.В., Олейник А.Д. ФАРМАЦЕВТИЧЕСКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье изложены результаты исследования современного состояния и тенденций развития фармацевтической промышленности Украины. Проведен SWOT-анализ состояния отрасли. Сделан вывод, что сильные стороны и внешние возможности, хоть и незначительно, но преобладают над слабыми сторонами и внешними угрозами. Теоретически обоснованы стратегические направления развития фармацевтической промышленности Украины. Сформулированы предпосылки их реализации.

Ключевые слова: фармацевтическая промышленность, состояние, тенденции, развитие, приоритеты, стратегия.

Dorovskiy O.V., Oliynyk A.D. PHARMACEUTICAL INDUSTRY OF UKRAINE: CURRENT STATUS AND DIRECTIONS OF STRATEGIC DEVELOPMENT

Current status and trends of the pharmaceutical industry in Ukraine study results are set out. SWOT-analysis of the industry status is conducted. A conclusion, that strong sides and external possibilities insignificantly, but prevail above weak sides and external threats, is done. Strategic directions of pharmaceutical industry development in Ukraine are theoretically grounded. Pre-conditions of their realization are formulated.

Keywords: pharmaceutical industry, state, tendencies, development, priorities, strategy.

Постановка проблеми. Одним із найбільш високоприбуткових і швидкозростаючих секторів світової економіки, який посідає особливе місце в економічній системі кожної країни, є фармацевтична галузь. Це зумовлюється соціальною значимістю продукції цієї галузі, високим ступенем державного регулювання номенклатури й обсягів її виробництва, наукоємністю й інвестиційною привабливістю галузі.

Динаміка розвитку світового фармацевтичного ринку протягом останніх 15 років свідчить про те, що виробництво ліків є на сьогодні й залишиться у майбутньому одним з найперспективніших. Основна частина медикаментів (понад 75%), яка надходить на світовий ринок, виробляється у США, Японії, Німеччині, Франції, Великобританії, Швейцарії, Італії та Іспанії. Ці країни є виробниками оригінальних, найбільш ефективних і якісних лікарських засобів, для них характерна висока активність у сегменті R&D. Щорічно в розробці знаходяться сотні препаратів. Так, у 2010 р. в розробці знаходилось 878 лікарських препаратів для лікування раку, 193 – діабету, 303 – для терапевтичного лікування рідкісних захворювань, 237 – серцево-судинних захворювань, 81 – ВІЛ/СНІД. Головними стратегічними завданнями фармацевтичних компаній провідних країн світу є якнайшвидша комерціалізація розроблених лікарських засобів (далі – ЛЗ) шляхом продажу ліцензій або активної збутової політики, здійснення довгострокових вкладень у R&D та розвиток нових технологій.

Згідно із прогнозом такої авторитетної організації, як «IMS Healts», обсяг світового фармацевтичного ринку у 2020 р. може перевищити 1,5 трлн дол. США [1; 2] (рис. 1).

Рис. 1. Обсяг і темпи зростання світового фармацевтичного ринку*

**Складено за даними [1–4]*

Зростанню фармацевтичного ринку сприяє підвищення захворюваності населення майже в усіх країнах світу через посилення впливу техногенних факторів і погіршення екологічної ситуації. Свою роль відіграє нестримне старіння населення в розвинених країнах, на підтримку здоров'я якого необхідні ефективні ліки, а також зростання рівня доходів населення в Китаї, Індії, країнах Східної Європи, що призводить до появи можливості використовувати більш дорогі та якісні лікувальні препарати.

Розуміння проблеми інноваційного стратегічного розвитку фармацевтичної промисловості України, прагнення до її розв'язання в складних умовах, в яких опинилась Україна в результаті проведення АТО, зумовили необхідність підготовки цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підвищення ефективності вітчизняної фармацевтичної галузі присвячено чимало праць вітчизняних учених, зокрема таких як О. Посилкіна (автор методології щодо активізації інноваційно-інвестиційних процесів у фармацевтичному виробництві), О. Заліська (автор методів фармаекономічної оцінки ЛЗ), О. Мех (автор інноваційно-соціальної моделі розвитку фармацевтичної галузі), Ю. Подпружников (автор концепції збереження якості ЛЗ), В. Загорій (автор концептуального підходу щодо проведення реконструкції та модернізації технологічного процесу на фармацевтичних підприємствах), Г. Костюк (автор концепції управління інноваційними проектами й системи моніторингу реалізації інноваційних проектів) та інші [5–7].

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, майже відсутні роботи щодо формування й реалізації стратегій розвитку фармацевтичної галузі країни. Тому залишається низка актуальних проблем, які потребують подальшого дослідження та вирішення.

Мета статті – дослідити тенденції розвитку й позицію фармацевтичної галузі України на внутрішньому та зовнішньому ринках і визначити стратегію її подальшого розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Фармацевтичний ринок України є другим за обсягами виробництва продукції серед пострадянських країн після Російської Федерації. Станом на 01.01.2013 р. Україна займала понад 12% цього ринку, його обсяг досяг 3,9 млрд дол. США, а в 2013 р. – більше ніж 4 млрд дол. США. Середньорічні темпи приросту українського фармацевтичного ринку до 2009 р. були високими (рис. 2).

Рис. 2. Обсяги та темпи приросту фармацевтичного ринку України*

**Складено за даними [2–5]*

Темпи приросту українського фармацевтичного ринку, навіть у післякризовий період, дають змогу зарахувати його до категорії швидкозростаючих. У розрізі класифікації «IMS Health» Україна перебуває в третій підгрупі фармринків, що розвиваються, разом з В'єтнамом, Єгиптом, Пакистаном і Уругваєм.

Український ринок включає в себе виробничі потужності з випуску готових лікарських засобів і виробів медичного призначення; повноцінну логістичну систему; оптовий і роздрібний продаж продукції через аптечні мережі; експорт та імпорт фармацевтичної продукції.

У загальному обсязі продажів лікарських препаратів найбільша питома вага за підсумками 2013 року, як і у минулі періоди, припадала на міста Київ, Донецьк, Дніпропетровськ, Харківську область, а також на Автономну Республіку Крим та Одеську область.

Структура ринку подана госпітальним і роздрібним (аптечні мережі) сегментами (рис. 3).

Рис. 3. Структура фармацевтичного ринку України

Від загального обсягу продажів в Україні ЛЗ на госпітальний сегмент українського ринку припадає не більше ніж 10–15%. Необхідно зазначити, що розвиток госпітального сегмента значною мірою залежить від якості виконання державних цільових програм розвитку й підтримки системи охорони здоров'я країни.

У розрізі цінових сегментів ЛЗ за підсумками 2013 р. на низький та середній сегменти (за вартістю ЛЗ) припадало, як і у попередні роки, близько 87% загального обсягу реалізації (у натуральному вимірі) [8]. Така ситуація є характерною для країн з низьким рівнем розвитку медицини, зокрема системи діагностики, медичного страхування тощо.

Протягом останніх років фармринок України загалом характеризувався достатньо стабільними темпами зростання. Але рівень споживання лікарських засобів на душу населення в Україні залишається досить низьким порівняно з європейськими країнами. У загальній структурі витрат домогосподарств України витрати на медичні препарати посідають 5–6 місце (близько 75-80 дол. США на рік).

Українські підприємства-виробники ЛЗ поступово збільшують обсяги поставки готової продукції на експорт. За результатами 2013 р., експорт готових лікарських засобів вітчизняного виробництва становив близько 251,5 млн дол. США (+3,3% порівняно з 2012 р.).

Географія експортних поставок в останні роки майже незмінна: більша частина продукції поставляється у країни СНД (Узбекистан, РФ, Казахстан, Білорусь, Азербайджан). Концентрація експорту фармацевтичної продукції українського виробництва до країн СНД пов'язана з дією жорсткої системи контролю якості продукції на європейських ринках, а також з обов'язковою наявністю у виробників відповідних GMP сертифікатів. Найбільшими українськими виробниками, які експортують свою продукцію, є такі компанії, як ПАТ «Фармак», Корпорація «Артеріум», Корпорація «Здоров'я», ПАТ НВЦ «Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод», Фармацевтична компанія «Дарниця» та інші виробники [8].

Виходу фармацевтичної продукції України на зовнішній ринок заважає відсутність сучасних технологій виготовлення ЛЗ, брак коштів на реконструкцію виробництва. Сучасними технологіями виробництва зараз володіє незначна частина вітчизняних підприємств. На початок 2013 р. за стандартом GMP міжнародного рівня працювало 17 підприємств із 114 або 15% від загальної їх кількості. Вказаному стандарту на підприємствах відповідають лише окремі ділянки виробництва. Кількість таких ділянок збільшилась незначно: із 20% у 2008 р. до 35% на початок 2013 р.

Упровадження GMP на конкретному підприємстві здійснюється, за різними оцінками, протягом двох-п'яти років залежно від компетентності персоналу й обсягу інвестицій (у середньому, 6-10 млн дол. США). Обсяги інвестицій у реконструкцію виробництв у фармацевтичній галузі за системою GMP, яка із рекомендованої стала обов'язковою, потребує не менше ніж 15 млрд дол. США [9].

Значні проблеми існують в українській фармації з сировинною базою. Дослідження рейтинговим агентством «Кредит-Рейтинг» динаміки розвитку галузі свідчать, що структура сировинної бази українських підприємств-виробників, як і у минулі роки, залишається залежною від імпортних постачань основної сировини й матеріалів, що прив'язує як структуру собівартості, так і рівень відпускних цін до коливань курсу національної валюти відносно долара та євро. Сировина та матеріали українського виробництва представлені переважно допоміжними матеріалами [8].

Траєкторія стратегічного розвитку фармації України має визначатись на підставі системного й ситуаційного підходів з врахуванням екзогенних та ендогенних факторів впливу, зважаючи на специфіку сучасного стану всієї економіки України. У цих умовах необхідно використовувати технологію поетапної розробки стратегії розвитку фармацевтичної галузі України.

Виробничий потенціал і можливості розвитку фармацевтичної галузі країни оцінено за методикою SWOT-аналізу, який за своєю сутністю є діагнозом стартових умов для розвитку галузі.

Стратегічна матриця SWOT-аналізу наукоємної та високотехнологічної фармацевтичної галузі України подана в табл. 1.

Важливість кожного з факторів оцінено на рівні п'яти балів, виходячи з їх значимості та недопущення суб'єктивного заниження/завищення сильних і слабких сторін, зовнішніх можливостей та загроз.

Виходячи з проведеного SWOT-аналізу, можна констатувати, що сильні сторони й зовнішні можливості фармацевтичної галузі України хоч і незначно, але переважають над слабкими сторонами і зовнішніми загрозами, що дає змогу сформувати мету та основні напрями здійснення коротко-, середньо- й довгострокової стратегій розвитку фармації України.

Головна мета короткострокової стратегії (2014–2016 рр.) – розширення номенклатури продукції та збільшення обсягів виробництва ЛЗ, які раніше надходили з Російської Федерації.

Головна мета середньострокової стратегії (до 2020 р.) розвитку фармацевтичної галузі України – цілеспрямоване створення імпортозаміщуючих фармацевтичних і біотехнологічних виробництв відповідно до міжнародних стандартів GMP для забезпечення якості ЛЗ на всіх етапах виробництва – від закупівлі сировини, матеріалів і їх контролю (через валідацію та щільний моніторинг технологічного процесу) до перевірки якості кінцевого продукту й контролю першого етапу дистрибуції.

Тенденція до імпортозаміщення у фармацевтичній галузі України зараз слабко виражена. Активної політики імпортозаміщення, прийнятої на озброєння в інших країнах пострадянського простору (Білорусь, Казахстан, РФ), уряд України не проводить. Процеси імпортозаміщення спостерігаються, в основному, в госпітальному сегменті. Тут превалюють препарати українського виробництва, що акумулюють до 87% обсягу госпітальних закупівель у натуральному й більше ніж 50% – у грошовому вираженні [10].

Головною метою довгострокової стратегії розвитку фармації (до 2030 р.) є створення підприємств нового покоління з виробництва фармацевтичних субстанцій і готових лікарських форм (синтетичних лікарських засобів, наноструктурованих форм ЛЗ на основі клітинних біотехнологій), а також досягнення до 2030 р. 90% рівня виробництва всіх необхідних за класами хвороб вітчизняних ЛЗ.

Реалізація стратегій розвитку фармацевтичної галузі України вимагає прийняття нової програми розвитку фармацевтичної галузі країни, нової редакції Закону України «Про лікарські засоби», «Етичного кодексу фармацевтичних працівників», перегляду інших нормативно-правових актів, зокрема щодо вимог до виробництва ЛЗ, системи реалізації, реєстрації, контролю якості та контролю за рекламою і просуванням ЛЗ тощо.

Таблиця 1

Стратегічна матриця SWOT-аналізу наукоємної та високотехнологічної фармацевтичної галузі України

Актив	Рівень важливості фактора	Пасив	Рівень важливості фактора
І. Сильні сторони		І. Слабкі сторони	
Наявність усього асортименту основної фармацевтичної продукції	5	Недостатній обсяг експорту продукції	5
Місткий внутрішній ринок	5	Невідповідність окремих виробництв ЛЗ міжнародному стандарту GMP	5
Присутність на зовнішньому ринку	5	Відсутність брендових препаратів, слабкість R&D	5
Наявність наукової та освітньої підготовки бази	5	Недостатність кредитних ресурсів	5
Значний досвід виготовлення ЛЗ	5	Недостатність сучасних технологій	5
Наявність кваліфікованих кадрів	5	Залежність від імпорту сировини та пакувальних матеріалів	5
Разом І розділ (С)	30	Разом І розділ (Сл)	30
ІІ. Зовнішні можливості		ІІ. Зовнішні загрози	
Розширення зовнішнього ринку	5	Різке подорожчання імпортної сировини для виготовлення ЛЗ	5
Розробка інноваційних видів ЛЗ	5	Висока конкуренція з боку країн СНД та інших країн світу	5
Розширення асортименту ЛЗ	5	Введення в експлуатацію нових сучасних потужностей у країнах СНД з метою заміщення імпорту	5
Підвищення потужностей виробничої бази провідних фармацевтичних підприємств України	5	Збільшення обсягів імпорту фармацевтичної продукції з інших країн світу	5
Створення технопарків з розробки інноваційних ЛЗ	5		
Разом ІІ розділ (М)	25	Разом ІІ розділ (З)	20
Баланс	+5		

Передумови реалізації стратегії розвитку фармацевтичної промисловості України вимагають також оптимізації нормативно-правового регулювання діяльності підприємств фармацевтичної галузі; залучення іноземних інвестицій у вітчизняну фармацевтичну галузь; створення державної системи інноваційно-технологічного аудиту у фармацевтичної галузі з метою виявлення проблем у технологіях виробництва ЛЗ; державного сприяння просуванню фармацевтичної продукції на ринки країн Азії та Африки; державної підтримки створення кластерних структур у фармації країни.

У процесі залучення міжнародних інвестицій у фармацевтичну галузь України, розвиток її інфраструктури, у сегмент R&D важливим аспектом є формування певних умов, які будуть цікаві й перспективні як для міжнародних компаній, так і для локальних виробників. Так, створення реальних преференцій у галузі охорони здоров'я в Україні відкриє нові можливості для учасників фармацевтичного ринку й сприятиме інтеграції української фармацевтичної галузі у світовий простір.

Перспективи подальшого розвитку українського фармацевтичного ринку залежать від удосконалення виробничої бази галузі; державної підтримки власного виробника; доходів населення й можливості у зв'язку із цим оплачувати ЛЗ високо- і середньовартісного сегмента; державної політики імпортозаміщення ЛЗ; політики держави з компенсації населенню певної частини вартості ЛЗ (реімбурсація) і державних закупівель; прийняття регуляторних актів у сфері охорони здоров'я й фармації, національного формуляра ЛЗ, переліків життєво необхідних і важливих ЛЗ для лікування важких і рідкісних захворювань тощо.

Спад доходів у 90% населення України у зв'язку з проведенням АТО у двох великих за кількістю населення регіонах на сході країни дає змогу стверджувати, що це призведе до збільшення обсягів споживання ЛЗ низьковартісного сегмента, появи значних обмежень щодо компенсації населенню певної частини вартості ЛЗ тощо.

Висновки із проведеного дослідження. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

По-перше, фармацевтична галузь України є найважливішою складовою соціально-економічної безпеки країни. Від її розвитку в напрямі задоволення потреб населення в якісних вітчизняних ЛЗ залежить здоров'я соціуму загалом і робочої сили зокрема, зростання продуктивності праці й відбудова економіки країни після закінчення АТО.

По-друге, сучасний стан фармацевтичної галузі України є задовільним, але вимагає розробки стратегії її подальшого розвитку на період 2020–2030 рр.

По-третє, зважаючи на специфіку стану всієї економіки України у зв'язку з проведенням АТО й зосередженням майже всіх коштів у військово-промисловому комплексі, необхідно поетапно реалізувати стратегію розвитку фармацевтичної галузі України, виходячи із коротко-, середньо- та довгострокового термінів її здійснення.

По-четверте, зважаючи на невідповідність багатьох виробництв ЛЗ міжнародному стандарту GMP та іншим, галузь потребує інвестиційних надходжень для впровадження сучасних технологій виробництва лікарських засобів на всіх фармацевтичних підприємствах України з метою збільшення обсягів вітчизняної продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кондратьев В.Б. Глобальная фармацевтическая промышленность В.Б.Кондратьев – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.perspektivy.info/rus/ekob/globalnaja_farmacevticheskaja_promyshlennost_2011 -07-18.htm.
2. Фармрынок: буря перемен. Альтернативы территориальной экспансии – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://recept.znate.ru/pars_docs/refs/9/8249/8249.pdf.
3. Лин А.А. Фармацевтический рынок: фундаментальные особенности / А.А. Лин, С.В.Соколова// Проблемы современной экономики. – 2012. – № 2(42) – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4118.
4. Тенденции развития мирового фармацевтического рынка – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.eabr.org/r/research/publication/today/index. php?id_4=33620.
5. Посилкіна О.В. Інноваційно-інвестиційний розвиток фармацевтичного виробництва: проблеми фінансового забезпечення. – Х. : Вид-во НФАУ: Золоті сторінки, 2002. – 528 с.
6. Заліська О.М. Теоретичні основи та практичне використання фармакоекономіки в Україні (докт. дис.). – Львів, 2004.
7. Мех О.А. Інноваційно-соціальні аспекти розвитку фармацевтичної галузі України : [монографія] / О. А. Мех. – К., 2008. – 408 с.
8. Огляд фармацевтичного ринку України за 2013 рік. / Рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2014/10.04.2014/Pharma_2013.pdf.
9. Последние новости на фармацевтическом рынке Украины – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://medpharmconnect.com/Ukrainian_market/Ukrainian_Pharmaceutical_Market.htm.
10. Фармацевтический рынок Украины – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://medpharmconnect.com/Ukrainian_market/Ukrainian_Pharmaceutical_ Market.htm.

УДК 330.332

Дронова Т.С.
аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці
Дніпропетровської державної фінансової академії

ІНВЕСТИЦІЇ – ВАЖЛИВИЙ ВКЛАД У ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена аналізу використання людського капіталу в аграрних підприємствах Полтавської області. Досліджено вплив окремих чинників на ефективність його використання. Доведено важливість інвестицій у людський капітал.
Ключові слова: людський капітал, інвестиції, мотивація, заробітна плата, освіта, SWOT-аналіз.

Дронова Т.С. ИНВЕСТИЦИИ – ВАЖНЫЙ ВКЛАД В ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПОЛТАВСКОЙ ОБЛАСТИ
Статья посвящена анализу использования человеческого капитала в аграрных предприятиях Полтавской области. Исследовано влияние отдельных факторов на эффективность его использования. Доведено важность инвестиций в человеческий капитал.
Ключевые слова: человеческий капитал, инвестиции, мотивация, заработная плата, образование, SWOT-анализ.

Dronova T.S. INVESTMENT – AN IMPORTANT CONTRIBUTION TO HUMAN CAPITAL AGRICULTURAL ENTERPRISES POLTAVA REGION
This article analyzes the use of human capital in the agricultural enterprises of Poltava region. The influence of certain factors on the efficiency of its use. Proven the significance of investment in human capital.
Keywords: human capital, investment, motivation, salary, education, SWOT-analysis.

Постановка проблеми. У сільськогосподарських підприємствах Полтавської області набувають важливого значення заходи щодо покращення характеристик людського капіталу й ефективності його використання. В умовах сучасного розвитку економіки якість і повнота його використання визначають рівень соціально-економічного розвитку досліджуваної області у майбутньому. Забезпечення підприємств висококваліфікованими кадрами – основне завдання на сьогодні. Це спричинено тим, що зростає роль людей у забезпеченні конкурентоспроможності галузі сільського господарства, нестримно поширюються інформаційні технології, тривалий кризовий стан у країні тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню та вивченню людського капіталу присвячена увага таких відомих учених, як О.П. Грішнова, Л.С. Тартична [1], А.В. Кудлай [2], О.М. Чечель [3], М.О. Савченко [4], В.Ф. Горячук [5] та інші.

На нашу думку, питання вивчення проблеми формування, збереження й використання людського капіталу на підприємствах сільського господарства в умовах перехідної економіки є найменш вивченим, тому необхідно більш детальніше дослідити це питання.

Постановка завдання. Проаналізувати використання людського капіталу в аграрних підприємствах Полтавської області. Дослідити вплив окремих чинників на ефективність його використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку сільськогосподарських підприємств все більшого значення набувають макро- та мікроекономічні показники щодо дослідження діяльності персоналу.

Потребує більш детального вивчення економічний розвиток сільськогосподарських підприємств Полтавської області. Тому ми провели SWOT-аналіз використання людського капіталу, при цьому оцінювались сильні, слабкі сторони, можливості й загрози (табл. 1).

Згідно з наведеною таблицею, можемо зробити висновки, що результатом ефективного використання людського капіталу в аграрних підприємствах Полтавської області є сильні сторони. Сільськогосподарські підприємства для подальшого розвитку мають певні можливості. Проте наявні слабкі сторони, які потребують доопрацювання, удосконалення, покращення. Але найбільш важливими й такими, що викликають занепокоєння, стали загрози. Необхідно підвищити ефективність використання основних фондів, збільшити енергетичні потужності, покращити умови праці, зменшити плинність кадрів і рівень безробіття.

Таблиця 1

SWOT-аналіз використання людського капіталу в аграрних підприємствах Полтавської області

Сильні сторони	- зростання продуктивності праці - достатній рівень технічної оснащеності - молоді працівники на підприємствах	- удосконалення мотиваційного механізму - зростання урожайності сільськогосподарських культур - затвердження програми розвитку сільського господарства Полтавської області	Можливості
Слабкі сторони	- низький рівень оплати праці - низький рівень кваліфікації - зменшення кількості працівників аграрної сфери - непрестижність сільськогосподарських професій	- неналежні умови праці - низька ефективність використання основних фондів - висока плинність кадрів - зменшення енергетичних потужностей - занепад тваринницької галузі - збільшення рівня безробіття - несприятлива демографічна ситуація	Загрози

Досягти ефективного використання людського капіталу можливо лише завдяки інвестуванню в нього. С.Л. Брю і К.Л. Макконнелла вважають: «Інвестиції в людський капітал – це будь-яка дія, яка підвищує кваліфікацію і здібності й тим самим продуктивність праці працівників. Витрати, які сприяють підвищенню чиєї-небудь продуктивності, можна розглядати як інвестиції, оскільки поточні витрати здійснюються з тим розрахунком, що ці витрати будуть багато разів компенсовані в майбутньому» [4].

Інвестиції в людський капітал мають ряд особливостей, що відрізняють їх від інвестицій у фізичний капітал:

– віддача від інвестицій у людський капітал безпосередньо залежить від строку життя його носія (від тривалості працездатного періоду);

– людський капітал не тільки схильний до фізичного й морального зношування, а й здатний накопичуватися в процесі свого використання;

– у міру збільшення накопиченого обсягу інвестицій у людський капітал їхня віддача підвищується до певної межі, обмеженої верхньою межею активної трудової діяльності (активного працездатного віку), а потім поступово знижується;

– не всякі інвестиції в людину можуть бути визнанні вкладеннями в людський капітал. Наприклад, витрати, пов'язані з кримінальною діяльністю, не є інвестиціями в людський капітал, оскільки суспільно недоцільні та шкідливі для нього;

– характер і види вкладень у людину зумовлені історичними, національними й культурними особливостями та традиціями;

– порівняно з інвестиціями в інші форми капіталу інвестиції в людський капітал є найбільш вигідними як з погляду окремої людини, так і з погляду всього суспільства;

– поза залежністю від джерел інвестицій формування й використання людського капіталу переважно контролює сам власник.

– інвестиції у формування та розвиток людського капіталу відрізняє високий ступінь ризику, набагато більший, ніж для фізичного капіталу. Це зумовлено тим, що період, після якого починається віддача від інвестицій у людський капітал, може досягати двадцяти й більше років, водночас для фізичного капіталу цей показник значно менший [5].

Інвестиціями вважаються будь-які заходи, що здійснюються для підвищення продуктивності праці, тому слід виокремити систему чинників, які підвищують ефективність використання людського капіталу в сільськогосподарських підприємствах. Їх поділено на 3 великі групи: кадрові, матеріально-технічні й економічні (рис. 1).

Зростанню ефективності праці робітників сприяє підвищення рівня освіти. Саме освіта покращує якість, підвищує рівень і запас знань працівників. Це дає змогу їм здійснювати таку трудову діяльність, результати якої оцінюються як високі. За допомогою одержання нових знань підвищується продуктивність праці. Робота висококваліфікованих працівників найбільше впливає на темпи економічного зростання. Якщо сільськогосподарські підприємства будуть фінансувати навчання, підготовку, перепідготовку співробітників, то зможуть розраховувати на те, що працівники самі зможуть вирішувати складні проблеми, легше пристосовуватись до нововведень, активно братимуть участь у виробництві, матимуть вищий рівень ініціативи, будуть готовими професійно застосовувати отримані знання та навички.

У підвищенні ефективності використання людського капіталу важливу роль має покращення умов праці. Цієї мети можна досягти, удосконаливши механізацію сільськогосподарського виробництва. Зниження впливу шкідливих речовин у повітрі виробничих приміщень, вібрації, шумів, запиленості, покращення освітлення сприятиме ефективному використанню персоналу, а отже, підвищенню продуктивності праці.

Значну роль у ефективному використанні людського капіталу відіграє мотивація сільськогосподарської праці у вигляді винагороди – заробітної плати. Науковці рекомендують підвищувати грошову винагороду лише тим працівникам, які мають вищу освіту, оволоділи новими навичками. Проте, слід зауважити, що необхідно також використовувати нематеріальну мотивацію працівників. Потрібно враховувати потреби працівника і, згідно з ними, використовувати відповідні засоби мотивації.

Щоб якісніше забезпечити підприємства підготовленими працівниками, потрібно сформувати кадровий резерв. Ці працівники змогли б у разі потреби виконувати не лише свою роботу, а й працювати на суміжних напрямах. Для підприємства наявність кадрового резерву матиме позитивні наслідки: знизяться витрати на підбір і адаптацію нових працівників, підвищиться нематеріальна мотивація персоналу, що сприятиме їхньому утриманню на підприємстві.

Рис. 1. Способи підвищення ефективності використання людського капіталу

Досить актуальним є питання про вирішення проблеми престижності та привабливості сільськогосподарської праці. Один із методів вирішення цього питання – використання сучасних технологій і техніки, високопродуктивних машин, механізація та автоматизація виробництва тощо. Необхідними заходами покращення ситуації на селі є розвиток соціально-побутової сфери: забезпечення житлом, медичне обслуговування, надання комунальних послуг, прокладання й ремонт доріг та інше. Слід також підвищити рівень оплати праці сільськогосподарських працівників. За даними статистики [6], заробітна плата в галузі сільського господарства значно нижча (2988 грн), ніж у інших галузях (промисловість 3725 грн, будівництво 3639 грн).

Слід розглянути ще один із способів підвищення ефективності використання людського капіталу – зменшення плин-

ності кадрів. По-перше, необхідно покращити умови праці, організацію праці, виробництва. По-друге, налагодити соціально-трудові стосунки в колективі. По-третє, удосконалити систему управління, стиль керівництва, систему професійного просування, мотиваційний механізм.

Забезпечення ефективного функціонування аграрної сфери залежить від покращення матеріально-технічної бази. При виробництві техніки слід брати приклад у закордонних виробників. Потрібно більше виробляти власної техніки та зменшити до мінімуму закордонні поставки.

Необхідною умовою удосконалення ефективного використання людського капіталу є стабільність зайнятості й гідної оплати праці. Забезпечення персоналу постійною роботою – одне із основних завдань керівництва. Постійна робота дає працівникам упевненість у завтрашньому дні. Для керівництва це гарантія того, що не потрібно шукати нових працівників і зазнавати додаткові витрати на їх адаптацію. Щодо заробітної плати, то її рівень має бути не менше, ніж на промислових підприємствах. Необхідно вдосконалити систему матеріальної мотивації: ввести премії, надбавки, доплати тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Інвестування в людський капітал – одне з основних завдань для керівництва підприємств аграрної сфери. Адже, завдяки вкладенням у персонал, можливо досягти ефективнішого використання людського капіталу. Порівнюючи людський капітал з іншими формами капіталу, можна впевнено визначити, що людський найбільш вигідний. Він приносить значно більший економічний ефект, ніж інші види капіталу.

Не зважаючи на те, що економіка сільськогосподарських підприємств Полтавської області має досить високий рівень накопиченого людського капіталу, ефективність його використання порівняно невисока. Це відображено у проведеному SWOT-аналізу, де виявлені слабкі сторони та загрози у використанні людського капіталу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грішнова О., Тартична Л. Економічна природа і значення категорії людський капітал / О. Грішнова, Л. Тартична // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 7. – С. 33–37.
2. Кудлай А.В. Управління людським капіталом: Дис. … канд. екон. наук / А.В. Кудлай. – Харків, 2004. – 228 с.
3. Чечель О.М. Інвестування у розвиток людини як пріоритетний напрям формування людського капіталу / О.М. Чечель // Економіка та держава. – 2010. – № 3. – С. 86–88.
4. Савченко М.О. Теоретический базис категории «человеческий капитал». – Самар: Экономическое образование, 2005. – 240 с.
5. Горячук В.Ф. Інвестиції в людський капітал та віддача від них / В.Ф. Горячук // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 1(2). – С. 34–39.
6. Головне управління статистики у Полтавській області – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.poltavastat.gov.ua/.

УДК 332.122:338.47

Лифар В.В.
доктор економічних наук,
завідувач кафедри маркетингу
Запорізького національного технічного університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ВИКОРИСТАННЯ ТРАНЗИТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Стаття присвячена розкриттю змісту забезпечувальних програм регіональної стратегії використання транзитного потенціалу регіону, а саме: програми транспортної кластеризації і програми розвитку транспортно-логістичної інфраструктури. У роботі обґрунтовано передумови й можливості створення мережі транспортно-логістичних центрів, запропоновано організаційно-функціональну структуру транспортно-логістичного центру.

Ключові слова: забезпечувальна програма, транзитний потенціал регіону, транзитний вантаж, перевезення, транспортна кластеризація, транспортно-логістична інфраструктура.

Лыфарь В.В. ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРАНЗИТНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА

Статья посвящена раскрытию содержания обеспечивающих программ региональной стратегии использования транзитного потенциала региона, а именно: программы транспортной кластеризации и программы развития транспортно-логистической инфраструктуры. В работе обоснованы предпосылки и возможности создания сети транспортно-логистических центров, предложена организационно-функциональная структура транспортно-логистического центра.

Ключевые слова: обеспечивающая программа, транзитный потенциал региона, транзитный груз, перевозка, транспортная кластеризация, транспортно-логистическая инфраструктура.

Lyfar V.V. PROVIDING OF THE REGIONAL MARKETING STRATEGY OF REGION TRANSIT POTENTIAL USE

The article is dedicated to the maintenance opening of the regional strategy providing programs of region transit potential use, namely program of a transport clusterization and program of transport-logistic infrastructure development. Pre-conditions and possibilities of transport-logistic centers network creation are substantiated in this investigation, the organizationally-functional structure of transport-logistic center is offered.

Keywords: providing program, region transit potential, transit load, transportation, transport clusterization, transport-logistic infrastructure.

Постановка проблеми. Територія України та її регіонів зокрема володіє достатнім транзитним потенціалом, який на сьогодні не використовується належним чином. Насамперед це пов'язано з відсутністю стратегії ефективного використання транзитного потенціалу на регіональному рівні, яка дозволила б розвивати одну з пріоритетних галузей економіки держави – транспортний комплекс. Транспорт є невід'ємною складовою суспільного виробництва, яка формує економічні зв'язки між підприємствами, забезпечує обмін продукцією й перевезення пасажирів. Ефективно використовуючи транспортну інфраструктуру регіонів, можливо підвищити рівень транспортного обслуговування, розвивати ринок транзитних послуг, спрямовуючи отримані кошти на соціально-економічний розвиток регіону. У свою чергу, це потребує впровадження інноваційних форм використання транзитного потенціалу, модернізації транспортної системи, удосконалення організації управління в сфері транспортної діяльності з урахуванням потреб маркетингового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських учених, котрі займалися питаннями розвитку транзитного потенціалу, слід зазначити Д.К. Прейгера (вивчав проблеми реалізації транзитного потенціалу України [1]), Н.А. Мікула (досліджувала формування транскордонних кластерів [2]), Ю.В. Макогона (аналізував перспективи розвитку транзитного потенціалу України [3]), К.В. Солянніка (досліджував проекти розвитку транзитного потенціалу, що реалізуються у межах транспортної стратегії України [4]), О.В. Мініну (виокремила регіональні особливості нарощування транзитного потенціалу [5]). Проблеми розвитку транспортно-логістичної інфраструктури набули висвітлення у працях Є.В. Крикавського [6], Н.І. Чухрай [7], Р.Р. Ларіної [8].

Постановка завдання. На основі вищезазначеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в розкритті змісту й передумов реалізації забезпечувальних програм регіональної маркетингової стратегії використання транзитного потенціалу регіону (далі – ТПР).

Виклад основного матеріалу дослідження. У попередніх дослідженнях автором сформульовано загальну стратегічну мету ефективного використання ТПР – досягнення європейського рівня транспортного обслуговування транзитних перевезень у регіоні. Для виконання поставленої цілі потрібна відповідна регіональна маркетингова стратегія використання ТПР, яку визначено як територіально-галузеву стратегію. Однак для її реалізації необхідні певні допоміжні (забезпечувальні) програми. Які такі програми обрано програму транспортної кластеризації, програму розвитку транспортно-логістичної інфраструктури, програму формування трудового потенціалу.

Теоретичною основою авторського обґрунтування вибору програми транспортної кластеризації і програми розвитку транспортно-логістичної інфраструктури стала оцінка експертів щодо інноваційних форм використання ТПР, отримана в результаті проведеного опитування експертів. Експертами були представники регіональних і міських органів виконавчої влади Запорізької області. В Анкеті «Форми ефективного використання транзитного потенціалу регіону» для оцінювання було запропоновано три форми ефективної реалізації ТПР: створення транспортних кластерів; використання механізмів державно-приватного партнерства, серед них концесійних моделей; організація мережі регіональних транспортно-логістичних центрів. Найбільшу середньоарифметичну оцінку отримали організація регіональних транспортно-логістичних центрів – 5 балів, створення транспортних кластерів – 4,8 балів. Підставою для вибору програми формування трудового потенціалу стала пріоритетність цього напряму в регіональній соціальній політиці.

Для формування забезпечувальних програм необхідно визначити провідний вид транспорту в регіоні, тобто той, який є найбільш задіяним у перевезеннях і переробці прохідного та внутрішнього (експортно-ім-

Таблиця 1

Обсяги перевезень і переробки транзитних вантажів в Запорізькій області (тис. т)

Вид вантажу / Вид транспорту	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	Основний вид транспорту
1. *Вугілля*	884,8	754,2	677,9	1068,2	1157,1	759,7	532,4	морський
морський	812,7	691,0	669,9	1061,1	1133,2	723,3	505,2	
у т.ч. прохідний транзит	158,4	23,9	5,9	73,7	47,4	21,5	10,6	
внутрішній транзит	654,3	667,1	664,0	987,4	1085,8	701,8	494,6	
річковий	57,8	46,3	-	-	15,1	20,9	-	
залізничний	14,3	16,9	8,0	7,1	8,8	15,5	27,2	
2. *Чорні метали*	5413,3	4615,4	3417,4	3342,7	3811,6	3709,8	3800,0	залізничний
морський	537,9	308,4	225,0	-	140,0	135,3	340,8	
у т.ч. прохідний транзит	1,5	-	-	-	1,2	-	-	
внутрішній транзит	536,4	308,4	225,0	-	138,8	135,3	340,8	
річковий	307,7	295,8	64,6	46,7	71,3	70,8	463,1	
залізничний	4567,7	4011,2	3127,8	3296,0	3600,3	3503,7	2996,1	
3. *Будівельні матеріали*	4919,5	3758,8	2030,8	2569,3	3697,5	3795,9	4131,5	залізничний
морський	293,6	384,4	171,5	286,7	98,9	177,9	96,1	
у т.ч. прохідний транзит	58,0	78,5	13,2	26,9	-	44,6	11,2	
внутрішній транзит	235,6	305,9	158,3	259,8	98,9	133,3	84,9	
річковий	74,8	10,9	11,5	19,9	20,9	8,2	-	
залізничний	4551,1	3363,5	1847,8	2262,7	3577,7	3609,8	4035,4	
4. *Зернові*	475,8	1138,6	1057,3	792,8	744,6	801,1	865,0	морський
морський	198,5	444,2	495,7	410,6	433,9	520,9	642,7	
у т.ч. прохідний транзит	40,3	20,4	3,0	14,3	32,0	6,2	-	
внутрішній транзит	158,2	423,8	492,7	396,3	276,2	514,7	642,7	
залізничний	277,3	694,4	561,6	382,2	310,7	280,2	222,3	
5. *Руда*	5126,3	4996,6	4393,4	4545,0	4638,9	4507,7	4519,9	залізничний
морський	132,2	216,7	-	-	78,0	-	2,5	
у т.ч. прохідний транзит	24,4	122,4	-	-	29,6	-	-	
внутрішній транзит	107,8	94,3	-	-	48,4	-	2,5	
річковий	529,6	374,1	13,6	24,3	28,8	6,1	10,3	
залізничний	4464,5	4405,8	4379,8	4520,7	4532,1	4501,6	4507,1	

портні потоки) транзиту. Для цього потрібно проаналізувати статистичні дані Запорізької митниці щодо транзитних вантажів за товарною номенклатурою і виокремити ті товари, на які припадають найбільші обсяги за останні роки. Потім обсяги цих товарів необхідно зіставити з даними офіційної статистики регіону стосовно обсягів перевезень вантажів видами транспорту, що дасть змогу чітко визначити, на який вид транспорту припадають найбільші обсяги перевезень транзитних вантажів.

Аналіз статистичних даних Запорізької митниці протягом 2007–2013 рр. свідчить, що доцільно сконцентрувати увагу на транзитних потоках таких вантажів, як зернові, чорні метали, руда, вугілля, будівельні матеріали. Аналіз статистичних даних Головного управління статистики Запорізької області виявив, що для перевезення й переробки цих вантажів використовується морський, річковий і залізничний транспорт. У таблиці 1 подано обсяги перевезень та переробки зазначених вантажів. Найбільша частка серед транзитних вантажів припадає на чорні метали, руду й будівельні матеріали. Результати аналізу даних таблиці 1 свідчать про те, що обсяги внутрішнього транзиту значно переважають обсяги прохідного транзиту. У перевезеннях і переробці вантажів річковим транспортом узагалі відсутній прохідний транзит. Динаміка обсягів надає можливість стверджувати, що в перевезеннях вугілля перше місце посідає морський транспорт, а в перевезеннях чорних металів, будівельних матеріалів, руди та зернових – залізничний транспорт.

Отже, можна стверджувати, що в Запорізькій області провідним видом транспорту в перевезенні транзиту є залізничний транспорт. Визначення провідного виду транспорту в регіоні також необхідно для подальшого формування центру транспортного кластера.

Запропонована як забезпечувальна програма транспортної кластеризації має на меті саме створення транспортного кластера, концептуальні положення якого обґрунтовано в попередніх дослідженнях автора [9]. Переваги кластерного підходу передбачають багато українських учених (І.І. Ярема [10], Н.А. Мікула [2], В.І. Дубницький [11]), концентруючи свої дослідження на кластерних моделях у різних галузях і доводячи, що саме цей підхід сприятиме становленню конкурентоспроможної регіональної економіки.

Обґрунтовані особливості транспортної інфраструктури є обов'язковими при розробці програм її розвитку. При цьому слід зауважити, що під час розробки заходів щодо розвитку регіональної транспортної інфраструктури неодмінною складовою цих процесів є інвестиційна, результатом якої є створення певних об'єктів транспортного комплексу. Зокрема, це стосується транспортно-логістичних центрів, яких на сьогодні в Запорізькій області немає. Тому на перший план виходить наступна забезпечувальна програма – програма транспортної логістизації, яка передбачає створення мережі транспортно-логістичних центрів (далі – ТЛЦ) в регіоні на базі наявних транспортних організацій. Однак необхідно визначитися з масштабами і спеціалізацією центрів. Кожний ТЛЦ може бути класифіковано за трьома параметрами: типом транспортних засобів, що обслуговуються; типом вантажів; зоною територіального покриття. Через визначення провідних видів транспорту в Запорізькій області доцільно запропонувати насамперед створення залізнично-автомобільного логістичного центру з подальшою організацією морського ТЛЦ на базі Бердянського морського торгівельного порту, річкового ТЛЦ на базі Запорізького річкового порту і повітряного ТЛЦ на базі Запорізького аеропорту, які будуть об'єднані єдиною системою регіональних транзитних перевезень. За типом вантажів, що перероблятимуться, ТЛЦ визначено як змішані або універсальні, за зоною територіального покриття – як міжрегіональні й міжнародні, призначені для переробки як міжрегіональних транзитних потоків (внутрішній транзит), так і міжнародних (прохідний транзит).

Як експериментальний підхід розробки стратегії інтеграції пропонується мережа ТЛЦ у межах Запорізької та Дніпропетровської областей. Елементами регіональних ТЛЦ будуть логістичні центри транспортних підприємств, створення яких відбуватиметься у межах міжгалузевої й міжрегіональної співпраці на основі системного підходу. Центри виконуватимуть інтеграційну функцію з пов'язування транспортних підприємств в єдине ціле шляхом формування системи регіонального руху вантажопотоків (транзитно-логістичної системи регіону). Це дасть змогу раціоналізувати та контролювати вантажопотоки регіону, рівномірно розподілити логістичне навантаження на регіон.

Ініціатором створення логістичних центрів і елементів регіональної логістичної системи є державний сектор при залученні місцевих органів самоврядування й регіональних органів влади. Організаційною формою логістичного центру може бути акціонерне підприємство або товариство з обмеженою відповідальністю, де державний сектор має більше ніж 50% і відповідає за розробку: програми будівництва логістичного центру й необхідних документів; пошук інвестора і фінансових коштів; купівлю (виділення) і освоєння земельних ділянок; нагляд за будівництвом цього центру. Ініціатором будівництва можуть бути й організації бізнесу, виходячи зі своїх комерційних інтересів. Однак якщо в цей процес включається державний сектор, то, крім економічних, до уваги беруться фактори макроекономічного, екологічного, урбаністичного характеру, що враховують стратегію регіонального розвитку, необхідність боротьби з безробіттям тощо.

Серед чинників, що на сьогодні стримують розвиток регіональних транспортно-логістичних центрів, можна виділити такі:

- централізація товарних, фінансових, управлінських ресурсів в одному регіоні – у Києві;
- відсутність міжгалузевої кооперації видів транспорту;
- несприятливий інвестиційний клімат (високий рівень корупції), у результаті відсутність зовнішніх інвесторів і небажання внутрішніх інвестувати через значні ризики;
- надмірна централізація у вирішенні господарських питань;
- відсутність розвитку ринку повного комплексу логістичних послуг (логістичного аутсорсингу);
- суттєве скорочення товарообігу й міжрегіональних вантажопотоків через припинення роботи більшості промислових підприємств.

Важливим фактором при створенні логістичних центрів є локалізація комерційних і державних структур в одному місці, що дає змогу гарантувати узгодженість спільних дій та комерційну кооперацію, надає можливість тісної взаємодії з державними контролюючими органами, поєднує всі види транспортної діяльності. Отже, ТЛЦ можуть централізовано надавати учасникам процесу перевезення повний комплекс послуг, що зумовлює

Рис. 1. Організаційно-функціональна структура регіонального транспортно-логістичного центру

зменшення часових і фінансових витрат, оптимізує процес доставки вантажів, прискорює зворотність капіталу.

Одним із ключових питань, пов'язаних зі створенням регіональних ТЛЦ, є питання формування їх організаційно-функціональної структури. На основі досліджень російських учених [12; 13] запропоновано організаційно-функціональну структуру регіонального транспортно-логістичного центру, основану на методі формування функціональних угруповань, які об'єднують різних суб'єктів господарювання транспортного комплексу регіону (рис. 1).

Отже, ТЛЦ у регіоні, окрім традиційних транспортно-розподільчих функцій, має також реалізовувати завдання інформаційно-аналітичного, комерційно-ділового характеру з широким переліком супутніх послуг. Інтеграція незалежних підприємств, які надаватимуть вищезазначені послуги й відповідна взаємодія створюваних ними товарно-матеріальних, інформаційних, фінансових і сервісних потоків сприятиме досягненню максимального синергійного ефекту. Це має забезпечити позитивні економічні, соціальні й технологічні результати розвитку як окремих підприємств, так і регіону загалом.

Основними завданнями щодо створення ТЛЦ визначено такі:

- вибір місця розташування логістичних центрів;
- інтеграція різних видів транспорту;
- кооперація транспортних, логістичних, страхових, фінансових компаній, державних органів і служб та їх розташування в одному місці;
- проведення єдиної регіональної транспортної політики за підтримки держави в галузі транспортно-логістичного сервісу;
- концентрація вантажоперевезень і створення основи для використання мультимодальних технологій;
- підвищення інвестиційної привабливості логістичного бізнесу в інтересах розвитку економіки регіону.

Крім цього, ТЛЦ притаманні такі риси:

- відкритість – логістичні центри відкриті для всіх державних і приватних компаній, що беруть участь у процесі перевезення;
- партнерство – створюється й розвивається на основі державно-приватного партнерства з ініціативи державних органів управління;
- організація управління – наявність як управляючого органу однієї юридичної особи, яка захищає загальні інтереси компаній, розташовані в ТЛЦ;
- наявність обладнання загального користування – наявність доступного для всіх обладнання для обробки вантажів, що купується й використовується відповідно до принципу часткової участі або як загальна власність у логістичному центрі.

Оскільки проект створення мережі ТЛЦ у регіоні передбачає створення нових робочих місць, потребу у кваліфікованих менеджерах, спеціалістах, то необхідною стає розробка третьої забезпечувальної програми – програми формування трудового потенціалу, яка буде предметом подальших досліджень автора.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зазначити, що для реалізації регіональної стратегії ефективного використання ТПР необхідні такі забезпечувальні програми, як програма транспортної кластеризації і програма розвитку транспортно-логістичної інфраструктури. Формування центру транспортного кластеру залежить від визначення провідного виду транспорту в регіоні. Крім того, важливим є створення мережі ТЛЦ на базі наявних транспортних організацій, а також з урахуванням запропонованої організаційно-функціональної структури регіонального транспортно-логістичного центру, основаної на методі формування функціональних угруповань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Прейгер Д. Реализация транзитного потенциала Украины как фактор укрепления экономических связей между Европой и Азией / Д. Прейгер, Я. Жалило, О. Собкевич // Економіка України. – Киев : ДГВПП «Зовнішньоторгвидав України». – 2012. – № 4(597). – С. 4–59.
2. Мікула Н.А. Стан та перспективи розвитку транскордонних кластерів в Україні / Н.А. Мікула // Геополітика України: стан і сучасність. – Ужгород : ЗакДУ, 2010. – Вип. 2. – С. 262–279.
3. Макогон Ю.В. Исследование современного состояния и пер-

спектив развития транзитного потенциала Украины / Ю.В. Макогон, Е.О. Коваленко // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2008. – № 2 (12). – С. 192–197.
4. Соляннік К.В. Реалізація проектів щодо розвитку транзитного потенціалу транспортної системи України / К.В. Соляннік // Науковий огляд. – 2014. – Т. 2. – № 1. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/55.
5. Мініна О.В. Регіональні особливості нарощування транзитного потенціалу в умовах поглиблення інтеграції / О.В. Мініна // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 46. – С. 29–34.
6. Крикавський Є.В. Регіональна політика та проектування логістичної мережі / Є.В. Крикавський // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2003. – № 5. – С. 164–172.
7. Чухрай Н.І Логістичне обслуговування : [підручник] / Н.І. Чухрай. – Львів : Видавництво Націон. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 298 с.
8. Ларіна Р.Р. Проблеми і перспективи створення регіональних транспортно-логістичних центрів / Р.Р. Ларіна // Логістика промислових регіонів : [матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 26–28 трав. 2010 р.)]. – Донецьк : ДААТ, 2010. – С. 105–109.
9. Лифар В.В. Організаційно-правові аспекти формування транспортного кластера в регіоні / В.В. Лифар // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2014. – № 2. – С.188–195.
10. Ярема І.І. Потенціал кластеризації регіону: сутність і методика оцінювання / І.І. Ярема, А.О. Босак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 635. – С. 225–231.
11. Дубницький В.І. Економічний кластер як форма просторової організації виробничих сил / В.І. Дубницький // Прометей: регіональний : [зб. наук. праць з економіки]. – Донецьк : ДЕГІ, 2009. – Вип. 3(30). – С. 60–65.
12. Никитинский В.Н. Актуальные проблемы создания региональных логистических центров / В.Н. Никитинский // Логистика сегодня. – 2005. – № 1. – С. 21-27.
13. Прокофьева Т.А. Терминальные комплексы и логистические центры как стратегические точки роста экономики России / Т.А. Прокофьева, В.И. Сергеев, О.М. Лопаткин // Логистика сегодня. – 2005. – № 1. – С. 28-42.

УДК 332.365:338.43

Мошак О.В.
аспірант кафедри економіки підприємства
Ужгородського національного університету

ПРИРОДНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

Стаття присвячена узагальненню природних передумов регіонального розвитку агарного виробництва. Розглянуто потенційні можливості задіяння земельних, лісових ресурсів, полонинських угідь у Закарпатській області з метою ведення органічного землеробства, відтворення тваринництва й вирощування органічної продовольчої продукції.

Ключові слова: природні передумови, аграрне виробництво, аграрна сфера, земельні ресурси, лісові ресурси, тваринництво, органічна продукція

Мошак О.В. ПРИРОДНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ АГРАРНОЙ СФЕРЫ РЕГИОНА
Статья посвящена обобщению природных предпосылок регионального развития аграрного производства. Рассмотрены потенциальные возможности задействования земельных, лесных ресурсов, полонинских угодий в Закарпатской области с целью ведения органического земледелия, воспроизведения животноводства и выращивания органической продовольственной продукции.

Ключевые слова: природные предпосылки, аграрное производство, аграрная сфера, земельные ресурсы, лесные ресурсы, животноводство, органическая продукция

Moshak O.V. NATURAL BACKGROUND OF REGIONAL AGRICULTURAL SECTOR'S DEVELOPMENT
This article is devoted to generalization of natural prerequisites for development of regional agrarian production. We consider the potential involvement of land, forest resources and plains in the Transcarpathian region. The target of this is the transaction of organic farming, livestock reproduction and growing the organic food.

Keywords: natural conditions, agricultural production, agriculture, land resources, forest resources, livestock, organic products.

Постановка проблеми. Розвиток аграрної сфери відіграє важливу роль в економіці будь-якого регіону, оскільки безпосередньо впливає на продовольче забезпечення країни та її регіонів. Важливим при цьому є раціональне використання природних ресурсів на основі наявних передумов для ефективного господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей природнокліматичних передумов регіонального розвитку присвячено наукові праці І.О. Бучинського, М.М. Волевахи, В.О. Коржів [1], В.І. Ніколайчук [10], Ю.В. Маківчук [9]; можливостей використання природного потенціалу в забезпеченні функціонування аграрних підприємств – М.Й. Малік [8], М.А. Лендєл [7], Л.М. Газуда [3]. Наукові підходи до збереження й відтворення земельних ресурсів обґрунтовано у працях М.М. Чубірко [19] та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення продовольчої проблеми є першочерговою складовою забезпечення економічної безпеки країни, яка зумовлюється «здатністю національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвиткові країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [6, с. 32].

Виробництво аграрним сектором продовольчої сировини для переробної промисловості уможливлюється за рахунок природного середовища як матеріальної основи цього процесу. Забезпечення ефективного виробництва сільськогосподарських продуктів сприятиме гармонізації рівня життя населення і збереження та розширеного відтворення навколишнього

природного середовища. І оскільки забезпечення потреб населення продуктами харчування належить до головних глобальних проблем людства, то при їх вирішенні, доцільним є застосування системного підходу, який поєднує як економічні, соціальні, так і екологічні аспекти формування продовольчої безпеки [14, с. 20].

Будь-який регіон має певні особливості соціально-економічного й екологічного розвитку. Регіон – частина території, держави, виділена за сукупністю різних ознак в адміністративну одиницю, діяльність якої свідомо спрямовується державними органами управління, а управлінські функції координуються ними для досягнення цілей суспільного розвитку й запобігання дії руйнівних внутрішніх і зовнішніх сил [15, с. 19]. Особливості притаманні передусім окремо взятій території, регіону. Термін «особливість», як трактує «Великий тлумачний словник сучасної української мови» [2, с. 862], – характерна риса, ознака, властивість кого-, чого-небудь; своєрідність, специфіка чого-небудь.

Забезпечення збалансованості регіонального розвитку аграрного сектора, зважаючи на специфічні особливості, залежить від певних передумов. До таких передумов можна зарахувати природнокліматичні, географічні, економічні, соціальні тощо. У своєму дослідженні ми зупинимося на розгляді природнокліматичних передумов регіонального розвитку аграрного сектора.

Закарпатська область, як одна з областей Карпатського регіону, є специфічною територіальною системою України, де переважають гірські території. У структурно-орографічному відношенні гірська система Українських Карпат поділяється на три частини: Західні, Східні та Південні Карпати. Протяжність Українських Карпат – 270 км, ширина 70-100 км, а в цілому їх загальна площа становить понад 3700 км^2, або ж 20% від загальної Карпатської гірської системи. Українські Карпати охоплюють усю територію Закарпатської та частково трьох областей України: 37,5% – Івано-Франківської, 18,6% – Львівської та 15,8% – Чернівецької [9, с. 43]. Площа Закарпатської області становить 12,8 тис. км^2, або 2,1% території України, вона є однією з найменших серед областей Західного регіону. Майже 80% території області займають гори, серед яких найвища точка України – г. Говерла (2061 м) [16, с. 21].

Природна складова зумовлюється кліматичними умовами. Так, на території Карпатського регіону зимовий період триває до шести місяців у високогір'ї, п'ять місяців – у горах, чотири – в північно-східному та три – в південно-західному передгір'ї Українських Карпат. Весна найшвидше настає в закарпатському передгір'ї в кінці лютого та на початку березня. Як правило, вона є тривалою, а інколи навіть затяжною, тобто зміщується до зимового, рідше до літнього періоду. З підняттям на кожні 100 м н. р. м. початок весни затримується на 2 дні, а кінець – на 8 днів. Літо настає в передгір'ї і гори з запізненням на 8–9 днів на кожні 100 м і закінчується раніше на 5–6 днів. Літні дні в низині й передгір'ї часто засушливі, а в горах – дощові, зі зливами і навіть градом. Осінь у Карпатах триває 95–100 днів. Раніше вона настає в горах і поступово спускається в передгір'я [9, с. 49–50]. Стосовно Закарпатської області, тут є певні особливості оскільки в зимовий період середньодобова температура є нижчою за 0°С і значним впливом циклонічної діяльності з боку Атлантики. Частий прихід морського повітря утримує протягом зими досить високі температури, високу відносну вологість і хмарну погоду. У циклічній діяльності, як зазначає І.О. Бучинський [1], бере участь континентальне помірне повітря, що призводить до різкого зниження температури. Зима на Закарпатті порівняно коротка й починається в середині грудня, тривалість її 2,5–3 місяці. Середня температура найхолоднішого місяці (січня) від -3 до -4°С. Погода переважно хмарна, з частими туманами, середні добові температури близько 0°С, у ряді випадків (навіть у січні) не буває морозів і температура вдень досягає 10–12°С. Разом з тим вторгнення холодного повітря зі сходу та північного сходу спричиняє в окремі роки досить різкі зниження температури, коли абсолютний мінімум температури опускається в січні-лютому до -36°С. Незважаючи на це, сильні морози бувають рідко [12, с. 69–70].

Весняно-літній період, з переважно ранньою весною та порівняно сприятливими літніми середньодобовими температурами повітря 15–25°С (максимальна 36–40°С) і тепла осінь, яка починається у другій половині вересня і триває 80–90 днів, з середніми добовими температурами 15–20°С, формують сприятливі умови, переважно в низинній зоні регіону, для вирощування ранніх овочів і фруктів та теплолюбивих агрокультур. Отже, кількість опадів і тепла в низині й передгір'ї, основних зонах сільськогосподарського виробництва, при оптимальних режимах вологості повітря і ґрунту є достатніми для вирощування агрокультур, зокрема зернових, у тому числі й кукурудзи, а також картоплі, овочевих і кормових культур.

Таблиця 1

Землезабезпеченість і ступінь розораності ґрунтів у розрізі природноекономічних зон Закарпатської області* (станом на 1 січня відповідного року)

Природно-економічні зони	Площа сільгоспугідь тис. га		у т. ч. площа ріллі тис. га		Кількість постійного населення, тис. осіб		Розораність земель, %		Припадає ріллі в розрахунку на одного мешканця, га	
	1991	2013	1991	2013	1991	2013	1991	2013	1991	2013
Низинна	190,9	198,7	131,7	133,5	578,6	574,3	69,0	67,1	0,23	0,23
Передгірна	113,3	122,1	35,5	37,0	405,0	400,7	31,3	30,3	0,09	0,09
Гірська	110,5	130,8	21,1	29,3	282,3	276,5	19,1	22,4	0,07	0,1
По області	414,7	451,6	188,3	199,8	1265,9	1251,5	45,4	44,2	0,15	0,16
Довідково: Україна	41374,4	41536,3	33407,1	32518,4	51900,0	45372,7	80,7	78,3	0,64	0,72
Природноекономічні зони, % до області										
Низинна	46,0	44,0	69,9	66,8	45,7	45,9	х	х	х	х
Передгірна	27,3	27,0	18,9	18,5	32,0	32,0	х	х	х	х
Гірська	26,7	29,0	11,2	14,7	22,3	22,2	х	х	х	х

**Розраховано за джерелом: [17, с. 103, 239; 18, с. 321, 146]*

Територія Закарпатської області поділяється на три природноекономічні зони: низинну, передгірну й гірську, де майже 80% – гірська територія, з якої 14% припадає на передгірну природноекономічну зону, при цьому рівнинна частина займає 20% території регіону. Такий поділ здійснено передусім за тепловим режимом, вологозабезпеченням, тривалістю вегетаційного періоду залежно від абсолютних висот і характеру рельєфу [10, с. 237].

Одним з вагомих елементів природної складової є земельні ресурси. Характерною особливістю регіону є низька землезабезпеченість, де на одного жителя припадає 0,36 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,15 га ріллі. Порівняльний аналіз свідчить, що це у 2,4 та 4,3 рази менше стосовно середньоукраїнських показників (0,82 га та 0,65 га відповідно, по областях Карпатського регіону – 0,4 га та 0,27 га) [18, с. 23, 496; 17, с. 296, 483]. У розрізі природноекономічних зон регіону відмічено показники, мають ще більші відмінності, які ми проаналізовали за період 1991–2013 рр. (табл. 1).

Порівняльний аналіз наявності сільськогосподарських угідь, у тому числі ріллі, свідчить про низьку землезабезпеченість і високу розораність ґрунтів у Закарпатській області. Значною є розораність ґрунтів і в розрізі природноекономічних зон регіону, передусім у низинній його частині, де аналізований показник сягає 67,1% (станом на 01.01.2013 р.), однак порівняно з 1991 р. відмічено незначне зменшення розораності території, за винятком гірської природноекономічної зони, де цей показник збільшився з 19,1 до 22,4%, або на 3,3 відсоткових пункти (в. п.).

Регіон має порівняльні переваги щодо територій лісів і лісовкритих площ. Так, станом на 1 січня 2013 р. площа лісів та лісовкритих територій становила 723,7 тис. га, або 56,7% до усіх земель регіону. (табл. 2).

Порівняльний аналіз свідчить, що частка земель регіону до всього земель України становить 2,1%, земель сільськогосподарського призначення – 1,1%, а лісів і лісовкритих площ – 6,8% (середньоукраїнський показник – 17,6% до всього земель). У загальній площі земель регіону незначною є частка земель під водою (1,5%, або 18,4 із 1275,3 тис. га), порівняно з аналогічним показником загалом по Україні, ця частка становить майже 1,0% (18,4 до 2423,0 тис. га).

У низинній природноекономічній зоні зосереджено найбільші площі ріллі – 66,8% до загальної площі ріллі по регіону (133,5 із 199,8 тис. га), у передгірній 30,3% (37,0 із 122,1 тис. га) і, відповідно, у гірській 22,5% (29,3 із 130,5 тис. га). Загалом землі, зайняті під ріллею, становлять 44,2% до загальної площі сільськогосподарських угідь (199,8 із 451,6 тис. га).

Дослідження підтверджує недоцільність використання незначної частки орних земель гірської природноекономічної зони, де пріоритетом має бути розширення культурних кормових угідь і відтворення високопродуктивних сіножатей і пасовищ з перспективою розвитку тваринницької галузі. При цьому частка сіножатей і пасовищ становить майже 50,0% до сільськогосподарських угідь регіону (225,0 із 451,6 тис. га), з них на низинну припадає близько 33,0%, передгірну – 70,0, і гірську – 56,0% до сільськогосподарських угідь відповідних природноекономічних зон регіону.

З метою відтворення тваринницької галузі та збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в гірській місцевості, доцільним є використання полонинських угідь (39,0 тис. га). Історична довідка свідчить [4, с. 159], що у 1941 р. на полонинах області площею 41889 га випасалося 103520 голів худоби, тобто близько 25,0% усієї домашньої худоби населення краю. У довоєнні роки уряд Чехословаччини приділяв велике значення підвищенню продуктивності полонин. Тільки в 1925–1928 рр. для розвитку полонин Міністерство землеробства Чехословаччини виділило 1734,5 тис. крон, а громадяни, що користувалися полонинами водночас з цим, зібрали 80 тис. крон для цих цілей. У 1929 р. з державного бюджету Чехословаччини на розвиток полонин асигновано 280,7 тис. крон, а Земельна управа Підкарпатської Русі виділила 280 тис. крон. Про значимість капітальних вкладень свідчать такі дані. У 1929 р. одна корова коштувала в середньому 800 крон. Отже, за кошти, використані на розвиток полонин тільки у 1929 р., можна було придбати 663 корови, або капіталовкладення на одну голову ВРХ, що випасались на полонинах, становили 91,8 крон [7, с.15; 3, с. 44–45]. Станом на 1 січня 2013 р. в господарствах усіх категорій гірської природноекономічної зони утримувалося 42,5 тис. великої рогатої худоби (ВРХ) та 57,6 тис. голів овець. Для порівняння: станом на аналогічний період 2003 р. – ВРХ утримувалося 55,2 тис. голів (на 23,0% більше ніж у 2013 р.) та 42,3 тис. голів овець (на 26,6% менше порівнюваного періоду) [5, с. 60]. Важливим резервом відродження тваринницької галузі є сприятливі природнокліматичні умови, оскільки наявне поголів'я протягом 100–115 днів у році має можливості випасатися на полонинах. Однак відновлення полонинських угідь потребує особливої уваги регіональних і місцевих органів влади, оскільки значна їх частка знаходиться в занедбаному стані.

Важливою передумовою розвитку аграрної сфери, як ми вже й зазначали, є значні площі лісових і лісовкритих територій, що зумовлюють лісові ресурси регіону. Загальна площа лісів становить 723,7 тис. га,

Таблиця 2

Порівняння земельної площі України та Закарпатської області за призначенням*
(станом на 1 січня 2013 року)

Показники	Україна		Закарпатська область	
	площа, тис. га	% до загальної площі	площа, тис. га	% до загальної площі
Усього земель	60354,9	100,0	1275,3	100,0
землі сільськогосподарського призначення	42756,0	70,9	451,6	35,4
ліси та лісовкриті площі	10621,4	17,6	723,7	56,7
забудовані землі	2535,2	4,2	47,2	3,7
землі під водою	2423,0	4,0	18,4	0,1
відкриті заболочені землі	980,1	1,6	0,8	1,5
інші землі	1039,2	1,7	33,6	2,6

**Узагальнено автором на основі джерел: [18, с. 496; 17, с. 483]*

де зосереджено 207,5 млн куб.м запасів деревини. Породний склад лісів представлений буком, ялиною, ялицею, дубом, явором, ясеном. Заготівля деревини в усіх лісах області від усіх видів рубок за рік сягає менше ніж 1 млн куб. м, а річний приріст запасів деревини становить близько 3 млн куб. м [17, с. 19]. У системі аграрного сектору регіону в постійному користуванні знаходиться 137 тис. га лісових земель, що становить 18,9% до лісових площ загалом із загальним запасом деревини – 18 млн м^3, де наявними є найбільші експлуатаційні запаси лісових, грибних і ягідних ресурсів. Так, площа рентонесучих лісових угідь із їстівними грибами становить 28,8 тис. га, а їх експлуатаційний запас – 2,1 тис. тонн щороку, відповідно площа найбільш розповсюджених видів ягід – 22,2 тис. га та 3 тис. тонн.

Отже, важливим ресурсом з виробництва тваринницької продукції передусім у гірській місцевості є полонинські угіддя, луки лісових площ (близько 153 тис. га) та площі лісового фонду для випасання худоби. Частину з відмічених територій доцільно використати для сіножатей, а також заготівлі лікарської сировини, серед них найбільш розповсюджених видів продукції недеревного рослинного походження й промислового бджільництва у сфері лісокористування.

Сучасні підходи до аграрного господарювання висуваються нові вимоги, що зумовлюють необхідність формування інноваційної системи землекористування й землеробства в регіоні із урахуванням екологічно чистих технологій з можливістю ведення органічного землеробства і вирощування органічної продовольчої продукції. Такий підхід потребує дотримання принципів ландшафтного екологічно-культурного землеробства з урахуванням науково-обґрунтованого співвідношення ріллі, луків, резерватів природних ландшафтів, місць відпочинку, доріг та іншої господарської інфраструктури [8, с. 31–42]. Крім цього, важливим є забезпечення стійкості ґрунтів до негативного впливу антропогенних навантажень, що можна вирішити шляхом використання місцевих покладів вапнякових і фосфорних порід, компостними відходами від рубок догляду лісу, якими багаті передусім гірські райони Закарпаття. Дослідження вчених ДВНЗ «Ужгородський національний університет» [19, с. 356–358] підтверджують високу ефективність фосфоритів, вапняків та доломітів на природних угіддях гірських схилів Карпат.

Важливою природною передумовою, що безпосередньо впливає на вирощування якісної екологічно чистої сільськогосподарської продукції є наявність на території Закарпатської області унікального Сокирницького родовища цеолітів, запаси яких розвідані з можливістю їх використання протягом 250 років. Названий мінерал містить більше ніж 20 мікроелементів, що сприяють підвищенню родючості та якості ґрунту. У сільському господарстві використовується для хімічної меліорації й дезактивації ґрунтів, дезактивації води, молока, інших продуктів харчування. Унікальні властивості мінералу полягають і в можливості його використання з метою доповнення раціону у відгодівлі худоби та птиці, зокрема як ефектор, що підтримує найбільш вигідні умови для процесів рубцевої ферментації і біосинтезу, регулятор мінерального балансу кормів і як меліорант кислих, передусім супіщаних ґрунтів, а також використовується для дезодорації приміщень [3, с. 46].

З огляду на відсутність у цеоліті азоту й фосфору, де вміст калію є теж мізерним, науковці лабораторії ґрунтознавства Інституту землеробства України (Г.І. Мазур, М.Р. Цейтлін) розробили новий вид добрива на основі поєднання властивостей курячого посліду (органіка) та цеоліту, який отримав назву цеолорг. Результативність унесення у ґрунт названого добрива, яке залишається ефективним 5–7 років, сприяє підвищення урожайності сільськогосподарських культур. Так, урожайність помідорів підвищується на 50–100%, картоплі – на 25–40% і кукурудзи – на 10–15% [18].

При цьому акцентується увага на важливості відтворення й розширення можливостей аграрних систем на основі збереження навколишнього природного середовища, розширеного відновлення родючості ґрунтів, формування раціонального земле- та лісокористування з метою забезпечення розвитку й ефективного функціонування аграрної сфери регіону і продовольчого забезпечення населення.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження свідчить про наявні потенційні можливості регіону в розвитку й функціонуванні аграрного сектора передусім на основі використання природних і кліматичних умов господарювання. Обґрунтовано можливості відтворення тваринницької галузі переважно в гірській і передгірній природноекономічних зонах Закарпатської області на базі використання полонинських угідь, лук і пасовищ, сіножатей. Зазначено резервні можливості заготівлі лікарської сировини, у тому числі найбільш розповсюджених видів продукції недеревного рослинного походження, а також відродження бджільництва на лісових територіях регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бучинський І.О. Клімат Українських Карпат / І.О. Бачинський, М.М. Волеваха, В.О. Коржів. – К. : Наук. думка, 1971. – 172 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Газуда Л.М. Ресурсний потенціал аграрних підприємств в умовах трансформації відносин власності / Л.М. Газуда. – Ужгород : УжНУ, ПП «Медіум», 2004. – 220 с.
4. Економіка Закарпаття сьогодні і завтра: шляхи виходу з кризи : [матеріали науково-практичної конференції]. – Ужгород : Патент, 1997. – 380 с.
5. Економічне та соціальне становище Закарпатської області: – [статистичний бюлетень]. – Ужгород, 2002. – 177 с.
6. Жаліло Я.А. Економічна безпека України: критерії та механізми забезпечення / Я.А. Жаліло // Україна в XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку : [матеріали доповідей V Міжнародного конгресу українських економістів; м. Львів, 22–26 травня 2000 р.] / у двох частинах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; відпов. ред. акад. НАН України М.І. Долішній. – Львів, 2000. – 466 с.
7. Лендєл М.А. Аграрні відносини на Закарпатті: уроки минулого і сучасність / М.А. Лендєл. – Ужгород : Патент, 1999. – 275 с.
8. Малік М.Й. Мотивація виробничої діяльності в аграрній сфері економіки: методологія і організація / М.Й. Малік. – К. : Інститут аграрної економіки УААН, 1996. – 177 с.
9. Манівчук Ю.В. Екологічні системи аграрного виробництва в Карпатах / Ю.В. Манівчук. –Ужгород : Закарпаття, 1996. – 276 с.
10. Ніколайчук В.І. Ґрунтознавство : [навчальний посібник] / у 2 част. / В.І. Ніколайчук, П.П. Білик, О.Г. Матвієць, К.М. Кишко. – Ужгород : УжНУ, 2004. – Частина П: Генезис, класифікація та сільськогосподарське використання ґрунтів. – 2004. – 284 с.
11. Новини Закарпаття // Газета від 23 травня 1998 р.
12. Природа Закарпатської області / під ред. К.І. Геренчука. – Львів : Вища школа. Видавництво при Львів. ун-ті, 1981. – 156 с.
13. Про стан та перспективи розширення мінерально-сировинної бази Закарпатської області : [довідка]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrgeology.com.ua/ru/useful-information/8-reference/63-status-of-mineral-resource-in-zakarpattya-region.html.
14. Дейнеко Л.В. Продовольчий комплекс України : стан і перспек-

тиви розвитку / Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, П.І. Коренюк, Е.І. Шелудько; за ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : Наук. думка, 2007. – 276 с.
15. Орлатий М.К. Розвиток сільських територій України (1990-2010 роки) : [монографія] / М.К. Орлатий, І.Ф. Гнибіденко, І.М. Демчак та ін.; за ред. М.К. Орлатого. – К. : НДІ «Украгропромпродуктивність», 2012. – 752 с.
16. Статистичний щорічник Закарпаття за 2012 рік / Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород, 2013. – 511 с.
17. Статистичний щорічник Закарпаття за 2012 рік/ Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород, 2013. – 511 с.
18. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2013. – 551 с.
19. Чубірко М.М. Відновлення трав'янистого покриву на еродованих землях Закарпаття / М.М. Чубарко // Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних явищ у Карпатському регіоні. – Рахів : Патент, 1999. – С. 356–358.

УДК 332.13

Папіж Ю.С.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту виробничої сфери
Національного гірничого університету

ЕФЕКТИВНА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА: ФАКТОРИ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена аналізу наявних методологічних засад здійснення класифікації факторів розвитку регіональної економіки. Проаналізовано класифікацію факторів розвитку економіки регіонів по блоках. Запропоновано удосконалення класифікації. Доведено необхідність здійснення постійного моніторингу факторів, що впливають на ефективний економічний розвиток регіонів.
Ключові слова: регіон, економічний розвиток, регіональна економіка, фактор ефективного розвитку.

Папиж Ю.С. ЭФФЕКТИВНАЯ РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА: ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ
Статья посвящена анализу существующих методологических принципов осуществления классификации факторов развития региональной экономики. Проанализировано классификацию факторов развития экономики регионов по блокам. Предложено усовершенствование классификации. Доказано необходимость осуществления постоянного мониторинга факторов, влияющих на эффективное экономическое развитие регионов.
Ключевые слова: регион, экономическое развитие, региональная экономика, фактор эффективного развития.

Papizh Yu.S. EFFECTIVE REGIONAL ECONOMY: THE FACTORS OF DEVELOPMENT
The article is devoted the existing methodological principles of the classification the factors in the development of the regional economy. The classification of factors of the economic development regions in the blocks is analyzed. The improvement of classification is proposed. The need for constant monitoring of the factors influencing the effective economic development of the regions is proved.
Keywords: region, economic development, regional economy, factors of effective development.

Постановка проблеми. У процесі глобалізації економічний прорив країни має ґрунтуватися на утворенні не моногалузевих формувань, а міжгалузевих комплексів на рівні регіонів. На сьогодні функціонування регіональних економік характеризується різнорівневим економічним станом та і подальшими перспективами розвитку, галузевою розрізненістю та відповідними коливаннями державної підтримки, що, безумовно, не дає змоги досягти збалансованого розвитку країни загалом.

Тому основою сучасного економічного розвитку України мають бути концептуальні зміни щодо формування політики комплексного ефективного функціонування її регіонів. Ефективна регіональна економіка має передбачати забезпечення постійної позитивної динаміки загального вектора розвитку регіонів країни та його стратегічне зміцнення в найближчій перспективі. Адже надати імпульс, поштовх, що забезпечує тривале економічне зростання, – дуже складне й важкореалізоване завдання, оскільки регіональна економічна політика, стратегія розвитку мають вибудовуватися з позицій системного підходу, враховувати різноманіття факторів та умов господарювання на тій чи іншій території.

Серед основних пріоритетів регіонального розвитку України на сьогодні потрібно виділити забезпечення високих темпів зростання ВВП, подальше збільшення ефективності виробництва й досягнення значного зростання рівня та якості життя населення. Потрібно акцентувати, що наявні процеси глобалізації і посилення міжнародної конкуренції мають змінювати систему організації виробництва в регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування класифікації факторів розвитку регіональної економіки, науковим і методологічним основам її максимальної комплектації присвячено багато наукових робіт вітчизняних учених. Проблемами розміщення продуктивних сил займалися В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк та В.Ф. Семенов [9]; фінансовим аспектам розвитку регіону присвячено праці М.І. Коваленко [10] та Н.Л. Кремпової [5]; питанням формування й розвитку інноваційної інфраструктури регіону присвячено роботи З.В. Герасимчука та Н.Т. Рудя [2]; аспект соціальної безпеки розвитку регіону висвітлено у працях О.І. Ілляш [3]; аналіз динаміки інвестиційного потенціалу регіонів подано В.В. Ліщуком [7], наукове обґрунтування регулювання регіональної економіки представлено у працях М.С. Пашкевич [8].

На сьогодні вченими активно досліджуються особливості розвитку регіональної економіки та сутність факторів, які мають певний вплив на економіку ре-

гіонів в умовах динамічних змін у внутрішньому та зовнішньому регіональному середовищі.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформувати завдання дослідження, яке полягає в аналізі й удосконаленні факторів, які впливають на розвиток економіки регіонів у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування та розвиток будь-якої території забезпечується основними чинниками, які можна розділити на 7 основних блоків:

1) екологічні фактори:

- природно-кліматичні умови;
- техногенні забруднення (до техногенних забруднень слід зарахувати не тільки забруднення на території регіону, а також транскордонні забруднення (повітря, води тощо), причому це стосується не тільки інших держав, а й інших регіонів країни);

2) фінансово-економічні фактори:

- стабільність бюджету регіону, залежність/незалежність від дотацій, трансфертів з державного бюджету;
- участь регіону у федеральних цільових програмах, пріоритетних національних проектах, стратегіях розвитку;
- діяльність кредитних установ, страхових компаній тощо;
- вплив економічної нестабільності;

3) промислово-виробничі фактори:

- наявність потужної виробничої бази;
- наявність на території регіону мінеральних ресурсів;
- залежність регіону від монополій (нафтових, газових монополій, підприємств електро- й теплоенергетики, залізниці, телекомунікаційних компаній тощо);

4) наявність у регіоні розвиненої інфраструктури:

- наявність і стан у регіоні автодорожньої мережі, залізниць, аеродромів, річкових і морських портів;
- зв'язок, телекомунікації, доступність Інтернету;
- ринкова інфраструктура;

5) продовольча безпека регіону:

- стан сільського господарства регіону;
- стан торгової мережі;
- наявність і розвиток переробних підприємств;
- діяльність вертикально-інтегрованих комплексів в АПК;

6) регіональний маркетинг:

- упізнаваність регіону у федеральних ЗМІ;
- бренди регіону;
- національні, регіональні свята, заходи;

7) соціальна сфера, культура, громадська діяльність:

- розвинена соціальна сфера;
- наукові, освітні установи;
- наявність кваліфікованих трудових ресурсів і робочих місць;
- заклади культури та мистецтва, заходи тощо;
- діяльність громадських організацій (некомерційних, екологічних, студентських, профспілки тощо);
- міжнаціональні, міжрелігійні стосунки.

Але, на думку автора, фактори розвитку регіональної економіки, окрім вищезазначених, потрібно доповнити й розширити такими:

- фактор територіальної організації продуктивних сил;
- фактор організаційної культури в регіоні;
- фактор регіональної динамічності змін.

Розглянемо запропоновані фактори докладніше.

Серед найважливіших компонентів територіальної організації продуктивних сил, що системно характеризують її сутність, потрібно виділити такі:

1) просторова характеристика продуктивних сил з точки зору територіального поділу праці; вона виражається в територіальних пропорціях розвитку продуктивних сил;

2) форми громадської організації продуктивних сил (концентрація, спеціалізація, комбінування, кооперування тощо), а також їх взаємозв'язок;

3) організаційно-управлінські процеси досягнення оптимальної структури в розвитку продуктивних сил на певній території; територіальна організація несе в собі інформацію про ступінь раціональності.

Територіальна організація продуктивних сил у сучасних умовах – це упорядкований урегульований процес розміщення продуктивних сил у межах країни та її регіонів. Вона передбачає наявність системи цілеспрямованих зв'язків та відношень між окремими видами соціально-економічної діяльності людей на певних територіях країни. Крім того, територіальна організація продуктивних сил охоплює формування галузевих, міжгалузевих комплексів та інших регіональних і локальних господарських утворень.

Резерви зростання ефективності територіальної організації продуктивних сил полягають у реалізації комплексного підходу до неї, вдосконаленні її як системи поєднання порайонного розвитку й розміщення продуктивних сил, орієнтованої на інтенсифікацію економіки (науково-технічний прогрес, ресурсозбереження, структурну перебудову), пріоритетне використання діючого виробничого потенціалу (а не нове капітальне будівництво та освоєння нових природних багатств), забезпечення екологічної рівноваги, досягнення високих соціальних параметрів, гармонізацію міжнаціональних і міждержавних відносин.

Щодо фактора організаційної культури в регіоні маємо наголосити на такому. Кожному регіонові має бути притаманна внутрішня єдність, не тільки виходячи з територіальної спряженості районів і міст, що входять до нього, а й на основі переваги внутрішньорегіональних господарських зв'язків, а також соціально-економічної специфіки, зумовленої особливостями природних умов, історії заселення та розвитку життєдіяльності на даній території, менталітету її жителів. Також не можна не відзначити, що економічний розвиток відбувається не тільки завдяки зміні матеріальної бази регіону, фінансового стану тощо, а й завдяки серйозному переформуванню мислення людей, їх поведінки, спілкування один з одним. Соціокультурні фактори в окремих випадках можуть навіть стримувати економічне зростання. На нього можуть впливати і міжнаціональні відносини, й уклад життя різних верств населення, його звичаї і традиції.

Фактор регіональної динамічності змін має демонструвати рівень динамічності змін (тобто певної заміни виробництва, переорієнтація його на інноваційний, наукоємний розвиток) у певному регіоні, реалістичність упровадження цих змін та наявність відповідного потенціалу регіону, тобто спроможність території вчасно реалізовувати ці зміни.

Отже, динамічний характер розвитку продуктивних сил зумовлює необхідність періодичного внесення корективів у організаційну структуру управління. При цьому основним напрямом має стати синергізм галузевого й територіального принципів управління.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, ефективний розвиток регіону – це комплексний процес, що спричинює вирішення проблем населення на регіональному рівні, підвищення умов життя мешканців регіону шляхом досягнення збалансова-

ності соціально-економічного й екологічного розвитку, який здійснюється на основі раціонального використання всього ресурсного потенціалу регіону, включаючи географічні особливості регіону, а також особливості економіки, інфраструктури, промисловості й потенційних можливостей окремих міст, що належать до цього регіону.

Потрібно акцентувати, що умови змінюються, і на перший план сьогодні виходять проблеми орієнтації на створення умов ефективного розвитку регіону, активізації інноваційної діяльності, удосконалення структури економіки регіону, підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг.

Отже, запропонована удосконалена класифікація факторів розвитку регіональної економіки має слугувати меті оптимізації економічного розвитку регіонів країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : [науковий збірник] ; за ред. І.Г. Ткачук. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 7. – Т. 1 – 318 с.
2. Герасимчук З.В. Інноваційна інфраструктура регіону: методологія формування і розвитку / З.В. Герасимчук, Н.Т. Рудь // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3. – С. 197 – 207.
3. Іляш О.І. Сутнісно-типологічні характеристики соціальної безпеки регіону / О.І. Іляш // Економічний часопис – XXI. – 2010. – № 9 – 10. – С. 37 – 42.
4. Козловський С. Стратегічне управління розвитком регіональних економічних систем / С. Козловський // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 28 – 38.
5. Кремпова Н.Л. Формування фінансової стратегії соціально-економічного розвитку регіонів / Н.Л. Кремпова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 5. – С. 200 – 204.
6. Лишиленко В.І. Регіональна економіка / В.І. Лишиленко. – К. : ЦУЛ, 2011. – 384 с.
7. Ліщук В. Динаміка інвестиційного потенціалу регіонів України та економічний цикл / В. Ліщук // Економіст. – 2011. – № 3. – С. 14–16.
8. Пашкевич М.С. Наукові засади регулювання регіональної економіки : [монографія] / М.С. Пашкевич. – Дніпропетровськ-Донецьк : НГУ, 2012. – 790 с.
9. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / за ред. В.В. Ковалевського, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенова. – 9-е вид., переробл. і допов. – К. : Знання, 2009. – 373 с.
10. Фінанси регіону / за ред. М. Коваленка. – Херсон : Олді-плюс, 2010. – 312 с.
11. Шевчук Л.Т. Регіональна економіка / Л.Т. Шевчук. – К. : Знання, 2011. – 319 с.

УДК 332.14

Пашкевич М.С.
доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедры учета и аудита
Национального горного университета

Харченко М.А.
ассистент кафедры учета и аудита
Национального горного университета

Чуриканова Е.Ю.
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономической кибернетики и информационных технологий
Национального горного университета

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ КЛАСТЕРИЗАЦИИ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ ГОРОДА СТАХАНОВА В РЕГИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ ПРОДУКТИВНЫХ СИЛ

В статье проанализировано организационно-структурные параметры системы образования Украины. Установлено несоответствие системы образования современным потребностям. Исследован метод кластерного анализа для решения задач реструктуризации системы образования. Проведена кластеризация общеобразовательных школ г. Стаханова, критерием которой впервые стал фактор расстояния.

Ключевые слова: реструктуризация системы образования, кластерный анализ, размещение производительных сил, критерии кластеризации

Пашкевич М.С. Харченко М.О. Чуріканова О.Ю. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ПРОСТОРОВОЇ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ МІСТА СТАХАНОВА В РЕГІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ

У статті проаналізовано організаційно-структурні параметри системи освіти України. Встановлено невідповідність системи освіти сучасним потребам. Досліджено метод кластерного аналізу для вирішення завдань реструктуризаціі системи освіти. Проведено кластеризацію загальноосвітніх шкіл м. Стаханова, де які критерій уперше став чинник відстані.

Ключові слова: реструктуризація системи освіти, кластерний аналіз, розміщення продуктивних сил, критерії кластеризації

Pashkevych M.S., Kharchenko M.O., Churikanova O.Y. ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODEL FOR SPATIAL CLUSTERING OF SCHOOLS ACROSS THE STAKHANOV CITY IN THE REGIONAL SYSTEM OF PRODUCTIVE FORCES

Analysis of the organizational and structural parameters of the education system of Ukraine. Was found not compliance with the current needs of the education system. The method of cluster analysis for solving problems of restructuring the education system. A clustering of secondary schools of the city of Stakhanov is made, where the first time criterion was the distance factor.

Keywords: restructuring of the education system, cluster analysis, distribution of productive forces, the criteria for clustering.

Постановка проблемы. Современный мир построен на взаимодействии различных систем, таких как экономическая, политическая, образовательная и прочие. Каждая система имеет иерархическую структуру, которая обеспечивает взаимодействие внутри ее на всех уровнях. Системы зарождаются и развиваются хаотично, упорядочивая себя во времени. Вместе с тем каждая система переживает четыре основных стадии – зарождения, развития, стабилизации и упадка, во время которого необходимо переформатирование системы с целью продолжения ее дальнейшего эффективного существования.

Кризисные, экономические, демографические, политические явления также вносят определенные изменения в жизнедеятельность систем. Но, наряду с этим, система, которая на протяжении длительного периода времени не была оптимизирована под современные реалии, также неизбежно входит в состояние упадка. Сейчас Украина столкнулась с проблемами нестабильности в экономической сфере, которые, в свою очередь, послужили решающим толчком для дестабилизации различных систем. Не исключением стала и система образования.

Нынешняя система образования, фундаментальное становление которой произошло еще во времена Советского Союза, практически не претерпевала никаких ни организационных, ни структурных изменений.

Если принять, как определяющую, задачу системы образования удовлетворять общественные потребности, для целей стратегического управления необходимо исходить из того, что эти потребности имеют свойство изменяться в объемах и направлениях, согласно социального, политического, экономического и иного эволюционного или революционного развития общества. Следовательно, непременными качествами для принятия тех или иных стратегических ориентиров изменений в системе образования и вообще любой организации является способность воспринимать данные изменения потребностей и соответствующим образом на них реагировать.

Учитывая вышеизложенное, процесс развития организации представляет собой именно задачу по достижению поставленных стратегических ориентиров путем осуществления реакций на изменения рынка потребностей.

В настоящее время повсеместно наблюдается несоответствие системы организации процессов системы образования демографическим, политическим и социальным потребностям. В этой связи необходимо проведение общей реструктуризации системы образования, начальным этапом которой будет анализ организационной структуры. Для решения задач структуризации системы может быть применим метод кластерного анализа.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросами кластеризации занимались многие отечественные и зарубежные ученные, такие как Р.С. Трион, Г.В. Гутмана, Н.Н. Райской, Я.В. Сергиенко, А.А. Френкель, Д.П. Карпова, Д.С. Хайдукова, В.С. Берикова и Г.С. Лбова, Д.Л. Константиновский и О.С. Васина. Однако их исследования не исчерпывают всего комплекса проблем, связанных с этим вопросами.

Термин «кластерный анализ», впервые введенный Р.С. Трионом [1] в 1939 году, включает в себя более ста различных алгоритмов. Впервые эти методы стали применяться в антропологии и психологии. В отличие от задач классификации, кластерный анализ не требует априорных предположений о наборе данных, не накладывает ограничения на представление исследуемых объектов, позволяет анализировать показатели различных типов данных (интервальных данных, частот, бинарные данные). При этом переменные должны измеряться в сравнимых шкалах.

Кластерный анализ позволяет сокращать размерность данных, делать их наглядными. Он может применяться к совокупностям временных рядов (здесь могут выделяться периоды схожести некоторых показателей и определяться группы временных рядов со схожей динамикой).

Кластерный анализ параллельно развивался в нескольких направлениях таких, как биология, психология и др., поэтому у большинства методов существует по два и более названий. Это существенно затрудняет работу при использовании кластерного анализа.

Задачи кластерного анализа можно объединить в следующие группы:

- разработка типологии или классификации;
- исследование концептуальных схем группирования объектов;
- представление гипотез на основе исследования данных;
- проверка гипотез о действительном существовании теоретически введенных исследователем групп.

Как правило, при практическом использовании кластерного анализа одновременно решается несколько из указанных задач.

Так, методы кластерного анализа в регионах описаны в работах Г.В. Гутмана, Н.Н. Райской, Я.В. Сергиенко, А.А. Френкель [2, 3].

Анализу инновационного развития региональных научно-инновационных комплексов на основе методов многомерной классификации посвящены работы С.А. Фирсова, С.Н. Леора [9].

Использование кластерного подхода в управлении региональной экономикой было рассмотрено в работе Д.П. Карпова [4].

Немало работ посвящено использованию кластерного анализа в социально-экономической сфере. Среди которых можно выделить работу Н.С. Никифорова [8], который изучает вопросы прогнозирования с использованием кластерного подхода, а также работу Б.Г. Миркина [5], в которой описаны методы кластерного анализа для поддержки принятия решений в экономике.

Использование кластерного анализа в государственном управлении рассмотрено в работе Д.С. Хайдукова [6].

Применение кластерного анализа для решения современных задач освящено в работе В.С. Берикова и Г.С. Лбова [7].

Решению задач, поставленных в данной работе с использованием кластерного анализа системы образования, посвящено гораздо меньшее количество работ, чем кластерному анализу вообще. Так среди основных можно выделить работы Д.Л. Константиновского и О.С. Васиной [10; 11].

В работе Д.Л. Константиновского условия кластеризации общеобразовательных школ состоят из параметров, образующих группы кластеров, отражают этапы образовательного процесса.

В рамках исследования Д.Л. Константиновского, В.С. Вахштайна, Д.Ю. Куракина [10] основное внимание уделяется объективным показателям, описывающим характеристику преподавательского состава, состояние материальной базы, финансовое обеспечение учебного заведения и др. Это можно отнести к недостаткам данного подхода и, одновременно, принять перспективным направлением даль-

нейших разработок. Данное исследование является необходимым этапом, фундаментом для более углубленного изучения проблемы.

В своей работе О.С. Васина [11] предлагает выполнять кластеризацию школ по следующим критериям:

1. Материально-техническое оснащение:
- общее количество компьютеров;
- количество компьютеров в локальной сети ОУ;
- количество компьютеров в сети Интернет;
- количество учащихся, приходящихся на один компьютер;
- количество медиа ресурсов;
- наличие информационного экрана.

2. Кадровая работа с педагогами в сфере ИКТ:
- количество педагогов, применяющих ИКТ в своей деятельности;
- количество публикаций педагогов, связанных с ИКТ;
- количество педагогов, повысивших свою квалификацию в области ИКТ;
- количество педагогов-участников конкурсов, связанных с ИКТ.

3. Преподавание информатики в школе:
- есть в ОУ непрерывный курс информатики (1 или 0);
- количество участников муниципального и регионального этапов олимпиады по информатике;
- количество участников ВНО по информатике (пункт вошел по мониторингу, начиная с 2009 года);
- средний балл ЕГЭ по информатике (пункт вошел по мониторингу, начиная с 2009 года);
- количество участников ИКТ – конкурсов учащихся;
- количество учащихся в школе.

Подводя итог проведенному исследованию работ в направлении кластерного анализа, можно сделать вывод о том, что достаточно много еще осталось открытых дискуссионных вопросов. За исключением упомянутых выше двух авторов, никаких более фундаментальных исследований в области кластеризации системы образования не проводилось, а что касается исследований в области украинской системы образования, то как таковых не было совсем.

Таким образом, задачи, поставленные и решенные в данной статье, являются актуальными.

Постановка задачи. Исходя из необходимости проведения реструктуризации системы образования и учитывая актуальность поставленных задач, целью данного исследования является применение методов кластерного анализа для структуризации системы образования Украины.

Изложение основного материала исследования. В период экономической нестабильности проблема достаточного финансирования встает практически перед каждым государственным учреждением. Бюджеты небольших городов обычно являются дефицитными, поэтому они не в состоянии проводить полноценное финансирование государственных учреждений. Одной из сфер недофинансирования является образование. Практически в каждом городе есть школы, которые требуют полного финансирования, но их наполненность не превышает и 30–40%, что делает расходы на каждого ученика максимально высокими. Поэтому проблема оптимизации сети школ в городах является очень актуальной. Закрытие незаполненных школ аргументируется неэффективным использованием бюджетных средств, а их реструктуризация является поиском возможностей для улучшения качества образования.

Во времена становления угольной промышленности город Стаханов занимал одно из ведущих мест в экономическом развитии. В 70–80 годы велось активное строительство общеобразовательных школ и детских садов, количество которых рассчитывалась согласно показателей существующего в то время уровня рождаемости. С годами угольная промышленность была реструктурирована, что привело к закрытию всей угольной промышленности в г. Стаханове. Исходом этого стало уменьшение населения и как следствие уменьшение количества детей.

Сейчас очень остро существует проблема реструктуризации общеобразовательных школ г. Стаханова. Уменьшение рождаемости автоматически привело к уменьшению количества учащихся в школах, поэтому удерживать наполовину заполненные школы для дефицитного бюджета города не представляется возможным. В связи с этим на уровне исполнительной власти города поставлен вопрос о закрытии или реструктуризации общеобразовательных школ.

Для решения проблемы оптимизации школ г. Стаханова начальным этапом будет применение кластерного анализа, с помощью которого школы будут распределены на группы, для определения ядра размещения школ, к которым должен будет осуществляться подвоз школьников.

Критерий расположения является одним из основных в решении этой задачи, так как существует прямая зависимость между расположением и наполненностью. То пространственное размещение учреждений среднего образования, которое существует на сегодняшний день, не приспособлено к современной, постоянно меняющейся экономической среде, поэтому требует немедленной модернизации. В городах Украины реструктуризация сети образовательных учреждений обусловлена тем, что за последние годы очень сильно изменилась география проживания населения: где-то жилые кварталы превратились в деловые центры с офисами, торговой сетью, а где-то, наоборот, возникли новые спальные районы, в которых проживает большое количество детей. Поэтому пространственное размещение производительных сил в системе среднего образования требует постоянного пересмотра. Не исключение стал и город Стаханов. В нем отмечается такая тенденция: чем дальше школа от центра города, тем меньше ее наполненность.

Таким образом, в качестве основного критерия кластеризации выступает расположение школ и расстояние между ними (табл. 1), где по горизонтали и вертикали таблицы – номера школ г. Стаханова. Единица измерения расстояния сотни/метров.

Для проведения кластерного анализа сначала была построена матрица расстояний для каждой школы г. Стаханова.

Для выполнения кластерного анализа использована программная оболочка пакета Statistica 5.5. Для анализа данной матрицы необходимо использование метода К-средних.

Этот метод кластеризации существенно отличается от таких агломеративных методов, как объединение (древовидная кластеризация) и двухвходовое объединение.

Для автоматизации процесса кластерного анализа используется программа Statistika 5.5, которая с помощью метода К-средних, что является интерпретацией метода полного перебора, проводит кластеризацию заданной матрицы.

Суть этого метода заключается в следующем: исследователь заранее определяет количество классов

Таблица 1

Расстояние между школами г. Стаханова

	№ 1	№ 2	№ 3	№ 7	№ 8	№ 9	№ 10	№ 11	№ 12	№ 13	№ 14	№ 15	№ 16	№ 18	№ 25	№ 26	№ 28	№ 29	№ 32
№ 1	0	70	105	120	60	150	52	60	200	190	170	110	140	150	20	60	100	130	250
№ 2	70	0	40	70	15	100	40	50	120	110	80	35	60	100	90	10	40	60	120
№ 3	105	40	0	30	40	60	50	60	110	120	70	5	70	60	110	50	7	40	150
№ 7	120	70	30	0	40	30	60	70	100	110	90	35	100	30	130	60	30	80	150
№ 8	60	15	40	40	0	60	40	50	120	130	80	45	70	60	80	20	40	60	180
№ 9	150	100	60	30	60	0	80	90	110	120	110	55	100	5	150	90	40	60	190
№ 10	52	40	50	60	40	80	0	10	170	180	110	55	110	80	60	30	50	70	200
№ 11	60	50	60	70	50	90	10	0	180	190	120	65	120	90	70	40	60	80	210
№ 12	200	120	110	100	120	110	170	180	0	10	170	90	160	150	200	150	100	80	40
№ 13	190	110	120	110	130	120	180	190	10	0	20	80	150	120	170	160	80	130	30
№ 14	170	80	70	90	80	110	110	120	170	20	0	60	130	100	150	140	60	110	10
№ 15	110	35	5	35	45	55	55	65	90	80	60	0	70	40	110	40	10	30	150
№ 16	140	60	70	100	70	100	110	120	160	150	130	70	0	110	170	90	70	100	170
№ 18	150	100	60	30	60	5	80	90	150	120	100	40	110	0	160	60	40	70	190
№ 25	20	90	110	130	80	150	60	70	200	170	150	110	170	160	0	80	110	140	200
№ 26	60	10	50	60	20	90	30	40	150	160	140	40	90	60	80	0	40	70	190
№ 28	100	40	7	30	40	40	50	60	100	80	60	10	70	40	110	40	0	30	130
№ 29	130	60	40	80	60	60	70	80	80	130	110	30	100	70	140	70	30	0	100
№ 32	250	120	150	150	180	190	200	210	40	30	10	150	170	190	20	190	130	100	0

(k), на которые необходимо разбить имеющиеся наблюдения, и первые k-наблюдения становятся центрами этих классов. Для каждого последующего наблюдения рассчитываются расстояния до центров кластеров, и данное наблюдение относится к тому кластеру, расстояние до которого было минимальным. После чего для этого кластера (в котором увеличилось количество наблюдений) рассчитывается новый центр тяжести (как среднее по каждому показателю) по всем включенным в кластер наблюдениями. Разбивка будет проводиться на три кластера относительно количества школ, которые планируются закрыть.

Кластеризация школ выполнялась по формуле:

$$V = \sum_{i=1}^{k} \sum_{x_j \in S_i} (x_j - \mu_i)^2,$$

где k – число кластеров, S_i – полученные кластеры, i=1,2,...,k и μ_i – центры масс векторов $x_j \in S_i$.

С помощью программы Statistica 5.5 все школы г. Стаханова были распределены на группы.

Первая группа кластеров:

– Стахановская общеобразовательная школа I–II ступеней № 12;

– Стахановская общеобразовательная школа I– III ступеней № 13;

– Стахановская общеобразовательная школа I–II ступеней № 14;

– Стахановская общеобразовательная школа – III ступеней № 32.

Вторая группа кластеров:

– Стахановская общеобразовательная школа I–III ступеней № 1;

– Стахановская специализированная школа I–III ступеней № 10 Стахановского городского совета Луганской области (информационно-технологическая профориентация);

– Стахановская гимназия № 11 Стахановского городского совета Луганской области;

– Стахановская общеобразовательная школа I–II ступеней № 25;

– Стахановская гимназия № 26 Стахановского городского совета Луганской области.

Третья группа кластеров:

– Стахановская общеобразовательная школа I–III ступеней № 2;

– Стахановская специализированная школа I–III ступеней № 3 Стахановского городского совета Луганской области (общеобразовательная гуманитарная школа);

– Стахановская гимназия № 7 Стахановского городского совета Луганской области;

– Стахановская специализированная школа I–III ступеней № 9 имени Алексея Стаханова Стахановского городского совета Луганской области (с углубленным изучением английского языка);

– Стахановская общеобразовательная школа I–II ступеней № 16;

– Стахановская общеобразовательная школа I–III ступеней № 18;

– Стахановская общеобразовательная школа I–III ступеней № 28.

Выводы по проведенному исследованию. Учитывая тот факт, что проблема реструктуризации общеобразовательных школ в Украине и ныне остается актуальной, результаты, полученные в данном исследовании, могут быть приняты как одни из основополагающих при принятии дальнейших организационно-экономических решений в этой области, а также проведении дальнейших исследований.

Закрытие школ, имеющих минимальную наполненность, неизбежно. Применение же метода кластерного анализа по критерию расстояния позволяет выполнить группировку школ по определенным секторам, и, в последствии, когда будут приниматься решения о закрытии определенных школ города, удастся избежать социального напряжения среди жителей города. Отсутствие дискомфорта при закрытии какой-либо из школ будет обусловлено тем, что новая школа, в которую будут перемещены ученики из закрытой, будет находится на комфортном для них расстоянии.

В результате проведенного исследования были получены следующие выводы:

1. Существует проблема наполняемости в сети общеобразовательных школ, которая обусловлена группой факторов – экономических, социальных и демографических. Установлено, что сеть общеобразо-

вательных школ не претерпевала изменений еще со времен Советского союза.

2. Проанализировано работы отечественных и зарубежных ученных в области кластерного анализа, установлено, что для решения задач реструктуризации широко применим метод кластерного анализа.

3. Выявлено недостаточность исследований по вопросам реструктуризации в системе образования, а также отсутствие достаточного количества исследований в области кластерного анализа системы образования.

4. Впервые введено и обосновано целесообразность использования параметра расстояния между школами, как основного при выполнении кластеризации.

5. Выполнено кластеризацию общеобразовательных школ города Стаханова по критерию расстояния, в результате чего получено новые структурные объединения школ в общеобразовательной системе города.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Tryon R.C. Cluster analysis/ R.C. Tryon. – London: Ann Arbor Edwards Bros, 1939. – 139 p.
2. Гутман Г.В. Регион в формировании социального государства / Г.В. Гутман, О.П. Звягинцева, А.А. Мироедов. – М. : Финансы и статистика. – 2005. – 160 с.
3. Райская Н.Н. Кластерный анализ регионов России по уровню инвестиционного потенциала / Н.Н. Райская, Я.В. Сергиенко, А.А. Френкель // Вопросы статистики.– 2007. – № 5. – С. 3–9.
4. Карпова Д.П. Использование кластерного подхода в управлении региональной экономикой / Д.П. Карпова // Региональная экономика и управление. – 2007. – № 4(12). – № гос. регистрации статьи 0420700035/0030. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://region.mcnip.ru.
5. Миркин Б.Г. Методы кластер-анализа для поддержки принятия решений: [обзор]; Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики» / Б.Г. Миркин. – М. : Изд. дом Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики», 2011. – 88 с.
6. Хайдуков Д.С. Применение кластерного анализа в государственном управлении / Д.С. Хайдуков // Философия математики: актуальные проблемы. – М. : МАКС Пресс, 2009. – 287 с.
7. Бериков В.С. Современные тенденции в кластерном анализе/ В.С. Бериков, Г.С. Лбов // Всероссийский конкурсный отбор обзорно-аналитических статей по приоритетному направлению «Информационно-телекоммуникационные системы». – 2008. – 26 с.
8. Никифорова Н.С. Кластерный анализ в задачах социально-экономического прогнозирования / Н.С. Никифорова. – М., 1998. – 17 с.
9. Фирсова С.А. Анализ инновационного развития региональных научно-инновационных комплексов на основе методов многомерной классификации / С.А. Фирсова, С.Н. Леора // Вестник ИЖЭКОНА. Серия «Экономика». – 2007. – Вып. 5(18). – С. 54–65.
10. Константиновский Д.Л. Реальность образования. Социологическое исследование: от метафоры к интерпретации/ Д.Л. Константиновский, В.С. Вахштайн, Д.Ю. Куракин. – М. : ЦСП и М, 2013. – 224 с.
11. Васина О.С. Управление информатизацией образования на муниципальном уровне/ О.С. Васина // Вопросы информатизации образования. – 2011. – № 18. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.npstoik.ru/.

УДК 338

Сойма С.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
Ужгородського національного університету

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ

У статті досліджуються особливості державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) регіону. Проаналізовано географію зовнішньоторговельної діяльності Закарпатської області із сусідніми країнами. Досліджено товарну структуру зовнішньої торгівлі Закарпатської області, яка підлягає регулюванню.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, регіон, державне регулювання, зовнішньоторговельні зв'язки, сусідні країни, експорт, імпорт, тарифне регулювання, нетарифне регулювання.

Сойма С.Ю. РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНА

В данной статье исследованы особенности государственного регулирования внешнеэкономической деятельности региона. Проведен анализ географии внешнеторговой деятельности Закарпатской области с соседними странами. Исследована товарная структура внешней торговли Закарпатской области, которая подлежит регулированию.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, регион, государственное регулирование, внешнеторговые связи, экспорт, импорт, тарифное регулирование, нетарифное регулирование.

Soyma S.Y. GOVERNMENT REGULATION OF EXTERNAL ECONOMIC ACTIVITY OF THE REGION

The article investigates the peculiarities of government regulation of external economic activity. The analysis is carried out on the issue external activity of Transcarpathian region with the neighbouring countries. The structure of international trade of Transcarpatian region was also examined.

Keywords: external economic activity, region, government regulation, foreign trade relations, export, import, tariff regulation, non-tariff regulation.

Постановка проблеми. У зовнішньоекономічній діяльності регіону важлива роль відводиться державному регулюванню, передусім приведення у відповідність із міжнародними нормами внутрішніх законів держави, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність. Така робота в Україні здійснена у зв'язку зі вступом країни до СОТ. Посилення державного регулювання в тих галузях і товарній структурі зовнішньої торгівлі, де Україна має порівняльні переваги щодо інших країн, є важливою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань регулювання зовнішньоекономічної діяльності на регіональному рівні, зовнішньоекономічних зв'язків прикордонних регіонів, транскордонного співробітництва в умовах розширення ЄС на Схід відображено у працях Є.І. Бойка, М.І. Долішнього, Б.І. Дяченка, В.С. Кравціва, М.А. Лендєла, С.М. Митряєвої, В.П. Мікловди, С.В. Сембера, М.І. Пітюлича, Д.М. Стеченка та ін.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у визначення напрямів посилення державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання ЗЕД передбачає створення певних умов і механізмів для ефективного розвитку відносин суб'єктів господарювання в різних країнах. В основу державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності покладено принципи: адекватності національним інтересам та гарантування економічної безпеки країни; врахування вимог сучасного світового розвитку, поділу праці, глобалізаційних процесів; формування нової моделі зовнішньоекономічного розвитку, зорієнтованої на європейську інтеграцію, набуття повноправного членства в ЄС; забезпечення відповідно до світових стандартів і критеріїв оптимальних параметрів відкритості національної економіки; паритетності у відносинах з іншими державами; демократизації, демонополізації та деідеологізації зовнішньоекономічних зв'язків; підтримка експортного виробництва на основі критеріїв ефективності та конкурентоспроможності [11, с. 316].

У ст. 380 Господарського кодексу України (далі – ГКУ) задекларовано: державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності спрямовується на захист економічних інтересів України, прав і законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, створення рівних умов для розвитку всіх видів підприємництва у сфері зовнішньоекономічних відносин і використання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності доходів та інвестицій, заохочення конкуренції й обмеження монополізму суб'єктів господарювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності [10, с. 623; 6, с. 289; 1; 7, с. 223].

Об'єктами державного регулювання ЗЕД є [6, с. 290] такі: зовнішня торгівля; міжнародний рух капіталів; валютні та кредитні відносини; науково-технічний обмін; міжнародна міграція робочої сили; зовнішній борг країни; навколишнє середовище; багатства Світового океану, повітряно-космічний простір тощо.

В економічній енциклопедії також дається визначення державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків (далі – ЗЕЗ) і зазначається, що це «важливий елемент механізму державного регулювання економіки, який здійснюється за допомогою методів тарифного й нетарифного впливу держави на основні форми міжнародних економічних відносин: на міжнародну торгівлю, вивезення капіталу, міжнародні кредитні відносини, міжнародні валютні (розрахункові) відносини, міжнародне виробниче та науково-технічне співробітництво, міжнародну міграцію робочої сили. Провідними сферами державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків є: міжнародна торгівля; міжнародні валютні відносини; міжнародний ринок позичкових капіталів» [4, с. 326].

Основою регулювання діяльності підприємств України на зовнішніх ринках є Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність». Крім того, у відповідних сферах регулюючу роль відіграють й інші Закони України, а саме: «Про захист іноземних інвестицій в Україні»; «Про іноземні інвестиції»; «Про режим іноземного інвестування»; «Про захист економічної конкуренції»; «Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні»; «Про дію міжнародних договорів на території України»; «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах»; «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності».

Крім Законів України, важливе значення в регулюванні ЗЕД відіграють Укази Президента України, зокрема такі: «Про облік окремих видів зовнішньоекономічних договорів (контрактів) в Україні»; «Про заходи для попередження експорту товарів походженням з України за цінами, що можуть розглядатися як демпінгові і врегулювання торгових суперечок»; «Про заходи здійснення єдиної державної політики регулювання імпорту»; «Про використання Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів»; «Про заходи щодо вдосконалення кон'юнктуро цінової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності»; «Про захист економічної конкуренції»; Митний кодекс України тощо.

Державне регулювання ЗЕД здійснюється за допомогою адміністративних та економічних методів. Адміністративні методи безпосередньо впливають на господарські відносини, а економічні – діють через ринковий механізм [2, с. 210]. В інших наукових джерелах виділяються основні методи державного регулювання зовнішньої торгівлі, як основного виду ЗЕД, до яких належать такі: правові; економічні (тарифні методи регулювання); адміністративні (нетарифні методи регулювання); валютне регулювання; заохочення експорту [6, с. 293].

Зазначимо, що тарифні (митні) методи регулювання ґрунтуються на використанні митних тарифів. Тарифні методи спрямовані на здешевлення експорту й подорожчання імпорту, впливають на фінансові результати роботи учасників ЗЕД. До нетарифних (адміністративних) засобів належать ембарго; квоти; ліцензії; субсидії; демпінг (продаж товарів на ринках інших країн за цінами, нижчими від внутрішніх) та антидемпінгові заходи (антидемпінгове й компенсаційне мито); спеціальні вимоги до товарів (встановлення державних стандартів якості, норм упакування, маркування інших форм торговельних бар'єрів); добровільні обмеження експорту; регламентація (ускладнення) митних процедур (запровадження підвищених вимог до якості, санітарних, технічних та інших стандартів); валютні обмеження (регламентація операцій з валютними цінностями) тощо [6, с. 295].

Важливу роль з-поміж економічних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності відіграють валютні обмеження, які спрямовано на розширення або втримання розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країни, а відповідно, як ми вважаємо, і її регіонів.

Отже, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється на законодавчій основі. При цьому держава мусить привести у відповідність із міжнародними нормами свої внутрішні закони, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність.

Науковий інтерес у зовнішньоекономічній діяльності має міжнародна торгівля, яка також обумовлює необхідність регулювання цього виду ЗЕД. Зовнішня торгівля підлягає державному регулюванню, яке здійснюється в руслі зовнішньоторговельної по-

літики. Її інструментами є митний тариф, ліцензування (надання державними органами дозволу на вивезення й увезення товарів і послуг), контенгування, нетарифні обмеження, експортні дотації тощо [4, с. 613, 614]. Наші дослідження спрямовані на географію зовнішньоторговельної діяльності регіону з країнами світу, передусім із сусідніми країнами, що відображає табл. 1, аналіз показників якої характеризує географію імпорту давальницької сировини й експорту продукції, виготовленої з неї, свідчить про такі особливості й тенденції:

• по-перше, основними партнерами в імпорті давальницької сировини у 2000 та у 2008 рр. були сусідні країни, на які припадало 24% імпорту до загального обсягу такої сировини (28,0 із 116,7 млн дол. США), та, відповідно, 50,8% (401,6 із 790,7 млн дол. США), а у 2013 р. лише 18,0% (107,5 із 597,4 млн дол. США). На експорт виробів з давальницької сировини на цю групу країн у 2000 р. припадало 15,7%, в 2008 р. – 71,8% (666,3 із 928,0 млн дол. США), а у 2013 р. 63,2% (435,6 із 689, млн. дол. США);

• по-друге, на європейські країни «великої сімки» у 2000 р. припадало 37,4% до всього обсягу імпорту такої сировини, в 2008 р. – 20,2% (159,7 із 790,7 млн дол. США), а в 2013 р. – 26,2% (156,6 із 597,4 млн дол. США). На експорт виробів з давальницької сировини в аналізованих роках з регіону в цю групу країни припадало, відповідно, 43,7, 12,5 та 15% до всього обсягу експорту;

• по-третє, сальдо зовнішньої торгівлі з аналізованими сусідніми країнами у 2008 та 2013 рр. було позитивне, водночас з європейськими країнами «великої сімки», навпаки, негативне;

• по-четверте, із сусідніми країнами та європейськими країнами «великої сімки» відносно Закарпатської області виявилась спадна тенденція в експортно-імпортній діяльності (із сусідніми країнами наростаюча тенденція виявилась до 2008 р.).

Отже, після вступу сусідніх країн (Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини) до Європейського Союзу проявляється зростаюча тенденція щодо імпорту давальницької сировини в регіон та експорту готових виробів з неї в ці країни. На нашу думку, це зумовлено тим, що в соціально-економічному розвитку в умовах ринкових трансформацій сусідні країни досягли значно більших успіхів, ніж Україна, а також їх прикордонні регіони (за винятком польських і румунських, які межують із Закарпатською областю). Це стосується і зростання зарплати, а тому цим країнам вигідніше поставляти давальницьку сировину в Закарпаття, де значно дешевша робоча сила.

Регулюванню підлягає товарна структура зовнішньої торгівлі як на державному, так і на регіональному рівнях, що відображено в таблиці 2.

Аналіз показників таблиці 2 свідчить про такі тенденції:

• для всіх видів товарів і сировини як в експорті, так й імпорті характерне розширене відтворення зовнішньої торгівлі як для України, так і для Закарпатської області;

• у 2013 р. порівняно із 2000 р. в Закарпатській області більш стрімкими темпами зростав імпорт товарів і сировини порівняно з експортом. Зокрема, імпорт за аналізований період збільшився у 5,2, а експорт майже у 4,3 раза;

• у Закарпатській області провідне місце в експорті у 2013 р. зайняло механічне обладнання, частка якого в експорті становили 55,7%, а імпорт – 45,8% до всього обсягу експорту регіону. По Закарпатській області в експортно-імпортній діяльності по механічному обладнанню, яке є провідним у товарній структурі зовнішньої торгівлі регіону, за 2013 р. зовнішньоторговельне сальдо позитивне і становило 84,7 млн дол. США;

• позитивне зовнішньоторговельне сальдо по Закарпатській області досягнуто за рахунок продуктів рослинного походження; продукції харчової промисловості; шкіряної та хутрової сировини й виробів з них; особливо за рахунок деревини й виробів з деревини; текстилю та виробів з текстилю й інших промислових товарів;

• негативне зовнішньоторговельне сальдо для Закарпатської області характерне для таких видів товарів: мінеральні продукти; продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості; транспорт-

Таблиця 1

Географія імпорту давальницької сировини та експорту продукції, виготовленої з неї, по Закарпатській області* (млн дол. США)

Аналізовані країни	Експорт			2013, % до:		Імпорт			2013, % до:	
	2000	2008	2013	2000	2008	2000	2008	2013	2000	2008
По області	126,3	928,0	689,5	545,9	74,3	116,7	790,7	597,4	511,9	75,6
у тому числі, сусідні країни, які межують з областю										
Польща	0,6	40,7	24,3	4050,0	59,7	0,1	27,4	12,4	124 р.	45,3
Румунія	0,005	12,0	15,1	3020 р.	125,8	-	5,4	7,9	-	146,3
Словаччина	1,3	81,3	55,0	42,3 р.	67,7	1,3	25,2	15,2	1169,2	60,3
Угорщина	17,9	532,3	341,2	19,1 р.	64,1	26,6	343,6	72,0	270,7	21,0
Разом:	19,805	666,3	435,6	22,0 р.	65,4	28,0	401,6	107,5	383,9	26,8
у тому числі європейські країни «великої сімки»										
Італія	8,3	38,1	25,8	310,8	67,7	11,4	50,8	38,9	341,2	76,6
Німеччина	40,5	72,1	75,1	185,4	104,2	27,0	97,5	105,0	389,6	107,7
Великобританія	5,4	0,3	0,06	1,1	20	4,2	2,8	4,0	95,2	142,9
Франція	1,0	5,6	2,6	260	46,4	1,1	8,6	8,7	790,9	101,2
Разом:	55,2	116,1	103,6	187,7	89,2	43,7	159,7	156,6	358,4	98,1
Аналізовані групи країн, % до всього обсягу										
Сусідні країни	15,7	71,8	63,2	х	х	24,0	50,8	18,0	х	х
Європейські країни «великої сімки»	43,7	12,5	15,0	х	х	37,4	20,2	26,2	х	х

**Розраховано за джерелом: [9, с. 225, 226]*

Таблиця 2

Товарна структура зовнішньої торгівлі Закарпатської області* (млн дол. США)

	Закарпатська область					
	експорт			імпорт		
	2000	2013	2013, % до 2000 р.	2000	2013	2013, % до 2000 р.
Усього	215,3	935,0	434,3	183,9	952,9	518,2
*у т.ч. за розділами УКТЗЕД*** живі тварини та продукція тваринництва	0,5	-	-	0,6	2,7	450
продукти рослинного походження	5,5	14,5	263,6	3,4	4,5	132,4
продукція харчової промисловості	4,2	37,7	9,0 р.	9,2	29,8	323,9
мінеральні продукти	1,8	2,8	155,6	4,6	105,1	22,3р.
продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	0,4	18,4	46,0 р.	5,5	20,3	369,1
шкіряна та хутряна сировина й вироби з них	4,5	20,4	453,3	5,4	14,3	264,8
деревина й вироби з деревини	53,7	54,1	100,8	1,0	3,1	310,0
текстиль і вироби з текстилю	54,5	115,9	212,7	52,8	107,9	204,4
недорогоцінні метали та вироби з них	4,2	14,4	342,9	4,5	38,6	8,6 р.
механічне обладнання	48,7	520,9	10,7 р.	65,2	436,2	6,7 р.
транспортні засоби та шляхове обладнання	1,3	2,8	53,8	5,7	58,3	10,2 р.
інші промислові товари	36,0			26,0		
Різне	-	-	-	0,01	1,4	140,0 р.
недорогоцінні метали та вироби з них	2,0	1,3	х	2,4	2,9	х
механічне обладнання	22,6	55,7	х	35,4	45,8	х
мінеральні продукти	0,8	0,3	х	2,5	0,7	х
деревина і вироби з деревини	24,9	6,9	х	0,5	0,3	х

**Розраховано за джерелами: [9, с. 223, 224].*

ні засоби та шляхове обладнання, а для України механічне обладнання.

Отже, особливо необхідне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в тих галузях і товарній структурі Закарпатської області, де зовнішньоторговельне сальдо негативне або коефіцієнт покриття експорту імпортом менше ніж одиниця. Доцільно також посилити державне регулювання й у тих галузях і товарній структурі зовнішньої торгівлі, де Україна має порівняльні переваги стосовно інших країн. Для Закарпаття це передусім стосується аграрної сфери та добувної і переробної промисловості, насамперед мінерально-сировинної бази області, яка налічує понад 220 родовищ більш як 30 видів корисних копалин, а також гідроенергетичних ресурсів річок, освоєння яких забезпечить значний експортний потенціал в енергоресурсах. В агропромисловому комплексі Закарпаття провідне місце в умовах малоземелля мають посісти виноградарство й садівництво, вирощування теплолюбивих овочевих і плодових культур (помідорів, перець, персики, абрикоси тощо), а також розширене відтворення вівчарства та великої рогатої худоби за рахунок інтенсивної відгодівлі їх у весняно-літній період на полонинах регіону.

Регулюючи зовнішньоекономічне співробітництво, держава та її органи не можуть безпосередньо втручатися у діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, за винятком випадків, коли таке втручання передбачено законом [6, с. 292]. При цьому методи державного регулювання ЗЕД слід розглядати в контексті конкретних об'єктів регулювання. Майже всі види ЗЕД так чи інакше знаходять своє відображення в категоріях експорту й імпорту, що є функціональними елементами економічних відносин, метою яких є ввезення (імпорт) та вивезення (експорт) товарів і послуг. До товарів і послуг, що є предметом зовнішньої торгівлі, як уже зазначалося, належить таке: готова продукція, сировина, напівфабрикати, продукти інтелектуальної власності (патенти, ліцензії, фірмові знаки тощо), послуги міжнародного туризму, транспортні послуги, страхові операції, банківські, біржові та посередницькі послуги тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, як засвідчили дослідження, роль державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності посилюється та зростає її значимість у соціально-економічному розвитку регіонів на перспективу, особливо прикордонних, в умовах розширення ЄС на Схід. Державне управління у сфері зовнішньоторговельних операцій має передбачати таке: встановлення найбільш сприятливих умов для вітчизняних виробників, заохочення вивезення національних товарів на ринки інших країн та обмеження ввезення іноземних товарів. Дослідження виявили, що після вступу сусідніх країн (Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини) до Європейського Союзу проявляється зростаюча тенденція щодо імпорту давальницької сировини в регіон та експорту готових виробів з неї в ці країни, що зумовлено досягненням значно більших успіхів у соціально-економічному розвитку, ніж Україна, а також їх прикордонні регіони. Посилення державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності необхідне в тих галузях і товарній структурі зовнішньої торгівлі України, зокрема й Закарпатської області, де негативне зовнішньоторговельне сальдо. Це передусім стосується аграрної сфери та добувної і переробної промисловості, а також мінерально-сировинної бази області.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Господарський кодекс України за станом на 16.01.2008 р./ Верховна Рада України. – Офіц.сайт ВРУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www. zakon.rada.gov.ua. (Законодавчі акти України).
2. Чистов С.М. Державне регулювання економіки : [навч. посібник] / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 316 с.
3. Економічна енциклопедія : у 3 т. / голова редакційної ради

Б.Д. Гаврилишин та ін.; відп. редактор С.В. Мочерний та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – Т. 1 – 2002. – 864 с. – Т. 2. – 2002.– 952 с. – Т. 3. – 2002. – 952 с.
4. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки: [навч. посібник] / О. І. Ковтун. – Львів : Новий Світ. – 2000, 2006. – 432 с.
5. Михасюк І. Державне регулювання економіки / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога; за ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АН Вищої школи України І.Р. Михасюка; Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів : Українські технології, 1999. – 640 с.
6. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 / Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород, 2010. – 542 с.
7. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 / Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород, 2014. – 542 с.
8. Теньков С.О. Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України: від 16 січня 2003 р. / С.О. Теньков. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 720 с. – (Нормат. док. та комент.).
9. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : [навч. посіб.] / Л.А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.

УДК 654.02;338.242

Стрий Л.А.
доктор экономических наук,
профессор кафедры экономики предприятий
Одесского национального политехнического университета

Захарченко Л.А.
кандидат экономических наук,
профессор кафедры экономики предприятия
Одесской национальной академии связи имени А.С. Попова

Голубев А.К.
кандидат технических наук,
профессор кафедры экономики предприятия
Одесской национальной академии связи имени А.С. Попова

МОДЕЛЬ ЭВОЛЮЦИИ ВИДОВ РЫНКОВ

Статья посвящена анализу эволюции видов рынков в процессе развития товарного производства, формирования постиндустриальной экономики, развития информационной экономики. Построена и обоснована модель эволюции видов рынков. Рассмотрены особенности рынков информации и рынков инфокоммуникационных услуг.

Ключевые слова: вид рынка, глобальный рынок, интегральный глобальный рынок, информация, инфокоммуникационные услуги, конкуренция, модель эволюции видов рынка, обслуживание, рынок, товар, услуги.

Стрій Л.О., Захарченко Л.А., Голубєв А.К. МОДЕЛЬ ЕВОЛЮЦІЇ ВИДІВ РИНКІВ
Стаття присвячена аналізу еволюції видів ринків у процесі розвитку товарного виробництва, формування постіндустріальної економіки, розвитку інформаційної економіки. Побудована і обґрунтована модель еволюції видів ринків. Розглянуто особливості ринків інформації та ринків інфокомунікаційних послуг.

Ключові слова: вид ринку, глобальний ринок, інтегральний глобальний ринок, інформація, інфокомунікаційні послуги, конкуренція, модель еволюції видів ринку, обслуговування, ринок, товар, послуги.

Striy L.A., Zaharchenko L.A., Golubev A.K. MODEL OF EVOLUTION OF TYPES OF MARKETS
The article is sanctified to the analysis of evolution of types of markets in the process of development of commodity production, forming of economies of services, development of information economy. The model of evolution of types of markets offers. The features of markets of information and markets of infocommunication services are considered.

Keywords: a market, competition, commodity, information, infocommunication services, integral global market, the model of evolution of types of markets, type of market, services.

Постановка проблемы. Одной из ярко выраженных проблем современной экономики, к поиску решения которой должны быть готовы исследователи, является быстрые изменения условий рыночной деятельности. Преобразуются и сами рынки, возникают новые виды рынков, изменяется взаимодействие различных видов рынков внутри системы рыночной экономики. Исследование проблемы эволюции видов рынков и изменения их взаимодействия является актуальным.

Анализ последних исследований и публикаций. Данная проблема рассматривается в последних трудах Ф. Котлера и его последователей. В учебнике на украинском языке «Маркетинговий менеджмент», подготовленном украинским коллективом соавторов во главе с профессором А.Ф. Павленко на основе 12 издания американского учебника классиков маркетинга Ф. Котлера и К. Келлера «MARKETING MANAGEMENT», современная экономика представлена как совокупность множества рынков, описываются некоторые виды рынков этой системы, анализируются изменения в бизнесе в начале XXI столетия, предложена концепция ориентации предприятия на рынок [1, с. 29–33]. В книге «Маркетинг XXI века» Ф. Котлером сделана попытка (по мнению научного редактора издания) представить свежий взгляд и переосмыслить ранее написанное в соответствии с современными тенденциями развития общества. Предложен новый подход к определению понятия «рынок» и его структуры [2, с. 15, с. 140–141].

В сборнике материалов четвертой международной научно-практической интернет-конференции «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті» (Одесский национальный политехнический университет, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 12–19 декабря 2013 года) изложены взгляды отечественных ученых на исследуемую проблему, в частности, опубликованы тезисы доклада авторов данной статьи «Формирование рыночных механизмов и структур в экономике инфокоммуникационных услуг» [3].

Постановка задачи. Однако многие аспекты данной проблемы, в частности определение видов рынков, систематизация их эволюции, формирование информационных рынков, рынков инфокоммуникационных услуг, исследованы недостаточно.

Целью данной статьи является изложение результатов собственных исследований автором некоторых аспектов данной проблемы:

- определение видов рынков;
- анализ эволюции понятия «товар» в процессе развития рынка;
- построение модели эволюции видов рынков.

Изложение основного материала исследования.

Определение видов рынков. Ф. Котлер рассматривает современную экономику как совокупность множества рынков, которые взаимодействуют между собой и связаны процессами обмена. Совокупность предприятий производителей однотипных товаров (услуг) называют отраслью, совокупность потребителей, которые приобретают товары и услуги этих производителей, называют рынком. Производители образуют рынки производителей (1-й тип рынков), которые также называют деловыми или промышленными рынками. Производители пользуются рынками ресурсов: сырья, труда, денег (2-й тип рынков) для создания товаров и услуг, которые потом поставляют посредникам (3-й тип рынков), реализующим их потребителям. Рынки потребителей (4-й тип рынков) – это рынки, образованные потребителями, которые покупают товары для конечного потребления, а не для перепродажи или дальнейшего использования в процессе производства других товаров. Государство осуществляет функции регулирования, сбора налогов и финансирования. Государство (5-й тип рынков) также использует средства, полученные в виде налогов, для закупки товаров на рынках ресурсов, производителей, посредников и направляет их на удовлетворение потребностей государственных учреждений и общественных нужд [1, с. 29].

По Ф. Котлеру, рынки могут определяться широко и узко. Термин «массовый рынок» – самое широкое определение, оно описывает миллиарды людей, которые покупают и расходуют товары массового спроса (например, мыло, безалкогольные напитки). Экономический рост США во многом обязан американским компаниям, занимающимся массовым производством, массовым распространением и массовым маркетингом. Если взять другую крайность, то можно говорить о «рынке одного» для того, чтобы описать определенного человека или компанию. IBM могла бы называться «рынком одного» для консультантов, которые проводят все своё время, продавая свои услуги только IBM. Специалисту по маркетингу очень важно определить целевой рынок как можно точнее. «Массовый рынок» – это звучит слишком неопределенно. Нелегко произвести товар, который захочет каждый. Легче сделать товар, который будут любить лишь некоторые. Это ведет бизнес к поиску ниш и мини-рынков и узкого определения рынков [2, с. 141].

В дальнейшем в данной статье вид рынка будем определять по продукту, который на нем продается: рынок товаров (материальных), рынок услуг, рынок информации и т.д.

Эволюция понятия «товар» в процессе развития рынка. В экономической теории понятия «товар», «продукт», «изделие» означают результат труда, предназначенный не для собственного потребления, а для обмена, который поставляется на рынок с целью продажи. В учебнике «Экономическая теория» под редакцией А.И. Добрынина и Л.С. Тарасевича товар определяется как вещь или услуга, созданная трудом, обладающая общественной ценностью и служащая для продажи на рынке (обмена на другой товар). Каждый товар на рынке приобретает меновую стоимость – способность, свойство обмениваться на другие вещи в определенных соотношениях (пропорциях) [4, с. 73].

В дальнейшем в процессе развития рынка содержание понятия «товар» непрерывно расширялось. В настоящее время (по Ф. Котлеру) товар – все, что может быть предложено рынку для удовлетворения определенного желания или потребности. Товарами могут быть материальные предметы, услуги, объекты собственности, организации, информация, идеи и прочее [1, с. 342].

Т. Левит построил таблицу эволюции понятия «товар», где проанализировал изменения его содержания и соответствующие этому изменения отношений между продавцом и покупателем. Эволюция понятия «товар» исследуется в [5, с. 157–160].

Первоначально товар представлял собой изделие в материальном виде, предлагаемом рынку. Товар, как правило, реализовался поштучно. Главным направлением торговой стратегии являлась продажа [5, с. 157–160].

В дальнейшем в связи с усложнением производимых изделий произошло расширение понятия «товар». Товаром стали называть изделие в материальном виде, поставляемое на рынок в совокупности с запасными частями и необходимыми для его обслуживания в процессе использования сопутствующими товарами (принадлежностями). Такой товар на рынке реализуется системно, на основе материальных компонентов. Основным конкурентным преимуществом является технологическое преимущество, главным направлением торговой стратегии – маркетинг [5, с. 157–160].

Во второй половине XX столетия товаром стали называть как результаты труда, имеющие материальную форму (продукты, продукция), так и нематериальные услуги. Появился новый термин – «благо» (good), к которому относят в равной степени как продукт (commodity), так и услугу (service). «Благо» – это все, что может удовлетворить нужду или потребность людей. Благо может выступать в виде материального объекта, нематериальной услуги, искусства управления, идеи, информации, а также лица, места, организации и т.д. Услуги стали реализоваться на рынке как самостоятельно, так и совместно с материальными изделиями. Значительный рост в конце XX столетия производства услуг, потребление которых в странах с высокоразвитой промышленностью стало вытеснять потребление многочисленных материальных благ, вызвало существенную эволюцию содержания товара. Постепенно уменьшается относительная важность в продаваемом изделии его материальной части и увеличивается доля немате-

риальной – обслуживания (услуги). Чтобы продать изделие, производитель существенное внимание стал уделять проблеме его обслуживания как до продажи, так и после продажи (в процессе эксплуатации у потребителя). Возникло качественно иное понятие продаваемого товара. Произошла значительная интеграция предложения товара и предложений, связанных с товаром услуг. Спрос на товар, имидж предприятия и его коммерческий успех стали зависеть от качества услуг обслуживания (особенно для сложных высокотехнологичных изделий, промышленного оборудования) [5, с. 157–160].

В XXI столетии автор [5] предполагает, что произойдет полная интеграция предложения товара и предложений, связанных с этим товаром услуг. Предприятия будут производить новый вид товара, который исследователи называют интегрированным совокупным предложением – совокупностью материального изделия и его обслуживания. Потребитель будет покупать на рынке не изделие в материальном виде и не изделие плюс услуги, а заключать договор на эксплуатацию системы оборудования с предоставлением гарантии работоспособности в течение всего срока жизни покупаемой системы. Комплектацию конкретного изделия, его основные параметры производители будут выполнять по заказу потребителя. Оплата за приобретаемый товар возможна поэтапная как при покупке, так и в процессе его эксплуатации (за счет средств, полученных потребителем при использовании товара по назначению, что особенно привлекательно для последнего), в зависимости от вида, размещения, количества, срока использования и других условий. Конкурентное преимущество такого товара обеспечивается обязательством производителя производить модернизацию изделия в процессе его использования у потребителя с целью выполнения последним всех возникающих новых полезных функций [5, с. 157–160].

Построение модели эволюции видов рынков. Выше выполненный анализ различных видов рынка и эволюции понятия «товар» позволяет составить модель эволюции видов рынков (рис. 1). Под моделью в данном случае понимается упрощенное (в определенном смысле) отображение (имитация) реального эволюционного процесса в виде схемы.

Рынок возник и длительное время развивался как рынок материальных товаров. С появлением более сложных материальных товаров, которые потребитель был не способен обслуживать самостоятельно (или ему это было нецелесообразно), начал развиваться рынок товаров + обслуживания (услуг) этих товаров в процессе их эксплуатации. В дальнейшем сформировался рынок товаров + услуг, на который стал поставляться товар в виде изделия плюс услуга (в любой форме). С расширением ассортимента услуг и усложнения процесса формирования услуг потребовалось организовать производство разнообразных материальных изделий, необходимых для осуществления процесса производства услуг. Возник рынок услуг + товаров. Оба эти рынка являются взаимозависимыми. Товары могут реализоваться как совместно с услугами, так и отдельно. Услуги могут реализоваться как самостоятельно, так и совместно с материальными изделиями. В настоящее время производство и потребление услуг в странах с высокоразвитой сферой услуг является преобладающим.

В конце XX столетия в результате информационно-технологической революции в экономике изменилось значение и роль информации. В современной экономике, как образно отметил М. Кастельс [8, с. 77], «информация является ее сырьем: перед нами технологии для воздействия на информацию, а не просто информация для воздействия на технологию как было прежде». Профессионалы, владеющие знаниями, используя информацию как ресурс, с помощью информационных технологий производят разнообразные информационные продукты, которые пользуются повышенным спросом. Возникновение и рост предложения и потребления информационных продуктов вызвало появление самостоятельного рынка информации, на котором предлагаются потребителям информационные ресурсы и информация как товар, информационные технологии, информационные услуги. Производители информационных продуктов, как правило, не занимаются их продажей, эти функции осуществляют посредники. Многообразие

Рис. 1. Схема эволюции видов рынков

информационных продуктов, достаточно большой и устойчиво растущий спрос на них вызвали появление различных предприятий-посредников. Основные из них: интернет-компании, интернет-провайдеры, интернет-порталы. Предметом обмена на рынке информации является также теле- и радиоматериалы, книги, газеты, реклама и другая продукция предприятий средств массовой информации.

Появление сети Интернет и ее коммерческое использование вызвало деление рынков на традиционные рынки с использованием прежних форм торговли товарами, услугами и информацией и электронные рынки для продажи информации, услуг, товаров (в цифровом виде). Электронный рынок имеет существенные особенности по сравнению с традиционным рынком. Традиционный рынок представляет собой совокупность покупателей и продавцов. Вследствие отсутствия необходимой информации внутри совокупностей как покупатели, так и продавцы друг с другом могут быть не связаны и могут не взаимодействовать. На электронном рынке покупатели хорошо информированы, связаны между собой с помощью Интернет. Они взаимодействуют и доверяют друг другу. Поэтому они выступают не как совокупность, а как сообщество. Производители также взаимно связаны между собой и тоже выступают как сообщество. Кроме того, каждый покупатель может быть связан с каждым производителем и т.д. На электронном рынке формируется множество отношений, связей и зависимостей. Электронный рынок является системой отношений. Запросы потребителей электронного рынка растут быстрее, они более требовательны и образованы. Способность быстро реагировать на изменение требований покупателей, предоставлять им нужную потребительскую ценность становится одним из важнейших требований к производителям. В настоящее время сферы действия этих двух видов рынков достаточно успешно переплетаются: традиционная торговля широко использует возможности сети Интернет, а в электронной торговле успешно применяются традиционные инструменты и способы продаж.

В процессе эволюции информационных и коммуникационных технологий возникла необходимость и целесообразность слияния (конвергенции) в единое целое услуг по предоставлению информационных продуктов и коммуникационных услуг сети Интернет и сетей связи. Возникли инфокоммуникационные услуги. Современные инфокоммуникационные услуги отличаются большим многообразием и предоставляют потребителю возможность получения самых разнообразных информационных продуктов и ресурсов непосредственно на его терминал. Как следствие, быстро развиваются рынки инфокоммуникационных услуг.

Рынки инфокоммуникационных услуг, как показали исследования, выполненные авторами [7], имеют несколько существенных особенностей по сравнению с большинством других рынков:

– потребителями инфокоммуникационных услуг являются все посетители Интернета, все организации, государство, культура, образование, армия, все население, что обеспечивает массовый характер потребностей в инфокоммуникационных услугах, устойчиво растущий рыночный спрос на них, повышенные требования к качеству и формам предоставления данных услуг;

– персонализированная ориентация предприятия на потребителя, привлечение потребителя к формированию услуги на всех этапах ее производства, распределения и потребления;

– обеспечение равноправного доступа к услугам для любого пользователя, альтернативность производителя (возможность выбора поставщика услуг);

– отсутствие ограничений для потребителя по времени и пространству, по формулированию требований к услугам и формам их предоставления.

Данные рынки являются быстро развивающимися рынками вследствие роста возможностей использования в экономике сети Интернет для многих потребителей, интенсивного совершенствования информационных, коммуникационных технологий и их конвергенции. Рынки инфокоммуникационных услуг имеют сетевую структуру, которая наиболее адаптивна для эффективного взаимодействия производителей, посредников и потребителей. Сетевая структура рынков непрерывно совершенствуется. Рынки характеризуются стойко растущим спросом на инфокоммуникационные услуги. Основным инструментом регулирования рынков инфокоммуникационных услуг является рыночный механизм спроса и предложения. Ценообразование на товары этих рынков осуществляется достаточно гибко и динамически.

В будущем, возможно, будет формироваться интегральный глобальный рынок информационной экономики, основные черты которого начинают просматриваться сейчас.

Выводы из проведенного исследования:

1. В статье приведены результаты исследования процесса эволюции рынков и построена модель эволюции видов рынков, представленная в виде схемы. Показано, что в последние годы рынки подвержены радикальным преобразованиям в связи с расширяющимся использованием в экономике возможностей сети Интернет. Отмечена тенденция роста взаимодействия традиционных и электронных видов рынков.

2. В настоящее время быстро развиваются рынки инфокомму-никационных услуг. Данные услуги позволяют потребителю, используя возможности сети Интернет, получить непосредственно на свой терминал многие информационные продукты (в цифровом формате). Использование новых и новейших информационных технологий позволяет производителю быстро обновлять ассортимент информационных продуктов и предоставлять новые инфокоммуникационные услуги. Спрос на услуги на этих рынках поддерживается на высоком уровне.

Основными направлениями дальнейших исследований данной проблемы могут быть изучение взаимодействия видов современных рынков и возможных характеристик интегрального глобального рынка информационной экономики.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Котлер Ф. Маркетинговий менеджмент : [підручник] / Ф. Котлер, К.Л. Келлер, А.Ф. Павленко та ін. – К. : Хімджест, 2008. – 720 с.
2. Котлер Ф. Маркетинг XXI века / Ф. Котлер. – СПб. : Издательский Дом «Нева», 2005. – 432 с.
3. Матеріали четвертої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми ринку та розвитку регіонів України в 21 столітті» (Одеський національний політехнічний університет, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 12–19 грудня 2013). – Одеса, 2013. – 129 с.
4. Экономическая теория : [учебник] / Под ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича. – СПб. : Питер Паблишинг, 1997. – 480 с.
5. Стрий Л.А. Маркетинговое управление на рубеже XXI столетия : [монография] / Л.А. Стрий – Одесса : Астропринт, 2000. – 304 с.

6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
7. Стрій Л.О. Ринкові механізми і структури економіки інфокомунікаційних послуг / Л.О. Стрій, Л.А. Захарченко, А.К. Голубєв // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 1(11). – С. 134–141. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.opi.ua/files/archive/2014/nl.html.

УДК 332

Тульчинська С.О.
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки і підприємництва
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»

СУТНІСТЬ І ЛОГІКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КАТЕГОРІАЛЬНИХ ПОНЯТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНІВ

У статті проведено аналіз теорій інноваційних систем, а саме: виникнення концепції національної та регіональної інноваційних систем. Досліджено підходи до визначення понять «національна інноваційна система» і «регіональна інноваційна система». Запропоновано визначення «інтелектуально-інноваційної системи регіонів».
Ключові слова: національна інноваційна система, регіональна інноваційна система, інтелектуально-інноваційна система регіонів, знання, інтелектуальний капітал.

Тульчинская С.А. СУЩНОСТЬ И ЛОГИКА ВЗАИМОСВЯЗИ КАТЕГОРИАЛЬНЫХ ПОНЯТИЙ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ РЕГИОНОВ
В статье проведен анализ теорий инновационных систем, а именно: возникновение концепции национальной и региональной инновационных систем. Исследованы подходы к определению понятий «национальная инновационная система» и «региональная инновационная система». Предложено определение «интеллектуально-инновационной системы регионов».
Ключевые слова: национальная инновационная система, региональная инновационная система, интеллектуально-инновационная система регионов, знания, интеллектуальный капитал.

Tulchinskaya S.A. NATURE AND LOGIC OF CATEGORICAL CONCEPTS' RELATIONSHIP IN INTELLECTUAL INNOVATION SYSTEM OF THE REGIONS
The article analyzes the theories of innovation systems, namely the beginning of the concept of national and regional innovation systems. It was researched the approaches to the definition of «national innovation system» and «regional innovation system». It was a proposed the of «intellectual innovation of the region».
Keywords: national innovation system, regional innovation system, intelligent and innovative system of regions, knowledge, intellectual capital.

Постановка проблеми. Забезпечення інноваційного розвитку окремих регіонів в умовах інтеграційного вибору держави потребує комплексного дослідження умов і результатів інтелектуально-інноваційної системи регіонів як невід'ємної складової становлення економіки знань. За роки незалежності України одним із прорахунків на шляху переходу до інноваційного розвитку економіки була недостатня узгодженість зусиль державної та регіональної інноваційної політики, врахування готовності й можливості регіональних господарських комплексів щодо сприйняття інноваційних змін. Відсутність правового оформлення національної інноваційної системи в Україні змусила регіони самостійно визначати шляхи і засоби виживання в умовах трансформації соціально-економічної й політичної системи суспільства.

В умовах інтеграційного вибору держави становлення економіки знань нерозривно пов'язано з формуванням, генерацією, освоєнням знань і дифузією інновацій, у зв'язку з цим розвиток інтелектуально-інноваційної системи регіонів набуває актуальності, що вимагає активної участі регіонів у здійсненні інноваційних процесів.

Аналіз основних досліджень. Науковою базою дослідження процесів розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів є праці відомих вітчизняних та зарубіжних учених у кількох напрямах. Значний внесок у розвиток концепції інноваційних зрушень і регіонального розвитку у XX ст. здійснили зарубіжні вчені Г. Беккер, Л. Едвінссон, М. Кастельс, М. Кондратьєв, Б. Лундвалл, Ф. Махлуп, Г. Менш, Р. Нельсон, Б. Санто, Дж. Стігліц, К. Фрімен, Й. Шумпетер. Вагомі здобутки в дослідженні багатогранних проблем розвитку продуктивних сил та інноваційних процесів у регіональній економіці представлено в наукових працях О. Алимова, П. Бубенка, В. Василенка, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Мельника, В. Семиноженка, Л. Федулової, А. Чухно та ін.

Разом з тим регіональні аспекти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів ґрунтовно не розглянуто, тоді як інноваційний регіональний розвиток здатен створити умови для поєднання внутрішніх і зовнішніх резервів соціально-економічного зростання регіонів.

Формування цілей статті. Метою статті є на основі критичного аналізу й узагальнення визначень економічних понять «національна інноваційна система» та «регіональна інноваційна система» удосконалити понятійно-категоріальний апарат теорії інноваційного розвитку за рахунок оновлення наукового тлумачення сутності й економічного змісту поняття «інтелектуально-інноваційна система регіонів».

Викладення основного матеріалу. Перед тим, як перейти до розгляду інтелектуально-інноваційної

системи регіонів (далі – ІІСР), необхідно, на наш погляд, розглянути концепцію національної та регіональної інноваційних систем.

Концепція національної інноваційної системи (далі – НІС) знайшла поширення і практичне втілення у більшості країн Європейського Союзу, США, Японії тощо. Відсутність єдиного визначення цього поняття можна пояснити тим, що в різних країнах стратегія НІС формується й розвивається під впливом державної макроекономічної політики, з урахуванням нормативно-правового забезпечення, непрямого державного регулювання процесів розвитку, рівня науково-технічного і промислового потенціалів, розвитку товарних ринків і ринків праці, історичних, національних та культурних особливостей. Разом з тим засоби її реалізації мають багато спільного: нормативно-законодавча база, концепції, цільові програми, проекти тощо.

Поняття «національна інноваційна система» в наукову практику увів у кінці 80-х років XX ст. англійський професор К. Фрімен стосовно характеристики технологічної політики Японії, де національна інноваційна система забезпечила країні сталий економічний розвиток упродовж тривалого періоду. Основою досліджень ученого став інституційний аспект інноваційної діяльності. Було доведено, що результативність інноваційного розвитку економіки залежить не тільки від ефективної діяльності окремо взятих економічних суб'єктів (підприємств, наукових організацій, університетів тощо), а й від взаємодії між ними як елементів комплексної системи створення і використання знань, а також з суспільними інститутами.

Істотним ґрунтовним дослідженням проблем національної інноваційної системи стала опублікована у 1992 р. книга «Національна система інновацій» під редакцією шведського професора економіки Б.-А. Лундвалла, де було розкрито сутність інноваційного процесу та його динаміку, після чого в різних країнах з'явилися публікації, де почали вживати поняття «національна інноваційна система» [17]. Практично одночасно основні методологічні принципи національної інноваційної системи сформулював також професор Колумбійського університету США Р. Нельсон та економісти інших країн світу [18].

Основними положеннями НІС, запропонованими зарубіжними дослідниками, були такі:

- визначальна роль знання в економічному розвитку;
- головним чинником економічної динаміки вважалася конкуренція між підприємствами на основі інновацій;
- на структуру і складові НІС безпосередньо впливав інституціональний контекст.

Інтеграція перелічених передумов у мажах єдиної системи зумовлювала запуск механізму саморозвитку економіки, в рамках якого постійно зароджуються й реалізуються проекти успішних економічних конкурентоспроможних інновацій. З часом розуміння інноваційних систем почало виходити за межі економіки, цю категорію почали використовувати в різнопланових дослідженнях інноваційних процесів інших аспектів соціальної системи: політики, освіти тощо.

Пізніше за концепцією НІС виникла концепція регіональних інноваційних систем як окремий напрям теорії інноваційних систем, яка об'єднує регіональні аспекти інноваційного процесу та системний характер інноваційної діяльності.

На сьогоднішні є три підходи щодо визначення сутності РІС, а саме:

1) «згори – донизу»,
2) «знизу – догори»,
3) інтегральний [8, с. 150].

Прихильники першого підходу «згори – донизу», такі як Дж. Хауельс [15], Б. Карлссон, Р. Станкевич [13], зазначають, що на принципах НІС формуються принципи РІС, яка повторює складові і властивості НІС та є її первинною ланкою.

Прихильники другого підходу «знизу – догори» (думку яких ми поділяємо) Х. Брачик, П. Кук [14], вважають, що рівень інноваційного розвитку регіону залежить від можливостей останнього генерувати знання, упроваджувати й поширювати інновації тощо.

Учені Дж. Ламбой і Р. Бошма [16] вважають, що РІС залежить від: територіальної інституційної структури, технологічного розвитку, розвитку підприємництва та інноваційної діяльності.

Отже, вони об'єднали перших два підходи в інтегральний підхід до визначення сутності РІС. Визначення поняття «регіональна інноваційна система» подано в табл. 1.

Недоліком наявних підходів до визначення регіональної інноваційної системи, на наш погляд, є невраховування інтелектуальної складової, яка є ключовим елементом кожної її підсистеми.

Отже, як було доведено, одним із головних факторів забезпечення розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів в умовах інтеграційного вибору держави має стати інтелектуальний капітал, який є безпосереднім генератором нових знань, що надалі стануть основою для розвитку регіонів, який надасть можливість створювати, накопичувати й передавати знання. Це можна здійснити шляхом визначення найбільш оптимальної форми інтеграції між підсистемами інтелектуально-інноваційної системи регіонів залежно від особливостей розвитку того чи іншого регіону.

Звідси, на наш погляд, інтелектуально-інноваційна система регіонів – сукупність взаємопов'язаних, локалізованих на певній території підсистем (формування, генерації, освоєння знань і дифузії інновацій), органів регіонального управління та інститутів, які зумовлюють активізацію інноваційного процесу.

Головною метою розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів в умовах інтеграційного вибору держави є створення умов і механізмів забезпечення формування, генерації, освоєння знань і дифузії інновацій задля розвитку регіонів і становлення економіки знань. Особливістю економіки знань є здатність бути спроможною не тільки щодо розповсюдження знань, а й створення сприятливих умов для продукування інноваційної конкурентоспроможної продукції і управління її виробництвом.

Знання розглядаються як основна вхідна інформація, що отримує інтелектуально-інноваційна система регіонів з навколишнього середовища і яка всередині системи трансформується. Це означає, що знання та інновації також є основним результатом на виході системи. Знання та інновації можуть мати форму нових наукових законів, нових ідей, концепцій і практик, патентів, нових навиків або компетенцій, технологічних чи організаційних досягнень, товарів, послуг тощо.

Визначено, що динамічність сучасних процесів регіонального розвитку потребують максимального залучення інтелектуального капіталу й узгодженої координації дій усіх учасників інноваційного процесу й суспільних відносин, засобом забезпечення цього має стати розвиток ІІСР, що забезпечить сталий

Таблиця 1

Підходи до визначення «регіональної інноваційної системи»

Джерело	Визначення поняття «регіональної інноваційної системи»	Ознака РІС
І. Бережна, Е. Міхуринська, Е. Смірнова [1, с. 72]	Відкрита, динамічна, імовірнісна система, яка являє собою сукупність елементів регіональної суспільної системи, що визначають правові, економічні, соціальні й організаційні умови інноваційного процесу, результатом взаємодії яких є створення і реалізація інновацій	Інноваційний процес
І. Брикова [3, с. 323]	Сукупність органів влади, державних компаній, громадських організацій, приватних фірм та центрів створення нових знань і їх подальшої дифузії (таких як агенції інноваційного розвитку, дослідницькі інститути, університети, експериментальні лабораторії), поєднані між собою неформальними партнерськими взаєминами, що сприяють інтенсифікації інноваційної діяльності та, як наслідок, підвищенню рівня конкурентоспроможності регіону	Інноваційна діяльність
В. Демченко [5, с. 60]	Комплекс взаємодіючих між собою установ та організацій різних форм власності, які розташовані на території регіону та займаються інноваційною діяльністю (від створення й поширення до комерціалізації та вдосконалення інновацій), організаційних форм і правових умов їх діяльності, що визначається сукупним впливом державної науково-технологічної, промислової, інноваційної та регіональної політики, стратегією соціально-економічного розвитку регіону, а також глобалізаційними чинниками	Інноваційна діяльність
В. Гузир [4, с. 44]	Сукупність об'єктів і суб'єктів підприємницької діяльності (наукоємне виробництво, інноваційні, венчурні підприємства), які, маючи потужні конкурентні стимули, за допомогою активного використання інновацій розвивають виробництво	Інновації
В. Іванов [6, с. 27]	Визначається рівнем розвитку продуктивних сил регіону до суспільно-економічних відносин, на території якого вона функціонує	Продуктивні сили регіону
А. Коваленко [7, с. 37]	Науково обґрунтоване і цілеспрямоване створення й упровадження комплексів виробничого обладнання, уніфікованих механізмів і процесів, регіоналізацію економічного розвитку, яка характеризується територіальними особливостями, зумовленою роллю регіону в поділі праці, наявністю природних ресурсів і можливостями їх залучення в економічні процеси та виявляється за допомогою адаптації механізмів державного регулювання розвитку інноваційної сфери, що передбачає розробку програм регіонального розвитку й удосконалення промислового виробництва, пошуку нових можливостей оптимізації використання природних ресурсів і впровадження нових видів техніки, матеріалів і устаткування	Природні ресурси
К. Матусяк [2, с. 17]	Публічно-приватний форум співпраці сфер бізнесу, місцевої та державної адміністрацій, науково-дослідних установ і навчальних закладів, а також неурядових організацій з метою активізації місцевих факторів зростання й ефективнішого використання наявних ресурсів	Наявні ресурси
О. Шичков [10, с. 128]	Економічна система з розвиненою інфраструктурою, що забезпечує взаємодії новаторів, інвесторів та товаровиробників конкурентоспроможної продукції (послуг)	Наявна інфраструктура
Л. Федулова. М. Пашута [9, с. 37]	Сукупність економічних агентів і видів діяльності, ресурсне забезпечення й інститути, а також необхідні між ними зв'язки для підвищення ефективності інноваційного процесу в регіоні	Інноваційний процес
Л. Яремко [12, с. 104]	Публічно-приватний форум співпраці бізнесу, регіональної адміністрації, органів місцевого самоврядування та держави, у якому беруть участь науково-дослідні, освітні установи, структури сприяння інноваційній діяльності та трансферу інновацій, а також недержавні організації, що надають можливість активізувати місцеві чинники збільшення та кращого використання наявного економічного потенціалу	Інноваційна діяльність та трансфер технологій

Джерело: узагальнено та систематизовано автором

розвиток регіонів в умовах інтеграційного вибору держави та становлення економіки знань.

Інтегруюча роль в ІІСР належить державі й регіональним органам влади, які встановлюють правила функціонування системи, надають необхідну ресурсну підтримку, забезпечують єдність інституційних засад, інформаційного простору і правового середовища. На наш погляд, необхідно акцентувати увагу на системному характері поняття інтелектуально-інноваційної системи регіонів, коли інноваційний процес розглядається не як ланцюг однобічно спрямованих причиново-наслідкових зв'язків на шляху від НДДКР до інновацій, а як процес взаємодії і зворотних зв'язків між усім комплексом економічних, соціальних, політичних, організаційних та інших факторів, котрі зумовлюють створення інновацій. Це означає, що інноваційний процес є результатом складних взаємозв'язків між суб'єктами інтелектуально-інноваційної системи регіонів.

Висновки. Обґрунтовано, що ІІСР не слід ототожнювати з національною інноваційною системою, хоч вона є стрижневою основою, завдяки якій здійснюється перетворюючий вплив на всю економіку країни через оптимізацію дії її підсистем. Ступінь обґрунтованості ІІСР є одним із визначальних положень, що зумовлюють регіональний розвиток загалом, а результативність її функціонування – один із найважливіших параметрів соціально-економічної ефективності. При цьому визнано, що при декомпозиції завдань ІІСР її необхідно розуміти як відкриту систему, пов'язану з іншими системами й підсистемами.

Набув подальшого розвитку понятійно-категоріальний апарат теорії розвитку продуктивних сил і регіональної економіки за рахунок авторського трактування поняття: інтелектуально-інноваційна система як сукупність взаємопов'язаних, локалізованих на певній території підсистем (формування, генерації, освоєння знань і дифузії інновацій), органів регі-

онального управління та інститутів, які зумовлюють активізацію інноваційного процесу й забезпечують безперервно повторювальні процеси створення, нарощення та розвитку інтелектуального потенціалу регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бережная В.И. Региональные проблемы инновационного развития : [монографія] / В.И. Бережная, Е.А. Михуринская, Е.А. Смирнова. – Сімферополь : ИТ «АРИАЛ», 2012. – 226 с.
2. Бонковські А. Інструменти підтримки інноваційності малих і середніх підприємств: досвід Польщі та Європейського Союзу / А. Бонковські, М. Клепка, К. Матусяк, Є. Стшелєц, К. Засядли. – Познань/Київ, 2005. – 185 с.
3. Брикова І.В. Венчурне фінансування як ключовий механізм комерціалізації інновацій в межах регіональної інноваційної системи / І.В. Брикова // Актуальні проблеми розвитку регіону : [науковий збірник] – Вип. 3., 2007. – Т. 2 – С. 322–328.
4. Гузырь В.В. Национальная инновационная система и инновационная экономика: проблемы построения и развития / В.В. Гузырь // Томский поли технический университет. – 2006. – № 5. – С. 44–55.
5. Демченко В.В. Проблеми формування інституційного середовища інноваційного розвитку регіонів / В.В. Демченко // Регіональна економіка. – 2008. – № 2. – С. 59–69.
6. Иванов В.В. Национальные инновационные системы: опыт формирования и перспективы развития / В.В. Иванов. – М. : Доброе слово, 2007. – 150 с.
7. Коваленко А.О. Інноваційний тип розвитку продуктивних сил України / А.О. Коваленко // Продуктивні сили і регіональна економіка : [збірник наукових праць] : у 2 ч. – К. : РВПС України НАН України, 2002. – Ч. 1. – 2002. – С. 36–43.
8. Поручник А. Регіональна інноваційна система як основа підвищення міжнародного конкурентного статусу національних регіонів / А. Поручник, І. Брикова // Міжнародна економіка. – 2006. – № 5. – С. 134–172.
9. Федулова Л.І. Розвиток національної інноваційної системи України / Л.І. Федулова, М.Т. Пашута // Економіка України. – 2005. – № 4(521). – С. 35–47.
10. Шичков А.Н. Экономика и менеджмент инновационных процессов в регионе : [монография] / А.Н. Шичков. – М. : ИД «Финансы и кредит», 2008. – 360 с.
11. Шкурупій О.В. Інтелектуальний капітал в умовах становлення індустріального суспільства: імперативи глобального економічного розвитку та орієнтири для України : [монография] / О.В. Шкурупій. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. – 303 с.
12. Яремко Л.А. Регіональна інноваційна система / Л.А. Яремко // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 103–112.
13. Carlsson B., Stankiewicz R. On the nature, function and composition of technological systems / B. Carlsson, R. Stankiewicz // Journal of Evolutionary Economics. – 1991 (1). – P. 93–118.
14. Cooke P. Regional Innovation Systems, Clusters, and the Knowledge Economy / P. Cooke / Industrial and Corporate Change. – 2001, 10(4): 945–74.
15. Howells J. (1999), «Regional Systems of innovation?», in Archibudzi D., Howellls J. and Michie J. (Eds) Innovation policy in a global economy. Cambridge University Press, Cambridge, 67–93.
16. Lambooy J., Boschma R. Evolutionary Economics and Regional Policy / J. Lambooy, R. Boschma / The Annals of Regional Science, 2001. – 35. – P. 113–131.
17. Lundvall B.-A. National innovation system: towards a theorem of innovation and interactive learning / B.-A. Lundvall. – London : Printer Publishers, 1992. – 342 p.
18. Nelson R. The national system of innovation: a comparative study / R. Nelson. – Oxford: Oxford university press, 1993. – 541 p.

УДК 338.43-049.5

Харлан Є.А.
здобувач кафедри менеджменту
Черкаського державного технологічного університету

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

У статті розкрито зміст ринкового механізму як сукупності ринків, що спеціалізуються на виробництві певних товарів, та окреслено теоретичні засади його регулювання. Визначено особливості регулювання й взаємодії сільського господарства і продовольчого ринку за умови державного впливу. Встановлено напрями регулювання ринкового механізму для подальшого розвитку продовольства та вплив аграрної реформи на забезпечення продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: продовольча безпека, ринковий механізм, агропромисловий комплекс, сільське господарство, продовольчий ринок, ціна.

Харлан Е.А. ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ

В статье раскрыто содержание рыночного механизма как совокупности рынков, которые специализируются на производстве определенных товаров, и очерчены теоретические основы его регулирования. Определены особенности регулирования и взаимодействия сельского хозяйства и продовольственного рынка при условии государственного воздействия. Установлено направления регулирования рыночного механизма для дальнейшего развития продовольствия и влияние аграрной реформы на обеспечение продовольственной безопасности страны.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, рыночный механизм, агропромышленный комплекс, сельское хозяйство, продовольственный рынок, цена.

Harlan E.A. PECULIARITIES OF REGULATION OF FOOD SECURITY IN MARKET CONDITIONS

The article reveals the content of the market mechanism as a set of markets, specializing in the production of certain goods and outlines the theoretical basis of its regulation. The features of the regulation and interaction of agriculture and food market subject to government influence. Established areas of regulation of the market mechanism for the further development of the food and the impact of agrarian reform on food security.

Keywords: food security, market mechanism, agribusiness, agriculture, food market, price.

Постановка проблеми. Вирішення проблем продовольчої безпеки забезпечується розвитком агропромислового комплексу. До цього часу виробництво сільськогосподарської продукції перебуває не на належному рівні забезпеченості. Проте останніми роками спостерігається позитивна тенденція. З цього

випливає, що існують резерви збільшення обсягів виробництва продовольства, виходячи з розвитку агропромислового комплексу й ринкового механізму загалом, тому залишаються не розв'язаними питання щодо вдосконалення ринкового механізму. Проблема підвищення ефективності функціонування економіки, що стоїть перед економічною наукою, створює умови для вирішення ряду теоретичних проблем. І пошук додаткових шляхів покращення регулювання продовольчої безпеки в ринкових умовах набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами державного регулювання продовольчої безпеки займалися такі українські вчені як Ю. Білик [1], П. Борщевський [2], В. Геєць [3], Л. Дейнеко, М. Лукінов [4], П. Саблук [5], В. Трегобчук [6], В. Юрчишин та ін. Вони досліджували проблеми продовольчої безпеки на рівні регіонів і переважно загальнодержавного характеру. Така орієнтація вимагає детального дослідження продовольчої сфери з огляду на сучасні ринкові умови.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в підвищенні ефективності регулювання продовольчою безпекою в наявній структурі економіки як системи, що процвітає.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основний економічний аргумент на користь ринкового механізму полягає в тому, що він сприяє ефективному розподілу ресурсів. Відповідно до цієї тези, конкурентна ринкова система направляє ресурси у виробництво тих товарів, яких суспільство найбільше потребує. Вона диктує застосування найефективніших методів комбінування ресурсів для виробництва і сприяє розробці й упровадженню нових, більш ефективних технологій виробництва. Ринковий механізм як суперечлива єдність складових його елементів можна розкрити і як сукупність ринків, що спеціалізуються на виробництві певних товарів. Ринок сільськогосподарських товарів можна подати як спосіб розподілу цих товарів.

Згідно з ринковим розумінням ефективного розподілу, мета такого ринку – розподілити сільськогосподарські товари, продовольство й сировину відповідно до фінансових можливостей споживачів. У межах окремого ринку визначаються ціни на окремі види товарів згідно з попитом і пропозицією на них. Необхідною видається виділення ринкових регуляторів, стимулюючих процес якнайповнішого та в достатній кількості забезпечення якісним продовольством населення країни.

Регулювання ринкового механізму досягається за допомогою цін, а також через регулюючу роль різних видів ринків, що функціонують у системі ринкового механізму. Ціни, як один з основних елементів ринкового механізму, складаються на місцевому, регіональному, національному й міжнародному рівнях. Ці ціни включають і вартість перевезень та зберігання, тому вартість сільськогосподарських товарів об'єктивно нижча там, де вони виробляються, через зменшення витрат виробництва за рахунок зниження витрат на виробництво, перевезення і зберігання. Виходячи з регіональних цін, встановлюються національні ціни і спеціалізація регіону, а виходячи з національних цін, формується міжнародний ринок сільськогосподарських товарів.

Сільське господарство і продовольчий ринок не є саморегульованими елементами ринку, оскільки попит на продовольство як на товар першої необхідності характеризується низькою еластичністю, що також властива й сільському господарству. Водночас ціни на ринку продовольства надзвичайно еластичні і схильні до великих коливань. Це ще відомо з економічної теорії, що також рекомендує державне регулювання цін на агропродукцію, бо інакше вони через високу свою еластичність почнуть негативно впливати й на споживача, і на виробника. У цьому питанні, на наш погляд, необхідним є звернення до досвіду розвинених країн. У сучасних концепціях ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в країнах з розвиненою економікою передбачається активне державне втручання у формування цін, їх регулювання. Держава встановлює ліміти цін, виробляє дотації та компенсації, але ціни від цього не перестають бути важливим ринковим інструментом, оскільки вони відрегульовані на ринку шляхом попиту і пропозиції. У ринкових умовах держава мусить проводити політику регулювання продовольчого ринку, створюючи економічні передумови для розвитку сільськогосподарського виробництва в потрібних обсягах і пропорціях. Ціна виступає засобом, а не об'єктом державного регулювання. Держава компенсує сільськогосподарським товаровиробникам відхилення від ринкової ціни в розмірах, необхідних для їх діяльності при заданому рівні прибутковості. Міністерство аграрної політики та продовольства України розробляє щорічну програму закупівель сільськогосподарської продукції за гарантованими цінами, що забезпечує фермерам відповідний рівень рентабельності [7]. У разі отримання високих врожаїв, коли пропозиція продукції може перевищити попит на неї й ринкова ціна знизиться, держава закуповує продукцію у великих обсягах і домовляється з фермерами про її зберіганні в них за певну плату або направляє продукцію в державні сховища чи вживає заходів щодо її експорту. При підвищенні цін держава викидає на ринок запаси продукції і тим самим знижує їх.

Політика аграрних цін і фермерських доходів у розвинених країнах передбачає насамперед спостереження за динамікою ряду економічних показників, у тому числі: витрат виробництва по групах спеціалізованих господарств (країни ЄС), видах виробництва (США); паритету цін на промислову й сільськогосподарську продукцію; дохідність ферм і галузей виробництва. Динаміка витрат і дохідності виробництва дає змогу враховувати ступінь впливу будь-якої зміни цін на рівень і структуру витрат і рентабельності підприємства [8].

Отже, найважливіша функція ціни – це регулювання ринкового механізму для подальшого розвитку галузі: регулювання доходів населення, цін на засоби виробництва, витрат і доходів у сільському господарстві, цін на кінцеву продукцію агропромислового комплексу. Для реалізації функції регулювання цін необхідне дотримання ціни паритету на продукцію сільського господарства і промисловості. При цьому держава для захисту інтересів сільського господарства покликана підтримувати його обґрунтований рівень, визначаючи принципи коригування узгоджених цін. Індексація цін на сільськогосподарську продукцію має включати паритетний індекс, що страхує споживачів від неконтрольованого зростання коштів виробництва.

Відомо, що ринкова система являє собою сукупність різноманітних ринків за ознакою взаємин, інакше кажучи, з огляду на товари й послуги, що продаються та купуються. У сформованих формах ринок продовольчих товарів представлено такими елементами: державною торгівлею, реалізує продо-

вольство за державними цінами; споживчою кооперацією, що реалізує товари за комісійними цінами; комерційною торгівлею, реалізує окремі види продовольчої продукції за напіввільними й вільними цінами; так званими, організованими ринками, на яких продовольчі товари продаються індивідуальними виробниками за вільними й незначно регламентованим цінами. Ця структура ринку продовольчих товарів і використання в ньому цін характеризується єдністю та цілісністю. На цьому ринку допускається співіснування суперечливих, важко сумісних форм торгівлі та ціноутворення. У результаті з'являється широкий вибір цін на одні й ті самі товари залежно від застосовуваних форм торгівлі.

В останні роки в результаті помилкових передумов аграрної реформи ускладнилася ситуація із забезпечення продовольчої безпеки країни. Це сталося внаслідок того, що реформатори виходили з таких обставин: виробництво продуктів харчування і його реалізація в ринкових умовах стають саморегульованими; вітчизняні виробники продовольства при відкритих кордонах мають стати конкурентоспроможними; фінансовий капітал здатний забезпечити процес відтворення за умови введення приватної власності на землю; великі господарства, що існували у вигляді колгоспів і радгоспів, можуть бути замінені дрібними фермерськими господарствами. Такі умови можуть бути досягнуті в абстрактній ринковій економіці, проте в реальній економіці навіть у розвинених західних країнах вони не завжди виконуються і навіть суперечать економічним основам функціонування ринку продовольства.

Зовнішньоекономічна безпека будь-якої держави з ринковою економікою підтримується урядовими заходами, спрямованими на стимулювання зовнішньоекономічних зв'язків і захист внутрішньої економіки й вітчизняних експортерів від іноземної конкуренції. Основними зонами, де відчувається вплив економічної політики урядів, є міжнародна торгівля товарами та послугами і перелив капіталу (іноземні інвестиції та кредити). Що стосується міжнародної торгівлі, то експорт та імпорт сільськогосподарських товарів і продовольства (насамперед зерна) залишаються найважливішими сферами світової економіки, де активне втручання держави є найважливішим чинником ціноутворення й обміну продукцією.

У національну безпеку як структурного блоку входять самостійно значимі комплексні заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки країни. Проблема економічної безпеки на національному рівні, яка включає, зокрема, гарантування достатнього продовольчого забезпечення, посідає одне з головних місць у політиці країни. Неодмінною умовою побудови ринкової економіки агропромислового комплексу є зміцнення взаємних зв'язків між підприємствами, котрі утворюють цей життєво необхідний комплекс народного господарства, куди входять: підприємства, що виробляють засоби виробництва для сільського господарства; підприємства, що виробляють сільськогосподарську продукцію; підприємства сфери обслуговування, матеріально-технічного постачання, що збувають продукцію споживачеві; транспортна служба; мережа науково-дослідних і навчальних закладів [3].

Поглиблення та розширення зв'язків сільського господарства і промисловості відбувається в результаті їх обміну. На це вказував К. Маркс: «Обмін ... встановлює зв'язок між сферами, уже різними, і перетворює їх у більш-менш залежні один від одного галузі сукупного суспільного виробництва» [9].

Агропромисловий комплекс України на всіх рівнях функціонує через систему прямих і зворотних виробничо-економічних зв'язків сільськогосподарського виробництва з обслуговуючими, переробними й іншими галузями та організаціями. Наявність цих зв'язків є основою формування виробничо-господарських комплексів, що, зокрема, стосується і продовольчого комплексу нашої країни. Проблему продовольчого забезпечення населення треба розглядати не тільки з точки зору внутрішніх можливостей ефективного виробництва, а й у взаємозв'язку зі світовими тенденціями. В цьому полягає основна мета доктрини незалежності нашої країни.

Прямі зв'язки сільськогосподарських підприємств з підприємствами переробної промисловості – це прогресивна форма закупівель сільськогосподарської продукції. При ній усуваються проміжні ланки, сільгосппідприємства реалізують свою продукцію безпосередньо переробним підприємствам, скорочується шлях від полів і ферм до споживача, що сприяє зменшенню втрат продукції, поліпшенню її якості. При прямих зв'язках чіткіше регулюються терміни поставок продукції, узгоджуються вимоги до її якості, зміцнюється взаємна відповідальність партнерів. Отже, підвищується вихід кінцевої продукції на одиницю використовуваних ресурсів, поліпшується постачання населення продовольством. Прямі зв'язки мають такі форми: в одних випадках сільськогосподарські підприємства доставляють продукцію до місць її переробки, в інших – переробні підприємства закуповують продукцію безпосередньо в господарствах і вивозять спеціалізованим транспортом. Остання форма набуває все більшого поширення, оскільки сільськогосподарські товаровиробники звільняються від проблем транспортування продукції, тим самим отримують можливість зосередити зусилля на нарощуванні виробництва продукції й поліпшенні її якості.

Прямі зв'язки підприємства аграрної сфери також налагоджують і з торговими підприємствами. Слід зазначити, що процес інтеграції дасть змогу сформувати ефективну організаційно-виробничу структуру агропромислового комплексу. Однак важливо при цьому мати в кожній галузі й кожному підприємству агропромислового комплексу налагоджений механізм виробничих відносин. Формування ринкової економіки в сільському господарстві починається з сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих підсобних господарств і вихідним, базовим матеріалом при цьому є ефективно організовані виробничі відносини, тобто раціональне використання земельних, трудових і майнових ресурсів. При організації економічних відносин необхідно враховувати організаційно-господарські основи підприємств різних форм власності.

Високий рівень продуктивності праці є визначальним фактором зростання в галузях агропромислового комплексу, так як зумовлений ефективним використанням ресурсів, підвищенням ефективності сільськогосподарського виробництва. В умовах ринкового господарювання на продуктивність праці безпосередньо впливають такі фактори, як забезпеченість праці основними виробничими фондами, кількість робочої сили й ефективність розподілу різних ресурсів, їх поєднання та управління ними. Важливо, що продовольча політика розглядається як комплекс заходів, покликаних системно й ефективно виконувати завдання розвитку не тільки власного виробництва, зовнішньої торгівлі, зберігання та переробки, а й справедливого розподілу основних продуктів харчування, а також соціального розвитку сільської місцевості.

Через характеристику окремих елементів продовольчої безпеки розкривається її своєрідність і відмінність від багатьох інших проблем, пов'язаних з аграрним розвитком. Слід зазначити, що однією з узагальнюючих характеристик продовольчої безпеки є стабільність національної продовольчої системи. У підсумку ринок продовольчих товарів представлений торгівлею продовольством, а також функціонуванням ринкових стимуляторів, регулюючих як попит і пропозицію, ціни, так і продовольчу безпеку країни загалом. Ринковий механізм визначається як система конкретних форм взаємозв'язку різних рівнів єдиного народногосподарського комплексу, а також як система категорій і законів економіки.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити такі висновки. Усі виділені елементи ринкового механізму мають перебувати в оптимальній, збалансованій взаємодії. Інакше цей механізм буде давати серйозні збої. Суперечності між його структурними ланками мають місце, але їх потрібно своєчасно виявляти й розв'язувати. Ринковий механізм знаходить своє відображення і конкретизацію у виконуваних ним функціях. По-перше, аналізований механізм покликаний забезпечувати стійке зростання ефективності суспільного виробництва. Така функція спрямована головним чином на розвиток продуктивних сил суспільства, його матеріально-технічної бази. По-друге, він має сприяти все більш повній реалізації суспільної власності на засоби виробництва, системи економічних законів. Ця функція безпосередньо стосується вдосконалення виробничих відносин, забезпечуючи їх сталу відповідність рівню й характеру продуктивних сил. По-третє, ринковий механізм має на меті практичне здійснення соціально-економічної політики держави. По-четверте, його сутнісна характеристика має на увазі також реалізацію (доведення до споживача) якісної продукції, що відповідає вимогам сучасної економічної системи й суспільства в цілому.

Отже, для того щоб ринковий механізм успішно виконував свої функції, він мусить постійно вдосконалюватися. В іншому разі він може негативно впливати на суспільне виробництво продуктів харчування. Тому варто вживати певні практичні заходи, спрямовані на посилення ролі ринкових стимуляторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білик Ю.Д. Продовольча безпека України: стан та перспективи використання потенційних резервів // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – С. 139–148.
2. Борщевський П. Продовольча безпека країни: стан і тенденції / П. Борщевський, Л. Дейнеко // Розбудова держави. – 2000. – № 1–6. – С. 66–73.
3. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання / В.М. Геєць. – К. : Ін-т економ. прогнозування, 2000. – 344 с.
4. Лукінов І.І. Продовольча безпека та її гострота у світовому вимірі / І.І. Лукінов // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 33.
5. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білоус, В.І. Власов. – К.: ННУ ІАЕ, 2008. – 632 с.
6. Трегобчук В.М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави / В.М. Трегобчук. – К. : ІЕ НАН України, 1999. – 56 с.
7. Стратегія розвитку сільського господарства України на період до 2020 року : [проект]. – К. : Національна академія аграрних наук, науковий центр, Інститут аграрної економіки, 2012. – 19 с.
8. Хміль І.Р. Розвиток агропромислового сектора України в контексті продовольчої безпеки / І.Р. Хміль // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Стратегія економічного розвитку харчової промисловості та забезпечення продовольчої безпеки», 29–31 жовтня 2012 року. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 124–126.
9. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Политиздат, 1962. – Т. 25. – 551 с.

УДК 332.146:330.341.1

Чушенко В.О.
здобувач кафедри менеджменту
Черкаського державного технологічного університету

ЗМІСТ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЗРОСТАННЯ

У статті проаналізовано сучасні наукові підходи до визначення поняття «інновації», «інноваційний потенціал» та його складових. На основі наявної проблеми щодо визначення єдиного розуміння поняття «інноваційного потенціалу регіону» запропоновано власне узагальнене визначення. Розкрито зміст інноваційного потенціалу та структуру процесу інноваційно орієнтованого управління збалансованим розвитком економіки регіону.

Ключові слова: інновація, інноваційний потенціал, інноваційний потенціал регіону, інноваційна діяльність.

Чушенко В.О. СОДЕРЖАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА В КОНТЕКСТЕ СБАЛАНСИРОВАННОГО РОСТА

В статье проанализированы современные научные подходы к определению понятия «инновации», «инновационный потенциал» и его составляющих. На основе существующей проблемы по определению единого взгляда в понимании понятия «инновационного потенциала региона» предложено собственное обобщающее определение. Раскрыто содержание инновационного потенциала и структуру процесса инновационно ориентированного управления сбалансированным развитием экономики региона.

Ключевые слова: инновация, инновационный потенциал, инновационный потенциал региона, инновационная деятельность.

Chushenko V.O. CONTENTS OF INNOVATION POTENTIAL REGION IN THE SUSTAINABLE GROWTH

The article analyzes the modern scientific approaches to the definition of such: concepts «innovation» and «innovative potential» and its components. Based on existing problems of designating a single point of view in understanding the concept of «innovative capacity of the region» actually a generalized definition is proposed. Contents of innovation potential and structure of the innovation process oriented on the management of balanced economic regional development are revealed.

Keywords: innovation, innovation capacity, innovation potential of the region, innovative activity.

Постановка проблеми. Складність розробки інноваційно орієнтованої стратегії управління соціально-економічним розвитком території зумовлена неоднозначністю трактування базових понять інноваційного менеджменту. Під час формалізації характеристик процесу інноваційно орієнтованого управління збалансованим розвитком економіки регіону і для вироблення адекватних заходів впливу на дані характеристики необхідно розглянути сутність категорій: інновації, інноваційний потенціал, інноваційний процес і рівень супідрядності між ними.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблем інноваційної теорії, а саме визначення поняття «інновації» та «інноваційний потенціал» відображено у працях вітчизняних і зарубіжних учених: Б. Санто, Б. Твісс, В. Мединський, Л. Мінделі, П. Друкер, Д. Волперт, С. Крамер, Е. Пірсон, Й. Шумпетер, Л. Водачек, О. Водачкова, І. Підласий, О. Ланге, К. Фрімен та інших. Однак, незважаючи на численні дослідження в цій сфері, досі немає єдиності в поглядах щодо тлумачення поняття «інновації» та «інноваційний потенціал».

Постановка завдання. Зійснити аналіз сучасних поглядів на тлумачення поняття «інновації» та «інноваційний потенціал»; узагальнити основні позиції щодо тлумачення поняття «інноваційний потенціал» та надати власне визначення поняття «інноваційного потенціалу регіону»; дослідити зміст інноваційного потенціалу та структуру процесу інноваційно орієнтованого управління збалансованим розвитком економіки регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі аналізу «інновацій» як категорії лежить виділення таких напрямів дослідження:

- як процесу (зміни), що охоплює всю сукупність видів діяльності, від досліджень до впровадження розробок. При цьому інновація може принести додатковий дохід;
- як результату інноваційної діяльності системи щодо її оновлення, що спричинює заміну одних її елементів іншими або доповнення вже наявних елементів новими;
- як інструменту підприємців, за допомогою якого нововведення використовуються для отримання економічної вигоди;
- як елементу конкурентоспроможності, основи лідерства на ринку.

Спочатку поняття «інновації» як економічної категорії було пов'язано з технічним прогресом. Зокрема, Й. Шумпетер у своїй «Теорії економічного розвитку» (1912) відстоював значення «інновацій» для розуміння економічного прогресу, стверджуючи, що в економіці, де відсутній всякого роду технічний прогрес, встановлюється повторюваний і абсолютно рутинний економічний процес, при якому немає визначеності майбутнього; тільки технологічні інновації та зміни можуть зумовити розвиток. Й. Шумпетер визначає «інновацію» ширше, ніж «відкриття нового технічного знання і його застосування в промисловості» (винахід). Інновація – це впровадження нових технологій, нових продуктів, нових джерел постачання й нових форм індустріальної організації [1, с. 25].

На думку Б. Санто, інновація являє собою суспільний техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів спричинює створення кращих за своїми характеристиками, властивостями виробів або технологій і в разі появи інновацій на ринку може принести додатковий дохід (якщо інновація орієнтована на економічну вигоду) [2, с. 45]. Досить близьке визначення пропонує Б. Твісс, визначаючи інновацію як процес, у якому винахід або ідея набуває певний економічний зміст, а успішне нововведення – це пропозиція на ринку чогось нового, за що споживач готовий заплатити [3, с. 33].

Низка зарубіжних економістів акцентують увагу на стимулах до інноваційної активності, трактуючи її як виклик, який необхідно прийняти, оскільки саме в цьому полягає основа лідерства на ринку й конкурентної переваги. Трохи іншу трактовку інновації дає П. Друкер, вважаючи, що інновація являє собою інструмент підприємців, засіб, за допомогою якого вони використовують зміни як сприятливу можливість для здійснення своїх задумів у сфері бізнесу [4, с. 22]. Л. Водачек і О. Водачкова застосовують системний підхід до розгляду сутності інновацій. У результаті вони розуміють під інновацією цільову зміну у функціонуванні підприємства як системи (можливі як кількісні, так і якісні зміни в якій-небудь сфері діяльності підприємства) [5, с. 77].

І. Підласий визначає інновацію як «ідеї, процеси, засоби, та результати, взяті в єдності якісного вдосконалення педагогічної системи» [6, с. 3].

Деякі українські економісти акцентують увагу на ефективності отриманого результату, розглядаючи інновації як прибуткове використання новацій у вигляді нових технологій, видів продукції та послуг, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного, адміністративного та іншого характеру. Інші – об'єднують наведені вище дефініції й визначають інновацію як процес реалізації нової ідеї у будь-якій сфері життєдіяльності людини, що сприяє задоволенню наявної потреби на ринку та приносить економічний дохід.

Зіставлення різних визначень змісту категорії «інновація» дає змогу зробити висновок про те, що інновації розглядаються як у динамічному, так і в статичному аспектах. У першому випадку інновація подається як зміна, у другому – як кінцевий результат науково-виробничого циклу. У контексті нашого дослідження під інновацією ми будемо розуміти результат трансформації ідей, досліджень, розробок, нове або удосконалене науково-технічне, соціально-економічне, політичне й інше рішення, яке лежить в основі відтворювальних процесів в економіці.

Розглядаючи інновацію як результат (продукт) інноваційного процесу, слід говорити про наявність на ринку інновацій «виробників» і «споживачів» інноваційного продукту. А це означає, що стимулювання інноваційних процесів передбачає формування 1 розвиток системи відносин між широким колом інституціональних утворень, які ініціюють і підтримують, з одного боку, інноваційну активність суб'єктів господарювання, що реалізують інноваційні процеси, з іншого боку, – інноваційну сприйнятливість цих суб'єктів як споживачів інновацій.

Потенціал території безпосередньо корелює з економічним зростанням та значною мірою визначає зміст і траєкторію стратегії регіонального розвитку. Поняття потенціалу як необхідного елемента, що забезпечує зростання системи за рахунок нововведень в економічну модель, уперше було введено К. Фріменом. При цьому потенціал пов'язаний насамперед з людськими ресурсами, а саме – з їх інтелектуальною силою, з людьми творчого типу. К. Фрімен вказує, що інноваційне управління – це система заходів щодо розробки, освоєння, експлуатації та вичерпання виробничо-економічного й соціально-організацій-

ного потенціалу, що лежить в основі нововведень [7, с. 54]. П. Друкер також зазначає, що інноваційне управління починається з оцінювання наявного потенціалу з метою ефективного його використання [4, с. 11].

Аналізуючи сучасну економічну літературу, виділимо такі основні підходи до розуміння категорії «інноваційний потенціал регіону».

1. Під інноваційним потенціалом розуміється якийсь окремий аспект або поєднання окремих аспектів соціально-економічного розвитку: інвестиційний, науковий, інтелектуальний, творчий, науково-технічний тощо.

2. Ототожнення інноваційного потенціалу з наявністю ресурсів, що забезпечують здійснення виробничо-господарської діяльності.

3. Розгляд інноваційного потенціалу регіону як сукупності можливостей для використання продуктивної сили ресурсів, що забезпечують сприйняття і реалізацію процесів регіонального розвитку.

4. Інтегроване визначення інноваційного потенціалу – це наявність ресурсів і можливостей для їх ефективного використання.

5. Визначення інноваційного потенціалу як міри здатності й готовності економічного суб'єкта здійснювати модернізацію своєї діяльності.

На думку автора, кожне з наведених визначень інноваційного потенціалу окремо не розкриває всієї сутності цієї дефініції, а дає характеристику тільки окремим її елементам.

Зокрема, більшість дослідників проблем інноваційно орієнтованого регіонального розвитку виділяють дві складові інноваційного потенціалу: наявність умов для переходу на інноваційну траєкторію розвитку та наявність можливостей у суб'єктів ринкових відносин до активізації інноваційних процесів [8, с. 29]. Під інноваційним потенціалом у цьому разі розуміється сукупність тих властивостей і особливостей, які визначають можливості виробництва інноваційної продукції при реально допустимих зовнішніх умовах і зміна яких вимагає значних витрат матеріальних, фінансових чи людських ресурсів [9, с. 87]. Таке визначення потенціалу, видається некоректним, оскільки саме поняття «ресурси» зумовлює надані умови, фактори виробництва, тобто можливості, які за певних умов будуть чи не будуть використані. Також, як і «міра готовності системи до змін», тобто сприйнятливість до нововведень, є нам необхідним, але не достатньою умовою для розгляду економічного суб'єкта як такого, що володіє потенціалом для стійкого соціально-економічного розвитку. Усі сучасні теорії вказують на те, що ресурси (природні, наукові, фінансові тощо) є джерелом розвитку лише за умови активного їх використання, а також створення сприятливого середовища для їх ініціювання. Тому в авторському трактуванні змісту складових інноваційного потенціалу розглядаються не тільки «можливості», а й «мотивації», тобто реальні стимули до реалізації наявних можливостей.

Отже, інноваційний потенціал слід розглядати як збалансовану сукупність таких компонентів: ресурси, внутрішня й зовнішня мотивація до ефективного використання одержуваного результату. Перехід результативною складовою можливий через пасивну складову (умови для інноваційного орієнтованого розвитку) та активний управлінський вплив (ініціювання підприємницької активності, мотивація до розвитку створення нововведень). Так звана пасивна складова характеризує можливість системи щодо реалізації інноваційно орієнтованої стратегії управлінь процесами соціально-економічного розвитку території: законодавча база; взаємодія влади й бізнесу; податкові пільги; розвиток інфраструктури. Активна складова характеризує саме управляючий вплив на регіональну систему, що забезпечує формування внутрішніх стимулів до розвитку, а також стимулювання здатності до розвитку. Загалом зміст категорії «інноваційний потенціал» можна подати у вигляді схеми, поданої на рисунку 1.

Інноваційний потенціал є однією з найважливіших кількісних та якісних характеристик економічної системи і як окремо досліджуваного об'єкта, і як складової національної економіки. Це зумовлює необхідність виявлення й реалізації потенційних можливостей локальної економіки в забезпеченні підвищення вкладу в потенціал національної економіки, з одного боку, і з іншого – необхідність всебічного задоволення внутрішніх потреб, можливість самостійного збалансованого соціально-економічного розвитку. Збільшення потенціалу економічної системи регіону передбачає здійснення процесів стратегічного управління його комплексним збалансованим соціально-економічним розвитком й зумовлює необхідність наукового аналізу й методичного обґрунтування адекватного інструментарію. Інноваційний процес має бути безперервним, тобто характеризуватися здатністю до розвитку в довгостроковому періоді. Тому інноваціонний потенціал слід оцінювати позитивно тільки тоді, коли він дає змогу втілити новацію в конкретний результат, що послужить основою для наступного інноваційного витка. Відповідно, інноваційний потенціал варто розглядати з позицій динаміки, тобто як основу для безперервного збільшення нового знання. Причому зростання інноваційного потенціалу має йти відповідно до критеріїв значущості й актуальності.

Засобом, за допомогою якого поєднуються воєдино ресурсні складові інноваційного потенціалу для досягнення результату (інновації), є інноваційний процес. Ефективна організація інноваціонного процесу забезпечує оптимальне використання інноваційного потенціалу. Уявлення про інноваційний процес за останні десятиліття зазнали значних змін. У зарубіжній літературі розглядається п'ять поколінь моделей інноваційного процесу:

Рис. 1. Зміст інноваційного потенціалу

Рис. 2. Структура процесу інноваційно орієнтованого управління збалансованим розвитком економіки регіону

– інноваційний процес, що створюється технологіями, інноваційний процес розглядається як процес наукових відкриттів;

– інноваційний процес, що створюється попитом, інновації розглядаються як реакція на сигнали споживачів;

– інтерактивна модель комбінує наведені вище моделі, інноваційний процес починається з усвідомлення нових ринкових можливостей, на підставі чого створюється інновація;

– інтегрована модель акцентує увагу на інтеграції наукових досліджень, виробництва і споживачів, посиленні горизонтального співробітництва;

– мережева модель передбачає створення системи інновацій на основі мережевих взаємодій усіх учасників інноваційного процесу.

Загалом, слід зазначити, що проблематика створення й розвитку інноваційних систем поступово виходить за межі мікроаналітичних проблематик і знаходить продовження на макро- і мезорівні. Однак у сучасній вітчизняній літературі продовжують переважати дослідження, що базуються на лінійному уявленні інноваційного процесу на основі виділення окремих його стадій (етапів життєвого циклу). Відповідно до цього, дослідження в основному зосереджені на дослідженні факторів, які впливають на інноваційний процес на кожному етапі його розвитку, з метою забезпечення скорочення часу від зародження ідеї до її комерціалізації. Велика увага приділяється механізмам, що надають можливість збільшити знання, наприклад, створення наукових лабораторій, що генерують нові знання. Згідно з визначенням Закону України «Про інноваційну діяльність»: «Інноваційна діяльність – це діяльність, спрямована на комерціалізацію та використання результатів наукових досліджень та розробок, яка зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» [10].

Збалансованість регіонального розвитку може бути забезпечена тільки комплексним впливом на всі складові регіональної системи. Тобто, основними елементами процесу інноваційно орієнтованого управління збалансованим розвитком економіки регіону є такі: суб'єкти регіональної економіки, ресурси інноваційного розвитку, технологія виробничо-господарської діяльності й результат соціально-економічного розвитку. Взаємозв'язок між цими елементами такий:

• внутрішня мотивація до прояву інноваційної активності на даній території;

• зовнішня мотивація до реалізації виробничо-господарської діяльності на цій території;

• оцінка інноваційного потенціалу території;

• вибір інноваційно орієнтованої стратегії розвитку економіки регіону;

• управління соціально-економічним розвитком економіки регіону в напрямі підвищення збалансованості внутрішньорегіональних пропорцій;

• оцінка результату від реалізації інноваційно орієнтованої стратегії управління збалансованим розвитком економіки регіону;

• коригуючі дії в інноваційно орієнтованій стратегії управління соціально-економічним розвитком регіону.

Структуру процесу інноваційно орієнтованого управління збалансованим розвитком економіки регіону зображено на рисунку 2.

Інноваційно орієнтоване управління збалансованим розвитком економіки регіону починається з внутрішньої мотивації суб'єктів регіональної економіки до підприємницької діяльності та стимулюється наявністю зовнішніх мотивацій. Для здійснення інноваційної діяльності необхідно, щоб суб'єкт володів певним потенціалом, зміст і величина складової якого визначається наявністю інноваційних ресурсів, що й зумовлюють характер і напрям діяльності. Саме ресурси створюють базові умови для інноваційності соціально-економічного розвитку економіки регіону, тому їх оцінка буде основою для прийняття рішення про вибір напряму та технології реалізації інноваційно орієнтованої стратегії управління збалансованим розвитком економіки регіону з можливих альтернатив. З цієї точки зору інноваційний процес слід розглядати як форму організації економічної системи, що забезпечує генерацію та акумулювання ресурсних потоків. Для забезпечення безперервного відтворення оцінюються результати діяльності суб'єктів господарювання з коригуванням траєкторії розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізовано сучасні підходи до визначення понять «інновації» та «інноваційний потенціал» і визначено відсутність єдності сучасних підходів у науковому тлумаченні. Враховуючи багатоваріантність трактувань поняття «інноваційний потенціал», що вносить суперечливість у розуміння цієї категорії, нами було запропоновано власне визначення, що, на нашу думку, найповніше розкриває зміст відповідного поняття. Отже, інноваційний потенціал регіону являє собою сукупність інституціональних умов та детермінант відтворювальних можливостей регіону, які визначають стійкі прогресивні зміни його стану (перехід у новий стан) при різних варіантах зовнішніх впливів і внутрішніх спонукань. А ефективність інноваційно орієнтованої стратегії збалансованого розвитку регіону може бути оцінена не тільки динамікою макроекономічних показників, а й ступенем участі в ній інноваційного потенціалу території.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развитая. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер; предисл. В.С. Автономова. – М. : ЭКСМО, 2007. – 320 с.

2. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – М. : Прогресс, 1990. – 234 с.
3. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 190 с.
4. Друкер П.Ф. Бизнес и инновации / П.Ф. Друкер. – М., 2007. – 300 с.
5. Водачек Л. Стратегия управления инновациями на предприятии / Л. Водачек, О. Водачкова. – М. : Экономика, 1989. – 440 с.
6. Підласий І.П. Педагогічні інновації / І.П. Підласий, А.І. Підласий // Рідна школа. – 1998. – № 12. – С. 3.
7. Freeman C. The National System of Innovation in Historical Perspective / C. Freeman // Cambridge Journal of Economics. 1995. Vol.19. № 1. – P. 54–65.
8. Данько М. Інноваційний потенціал у промисловості України / М. Данько // Економіст. – 1999. – № 10. – С. 26–32.
9. Савчук А.В. Теоретические основы анализа инновационных процессов в промышленности : [монография] / А.В. Савчук. – Донецьк, 2003. – 448 с.
10. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Відомість Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – 266 с.

СЕКЦІЯ 6
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330.15: 504.06

Герасименко Т.В.
кандидат геологічних наук, доцент
Національного гірничого університету

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

У статті розглянуто питання вдосконалення наявного механізму раціонального природокористування як системи способів і заходів державного впливу на екологізацію суспільного розвитку за допомогою поєднання механізмів адміністративного управління й економічного стимулювання. Звернено увагу на необхідність упровадження державою вагомих адміністративних та економічних стимулів, що зумовлюють збільшення природоохоронних інвестицій з обов'язковим інноваційним наповненням. Для поліпшення соціально-економічного стану й екологічних обставин в Україні пропонується підвищення рівня екологічних платежів, що буде спонукати природокористувачів упроваджувати заходи, спрямовані на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Ключові слова: раціональне природокористування, податкове навантаження, еколого-економічне стимулювання, природоохоронні інвестиції, стратегія інноваційного розвитку.

Герасименко Т.В. О НЕОБХОДИМОСТИ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

В статье рассмотрены вопросы совершенствования существующего механизма рационального природопользования как системы способов и мер государственного воздействия на экологизацию общественного развития посредством сочетания механизмов административного управления и экономического стимулирования. Обращено внимание на необходимость использования государством весомых административных и экономических стимулов, которые приведут к увеличению природоохранных инвестиций с обязательным инновационным наполнением. Для улучшения социально-экономического состояния и экологической ситуации в Украине предлагается повышение уровня экологических платежей, что будет побуждать природопользователей внедрять меры, направленные на уменьшение негативного влияния на окружающую среду.

Ключевые слова: рациональное природопользование, налоговая нагрузка, эколого-экономическое стимулирование, природоохранные инвестиции, стратегия инновационного развития.

Herasymenko T.V. ABOUT NECESSITY OF RATIONAL NATURE STIMULATION

The paper deals with improving the existing mechanism of environmental management as a system of methods and measures of state influence on the ecologization of social development through combination of administrative mechanisms and economic incentives. The attention to the necessity of state weighty administrative and economic incentives that will lead to increase in environmental investment with required innovative content is emphasized. The increasing of environmental payments that will encourage users of natural resources to implement measures aimed at reducing the negative impact is proposed to improve the socio-economic status and environmental situation in Ukraine.

Keywords: environmental management, the tax burden, ecological and economic incentives, environmental investments, the strategy of innovative development.

Постановка проблеми. Незважаючи на очевидність взаємозв'язку між збереженням навколишнього середовища й економічним розвитком, сучасний соціально-економічний стан та екологічні обставини в Україні за багатьма напрямами суперечать один одному. Вартість упровадження інноваційних розробок для поліпшення екології багатьох промислових об'єктів значною мірою перевищує штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства. Водночас є приклади досягнення позитивних змін у навколишньому середовищі за рахунок координування як податкових навантажень, так і введення стимулюючих заохочень підприємців при вирішенні екологічних питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням стимулювання раціонального природокористування в Україні присвячені публікації М.А. Хвесика, С.О. Лизуна, Ш.І. Ібатулліна, О.М. Алимова, І.К. Бистрякова, О.О. Веклича;, В.С. Міщенко, А.В. Степаненко, В.А. Голяна.

За останнє десятиріччя з року в рік скорочується бюджетнн фінансування на раціональне надрокористування й екологічну безпеку. У цих умовах вирішальну роль має відіграти вдосконалення економічного механізму охорони навколишнього природного середовища, основне завдання якого полягає в забезпеченні за допомогою економічних заходів досягнення цілей екологічної політики держави з боку підприємців [1]. Водночас ми знаємо, що бізнес завжди негативно сприймає нововведення зі збільшення податкового навантаження через зменшення фінансового ресурсу для розвитку виробництва.

В основі реалізації економічного механізму в Україні сьогодні лежить плата за користування природними ресурсами та платежі за негативний вплив на навколишнє середовище, метою якої є комплексний облік екологічного чинника в економіці й раціональному надрокористуванні [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Протягом двадцятирічного періоду, тобто з часу впровадження, економічні інструменти постійно перебувають у стадії розвитку й удосконалення. Податковим кодексом України розширено базу оподаткування та введено нові ставки екологічного податку при одночасному зменшенні кількості податків.

Однак необхідність удосконалення економічного механізму природокористування зумовлена тим, що ще зберігаються низькі рівні плати за негативний вплив на навколишнє середовище, а також платежі за природні ресурси; відсутні законодавчо закріплені принципи використання платежів, що надходять до бюджету.

Мета дослідження. Завдання сьогодення полягає в теоретичному обґрунтуванні й упровадженні пропозицій щодо вдосконалення наявого економічного механізму стимулювання раціонального природокористування, а погіршення стану навколишнього середовища вимагає невідкладних заходів оперативного реагування.

Виклад основного матеріалу. Негативну екологічну ситуацію зумовлюють такі фактори: наявність слаборозвиненої промисловості; слабка потужність підприємств, оснащених застарілим обладнанням, що характеризуються використанням ресурсоємних і природозабруднюючих технологій; систематичне порушення природоохоронних норм і вимог, що створюють загрозу погіршення стану здоров'я населення. Екологічний фактор став все більше лімітувати економічний розвиток держави [3].

Вирішення подібних складних екологічних проблем знаходиться насамперед у площині державного регулювання.

У цілому природокористування як регульований процес можна подати у вигляді системи способів і заходів державного впливу на екологізацію суспільного розвитку за допомогою поєднання механізмів адміністративного управління й економічного стимулювання.

Отже, можна виділити дві групи методів еколого-економічного стимулювання природокористувачів.

1. Методи позитивної мотивації:

– пільгове оподаткування екологічних видів продукції;

– пільгове кредитування й субсидування екопроектів;

– дотації на придбання природоохоронного устаткування;

– прискорені терміни амортизації природоохоронного устаткування;

– преміювання за результатами природоохоронної діяльності.

2. Методи негативної мотивації:

– платежі за природні ресурси;

– платежі за викиди (скиди) шкідливих речовин;

– платежі за розміщення відходів;

– штрафи за порушення природоохоронного законодавства;

– скорочення субсидування природоємного й неекологічного виробництв;

– підвищене оподаткування (неекологічної продукції).

Мотивація природокористувачів визначається як внутрішнє спонукання до довгострокової екологічної бізнес-поведінки, що виникає у власника як результат усвідомлення насамперед комерційних і фінансово-економічних вигод, а потім – соціально-громадських та державних інтересів. Внутрішня готовність повинна ініціюватися під тиском зовнішніх обставин і кон'юнктури ринку, а засоби стимулювання мають інтегруватися у механізм ринкового саморегулювання, забезпечувати максимально повне використання ресурсного потенціалу суб'єкта, який господарює. Як приклад вдалого податкового стимулювання господарської діяльності для подолання кризового стану можемо навести Постанову Верховної Ради «Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України» (1999–2001 рр.). Підприємствам, які брали участь в експерименті, встановлювалася пільгова ставка з податку на прибуток (з 01.07.1999 по 31.12.2000 рр. – 9%, з 01.01.2000 по 31.12.2001 рр. – 15%); ставка відрахувань до Державного інноваційного фонду зменшувалася удвічі, а дорожні збори повністю анулювалися; пені й штрафи, нараховані до 01.07.1999 року за прострочені платежі до бюджету та інші державні фонди, повністю списувалися; пропонувалося відстрочення на термін до 36 місяців податкову заборгованість; 70% екологічних відрахувань, що раніше повністю йшли до держави, залишалися в розпорядженні підприємств. І треба визнати, що разом з гігантами індустрії заробили й ті заводи, виживання яких спочатку ставилося під сумнів. Узагалі ж за 18 місяців експерименту гірничо-металургійні підприємства виявили зростання виробництва на 53%, водночас як у цілому по промисловості було зафіксовано лише 13%. Цікаво й те, що, усупереч побоюванням Мінекономіки та Міністерства фінансів, платежі до бюджетів усіх рівнів не тільки не знизилися, а й зросли, у тому числі й з податку на прибуток. Адже ставка податку була знижена на 70% [2]. І найголовніше, що підтримка розвитку однієї галузі стимулювала піднесення економіки всієї країни.

На сьогодні економічний механізм в Україні реалізується за допомогою системи екологічних податків, що включають у себе природоресурсні платежі, збір за користування природними ресурсами, а також збір за негативний вплив на навколишнє природне середовище, відповідно до Закону України від 07.07.2011 № 3609–VI «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих норм Податкового кодексу України», який набрав чинності з 1 жовтня 2011 року.

Як наслідок інвестори відзначили зменшення негативного впливу фіскальної політики на ведення бізнесу. Зниження рівня актуальності для підприємців податкових питань вказує на те, що реформа в цій сфері вже дає результати, хоча вона поки що не завершена. Від реформи податкової системи інвестори очікують подальшого зниження кількості платежів і спрощення алгоритмів обчислення й адміністрування податків, а також справедливого підходу до платників податків різної форми власності. Наприклад, поєднання ренти з платою за надра – додаткове джерело бюджетних надходжень. Вона має зростати, адже протягом останнього десятиліття рента на вуглеводні зростала повільно, ціни на газ підскочили істотно. Це світова тенденція. При цьому прибуток приватних видобувних компаній примножується, оскільки вони видобувають газ за тією самою ціною, що й держави, а продають його промисловості в рази дорожче. А для державних підприємств новий податок стане значним навантаженням, бо вони видобувають газ для потреб населення й реалізують його за фіксованими цінами.

При стягненні платежів мусять реалізовуватися функції стимулювання раціонального природокористування, акумулювання коштів, а також контролю за відповідністю вмісту викидів до гранично допустимих рівнів.

Екологічну ефективність платежів доцільно оцінювати з точки зору як фінансового, так і стимулюючого ефекту. Оскільки система платності полягає, з одного боку, у тому, щоб стимулювати природоко-

ристувачів у виконанні природоохоронних вимог, а з іншого – щоб служити джерелом для фінансування заходів з охорони навколишнього середовища.

Фінансовий ефект залежить від правильного перерозподілу зарахованих надходжень. Стимулюючий ефект виявляється, якщо спостерігається динаміка зниження негативного впливу природокористувачів на навколишнє середовище.

Аналіз стимулюючого ефекту платежів за негативний вплив засвідчив, що підвищення розрахункової суми платежів, що намітилося, поки ще не здатне створити для підприємств України відчутні фінансові стимули до раціонального природокористування. Плата у межах нормативів допустимого впливу залишається значно меншою порівняно з витратами, які необхідно здійснити підприємствам для зниження виробничого навантаження на навколишнє середовище. Природокористувачам вигідніше внести символічну плату за негативний вплив, ніж вкладати кошти в ресурсозбережні технології або природоохоронні заходи. Підтвердженням цього є дані, які свідчать про стабільність викидів забруднювачів в атмосферу (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка викидів забруднювачів в атмосферне повітря України від стаціонарних та пересувних джерел України за 2000–2011 рр., тис. т [4]

Надходження коштів від екологічного податку за 2011 рік становили 2091219,8 тис. грн. Порівняно з 2010 роком надходження коштів від екологічного податку збільшилися у 1,5 раза, а з 2007 – у 1,9 раза. У 2011 році надходження коштів від екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища від загальної суми надходжень розподілилися так: за викиди забруднювачів в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення – 849 966,65 тис. грн. або 40,6%; за викиди забруднювачів безпосередньо у водні об'єкти – 46 842,32 тис. грн. або 2,2%; за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини, – 418 951,77 тис. грн або 20%; за викиди забруднювачів в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення (реалізоване паливо податковими агентами – суб'єктами господарювання) – 345 029,51 тис. грн або 16,5%. У 2011 році надходження коштів від збору за забруднення навколишнього природного середовища становили 430 429,57 тис. грн або 20,6% [4].

Згідно з експертними оцінками, суми, які оцінюються самими підприємствами як обсяги необхідних природоохоронних інвестицій, перевищували їх реально нараховані екологічні платежі. Отже, щоб платежі за забруднення стали виконувати свої функції, ставки плати мають бути такими, які забезпечували б окупність природоохоронних заходів, в іншому разі ця сфера інвестицій так і залишатиметься неконкурентоспроможною. Для підтвердження цього проведемо аналіз джерел фінансування природоохоронних заходів в Україні.

Протягом 2011 року на охорону навколишнього природного середовища підприємствами, організаціями й установами було витрачено 18 490,7 млн грн, що на 41% більше, порівняно з 2010 роком. З них 65% (12 039,7 млн грн) – поточні витрати на охорону природи, пов'язані з експлуатацією та обслуговуванням засобів природоохоронного призначення, 30% (5 607,4 млн грн) – інвестиції в основний капітал, призначені для будівництва й реконструкції природоохоронних об'єктів, придбання обладнання з метою реалізації заходів екологічного спрямування, і 5% (843,6 млн грн) – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання.

Протягом 2011 року підприємствами, організаціями, установами за забруднення навколишнього природного середовища й порушення природоохоронного законодавства пред'явлено екологічних платежів на суму 2 122,8 млн грн, з них екологічний податок за викиди в атмосферне повітря від стаціонарних і пересувних джерел – 67,7% (1 438,0 млн грн), за розміщення відходів – 23,2% (491,7 млн грн) та 6,3% (132,8 млн грн) – штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства [4].

Слід зазначити, що в промислово розвинених країнах, де діє міцна система ресурсних та екологічних податкових платежів, існують і потужні економічні бар'єри для відсікання ресурсоємних та екологічно небезпечних проектів [5]. Однак в економіці України роль таких платежів ще не відповідає їх реальній економічній значущості та розмір їх на порядок нижчий. Все це стимулює розміщення на території нашої країни найбільш ресурсоємних та екологічно небезпечних виробництв з цих країн в Україну.

Підприємства-забруднювачі, відраховуючи кошти до бюджету у вигляді плати за забруднення, при цьому витрачають власні кошти на створення очисних споруд і впровадження прогресивних технологій.

Державні джерела фінансування виступають основою і гарантом для проведення масштабних і значущих у межах національної економіки перетворень. Державна інвестиційна складова визначається політикою уряду відносно його ролі в економічному розвитку держави. Реалізація цієї ролі на сучасному етапі здійснюється за допомогою створення нових інститутів та інструментів сприяння реструктуризації економіки.

Аналіз статистичних даних стосовно бюджетної складової фінансування показує, що вони не можуть повною мірою забезпечувати інвестиції, тому природоохоронні проекти підприємства фінансуються за рахунок власних коштів.

Протягом 2010–2011 рр. за рахунок коштів державного й місцевих бюджетів було освоєно майже 10% капітальних інвестицій і здійснено 3% поточних витрат, а основним джерелом фінансування витрат на охорону довкілля, як і в попередні роки, були власні кошти підприємств – відповідно, 67 і 96% [4]. Основну частину коштів самофінансування підприємств становлять прибуток і амортизація.

Амортизаційні джерела в абсолютних і відносних показниках зростають, проте його не можна оцінювати позитивно. В Україні значну частину становить обладнання з терміном використання більше ніж 30 років, яке реально вже не може застосовуватися як джерело амортизаційних відрахувань. Тому з фі-

нансової точки зору питання використання їх як повноцінного джерела інвестицій досить спірне.

Зростаючий обсяг інвестицій в основний капітал за рахунок власних коштів підприємств та організацій не забезпечує не тільки розвитку, а й простого відтворення основних фондів. Крім того, кількісні показники зростання інвестицій не відображають їх якісної характеристики. Переважно інвестиції спрямовуються на заміну зношеної техніки й обладнання.

Зростання інвестицій у природоохоронну сферу без інноваційного наповнення сприяє відтворенню застарілих технологій і консервації економічної відсталості. Відсутність механізмів кардинального підвищення кредитування внутрішнього виробництва, його низька рентабельність і брак амортизаційних відрахувань у високотехнологічних галузях промисловості прирікають на звужене відтворення основних фондів, задіяних у природоохоронній діяльності. З цієї точки зору значної актуальності набуває аналіз основних тенденцій капітальних вкладень у природоохоронну діяльність [6].

Курс на інноваційну економіку країни – основа її подальшого розвитку. Разом з тим до цього часу не визначено стратегії та пріоритетів такого розвитку, що враховують особливості економіки України і її роль у забезпеченні вирішення сучасних глобальних ресурсно-екологічних проблем.

Новітня система технічного регулювання має гарантувати національну безпеку, захист життя і здоров'я людей, тварин і рослин, довкілля й передбачає встановлення державних обов'язкових норм, правил та вимог спільно з розвитком добровільної сертифікації, що дасть змогу вибудувати торговельні відносини відповідно до єдиних уніфікованих принципів і правил для всіх учасників ринку.

На сьогодні найбільш актуальною є адаптація української системи технічного регулювання до норм ЄС щодо охорони атмосферного повітря, якості питної води, стічних та поверхневих вод, контролю виробництва, торгівлі й використання хімікатів, задля захисту довкілля та здоров'я людей від «хімічних» ризиків.

Разом з тим економічний механізм управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища в Україні поки ще недостатньо відпрацьований у напрямі його ув'язки зі стратегією інноваційного розвитку, у результаті чого економічна ситуація в країні не відповідає вимогам екологічно безпечного і природозбережного розвитку держави.

Оскільки не достатньо розроблені стратегія й економічний механізм, спрямовані на раціональне природокористування і зниження негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище, наявний інноваційний розвиток слабо орієнтований на зменшення ресурсоємності виробництва, зниження викидів (скидів), дотримання екологічних нормативів, упровадження прогресивних мало- і безвідходних технологій [7].

Раніше брак власних коштів компенсувався надходженнями з екологічних фондів. Зараз підприємства позбавлені такої підтримки, оскільки за наявним порядком обчислення плати за забруднення витрати, що йдуть на охорону навколишнього середовища, не зараховуються в рахунок платежів. Тому в справжніх умовах плата за забруднення навколишнього природного середовища не може задовільно виконувати функції стимулювання природоохоронної діяльності, так само як і не може розглядатися як єдине і достатнє джерело акумулювання коштів на виконання природоохоронних заходів та екологічних програм.

Слід також відмітити, що в Україні поки що немає макроекономічного аналізу розвитку економіки. Тому й кидаємося від однієї ідеї до іншої: то видобування сланцевого газу, то будівництво заводів з газифікації вугілля тощо. За такими змінами не встигає навіть фіскальне податкове законодавство, а пільгове стимулювання часто буває безпідставним.

Держава має виробити обґрунтовану політику розвитку власного промислового комплексу зі стимулюючим оподаткуванням.

Дієвим інструментом для стимулювання впровадження найкращих наявних технологій у виробництві може бути застосування методів прискореної амортизації. Додатковим стимулом може стати пайове бюджетне інвестування, а також пільгове кредитування й субсидування підприємств і організацій, що здійснюють природоохоронну діяльність. Для виконання стимулювання фінансовими джерелами можуть служити різного роду екологічні фонди, які акумулюватимуть надходження екологічних платежів.

У процесі дослідження став очевидним висновок: щоб повернути екологічним платежам їх природоохоронне значення, необхідно, крім збільшення їх нормативів, також відновити систему цільових екологічних та природоресурсних фондів. Для того, щоб запропоновані вище заходи не були зведені просто до підвищення доходної частини бюджету і щоб повернути стимулюючу функцію платежів, необхідно на регіональному рівні законодавчо закріпити їх цільове використання.

Висновки і пропозиції. Аналіз використання чинного природоохоронного законодавства й податкових платежів свідчить про відсутність у них поєднуючої природоохоронної складової та необхідність проведення таких заходів:

1. На державному рівні, крім збільшення податкових нормативів, відновити систему цільових екологічних і природно-ресурсних фондів, упровадити стимулюючі заохочення у сфері проведення інноваційних заходів для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

2. У законодавчому порядку забезпечити для підприємців вигідність налагоджування екологічно безпечного виробництва.

3. Розробити порядок виділення пільгових кредитів під гарантії держави, застосування знижених податків, серед них земельного, плати за надра тощо.

4. Удосконалити структуру моніторингу забруднюючих підприємств, виробити шкалу екологічних ризиків при оцінюванні зниження навантаження на навколишнє середовище та встановлення стимулюючих заохочень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С.О.Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 64 с.
2. Гуров В. Отечественный ГМК: от Эксперимента к Меморандуму / В. Гуров // Голос Украины. – 2013. – № 119 (5619). – С. 14.
3. Екологічний менеджмент : [навчальний посібник] / за ред. В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлик. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 407 с.
4. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К. : Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K, 2012. – 258 с.
5. Харченко А.О. Социально-экологическая ответственность предприятий минерально-сырьевого комплекса / А.О. Харченко // Записки Горного института. – 2009. – Т. 184. – С. 276–282.

6. Власов М.В. Особенности инвестиций и инноваций в рациональное природопользование. Ресурсы недр России: экономика и геополитика, геотехнологии и геоэкология, литосфера и геотехника : [сборник материалов международной научно-практической конференции]. – Пенза, 2003.

7. Тараруев В.В. Современные подходы к совершенствованию инструментария оценки эффективности природопользования / В.В. Тараруев // TERRA ECONOMICUS (Экономический вестник Ростовского государственного университета). – 2011. – Т. 9. – № 4. – С. 25–33.

УДК 332.3

Дорошенко Н.О.
аспірант кафедри економіки підприємства
Національного університету водного господарства та природокористування

ОБ'ЄДНАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

У статті проаналізовано причини негативних явищ в аграрному землекористуванні й обґрунтовано необхідність упровадження землеохоронних заходів. Запропоновано варіанти вирішення цих проблем за допомогою об'єднання сільськогосподарських виробників у кооперативи. Сформульовано причини, що гальмують розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні.

Ключові слова: раціональне землекористування, об'єднання сільськогосподарських виробників, стимулювання, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, кооперування, охорона земель.

Дорошенко Н.А. ОБЪЕДИНЕНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ КАК ПРЕДПОСЫЛКА К РАЦИОНАЛИЗАЦИИ АГРАРНОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ

В статье проанализированы причины негативных явлений в аграрном землепользовании и обоснована необходимость внедрения землеохранных мероприятий. Предложены варианты решения этих проблем посредством объединения сельскохозяйственных производителей в кооперативы. Сформулированы причины, тормозящие развитие сельскохозяйственной кооперации в Украине.

Ключевые слова: рациональное землепользование, объединения сельскохозяйственных производителей, стимулирование, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, кооперирования, охрана земель.

Doroshenko N.O. ASSOCIATION OF AGRICULTURAL PRODUCERSAS A PRECONDITION FOR AGRICULTURAL LAND USE RATIONALIZATION

The reasons of the negative effects in agricultural land use are analyzed and the necessity of land protection measures implementation is justified in the article. The ways of these problems solutions by combining farmers in cooperatives are proposed. The reasons which hinder the agricultural cooperatives development in Ukraine are formulated.

Keywords: sustainable land use, farmers' associations, stimulation, agricultural service cooperatives, cooperation, land protection.

На сучасному етапі економічного розвитку земельні ресурси зазнають серйозного негативного антропогенного впливу, що вимагає пошуку шляхів покращення їх використання й забезпечення екологічної стійкості. Необхідною умовою мінімізації негативних екологічних наслідків для земель сільськогосподарського призначення є раціоналізація землекористування. Як засвідчує сучасна практика, раціональність землекористування залежить від багатьох факторів, зокрема від мотивації землевласників і землекористувачів та наявності достатніх фінансових ресурсів.

Раціональне землекористування передбачає поєднання двох складових господарювання: екологічної виправданості й економічної доцільності. Сучасне землекористування не можна назвати раціональним через недостатнє дотримання цих принципів. Основними причинами негативних явищ, які накопичились в аграрному використанні земель, є економічні (незацікавленість землекористувачів у екологічно безпечному землекористуванні, недостатнє фінансування заходів, спрямованих на раціональне використання земельних ресурсів та їх охорону тощо) й адміністративні (недостатній контроль і відсутність жорстких санкцій за порушення земельного законодавства).

Вагомий внесок у дослідження проблем раціонального землекористування зробили такі вчені-економісти, як В.Г. Андрійчук, Д.І. Бабміндра, І.К. Бистряков, В.М. Будзяк, А.С. Даниленко, Д.С. Добряк, О.Ю. Єрмаков, П.Т. Саблук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, М.А. Хвесик, О.В. Шкільов та багато інших. Однак недостатньо дослідженими залишаються підходи до стимулювання землевласників і землекористувачів ведення екологічно збалансованого й економічно доцільного землекористування через створення їх об'єднань.

Метою дослідження є обґрунтування доцільності створення об'єднань сільськогосподарських виробників як передумови раціоналізації аграрного землекористування.

Аналіз сучасного стану використання земельних ресурсів свідчить про його невідповідність вимогам раціональності. Україна володіє потужним землересурсним потенціалом в аграрному секторі. Чорноземи займають приблизно 44% її площі, що відповідає майже десятій частині всіх світових запасів. Проте недосконалі технології землеробства, екстенсивний характер сільськогосподарського виробництва, недбале ставлення до земельних ресурсів, що знаходяться в розпорядженні суб'єктів економічної діяльності, призводять до суттєвого погіршення якості ґрунтів та посилення проблем техногенного характеру. Щороку в Україні відбувається утворення більше однієї тисячі гектарів порушених земель, що втратили свою господарську й екологічну цінність через

зниження якості ґрунтового покриву внаслідок виробничої діяльності людини або дії природних чинників.

Сільськогосподарські угіддя в Україні характеризуються великим ступенем розораності. Так, у зоні Степу цей показник становить 81%; у лісостеповій зоні розораність сягає 82%; у зоні Полісся вона становить 66%. Загалом по Україні сільськогосподарські угіддя становлять 69,2% від загальної площі земель, а рівень розораності – майже 54%. Такого рівня розораності не має жодна розвинена країна світу. Наприклад, у США розораність становить 20%, в Австралії – 10,1%, у Великобританії – 35,5% [1].

За цих умов необхідним є проведення еколого орієнтованої політики стимулювання раціонального аграрного землекористування й забезпечення дієвості механізму збереження родючості земель, які перебувають у сільськогосподарському використанні, та зниження негативного антропогенного впливу на них.

З отриманням Україною статусу незалежної держави сталися значні зміни й у системі аграрного землекористування. На базі великих колективних господарств були створені сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські акціонерні товариства, у розпорядженні яких опинилася значна частина сільськогосподарських угідь. З часом ці землі було розпайовано та передано у приватну власність. Набуло поширення створення невеликих приватних фермерських господарств. Станом на 1 січня 2013 року в Україні налічувалося 40 676 таких фермерських господарств, у користуванні яких перебувало 4 389,4 тис. га сільськогосподарських угідь (що становить трохи більше ніж 10% усіх сільськогосподарських угідь України) [2].

Останні тенденції свідчать, що в сучасних реаліях невеликі фермерські господарства стикаються зі значно більшою кількістю проблем, ніж великі холдинги. Саме малі фермерські господарства найбільше потребують технічної допомоги у зв'язку з недостатньою кількістю технічних засобів для обробітку ґрунту і збирання врожаю та недосконалою ремонтною базою. Крім того, їм значно важче отримати кредитні кошти для ведення господарської діяльності, оскільки банки вкрай неохоче кредитують невеликих сільськогосподарських виробників через відсутність достатніх гарантій повернення коштів.

Парадоксальним є те, що Україна – аграрна країна, а серед зареєстрованих 196 банків немає жодного спеціалізованого аграрного банку, де частка кредитів для сільського господарства у структурі кредитного портфеля становила б понад 50% [3].

У результаті упровадження заходів, спрямованих на збереження наявних та відновлення порушених земель сільськогосподарського призначення значно ускладнюється, оскільки фінансових ресурсів ледве вистачає на ведення звичайного сільськогосподарського виробництва.

Зважаючи на це, для успішного функціонування й отримання позитивних результатів господарської діяльності, а також для створення передумов ведення раціонального аграрного землекористування сільськогосподарським виробникам доцільно об'єднуватися. Однією із найпоширеніших форм таких об'єднань є сільськогосподарський обслуговуючий кооператив.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності й на захист їхніх економічних інтересів [4].

Через сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи товаровиробники мають можливість здійснювати спільну переробку продукції та її збут, спільну закупівлю й використання засобів виробництва, будівництво та експлуатацію сховищ і складських приміщень, сформувати великі партії продукції і скоротити транспортні витрати окремого господарства на її реалізацію, задовольняти потреби споживачів щодо якості продукції. Однією з основних суттєвих переваг таких об'єднань є зниження витрат їх учасників.

У сучасних умовах, фінансування виробничої діяльності суб'єктів аграрної галузі здійснюється на 75–80% за рахунок власних джерел, 6–9% – фінансових ресурсів державного й місцевих бюджетів і на 10–15% – кредитних ресурсів комерційних банків. Банківські кредити отримують лише 28% агропідприємств [5, с. 92.]. Останніми роками вітчизняна пряма бюджетна підтримка за кредитами була меншою ніж 0,5% від валового внутрішнього продукту, або 3,3 долара з розрахунку на душу населення, що утричі менше, ніж у ЄС та в п`ять разів менше, ніж у США [6]. На сьогодні кредитне забезпечення аграрного сектора економіки є недостатнім для підтримання розширеного відтворення і розвитку середнього й малого бізнесу на селі. Основними причинами такої ситуації є висока вартість банківських кредитів, складність процедур їх одержання, неможливість надання в заставу земельних ділянок сільськогосподарського призначення або прав оренди на них, відсутність гарантійного механізму при залученні кредитів тощо.

Згідно зі статтею 205 Земельного кодексу України [7], надання податкових і кредитних пільг громадянам і юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання й охорони земель, є одним із інструментів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель. Однак на сьогодні законодавство не передбачає механізму пільгового кредитування громадян і юридичних осіб, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання й охорони земель.

Дослідження процесу кредитування за останні роки свідчить про нестабільну ситуацію в кредитуванні сільського господарства. Банки неохоче кредитують аграрну сферу, оскільки у зв'язку з сезонністю виробництва та значною залежністю від зовнішніх чинників існує великий ризик неповернення кредитних коштів. На практиці кредити значно легше отримати великим підприємствам, які є фінансово стабільними, тоді як малим підприємствам отримати кредит практично неможливо. З огляду на це, утворення об'єднань сільськогосподарських виробників є передумовою зміцнення фінансової стабільності й залучення додаткових кредитних коштів.

Кооперація була й залишається єдиним шляхом до збереження селянства в умовах процесів глобалізації, агресивного наступу транснаціональних компаній, великого національного приватного бізнесу, забезпечення продовольчого й соціального захисту населення, економічної облаштованості і сталого розвитку сільських територій. Крім того, кооперативним об'єднанням сільськогосподарських виробників легше здійснювати комплексні заходи щодо збереження якості земельних ресурсів.

За інформацією Міністерства аграрної політики, станом на початок 2012 року в Україні було зареєстровано 774 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що на 30,5% більше, ніж у попередньому році. На 1 січня 2010 року в країні було зареєстровано 645, а на початок 2009 – 496 обслуговуючих кооперативів. За оперативними даними головних управлінь агропромислового розвитку облдержадміністрацій станом на 1 січня 2013 року в Україні налічується 885 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Протягом 2012 року кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів збільшилась на 111 одиниць. Найбільша кількість кооперативів налічується у Житомирській (105), Вінницькій (84), Івано-Франківській (71) областях. Найменша кількість таких кооперативів у Донецькій (10) та Хмельницькій (11) областях. Із загальної кількості реально здійснюють господарську діяльність 626 кооперативів: з обробітку землі та збирання врожаю – 118, молочарських – 200, м'ясних – 20, плодоовочевих – 56, зернових – 31 та з надання інших послуг – 201. Це свідчить про позитивну тенденцію розвитку кооперування в Україні.

Окремої уваги заслуговують землі, на яких побудовані меліоративні системи. Зміни форм власності в аграрному секторі здійснювалися без урахування особливостей використання побудованих меліоративних систем, що обслуговували значні масиви колективних господарств. Нинішні землекористувачі, володіючи земельним наділом, не здатні забезпечувати ефективне функціонування меліоративних мереж, що становить екологічну небезпеку. Кількість землекористувачів збільшилася в декілька разів, при цьому зменшилася відповідальність за належне використання меліоративних споруд, змінилася структура й належність внутрішньогосподарських меліоративних фондів, які у багатьох випадках фактично залишилися без господаря. Внутрішньогосподарські частини меліоративних мереж було передано на баланси підприємств – правонаступників колгоспів і радгоспів, а інші – у комунальну власність органів місцевого самоврядування [8]. Результатом такого реформування стала розпорошеність землекористувачів, кожен з яких на власний розсуд планує використання земельного паю. Це значно ускладнило, а в деяких випадках зробило практично неможливим проведення меліоративних заходів комплексно, у повному обсязі й об'єктивно знизило якість водогосподарських експлуатаційних послуг, що безпосередньо вплинуло на результати використання поліпшених земель.

З огляду на це, саме землекористувачі ділянок, на яких знаходяться частини меліоративної мережі, повинні бути зацікавлені у створенні сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу у межах меліоративної системи. Це дасть змогу об'єднати зусилля для відновлення технічного стану мереж і забезпечення їх нормального функціонування, що в кінцевому підсумку спричинить раціоналізацію використання земельних ділянок та підвищення ефективності діяльності фермерських господарств.

Цими об'єднаннями можуть бути такі [9, с. 210]:

- асоціації землекористувачів, які набули досить широкого розповсюдження в Європі, їх перевагами є збільшення обсягу залучених інвестицій на будівництво й експлуатацію мереж, зацікавленість у розвитку та впровадженню інновацій, підвищення врожайності сільськогосподарських культур (унаслідок ефективної експлуатації мереж і їх надійної роботи), зниження негативного впливу на навколишнє середовище (за рахунок покращення ефективності використання мереж, що знижує загрозу деградації ґрунтів) тощо.

- корпоративно-договірні об'єднання, перевагами яких можуть бути залучення банківських, наукових і проектно-дослідницьких установ для розвитку інноваційної діяльності в галузі та вкладення інвестицій у будівництво, реконструкцію й експлуатацію меліоративних систем;

- сільськогосподарські кооперативи, перевагами яких є збільшення обсягу інвестицій на будівництво й експлуатацію мереж, зацікавленість у впровадженні та розвитку інновацій, ефективна експлуатація мереж (за рахунок залучення водогосподарських організацій до участі в кооперативі), зниження негативного впливу на навколишнє середовище (за рахунок покращення ефективності використання мереж), відносна захищеність фізичних осіб;

- акціонерні товариства, переваги яких полягають у збільшенні обсягу інвестицій на будівництво й експлуатацію мереж і розвиту інноваційної діяльності, зниженні негативного впливу на навколишнє середовище.

Досвід провідних аграрних країн світу засвідчує також доцільність кооперації в забезпеченні фермерських господарств технікою. Наприклад, у таких розвинутих країнах світу, як США, Німеччина, Франція, Великобританія і Канада, від 20 до 70% фермерських господарств охоплені різними формами кооперування в купівлі, спільному використанні й обслуговуванні техніки [10, с. 86].

Основними причинами, які гальмують розвиток обслуговуючої кооперації в сільському господарстві України, є такі: недосконалість і неузгодженість чинного законодавства; нерозуміння суті кооперативної ідеї; відсутність дієвої державної підтримки кооперативів; недостатня поінформованість сільських жителів; загальна недовіра населення до подібних об'єднань; неналежна практична допомога органів влади.

Основними проблемами забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є такі: відсутність стратегічних і пріоритетних напрямів розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на макрорівні й незацікавленість аграріїв у кооперації загалом; незабезпечення освітньою й організаційною діяльністю приватних структур і зацікавлених у створенні сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів суб'єктів тощо. Забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів можливо лише за умови розробки та реалізації відповідної Державної цільової програми, яка має базуватися передусім на популяризації обслуговуючої кооперації в селах за всіма напрямами виробництва товарів і надання послуг [11].

Отже, стимулювання раціонального аграрного землекористування мусить починатися зі стимулювання землекористувачів до об'єднання в сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Це дасть змогу уникнути додаткових проблем з отриманням кредитних фінансових ресурсів і полегшить ведення сільськогосподарської діяльності. Особливо це стосується землевласників, що господарюють на земельних ділянках, де знаходяться елементи осушувальних меліоративних систем. Об'єднання таких землекористувачів надасть можливість відновити й покращити технічний стан меліоративних систем, підтримувати їх у задовільному стані та забезпечити максимально ефективне використання земель з регульованим водно-повітряним режимом. Крім того, об'єднання в

сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи має стати однією з передумов полегшення впровадження заходів щодо збереження родючості ґрунтів, відновлення порушених сільськогосподарських земель і запобігання їх деградації, адже відокремленим господарствам в умовах низької державної підтримки таких заходів набагато складніше забезпечити поєднання економічної ефективності землекористування з його екологічною виправданістю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Даниленко А.С. Основні напрями удосконалення земельних відносин та їх роль у формуванні стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті / А.С. Даниленко. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – 61 с.
2. Сільське господарство України / за ред. Н.С. Власенка – К. : 2013. – 392 с.
3. Олійник К.А. Фінансово-кредитне забезпечення малих сільськогосподарських підприємств / К.А. Олійник // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 150.
4. Про сільськогосподарську кооперацію / Закон України від 17.07. 1997 № 469-97-ВР // Законодавство України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua.
5. Лупенко Ю.О. Розвиток сільських територій України : [посібник для голів сільських і селищних рад] / Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов, О.Г. Булавка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 130 с.
6. Колотуха С.М. Агрокредитування як форма державної підтримки сільськогосподарських підприємств / С.М. Колотуха, О.С. Тригубенко – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.2/135.pdf.
7. Земельний кодекс України. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2008. – 96 с.
8. Пашков І.А. Системні основи сталого землекористування в Україні / І.А. Пашков // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 149–155.
9. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л. Попова; НАНУ, Ін-т екон. і прогн. – К., 2009. – 352 с.
10. Білоусько Я.К. Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі / Я.К. Білоусько, В.О. Бурилко, В.О. Галушко та ін. ; за ред. Я.К. Білоуська. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2007. – 216 с.
11. Клокар О.О. Сільськогосподарська кооперація в Україні: ретроспективний та перспективний аналіз ефективного розвитку / О.О. Клокар – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sworld.com.ua/simpoz3/48.pdf.

УДК 330.45: 338.2

Заховалко Т.В.
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики
Запорізького національного університету

Максишко Н.К.
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної кібернетики
Запорізького національного університету

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено проблему управління еколого-економічним потенціалом (далі – ЕЕП) аграрного підприємства. На основі системного підходу побудовано концептуальну схему управління ЕЕП. Проведено деталізацію економічних та екологічних складових потенціалу.

Ключові слова: еколого-економічний потенціал, аграрне підприємство, система управління, системний підхід, критерії.

Заховалко Т.В., Максишко Н.К. СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ ЭЕКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИМ ПОТЕНЦИАЛОМ АГРАРНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследована проблема управления эколого-экономическим потенциалом (дальше – ЭЭП) аграрного предприятия. На основе системного подхода построена концептуальная схема управления ЭЭП. Проведена детализация экономических и экологических составляющих потенциала.

Ключевые слова: эколого-экономический потенциал, аграрное предприятие, система управления, системный поход, критерии.

Zakhovalko T.V., Maksishko N.K. SYSTEM APPROACH TO ECOLOGICAL-ECONOMIC POTENTIAL MANAGEMENT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

It's analyzed the problem of managing environmental and economic potential of the agricultural enterprise. It's based on a systematic approach is based conceptual control scheme EEP. It's researched conducted detailed economic and environmental components of the potential.

Keywords: ecological and economic potential, agricultural enterprise management system, system care criteria.

Постановка проблеми. Сільське господарство є галуззю зі значним економічним потенціалом. Тенденції розвитку суспільства пов'язані зі значним перегрупуванням, оскільки сучасна цивілізація вимагає все більшої концентрації населення у містах за рахунок зменшення сільського населення. Тому постають питання забезпечення населення продуктами харчування, що в свою чергу вимагає інтенсифікації ведення сільського господарства. На сьогодні практично вже досягнута межа збільшення приросту врожайності природними методами, а отже, нагальним є питання використання ресурсного потенціалу країни.

Розробка системи управління еколого-економічним потенціалом підприємства і принципових основ процесу формування еколого-економічного потенціалу є необхідними з метою максимально повної реалізації

потенційних перспектив суб'єкта господарювання в несталих умовах його функціонування і флуктаційної взаємодії із навколишнім середовищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження й використання земельно-ресурсного потенціалу підприємств присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретико-практичні аспекти економічної оцінки природних ресурсів і ресурсного потенціалу, ефективності їх використання як на макро-, так і на мезорівнях висвітлено в дослідженнях О.Ф. Балацького [1], К.Г. Гофмана [2], Б.М. Данилишина [3], Л.Г. Мельника [4], Л.І. Юрченко [5] та ін. Зокрема, у роботах М.С. Салпагарова [6] особливу увагу приділила дослідженню еколого-економічного управління земельними ресурсами. Серед відомих західних учених, які досліджували екологічні проблеми і сталий розвиток, можна виділити Н. Шафіка [7], Д. Гросмана [8] та ін.

Проте поза увагою науковців залишилися проблеми ефективного управління потенційними можливостями управління агропідприємствами з позиції поєднання економічної та екологічної складових їх діяльності.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження проблеми побудови системи управління еколого-економічним потенціалом аграрного підприємства, виокремлення показників оцінки економічної та екологічної складових.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття економічного розвитку підприємства можна розглядати як похідну від використання наявного економічного потенціалу. Проте однією з головних проблем для сільськогосподарського підприємства є співвідношення складових частин економічного потенціалу – трудового, організаційного, інноваційного, природного. Кожна з цих складових має свої характеристики й особливості, головною з яких є можливість відновлення або ж відсутність її. Для сільськогосподарських підприємств характерною рисою є значне використання природних ресурсів, що є не відтворюваними.

Отже, постає проблема управління не лише економічними показниками розвитку сільськогосподарського підприємства, а і його екологічним потенціалом. ЕЕП відображає сукупність потенційних можливостей забезпечення й підвищення прибутковості діяльності підприємства поряд із зниженням техногенного впливу на навколишнє природне середовище [9]. Проблема управління ЕЕП для сільськогосподарських підприємств постає особливо гостро в останні роки. З одного боку, є значне зростання попиту на аграрну продукцію, причому особливо привабливою для покупців є продукція «зелена», «екологічна», вирощена за особливими технологіями. З іншого – значно відчутнішими стають негативні впливи екстенсивного розвитку попередніх років (ерозія ґрунтів, засолення, заболочування, висушення тощо).

Управління еколого-економічним потенціалом необхідно розглядати з позиції системного підходу (рис. 1).

Основною метою управління еколого-економічним потенціалом як системою взаємопов'язаних чинників, які забезпечують цілеспрямований, упорядкований стимулюючий вплив на еколого-економічний потенціал, є забезпечення ефективного його використання. Якісне управління такою складною структурою, як ЕЕП сільськогосподарського підприємства, вимагає системного підходу.

Керуюча система в цьому контурі управління забезпечую функції розробки механізмів управління, управління структурою потенціалу та його змінами. Вона має забезпечувати вироблення таких методів впливу на ЕЕП підприємства, які зумовлять необхідний розвиток структуру підприємства, оптимізацію його бізнес-процесів, стимулювання й координацію зусиль працівників. Для досягнення мети управління сільськогосподарському підприємству доводиться проходити через серію змін, управління якими забезпечує досягнення сталого економічного розвитку та збереження і відтворення ресурсного потенціалу.

Об'єкт управління в такій системи складається з ресурсного забезпечення, господарської діяльності й результатів господарювання. Ресурсне забезпечення практично є ресурсним потенціалом підприємства, що включає сукупність матеріальних, нематеріальних, фінансових, трудових ресурсів і, найголовніше, здатність їх використовувати для досягнення цілей діяльності підприємства. Крім того, для характеристики ресурсного потенціалу необхідно враховувати не лише наявні ресурси та можливості в певній сфері діяльності, а й ресурси, залучені й підготовлені до використання. Також важливим є здатність кадрів використовувати ресурси підприємства для досягнення поставлених цілей і форм організації підприємства, його структури.

Рис. 1. Система управління еколого-економічним потенціалом сільськогосподарського підприємства

Господарська діяльність – діяльність підприємства, спрямована на створення й реалізацію кінцевого продукту чи послуг, яка має цінову визначеність.

Результати господарювання є одним з найпотужніших показників для визначення ефективності управління підприємством. Це може бути й чиста продукція, і прибуток.

Реалізація управлінських рішень відбувається через систему функцій, головними з яких є планування, організація, координація та контроль. Саме через ці функції реалізується керуючий вплив, відбувається ефективне управління й забезпечується розв'язання поставленого завдання, досягнення сформульованої мети розвитку сільськогосподарського

підприємства.

ЕЕП є необхідною передумовою розвитку сільськогосподарського підприємства. Виходячи з цього, необхідною складовою стратегічного планування господарської діяльності є урахування системи екологічних та економічних цілей (рис.2).

У цьому разі економічні цілі розвитку й функціонування підприємства, а також критерії їх досягнення є прозорими та цілком зрозумілими – забезпечення сталого розвитку, зростання прибутковості, підтримання рентабельності тощо.

Зокрема, для сільськогосподарських підприємств є важливими такі показники, як:

- економічна ефективність господарювання $E_1^1 = \frac{D}{S}$,

де S – площа використовуваних земель, D – диференційований прибуток;

- ефект від додаткового залучення до використання земельного ресурсу $E_2^1 = \frac{\Delta D}{S}$,

де S – площа додатково залучених земель, ΔD – приріст чистого прибутку;

- рівень рентабельності $E_3^1 = \frac{P}{C}$,

де P – прибуток, C – собівартість.

Стосовно екологічних цілей, то це питання є ще недостатньо дослідженим. Існує багато робіт, присвячених дослідженню ЕЕП та екологічної безпеки промислових і видобувних підприємств [10], є роботи, де вивчаються проблеми природокористування окремих екосистем (зокрема, у лісовому господарстві [11]). У цьому дослідженні мова йде насамперед про підприємства рослинницької галузі. Тому за екологічні цілі обирається рівень умісту забруднюючих речовин у ґрунтах, обсяги використання водних ресурсів і головне – показники родючості ґрунтів тощо:

- екологічна ефективність $E_1^2 = D_1 + D_2 + D_3$,

де D_1 – чистий додатковий продукт за оптимального використання земель з урахуванням регулювання й відтворення екосистем, D_2 – чистий додатковий прибуток за рахунок біологічного відтворення ґрунтів, D_3 – чистий додатковий прибуток за рахунок економічно доцільного розміщення виробництва;

- екологічна ефективність $E_2^2 = \frac{N_{io}}{N_c}$,

де N_{io} – кількість вносимо та виносимо речовини (вода, ґрунти під час землеробства, добрива, засоби захисту рослин, шари окремих елементів, N_c – витрати речовини на виробництво продукції (гумус, мікроелементи, вода тощо.

На основі встановлених цілей і критеріїв їх досягнення необхідним кроком є вибір механізмів реалізації цих цілей, виявлення ресурсів та побудова відповідних методів управління.

Рис. 2. Концепція управління сільськогосподарським підприємством з урахуванням завдання розвитку еколого-економічного потенціалу

Висновки. Отже, у роботі виокремлено проблему управління еколого-економічним потенціалом аграрного підприємства. На сьогодні питання збереження й оптимального використання потенціалу сільськогосподарського виробництва є одним з найбільш актуальним, оскільки саме ця галузь стає стратегічним напрямом розвитку держави. Лише урахування екологічної складової ресурсного потенціалу господарств дасть змогу в довгостроковій перспективі вийти та утримуватися на лідируючих позиціях виробників продуктів харчування. Проте питання кількісної оцінки, процесів моніторингу й управління еколого-економічним потенціалом вимагає подальших досліджень із застосуванням сучасного економіка-математичного інструментарію та інформаційних технологій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балацкий О.Ф. Экономика и качество окружающей природной среды / О.Ф. Балацкий, Л.Г. Мельник, А.Ф. Яковлев. – Л. : Гидрометеоиздат, 1984. – 191 с.

2. Гофман К.Г. Экономическая оценка природных ресурсов в условиях социалистической экономики. Вопросы теории и методологии / К.Г. Гофман. – М. : Наука, 1977. – 236 с.
3. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко та ін. – К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 1999. – 715 с.
4. Мельник Л.Г. Екологічна економіка / Л.Г. Мельник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 3-тє вид., випр. і допов. – 367 с.
5. Юрченко Л.І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки : [монографія] / Л.І. Юрченко. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2008. – 296 с.
6. Салпагарова М.С. Эколого-экономическая оценка состояния и использования земельных ресурсов в системе природопользования региона : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / М.С. Салпагарова. – Черкесск, 2005. – 194 с.
7. Shafik N. Economic Growth and Environmental Quality : Time-Series and Cross-Country Evidence / N. Shafik, S. Bandyopadhyay // World Bank Working Papers, WPS 904. – Washington, 1992. – 52 p.
8. Grossman G. Economic Growth and the Environment / Gene Grossman, Flan Rruger // Quarterlu Journal of Economics, 1995. – Vol/110. – P. 353–377.
9. Андрийчук В.Г. Математическое моделирование экономических процессов сельскохозяйственного производства : [учебное пособие] / В.Г. Андрійчук, С.И. Наконечный. – К. : КИНХ, 1982. – 97 с.
10. Рамазанов С.К. Инструменты эколого-экономического управления предприятием : [монографія[/ С.К. Рамазанов. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 351 с.
11. Заикин В.И. Экономическая оценка овеществлённых лесных ресурсов / В.И. Заикин // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2005. – № 5. – С. 54–56.

УДК 330.332:330.821.5

Котигрошко О.І.
здобувач кафедри економіки підприємства
Ужгородського національного університету

ТЕОРІЇ ІНВЕСТИЦІЙ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРОВІДНИХ УЧЕНИХ КЛАСИЧНОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ

У статті досліджуються концептуальні положення теорій інвестицій провідних класиків-економістів у контексті основних етапів еволюції класичної наукової школи. Всебічна увага приділена виявленню об'єктивних закономірностей, що стимулюють інвестування у провідні галузі природокористування та можливості їх використання в сучасних умовах у країнах з перехідною економікою, серед них і в Україні.
Ключові слова: теорії інвестицій, класики-економісти, закономірності, галузі природокористування, перехідна економіка.

Котигрошко А.И. ТЕОРИИ ИНВЕСТИЦИЙ В ИССЛЕДОВАНИЯХ УЧЕНЫХ КЛАССИЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ
В статье исследуются концептуальные положения теорий инвестиций ведущих классиков-экономистов в контексте основных этапов эволюции классической научной школы. Всесторонне внимание уделено выявлению объективных закономерностей, стимулирующих инвестирование в ведущие отрасли природопользования и возможности их использования в современных условиях в странах с переходной экономикой, в том числе в Украине.
Ключевые слова: теории инвестиций, классики-экономисты, закономерности, области природопользования, переходная экономика.

Kotyhroshko O.I. THEORIES OF INVESTMENT IN RESEARCH LEADING SCHOLARS OF CLASSICAL SCIENTIFIC SCHOOL
This article investigates the conceptual provisions theories investments leading classical economists in the context of the main stages of the evolution of classical scientific school. Extensive attention is given to the identification of objective laws that promote investment in leading industries of nature and the possibility of their use in modern conditions in emerging economies, vol. Part. Ukraine.
Keywords: theory of investment, classical economists, patterns, field of nature, a transitional economy.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світового господарства й міжнародних економічних відносин та в умовах посилення міжнародної конкуренції все більшого значення набувають традиційні джерела економічного розвитку, передусім інвестиції як внутрішні, так і прямі зарубіжні. Важливі проблеми щодо інвестиційної діяльності як основи збагачення суспільства та визначення об'єктивних закономірностей, що стимулюють інвестування, важливе місце посідають праці засновників класичної наукової школи. Теоретичні здобутки вчених цієї школи стосовно інвестування важливі й у сучасних умовах глобалізації світової економіки та посилення інтеграційних процесів, які в теоретичному аспекті не втратили актуальності для країн з перехідною економікою, серед них для України.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Питанням дослідження теорій інвестицій присвячені праці вчених-економістів класичної напряму В. Петі, Д. Рікардо, П. Буагільбера, Дж. Мілля, К. Маркс, Дж. Кейнса, А. Кіреєва та інших, а серед українських В. Базелевича, А. Корнійчука, С. Мочерного, А. Філіпенка та ін. Але комплексно проблеми теорії інвестицій у контексті природокористування та природоохоронних заходів за видами економічної діяльності ще недостатньо дослідженні в національних періодичних виданнях.

Формування цілей статті. Метою дослідження є систематизація й узагальнення теорій інвестицій основоположників класичної наукової школи, виходячи з поставленої мети, необхідно вирішити такі завдання: визначити концептуальні положення теорій інвестицій провідних учених класичної наукової школи й актуальність їх положень у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. За загальною оцінкою, класична наукова школа була започаткована у кінці XVII – на початку XVIII ст. В. Петті в Англії. Водночас хронологічні межі завершення класичного напряму визначається дослідниками по-різному. Іс-

торично в економічних джерелах сформувалось кілька підходів до трактування цього питання.

Перший підхід був започаткований К. Марксом і набув широкого розвитку в марксистській літературі, яка зараховувала до класиків економістів, від В. Петті до Д. Рікардо в Англії і від П. Буагільбера до С. де Сісмонді у Франції. Згідно з марксистською думкою, класичний період завершився в першій третині XIX ст., а його визначальною рисою було дослідження «внутрішніх залежностей буржуазних відносин виробництва» [1, с. 89].

Другий підхід набув найбільшого поширення в наукових колах, перетворившись на сучасному етапі в загальновизнаний для більшості західних і вітчизняних дослідників. На думку прихильників цього підходу, класична наукова школа еволюціонувала в першій половині XIX ст., знайшовши відображення у працях Ж. Сея, Т. Мальтуса та ін., а сформував її до кінця відомий учений другої половини XIX ст. Дж. Мілль.

Третій період характеризує позицію, якої дотримувався у трактуванні цього питання відомий англійський економіст початку XX ст. Дж. Кейнс та його прихильники. Згідно з цим підходом, до складу класичної школи належать послідовники Д. Рікардо аж до 30-х років XX ст., у тому числі А. Маршалл, А. Пігу та ін. Однак аргументація такого розширення хронологічних меж класичної школи викликає сумніви в дослідників, які розрізняють класичну й неокласичну економічну теорію. Аналогічної думки дотримується й автор статті, у тому числі й щодо теорій інвестицій провідних дослідників класичної наукової школи.

Виходячи з цих хронологічних меж класичної школи, можна виділити й основні етапи її еволюції:

- перший етап (кінець XVII – середина XVIII ст.) – започаткування класичної економічної школи як альтернативи меркантиналізму у працях В. Петті (Англія), П. Буагільбера (Франція) та інших;
- другий етап (друга половина XVIII ст.) – формування ідейно-теоретичних засад класичної економічної школи, становлення економічної теорії, у тому числі теоретичних положень інвестицій, у працях А. Сміта;
- третій етап (перша половина XIX ст.) – розвиток та переосмислення поглядів А. Сміта його послідовниками, передусім Д. Рікардо;
- четвертий етап (друга половина XIX ст.) – завершення класичної економічної школи у працях Дж. Мілля.

Представники класичної школи економічної теорії, спираючись на принципи космополітизму й економічного індивідуалізму, аналізували інвестиційні процеси як основу збагачення суспільства. Спільним для них є визначення об'єктивних закономірностей, що стимулюють інвестування. У теорії інвестицій важливе місце посідають праці засновників класичного напряму В. Петті, де йдеться про об'єктивну природу інвестиційних процесів, досліджується структура вартості як їх матеріального джерела. Зокрема, В. Петті навів перелік предметів, які становлять багатство країни: земельні угіддя, будівлі, худоба, кораблі, золоті і срібні монети, посуд, меблі, запаси різних товарів, коштовне каміння тощо. Крім того, дослідник вбачав багатство країн у сукупності рухомого та нерухомого майна, створеного людською працею. Саме йому належить крилатий вислів, що «Праця – батько і найбільш активний принцип багатства, земля – його мати» [2, с. 40]. У контексті своїх економічних міркувань, цитований науковець стверджував, що основою господарського добробуту нації є сфера виробництва, а торгівля відіграє роль «вен і артерій, які розподіляють туди й назад кров і поживні соки державного тіла, а саме продукції сільського господарства і промисловості» [3, с. 156].

Висновки А. Сміта пов'язані з тезою про джерело інвестицій і зводяться до такого [4, с. 572]:

1) обсяги заощадження дорівнюють інвестиційним запасам, оскільки нагромадження вільних коштів без наступного їх використання (гроші як скарб) – виняткове явище;

2) хоч економічний лібералізм і має бути провідним принципом інвестиційної діяльності, однак існує низка причин, через які держава має брати участь у цих процесах (оборона країни, правосуддя, народна освіта, утримання громадських установ, сприяння економічному розвиткові країн тощо);

3) завдання держави – регулювання норм відсотка залежно від темпів економічного зростання (обмежитися 5%) для полегшення доступів до капіталів і зменшення марнотратного споживання частки, отриманої у вигляді відсотка й ренти;

4) принцип «природних переваг» поширюється й на інвестиції: він стосується порівняльної вартості капіталів. Конкуренція капіталів призводить до їхнього здешевлення. Прискорюються інвестиційні процеси, пожвавлюється й експорт капіталів.

А. Сміт сформулював принцип абсолютних переваг у міжнародній торгівлі, відповідно до якого: «Коли якась чужа країна може постачати нам якийсь товар за дешевшою ціною, ніж ми самі в змозі виготовляти його, набагато краще купувати його в неї на деяку частину продукту нашої власної промислової праці, застосованої в тій галузі, у якій ми маємо певну перевагу» [5, с. 228]. Принцип абсолютних переваг у міжнародній торгівлі безпосередньо стосується інвестування, оскільки в економічній політиці багатьох країн діє імпортозаміщення і вона спрямована на зменшення або припинення імпорту товарів унаслідок організації його виробництва всередині країни.

Система економічних поглядів А. Сміта – внутрішньо суперечлива, зумовлена його методом дослідження, оскільки вивчають внутрішню структуру економічної системи капіталізму, а отже, і властиві їй закони (що діють подібно до законів природи) [6, с. 406–407]. А. Сміт також висловлював думку, що, крім праці, у створенні ренти бере участь і природа, праця людини на землі має особливу продуктивність.

Він же стверджував, що земля, рудники й риболовля вимагають для своєї експлуатації як основного, так і оборотного капіталів. І їхній продукт відшкодовує з прибутком не тільки ці капітали, а й загалом капітали суспільства. Так, фермер щорічно відшкодовує мануфактуристу продовольство, яке він використав, і матеріали, що переробив за попередній рік; промисловець у свою чергу відшкодовує фермеру готові вироби, котрі той витратив і спожив у справу за цей самий час [5, с. 313]. Цитований науковець також зазначив, що головною причиною швидкого розвитку багатства і збільшення наших американських колоній була й обставина, що майже всі їх капітали вкладалися до цих пір у землеробства. Вони не мають мануфактур, якщо не рахувати домашній і простіших промислів, які неминуче супроводжують розвиток землеробства і якими займаються в кожній сім'ї жінки й діти [5, с. 368]. Тобто, природокористування цитований науковець пов'язував з інвестиціями.

Вагомий внесок у теорії інвестицій зробив визнаний лідер класичної економічної теорії, найавторитетніший економіст першої половини XIX ст. Д. Рікардо, який розвиваючи теорію класичної школи, досліджував економіку як складну систему, підпорядковану дії об'єктивних економічних законів. Актуальністю і новизною характеризується його теоретичні постулати. На відміну від А. Сміта, він чітко розмежував поняття «вартість» і «багатство». Зокрема, у теорії капіталу та грошей він визначав капітал як провідний фактор розвитку продуктивних сил суспільства, «частину багатства країни, що використовується у виробництві й складається з їжі, одягу, інструментів, сировини, машин, усього необхідного для того, щоб привести в рух працю» [7, с. 455]. Вагомим внеском Д. Рікардо в економічну теорію стало виокремлення як критерію поділу капіталу на основний і оборотний відносно часу обігу (відтворення) засобів виробництва, а також розробка теоретичних концепцій щодо інвестицій та інвестування:

– відповідно до теорії порівняльних переваг, країни мають спеціалізуватися на виробництві тих товарів, альтернативна ціна яких нижча, тобто які вони можуть продукувати з відносно нижчими витратами порівняно з іншими країнами;

– з пожвавленням інвестиційної діяльності товари здешевлюються, що стимулює їх продаж за межі країни;

– глибоке й оригінальне дослідження природи кредиту та його значення в ринковій економіці, а також проблем економічного зростання та природи кризових явищ, які безпосередньо пов'язані з інвестуванням.

В аналізі капіталу він, як А. Сміт, стверджував, що «крім початкових і загальних умов виробництва – праці і природних сил, існує ще одна умова, без якої неможливо здійснювати виробничу діяльність Ідеться про попередньо нагромаджений запас продуктів минулої праці. Цей нагромаджений запас продуктів праці називається капіталом» [7, с. 148]. Говорячи про ренту з рудників (глава III його цитованої праці), він зазначає, що метали, як і всі інші предмети, добуваються працею. Правда, продукує їх природа, але вилучає їх із надр землі і пристосовує для своїх потреб праця людини. Рудники, як і земля, звичайно дають їх власнику ренту, і ця рента, подібно земельній ренті, є наслідок, а ніяк не причина, високої вартості їх продукту [7, с. 444]. Однак рудники бувають різної якості, і витрати на їх розробку однакової кількості праці дають різні результати. Метал, що добувається із найбіднішого розроблюваного рудника, має принаймні мати таку мінову вартість, котра перекрила б не тільки всі витрати на постачання одежею, харчами й іншими предметами життєвої необхідності всіх зайнятих його добуванням і доставкою на ринок, а й, крім того, давала б звичайний прибуток тому, хто вкладає капітал, необхідний для ведення підприємства. Дохід, отримуваний біднішим рудником, який не платить ніякої ренти, регулюватиме ренту всіх інших більш продуктивних рудників [7, с. 444]. Звідси і випливає висновок, що для розширення виробництва металу, виробничої діяльності рудників необхідне інвестування природокористувачів добувної промисловості.

На традиції класичної школи також орієнтувався Дж. Мілль, визначаючи предметом політичної економії «багатство, дослідження його сутності, законів виробництва й розподілу» [7, с. 105, 338]. В аналізі виробництва та продуктивності праці вихідною в теоретичній побудові цитованого вченого була думка про те, що «є три елементи виробництва: праця, капітал і природні сили»; при чому поняття «капітал» охоплює всі зовнішні матеріальні елементи виробництва, що є продуктами праці, а поняття «природні сили» передбачає всі зовнішні матеріальні умови виробництва, які не є продуктами праці» [7, с. 91]. В аналізі інвестицій він дотримувався поглядів А. Сміта та Д. Рікардо, стверджуючи, що капітал є результатом заощаджень, а також споживається. Цитований науковець, як і його попередники, виокремив у складі капіталу оборотний і основний капітал. Він же здійснив глибоке й оригінальне дослідження природи кредиту та його значення в ринковій економіці (тобто, на нашу думку, роль кредитних інвестицій в економіці країни) [7, с. 263]. Основним економічним важелем впливу держави на процес виробництв та розподілу Дж. Мілль, як і його попередники (А. Сміт, Д. Рікардо), вважав податкову систему за умови дотримання загальних принципів оподаткування: справедливості, рівномірності, платоспроможності тощо, що позитивно приятиме активізації інвестування в провідні сфери природокористування.

Висновки. Згідно з аналізом наукової літератури, присвяченої теоретичним основам інвестицій основоположників класичного напряму, нами систематизовано хронологічні межі класичної школи й основні етапи її еволюції. Значний внесок у теорії інвестицій у контексті проблем природокористування та природоохоронних заходів взробили провідні вчені цієї школи В. Петі, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Міль та інші, які сформулювали основні принципи інвестицій.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі будуть спрямовані на дослідження теорій інвестицій неокласиків, неокейнсіанців, посткейнсіанців і провідних економічних шкіл з цієї проблеми.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Маркс К. Капитал. Сочинения // К. Маркс, Ф. Энгельс. – М., 1955–1981. – 2-е изд. – Т. 1.
2. Петти В. Экономические и статистические роботы / В. Петти. – М. : Соцэкгиз, 1940. – 40 с.
3. Антология экономической классики / Предисловие И.А. Столярова. – М. : МП «ЭКОНОВ», «КЛЮЧ», 1993. – 475 с.
4. Поручник А., Татаренко Н. Теорії інвестицій // Економічна енциклопедія : у 3 т.; редкол. : С. В. Мочерний (від. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – Т. 3. – 2002. – 952 с.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит // Антология экономической классики; предисловие И.А. Столярова. – М. : МП «ЭКОНОВ», «КЛЮЧ», 1993. – 475 с.
6. Мочерний С. Економічна енциклопедія : у 3 т. / С. Мочерний, А. Сміт; редкол.: С.В. Мочерний (від. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – Т. 3. –2002. – 952 с.
7. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо // Антология экономической классики; предисловие И.А. Столярова. – М. : МП «ЭКОНОВ», «КЛЮЧ», 1993. – 475 с.
8. Милль Дж.С. Основы политической экономии: в. 3 т. / Дж.С. Милль. – М.: Прогресс, 1980. – Т. 1. – 347 с.

УДК 502.313:33(336.6)

Плікус І.Й.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Сумського державного університету

ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСЬ ПІДРИЄМСТВА: ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються проблеми переходу підприємствами до екологічно орієнтованої діяльності, а саме: фінансовий аспект проблем. Розглянуто основні джерела фінансування природоохоронних заходів. Зроблено акценти на узгодження інтересів учасників господарської діяльності як щодо підвищення економічної та соціальної ефективності виробництва, так і забезпечення природоохоронної діяльності.

Ключові слова: екологічно орієнтована діяльність, фінансове регулювання, фінансування, стимулювання, державна підтримка.

Пликус И.И. ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОРИЕНТИРОВАННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ: ФИНАНСОВЫЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМЫ

В статье рассматриваются проблемы перехода предприятий к эколого-ориентированной деятельности. Рассмотрены основные источники финансирования природоохранных мероприятий. Сделаны акценты на согласовании интересов участников хозяйственной деятельности как в повышении экономической и социальной эффективности производства, так и в обеспечении природоохранной деятельности.

Ключевые слова: экологически ориентированная деятельность, финансовое регулирование, финансирование, стимулирование, государственная поддержка.

Plikus I.Y. ECOLOGICAL ORIENTEERING ACTIVITY: FINANCIAL ASPECT OF THE PROBLEM

This article discusses the formation mechanism of the financial regulatory environment-oriented activities of the enterprises. The main sources of funding for environmental activities. To focus on the coordination of interests of participants of economic activities both in improving the economic and social efficiency of production and to ensure environmental protection.

Keywords: eco-oriented activities, financial regulation, financing, incentives, government support.

Постановка проблеми. Одним з важливих елементів механізму реалізації державної екологічної політики є система фінансування. Від її надійності й ефективності залежить дотримання встановленого регламенту у сфері охорони навколишнього середовища. Фінансування природоохоронних заходів у розвинених країнах здійснюється як на державному, так і на територіальному рівнях за рахунок коштів бюджетів і територіальних органів влади, коштів підприємств. При цьому основними джерелами, як правило, є державні субсидії й дотації, позики, платежі і штрафи за забруднення навколишнього середовища та використання природних ресурсів, адміністративні платежі, збори екологічного характеру й інші інструменти.

Фінансовий механізм охорони навколишнього середовища, наявний в Україні, поки розрізнений, складається з окремих структурних одиниць. У його складі умовно можна виділити такі підсистеми:

1) фінансування заходів щодо охорони природного середовища;

2) прогнозування та складання екологічних програм;

3) екологічне ціноутворення й оподаткування;

4) платність природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища;

5) екологічне страхування.

При всій важливості вищенаведених підсистем у фінансуванні природоохоронної діяльності ступінь розробки і практичного використання їх різна, деякі з них поки не отримали належного розвитку. Загалом система фінансування природоохоронної діяльності, що діє в Україні, поки далека від досконалості, про що свідчить як відсутність різноманітних важелів і методів, які сприяли б стимулюванню екологічно орієнтованої діяльності підприємств, так і відсутність коштів на природоохоронну діяльність.

У Державному бюджеті України на 2014 рік значна увага приділена поліпшенню екологічної обстановки в країні. Так, стаття державних витрат на фінансування охорони навколишнього середовища становить 6,9 млрд грн, що на 23,4% більше, порівняно з 2013 роком. Державний фонд охорони навколишнього середовища отримає цього року 3,5 млрд грн порівняно з 1,5 млрд грн минулого року [1]. У Міністерстві фінансів відзначають, що цього року екологічна складова більш конкретизована й має більш цілеспрямований характер. Серед статей витрат, розподілених на фінансування екологічних програм, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, 1,2 млрд грн буде направлено на реалізацію цільових проектів екологічної модернізації підприємств [2]. Також у 2014 році буде продовжена реалізація проектів цільових екологічних "зелених" інвестицій за рахунок коштів, отриманих від продажу частин установленої кількості парникових газів. Отже, підприємства, які викидають парникові гази в атмосферу, сплачують до Держбюджету кількість коштів, що відповідає кількості шкідливих викидів підприємством. За словами експертів, це, з одного боку, мотивує підприємства скорочувати шкідливі викиди в атмосферу, а з іншого – залучає до бюджету додаткові кошти на природоохоронні заходи [2]. Також необхідно зазначити, що діючі на сьогодні платежі за негативний вплив на навколишнє середовище не сприяють позитивній, з точки зору захисту екології, поведінці підприємств: вони скоріше направлені на обмежувальні заходи й покарання, а не на стимулювання зусиль тих природокористувачів, чия економічна поведінка сприяє створенню найбільш сприятливого навколишнього середовища. Механізм економічного регулювання ефективності виробництва в умовах забезпечення сталого розвитку має утворювати сукупність взаємоузгоджених методів та інструментів, що забезпечують узгодження ін-

тересів учасників господарської діяльності як щодо підвищення економічної та соціальної ефективності виробництва, так і забезпечення природоохоронної діяльності[1]. Важливим елементом цього механізму є формування системи мотивації природоохоронних заходів, що включають як систему штрафів за забруднення навколишнього середовища, так і систему стимулів для екологічно орієнтованої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень і публікацій з питань вирішення взаємозумовлених проблем економічного й екологічного характеру виявив таке:

- по-перше, досить широко висвітлені теоретичні, методологічні та прикладні проблеми раціонального використання природних ресурсів і їх оновлення; оптимізація впливу економіки на природокористування; екологізація економіки й економізація екології; екологічної безпеки та сталого розвитку територій. Ці дослідження здійснювалися вченими різних наукових шкіл, як вітчизняних, так і зарубіжних. Зокрема, теоретичні й методологічні питання комплексного вирішення економічних і екологічних проблем, в тому числі окремих територій, вивчаються досить тривалий час і значне місце вони посідають у працях Г. Олдака, М. Гофмана, Т. Хачатурова, І. Федоренко, Н.Чепурних, С. Бобилева, О. Медведева [3], С. Дмитриєва, І. Трофімова, Т. Шифриної [4], Н. Глазовського [5], І.Челнокова, Б. Герасимова, В. Биковського [6] й багатьох інших; загальнотеоретичні проблеми управління природокористуванням та стимулювання природоохоронної діяльності аналізуються у працях А. Кроуза, Д. Річмонда, А. Сандерса, О. Балацкого, О. Голуба [7], А. Гусева, М. Лемешева, Л. Мельника, Г. Моткіна й ін.; теоретичні та прикладні напрями управління природоохоронною діяльністю в різних галузях досліджуються В. Боєвим, Н. Борісовою, А Данилишиним [8], В. Зволінським, А. Молчановим, В. Мілосердовим, О. Несветовим, І. Шабуніної, П. Саблука [9] й ін.; фінансові аспекти природокористування розглянуті у працях О. Бурматової, Т. Сумської [10], В. Борисової й ін.;

- по-друге, аналіз досліджень з питань впливу виробництва на навколишнє середовище вказує, що останнім часом дані дослідження ведуться за такими напрямами: 1) екологізація галузі (діяльності, виробництва); 2) екологічно спрямованої (орієнтованої) діяльності;

- по-третє, сучасні тенденції розвитку підприємств, особливо виділяють групу проблем, пов'язаних як з використанням і відновленням природних ресурсів, так і з фінансуванням (державною підтримкою).

Постановка завдання. На сьогодні численні й усебічні дослідження проблем природоохоронної діяльності залишаються недостатньо вивченими питання екологічно орієнтованої діяльності, а саме: фінансовий аспект цієї діяльності, але не дають відповіді на питання: 1) чому ця проблема, як і раніше, актуальна; 2) чому спад обсягів виробництва в деяких галузях України не супроводжується адекватним зниженням антропогенного навантаження на довкілля; 3) чи можливо змінити ситуацію методами державного втручання.

Тому **мета статті** – обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо впровадження екологічно орієнтованої діяльності підприємства. Особливої актуальності в зв'язку з цим набувають не тільки питання вибору інструментів державного регулювання, а й забезпечення її результативності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах господарювання однією з численних проблем підприємств є проблема забезпечення їх сталого розвитку[2], вирішення якої вбачається у переході до інноваційної моделі господарювання, моделі яка сприяє екологізації[3] економіки та екологічно орієнтованої діяльності підприємства. Під екологічно орієнтованою діяльністю розуміємо діяльність, що забезпечує дотримання соціально-економічних інтересів підприємств природокористувачів за умови мінімізації антропогенного впливу на навколишнє середовище та збереження природних ресурсів, які забезпечують як стійке економічне зростання (на основі ефективності використання природних ресурсів), так і підвищення якості життя населення.

Таке трактування екологічно орієнтованої діяльності:

- пов'язує економічні інтереси території щодо мінімізації впливу й захисту навколишнього середовища з інтересами її користувачів, причому не лише економічних, а й соціальних;

- робить акцент не тільки на збереженні природних ресурсів, а й формуванні потенціалу використання природних ресурсів у майбутньому, забезпечуючи стійке економічне зростання та якість життя;

- виділяє значення показників ефективності використання ресурсів у межах оцінки критеріїв впливу та факторів зниження навантаження на навколишнє середовище.

Однак зазначимо, що дослідження процесу впровадження екологічно орієнтованої діяльності не можливо проводити тільки на рівні підприємства, його необхідно проводити також і на рівні території. Це пов'язано насамперед з таким:

- по-перше, екологічні проблеми за виникненням є галузевими, а за характером прояву і підходу до їх вирішення – територіальними та міжгалузевими залежно від наявних протиріч між галузевими й територіальними екологічними цілями, які в умовах сталого розвитку необхідно нівелювати. Екологічні цілі, які вирішує територія, не завжди є першочерговими для галузі та підприємства. Мінімізація витрат на виробництво продукції, як один з важливих показників оцінки ефективності розвитку підприємства не завжди кореспондує з необхідністю збереження навколишнього середовища, оскільки здійснення останнього потребує додаткових витрат. Тому екологічна політика за своєю природою є територіальною політикою (в цьому полягає її цілісність і запорука успішної практичної реалізації), а екологічні завдання, що вирішуються безпосередньо на підприємствах, мають належати до стратегії розвитку території, інакше залишаться не реалізованими. Отже, реальний внесок підприємства в розвиток території та її економічне зростання має і екологічну оцінку;

- по-друге, базовим сектором розвитку території на умовах сталості є безпосередньо підприємство.

---

[1] Рішення будь-яких екологічних проблем практично невіддільні від економічних: нераціональне природокористування призводить до економічних втрат, а дефіцит коштів не вирішує екологічні проблеми.

[2] Сталий розвиток – це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і потребами людей усіх поколінь [11].

[3] Цілі, при екологізації економіки, – зменшення техногенного навантаження, підтримання природного потенціалу шляхом самовідновлення і режиму природних процесів у природі, скорочення втрат, комплексність видобування корисних компонентів, використання відходів в якості вторинного ресурсу[11].

Щоб такий розвиток став реальністю, необхідно, як мінімум, три умови:

1) лише ефективна діяльність підприємства створює базу для розвитку й економічного зростання економіки території та держави загалом;

2) переорієнтація цілей діяльності на мікрорівні: з цілей виживання і споживання на цілі розвитку, узгодження яких визначає оптимальну траєкторію розвитку підприємства, що враховує безліч факторів, які тією чи іншою мірою визначають вибір економічно ефективної, соціально виправданої й екологічно прийнятної діяльності і впливають на ефективність розвитку на умовах сталості. При цьому необхідно враховувати, що наявний антропогенний вплив, причиною якого є економічні пріоритети розвитку підприємства, призводить до деформації навколишнього природного середовища, тобто виводиться зі стану динамічної рівноваги екологічна підсистема підприємства, тим самим, порушуючи її здатність до саморозвитку. Тому для запобігання такій ситуації необхідно здійснювати управління виходячи з паритету екологічних і економічних інтересів. Підприємство має здійснювати свою діяльність з урахуванням екологічних обмежень, які визначають розмір допустимих відхилень у діяльності підприємства і є критерієм необхідного напряму розвитку. Функцію регуляторів допустимого діапазону відхилень здійснює система управління природоохоронними витратами, яка включає екологічний облік, аналіз і аудит [12, с. 142; 13, с. 68];

3) підприємства, повинні мати необхідні ресурси, у тому числі й фінансові [14, с. 41; 15, с. 146]. Природоохоронні заходи, будучи довгостроковими, потребують і довгострокових інвестицій, але окупність природоохоронних витрат може бути не досягнута взагалі (наприклад, при наявних критеріях ефективності інвестицій, які ігнорують, як правило, економічний збиток від забруднення навколишнього середовища). Тому важливим аспектом фінансового забезпечення природоохоронних заходів є дефіцит коштів, що виділяються банками на строк більше ніж один рік, що залишає природоохоронну діяльність за межами першочергових інтересів. Необхідна пряма економічна зацікавленість підприємств у розв'язанні екологічних проблем, і завдання держави – цей інтерес створити й підтримати за допомогою введення ринкових регуляторів у сфері охорони навколишнього середовища, які стимулювали б підприємства знижувати антропогенне навантаження на навколишнє середовище, упроваджувати сучасні ресурсозберігаючі та екологічно чисті технології.

Враховуючи, що ринок не в змозі вирішити багато екологічних проблем через низку причин, що визначають «провали ринку», держава має протидіяти абсолютизації ринкових відносин, бо саме за допомогою державного регулювання відбувається корегування ринкових механізмів, спрямованих на досягнення певних цілей і завдань. У зв'язку з цим, найбільш прийнятним є поєднання ринкових інструментів та державного регулювання. Ефективність ринкового механізму в забезпеченні збалансованого розвитку суспільства і природного середовища при господарській самостійності підприємств і територій значною мірою залежить від розвитку фінансових відносин та ефективного використання фінансових ресурсів з метою забезпечення сталого розвитку. При цьому важлива роль відводиться фінансовому впливу на екологічно-орієнтовану діяльність, включаючи пряме й непряме фінансове регулювання з боку держави. Фінансове регулювання, з макроекономічної точки зору, полягає в узгодженні цілей фінансової політики держави з фінансовими інтересами суб'єктів господарювання, а з мікроекономічної, – розуміється два основних регулюючих фактори: 1) зовнішнє, тобто державне регулювання (фінансова політика); 2) внутрішнє регулювання, яке, у свою чергу, можна умовно поділити на два види: регулювання з боку власників і регулювання з боку керівників. Отже, під фінансовим регулюванням слід розуміти поєднання дискреційної та не дискреційної фінансової політики держави з її різноманіттям інструментів регулювання в сукупності з фінансовим регулюванням суб'єктів господарювання, при якому забезпечуються інтересів держави, територій і підприємств.

Однак фінансовий механізм регулювання екологічно орієнтованої діяльності підприємств потребує реформування, він має враховувати інтереси власників в отриманні прибутку; інтереси працівників – у безпечних умовах праці; інтереси держави – в отриманні податків і різних виплат та зборів екологічного характеру; інтереси населення, що не має стосунку до цього підприємства, але проживає на цій території.

До найважливіших інструментів регулювання ефективності виробництва в умовах сталості належать такі:

– механізм акумулювання фінансових ресурсів і залучення коштів для створення на підприємстві екологічного фонду або системи екологічного страхування;

– організацію бухгалтерського екологічного обліку та аудиту екологічної діяльності підприємства;

– удосконалення податкового менеджменту з метою реалізації податкових пільг з екологічних витрат;

– обґрунтування системи показників розрахунку економічної та соціальної ефективності природоохоронних заходів.

Особливу роль відіграють ті інструменти, які пов'язані як з природоохоронною діяльністю, так і водночас впливають на економічну й соціальну ефективність діяльності підприємства.

Зазначимо, що наявна в Україні система платежів за негативний вплив на навколишнє середовище [16, с. 226], не зважаючи на те що вона є одним із джерел фінансування екологічної сфери та стимулювання підприємств до здійснення екологічно орієнтованої діяльності, не виконує ні фіскальних, ні регулюючих, ні стимулюючих функцій і не відповідає реальній економічній оцінці. Розмір екологічних платежів має бути таким, щоб не тільки створювати дієві стимули до ефективної природоохоронної діяльності, а й бути сумісною з економічною діяльністю в усіх галузях економіки та забезпечувати достатнє фінансування природоохоронної діяльності. Проте рівень платежів за використання природних ресурсів занижений, що свідчить про неефективне виконання державою функції власника природних ресурсів, колосальна частина доходів від використання природних ресурсів проходить поза бюджетом.

Також є необхідним насамперед широке впровадження й розвиток таких інструментів механізму фінансового регулювання екологічно орієнтованої діяльності, як встановлення податкових пільг для екологічно відповідальних підприємств, що переводять виробництво на ресурсозберігаючі та екологічно безпечні технології. Потрібен також перегляд штрафних санкцій за екологічні правопорушення з урахуванням досягнення балансу між санкціями за

екологічні порушення й отриманням вигод від здійснення екологічно орієнтованої діяльності.

Одним із шляхів вирішення вказаних вище проблем може бути використання таких нових механізмів фінансового регулювання, як пайові інвестиційні фонди, а також синдицировані кредити й облігаційні позики. Перевагою цих джерел фінансування є такі: 1) їх дешевизна порівняно з комерційними кредитами; 2) привабливість для інвесторів за рахунок використання новітніх технологій, ефекту участі, відкритості, міжнародних стандартів звітності.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає змогу зробити таки висновки:

– в сучасних умовах проблеми пошуку інструментів і механізмів, що забезпечують ефективне функціонування підприємств при одночасному забезпеченні природоохоронної діяльності, є досить актуальною;

– екологічно орієнтована діяльність підприємства, з одного боку, забезпечує відтворення ресурсів усіх видів, підвищує ефективність виробництва, а з іншого, – ефективність виробництва надає можливість отримати кошти, які спрямовуються на фінансування природоохоронних заходів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кабмин выделил Минэкологии 36,5 млн гривен на природоохранные мероприятия // Экономическая правда. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://minfin.com.ua/2013/06/30/777899/.
2. Украинским предприятиям придется раскошелиться ради экологии // Информационно-аналитический портал inpress.ua. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://inpress.ua/ru/economics/24371-ukrainskim-predpriyatiyam-pridetsya-raskoshelitsya-radi-ekologii.
3. Бобылев С. Экология и экономика. Региональная экономическая политика. / С. Бобылев, О. Медведева. – М. : ЦЭПР, 2003. – 264 с.
4. Дмитриев С. Экологическая политика и гражданское общество (региональные аспекты / С. Дмитриев, И. Трофимов, Т. Шифрина; отв. ред. В. Захаров. – М. : Акрополь, 2008. – 364 с.
5. Глазовский Н.Ф. Устойчивое развитие сельского хозяйства и сельскохозяйственных территорий: зарубежный опыт и проблемы России : [монография] / Н.Ф. Глазовский. – М. : Тов. научных изданий КМХ, 2005. – 615 с.
6. Челноков И. Региональная экономика: организационно-экономический механизм управления ресурсами развития региона : [монография] / И. Челноков, Б. Герасимов, В. Быковский. – Тамбов : ТГТУ, 2002. – 112 с.
7. Голуб А. Экономика природных ресурсов / А. Голуб, Е. Струкова. – М. : АспектПресс, 1999. – 310 с.
8. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, Я.В. Коваль, О.С. Новоторов, М.М. Паламарчук; під ред. Б.М. Данилишина. – Київ : РВПС України, 1999. – 716 с.
9. Саблук П. Роль и место сельского хозяйства в экономике современной Украины / П. Саблук // Аграрный весник Урала. – 2010. – № 4(70). – С. 16–19.
10. Бурматова О.П. Финансовый механизм рационального природопользования / О.П. Бурматова, Т.В. Сумская // Naukowa przestrzen Europy – 2012. Materialy VIII Miedzynarodowej naukowi-praktycznej konferecji. Vol. 10. Ekonomczne nauki. Przemysl: Nauka I Studia, 2012. – С. 26–31.
11. Васюков Д.О. Екологізація економіки і перехід до сталого розвитку / Д.О. Васюков, А.В. Бугаєць, О.А Будник, В.С. Шалугін // Екологічна безпека. – 2009. – № 4. – С. 77–83.
12. Пликус И. Финансы природопользования предприятий : дис….. кандидата экон. наук: 08.08.01 / И. Пликус. – Сумы : СумГУ. – 1995. – 172 с.
13. Пликус И.И. Учет затрат – средство принятия управленческих решений / И.И. Пликус // Проблеми удосконалення бухгалтерського обліку в умовах ринкової економіки : мат. міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 22 січня 1999р. – Полтава : ПКІ. – 1999. – С. 67–70.
14. Плікус І.Й. Фінансування заходів щодо охорони довкілля / І.Й. Плікус // Фінанси України. – 1998. – № 4. – С. 41–46.
15. Пликус И.И. Финансовые взаимоотношения предприятий и государства в сфере природопользования и экологические банки / И.И. Пликус // Вісник Сумського державного університету. – 1994. – № 1. – С. 146–148.
16. Пликус И.И. Показатели природоохранной деятельности как объект учета / И.И. Пликус // Механизм управления природопользованием : тез. докл. респ. науч.-практ. конф., г. Сумы, 18–20 мая 1993. – Сумы, 1993. – С. 226–228.

УДК 338.432:631.95

Шкабара Т.Л.
кандидат біологічних наук,
доцент кафедри товарознавства та маркетингу
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

Остапенко А.Ю.
кандидат економічних наук,
науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень
Інституту економіки прогнозування
Національної академії наук України

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕРГАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті актуалізуються питання необхідності й доцільності відтворення агарної системи України на засадах екологічних пріоритетів. Визначаються складові, що потребують теоретичних обґрунтувань і практичного забезпечення на національному рівні в контексті інтеграції до європейського торговельного простору – екологічні, економічні, соціальні. Пропонуються напрями розвитку аграрного господарювання України на основі оптимізації аграрних процесів, екологізації аграрного виробництва, територіально-просторового екологічного відтворення та дієвих екологічних механізмів реалізації національної концепції сталого розвитку.

Ключові слова: аграрне господарювання, екологічний потенціал, агроландшафти, сільські території, екологізація аграрних процесів, критерії екологічності.

Шкабара Т.Л., Остапенко А.Ю. ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ОТЕЧЕСТВЕННОГО АГРАРНОГО ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

В статье актуализируются вопросы необходимости та перспективности воссоздания аграрной системы Украины на основе экологических приоритетов. Определяются составляющие, которые требуют теоретических исследований и практического исполнения на национальном уровне в контексте интеграции к европейскому торговому пространству – экологические, экономические, социальные. Предлагаются направления развития аграрного хозяйствования Украины на основе оптимизации аграрных процессов, экологизации аграрного производства, территориально-пространственного экологического возобновления и действенных экологических механизмов реализации национальной концепции устойчивого развития.

Ключевые слова: аграрное хозяйствование, экологический потенциал, агроландшафты, сельские территории, экологизация аграрных процессов, критерии экологичности.

Shkabara T.L., Ostapenko A.Y. ECOLOGICAL POTENTIAL OF DOMESTIC AGRICULTURAL MANAGEMENT IN TODAY'S PROCESSES OF EUROPEAN INTEGRATION

The article actualizes the need and expediency of Ukrainian agricultural system reproduction based on environmental priorities. Components that require theoretical grounded and practical providing at the national level in the context of integration into the European trade area – ecological, economic, social – are identified. Directions of development of Ukrainian agricultural management based on the optimization of agricultural processes, ecologization of agricultural production, territorial and spatial environmental reproduction and effective ecological mechanisms for the implementation of national concept of sustainable development are proposed.

Keywords: agricultural management, ecological potential, agricultural landscapes, rural areas, ecologization of agricultural processes, criteria of environmental friendliness.

Постановка проблеми. Вихід вітчизняних товарів, зокрема агропромислового виробництва, на європейський ринок на сьогодні набуває нового соціально-економічного змісту, потребує оновлення стратегічних рішень і тактичних дій на рівні окремих сільськогосподарських товаровиробників як повноправних учасників ринкових відносин та координування зусиль у межах АПК України. Протягом останнього періоду Україна як асоційований член Європейського Союзу та учасник угоди про вільну торгівлю одержала окремі преференції щодо розвитку торговельних відносин, дієвість яких, з одного боку, розповсюджується на значну кількість груп товарів і відповідної агропромислової сировини, з іншого боку – обмежена певними часовими межами, що є свого роду стимулюючим фактором для прийняття власних ринкових рішень. Ідеться про важливість удосконалення вітчизняної законодавчо-нормативної бази за цим спрямуванням, забезпечення української сільськогосподарської продукції необхідними сертифікаційними документами європейського зразка, що підтверджують рівень її якості та екологічної безпечності. При цьому особливий акцент за прикладом економічно розвинених європейських країн слід зробити на розвиток екологічних відносин в Україні: екологічного забезпечення агропромислового виробництва, виробництва екологічно чистої продукції, відтворення довкілля на основі збалансованих підходів за дієвими константами екологічного, економічного, соціального наповнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняних науковців щодо доцільності й перспектив аграрних перетворень на екологічних засадах є достатньо різноспрямованими, прямо або опосередковано відображають складність, багатоаспектність, певною мірою консервативність розвитку аграрної системи господарювання. Ідеться про теоретико-методологічні напрацювання в розрізі удосконалення аграрних відносин в Україні, побудови нової ефективної системи господарювання, що дасть змогу вирішувати поточні й перспективні завдання. Так, О. Мартинюк розглядає проблеми інтенсифікації інноваційних процесів в АПК на основі виокремлення окремих стратегічних орієнтирів, зокрема кластеризації агрохолдингових структур з урахуванням їх індивідуалізації та регіональних особливостей [1]. П. Саблук, Л. Курило проводять паралелі щодо регіонального розвитку сільських територій (областей,

районів) на засадах створення наукових (економічних) центрів [2].

Акцентується увага на наявних екологічних проблемах у галузі природокористування загалом, зокрема в системі вітчизняного аграрного господарювання та пропонуються напрями їх вирішення. Актуальними залишаються питання щодо стану ґрунтів. Так К. Ситник, В. Багнюк розглядають сучасні антропогенні впливи – механічний обробіток, водно-вітрова ерозія, забруднення тощо, що призводять до погіршення їхніх властивостей і поступового виснаження та втрати родючості [3]. О. Нагорна наводить статистичні дані щодо зниження потенціалу родючості українських чорноземів і звертає увагу на доцільності використання міжнародного досвіду у формі моніторингу й контролю [4]. Пропонуються окремі управлінські рішення щодо покращення екологічного стану. Так, А. Кернична визначає основні недоліки чинних в Україні механізмів державного управління в екологічній сфері, висвітлює досвід зарубіжних країн щодо вдосконалення відповідних процесів [5]. О. Гірник розглядає екологію в контексті гуманітарних і природничих наук, пропонує урахування думок представників культури в реалізації стратегії збалансованого розвитку України [6].

Постановка завдання. Вищезазначене відображає перспективи розвитку вітчизняного сільського господарства на засадах екологічних переваг в умовах євроінтеграційних процесів і вимагає прийняття нових агроекологічних рішень у широкому форматі з урахуванням стратегічних соціально-економічних завдань та перманентності в прийнятті екологічних тактичних рішень щодо їх практичної реалізації, зокрема, потребує системного розуміння екологічного забезпечення, що послугувало метою проведення авторського дослідження.

Для досягнення визначеної мети авторами було вирішено такі завдання:

- проаналізовано складові наявного сьогодні в Україні екологічного потенціалу для визначення можливостей його відтворення в системі аграрного господарювання на нових засадах;
- обґрунтовано екологічні, економічні, соціальні вектори як взаємозалежні та взаємодоповнюючі в контексті агроекологічних взаємодій, рівнозначність розвитку яких дасть змогу вітчизняній системі аграрних відносин та аграрного господарювання перейти на сучасний європейський рівень;
- визначено складові розвитку аграрного середовища на основі екологізації аграрного виробництва за принципами збалансованості основних процесів у землеробстві, рослинництві, тваринництві.

Вирішення таких завдань є актуальним, оскільки надає можливість формувати чітку й за необхідності гнучку систему вітчизняного аграрного господарювання в умовах нових євроінтеграційних реалій, враховувати поточні ринкові вимоги та зміни кон'юнктури відповідних ринків, здійснювати необхідне реформування й реорганізацію агроекологічних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практичною реалізацією загальноприйнятних міжнародною спільнотою підходів щодо пріоритетності екологічного в соціально-економічному розвитку країн, зокрема в системі аграрних відносин, є розробка критеріїв екологічності на національному рівні. Звідси випливає необхідність/доцільність переходу вітчизняної системи аграрного господарювання на засади екологічності.

На авторську думку, механізми дієвості принципів «екологічних детермінант» у системі АПК України слід розвивати на засадах розуміння єдності ключових векторів розвитку, зокрема:

- екологічний вектор – збалансування природних та аграрних взаємодій на основі реалізації принципів сталого розвитку; структурно-функціональні зміни в основних сферах агроекологічного середовища; підвищення потенціалу потужності й самовідтворення природних екосистем;
- економічний вектор – регулювання міжгалузевих відносин як стратегія управління екологічним розвитком в єдиній структурі АПК; розробка й реалізація (з обов'язковим аналізом кінцевого результату) державних агроекологічних програм цільового призначення; відпрацювання нових «правил поведінки» на відповідних ринках, зокрема європейському, тощо;
- соціальний вектор – формування нового рівня агроекологічної культури; виробництво та споживан-

Таблиця 1

Екологічні перспективи вітчизняного аграрного господарювання в контексті стратегічно-тактичних взаємодій

Стратегічні цілі	Тактичні завдання
Аграрні відносини	
Усебічний розвиток системи вітчизняного аграрного господарювання із використанням екологічно доцільних та економічно дієвих державних, корпоративних та індивідуальних регуляторних механізмів; посилення значення відповідного ринкового середовища в умовах глобалізаційних процесів і внутрішніх екологічних викликів	На основі оптимального співвідношення суб'єктів господарювання – сільськогосподарських підприємств (із особливим статусом агрохолдингів), фермерських господарств, індивідуальних господарств населення вирішувати завдання продовольчої безпеки країни (за кількісними та якісними параметрами), активної участі у міжнародній торгівлі, розширення виходу української аграрної продукції на європейські ринки
Аграрне виробництво	
Формування нової культури аграрного виробництва відповідно до світової/національної концепції сталого розвитку; підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу – природно-екологічного, агротехнічного, фінансово-економічного тощо; виготовлення аграрної сировини, матеріалів і готової продукції на основі принципів екологічної пріоритетності	Розвиток системи землеробства, рослинництва, тваринництва та інших допоміжних галузей вітчизняного аграрного виробництва на засадах екологічного збалансування, взаємодії та взаємодоповнення; розробка механізмів запобігання або компенсування окремих екологічних навантажень і потенційних ризиків у межах структурованих територіальних аграрних угрупувань (не залежно від форми та методів господарювання)
Агросоціальне середовище	
Розвиток соціальної сфери села відповідно до національних і загальнокультурних цінностей, зокрема екологічних; пропорційне урахування індивідуальних і колективних потреб соціального відтворення/удосконалення; підвищення статусу сільськогосподарського працівника та сільського мешканця в контексті соціальної справедливості	Відтворення соціальних відносин в умовах сучасного українського села на нових екологічних засадах – розвиток екологічного підприємництва у формі виробництва органічної продукції; зеленого туризму й надання супроводжуючих послуг; відтворення інфраструктури сільської місцевості як екологічно досконалої та соціально значущої

Джерело: розроблено авторами

ня екологічно чистої продукції населенням України; упровадження високих стандартів розвитку сільських територій в умовах постіндустріального суспільства.

У межах національної концепції сталого розвитку слід рівнозначно розвивати агроекологічні підходи як безпосередньо до системи господарювання, що дає змогу отримувати сукупний аграрний продукт, забезпечуючи при цьому належний рівень продовольчої безпеки країни й пропонувати його на ринку в даний період часу, так і до системи відтворення агроекологічних циклів. Тобто, ідеться про необхідність виваженої державної аграрної політики, що матиме практичну реалізацію на рівні окремих суб'єктів господарювання, не залежно від їх розмірів, спеціалізації, форм власності. Особливий акцент необхідно зробити на збалансуванні різнорівневих стратегічних цілей у сфері аграрних відносин, аграрного виробництва, агросоціального середовища й конкретизації тактичних завдань до їх вирішення, що надасть можливість визначити екологічні пріоритети (табл. 1).

Формування аграрних відносин на екологічних засадах, як засвідчує європейський досвід, потребує продуманих заходів перспективного спрямування, що в практичному аспекті відображає необхідність посилення взаємодії між безпосередньо агровиробничою сферою та соціокультурним середовищем сільських мешканців як носіїв нової агроекологічної культури.

На сьогодні вітчизняна система аграрного господарювання має значний екологічний потенціал – наявні необхідні природні ресурси (кліматичні, геологічні, гідрологічні тощо) та значні перспективи щодо їх ефективного використання в період нових ринкових реалій, що відображають поступ України в європейському ринковому середовищі. Разом з тим власні можливості окремих аграрних господарств щодо практичної реалізації екологічних можливостей як з позицій їх виробничого забезпечення, так і з позицій одержання підприємницьких переваг і кінцевого комерційного зиску є недостатніми. Відповідно необхідною й доповнюючою є державна підтримка розвитку аграрних відносин в Україні на засадах екологічної оптимізації агропромислового виробництва й подальшого його відтворення, забезпечення повної екологізації життєвого циклу аграрного продукту – від створення до кінцевого споживання та за необхідністю – реутилізації.

Зусилля держави, відповідно до вищерозглянутого, слід зосередити на нових формах «підтримки села», ідеться про перспективність регуляторних механізмів, зокрема цільових програм агроекологічного, що мають обов'язкові зворотні зв'язки та практичне підтвердження їх дієвості. Прикладом перспективності таких підходів є досвід значної кількості європейських держав, зокрема Норвегії, Данії, Швеції та деяких інших економічно розвинених країн. Так, у Норвегії державна підтримка аграрного товаровиробника здійснюється за кінцевими результатами його діяльності й реалізується у формі повернення коштів (розмір яких корегується) після продажу відповідної продукції на ринку.

На нашу думку, потенційні екологічні переваги вітчизняного аграрного сектора на рівні окремих суб'єктів господарювання слід забезпечувати на основі двох взаємодоповнюючих підходів (рис.1):

1) оптимізації агроекологічних процесів з позицій підприємницького збалансування систем землеробства, рослинництва, тваринництва;

2) екологізації основних і додаткових процесів аграрного виробництва відповідно до концепції сталого розвитку.

У першому випадку йдеться про необхідність забезпечення пропорційності агроекологічного розвитку й відтворення систем землеробства, рослинництва, тваринництва у межах великих територіально-просторових агропромислових комплексів – агрохолдингів, великих фермерських підприємств, об'єднань товаровиробників та інших одиниць комплексного господарювання. Підтвердженням необхідності регуляторних підходів є приклади суттєвих агроекологічних порушень з боку великих господарств або відповідних орендарів земельного фонду, що активно впроваджують монокультури в рослинництві з метою одержання максимального комерційного доходу без урахування подальших наслідків такої системи господарювання. Для прикладу, це стосується непродуманого збільшення в Україні посівних площ під соняшник, що дає змогу, з одного боку, одержати важливу сировину для виробництва олії та посилення позицій вітчизняних товаровиробників на світо-

Рис. 1. Екологічні складові розвитку системи аграрного господарювання в Україні*

**Джерело: розроблено авторами*

вому, зокрема європейському, ринку, а з точки зору агроекологічних підходів – призводить до виснаження ґрунтів у разі порушення процесів сівозміни (що й спостерігається у багатьох випадках у практиці вітчизняного господарювання). Крім того, моноспрямоване аграрне господарювання має й інші негативні екологічні наслідки. Так, розвиток рослинництва без елементів тваринництва, що є необхідним джерелом органічних речовин гумусу, порушує процеси відновлення земель, суттєво знижує природну родючість ґрунту й має інші негативні наслідки.

У другому випадку важливими є процеси відтворення (загалом і для повторного використання в аграрних циклах зокрема) природних ресурсів у стані необхідної екологічної чистоти – землі сільськогосподарського та іншого призначення, природні та штучні водойми, сільськогосподарські угіддя, природні рослинні угрупування тощо. Практичною реалізацією екологічного забезпечення аграрного виробництва у межах окремих господарств, на нашу думку, є обов'язковість формування «збалансованих потоків» – взаємодоповнюючих аграрних угрупувань (різного рівня складності), відновних агроландшафтів, тваринницьких комплексів тощо. Ідеться про процеси підтримання природного різноманіття на основі поєднання культурних сівозмін і біологічних угрупувань у формі пасовищ, лугів, сіножатей та інших природних насаджень, що так чи інакше задіяні до аграрних процесів, запровадження особливих природоохоронних режимів – територій екологічного заповідання, лісових комплексів тощо. Запропонований підхід дасть змогу забезпечувати рециклювання речовин та енергії в аграрних і природних (або комбінованих) екосистемах, збалансування екологічних процесів кругообігу, що є необхідною передумовою екологізації системи аграрного господарювання й формування нових аграрних відносин.

Водночас першочергово слід урахувати наявні сьогодні проблеми щодо культури ведення вітчизняного сільського господарства – землеробства, рослинництва, тваринництва та супутніх або доповнюючих галузей, запропонувати не просто шляхи долання небажаних подій, а їх системну реорганізацію в агроекологічному контексті. Зокрема, на рівні окремих вітчизняних сільськогосподарських комплексів або окремих господарств ідеться про необхідність оновлення матеріально-технічної бази не лише за рахунок її переоснащення, а й використання сучасної техніки та технологій, що є, з одного боку, економічно ефективним, з іншого – екологічно безпечним. Доцільно запропонувати до розробки на державному рівні та реалізації на територіально-регіональному таких агроекологічних проектів, що будуть пропонувати ресурсозберігаючі технології, сприяти впровадженню нових підходів до використання земельного фонду за принципами відновлення родючості ґрунтів за рахунок належних агротехнічних і агрохімічних розрахунків – використання мінеральних добрив, пестицидів, інших необхідних засобів, обов'язковості сівозмін основних агрокультур рослин, оновлення селекційно-генетичних програм у рослинництві та тваринництві тощо, що сприятиме стабілізації агроекологічних процесів.

Вищерозглянутий «сценарій» аграрного розвитку буде можливим, з одного боку, за умови державної підтримки й державного регулювання розвитку агропромислового комплексу, адже сільськогосподарське виробництво є основою продовольчої безпеки країни й залишається таким на найближчу перспективу, з іншого – агроекологічні ініціативи будуть дієвими лише на основі суттєвого підвищення активності самих суб'єктів господарювання, розуміння ними не тільки комерційних вигод, а й екологічної відповідальності за свої дії перед наступними поколіннями.

У контексті вищезазначеного значні перспективи мають теоретичні розробки «пакети пропозицій» на рівні вітчизняних науково-дослідних інститутів відповідного спрямування щодо таких процесів:

– удосконалення агротехнічних та агрохімічних прийомів у культурі ведення вітчизняного сільського господарства з урахуванням природно-кліматичних умов і зональних особливостей територіально-виробничих комплексів та господарств – розробка відповідних картограм (ґрунтів, водойм, насаджень), схем екологічного стану й екологічних навантажень окремих територій тощо; створення консультативних центрів з метою надання практичної допомоги в культурі аграрного господарювання;

– оновлення й технічне переоснащення аграрних господарств на засадах підвищення економічної й екологічної ефективності – для прикладу, заміна важких технічних агрегатів, пристроїв на більш сучасні моделі з урахуванням природно-територіальної специфіки конкретних господарств, фінансово-економічних можливостей суб'єктів господарювання та екологічних перспектив подальшого розвитку;

– обґрунтування особливостей і перспектив формування в Україні системи органічного землеробства, рослинництва, тваринництва, виробництва екологічно чистих харчових продуктів, надання основних і додаткових послуг у сфері екологічного, зокрема сільського туризму та розвитку інших агроекологічних ініціатив;

– формування нового соціального середовища в сільській місцевості на основі урахування наявної культурної спадщини й підвищення параметрів комфортності – зайнятості населення та покращання умов праці, суттєвих змін у сфері дозвілля, використання вільного часу тощо.

Запропоновані авторські пропозиції дають змогу створювати дієві механізми до практичної реалізації національної концепції сталого розвитку в сфері екологізації вітчизняного аграрного господарювання на засадах поєднання екологічної необхідності, економічної доцільності й соціальної комфортності.

Висновки з проведеного дослідження. Відповідно до виконаного аналізу стану та перспектив екологічного забезпечення розвитку вітчизняної системи аграрного господарювання на основі реалізації її екологічного потенціалу в нових умовах євроінтеграційних координат, доцільно зробити висновки щодо необхідності формування системних підходів і реалізації їх через загальноекологічні, господарсько-економічні, комерційні, соціально-культурні складові. Окремим екологічним процесам з певною визначеною періодичністю та за необхідності слід надавати «статусу» пріоритетності, важливо при цьому створити таке агроекологічне середовище, що здатне до природного відтворення збалансованості та структурно-функціонального рециклювання за умови підтримки детермінованих екологічних констант на рівні окремих ринкових суб'єктів господарювання й координування їх зусиль (за рахунок сучасних принципів державного регулювання) в єдиному агроекологосоціальному просторі. Запропоновані системні принципи нададуть можливість вітчизняному АПК перейти від позицій постійного долання екологічних наслідків у культурі ведення сільського господарювання до сталого агроекологічного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мартинюк О.А. Формування стратегічних орієнтирів в умовах інтенсифікації інноватики АПК : [текст] / О.А. Мартинюк // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 11. – С. 95–101.
2. Саблук П.Т. Наукові (економічні) центри розвитку сільських територій в управлінні аграрною економікою : [текст] / П.Т. Саблук, Л.І. Курило // Економіка АПК. – 2014. – № 5. – С. 51–56.
3. Ситник К. Стан ґрунтів і майбутнє людства : [текст] / К. Ситник, В. Багнюк // Вісник НАН України. – 2008. – № 8. – С. 3–26.
4. Нагорна О. Україна може залишитися без чорноземів : [текст] / О. Нагорна // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2011. – № 34. – С. 9–10.
5. Кернична А.Є. Досвід зарубіжних країн щодо вдосконалення механізмів державного управління в екологічній сфері у контексті євроінтеграції : [текст] / А.Є. Кернична // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 24. – С. 152–156.
6. Гірник О. Екологія в контексті гуманітарних і природничих наук : [текст] / О. Гірник // Екологічний вісник. – 2008. – № 3. – С. 15–17.

СЕКЦІЯ 7
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 35.075.5 (477.64)

Бойченко В.С.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління персоналом і економіки праці
Запорізького національного технічного університету

СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті проаналізовано сучасний стан управлінської діяльності в Запорізькому регіоні. Розглянуто кількість державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування за категоріями посад, а також їх кількість за гендерною ознакою, рівнем освіти, стажем роботи й підвищенням кваліфікації. Виявлено тенденції щодо прийняття та вибуття кадрів з державної служби й з органів місцевого самоврядування Запорізької області. Оцінено мотиваційну складову в такому виді економічної діяльності, як державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування.

Ключові слова: управлінська діяльність, регіон, державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, мотивація

Бойченко В.С. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЗАПОРОЖСКОМ РЕГИОНЕ
Статья посвящена анализу современного состояния управленческой деятельности в Запорожском регионе. Рассмотрено количество государственных служащих и должностных лиц местного самоуправления по категориям должностей, а также их количество по гендерному признаку, уровнем образования, стажем работы и повышением квалификации. Выявлено тенденции, касающиеся принятия и выбытия кадров с государственной службы и с органов местного самоуправления Запорожской области. Оценено мотивационную составляющую в таком виде экономической деятельности, как государственное управление и оборона, обязательное социальное страхование.

Ключевые слова: управленческая деятельность, регион, государственные служащие, должностные лица органов местного самоуправления, мотивация.

Boichenko V.S. THE CURRENT STATE OF MANAGEMENT ACTIVITY IN ZAPOROZHYE REGION
This article analyzes the current state of management activities in the Zaporozhye region. Considered the number of civil servants and local government officials by categories of positions, as well as their number by gender, level of education, work experience and educational qualifications. Identified trends related to the adoption and disposal personnel from the civil service and local government Zaporozhye region. Rated motivational component in this form of economic activity, public administration and defense, compulsory social insurance.

Keywords: management activities, district government officials, officials of local governments, motivation.

Постановка проблеми. Процвітання будь-якого регіону насамперед залежить від якісного менеджменту, але, на жаль, у нашій країні є певні проблеми, які пов'язані з неефективним регулюванням управлінської діяльності в регіоні.

Значною передумовою впровадження регіонального менеджменту є розмежування функцій і повноважень між державними органами регіонального управління й органами місцевого самоврядування. Управління регіоном мусить базуватися на певних принципах, мати певні завдання, але сформовані передумови впровадження регіонального менеджменту не можуть створити ефективного середовища функціонування регіону без наявності кваліфікованих менеджерів, спроможних ефективно реалізувати систему управлінської діяльності в регіоні.

Тобто, характер процесів, що відбуваються в суспільстві, потребує не оновлення традиційних державно-управлінських відносин, які стали на шляху створення громадянського суспільства, а радикального перетворення змісту діяльності щодо здійснення державною владою функцій державного управління, а також процесуальних аспектів державно-управлінських процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти й особливості управлінської діяльності в регіоні висвітлювалися в роботах таких учених, як С.Н. Спицина [1], Т.Ю. Бойко [2], Г.А. Малахай [3], О.М. Полінський [4] та інших авторів. Проте більшість робіт мають інформаційний характер та не достатньо висвітлюють питання сучасного стану управлінської діяльності як важливого інструмента розвитку регіону.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в аналізі сучасного стану управлінської діяльності в регіоні та виявленні тенденцій, притаманних регіональному менеджменту (на прикладі Запорізького регіону).

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання державного управління вирішуються органами державної влади (регіонального – органами місцевої влади) за допомогою управлінської діяльності, сутність якої полягає у специфічному виді діяльності людей, який потребує певних якостей, навичок і здібностей.

Насамперед управлінська діяльність здійснюється людьми, саме тому вона має відрізнятися інтелектуальним змістом, який виявляється прийняттям рішення та його реалізацією, а це, у свою чергу, не можливо без інтелектуальної діяльності посадових осіб органів місцевого самоврядування. Саме тому за допомогою статистичної інформації Державної служби статистики України [5; 6; 7; 8; 9; 10] здійснено аналіз кількості осіб, які займаються управлінською діяльністю в регіоні, а саме: кількість державних

службовців і посадових осіб місцевого самоврядування Запорізького регіону як за кількісними (за категоріями посад, за статтю), так і за якісними (за рівнем освіти та підвищенням кваліфікації, за стажем) характеристиками.

Відмічено, що, згідно з законодавством України, державні службовці – це особи, які займають посади в державних органах і їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави й одержують заробітну плату за рахунок державних коштів [11]. А посадові особи місцевого самоврядування – це особи, які займають посади в органах місцевого самоврядування, а їх діяльність спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом [12].

Так, по-перше, проаналізовано кількість державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування за категоріями посад (рис. 1) [5, с. 124; 6, с. 114; 7, с. 114; 8, с. 114; 9, с. 101].

Рис. 1. Кількість державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування за категоріями посад у Запорізькому регіоні з 2009 по 2013 рр., осіб

З аналізу даних рис. 1 видно, що кількість державних службовців у 2013 р. порівняно з 2009 р. збільшилась на 18,7%, а кількість посадових осіб місцевого самоврядування зменшилась лише на 4,1%. Така динаміка, на нашу думку, є негативною, оскільки, одного боку, збільшилась загальна кількість осіб органів державної влади, що може свідчити лише про збільшення бюрократії, а з іншого – зменшилась кількість осіб органів місцевої влади, що негативно впливає на прийняття важливих управлінських рішень на регіональному рівні.

По-друге, розглянуто кількість державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування за статтю (табл. 1) [5, с. 126, 142; 6, с. 115, 125; 7, с. 115, 121; 8, с. 115, 121; 9, с. 103, 111].

Таблиця 1

Кількість державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування Запорізького регіону за статтю у 2009–2013 рр., осіб

Показник	Державні службовці		Посадові особи місцевого самоврядування	
	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки
2009	7 871	1 877	3 120	824
2010	7 776	1 788	3 086	818
2011	7 522	1 659	3 028	811
2012	7 710	1 679	2 990	803
2013	9 296	2 274	2 988	796

З аналізу даних таблиці 1 видно, що в загальній кількості як державних службовців, так і посадових осіб місцевого самоврядування переважають жінки, так, їх середня питома вага з 2009 по 2013 рр. становить, відповідно, 80–82% та 78–80%.

По-третє, проаналізовано кількість державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування за рівнем освіти (табл. 2) [5, с. 130, 146; 6, с. 117, 127; 7, с. 117, 123; 8, с. 117, 123; 9, с. 105, 113].

Таблиця 2

Кількість державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування Запорізького регіону за рівнем освіти у 2009-2013 рр., осіб

Показник	Державні службовці		Посадові особи місцевого самоврядування	
	Повна вища	Неповна, базова вища	Повна вища	Неповна, базова вища
2009	7 881	1 692	3 033	864
2010	8 014	1 378	3 064	796
2011	7 875	1 131	3 063	745
2012	8 228	1 069	3 100	661
2013	10 890	1 825	3 120	634

З аналізу даних таблиці 2 видно, що порівняно з 2009 р. у 2013 р. питома вага державних службовців (у 2009 р. – 81%, а 2013 р. – 94%) і посадових осіб місцевого самоврядування (2009 р. – 76,9%; 2013 р. – 82%), які мають повну вищу освіту, значно збільшилась. Така динаміка, на нашу думку, є позитивною, оскільки людина з повною вищою освітою може приймати більш кваліфіковані та стратегічно важливіші управлінські рішення.

По-четверте, вивчено динаміку кількості державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, які підвищили кваліфікацію (рис. 2) [5, с. 140, 156; 6, с. 124, 134; 7, с. 120, 126; 8, с. 120, 126; 9, с. 109, 117].

Рис. 2. Кількість державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування Запорізького регіону, які підвищили кваліфікацію у 2009–2013 рр., осіб

З аналізу даних рис. 2 видно, що з кожним роком все більша кількість державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування підвищує свою кваліфікацію, що позитивно впливає на якість управлінських рішень, що висуваються та приймаються до дії, оскільки ті особи, які пройшли певний курс мають більше нової інформації щодо будь-яких змін, які відбуваються в житті суспільства.

По-п'яте, розглянуто кількість державних служ-

бовців і посадових осіб місцевого самоврядування за їх стажем роботи (рис. 3) [10, с. 22, 40].

Рис. 3. Розподіл державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування Запорізького регіону за стажем роботи на 31 грудня 2013 рр., у % до загальної кількості

З аналізу даних рис. 3 видно, що серед державних службовців найбільше осіб (26,3%) мають стаж роботи від 15 до 25 років. Така динаміка може мати як позитивний (великий досвід при прийнятті управлінських рішень), так і негативний (неможливість генерувати новітні ідеї) характер. Стосовно осіб місцевого самоврядування, то 27,4% мають стаж роботи від 5 до 10 років, що, на нашу думку, є найоптимальнішим варіантом, оскільки в таких людей є не тільки достатній досвід для прийняття ефективних управлінських рішень, а й завзяття до тих функцій, які вони виконують.

Окрім того, здійснено аналіз плинності державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, який, по-перше, свідчить про ефективність та результативність роботи органів державного й місцевого управління; по-друге, характеризує рівень витрат державних і місцевих коштів на підбір і навчання нового фахівця; по-третє, опосередковано відображає психологічний клімат у колективі. А всі ці фактори, у свою чергу, впливають на якість та своєчасність прийняття управлінських рішень. Так, цей показник був розглянутий з таких позицій:

– кількість працівників, які вибули й були прийняті на державну службу (рис. 4) [5, с. 136, 138; 6, с. 120, 122; 7, с. 120, 122; 8, с. 120, 122; 9, с. 107-108].

Рис. 4. Кількість працівників, які вибули та були прийняті на державну службу Запорізького регіону у 2009–2013 рр., осіб

З аналізу даних рис. 4 видно, що з кожним роком збільшується кількість осіб, які були прийнятті та звільненні з державної служби, однак у 2013 р. кількість прийнятих порівняно зі звільненими була більше на 16,9% (322 особи).

– кількість працівників, які вибули та прийняті в органи місцевого самоврядування (рис. 5) [5, с. 152, 154; 6, с. 130, 132; 7, с. 130, 132; 8, с. 130, 132; 9, с. 115–116].

Рис. 5. Кількість працівників, які вибули та прийняті в органи місцевого самоврядування Запорізького регіону у 2009–2013 рр., осіб

З аналізу даних рисунку 5 видно, що, порівняно з державною службою, кількість осіб, які були прийняті та звільненні з органів місцевого самоврядування, навпаки, зменшується. Так, у 2013 р. їх кількість була майже однаковою, кількість осіб, які вибули була більшою за тих, що прийняті, лише на 2,4% (10 осіб).

Відмічено, що основними причинами звільнення у 2013 році серед державних службовців були такі: інші підстави – 58,7%; за власним бажанням – 33,6%; скорочення штатів, ліквідація установи – 5,9%. Стосовно працівників органів місцевого самоврядування, то до основних причин звільнення зараховано такі: інші підстави – 52,7%; за власним бажанням – 37,2%; досягнення граничного віку – 5,1% [9, с. 107, 115].

Зазначено, що основна кількість осіб у 2013 році була прийнята на конкурсній основі, так, серед державних службовців це 61,5%, серед посадових осіб місцевого самоврядування – 65,7% [9, с. 108, 116].

На основі даних рис. 1, 4 та 5 був розрахований загальний коефіцієнт вибуття кадрів в органах державної служби (формула 1) та органах місцевого самоврядування (формула 2).

$$К_{ПЛдс} = \frac{1\,903}{11\,570} * 100\% = 16{,}5\% \quad (1)$$

$$К_{ПЛомс} = \frac{433}{3\,784} * 100\% = 11{,}4\% \quad (2)$$

Аналізуючи цифри, які були отримані у формулах 1–2 можна стверджувати, що як на державній службі, так і в органах місцевого самоврядування достатньо великий рівень вибуття кадрів (тоді як «нормальним» вважається рівень до 5%), що може свідчити про наявність у цих структурах проблем як організаційного, так і управлінського характеру.

Також розглянуто мотиваційну складову працівників органів державного управління по Україні за допомогою такого показника, як середньомісячна заробітна плата. Виявлено, що станом на травень 2014 року в такому виді економічної діяльності, як державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування, вона становила 3 516 грн., що на 6,8% більше порівняно з цим самим періодом попереднього року, в якому вона становила 3 292 грн. При цьому середньомісячна заробітна плата за всіма видами економічної діяльності за цей самий період (травень 2014 р.) була на рівні 3 328 [13], що у свою чергу свідчить про достатньо високий рівень оплати праці в цій галузі та про достатню

вмотивованість кожного її співробітника для високоефективної й продуктивної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з проведеного дослідження можна зробити висновок, що якісні показники кількості державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування характеризують сучасний стан управлінської діяльності в регіоні.

Завдяки проведеному аналізу виявлено, що загалом усі показники за останні п'ять років (з 2009 р. по 2013 р.) покращилися. Так, у 2013 році збільшилась питома вага цих категорій за такими показниками:

– повну вищу освіту мають 94% державних службовців та 82,5% посадових осіб місцевого самоврядування;

– підвищили кваліфікацію 14,2% державних службовців і 18,6% посадових осіб місцевого самоврядування;

– 26,3% державних службовців мають стаж роботи від 15 до 25 років, 27,4% осіб місцевого самоврядування мають стаж роботи від 5 до 10 років.

Окрім того, встановлено, що працівники цього виду економічної діяльності достатньо мотивовані на прийняття ефективних управлінських рішень, оскільки їх середньомісячна заробітна плата знаходиться на високому рівні.

Однак виявлено високий рівень вибуття кадрів серед держаних службовців – 16,5% і посадових осіб місцевого самоврядування – 11,4%, що може бути пов'язано як з об'єктивними, так і з суб'єктивними причинами. Саме тому метою подальших досліджень має стати детальний аналіз причин високого рівня вибуття кадрів з державної служби й органів місцевого самоврядування та висунення пропозицій щодо зменшення його зменшення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Спицина Н.С. Проблеми та напрямки раціоналізації моделі державного управління на рівні району / Н.С. Спицина // Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами. – 2011. – Т. XII. – Вип. 187, серія «Державне управління». – С. 149–153.
2. Бойко Т.Ю. Особливості структури та функціонування організаційно-економічного механізму регулювання управлінської діяльності регіонального підприємницького кластеру / Т.Ю. Бойко // Экономика и управление. – 2010. – № 3–4. – С. 109–114.
3. Малахай Г.А. Методика оцінки стану управлінської діяльності в фермерських (селянських) господарствах / Г.А. Малахай. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/14.NTP_2007/Economics/ 21846.doc.htm.
4. Полінський О.М. Оцінка ефективності управлінських рішень / О.М. Полінський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/18_NPM_2008/Economics/34398.doc.htm.
5. Статистичний збірник «Праця України у 2009 році» / Відп. за вип. І.В. Сеник. – Київ, 2010. – 341 с.
6. Статистичний збірник «Праця України у 2010 році» / Відп. за вип. І.В. Сеник. – Київ, 2011. – 325 с.
7. Статистичний збірник «Праця України у 2011 році» / Відп. за вип. І.В. Сеник. – Київ, 2012. – 323 с.
8. Статистичний збірник «Праця України у 2012 році» / Відп. за вип. І.В. Сеник. – Київ, 2013. – 322 с.
9. Статистичний збірник «Праця України у 2013 році» / Відп. за вип. І.В. Сеник. – Київ, 2014. – 336 с.
10. Статистичний бюлетень «Кількість державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування на 31 грудня 2013 року» / Відп. за вип. І.В. Сеник. – Київ, 2014. – 46 с.
11. Закон України «Про державну службу» від 28.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
12. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 17.08.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 33. – Ст. 175.
13. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року // Офіційний сайт Головного управління статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/ operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_p/Zp_ek_p_u/arh_zpp_u.htm.

УДК 351.863:378

Волошин В.В.
кандидат економічних наук, директор
Регіонального філіалу
Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові

Дацко О.І.
кандидат економічних наук, докторант
Національного інституту стратегічних досліджень

Шехлович А.М.
аспірант
Національного інституту стратегічних досліджень

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті окреслено загрози економічній безпеці України, які формуються в системі вищої освіти. Проаналізовано тенденції та індикатори діяльності ВНЗ України. За результатами соціологічного дослідження виявлено чинники низького рівня конкурентоспроможності вітчизняних ВНЗ. Обґрунтована необхідність зміни стратегічного бачення розвитку ВНЗ для посилення їх конкурентоспроможності в контексті забезпечення економічної безпеки України.

Ключові слова: економічна безпека, освіта, ВНЗ, конкурентоспроможність, забезпечення, чинники.

Волошин В.В., Дацко О.И., Шехлович А.М. ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье описаны угрозы экономической безопасности Украины, которые формируются в системе высшего образования. Проанализированы тенденции и индикаторы деятельности вузов Украины. По результатам социологического исследования выявлены факторы низкого уровня конкурентоспособности отечественных вузов. Обоснована необходимость изменения

стратегического видения развития вузов для усиления их конкурентоспособности в контексте обеспечения экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность, образование, вуз, конкурентоспособность, обеспечение, факторы.

Voloshyn V.V., Datsko O.I., Shehlovych A.M. INCREASING OF HIGHER EDUCATION COMPETITIVENESS AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE STRENGTHENING

This article outlines the threats to the economic security of Ukraine, which are formed in higher education sector. The trends and indicators of universities in Ukraine are analysed. According to an opinion survey revealed factors low competitiveness of Ukrainian universities. The necessity of changing the strategic vision of the university development to enhance their competitiveness in the context of economic security of Ukraine are proposed.

Keywords: economic security, education, university, competitiveness, supplement factors.

Постановка проблеми. Вища освіта для кожної розвиненої держави на сьогодні є стратегічним сегментом розвитку економіки як з огляду на перспективи капіталізації потенціалу самих ВНЗ, так і як середовище розвитку творчого і, відповідно, формування якісного трудоресурсного потенціалу держави. За останні десятиліття спостерігаємо значну кількість проблем, пов'язаних з деструктивним реформуванням системи вищої освіти, які негативно позначаються на рівні конкурентоспроможності системи вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень. Прогрес в освіті гарантує не лише ефективний розвиток і капіталізацію інтелектуальних ресурсів, а є і вагомим чинником інноваційного розвитку, забезпечення конкурентних переваг на внутрішньому та глобальному ринках освітніх послуг окремих ВНЗ, регіонів і держави. І. Зарубінська констатує, що вища освіта на сьогодні п'ята за обсягом у грошовому обсязі стаття експорту американської економіки, яка за окремі роки перевищує обсяг надходжень від експорту зброї [1]. Крім цього, система освіти сприяє капіталізації основної конкурентної переваги XXI століття – творчого потенціалу [2], для чого державою формується та забезпечується відповідний доступ і розвиток творчих здібностей людини через систему освіти.

Ще у 1935 р. Л. Кінні наголошував на тісному взаємозв'язку між розвитком освіти й забезпеченням економічної безпеки [3]. У 1984 р. у США прийнято «Закон про роль освіти для економічної безпеки» [4]. За останні роки у провідних країнах зроблено багато кроків для розвитку наукового та методологічного базису урахування ролі освіти в системі забезпечення економічної безпеки.

Національною парадигмою сталого розвитку України визначено, що розвиток освіти є важливою передумовою сталого розвитку [5]. Утім системних кроків щодо активізації освітнього потенціалу держави, а також формування належних передумов у освітній сфері для гарантування належного рівня економічної безпеки України досі не зроблено. З огляду на заплановані в державі реформи, введення в дію нової редакції Закону України про вищу освіту, на сьогодні необхідним є зміна підходів до забезпечення конкурентоспроможності послуг вищої освіти з урахуванням критеріїв економічної безпеки.

Тому **метою статті** є визначити пріоритетні напрями розвитку системи вищої освіти в контексті зміцнення економічної безпеки України.

Завдання статті є такі: проаналізувати загрози економічній безпеці України, пов'язані з трансформацією та специфікою розвитку ринку послуг у сфері вищої освіти; визначити чинники конкурентних переваг окремих ВНЗ на внутрішньому й системи ВНЗ України на глобальному ринку освітніх послуг; окреслити пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності окремих ВНЗ і системи вищої освіти України для зміцнення економічної безпеки держави.

Національною доктриною розвитку освіти гарантовано дотримання критеріїв економічної безпеки, пов'язаних з функціонуванням системи вищої освіти, зокрема задекларовано рівний доступ до здобуття освіти, конкурентоспроможність української освітньої сфери в європейському та світовому освітньому просторі, захищеність і мобільність населення України на ринку праці, високий рівень життя завдяки випереджальному розвиткові освіти [6].

Однак на сьогодні можемо констатувати посилення загроз економічній безпеці України, пов'язаних з різким зниженням рівня конкурентоспроможності вищої освіти в глобальному просторі, недостатньо прозорою й ефективною системою рівного доступу, захищеності та мобільності населення, недієвими стимулами, а також обмеженнями ВНЗ щодо розвитку їх матеріально-технічного, кадрового забезпечення тощо.

Так, Т. Фініков зазначає, що загрозою для системи освіти України впродовж останніх років була декларативність багатьох стратегічних завдань і відсутність дієвих правових, організаційно-економічних, методичних механізмів їх реалізації [7]. М. Білозерова пише, що причиною такого стану стали, з одного боку, інертність управлінських механізмів, з іншого – консерватизм суспільного мислення, що виявляється в опорі суспільства змінам і нововведенням, у яких подекуди вбачається надуманість, а то й абсолютна недоцільність [8].

Можемо констатувати, що на сьогодні в Україні сформувалися істотні загрози економічній безпеці, які зумовлені зниженням якості та конкурентоспроможності системи вищої освіти; невідповідністю змісту та якості підготовки у ВНЗ потребам ринку праці й сучасним критеріям інноваційного розвитку; недосконалістю конкурентного середовища на ринку освітніх послуг; недиверсифікованістю ресурсного забезпечення навчальних закладів і несправедливим розподілом державних та комунальних ресурсів для розвитку вищої освіти; диспропорціями кадрового забезпечення розвитку освіти, зокрема недостатньо розвиненою системою забезпечення розвитку й вимиванням творчого потенціалу держави через освітні проекти; незабезпеченням рівного доступу до освітніх послуг вищої школи всіх верств населення України.

Негативні тенденції, пов'язані з диспропорціями розвитку ринку послуг вищої освіти в Україні, сформувалися через недосконале адміністрування вищої освіти України, про що вказує стабільне зниження позиції України за індикатором якості вищої освіти Глобального звіту з конкурентоспроможності держав (рис. 1).

Констатуємо, що за останні 5 років у рейтингу якості підготовки фахівців у системі вищої освіти Україна опустилася на 30 позицій (з 49 до 79 міс-

Рис. 1. Динаміка субіндексів (показників розвитку початкової та вищої освіти) глобальної конкурентоспроможності України за 2009–2014 рр.

Складено за: [9]

ця), що засвідчує неефективність і навіть деструктивність реалізовуваної за останні роки державної політики розвитку вищої освіти держави. Важливою проблемою сучасної системи вищої освіти України є катастрофічне зниження її конкурентоспроможності у глобальному просторі, що є наслідком несформованості конкурентного середовища та відсутності об'єктивних індикаторів оцінки якості освіти. Істотно вплинуло на зниження рівня конкурентоспроможності системи вищої освіти України в глобальному просторі недосконале кадрове забезпечення системи вищої освіти, зокрема системи управління: за цим показником Україна опустилася з 2009 р. на 20 позицій і посідає 115 місце серед 144 країн.

Вважаємо, що загрози економічній безпеці України у сфері освіти на сьогодні формують багато чинників, утім основними з них є такі: надмірна пропозиція на ринку послуг вищої освіти; непрозорість конкуренції та нерівномірний доступ до ресурсів ВНЗ; недостатньо висока якість надаваних послуг; відокремленість і невідповідність змісту навчання потребам ринку; недостатньо якісне кадрове забезпечення; надмірне нормування змісту освіти.

Фактично в Україні сформувався ринок покупця на ринку послуг вищої освіти. Констатуємо, що стабільне зростання кількості ВНЗ III–IV рівнів акредитації за останні роки, яке, однак, не сприяло становленню ринку освітніх послуг з чесною конкуренцією. І пропозиція вже понад десятиліття значно перевищує попит, що характеризується надмірно розгалуженою мережею ВНЗ III–IV рівнів акредитації, попри різке скорочення кількості ВНЗ I–II рівнів акредитації (табл. 1).

Незважаючи на зусилля Міністерства освіти і науки України, можемо констатувати збереження надмірної кількості ВНЗ і зростання частки ВНЗ III–IV рівнів акредитації, станом на 2013/14 навчальний рік загальна кількість ВНЗ в Україні становила 803. Причому, якщо мережа ВНЗ I–II рівнів акредитації скоротилася, порівняно з 1991 р. на третину, зі скорочення кількості студентів більше, ніж у два рази, натомість кількість ВНЗ III–IV рівнів акредитації та кількість студентів в них зросла приблизно удвічі.

Попри надмірну кількість ВНЗ в Україні, наголосимо на зростанні ліцензованого обсягу підготовки фахівців різних напрямів і спеціальностей. Так, під час вступної кампанії 2013/2014 навчального року констатуємо, що, за даними Міністерства освіти і науки, ліцензійний обсяг підготовки фахівців за усіма напрямами і спеціальностями в Україні становив 2348,3 тис. осіб, що у 1,5 раза перевищує кількість прийнятих заяв на вступ (табл. 3).

Зазначимо, що фактична кількість вступників є більшою, ніж удвічі нижча, від зареєстрованих заяв, зважаючи на можливість абітурієнтів подавати документи одразу в кілька ВНЗ. У зв'язку із не покрит-

Таблиця 2

Динаміка розвитку мережі ВНЗ в Україні за 1991/1992–2011/2012 н. р. (на початок навчального року)

Навчальні роки	Кількість закладів, одиниць						Кількість студентів у закладах, тис.					
	I-II рівнів акредитації	Темп росту,%. порівняно з		III-IV рівнів акредитації	Темп росту,%. порівняно з		I-II рівнів акредитації	Темп росту,%. порівняно з		III-IV рівнів акредитації	Темп росту,%. порівняно з	
		попереднім роком	1991 р.		попереднім роком	1991 р.		попереднім роком	1991 р.		попереднім роком	1991 р.
1990/91	742	-		149	-		757	-		881,3	-	
1995/96	782	100,5**	105,4	255	109,9**	171,1	617,7	95,8**	81,6	922,8	103,9**	104,7
2000/01	664	100,9	89,5	315	100,6	211,4	528	104,8	69,7	1402,9	109,1	159,2
2001/02	665	100,2	89,6	318	101,0	213,4	561,3	106,3	74,1	1548	110,3	175,6
2002/03	667	100,3	89,9	330	103,8	221,5	582,9	103,8	77,0	1686,9	109,0	191,4
2003/04	670	100,4	90,3	339	102,7	227,5	592,9	101,7	78,3	1843,8	109,3	209,2
2004/05	619	92,4	83,4	347	102,4	232,9	548,5	92,5	72,5	2026,7	109,9	230,0
2005/06	606	97,9	81,7	345	99,4	231,5	505,3	92,1	66,8	2203,8	108,7	250,1
2006/07	570	94,1	76,8	350	101,4	234,9	468	92,6	61,8	2318,6	105,2	263,1
2007/08	553	97,0	74,5	351	100,3	235,6	441,3	94,3	58,3	2372,5	102,3	269,2
2008/09	528	95,5	71,2	353	100,6	236,9	399,3	90,5	52,7	2364,5	99,7	268,3
2009/10	511	96,8	68,9	350	99,2	234,9	354,2	88,7	46,8	2245,2	95,0	254,8
2010/11	505	98,8	68,1	349	99,7	234,2	361,5	102,1	47,8	2129,8	94,9	241,7
2011/12	501	99,2	67,5	345	98,9	231,5	356,8	98,7	47,1	1954,8	91,8	221,8
2012/13	489	97,6	65,9	334	96,8	224,2	345,2	96,7	45,6	1824,9	93,4	207,1
2013/14	478	97,8	64,4	325	97,3	218,1	329	95,3	43,5	1723,7	94,5	195,6

Складено за даними: [10]

Таблиця 3

Показники ліцензованого обсягу й конкурсу у ВНЗ України за 2012–2014 рр.

Показники	Роки	Всього	Мол. спец.	Бакалавр	Спеціаліст	Магістр
Ліцензований обсяг:	2012	2373790	431867	1229397	536794	174722
	2013	2476913	423069	1320424	539066	194354
	2014	2348282	397983	1262555	487290	200454
Бюджетних місць:	2012	351869	105016	134782	71941	40119
	2013	332191	102928	126201	63176	39886
	2014	312791	96148	116592	58628	41423
Подано заяв	2012	2058987	318508	1325211	283589	130618
	2013	2195456	358098	1423390	251206	162762
	2014	2106608	326899	1382129	223262	174318
Допущено до конкурсу	2012	1614352	207753	1043564	250474	111725
	2013	1718841	222698	1144030	217122	134991
	2014	1661035	216612	1118036	186997	139390
Загальний конкурс, заяв на місце:	2012	0,68	0,48	0,85	0,47	0,64
	2013	0,69	0,53	0,87	0,4	0,69
	2014	0,71	0,54	0,89	0,38	0,70
Конкурс на бюджетні місця, заяв на місце:	2012	4,59	1,98	7,74	3,48	2,78
	2013	5,17	2,16	9,07	3,44	3,38
	2014	5,31	2,25	9,59	3,19	3,37

Складено за даними: [11]

тям бюджетного замовлення, термін зарахування на цю форму навчання для окремих ВНЗ Міністерство освіти і науки продовжило у 2012, 2013, 2014 рр. Загальний конкурс на одне ліцензоване місце не перевищує 0,71 (реально ≈ 0,3–0,4), що свідчить про надмірний потенціал системи освіти з підготовки фахівців, який на сьогодні незатребуваний, а відповідно, низький рівень конкуренції на ринку послуг вищої освіти України між ВНЗ, де пропозиція значно перевищує попит, і констатуємо формування ринку споживача освітніх послуг. Значною мірою така тенденція пояснюється тим, що вступники останніх років народжені в період, так званої, «демографічної ями» 90-х років (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка народжуваності в Україні за 1990–2011 рр., тис. осіб

Складено за: [12]

За наведеними даними можемо також констатувати, що зменшення кількості вступників спостерігатиметься й надалі і досягне мінімуму у 2017/2018 навчальному році. Також засвідчимо диспропорцію співвідношення кількості студентів до кількості ВНЗ (рис. 3).

Якщо для ВНЗ III–IV рівнів акредитації таке співвідношення в поточному навчальному році становить у середньому 5,3 тис. студентів на один ВНЗ, то для ВНЗ I–II рівнів акредитації кількість студентів становила в середньому 0,67 тис. студентів на один ВНЗ. Також засвідчимо стабільне зменшення кількості студентів у вітчизняних ВНЗ упродовж останніх семи років, що пов'язано як зі скороченням кількості населення відповідного віку, так і різким

Рис. 3. Середня кількість студентів,, яка припадає на один ВНЗ України за 1991-2014 рр., тис. осіб.

Складено за: [10]

зростанням та привабливими умовами навчання для багатьох українських абітурієнтів за кордоном.

Також деструктивним для розвитку вищої освіти України є значне зниження кількості практичних науковців у системі ВНЗ, натомість різко зросла кількість кадрів вищої кваліфікації: кандидатів і докторів наук (відповідно, 2,7 та 2,3% щорічно). Як засвідчують результати досліджень [13], основною мотивацією для здобуття вчених ступенів є не стільки бажання здійснювати наукові дослідження, скільки необхідність підтвердження відповідної кваліфікації у професійній діяльності. Утім більшість викладачів, які на сьогодні працюють у системі вищої освіти, не мають практичного досвіду роботи у сфері, освітні послуги з діяльності якої надають. Відповідно, існує величезна прірва між реальними потребами ринку праці й тим, що викладають у вітчизняних ВНЗ. Причому для вітчизняної економіки є парадоксальною ситуація, коли особи, що не мають достатньо рівня знань і вмінь, інституціоналізують їх у вигляді відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів чи ступенів. Відповідно, непоодинокими є випадки, коли освітню, експертну діяльність здійснюють особи без належного практичного досвіду роботи, природніх здібностей. Крім цього, істотною загрозою є низка інших інституційних пасток, які на

сьогодні формують системні ризики для ефективного функціонування вітчизняної системи освіти: невмотивованість працівників сфери освіти через низький рівень зарплат, корупція, невідповідність інституціоналізованих знань і вмінь реальним, непрозорість і неефективність системи інформаційно-матеріального забезпечення ВНЗ тощо.

Можемо засвідчити, що значна частка абітурієнтів в умовах тотального безробіття переважно прагне отримати можливість стипендіального забезпечення, а також диплому про кваліфікацію. Однак більшість студентів не прагнуть отримати реальні знання.

Як зазначено в наших попередніх дослідженнях, бюджетне фінансування освіти є одним із стратегічних чинників формування конкурентного середовища [14]. Утім нерівний доступ до коштів на розвиток освіти державних і приватних ВНЗ, наявність системи державного замовлення, яка надає кошти на навчання ВНЗ, а не студентам, зумовлювала істотні диспропорції розвитку системи освіти.

Також упродовж останніх років зростає рівень доступу вітчизняних абітурієнтів до послуг системи вищої освіти зарубіжних країн. За даними ЮНЕСКО, за останні роки щорічно близько 35 тисяч українських студентів їдуть здобувати освіту за кордоном [15]. У 2014 р. лише польські ВНЗ нададуть 550 стипендій для українських студентів [16].

Загострює ситуацію ще й відкритість вітчизняного ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти: крім вітчизняних ВНЗ, тут свої послуги пропонують понад 200 зарубіжних, які відкрили свої філіали в Україні або пропонують різні форми навчання за кордоном. Особливо активно працюють ці ВНЗ у транскордонних регіонах (російські у східних регіонах, європейські – у західних), а також освітні грантові магістерські програми США, Канади, країн ЄС тощо. За 2012 р. в Україні 4,2% потенційних абітурієнтів виїхали для навчання до батьків, які там працюють, або за стипендіальними програмами зарубіжних ВНЗ (для Західного регіону України цей показник за 2010–2014 рр., за нашими оцінками, становить близько 7,4% випускників середніх навчальних закладів).

Прийняття нового Закону про освіту [17] має значно сприяти покращенню ситуації, зокрема щодо забезпечення якості освіти, посиленні автономії, участі студентів у врядуванні ВНЗ, доступу до ресурсів, ротації керівних кадрів, конкурентної системи держзамовлення. Однак найгострішою проблемою для більшості ВНЗ країни в короткостроковій перспективі стане подальше загострення конкуренції, яке зумовить необхідність перегляду їх маркетингової політики.

Вважаємо, що безальтернативним для більшості ВНЗ України на сьогодні та принаймні найближчі 5 років є переформатування маркетингової стратегії на посилення їх конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках. Для формування ефективної стратегії розвитку, яка передбачала б не лише збереження наявних обсягів діяльності, а і їх розширення, має здійснюватися з урахуванням глибокого системного аналізу ринку освітніх послуг, оцінки можливих загроз і слабких сторін, а також урахування потенційних конкурентних переваг та сильних сторін.

Для аналізу передумов формування конкурентних переваг вітчизняними ВНЗ нами проведене опитування абітурієнтів західного регіону України під час вступних кампаній 2012, 2013 та 2014 рр. Всього опитано 1329 осіб. За результатами узагальненої оцінки за три роки, засвідчимо що в західному регіоні України при вступі до ВНЗ:

1) за останні роки спостерігається тенденція, коли зростає частка абітурієнтів (вступники на рівень бакалавра), для яких не лише батьки, а самі вступники визначають, куди йти вчитися (35,3%), обирають самі, але радяться з батьками (47,4%), обирають лише батьки або інші особи (17,3%);

2) основними мотивами, чому вступники обирають визначений ВНЗ і напрям підготовки, для кожного абітурієнта є принаймні 5 з нижчезазначених (табл. 4):

Таблиця 4

Розподіл думок респондентів щодо їх мотивації вступу до ВНЗ, %

№ з/п	Мотиви	Частка опитаних	
		для бакалаврів	для магістрів
2	престижність майбутньої професії	82,1	57,4
3	імідж ВНЗ	75,4	62,3
1	можливість майбутнього працевлаштування	72,3	84,6
4	наявність держзамовлення	71,7	70,8
5	вартість навчання	64,9	62,5
6	предмети, які вивчатимуться	61,8	62,3
7	якість підготовки (відгуки працедавців, колишніх випускників)	53,7	76,7
8	матеріально-технічне забезпечення навчального процесу	46,4	47,6
12	можливість продовження навчання у стінах ВНЗ, де планує отримати (отримав) диплом бакалавра (спеціаліста)	43,7	58,3
10	відсутність корупції	37,3	46,6
11	імідж факультету, кафедри, яка здійснює підготовку	32,6	45,3
9	популярність, наукові, творчі здобутки майбутніх викладачів	29,5	28,6
	Усього	671,4	703,0

Складено авторами

Загалом можемо підсумувати, що для більшості абітурієнтів при виборі ВНЗ мають значення переважно суб'єктивні чинники, а не реальні знання й уміння, які вони можуть здобути у процесі навчання. При прийнятті рішення щодо вступу до ВНЗ абітурієнти беруть до уваги близько семи чинників, що засвідчує вмотивованість зробленого вибору.

3) найчастіше основними факторами впливу на думку потенційних абітурієнтів та їх батьків є такі: думки колишніх випускників або студентів, які ще вчаться (64,2%); реклама самих ВНЗ (57,4%); поради членів родини (48,9%); поради друзів (46,8%); думки працедавців, які працевлаштовують випускників (31,5%); поради викладачів, які приїжджають для промоції ВНЗ (15,2%);

4) більшість опитаних хотіли б учитися за кордоном на аналогічній спеціальності чи напрямі (73,6%), причому планують під час навчання поїхати вчитися за кордон у межах обмінів 23,7% опитаних.

Моніторинг думок студентів ВНЗ західного регіону, проведений у мережі Інтернет на форумах і сай-

тах, де студенти висловлюють свої ідеї та думки, у тому числі й опитуваннях, які проводять самі ВНЗ на офіційний веб-сторінках, зазначимо, що студенти західного регіону незадоволені, найперше, неякісним кадровим забезпеченням (маються на увазі реальні знання й уміння викладача, а не його вчені звання і ступені) окремих педагогів, необхідністю вивчення дисциплін, які їм не знадобляться у професійній діяльності, низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення, поширенням корупції в окремих навчальних закладах, складністю з працевлаштуванням після закінчення ВНЗ.

Посилення конкурентоспроможності системи вищої освіти базується на підвищенні конкурентоспроможності кожного окремого ВНЗ і формування стратегії розвитку, яка, зокрема, має ураховувати таке: 1) в сучасних умовах ВНЗ не може нав'язувати своє бачення розвитку ВНЗ абітурієнтам (чи виходити лише з наявного потенціалу), а змушений пропонувати ті послуги й у тій формі, на які є попит на ринку; 2) надалі орієнтувати свою діяльність на напрями та спеціальності, а також формувати навчальні плани відповідно до потреб ринку праці; 3) щороку проводити моніторинг ринку праці, преференцій майбутніх абітурієнтів і вдосконалювати навчальний процес відповідно до визначених побажань; 4) постійно здійснювати моніторинг думки студентів щодо якості надаваних послуг і в поточній роботі максимально швидко усувати недоліки; 5) дбати про позитивний імідж ВНЗ, факультетів, кафедр, напрямів, спеціальностей не лише в рекламних матеріалах, але насамперед серед діючих студентів; 6) активізувати рекламну діяльність з використанням усіх можливих засобів; 7) визначити унікальні конкуренті переваги, які є перевагою на ринку освітніх послуг, можуть приваблювати потенційних студентів, зокрема сформований імідж на ринку освітніх послуг, унікальні напрями та спеціальності, авторські курси, матеріально-технічна база, диференційований кадровий підбір викладачів тощо.

За результатами проведених досліджень можемо зробити такі висновки:

1. На сьогодні трансформації системи вищої освіти в Україні сформували низку загроз для економічної безпеки держави, пов'язані зі зниженням конкурентоспроможності й не реалізацією багатьма ВНЗ свого потенціалу, зменшення реальної ємності ринку послуг вищої освіти з «роздутою» інфраструктурою ВНЗ, надмірними видатками держави на утримання освітніх закладів, обмеженим ресурсним забезпеченням їх розвитку, невідповідністю якості рівня вищої освіти запитам споживачів, а також реальним потребам ринку праці, зниженням рівня доступу до безкоштовної освіти.

2. Необхідним є формування інституційного базису, зокрема прийняття низки нормативно-правових актів, яким буде визначено важливу роль вищої освіти для гарантування економічної безпеки держави, зокрема для її складових «соціальна безпека», «інноваційна безпека», «інтелектуальна безпека», зокрема через забезпечення умов для розвитку творчого потенціалу України, капіталізації економічного потенціалу ВНЗ на ринку послуг вищої освіти, формування потужного сегмента економіки держави, який формує істотну частку ВВП, забезпечує створення нових робочих місць, сприяє розвитку інновацій.

3. Конкурентоспроможність системи вищої освіти держави базується на конкурентоспроможності окремих ВНЗ, для підвищення якої навчальні заклади мають почати реально між собою конкурувати, виявляти та капіталізовувати конкурентні переваги, і завдяки чому забезпечуватиметься зростання конкурентоспроможності не лише на внутрішньому, а й на зовнішніх ринках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зарубінська І.Б. Особливості навчання іноземних студентів при експорті освітніх послуг / І.Б. Зарубінська // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2013. – № 6(59). – С. 103–114.
2. Дацко О.І. Роль творчого потенціалу у формуванні конкурентних переваг територій за умов обмежених ресурсів / Н.А. Мікула, О.І. Дацко // Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности : [сб. науч. тр.]. – Донецк, 2010. – Вып. 3. – Т. 2. – 396 с.
3. Kinney L. B. Education for Economic Security / Lucien B. Kinney // Annals of the American Academy of Political and Social Science. – 1935. – Vol. 182, Education for Social Control (Nov.). – P. 30–40.
4. Education for Economic Security Act H.R. 1310 (98th), enacted on August 11, 1984.// CONGRESS BILLS H.R. 1310 (98TH) [Online]. – Available at: https://www.govtrack.us/congress/bills/98/hr1310.
5. Національна парадигма сталого розвитку України / За заг. ред. Б.Є. Патона. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
6. Про Національну доктрину розвитку освіти / Указ Президента України № 347/2002 від 17 квітня 2002 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002.
7. Входження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг: [дослідження : аналіт. звіт] / кер. авт. кол. Т.В. Фініков. – К. : Таксон, 2012. – 54 с.
8. Білозерова М.В. Аналіз європейських систем вищої освіти в контексті інтеграції в європейський освітній простір / М.В. Білозерова // Зовнішня політика та національна безпека. – 2013. – № 2. – С. 5–14.
9. The Global Competitiveness Report. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness.
10. Вищі навчальні заклади/ Державний комітет статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.
11. Вступінфо // Офіційний веб-ресурс вступної кампанії Міністерства освіти і науки України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vstup.info.
12. Демографічна статистика / Державний комітет статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.
13. Почім псевдонауковці? // Львівська газета. – 2014. – 14 серпня.
14. Двігун А.О. Бюджетна політика у сфері вищої освіти як чинник розвитку конкуренції на ринку освітніх послуг України / А.О. Двігун, О.І Дацко // Наукові праці НДФІ. – 2012. – № 3 (60). – С. 15–23.
15. Українські студенти їдуть навчатися до Росії, Німеччини та Польщі// Дзеркало тижня. – 2013. – 10 січня.
16. Польща надасть 550 стипендій для навчання українців. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/abroad/higher_school/poland/42725.
17. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu.

УДК 331.52.001.8

Герчанівська С.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

Колос З.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ПРАЦІ

У статті висвітлено сутність ринку праці. Визначено розбіжності між категоріями «економічно активне населення» та «трудові ресурси». Проаналізовано гнучкі форми зайнятості. Розглянуто види ринку праці. Обґрунтовано необхідність теоретико-методологічного дослідження ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, економічно активне населення, трудові ресурси, гнучкість ринку праці, зайнятість.

Герчанивская С.В., Колос З.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА
В статье освещено сущность рынка труда. Определены различия между категориями «экономически активное население» и «трудовые ресурсы». Проанализированы гибкие формы занятости. Рассмотрены виды рынка труда. Обоснована необходимость теоретико-методологического исследования рынка труда.

Ключевые слова: рынок труда, экономически активное население, трудовые ресурсы, гибкость рынка труда, занятость.

Herchanivska S.V., Kolos Z.V. THEORETICAL ASPECTS OF RESEARCH LABOR MARKET
The article described the essence of labor market. The different between categories «economically active population» and «labor resources» are defined. The flexible forms of employment are analyzed. The species of the labor market are determined. The necessity of theoretical-methodological research labor market is proved.

Keywords: labor market, economic activity population, labor resources, flexibility of labor market, employment.

Постановка проблеми. Ринок праці є основним індикатором стану сучасної економіки, відображає рівень розвитку суспільства. Через такі фактори, як виробництво, споживання, стимулювання інвестиційного процесу, ринок праці впливає на інші ринки, водночас функціонально з ними пов'язаний. На відміну від них, цей ринок має не лише ресурсний, товарний характер, а й зумовлює набагато більше економічних і соціальних проблем (інфляція, безробіття, бідність тощо), тому потребує особливої уваги держави. Як невід'ємна складова ринкового господарства ринок праці охоплює всі форми власності, галузі економіки, види діяльності, розподіляючи працю людей згідно з потребами суспільства.

Принципова особливість ринку праці полягає в тому, що його елементами є люди, яким притаманні специфічні риси: психофізіологічні, соціальні, культурні, політичні, релігійні. Саме цей ринок є засобом залучення людей у процес суспільного виробництва, розвитку їх здібностей, потреб у творчій роботі, якісному способі життя, освіті тощо. На ринку праці відбувається взаємозв'язок між працівниками та роботодавцями, оскільки він забезпечує підприємства кваліфікованими працівниками, що відповідає їхнім вимогам, з однієї сторони, а з іншої – дає можливість працівникам вибирати таку роботу, що найбільш повно задовольняла їх потреби та запити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем ринку праці займалася низка учених, серед яких такі: В.Я. Брич, В.С. Васильченко, І.Ф. Гнибіденко, М.І. Долішній, С.М. Злупко, Г.І. Купалова, Е.М. Лібанова, В.В. Онікієнко, В.М. Петюх та інші. Проте у вітчизняній літературі досі не вирішене питання щодо об'єкта купівлі-продажу на ринку праці, тривають дискусії відносно правомірності вживання самого терміна «ринок праці».

Метою дослідження є огляд досліджень з питань теорії формування ринку праці, методології його дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині серед науковців немає єдиної точки зору щодо визначення сутності ринку праці, оскільки це поняття охоплює значну частину відносин у суспільстві. Деякі автори при розкритті сутності ринку праці роблять наголос на сфері обігу товару «робоча сила». Інші вважають, що ринок праці є системою лише суспільних відносин у сфері праці. Визначення деяких дослідників ринку праці, на наш погляд, є дещо обмеженими, звуженими та не відображають всієї складності цього поняття. Ці різні погляди не заперечують один одного, їх можна розглядати як взаємодоповнюючі.

Вважаємо, що ринок праці – це складна, динамічна система суспільних, економічних, правових відносин щодо попиту та пропозиції робочої сили й форм і методів узгодження інтересів його ринкових суб'єктів.

Існують протиріччя й при визначенні об'єкта ринку праці: робоча сила чи праця. Ми цілком поділяємо думку вчених-економістів, які вважають, що товар на ринку праці виступає у вигляді робочої сили, розглядаючи її як сукупність фізичних, духовних якостей, якими вона виробляє будь-які споживчі вартості [7, с. 9]. Товару «робоча сила», на відміну від інших товарів, характерне те, що здатність людини до праці визначається її фізичним станом здоров'я (працездатність) і професійно-кваліфікаційним рівнем (дієздатність). Робоча сила – не лише особистісний

фактор виробництва, а і єдиний товар, здатний створювати додаткову вартість, доходи від якої покривають усі ці витрати. Крім того, цьому ринкові властива здатність до самовдосконалення, саморозвитку та примноження суспільного блага.

До недавнього часу дослідники ринку праці оперували традиційним поняттям «трудові ресурси». На сьогодні цю економічну категорію вважають застарілою, вимираючою, ужитком радянських часів.

Вважаємо за необхідне розкрити сутність цього поняття для того, щоб визначити доцільність його заміни поняттям «економічно активне населення».

Під трудовими ресурсами розуміють сукупну кількість громадян працездатного віку, які за певних ознак (стан здоров'я, психофізіологічні особливості, освітній та інтелектуальний рівні, соціально-етнічний менталітет) здатні й мають наміри здійснювати трудову діяльність [2, с. 99]. Тобто, це певний запас ресурсів праці, що складається із зайнятих суспільно корисною працею в усіх галузях виробництва та потенційно спроможних до праці людей. З іншого боку, категорія «трудові ресурси» визначається як якісною ознакою (наявність працездатності), так і кількісними характеристиками (демографічні ознаки, кількість, розподіл по регіонах). Отже, є всі підстави стверджувати, що трудові ресурси – це перш за все кількісний показник, який фіксує кількість наявного працездатного населення на території країни, адміністративно-територіальної одиниці або в підприємстві.

За міжнародними нормами до економічно активного населення належать усі зайняті й ті, хто бажає працювати, тобто є безробітними, віком від 15 до 70 років включно (вважається, що після досягнення 71 року людина втрачає працездатність і, відповідно, не пропонує свою працю), крім недієздатних громадян.

Отже, можна відмітити такі розбіжності між цими економічними категоріями:

1) законодавство України, порівняно з міжнародними стандартами, дещо обмежує працездатність і пенсійний вік громадян, гарантуючи зайнятість лише особам працездатного віку;

2) оскільки поняття «трудові ресурси» не виявляє реально бажаючих працювати, тому й не сприяє розробці заходів щодо задоволення потреб населення в трудодіяльності, тобто визначенні реальної пропозиції на ринку праці;

3) категорія «трудові ресурси» робить акцент на працездатності громадян працездатного віку, тоді як Концепція МОП наголошує на бажанні осіб виявити економічну активність незалежно від їх працездатності, крім недієздатних;

4) категорія «трудові ресурси» орієнтується на зайнятість підлітків і пенсіонерів, тоді як ці категорії населення, згідно з положеннями МОП, належать до економічно неактивного;

5) поняттям «трудові ресурси» відображає кількість населення, що можна примусити працювати, тобто, яке фізично здатне працювати, тоді як економічно активне населення – це та реальна частина трудових ресурсів, яка добровільно працює або хоче працювати.

Проте принципова їх відмінність полягає в тому, що мета категорії «трудові ресурси» – це задоволення попиту суспільного виробництва на робочу силу, а категорії «економічно активне населення» – необхідність визначення сукупного попиту населення на робочі місця. Однак і поняття «трудові ресурси» має право на існування, так як показує максимально можливу (за екстремальних умов) кількість трудоактивного населення.

При аналізі ринку праці особливої уваги заслуговує така його характерна ознака, як гнучкість. Саме на гнучкому ринкові праці більш ефективно здійснюється процес розподілу, перерозподілу та відтворення робочої сили, сприятливішим є процес регулювання зайнятості, оскільки пом'якшується безробіття без створення додаткових місць. Гнучкість ринку праці – це його здатність швидко адаптуватись до змін у співвідношенні попиту та пропозиції робочої сили за рахунок високих рівнів загальної й професійної освіти, активності й мобільності робочої сили та зміни регламентованого робочого часу (дня, тижня, року). Елементами такого ринку є гнучкі форми зайнятості. Їх сутність полягає в тому, що працівникові надається можливість вибору між вільним робочим часом як за кількістю часу, так і за режимом його використання, але за умови, що це дозволяє організаційний процес виробництва й стан виробничих відносин на підприємстві. Виділяють такі гнучкі форми зайнятості:

- пов'язані з нестандартними робочими місцями й нестандартною організацією праці (робота за викликом, надомна праця тощо);

Таблиця 1

Характеристика видів ринку праці

Вид	Характеристика
Первинний	Наявні так звані «хороші роботи» (управлінський персонал, висококваліфіковані працівники), для яких характерний стабільний характер зайнятості; надійна підтримка профспілок; участь в управлінні виробництвом; службова кар'єра; високий рівень заробітної плати, що залежить від посади, кваліфікації, а також інші форми доходів (дивіденди, участь у прибутках); використання прогресивних технологій.
Вторинний	Охоплює «погані роботи» (низькокваліфіковані робітники нескладних допоміжних виробництв і допоміжні робітники основних виробництв) і характеризується переривчастим характером зайнятості; відсутністю або слабкістю профспілок; часто відсутністю професійної перспективи; неможливістю брати участь в управлінні виробництвом; низьким рівнем оплати праці, що залежить від виробітку норми; використанням примітивних технологій. Причинами такого поділу праці є стан технології підприємства, який визначає структуру робочих місць і залежність виробництва від кон'юнктурних піднесень і спадів, що зумовлює необхідність підприємств збільшувати або зменшувати кількість праці.
Внутрішній	Побудований на русі кадрів всередині підприємств, яке може відбуватись як по горизонталі (працівник переходить на нове місце роботи, аналогічне попередньому), так і по вертикалі (висунення на вищу посаду).
Зовнішній	Охоплює сферу обігу робочої сили між підприємствами і характеризуються переміщенням працівників з одних підприємств на інші.
Відкритий	Становить працездатне населення, яке шукає роботу, потребує професійної підготовки, а також вакантні місця й посади, учнівські місця в державному та недержавному секторах. Офіційна частина відкритого ринку включає вільну робочу силу та вакантні місця, що зареєстровані в державній службі зайнятості (далі – ДСЗ), а також учнівські місця в системі державної освіти. Неофіційна частина – працевлаштування відбувається не через ДСЗ, а через недержавних посередників або на основі прямих контактів «робітник-роботодавець».
Прихований	Утворюють зайняті працівники з високою вірогідністю втрати роботи.

- пов'язані з соціальним статусом громадян (працюючі пенсіонери, самостійні працівники);

- пов'язані з нестандартними режимами робочого часу (неповний робочий час, скорочений робочий тиждень, альтернативний робочий тиждень);

- пов'язані з нестандартними організаційними формами праці (сезонні й тимчасові роботи, самозайнятість) [1, с. 29–33].

Однак гнучкий ринок праці характерний розвинутим країнам. Ринок праці України є жорстким, що зумовлено економічними та соціальними проблемами в країні, зокрема нераціональною структурою податків і соціальних виплат, які стримують пропозицію робочої сили; неефективною системою оплати праці; відсутністю державної політики щодо трудової міграції; складністю запобігання безробіттю.

Застосування гнучких форм зайнятості визначило дуалістичний характер (двоїстість) ринку праці (Таблиця 1).

Ми не погоджуємось з авторами, які розглядають вторинний ринок праці як неформальний сектор економіки. «Неформальний сектор» означає сферу економіки, на яку не поширюється законодавство, відсутній статистичний облік працівників, їх соціальний захист, тоді як на вторинному ринку праці укладаються трудові контракти, тимчасові договори, угоди.

Західні спеціалісти вважають, що зовнішні ринки відповідають умовам циклічного розвитку виробництва, а внутрішні – структурним змінам.

Слід зазначити, що в економічній літературі й на практиці оперують поняттям приховане безробіття. Відповідно можна вважати, що прихований ринок праці охоплює робочу силу, на яку поширюється дія прихованого безробіття та визначається як надлишок робочої сили з низькою продуктивністю й інтенсивністю праці.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що сучасний стан розвитку суспільства вимагає особливої уваги до формування та ефективного розвитку ринку праці. Це можна реалізувати у двох площинах: конкретно-економічній і теоретико-методологічній. У другому випадку в центрі уваги опиняється теорія ринку праці та її складові, де чільне місце відводиться понятійному апарату.

Поділ ринку праці на первинний і вторинний, зовнішній і внутрішній, відкритий і прихований має важливе практичне значення як для регулювання зайнятості в підприємствах, так і для місцевих органів державної служби зайнятості, тому що дає змогу точніше аналізувати та прогнозувати стан ринку праці й відповідно розробляти заходи щодо його державного регулювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брич В.Я. Регулювання ринку праці: регіональні аспекти / В.Я. Брич. – К. : НЦ ЗРП, 1997. – 217 с.
2. Васильченко В.С. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика : [посібник для працівників державної служби зайнятості] / В.С. Васильченко, П.М. Василенко. – К., 2000. – 318 с.
3. Гайдаш О.С. Державне регулювання ринку праці як фактор сталого розвитку української економіки / О.С. Гайдаш // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 2 [16]. – С. 60–68.
4. Гнибіденко І.Ф. Теоретико-методологічні аспекти трансформації зайнятості населення в аграрному секторі економіки України / І.Ф. Гнибіденко // Зайнятість та ринок праці : [міжвідомчий науковий збірник, заснований при НЦ ЗРП НАН і Міністерстві праці у 1992 р. – 2005. – Вип. 20. – С. 11–16.
5. Долішній М.І. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості / М.І. Долішній, С.М. Злупко. – Ужгород : Карпати, 1997. – 487 с.
6. Онікієнко В.В. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи / В.В. Онікієнко. – К. : Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – 2007. – 286 с.
7. Чикуркова А.Д. Ринок праці / А.Д. Чикуркова, О.М. Деренко. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2002. – 92 с.

УДК 65.012.4

Гірман А.П.
кандидат політичних наук,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Дніпропетровської державної фінансової академії

СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ МЕНЕДЖЕРА

У статті розглянуто підходи щодо визначення пріоритетів організації праці менеджера в сучасних умовах. Запропоновані заходи відносно новацій у цій сфері. Наведено аналіз вітчизняних і зарубіжних систем електронного документообігу та їхніх можливостей, за даними офіційних сайтів ІТ-компаній.

Ключові слова: менеджер, організація праці, автоматизоване робоче місце, інформаційна система.

Гирман А.П. СОВРЕМЕННЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА МЕНЕДЖЕРА

В статье рассмотрено подходы относительно определения приоритетов организации труда менеджера в современных условиях. Предложены современные мероприятия оптимизации в этой сфере. Приведен анализ отечественных и зарубежных систем электронного документооборота и их возможностей, по данным официальных сайтов ІТ-компаний.

Ключевые слова: менеджер, организация труда, автоматизированное рабочее место, информационная система.

Girman A.P. MODERN PRIORITIES OF THE ORGANIZATION OF WORK OF THE MANAGER

In article it is considered approaches concerning definition of priorities of the organization of work of the manager in modern conditions. Modern actions of optimization in this sphere are offered. The analysis of domestic and foreign systems of electronic document flow and their opportunities according to the official sites of the IT-companies is provided.

Keywords: manager, organization of labour, a workplace, informative system, is automated.

Постановка проблеми. Праця управлінців є невід'ємною частиною сукупної громадської праці, а сам менеджер, зазвичай, виступає як організатор роботи тієї чи іншої системи. Перед ним завжди стоїть завдання об'єднати персонал в єдине ціле й визначити стратегічні напрями його діяльності, скоординувати роботу функціональних підрозділів і безпосередніх виконавців. З огляду на те, що Україна переживає не найкращі часи, все значніше відчуваються наслідки кризи (у громаді, у політиці, в економіці), якісна праця менеджерів у всіх сферах суспільного життя стає чи не основною рушійною силою, яка дасть змогу подолати стагнацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження цієї проблеми відображено в наукових працях зарубіжних і вітчизняних учених, таких як М. Виноградський, І. Вовчак, Я. Волейшо, Л. Довгань, П. Друкер, Н. Лукашевич та багато інших [1–6].

Проте аналіз публікацій дає змогу зробити висновок, що особливості та проблеми організації управлінської праці в сучасних умовах на вітчизняних підприємствах в умовах кризи недостатньо вивчені і є актуальними, що підтверджує важливість цього дослідження.

Постановка завдання. Саме тому метою статті є дослідження щодо визначення пріоритетів організації праці менеджера в сучасних умовах його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що менеджмент є складовим елементом управління й порівняно з ним охоплює відносно вузьку сферу, що включає соціальні системи (людей), метою яких може бути виробництво товарів і їх реалізація, надання різних послуг споживачам у межах певної організації, яка діє в ринкових умовах.

Для досягнення цієї мети менеджери застосовують сукупність функцій, принципів, методів, засобів, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований вплив на соціальні системи. Серед найбільш дієвих (і, що важливо, найдоступніших) методів – раціональна організація праці.

Як і будь-яка система, організація праці менеджера складається з сукупності елементів, які знаходяться в певному зв'язку один з одним і утворюють єдине ціле. Елементи системи організації праці розкривають її зміст, який можна визначити так:

1. Розподіл і кооперація праці.
2. Організація трудових процесів, методи праці.
3. Організація робочих місць.
4. Створення сприятливих умов праці.
5. Нормування праці.

Слід зазначити, що організацію праці можна розглядати як в статиці, так і в динаміці. У статиці – це перелік елементів організації управлінської праці, у динаміці – ідеться про процес удосконалення елементів. Наукова організація управлінської праці пов'язана з організацією праці в динаміці, оскільки це безперервний процес її вдосконалення. Щось міняється в організації виробництва, в організації управління, у техніці – вимагаються зміни і в організації управлінської праці.

Друга складова системи, про яку говорилося вище, нині привертає найбільшу увагу дослідників. Вона передбачає набір найбільш раціональних систем і методів виконання робіт. Критерієм (чи показником) вибору є мінімальна трудомісткість роботи при високій якості й оперативності виконання. І саме цей елемент організації праці менеджера наразі можна кардинально оновити, перетворити його в додатковий ресурс, у генератор нових можливостей. Йдеться про автоматизацію та інформатизацію робочих місць менеджерів за останніми досягненнями науково-технічного прогресу.

Перші кроки в цьому напрямі було зроблено останніми десятиліттями. Загалом наукова організація управлінської праці передбачає особливий підхід до вирішення всіх перерахованих елементів організації праці. Вона базується на ретельному аналізі всіх її складових, виявленні недоліків і позитивних моментів і пропозиції практичних заходів щодо їх удосконалення, основаних на досягненні сучасної науки й передової практики. Однак особлива увага приділяється інноваційним рішенням щодо автоматизації робочих місць управлінців.

Інформація в роботі менеджера є засобом обґрунтування рішення. Вона необхідна йому для успішного виконання виробничих і соціальних завдань організації в конкурентному середовищі. Від повноти інформації залежить вірогідність того, чи буде вироблено оптимальний варіант рішення або той, що має негативні наслідки. А в поєднанні з сучасними можливостями автоматизації створюються передумови для істотного підвищення якості і продуктивності праці менеджера.

Під автоматизованим робочим місцем (далі – АРМ) розуміється професійно орієнтований комплекс, що включає в себе технічні й програмні засоби, інформаційне й методичне забезпечення для вирішення завдань користувача безпосередньо на робочому місці в режимі діалогу з ЕОМ [2].

Кожне «інтелектуальне» робоче місце забезпечує роботу у багатофункціональному режимі й одночасно посилюється інтеграція управлінських функцій (див. рис. 1).

Рис. 1. Комплекс управлінських завдань менеджера

Основні завдання автоматизованих робочих місць менеджерів охарактеризовано на рис. 2.

За таких умов основними видами забезпечення АРМ менеджерів є такі:

– організаційне;
– технічне;
– програмне;
– інформаційне.

Тобто, для ефективної роботи менеджера важливо створити на підприємстві єдину автоматизовану мережу ПЕОМ, що передбачає взаємний обмін інформацією між усіма рівнями управління на базі сучасних засобів передачі даних. Автоматизована система управління являє собою сукупність економіко-математичних методів, технічних засобів (ЕОМ, засоби зв'язку, обладнання відображення інформації, передачі даних) й організаційних комплексів, що забезпечують раціональне управління складним об'єктом (наприклад, підприємством) [2, с. 45].

За досвідом розвинутих країн, серед сучасних інформаційних технологій АРМ керівника найбільш відомими є технології оперативного аналізу розподілених даних (OLAP-технології), мережеві технології загального доступу, статистичні пакети, геоінформа-

Рис. 2. Основні завдання АРМ адміністративного управлінського персоналу

ційні системи (ГІС-технології), case-технології, системи підтримки прийняття рішень. Підвищується попит на автоматизовані HR-системи, які не тільки містять у собі технології, пов'язані з обліком, збором даних щодо персоналу, а й забезпечують вирішення складних питань гармонічного розвитку кадрів організації, управління людським капіталом. Слід зазначити, що ринковими перевагами володіють HR-системи, у яких враховується українська специфіка ведення бізнесу. Тому зараз спостерігається зсув інтересу замовників у бік вітчизняних корпоративних обліково-аналітичних систем.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних систем електронного документообігу та їхніх можливостей наведений у таблиці 1. Більша частина систем електронного документообігу виробляється закордонними постачальниками, хоча існують декілька успішних розробок від вітчизняних IT-компаній.

Якісна інформаційна HR-система має забезпечувати ефективне управління організаційною структурою підприємства і включати інструментальні засоби моделювання кадрових процесів, оцінювати якісний і кількісний склад персоналу й прогнозувати потреби в ньому, аналізуючи кваліфікаційні вимоги до посад тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Наукова організація управлінської праці може здійснюватися при будь-якому рівні технічного оснащення. Що вища технічна оснащеність, тим більше можливостей для кращої організації управлінської праці. Якщо впроваджується нова техніка й не змінюється організація управлінської праці, то ефекту або не буде, або він буде низьким.

Українські підприємства найближчими роками нагально потребують новітніх підходів до пошуку резервних можливостей розвитку. Менеджери всіх рівнів мають опанувати культуру вибору й експлуатації комплексних інформаційних систем. Замовникам слід більш прискіпливо вибирати HR-системи, з огляду на їхню функціональність, вартість, легкість настроювання й супроводу.

Хоча останніми роками підсилюється експансія російських компаній-розроблювачів корпоративних HR-систем на регіональні ринки (із спробою витіснення місцевих розробників), водночас спостерігається проникнення низки українських софтверних компаній на широкий ринок. Перспективні перетворення ряду українських HR-систем мають стосуватися відповідності MRP-Стандартам (реалізації MRP-Ядра в системах).

Зрештою нова когорта менеджерів, бізнесменів значною мірою переглядає своє ставлення до новацій і в багатьох випадках вводить елементи ефективної

Таблиця 1

Основні можливості систем електронного документообігу*

Можливість \ Систем	Б-Р	ГД	Д	Е-Д	CM	LN	DIS	DV	LD	O-W
Реєстрація документів	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ведення реєстраційної картки	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ведення номенклатури справ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Розпізнавання документів	+/-	+	+/-	+	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-
Пов'язані документи	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Прикріплені файли	+	+	-/+	+	+	+	+	+	+	+
Робота зі словниками й довідниками	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Строки доручень	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
Списання документу в архів	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
Ведення архіву електронних документів	+/-	+/-	+	+	+/-	+	+	+	+	+/-
Маршрутизація	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+
Генерація звітів	+/-	+/-	+	+	+/-	+	+	+	+	+/-
Розмежування прав доступу	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

«+» – можливість є, «-» – можливості немає, «+/-» – неповна функціональність можливості

**Складено автором за даними [7–14]*

Умовні позначки систем у таблиці: Бос-референт (Б-Р), Грандок (ГД), Справа (Д), Євфрат-Документообіг (Е-Д), CompanyMedia (CM), Lotus Notes (LN), DIS-Системи (DIS), DocsVision (DV), LanDocs (LD), Optima-Workflow (O-W).

організації праці, раціональнішого використання робочого часу. Адже на сьогодні від якісної організації праці, ефективної діяльності кваліфікованого менеджера залежить продуктивність праці, ефективність використання виробничих фондів, собівартість продукції і загалом розвиток української економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Виноградський М.Д. Організація праці менеджера : [навчальний посібник] / М.Д. Виноградський, О.М. Шканова – К., 2012.– 518 с.
2. Вовчак І.С. Інформаційні системи та комп'ютерні технології в менеджменті : [навчальний посібник] / І.С. Вовчак. – Тернопіль : Карт-бланш, 2001. – 354 с.
3. Волейшо Я. Организация работы менеджера (руководителя) [Електронний ресурс] / Я. Волейшо // Вісник Черкаського університету. Економічні науки. – 2013. – № 4. – С. 22–32. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/jpdf/VchuE_2013_4_5.pdf.
4. Довгань Л.Є. Праця керівника або практичний менеджмент : [навчальний посібник]; [текст] / Л.Є. Довгань. – К. : Ексоб, 2002. – 156 с.
5. Друкер П. Менеджмент / П. Друкер, Дж. А. Макьярелло. – М. : 2010. – 704 с.
6. Лукашевич Н.П. Теория и практика самоменеджмента: [учебное пособие]; [текст] / Н.П. Лукашевич. – К.: МАУП, 2002. – 2-е изд., испр. – 368 с.
7. http://www.hrm.ua – офіційний сайт програмного продукту «Система: КАДРИ».
8. http://www.hrsoft.ru – офіційний сайт програм автоматизації управління персоналом Центру Кадрових Технологій.
9. http://www.ibm.com – офіційний сайт компанії IBM.
10. http://www.idc.com. – офіційний сайт компанії IDC: Research of information technology companies and markets.
11. http://www.inec.ru. – офіційний сайт компанії «ІНЕК».
12. http://www.it.ru. – офіційний сайт компанії «АйТі».
13. http://www.landocs.ru. – офіційний сайт компанії LanDocs.
14. http://www.nct.kiev.ua. – офіційний сайт компанії «НетКом Технолоджи».

УДК 331.5

Дідківська О.Г.
молодший науковий співробітник
Інституту демографії та соціальних досліджень
імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВИПУСКНИКІВ ВНЗ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

У статті розглядається проблеми формування конкурентоспроможності випускників вишів Автором запропоновано визначення поняття конкурентоспроможності та досліджено підходи до понять компетентність, компетенція, проаналізовано модель особистої конкурентоспроможності випускників та європейський досвід.

Ключові слова: конкурентоспроможність випускників вишів, компетентність, компетенція, особиста конкурентоспроможність.

Дидковская Е.Г. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ВЫПУСКНИКОВ ВУЗОВ В КОНТЕКСТЕ КОМПЕТЕНТНОСНОГО ПОДХОДА
В статье рассматриваются проблемы формирования конкурентоспособности выпускников вузов. Автором предложено определение понятия конкурентоспособности и исследованы подходы к понятиям компетентность, компетенция, проанализирована модель личной конкурентоспособности выпускников и европейский опыт.

Ключевые слова: конкурентоспособность выпускников вузов, компетентность, компетенция, личная конкурентоспособность.

Didkivska O.G. GRADUATES' COMPETITIVENESS IN THE CONTEXT OF COMPETENCY APPROACH
This article views the problem of forming of graduates'competitiveness. The author gives a definition of competitiveness and studies the approaches to the concepts of competence, analyzes the model of graduates' competitiveness and European experience.

Keywords: competitiveness of college graduates, kompenetnist, competence, personal competitiveness.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розглядаючи конкурентоспроможність випускника на ринку праці як економічну категорію, можна зіштовхнутись зі складністю й неоднозначністю цього поняття. Конкурентоспроможність молодої людини можна розглядати з різних точок зору: як джерело максимального задоволення працівником ринкової потреби в товарах і послугах, як властивість здатності до праці, як властивість людського капіталу, як здатність суб'єкта управляти своїми конкурентними перевагами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкурентоспроможності випускників закладів освіти присвячено низку робіт науковців, зокрема О.А. Грішнової., Л.М. Колєшні, І.С. Кравченко, Е.М. Лібанової, Л.С. Лісогор, І.Л. Петрової, М.В. Семикіної, В.В. Онікієнко, О.І. Цимбала, Р.М. Нурєєва. Аналіз публікацій підтвердив, що при визначенні поняття конкурентоспроможності випускників вишів у вчених немає єдності в поглядах, тому є потреба продовжувати дослідження цієї проблеми.

Метою статті є вивчення суті наукового поняття «конкурентоспроможність випускників вишів» та аналіз іноземного досвіду.

Основний матеріал. Роботодавці з одного боку, а система вищої професійної освіти – з іншого, стоять перед загальною проблемою невідповідності між попитом і пропозицією кваліфікованих працівників на ринку праці. За ситуації слабкої прогнозованості появи нових робочих місць з гідними умовами оплати і змістом професійної трудової діяльності (за спеціальностями, кваліфікаціями), за дефіциту трудових ресурсів («демографічна яма»), що посилюється, все частіше виникають локальні перекоси «притоку – відтоку» кваліфікованого персоналу. Серед причин – різна динаміка процесів підготовки й поставки «про-

дуктів» на ринок системою вищої професійної освіти і їх «споживання» роботодавцями за видами і сферами трудової діяльності, галузями, спеціальностями, регіонами, а також нерівномірна академічна мобільність і мобільність трудових ресурсів (включаючи трансграничну рухливість) [9, с. 7].

Проблема поглиблюється кризовим станом обох інститутів, які беруть участь у цій взаємодії. Як ознаку кризи професійної освіти можна розглядати (особливо це стосується вищої освіти) спад попиту на випускників з боку роботодавців. Оскільки на ринку праці випускники мають конкурувати з працівниками, які вже є учасниками цього ринку і мають не тільки відповідну освіту, а й досвід.

Принцип конкуренції є природним для ринку праці, функція конкуренції полягає у врівноваженні товару, (а на ринку праці він репрезентований робочою силою), попитом на нього. Для розв'язання завдань цього дослідження важливим є визначення змісту конкурентоспроможності випускників системи професійної освіти.

На думку О.А. Грішнової, конкурентоспроможність – це відповідність якості робочої сили потребам ринку, можливість перемагати в конкуренції на ринку праці, тобто повніше, порівняно з іншими кандидатами, задовольняти вимоги роботодавців за рівнем знань, умінь, навичок, особистих рис [5, с. 99].

О.І. Цимбал запропонував визначення категорії конкурентоспроможності робочої сили як основану на певному якісному рівні здатності людини через конкретний вид трудової діяльності забезпечувати себе умовами для реалізації особистих економічних і соціальних інтересів. Таке визначення враховує й родові властивості конкурентоспроможності робочої сили як абстрактного товару, а також особливості, притаманні безпосередньо робочій силі. Таким чином, з точки зору певного методологічного спрощення, функціональним навантаженням категорії конкурентоспроможність можна вважати завдання бути кількісно вираженою характеристикою робочої сили як у межах виробництва, так і поза ним [16, с. 220].

На нашу думку, конкурентоспроможність випускника має визначатись не тільки професійними знаннями, уміннями та навичками, а й здатністю приймати відповідальні рішення в ситуаціях вибору, схильністю до співробітництва, мобільністю, здатністю до адаптації. Отже, конкурентоспроможний випускник – це затребуваний спеціаліст у суспільстві.

Аналіз наукових досліджень з цієї тематики свідчить, що сучасний підхід до визначення конкурентоспроможності випускників системи професійної освіти спирається на компетентнісний підхід [3; 10, с. 79–85; 15, с. 44]. Тому коротко зупинимося на змісті понять компетенція і компетентність.

Поняття «компетентність» – це сукупність здібностей, рис особистості, які необхідні для успішної професійної діяльності. С.О Бондар вважає «бути компетентним – це означає вміти мобілізувати в певній ситуації здобуті знання і досвід». Англійський вчений Дж. Равен дає таке визначення: «Компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в певній галузі, яка охоплює вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії».

А.М. Хуторський під компетентністю розуміє володіння людиною відповідною компетенцією, яка охоплює її особистісне ставлення до діяльності та об'єкта. З цим визначенням погоджуємось і ми.

У публікаціях ЮНЕСКО поняття компетентності трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосовних у повсякденні (Rychen & Tiana, 2004).

Поняття «компетентнісний підхід» розуміють як спрямованість навчального процесу на формування та розвиток основних і професійних компетентностей особистості. Застосування компетентнісного підходу дає змогу розглядати результат засвоєння навчальної програми як оволодіння визначеним набором компетентностей.

Вивчення європейського досвіду показує, що у відповідній дискусії щодо змісту професійної освіти категорія «компетенція» є тією основою, на якій ґрунтується восьмиступінчаста Європейська структура кваліфікацій (EQR), у цьому документі розмежовуються зміст таких понять, як знання, навички і компетенції. В EQR компетенція визначаться як здатність брати на себе відповідальність і бути самостійним.

Перелік восьми ключових компетенцій для навчання упродовж життя, якими має володіти кожний європеєць (визначених робочою групою з підготовки звіту Європейської ради у Стокгольмі і Єврокомісією), включає таке:

– навички рахування й письма/компетенція в галузі рідної мови;

– базові компетентності в галузі математики, природничих наук та технологій/математична й фундаментальна природничо-наукова та технічна компетенції;

– іноземні мови/компетенція у сфері іноземних мов;

– використання інноваційних технологій/або інформаційні й комунікаційні технології/комп'ютерна компетенція;

– здатність та уміння навчатись/навчальна компетенція;

– соціальні навички/міжособистісна, міжкультурна й соціальна компетенції, а також громадянська компетенція;

– підприємницькі навички/компетенція підприємництва;

– загальна культура та етика/культурна компетенція [11, с. 4–8].

Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performans and Instruction) визначає категорію компетентності як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу.

Слід відзначити, що Україна певним чином долучається до цього процесу. Так, у 2011 році було прийнято «Національну рамку кваліфікацій» [12] – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів. Національна рамка кваліфікацій призначена для використання органами виконавчої влади, установами й організаціями, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин, навчальними закладами, роботодавцями, іншими юридичними й фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій. У документі передбачено виділення 10 кваліфікаційних рівнів (від нульового до дев'ятого), які послідовно відбивають зростання складності завдань, які особистість здатна розв'язувати в професійній діяльності.

Цей документ за своїм змістом є цілісним, чітко структурованим описом кваліфікаційних рівнів, що дає змогу узгоджено співвіднести між собою всі кваліфікації. По суті, це первинний національний документ, покликаний закласти базу для створен-

ня системи ідентифікації та співвіднесення освітніх і професійних кваліфікацій; спрямований на полегшення роботи щодо розробки освітніх і професійних стандартів із застосуванням компетентісного підходу. Як початок роботи щодо впровадження його положень у практику можна розглядати прийняття Спільного наказу МОНмолодьспорту та Мінсоцполітики від 20.04.2012 № 488/225 «Про затвердження Плану заходів щодо впровадження Національної рамки кваліфікацій».

Результатом освіти є зміни в компетентності студента [3]. Становлення компетентності індивіда зумовлено наявністю певного досвіду, який можна назвати компетентнісним. Структура цього досвіду для кожної базової компетентності має включати в себе сукупність таких варіантів компетенцій:

– виконання діяльності при наявності завдання, умов, повної інформації з предмета, а також певної кількості часу;

– реалізація та виконання даного виду діяльності навіть за наявності проблем або труднощів;

– знання про сутність діяльнісного процесу і про результат виконання даного виду діяльності;

– вибір моделей поведінки для певної предметної галузі, прийнятних для конкретної особистості і призначених для зв'язку теоретичних знань про предмет з його практичною реалізацією;

– володіння набором апробованих на власному досвіді способів діяльності (розумових, організаційних, комунікативних) [1].

Тобто, можна стверджувати, що розгляд особистісного розвитку як зростання компетентності особистості (у тому числі в процесі здобуття професійної освіти), актуалізує питання суб'єктності особи, яка навчається. З цього приводу варто погодитися з думкою А.М. Мітяєва, який стверджує, що студента не можна навчити професійної компетентності, компетентним він може стати лише сам, знайшовши й апробувавши різні моделі поведінки в даній предметній галузі, відібравши з них ті, які найбільшою мірою відповідають його індивідуальному стилю [9]. А також висновками, сформульованими В.В. Бедем і М.Г. Артьомовою, які узагальнюють таке: якщо «компетенція» трактується як задана норма, вимога до підготовки фахівця, то «компетентність» розглядається як сформована якість, результат діяльності, «надбання» студента [2].

Функцією професійної освіти є формування комплексу професійних компетенцій у молоді. Під професійною компетенцією або професійними знаннями розуміють здатність самостійно й відповідально вирішувати професійні завдання. Необхідні для цього знання і здатності складаються головним чином із досвіду, розуміння специфічних для професійної сфери питань і взаємозв'язків, а також здатності технічно бездоганно й цілеспрямовано вирішувати проблеми. Професійній компетенції протистоять, а скоріше доповнюють, так звані, повсякденні або загальні, соціальні компетенції, необхідні для нормального повсякденного життя, які надають можливість вирішувати спільні для різних професійних галузей завдання, пов'язані з умінням особи взаємодіяти з іншими людьми, вирішувати проблеми, здійснювати співробітництво, працювати з інформацією тощо. Як загальні, так і професійні компетенції мають ієрархічну структуру.

Проте зміст, закладений у категоріях компетенції й компетентності виходить далеко за межі навчання загалом і професійного зокрема. Професійна компетентність випускників – це лише відправний пункт подальшої професійної кар'єри.

У матеріалах Вашингтонської, Сіднейської, Дублінської угоди та форумів мобільності інженерів, мобільності інженерів-технологів (Версія 1.1. від 13 червня 2005 р.) [4, с. 503–516] можна знайти показовий приклад, як, спираючись на акредитацію компетенцій (у вигляді відповідного сертифіката), у розвинутих країнах особа може вибудовувати свою професійну кар'єру. Формування інженерів-професіоналів будь-якої категорії є безперервним процесом із визначеними певними важливими стадіями. Перша стадія – набуття акредитованої освітньої кваліфікації – стадія закінчення навчального закладу. Друга стадія, яка йде за певним періодом підготовки й отримання досвіду – це професійна реєстрація. Третім, ключовим, етапом для інженерів є отримання права на міжнародну реєстрацію, що регламентується різними юрисдикціями. До того ж професіонали протягом усього трудового життя мають зберігати й підвищувати свою компетентність. Для молодих людей, які перебувають на стадії випускника навчального закладу, розробляються відповідні «характеристики випускників». Характеристики випускників – це набір індивідуально оцінюваних результатів, які вказують на потенціальну компетенцію. Характеристики випускників є тими невід'ємними властивостями, наявність яких очікується від випускника відповідної акредитованої програми. Вони являють собою короткі і ясні описи очікуваних здібностей, уточнені, якщо необхідно, вказівкою певного діапазону, що властивий даному типу програми [4, с. 505].

Рис. 1. Модель особистої конкурентоспроможності випускника (компетентісний підхід)

Джерело: узагальнено автором, спираючись на роботи [6; 10, с. 82]

Повертаючись до проблеми конкурентоспроможності випускників системи професійної освіти, проаналізуємо модель їх конкурентоспроможності, запропоновано в роботі [10, с. 81–85]. Її автори, спираючись на «ідеалізовану модель» соціально-професійної компетентності людини, розроблену І.О. Зимньою [6], дещо модифікували її з метою виокремити зв'язок особистої соціально-професійної компетентності, яка була сформована під час навчання, з конкурентоспроможністю випускника на ринку праці. Згідно з запропонованим підходом «якість» випускника системи професійної освіти розуміється як сформована характеристика міри відповідності проявлення особистістю «соціально-професійної компетентності» еталону, що задається роботодавцем. Цей еталон можна розглядати як здатність особистості успішно конкурувати з іншими особистостями за «хороші» робочі місця у бізнесі й виявляється як особиста конкурентоспроможність.

На рис. 1 зона особистої конкурентоспроможності утворюється перетином соціальних і професійних компетентностей із певного ідеально-можливого набору, що засвоєний випускником у процесі навчання.

ВУ цьому випадку «особиста конкурентоспроможність залежить від величини зони перекриття професійних і соціальних компетентностей (чим більша зона, тим вищий рівень особистої конкурентоспроможності на глобальному ринку праці). Блок «професійні компетентності» формується у вишах, а блок «соціальні компетентності» – з урахуванням специфіки професійної діяльності, до якої готує студент себе сам і допомагають йому в цьому викладачі вишу й роботодавці (під час стажувань, практик, дипломного проектування)» [10, с. 82].

Два таких блоки, як «Особистісні властивості» й «Розумові, інтелектуальні й насамперед розумові дії», є базовими для формування соціально-професійної компетентності особистості й мають бути в основному сформованими як на етапі здобуття загальної освіти, так і при засвоєнні загальнокультурних норм у процесі саморозвитку та соціалізації в родині.

Конкурентоспроможність випускника як його особиста характеристика безпосередньо впливає на те, як буде розвиватися його трудове життя. На тому, що момент переходу від навчання до трудової діяльності є складним для молодих людей як психологічно, так і організаційно, наголошує велика кількість дослідників [7; 13; 14].

Інерційність системи професійної освіти посилює цей розрив між освітою та роботою, причому різко зростає складність працевлаштування випускників ВНЗ в умовах радикальних змін професійно-галузевої структури зайнятості в останні роки [13].

У роботі [14] О.І. Шаров, узагальнюючи проблеми у сфері працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, розрізняє ситуацію на ринку праці в період економічного піднесення (2001–2008 роки) й у період розгортання економічної кризи та посткризової стагнації. Так, за ситуації зростання економіки сформувався стандартний механізм підготовки випускника ВНЗ до виходу на ринку праці, який передбачав набуття переважною більшістю студентів стаціонару (вже не кажучи про тих, хто поєднував навчання з роботою) досвіду практичної діяльності ще під час навчання. Причинами формування такого механізму стали:

- кон'юнктурне розширення багатьох бізнесів на хвилі економічного піднесення, що зумовило зростання кількості молодшого та середнього офісного персоналу з функціями, які не потребували глибокої професійної підготовки, а наявність вищої освіти дедалі більше ставала лише загальнокультурною вхідною вимогою;

- наростаючий відрив вищої школи від реальної економіки, що виявляється у спотвореній структурі підготовки фахівців, і труднощі організації виробничої практики за фахом. У зв'язку з цим знецінилась глибока спеціальна підготовка, бо працевлаштування відповідно до здобутого фаху для багатьох молодих фахівців є мало реальним (інженери, агрономи тощо) або мало перспективним (лікарі, педагоги тощо), а також зменшився вплив університетських викладачів на зміст практичного навчання разом з переходом студентів на самостійний пошук об'єктів практики;

- перехід від елітної до масової вищої освіти, що зумовив істотне посилення конкуренції молоді за перспективне працевлаштування, а також поступове формування завищених вимог до претендентів, коли повна вища освіта вимагається при прийомі на посаду, де достатньою є неповна вища освіта, або неповна вища освіта, де можна обмежитись професійно-технічною освітою [14].

В умовах розгортання фінансово-економічної кризи та посткризової ситуації створились умови для руйнації або посилення основних тенденцій та причиново-наслідкових ланцюгів:

- кон'юнктурне розширення бізнесів зупинено, відбувається скорочення у нижчих прошарках офісного персоналу;

- зменшення пропозиції на ринку праці зумовлює поглиблення тенденції відриву сфери практичної діяльності випускників ВНЗ від профілю їх навчання;

- окремі сегменти сфери масової вищої освіти можуть швидко втратити привабливість через практичну неможливість працевлаштування за фахом і брак психологічної готовності до гнучких технологій пошуку роботи. Така сама доля може спіткати цілі сектори професійно-технічної освіти, яка за багатьма заводськими спеціальностями зовсім не забезпечує готовності до гнучкого пошуку роботи [14].

Висновки. Момент початку трудового життя випускника є певною перевіркою як особистісних здатностей індивіда, так і рівня отриманої професійною підготовки. Конкурентоспроможність випускника як його особиста характеристика безпосередньо впливає на те, як буде розвиватися його трудове життя. Якість людського існування як конкурентоспроможність забезпечує успішність людини у бізнесі, підприємницькій діяльності та трансформує, удосконалює соціальну й культурну сфери, систему освіти тощо. Це базис, на якому тримається життєдіяльність людей.

На нашу думку, конкурентоспроможність можна визначити як інтегративну характеристику професійної підготовки, важливою складовою якої є професійна компетентність, що базується на зростанні ролі особистості в соціальних перетвореннях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арапова О.М. Компетентнісний підхід у професійній освіті при орієнтації на самостійну роботу студентів / О.М. Арапова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://storage.library.opu.ua/online/periodic/kms_2011_5/007-010.pdf.
2. Бедь В.В. Компетентнісний підхід в системі вищої освіти як пріоритет її модернізації у вищому навчальному закладі / В.В. Бедь, М.Г. Артьомова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Артьомова_kompetentnisniy-pidhid-v-sistemi-vischoyi-osviti-yak-prioritet-yiyi-modernizatsiyi-u-vischomu-navchalnomu-zakl-2.html.
3. Безусова Т.А. Качество образовательной услуги – необходимое условие конкурентоспособности выпускника вуза /

Т.А. Безусова – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://econf.rae.ru/article/5549
4. Болонский процесс: Результаты обучения и компетентностный подход (книга-приложение 1) / Под науч. ред. д-ра пед. наук, профессора В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 536 с.
5. Грішнова О.А Людський капітал / О.А. Грішнова. – К : Знання, 2004. – 214 с.
6. Зимняя И.А. Социально-профессиональная компетентность как целостный результат профессионального образования (идеализированная модель) / И.А. Зимняя // Проблемы качества образования. Компетентностный подход в профессиональном образовании и проектировании образовательных стандартов: в 2 кн. – Уфа, 2005. – Кн. 2. – 2005. – С. 10–19.
7. Кирильцева А.А. Психологические особенности производственной адаптации выпускников профессионально-технических училищ и средней школы / А.А. Кирильцева // Вопросы психологии. – 1980. – № 4. – С. 118–123.
8. Менеджмент качества в вузе / Под ред. Ю.П. Похолкова и А.И. Чучалина. – М. : Логос, 2005. – 208 с.
9. Митяев А.М. Содержание многоуровнего высшего образования в условиях реализации компетентностной модели / А.М. Митяев // Педагогика. – 2008. – № 8. – С. 57–64.
10. Мнения бизнес-работодателей по вопросам оценки качества высшего профессионального образования / С.Р. Борисов, Г.Х. Лобанов, Л.Ф. Олейник, Ю.С. Песоцкий, В.А. Садовничий. – М. : Изд-во МГУ, 2007. – 103 с.
11. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
12. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341 // Офіційний вісник України від 06.01.2012. – 2012. – № 101. – С. 15. – Ст. 3700.
13. Ракова Л.Н. Випускники на ринку праці України: актуальні питання дослідження / Л.Н. Ракова, В. Торкіна // Наука и технологии: шаг в будущее – 2011 : [Материалы III Международной научно-практической конференции 27 февраля 2011 – 05 марта 2011 гг.]. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/6_NITSHB_2011/Economics/5_80794.doc.htm.
14. Шаров О.І. Проблеми і перспективи працевлаштування випускників вищих навчальних закладів / О.І. Шаров // Матеріали четвертої Міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк : Дон НУЕТ, 2009.– С. 18–21.
15. Шилова В.І. Державне регулювання ринку освітніх послуг в Україні: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління» / В.І. Шилова. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.
16. Цимбал О.І. До визначення категорії конкурентоспроможність стосовно робочої сили в умовах функціонування економіки перехідного типу / О.І. Цимбал // Зайнятість та ринок праці. – 1999. – № 9. – С. 216–227.

УДК 331.522

Карпенко Н.М.
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри управління персоналом і економіки праці
Запорізького національного технічного університету

Василичев Д.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління персоналом і економіки праці
Запорізького національного технічного університету

СТАН І ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті розглянуто людський потенціал як основний ресурс економіки знань і, відповідно, чинник економічного розвитку. Обґрунтовано важливість дослідження людського потенціалу на регіональному рівні, що в умовах децентралізації забезпечить більш швидкий його розвиток. Виконано дослідження основних показників, які формують блоки оцінки людського потенціалу. Проведено дослідження людського потенціалу Запорізького регіону з урахуванням його соціально-економічних особливостей. Визначено, що в регіоні сформовано високий рівень людського потенціалу, проте його нарощування та реалізація має суттєві перешкоди.

Ключові слова: людський потенціал, розвиток, населення, регіон, добробут, економіка знань, якість життя, освіта, здоров'я.

Карпенко Н.М., Василичев Д.В. СОСТОЯНИЕ И ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ЗАПОРОЖСКОМ РЕГИОНЕ

В статье рассмотрено человеческий потенциал как основной ресурс экономики знаний и, соответственно, фактор экономического развития. Обоснована важность исследования человеческого потенциала на региональном уровне, который в условиях децентрализации обеспечит более быстрое его развитие. Выполнено исследование основных показателей, которые формируют блоки оценки человеческого потенциала. Проведено исследование человеческого потенциала Запорожского региона с учетом его социально-экономических особенностей. Определено, что в регионе сформирован высокий уровень человеческого потенциала, тем не менее его наращивание и реализация имеет существенные препятствия.

Ключевые слова: человеческий потенциал, развитие, население, регион, благосостояние, экономика знаний, качество жизни, образование, здоровье.

Karpenko N.M., Vasylychev D.V. CONDITION AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF HUMAN CAPITAL IN THE ZAPOROZHYE REGION

The article it was considered human potential as the main resource of the knowledge economy and, accordingly, the economic development factor. It was substantiated the importance of the human capacity study at the regional level, in decentralization terms will lead to more rapid development. It was performed a study of the major indicators that form the blocks to the human potential. There was studied human potential of Zaporizhzhya region, taking into account its socio-economic characteristics. It is determined that the region has a high level of human potential, but its capacity and implementation has significant obstacles.

Keywords: human potential, population, region, wealth, knowledge economy, quality of life, education, health.

Постановка проблеми. Переоцінка місця й ролі людини у світовій економіці та все більше поширення концепції людського розвитку (розвитку людського потенціалу) визначає людський потенціал як найважливіший стратегічний чинник, що зумовлює перспективи розвитку економіки. Поступово зростає пріоритетність орієнтації на постіндустріальну цивілізацію як суспільство знань, висококваліфікованих інтелектуальних працівників, розвиток інститутів освіти й науки. Тому в умовах стратегічного пріоритету України щодо євро інтеграції, безсумнівно, важливим є формування цінностей і критеріїв суспільного прогресу, що безпосередньо визначаються станом людського потенціалу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних питань ролі та механізму формування людського потенціалу висвітлені в багатьох наукових працях, що забезпечили достатній рівень розробки цієї проблеми. Заслуговують уваги праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених: О. Амоші, І. Бобуха, А. Гальчинського, В. Гейця, О. Грішнової, Е. Лібанової, О. Новікова та інших. Проте, незважаючи на високу цінність робіт зазначених науковців, проблеми формування людського потенціалу потребують суттєвих досліджень, зокрема на регіональному рівні, оскільки в умовах формування економіки знань роль людини та її потенціалу є визначальною умовою розвитку, тобто напрям не втрачає своєї актуальності й донині.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в аналізі основних показників формування людського потенціалу на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запорізький регіон посідає особливе місце в формуванні людського потенціалу України, оскільки входить до регіонів – «локомотивів» економічного розвитку держави та посідає 4,5% її території, а за кількістю населення – близько 4% від загальної кількості. Людина – це найголовніше багатство регіону, основний потенціал його розвитку, до якого належать як жителі області, так і ті, хто мешкав на її території раніше та своєю діяльністю створив підґрунтя поточних і передумови для майбутніх досягнень.

Основу відтворення людського потенціалу становлять демографічні зрушення, які відображають результати державної демографічної політики, зокрема діяльності органів державного управління й соціальних інститутів на регіональному рівні, спрямованої на створення сталих кількісних та якісних параметрів відтворення населення. Сучасний стан демографічної ситуації в регіоні, як і загалом по Україні є кризовим (погіршення якісних демографічних характеристик і депопуляція). Демографічна ситуація регіону є похідною від добробуту населення, а оскільки досягнення добробуту – головна мета соціальної політики, то демографічна політика є її частиною. Демографічні показники відтворення населення Запорізького регіону за 2008–2012 рр. свідчать про незадовільну ситуацію: відносно низька народжуваність; висока смертність (у т.ч. дитяча); коефіцієнти відтворення населення знаходяться нижче мінімуму (нижче ніж 2,15), необхідного для простого відтворення (Таблиця 1).

Кількість наявного населення в регіоні за 2008–2012 рр. істотно знизилось (на 41,2 тис. осіб). Осно-

Таблиця 1

Демографічний профіль відтворення людського потенціалу Запорізького регіону

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість наявного населення, усього тис. осіб	1832,9	1821,3	1811,7	1801,3	1791,7
Сумарний коефіцієнт народжуваності	1,400	1,363	1,348	1,366	1,460
Кількість народжених, осіб	18901	18409	18018	18198	18882
Кількість померлих, осіб	30127	28154	28553	27033	26406
Коефіцієнт дитячої смертності (на 1000 народжених живими), %	9,9	9,4	10,1	9,3	8,2
Природний приріст (скорочення) населення, тис. осіб	-1226	-9745	-10535	-8835	-7524
Середня очікувана тривалість життя при народженні обидві статі, років	68,41	69,64	70,53	70,95	71,40
Чоловіки, років	62,56	64,18	65,32	65,68	66,28
Жінки, років	74,38	74,98	75,49	75,90	76,25

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [1, с. 287–288; 2, с. 259, 264–266]

Таблиця 2

Соціальні детермінанти розвитку людського потенціалу регіону

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
Зареєстровано злочинів, усього	24459	25058	27869	27766	-
Коефіцієнт злочинності	1339	1379	1543	1546	-
Кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб	4831	4785	4558	4438	4248
Кількість померлих від навмисного самоушкодження, осіб	465	501	485	468	474
Кількість хворих осіб з уперше встановленим діагнозом активного туберкульозу, осіб	1500	1303	1219	1185	1243
Кількість хворих на 100 тис. населення	82,1	71,8	67,5	66,0	69,5
Кількість хворих з уперше встановленим діагнозом розладів психіки й поведінки внаслідок уживання: алкоголю на 100 тис. населення	104	89	73	69	66
наркотиків та інших наркотичних речовин на 100 тис. населення	24,3	21,1	22,6	29,6	30,3

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [1, с. 296, 434–437,445, 462 ; 2, с. 273, 395–398, 406, 425].

вною причиною зменшення кількості населення в регіоні є його депопуляція, оскільки спостерігається високе природне скорочення, незважаючи на зниження смертності на 3721 тис. (або на 12,4%). Протягом останніх років залишається гострим питання щодо високого рівня показника дитячої смертності, яка знизилась за 2008–2012 рр. на 1,7%, чому частково сприяло впровадження проекту USIAD «Здоров'я Матері та Дитини». Покращились показники тривалості життя мешканців регіону, що за 2008–2012 рр. зросли на 2,99 років.

Важливим аспектом людського розвитку є соціальна сфера, яка зумовлює специфіку феномена здоров'я як його складової та як ступінь розвитку здібностей людини, творчих можливостей особистості й повноти їх реалізації. Стан здоров'я суспільства та система його забезпечення – одна із основних складових розвитку людського потенціалу. Соціальне середовище Запорізького регіону характеризується за трьома напрямами: ступенем соціальної безпеки; соціально-психологічним кліматом у регіоні; ризиком захворювань на так звані «соціальні» хвороби (Таблиця 2).

Складною є ситуація із забезпеченням правопорядку та громадської безпеки в регіоні, оскільки за 2008–2011 рр. зросла загальна кількість злочинів на 13,5%, а коефіцієнт злочинності – на 207 (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення). Крім того, регіон посідає перше місце в Україні за рівнем злочинності, що стримує його розвиток, не дає змоги повноцінно вирішити проблеми дитячої бездоглядності й безпритульності. Проте за 2008–2012 рр. кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування знизилась на 538 осіб (на 12,7%). Значне навантаження на екологічну ситуацію в регіоні та довготривалі наслідки соціальної й економічної кризи, недостатнє матеріальне забезпечення спричиняють у регіоні незадовільну медико-демографічну ситуацію. Незважаючи на зменшення захворюваності населення за 2008–2012 рр. ці показники є достатньо високими.

Комфортність проживання людини характеризується забезпеченням житлом, можливістю використання зручностей як у міській, так і сільській місцевостях, споживанням населенням соціальних та соціально-побутових послуг (планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів та обсяг реалізованих населенню послуг), а також екологічна ситуація (Таблиця 3).

Житло, яким володіє людина або має у безстроковій оренді, формує відчуття її соціальної захищеності, тобто житлова сфера є важливою складовою якості життя населення. Складна забезпеченість житлом характерна переважно для міських поселень. Зростання міського житлового фонду Запорізького регіону за 2008–2012 рр. на 1,4% сприяло його зростанню в середньому на 1 міського жителя на 2,9% (0,12 м^2 на рік). Таке зростання є дуже низьким, крім того доступність житла не підвищилась. Питома вага квартир у сільській місцевості, з комфортними умовами проживання зростає, проте воно є дуже повільним. Основними причинами зазначеного є такі: низький рівень доходів населення; збільшення вартості спорудження житла; скорочення інвестицій у житлове будівництво підприємствами й організаціями; відсутність асигнування в житлове будівництво регіону з державного бюджету та його обмеженістю з місцевих бюджетів.

Кількість відвідувань у зміну лікарських закладів, що надають відповідну медичну допомогу населенню, щороку зростає та за 2008–2012 рр. збільшилось на 2,5%. Обсяг спожитих населенням соціальних і соціально-побутових послуг виявляє, що наявна доступність послуг і можливості населення скористатись ними, в розрахунку на одну особу зросла на 49,2%. Хоча цей показник має позитивну динаміку, в реальності ситуація має дещо складніший характер, так як купівельна спроможність населення щороку зменшується, рівень життя погіршується внаслідок зростання цін та інфляції.

Екологічна ситуація в регіоні загалом характеризується як кризова, що зумовлено великою концентрацією потенційно-небезпечних підприємств, які здійснюють шкідливі викиди в атмосферне повітря. Наявний рівень забруднення довкілля й атмосферного повітря області не відповідає сучасним вимогам до середовища проживання людини. Особливо гострою є проблема поводження з твердими побутовими та промисловими відходами (близько 146,6 млн т) – 54 взятих на облік сміттєзвалищ, полігонів і шлаконакопичувачів, площею 1061,5 га. В області відсутня інфраструктура щодо збору, сортування та використання відходів як вторинної сировини. Така екологічна ситуація вимагала та продовжує вимагати нових підходів до її поліпшення шляхом наближення економіки й екології до вимог єдиної економічної системи, переходу до системного методу вивчення екологічних проблем, раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища на підставі аналізу сукупності економічних, науково-технічних і соціальних питань.

Рівень добробуту характеризується визначенням рівня бідності, можливості забезпечення продовольчими товарами, товарами довгострокового використання та основним узагальнюючим показником – валовим регіональним продуктом (ВРП) (Таблиця 4).

Таблиця 3

Забезпеченість житловою площею й умови проживання населення регіону

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
Міський житловий фонд, м^2	29633,9	29816,6	2918,3	29971,9	30055,6
Житловий фонд у середньому на 1 міського жителя, м^2	20,9	21,1	21,3	21,4	21,5
Питома вага квартир у сільській місцевості обладнаних, %: водопроводом	27,3	28,4	29,4	30,7	31,2
каналізацією	24,3	25,2	26,3	27,4	28,0
газопостачанням	89,7	89,8	89,5	89,1	89,0
опаленням	28,1	29,4	32,0	33,5	34,5
Планова ємність амбулаторно-полі клінічних закладів (на 10 тис. осіб)	202,1	203,8	205,4	204,9	207,2
Обсяг реалізованих населенню послуг з урахуванням ПДВ з розрахунку на 1 особу, грн	719,16	801,14	859,13	1016,73	1072,95

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [1, с. 244, 407–411; 2, с. 208–372; 3]

У 2011 р. обсяг ВРП Запорізької області (у фактичних цінах) у розрахунку на душу населення становив 27567 грн (що становить приблизно 3,8% загального обсягу ВВП України або 96,8% від середнього значення). Зростання ВРП упродовж 2008–2011 рр. у розрахунку на одну особу стоновило 18,7% (1083,75 грн на одну особу на рік). Тенденція зростання обсягу ВРП зумовлена передусім пожвавленням як внутрішнього, так і зовнішнього сукупного попиту, покращенням фінансового стану підприємств і зростанням реальних грошових доходів населення. Наявний дохід у розрахунку на одну особу по регіону за 2008–2012 рр. збільшився на 10616,8 грн (69,5%). Щорічні показники зростання наявного й реального доходу в регіоні становили у 2008 р., відповідно, 134,4% і 106,7%, а у 2011 р. – 116,5% та 107,7%. Протягом 2008–2012 рр. порівняно з 2008 скоротилась частка населення з середньодушовими сукупними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму з 9,6% до 7,1%, але вона ще залишається занадто великою. Співвідношення сукупних витрат 10% найбільш та 10% найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів) становить 4,2 раза, що свідчить про значну диференціацію у матеріальній забезпеченості населення регіону. Середньомісячна номінальна заробітна плата в регіоні за 2008–2012 рр. зросла на 1115 грн, проте темпи підвищення номінальної заробітної плати відстають від темпів зростання реальної заробітної плати, що свідчить про реальне погіршення рівня життя населення.

Показники ринку праці (економічна активність і зайнятість, безробіття, співвідношення середньої та мінімальної заробітної плати) є визначальними при оцінці людського потенціалу, оскільки розкривають особливості формування матеріального добробуту, умов проживання й соціального середовища людини (Таблиця 5).

Кількість економічно активного населення протягом останніх років зазнає негативних тенденцій (знижується), відповідно, зменшується рівень зайнятості населення. Протягом 2008–2012 рр. скоротилася кількість економічно активного населення на 21,7 тис. осіб, кількість зайнятих – на 29,2 тис. осіб і зросла на 7,5 тис. осіб кількість безробітних. Кількість зареєстрованих безробітних, що знаходяться на обліку в центрі зайнятості за проаналізований період, значно зменшилась і у 2012 р. становила 23406 осіб, відповідно, рівень зареєстрованого безробіття – 2,7%, хоча загальний рівень безробіття за методологією МОП по регіону становить 7,0%. Зменшення показників кількості зайнятого населення можна пояснити зниженням загальної кількості населення в регіоні. Зміни величини рівня економічної активності населення знаходяться у межах статистичної похибки, що не дає змоги об'єктивно оцінити результати діяльності державних інститутів щодо підвищення економічної активності населення.

Середній розмір допомоги по безробіттю визначається у відсотках до середньої номінальної заробітної по регіону, який тяжіє до прожиткового мінімуму і становить 1061 грн у 2012 р. порівняно з 564 грн у 2008 р. Співвідношення середньої та мінімальної заробітної плати характеризує відносний рівень стимулюючої та відтворювальної функції доходів від праці в регіоні. За 2008–2012 рр. в регіоні знизився рівень відтворювальної та мотиваційної функцій заробітної плати (рис. 1).

Таблиця 4

Аналіз показників забезпечення якості життя населення регіону

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
ВРП у розрахунку на одну особу, грн.	23232	20314	23657	27567	...
Наявний дохід, %	134,4	101,9	128,5	116,5	108,8
Реальний наявний дохід, % до попереднього року	106,7	87,9	116,7	107,7	108,6
Наявний дохід на 1 особу, грн	15265,2	15652,6	20221,4	23648,9	25882,0
Населення з середньодушовими еквівалентними доходами (грошовими), нижчими прожиткового мінімуму, %	9,6	6,7	12,2	7,1	...
Децильний коефіцієнт фондів, разів	4,9	4,1	4,8	4,2	....
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	1812	1843	2187	2607	2927
Номінальна заробітна плата, % до попереднього року	129,9	101,7	121,3	119,2	112,3
Реальна заробітна плата, % до попереднього року	102,7	96,4	110,2	110,0	112,0

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [1, с. 348; 2, с. 31, 311–314, 322]

Таблиця 5

Показники ринку праці як фактори становлення людського потенціалу Запорізького регіону

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
Економічно активне населення, тис осіб, з них:	904,3	897,2	892,6	891,9	882,6
працездатного віку	828,4	822,9	813,1	813,5	823,5
старше працездатного	75,9	74,3	79,5	78,4	59,1
Зайняті, тис осіб, з них:	850,4	824,2	825,7	827,4	821,2
працездатного віку	774,5	749,9	746,2	749,0	762,1
старше працездатного	75,9	74,3	79,5	78,4	59,1
Рівень зайнятості, %	59,5	58,6	59,5	60,4	60,6
Безробітні за методологією МОП, тис. осіб	53,9	73,0	66,9	64,5	61,4
Рівень безробіття, %	6,0	8,1	7,5	7,2	7,0
Кількість безробітних на обліку центру зайнятості, на кінець року, осіб	35953	27020	25262	22414	23406
Середній розмір допомоги по безробіттю, грн	564	697	751	951	1061
Співвідношення середньої та мінімальної заробітної плати, разів	3,00	2,48	2,37	2,60	2,58

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [1, с. 304; 2, с. 280, 294; 3; 4; 5, с. 345]

Рис. 1. Динаміка розміру допомоги по безробіттю, середньої заробітної плати та прожиткового мінімуму на кінець звітного року, грн

У сучасних умовах у міру розвитку науково-технічної революції та інтелектуалізації праці постійно зростає цінність освіченості. Освіта стає стратегічним ресурсом соціально-економічного, культурного й духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості. Вона здійснює найбільш помітний вплив на рівень людського розвитку регіону та має надзвичайно важливе значення для формування ефективної стратегії розвитку людського потенціалу регіону. Тому важливим є аналіз показників охоплення всіма рівнями освіти, які характеризують можливості здобуття освіти кожною з вікових груп (Таблиця 6).

За 2008-2012 рр. кількість дошкільних навчальних закладів у регіоні зросла на 6,5%, що зумовлено збільшенням народжуваності та, відповідно, дітей дошкільного віку, збільшився на 4,1% показник охоплення дітей такими закладами. Проте демографічні криза 90-х років негативно вплинула на сучасну кількість молодого покоління – наявність учнів шкіл зменшилась на 15,6 тис. осіб, студентів професійно-технічних закладів – на 1,4 та студентів ВНЗ – на 25,2 тис. осіб. Отже, кількість шкіл та учнів в них по області щороку скорочувалась, зменшилась кількість ВНЗ і студентів.

Таблиця 6

Освітні параметри формування людського потенціалу регіону

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість дошкільних закладів, од.	521	525	526	537	555
Кількість дошкільнят у закладах, тис. ос.	49,4	50,2	52,3	54,3	56,2
Охоплення дітей дошкільними закладами, %	59,2	58,8	59,2	60,1	61,6
Кількість загальноосвітніх закладів, од.	651	647	639	628	624
Кількість учнів загальноосвітніх закладів, тис. осіб	171,5	166,4	159,1	157,9	155,9
Кількість професійно-технічних закладів, од.	44	43	46	47	47
Кількість студентів у професійно-технічних НЗ	19,8	18,6	19,0	18,2	18,4
Вищих навчальних закладів, од.:	31	29	27	26	27
у т.ч. I–II рівнів акредитації	20	18	16	16	17
III–IV рівнів акредитації	11	11	11	10	10
Кількість студентів ВНЗ: у т.ч. I–II рівнів акредитації, тис. ос.	13,2	11,6	11,0	10,7	10,6
III–IV рівнів акредитації, тис. ос.	98,5	95,7	92,3	83,2	75,9
Кількість аспірантів, осіб	1014	1005	944	950	898
Кількість докторантів, осіб	15	4	1	12	14
Середня тривалість навчання, років	11,1	11,3	11,3	11,5	11,9

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [1, с. 414-427; 2, с. 375–388]

Висновки з проведеного дослідження. Вивчення основних складових формування людського потенціалу на регіональному рівні створює передумови для його розвитку. У Запорізькому регіоні сформовано високий рівень людського потенціалу, проте його нарощування й формування має певні перешкоди. Найбільш проблемними сферами формування людського потенціалу Запорізького регіону є стан соціального середовища та комфортність життя населення, що зумовлює таке: надто високі показники рівня злочинності, навмисних самоушкоджень, кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; незадовільні показники екологічного стану довкілля з причин великої концентрації потенційно-небезпечних підприємств та відсутність переробки твердих побутових і промислових відходів; кризова демографічна ситуація (погіршення якісних демографічних характеристик та депопуляція).

Отже, проведений аналіз стану людського потенціалу Запорізької області, свідчить про наявність можливостей для підвищення рівня його розвитку в регіоні за умови подолання вище наведених негативних показників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Статистичний щорічник Запорізької області за 2009 рік / За ред. В.П. Головешка; відп. за випуск Г.Ф. Песочина; Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Запорізькій області. – Запоріжжя, 2010. – 510 с.
2. Статистичний щорічник Запорізької області за 2012 рік / За ред. В.П. Головешка; відп. за випуск Г.Ф. Песо чина; Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Запорізькій області. – Запоріжжя, 2013. – 482 с.
3. Офіційний сайт Головного управління статистики в Запорізькій області. Населення. Ринок праці. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zp.ukrstat.gov.ua.
4. Офіційний сайт Державного служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.
5. Статистичний щорічник України за 2012 рік / За ред. О.Г. Осауленка; відп. за випуск О.Е. Остапчук; Державна служба статистики України. – К., 2013. – 552 с.

УДК 332.14

Когатько Ю.Л.
кандидат географічних наук,
старший науковий співробітник відділу досліджень рівня життя населення
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ НА ДИФЕРЕНЦІАЦІЮ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

У статті показано вплив соціальних інновацій на диференціацію в сільській місцевості. Проведено аналіз впливу соціальних інновацій на різні сторони сільського побуту. Проаналізовано можливість вирівнювання життя між селом і містом за допомогою технічного прогресу.

Ключові слова: соціальні інновації, диференціація в рівні життя населення, сільсько-міські територіальні диспропорції, доходи населення, умови життя населення.

Когатько Ю.Л. ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ИННОВАЦИЙ НА ДИФФЕРЕНЦИАЦИЮ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ
В статье показано влияние социальных инноваций на дифференциацию в сельской местности. Проведен анализ влияния социальных инноваций на разные стороны деревенского быта. Проанализирована возможность выравнивания жизни между селом и городом с помощью технического прогресса.

Ключевые слова: социальные инновации, дифференциация в уровне жизни населения, сельско-городские территориальные диспропорции, доходы населения, условия жизни населения.

Kogatko Y.U. INFLUENCE OF SOCIAL INNOVATION ON DIFFERENTIATION IN RURAL
The paper shows the influence of social innovation on the differentiation in the countryside. We carried out an analysis of influence of social innovations on different sides of a rural life. We analyzed the ability to align life between rural and urban areas with the help of technical progress.

Keywords: social innovation, differentiation in living standards, territorial disproportions between urban and rural, income, living conditions.

Постановка проблеми. Основною метою створення й використання інновацій і нових технологій є їх вплив на рівень життя людей, так, як жодна господарська діяльність, не може бути визнана успішною, якщо вона не призводить у кінцевому підсумку до поліпшення умов життя людей, підвищення їх добробуту. Проте зв'язок між інноваціями та рівнем життя не є одностороннім. Рівень життя – одна з найважливіших умов зацікавленості держави й суспільства в інноваціях. Виникає взаємна залежність: підвищення рівня життя населення сприяє проникненню інновацій у сільську місцевість, і, з іншого боку, інновації сприятимуть загальному покращенню рівня життя населення. Отже, створюється своєрідна спіраль, коли розвиток суспільства стимулює інноваційні технології, а ті в свою чергу підвищують якість життя людей на ще вищий рівень. Проникнення інновацій у сільську місцевість теоретично має підвищити рівень життя населення в ній і загалом зменшить поселенську диференціацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом як українськими вченими, так і дослідниками з інших країн було зроблено чимало для дослідження соціальних інновацій та їх впливу на рівень життя населення. При цьому роботи були присвячені дослідженню теорій соціальних інновацій загалом, а також їх впливу на життя суспільств. Цю проблему досліджували зарубіжні й вітчизняні вчені: О.І. Амоша, Т.Є. Воронокова, А.П. Гречан, І.А. Ігнатьєва, Дж.М. Кейнс, М.В. Краснокутська, О.І. Ковтун, О.І. Лабурцева, Е.М. Лібанова, С.В. Оборська, У. Ростоу, М.І. Туган-Барановський, М.І. Саєнко, А.А. Чухно, О.Ю. Чубукова, Й. Шумпетер, Д. Юм та інші вчені. При значній кількості праць залишається чимало невирішених проблем у цій галузі, одна з яких аналіз впливу соціальних інновацій на диференціацію в сільській місцевості.

Постановка завдання. Метою статті є спроба проаналізувати, як змінюється рівень життя українського села під впливом соціальних інновацій останніх десятиліть, а також виявлення й дослідження їх впливу на диференціацію в сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх декількох декад структурні зрушення у світовій економіці значно посилили роль інновацій у житті країни. Добре відомі приклади країн, які зробили гігантський стрибок у рівні добробуту завдяки підвищенню інноваційності своєї економіки. Вражаючим прикладом впливу інновацій на економіку країни є Малайзія, яка за останні кілька років перетворилася на лідера з експорту високотехнологічної продукції (чипів, комп'ютерів, побутової техніки). Її активна участь в аутсорсингу високотехнологічної продукції транснаціональних корпорацій призвела до високих темпів зростання ВВП країни.

Для сучасної України деякі вчені прогнозують аграрне майбутнє, проте, аналізуючи рівень життя сільського населення, доцільно зазначити, що сучасне українське село без упровадження нових технологій у агровиробництво і загалом у життя людей навряд чи стане локомотивом економіки. Хоча останні два десятиліття відбуваються значні зміни в житті сільського населення України. Вони пов'язані насамперед зі здобуттям незалежності Україною і переходом від планово-командної до ринкової економік, який розтягнувся на тривалий час. Ці пертурбації посилили диференціацію в рівні та умовах життя різних типів поселень. Диспропорції були посилені у зв'язку із занепадом інфраструктури, недофінансування й загальним зубожінням населення [1]. Значно знизився рівень життя та доходів населення (у сільському господарстві оплата праці є найнижчою серед галузей економіки), зросла кількість осіб, що живуть за межею бідності. Проблемою стало безробіття як результат розпаду колгоспів і наслідок несформованості фермерських і колективних сільськогосподарських підприємств. Погіршення транспортного обслуговування обмежує можливості селян компенсувати

відсутність соціальних послуг за місцем проживання аналогічними послугами в інших населених пунктах і визначає пристосування селян до життя в умовах соціального дискомфорту, поступову примітивізацію стилю життя та витрачання часу на пошуки засобів виживання. Хоча й останнім часом спостерігається суттєве покрашення ситуації. Звільнену державними підприємствами нішу приміського транспортного обслуговування поступово заповнюють приватні перевізники. На відміну від державних, вони швидше реагують на потреби населення в пасажирських перевезеннях і, відповідно, зацікавлені у їх збільшенні.

У 2000-і роки ситуація з рівнем життя населення значно покращилась, проте це підвищення найменшою мірою позначилось на становищі жителів сіл. У цьому мають місце специфічні особливості, якими характеризується сільська місцевість загалом та аграрне виробництво зокрема. Виробнича й соціальна сфери сільської місцевості тісно пов'язані із природним середовищем, яке поряд із якісними характеристиками земельних ресурсів, кліматичними умовами, ландшафтними особливостями тощо визначає особливості життєвого середовища й характер життя сільських жителів [2]. Тому основним місцем прикладання праці сільських жителів є сільське господарство, яке в сучасних умовах мало змінилось під дією нинішніх трансформаційних процесів у світі. До цього треба додати, що із занепадом системи колективної обробки землі із залученням техніки, багато домогосподарств перейшли майже повністю до натурального господарства, а землю, яка перебуває в їх власності, або не використовують, або здають в оренду за невеликі гроші чи за частку вирощеного. Проте здача земельних ділянок в оренду спричиняє й збільшення диференціації населення. Розміри земельних паїв у різних населених пунктах різні, до цього долучаються якість ґрунтів ті транспортна доступність, які напряму визначають доходи від здачі землі в оренду.

Збільшився розрив у доходах між міськими й сільськими жителями. Темпи спаду зайнятості в сільській місцевості значно вищі, ніж у міській. Важке економічне й фінансове становище багатьох сільськогосподарських підприємств істотно обмежує їх можливості з утримання соціальної сфери на селі. Відмінності в рівні життя населення різних типів місцевості чітко видно з таблиці 1.

Останньою тенденцією стало те, що у багатьох районних центрах суттєво подорожчала нерухомість, тоді як в обласних містах і столиці ціни практично завмерли. Це можна пояснити тим, що до невеликих міст і селищ міського типу почали переїжджати із навколишніх сіл, де життя стало важким у зв'язку з остаточним занепадом соціальної інфраструктури. Прикладом може стати Кременчук у Полтавській області, де на кінець 2012 р. – початок 2013 р. одно- та двокімнатні квартири на вторинному ринку подорожчали на суму від 2 до 5 тисяч доларів. І це незважаючи на кризу, економічну нестабільність і зарплати кременчужан, які майже не зростають. Причиною стає наплив людей із навколишніх сіл. До промислового Кременчука їдуть у пошуках роботи. І якщо продають будинок в селі, намагаються купити те, на що вистачить грошей (тобто, знову-таки невеликі квартири в старій забудові) [3].

Проблеми функціонування соціальної сфери найбільше загострились у сільській місцевості саме в 2000-их роках, адже до цього ще тривалий період об'єкти, які були збудовані в радянський період (а це переважно було в 70-80-і рр., у зв'язку зі зростанням благополуччя колгоспів) ще зберігались в не найгіршому стані. Відсутність стабільних джерел фінансування посприяло погіршенню стану об'єктів соціальної сфери на селі: частина з них є аварійною і підлягає знесенню, багато потребують капітального ремонту й технічного переобладнання.

Попри вищі, ніж у містах, показники забезпеченості селян загальною житловою площею, рівень комфортності та благоустрою сільського житлового фонду (у тому числі обладнання його сучасними комунальними зручностями, технічний стан інженерних мереж і споруд) залишається набагато нижчим і продовжує погіршуватися [4]. Скоріше за все залишки сільських водогонів зникнуть найближчими

Таблиця 1

Показники рівня життя населення різних типів поселень у 2012 році

Показники рівня життя населення	Типи населених пунктів		
	Велике місто	Мале місто	Сільська місцевість
Середньодушові доходи (грн/міс.)	1742,7	1492,2	1377,7
Середньодушові витрати (грн/міс.)	1572,5	1335,4	1194,9
Рівень бідності за відносним критерієм, %	15,4	29,6	35,5
Глибина бідності за відносним критерієм, %	17,8	18,6	23,3
Рівень бідності за абсолютним критерієм, %	11,2	21,7	28,9
Глибина бідності за абсолютним критерієм, %	17,2	18,0	21,9
Злиденність населення, %	6,6	11,3	18,2
Населення, яке зараховує себе до бідних (самооцінка), %	39,5	26,6	33,9
Не змогли забезпечити собі навіть достатнє харчування (самооцінка), %	26,5	32,6	40,9
Частка витрат на харчування, %	51,0	51,7	54,8
Споживання м'яса і м'ясопродуктів, кг/рік/особу	63,0	52,8	44,7
Споживання фруктів, ягід, горіхів, винограду, кавунів, динь, кг/рік/особу	81,5	58,3	47,0
Наявність водопроводу, %	97,4	82,2	39,1
Наявність каналізації, %	96,4	80,7	38,0
Наявність ванни або душу, %	93,8	75,1	33,5
Наявність центрального або індивідуального опалення, %	93,3	83,9	55,4

Джерело: Розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України за даними обстежень умов життя домогосподарств

роками через поступове заміщення особистими водонасосними станціями. Житловий фонд сільських населених пунктів буде тільки погіршуватись, адже будівництво нових будинків ведеться переважно біля столиці й великих міст. Забезпечення сталого розвитку сільських населених пунктів неможливе без відновлення соціальної інфраструктури, створення на селі сприятливого середовища для життєдіяльності людей. Очевидно, що самостійно впоратись із проблемами, які накопичуватись роками, місцеві громади не в змозі. Занепад соціальної сфери села пов'язаний передусім із недостатнім її фінансуванням.

При цьому не можна не відмітити суттєвий прогрес у підвищенні житлових умов сільського населення, яке має для цього ресурси. Забезпечені домогосподарства почали обладнувати свої будинки автономним водопостачанням, бойлерами для нагріву води й каналізацією. Характерною особливістю розвитку інфраструктури сільської місцевості стала газифікація. І це при постійному зростанні цін на газ. Як би там не було, але при збереженні сучасної тенденції до зростання цін і збереженні низьких доходів населення сіл газифікація може стати даремним використанням коштів. Набагато ефективнішим стало б заміщення газу альтернативними джерелами енергії. Частину його можна замінити, використовуючи солому зернових культур, яка сьогодні є практично невикористовуваним відходом сільськогосподарського виробництва.

Україна знаходиться в такому кліматичному поясі, що опалення приміщень потрібно виконувати 6 місяців на рік. Опалення в Україні переважно виконується за рахунок природного газу. Через постійне зростання цін на енергоносії населення починає поступово замислюватись про утеплення будинків. У сільській місцевості люди також почали змінювати свій побут у бік енергозбереження. Якщо ще десять років тому металопластикові вікна були тільки в нових будинках, то зараз все більше населення починає розуміти сенс в утриманні тепла. При цьому вдосконаленням житла займаються не тільки молоді родини, а й пенсіонери. Значно покращити умови життя сільського населення сонячні колектори, пристрої, призначені для поглинання сонячної енергії, яка переноситься видимим і ближнім інфрачервоним випромінюванням та надалі перетворюється в теплову енергію, придатну для використання. Хоча ця інновація й не дуже поширена, проте в неї є великі перспективи в організації забезпечення гарячою водою індивідуальних помешкань.

Аналізуючи життя населення в сільській місцевості, доцільно наголосити, що загалом при наявності ресурсів домогосподарства можуть значно покращити власні умови життя, проте проблемою залишається занепад соціальної інфраструктури самих населених пунктів. Настає проблема транспортного сполучення жителів сільської місцевості з районними центрами, адже реально доступ до закладів освіти, охорони здоров'я й торгівлі в селах зменшується. Враховуючи зникнення автобусних маршрутів через нерентабельність і погані дороги, сільські жителі залишаються відрізаними від цивілізації і повертаються на десятиліття назад у розвитку. До цього також слід додати й інформаційне забезпечення. Тривалий час важливим джерелом інформації було дротове радіо, яке залишалось основним ЗМІ для людей пенсійного віку в селах, проте через збитковість все більше населених пунктів втрачають його. Проблеми з якістю зв'язку бездротового радіо виключають значну частину населення з інформаційного поля країни. Останніми роками кількість радіоточок в Україні стрімко падала: із 18 мільйонів на початку 1990-х рр. вона впала до 3 мільйонів в 2009 р. [5]. Проте все більша кількість населення обладнує свої будинки супутниковими антенами, де нелегально розблоковують значну кількість телевізійних каналів.

У містах радіо замінили кабельне й супутникове телебачення та інтернет. Водночас сільська місцевість випадає з цієї тенденції. Мобільний інтернет є дорогим задоволенням, а широкосмуговий доступ залишається недоступним через застаріле обладнання сільських автоматичних телефонних станцій.

Відбуваються зміни й у використанні робочого й вільного часу. Нині тривалість робочого тижня робітників і службовців становить близько 39 годин. Наприклад, порівняно з 1913 р., робочий тиждень скоротився на 18 годин. Замість 10-12-годинного робочого дня – 8-годинний, а для окремих категорій працівників 7-6 і менше годин роботи на день при п'ятиденному робочому тижні. Збільшення вільного часу має різну природу. Воно пов'язане зі зростанням продуктивності праці, збільшенням обсягу виробництва, зростанням рівня заробітної плати. Людина відчуває задоволення від своєї праці і звільнений від роботи час використовує, як правило, для свого розвитку. Якщо раніше вільний від роботи час займали побутові справи, то зараз сучасна побутова техніка звела їх до мінімуму. У сільській же місцевості, де більшість населення, окрім звичайної роботи, займається ще й натуральним господарством, тенденція до зростання вільного часу малопомітна. Особливості сільського способу життя пов'язані з особливостями праці й побуту жителів: підпорядкованістю праці ритмам і циклам року; важчими, ніж зазвичай у місті, умовами праці; малими можливостями для трудової мобільності жителів; великим злиттям праці й побуту, трудомісткістю праці в домашньому і підсобному господарствах (так, робота на присадибних ділянках, у саду, городі займає буквально півжиття селян); набір занять у вільний час досить обмежений. Враховуючи вище зазначене, говорити про появу вільного часу в сільській місцевості можна тільки після радикальної зміни системи господарювання, при якій населення житиме з основної роботи, не обтяжуючи себе присадибним господарством. Проте й у цьому випадку селяни матимуть менше вільного часу, ніж жителі міст, адже підтримка індивідуального будинку займає більше часу, ніж квартири у багатоповерхівці, а робота в селі (об'єктивно на сьогодні це робота в сільськогосподарських підприємствах різного масштабу) не вміщуватиметься в стандартний восьмигодинний робочий день (особливо в період весняно-осінніх польових робіт і збирання врожаю).

Занепад сільського господарства в 90-х рр. мав тільки одну позитивну рису – покращення екологічного стану сільської місцевості, що значно поліпшило в цьому плані умови проживання в селі, порівняно з міськими. Адже інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, широке впровадження інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, використання в підвищених нормах органічних і мінеральних добрив, пестицидів та інших хімічних засобів серйозно порушували природні умови й забруднювали навколишнє середовище. Наявність у мінеральних добривах різних токсичних домішок, їх незадовільна якість, а також можливі порушення технології використання призводили до серйозних негативних наслідків. З покращенням ситуації в екології в 90–2000-і рр. на сьогодні знову з'являються ті самі проблеми, за яких узагалі не контролюється ді-

яльність сільськогосподарських підприємств у плані обробітку землі.

Проте навіть зростання екологічних проблем у селах робить їх однаково більш привабливими щодо чистого довкілля, ніж міста. Відносно новою тенденцією стало переселення невеликої кількості людей з міст у села і створення екопоселень. Люди, що довго живуть у великому мегаполісі, при нагоді виїжджають на природу. Хто на вихідні, а хто й кардинально – на все життя. Причин і мотивів руралізації, тобто процесу протилежному урбанізації, коли населення «відтікає» до сільської місцевості, багато. Тут свою роль може відіграти економічний стан у великих містах, коли жити в дорогому населеному пункті та ще й знайти там роботу стає неможливим. Частіше ж це відбувається з релігійних або екологічних мотивів.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі викладеного, можна зробити висновок про необхідність державного втручання в процес формування середовища, стимулювання створення й використання інновацій у сільській місцевості, а також розбудови сучасної інфраструктури для інформатизації суспільства, яка насамперед забезпечить населення сіл доступом до можливостей упровадження сучасних технологій, що сприятиме вирівнюванню рівня життя населення села й міста.

На сьогодні сучасна людина вже не може уявити своє життя без телефону, комп'ютера, автомобіля, побутових приладів тощо, тобто без інновацій, які для нас стали вже звичними. Більшість учених вважають, що інновації є основною рушійною силою економічного й соціального розвитку. Інноваційна діяльність призвела світову спільноту до нового, більш високого ступеня розвитку.

Тотальне проникнення соціальних інновацій у сільську місцевість здатне суттєво підвищити рівень життя населення і при цьому зменшити диференціацію, проте якщо цей процес зачепить лише найбагатші верстви сільського населення, то це тільки збільшить розрив.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Когатько Ю.Л. Аналіз видів територіальних диспропорцій у рівні та якості життя за рівнем охоплення / Ю.Л. Когатько. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 6. – С. 35–39.
2. Рівень життя населення України/ НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики країни; за ред. Л.М. Черенько. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. – 428 с.
3. Дорогий наш Кременчук: квартири у місті вже коштують, як у Болгарії // Кременчуцький Телеграф. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.telegraf.in.ua/topnews/2013/04/15/dorogiy-nash-kremenchuk-kvartiri-u-mst-vzhe-koshtuyut-yak-u-bolgaryi_10028379.html.
4. Богуш Л.Г. Комплексний розвиток соціальної сфери сільської місцевості України: проблеми та підходи до підвищення ефективності його державного регулювання/ Л.Г. Богуш. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33235/58-Roshchina.pdf?sequence=1.
5. Лебедь Р. Радіо в Україні – далі буде? / Р. Лебедь. – 2011. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/ 2011/05/110504_radio_rl.shtml.

УДК 658.516

Карзун І.Г.
аспірант
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ ЗБАЛАНСУВАННЯ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто зміст механізму взаємодії замовників та споживачів на ринку освітніх послуг. Визначено дисбаланс між попитом та пропозицією фахівців на ринку. Удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання ринку праці фахівців з вищою освітою потребує дослідження динаміки розвитку системи вищої освіти як джерела підготовки фахівців з вищою освітою та тенденцій їх працевлаштування. Проведено соціологічне дослідження з метою вивчення попиту та пропозиції освітніх послуг вищих навчальних закладів та проблем працевлаштування випускників. Обґрунтовано необхідність регулювання взаємодії ринків освітніх послуг та праці.

Ключові слова: ринок освітніх послуг, ринок праці, якість освітніх послуг, освітня послуга, попит, пропозиція фахівців.

Карзун И.Г. ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ МЕРЫ СБАЛАНСИРОВАНИЯ СПРОСА И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье рассмотрено содержание механизма взаимодействия заказчиков и потребителей на рынке образовательных услуг. Определены дисбаланс между спросом и предложением специалистов на рынке. Совершенствование организационно-экономического механизма регулирования рынка труда специалистов с высшим образованием требует исследования динамики развития системы высшего образования как источника подготовки специалистов с высшим образованием и тенденций их трудоустройства. Проведено социологическое исследование с целью изучения спроса и предложения образовательных услуг высших учебных заведений и проблем трудоустройства выпускников. Обоснована необходимость регулирования взаимодействия рынков образовательных услуг и труда.

Ключевые слова: рынок образовательных услуг, рынок труда, качество образовательных услуг, образовательная услуга, спрос и предложение специалистов.

Karzun I.H. ARRANGEMENTS BALANCING SUPPLY AND DEMAND OF EDUCATIONAL SERVICES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

In the article the content of the mechanism of interaction of customers and consumers in the educational market. Determined imbalance between supply and demand of specialists in the market. Improving organizational and economic mechanism of labor market

specialists with higher education needs to study the dynamics of higher education as a source of training specialists with higher education and trends of employment. A case study to examine the demand and supply of educational services of higher education and graduate employment problems. The necessity for cooperation between the education market and labor.

Keywords: educational services market, labor market, educational service quality, educational service, supply and demand of specialists.

Постановка проблеми. Удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання ринку праці фахівців з вищою освітою потребує дослідження динаміки розвитку системи вищої освіти як джерела підготовки фахівців з вищою освітою та тенденцій їх працевлаштування. Забезпечення балансу між ринком праці та системою вищої освіти, яка випускає висококваліфікованих професіоналів, створить основу для ефективного розвитку економіки та сприятиме зміцненню рівня національної безпеки країни. Саме тому дослідження факторів, що визначають пропозицію праці фахівців з вищою освітою, є надзвичайно актуальним в сучасних умовах розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституційні процеси підготовки та зайнятості фахівців з вищою освітою знайшли відображення у наукових працях відомих учених, зокрема Г. Беккера, С. Брю, К. Макконела, Н. Менкью, О. Амоша, Д. Богиня, К. Бондарчук, О. Грішнова, В. Данюк, А. Колот, Е. Лібанова І. Мартинюк, С. Мельник та інших.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в необхідності регулювання взаємодії ринків освітніх послуг та праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. В епоху глобалізації та формування економіки знань посилення інтеграції ринків освітніх послуг і праці є найважливішим чинником успішного соціально-економічного розвитку. Бізнес та освіта перестають бути самодостатніми і все більше залежать один від одного. Знання є безперечним фактором успіху функціонування будь-якої господарчої системи як на мікро-, макро-, так і на глобальному рівні. Однією з основних умов успішного розвитку підприємств стає постійне вдосконалення та модифікація людського потенціалу засобами системи освіти. Тому для вирішення кадрових, соціально-економічних та регіональних проблем реального й фінансового секторів економіки необхідні розвиток і модернізація існуючої системи підготовки кадрів, пошук нових технологій інтеграції навчальних закладів і підприємств.

Останнім часом в Україні дедалі більше відчувається розбалансування ринку освітніх послуг і ринку праці: людський капітал, сформований системою освіти, залишається недовикористаним або взагалі незатребуваним на ринку праці. Ідеться, по-перше, про феномен «надлишкової освіти», коли працівники з вищою освітою (формально за отриманим дипломом) займаються низькокваліфікованими видами праці, що свідчить або про вкрай низьку якість освіти, або про нераціональне використання праці (за відсутністю можливості працевлаштуватися за спеціальністю через високу корумпованість); по-друге, про працю не за спеціальністю, хоча працівники при цьому залишаються на високих ступенях професійно-кваліфікаційної ієрархії.

Інформаційне забезпечення є важливою складовою системи освіти. Звітність Міністерства освіти і науки необхідна не лише для роботи вищих навчальних закладів, а й вищих посадових органів різних установ, що дає змогу проводити аналіз абсолютних і відносних показників у динаміці та вживати заходи з усунення недоліків. Показники для складання звітності згрупуємо в такій послідовності:

1. Показники, отримані методом підсумовування даних зі звітів вищих навчальних закладів.
2. Показники, отримані в результаті нескладних арифметичних дій з даними звітів.
3. Показники, отримані методом експертної оцінки, соціологічного дослідження, цільових перевірок.

В даний час актуальним є проведення анкетних опитувань для отримання додаткової інформації. Тому ми провели соціологічне дослідження з метою вивчення попиту та пропозиції освітніх послуг вищих навчальних закладів та проблем працевлаштування випускників. При побудові анкети використовувались закриті і частково відкриті питання. Дослідження має пілотажний характер. З метою виконання поставленого завдання, в жовтні 2014 року було проведено анкетування. Респондентами даного анкетування були випускники ВНЗ Черкаської, Вінницької та Київської областей.

Під час анкетування, респондентам було запропоновано визначити проблемні питання у працевлаштуванні випускників та провести оцінку щодо зайнятості випускників ВНЗ. Респондентами даного анкетування були такі категорії: студент денної форми навчання (9%), студент заочної (дистанційної) форми навчання (5%), підприємець (15%), незайнята особа (офіційно в трудових відносинах на перебуваю) (15%), зайнята особа (працюю не офіційно) (50 %), перебуваю на обліку у центрі зайнятості (6%).

Під час анкетування, респондентам було запропоновано оцінити рівень освіти, що його забезпечує сучасна українська освітня система. Результати анкетування з цього приводу схематично зображені нами на рисунку 1.

Рис. 1. Оцінка респондентами рівня освіти, що його забезпечує сучасна українська освітня система

Джерело: розроблено автором

Судячи з даних, наведених на рисунку 1, сучасна українська освітня система забезпечує середній рівень освіти. Поряд з цим слід зазначити, що 19% опитуваних вважають рівень надання вищої освіти високим. Однак 5% респондентів характеризує рівень освіти ВНЗ як дуже низький.

Так, на запитання «На Вашу думку, чи змінилася і, якщо так, то в якому напрямку якість підготовки випускників українських ВУЗів за останні 5 років?» були надані наступні відповіді (рис. 2). Четверта частина опитаних мають уявлення про погіршення університетської підготовки, третина – про її незмінність. Про покращення казали лише 17% опитаних випускників.

Рис. 2. Оцінка респондентами рівня якості підготовки випускників українських вузів за останні 5 років

Джерело: розроблено автором

Анкетованим також було запропоновано вказати вирішальний фактор при обиранні професії (табл. 1).

Таблиця 1

Позиція респондентів щодо впливу певних факторів при обранні професії

Рекомендації педагогів	3%
Побажання батьків	45%
Престижність професії	20%
Вибір «за компанію» з друзями	1%
Бажання працювати власне за цією професією	15%
Відсутність труднощів у працевлаштуванні	11%
Високий рівень оплати праці у даній сфері	5%

В ході анкетування, його учасникам було запропоновано обрати найефективніші джерела пошуку роботи для працевлаштування. Слід також зазначити, що найпопулярнішими способами пошуку роботи серед випускників є звернення до знайомих (цей метод пошуку роботи використовували 46% випускників) та перегляд вакансій в Інтернеті або газетах (35%). Лише 7% випускників під час пошуків роботи зверталися до Державної служби зайнятості, стільки ж – зверталися до роботодавців або відвідували ярмарки кар'єри. Ще менше випускників (близько 5%) ходили на співбесіди або складали іспити для прийому на роботу, розміщували оголошення в газетах / журналах або відповідали на розміщені вакансії, або ж зверталися до компаній, де раніше проходили практику / стажування. Найрідше випускники зверталися по допомогу до університетського центру зайнятості (4%) або до кадрового агентства (3%). Тобто в питаннях пошуку роботи випускники більше покладаються на особисті контакти або пошук вакансій, розміщених з ініціативи роботодавця, аніж на допомогу спеціалізованих служб із пошуку кадрів та працевлаштування, таких як державна служба зайнятості, університетські центри кар'єри або професійні рекрутингові агентства.

Результати анкетування також засвідчили, що на думку опитаних, найбільшими проблемами в працевлаштуванні випускників ВНЗ є відсутність вакансій за здобутим напрямом підготовки, проблеми «замкнуте коло», психологічна неготовність.

Перша проблема, відсутність вакансій за здобутим напрямом підготовки, тобто існує дисбаланс потреб і пропозицій на ринку праці, тому що значна кількість молоді продовжує навчатись за «престижними» напрямами підготовки.

Зміст проблеми «замкнуте коло» полягає в тому, що претендент повинен мати досвід роботи за напрямом підготовки, який практично не можливо здобути, адже працедавці зацікавлені в працівниках з досвідом роботи. Тому слід реально встановити планку очікувань і не висувати завищених вимог. Якщо молодий фахівець отримує диплом, але ще ніколи ніде не працював за фахом, то він має бути готовий серйозно понизити свої очікування щодо посади та оплати праці. Крім того, нестачу досвіду необхідно компенсувати більшою активністю на ринку праці.

Через низьку психологічну готовність до професійної практичної роботи незалежно від того, який навчальний заклад (державний чи приватний) вони закінчили, значна кількість випускників, маючи необхідні теоретичні знання та практичні навички, при цьому психологічно не готові довести роботодавцю свою фахову придатність. Отже збалансування кон'юнктури ринку освітніх послуг перш за все передбачає збалансування її структурних елементів попиту та пропозиції, тому потрібно визначити шляхи та заходи їх збалансування.

Збалансування попиту та пропозиції на освітні послуги вищих навчальних закладів, на наш погляд, можна здійснювати через:

- моніторинг заяв, поданих під час вступної кампанії;
- постійне інформування суспільства про потреби ринку праці;
- вивчення потреби в спеціалістах того чи іншого напрямку;
- формування громадської думки щодо спеціальностей.

Ще одним шляхом збалансування попиту на освітні послуги є інформування суспільства про потреби ринку праці, що дасть можливість усунути підготовку спеціалістів, які є незатребуваними на ринку праці. Для того, щоб ця інформація була достовірною, і відповідала вимогам ринку праці, потрібно здійснювати його прогноз (горизонт прогнозування повинен бути не меншим, ніж термін, який потрібний для отримання тої чи іншої професії), і визначати потребу в спеціалістах певного напрямку підготовки на майбутнє. Ці завданнями повинні виконувати Центри регіональної освіти.

В Україні розвиток практичного і наукового інтересу до маркетингу у вищій освіті пояснюється не тільки світовою тенденцією до посилення євроінтеграційних процесів, але й рядом специфічних чинників, притаманних для постсоціалістичного етапу еволюції нашого суспільства. До них належать: невідповідність структури вищої освіти реальним потребам ринку; зменшення державного фінансування вищих навчальних закладів; зростаюча конкуренція

між ВНЗ. У даному контексті очевидна нагальна потреба формування як теоретичних основ маркетингу ВНЗ, так і розробки теоретико-методичних засад маркетингової стратегії розвитку ВНЗ [2; 5].

Відсутність взаємозв'язку між системою вищої освіти ти вітчизняним ринком праці не тільки закладає передумови до появи незатребуваних професій, тим самим спричиняє збільшення кількості безробітних, але й не унеможливлює гідну практичну реалізацію інтелектуального потенціалу особистості. Фахівець, який закінчив ВНЗ прагне понад усе реалізувати отримані компетентності та поглибити свої знання через практичний досвід, що можливо здобути лише в межах певної професії.

Звертаючись до світового досвіду, зазначимо, що, наприклад, у Швеції для визначення майбутньої потреби країни у фахівцях відповідного рівня кваліфікації держава встановлює граничний ліміт кількості можливого прийому студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації, враховуючи при цьому якість їх кадрового, інформаційного, матеріально-технічного, навчально-методичного та іншого ресурсного забезпечення. На конкурсній основі розподіляється ліцензований обсяг прийому студентів між кращими ВНЗ. Граничний ліміт складає приблизно половину кількості бажаючих здобути повну середню освіту, в свою чергу, для половини, що залишилася розподіляють місця у професійно-технічних навчальних закладах та ВНЗ I-II рівнів акредитації [1].

У Німеччині підготовку фахівців чітко підпорядкують потребам економіки країни. Тільки за наявності твердого переконання у потребі спеціалістів певного напрямку ВНЗ одержують замовлення на підготовку відповідних фахівців у заявленому обсязі [3].

Велика Британія пішла далі і взагалі встановила певні квоти на підготовку фахівців для окремих галузей. Так міністерства оборони, освіти та охорони здоров'я самостійно визначають в якому обсязі та якого рівня кваліфікації їм потрібні фахівці [3]. В таких країнах як Нідерланди, Канада, Великобританія, Франція, Японія та США до процесу прогнозування необхідної кількості фахівців з вищою освітою залучаються спеціальні науково-дослідні інститути, незалежні центри та міжнародні організації, спеціалісти яких активно застосовуються методи опитування роботодавців (компаній) з метою виявлення їхньої потреби у кваліфікованих кадрах.

Слід зазначити, що за результатами таких досліджень будується прогноз попиту на фахівців відповідних напрямів підготовки та спеціальностей на найближчі 5–10 років з можливістю регулярного оновлення інформації [4]. Для нашої країни досвід Заходу має бути показовим, оскільки державне замовлення для ВНЗ не має бути відірваним від реальних потреб як національного, так і регіонального ринків праці

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, досягти збалансованості підготовки кваліфікованих кадрів у ВНЗ згідно з потребами ринку праці стає можливим за умови впровадження єдиних концептуальних засад щодо спільної системи прогнозування та стратегічного планування потреби у фахівцях певних напрямів підготовки та спеціальностей як зі сторони держави (державних центрів зайнятості), так і зі сторони керівництва ВНЗ. При цьому доцільно враховувати особливості ринків праці кожного регіону, аналізувати як поточні обсяги потреби за кожним видом економічної діяльності регіону, так і перспективні напрямки розвитку окремої області. В межах держави мають бути визначені пріоритетні галузі, що в першу чергу повинні бути забезпечені кадрами відповідного рівня підготовки. В свою чергу, ВНЗ повинні розробляти та оновлювати стратегії підготовки фахівців відповідно до стратегічних орієнтирів діяльності відповідного регіону та країни в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гусєв В.О. Підтримка інноваційного розвитку національної економіки сферою вищої освіти [Електронний ресурс] / В.О. Гусєв // Державне управління: теорія та практика. – 2006. – №1. – Режим доступу до журналу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-1/txts/GALUZEVE/06gvosvo.pdf
2. Анішина Н.В. Сучасний стан та перспективи взаємозв`язку створення робочих місць з робочою силою в Україні / Н.В. Анішина, Т.П. Плішка // Формування ринкової економіки. – 2005. – Спец. вип. – Т. 3. – С. 14-19.
3. Гнибіденко І.Ф. Ринок освітніх послуг і ринок праці: взаємодія і вплив на професійне навчання та профорієнтацію населення України / І.Ф. Гнибіденко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення : збірник наукових праць III Всеукраїнської науково-практичної конференції / упорядники: М.А. Міропольська, Л.М. Капченко, А.В. Алєксєєва, Н.В. Савченко. – К. : ІПК ДСЗУ, 2008. – 456 с.
4. Єрохін С. Ефективність використання видатків державного бюджету на вищу освіту і можливість збільшення фонду державного пільгового кредитування [Електронний ресурс] / С. Єрохін // Економічний часопис XXI. – 2004. – №2. – Режим доступу до журналу: http://soskin.info/ea/2004/2/20040211.html
5. Лібанова Е.М. Конкурентоспроможність українського ринку праці / Е.М. Лібанова // Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / за ред. І.В. Крючкової. – К. : Основа, 2007. – 276 с.

УДК 331.2

Сенів Л.А.
асистент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національного університету «Львівська політехніка»

ВСТУП ДО ЄС ЯК ШЛЯХ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сучасний рівень доходів населення країн ЄС та України. Проведено порівняння динаміки середньомісячної заробітної плати в європейських країнах та Україні. Запропоновано шляхи зростання доходів населення України з урахуванням європейського досвіду.

Ключові слова: доходи населення, середньомісячна заробітна плата, наслідки інтеграції, соціально-економічна політика, досвід країн ЄС.

Сэнив Л.А. ВСТУПЛЕНИЕ В ЕС КАК ПУТЬ РОСТА ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ
В статье проанализировано современный уровень доходов населения стран ЕС и Украины. Проведено сравнение динамики среднемесячной заработной платы в европейских странах и Украине. Предложены пути роста доходов населения Украины с учетом европейского опыта.

Ключевые слова: доходы населения, среднемесячная заработная плата, последствия интеграции, социально-экономическая политика, опыт стран ЕС.

Seniv L.A. EU MEMBERSHIP AS A WAY OF UKRAINIAN PEOPLE INCOMES RISING
The current EU and Ukraine income levels are examined in the article. The EU and Ukraine average wages dynamics comparison is made. The ways of income growth, taking into account the European experience, are proposed.

Keywords: household income, average wages, the effects of integration, social and economic policy, EU experience.

Постановка проблеми. Стратегічною метою побудови соціально-ринкової економіки в Україні є вирішення завдань підвищення рівня доходів населення, подолання бідності, зменшення майнового розшарування, збереження й відтворення трудового потенціалу. Особливо актуальними ці проблеми постають на шляху входження України до Євросоюзу, що є основним вектором зовнішньоекономічної політики нашої держави.

Протягом останнього часу відбуваються події, що сприяють прискоренню процесів економічної інтеграції України та Європейського Союзу. Посилення процесів євроінтеграції передбачає прихильність України до базових цінностей європейської цивілізації, серед яких значне місце посідає рівень життя та доходів населення. Саме досягнення високого рівня життя і доходів населення найчастіше ототожнюється із досягненням європейських стандартів добробуту.

На сьогодні Україна значно відстає від європейських країн за більшістю показників економічного розвитку, серед яких виділяють рівень доходів населення. Хоча протягом останніх років рівень доходів населення України дещо підвищився, однак потрібно ще багато часу, щоб досягти середньоєвропейського рівня.

Вступ нашої держави до Європейського Союзу сприятиме підвищенню рівня життя населення України шляхом зростання доходів громадян. Про це свідчить досвід зарубіжних країн, які вибрали шлях євроінтеграції, зокрема країн Балтії, Болгарії, Польщі та Чехії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі дослідження рівня життя населення, оцінки та шляхів подолання бідності, удосконаленню організації заробітної плати як основного джерела доходів населення приділяється значна увага вітчизняних учених. Питанням формуванні соціальної політики, політики доходів і заробітної плати, шляхів подолання бідності присвячують свої наукові праці Д. Богиня, К. Бондарчук, О. Грішнова, Є. Лібанова, В. Маляєв та ін. Використання європейського досвіду подолання бідності, зміни рівня доходів населення внаслідок вступу в ЄС у своїх працях досліджували А. Авчухова та Т. Шиптенко, М. Карлін, О. Кузьома та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз рівня доходів населення країн ЄС та України в сучасних умовах. Основним завданням є визначення перспективи зростання доходів населення України при вступі до Європейського Союзу на основі використання досвіду країн ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. З 1 травня 2004 р. до ЄС приєднались 10 нових членів, що стало найбільшим розширенням Союзу за всю його історію, зокрема це держави Балтії, Болгарія, Польща, Чехія.

Процес європейської інтеграції сприяв позитивним внутрішнім перетворенням у різних сферах суспільного життя і балтійських країн. За порівняно короткі терміни трьом державам Балтії – Естонії, Латвії та Литві – вдалося втілити в життя складні перетворення, які торкнулися економічної, політичної та соціальної сфер [1, с. 102]

Незважаючи на наслідки кризи 2008 р., життя середньостатистичного громадянина Прибалтики, за мірками СНД, заможне: середня зарплата в Латвії у 2011 р. становила 660 євро (у державному секторі 701 євро, в приватному 636 євро), у 2012 р. – 685 євро (державний сектор – 732 євро, приватний – 658 євро), у 2013 р. – 716 євро (державний – 766 євро, приватний – 689 євро). На червень 2014 р. середньомісячна заробітна плата становить 766 євро (у державному секторі – 832 євро, в урядовому – 765 євро, у приватному – 731 євро) [2]. За період 2011–2013 рр. середньомісячна зарплата в Латвії зросла на 8,48%, що, на нашу думку, є наслідком реалізації урядом коректної соціальної політики. Експерти наголошують на зростанні зарплат і зайнятості у приватному секторі, тобто відновлення економіки не є наслідком короткострокових штучних заходів боротьби з наслідками кризи. На відміну від України, де зростання зарплатні, не підтверджене зростанням продуктивності праці, блискавично з'їдає інфляція, у Латвії в основі підвищення добробуту – зростання продуктивності праці конкретного працівника, підприємства, галузі й економіки загалом.

Однак латвійський рівень доходів населення помітно нижчий за естонський рівень, що зумовлено

швидшою адаптацією Естонії до вимог ЄС та існуванням в країні європейських цінностей завдяки тісним зв'язкам з Фінляндією. Середньомісячна заробітна плата в Естонії у 2010 р. становила 792 євро, у 2011 р. – 839 євро, у 2012 р. – 887 євро, у 2013 р. – 949 євро. У другому кварталі 2014 р. середньомісячна заробітна плата становила 1023 євро [3]. За період 2010–2013 рр. середньомісячна заробітна плата в Естонії зросла на 19,82%. Аналізуючи динаміку зростання середньомісячної заробітної плати, вважаємо, що, незважаючи на наслідки кризи 2008 р., недооцінену робочу силу та політику жорсткої економії, відбувається зростання доходів населення Естонії. Також, незважаючи на покращення соціально-економічного становища, в Естонії існує проблема відпливу робочої сили, зокрема до Фінляндії, але невеликий розмір економіки цієї країни не дає змоги трудовій міграції набути значних масштабів.

Аналізуючи вступ Литви до ЄС, слід зазначити, що країна за порівняно короткі терміни зазнала значних політичних і соціально-економічних змін. Значні трансформації відбулись у соціальній сфері, що призвело до зростання доходів населення країни. Порівняно з Латвією та Естонією, варто відзначити нижчий рівень середньомісячної заробітної плати, що становив у 2010 р. 1987,9 литовських лит або 577,88 євро, у 2011 р. – 2045,9 лит або 594,74 євро, у 2012 р. – 2231,95 лит або 648,72 євро. За четвертий квартал 2013 р. середньомісячна заробітна плата становила 2338,6 лит або 651 євро [4], що показує зниження темпів зростання зарплати.

Після вступу країн Балтії до ЄС слід відзначити позитивні зміни в соціально-економічній сфері, що виявились у підвищенні добробуту населення, зокрема у зростанні доходів, незважаючи на недооцінену робочу силу й політику жорсткої економії. Негативні наслідки вступу виявились у значному відпливі робочої сили, що призвело до скорочення витрат на пенсійне забезпечення, соціальну допомогу й охорону здоров'я.

Отже, прибалтійські держави реалізували загалом успішну як з огляду на кінцевий результат, так і під кутом зору захисту національних інтересів стратегію інтеграції до Європейського Союзу, що як вивчення їх позитивного досвіду могло б прислужитися Україні [1, с. 103].

Вивчаючи досвід Болгарії слід зазначити, що держава чітко визначила курс на європейську інтеграцію ще у 1990 році. Європейський вибір країни активно реалізовувався шляхом прийняття офіційних документів, укладення багатосторонніх і двосторонніх угод та вступу до різних регіональних і спеціалізованих організацій. Зрештою, 1 січня 2007 р. Болгарія набула статусу держави-члена ЄС [5].

Підтримка європейських фондів і політика залучення іноземних інвесторів на тлі боротьби з корупцією, приведення національного законодавства до європейських стандартів дали змогу інвестувати в економіку країни додатково 1,5 млрд євро в 2012 р. Президент Болгарії Росен Плевнелієв наголосив, що країна завдяки таким показникам увійшла до шістки кращих в ЄС, є добрим сусідом і партнером, який користується повагою [6].

Аналізуючи доходи населення Республіки Болгарії, відзначимо, що законодавчо встановлена у країні мінімальна заробітна плата є найнижчою в Європейському Союзі. Законодавство не встановлює зв'язок між гарантованим мінімальним доходом і мінімальною заробітної платою. У період з 2005 по 2008 рр. мінімальна заробітна плата зростала щороку, водночас як гарантований мінімальний дохід залишався незмінним. У 2009 р. мінімальна місячна заробітна плата становила 240 левів, що дорівнювало 122,71 євро, а після підвищення на 5,11 євро гарантований мінімальний дохід становить 27% мінімальної заробітної плати. Таке співвідношення є явно недостатнім [7].

Середньомісячна заробітна плата у 2010 р. становила 669 левів (342 євро), у 2011 р. – 727 левів (372 євро), у 2012 р. – 789 левів (403 євро), у 2013 р. – 828 левів (424 євро). У другому кварталі 2014 р. середньомісячна заробітна плата зросла на 2,6%, порівняно з першим кварталом, і становила 817 левів (418 євро) [8]. Реалізація урядом європейської соціально-економічної політики призвела до введення з 1 січня 2014 р. заборони на збільшення робочого стажу й віку для виходу на пенсію. Також з 1 січня 2014 р. скасовано режим тимчасового контролю, запроваджений щодо громадян двох найбідніших країн ЄС у 2007 р., коли Болгарія і Румунія вступили до Європейського Союзу. Протягом перших семи років членства цих країн у ЄС право її громадян на працю й соціальну допомогу в заможніших державах було обмежене. Громадяни Болгарії відтепер можуть без обмежень працювати будь-де на території Європейського Союзу [9].

Вступ до ЄС розпочав складний процес практичного пристосування Румунії та Болгарії до його політичного середовища, реальної адаптації національних інститутів і політичних структур до участі в політиці ЄС. Це призводить до зростання рівня доходів населення, хоча й дуже повільно [6].

Підготовка і вступ Польщі до Європейського Союзу 1 травня 2004 р. виявили позитивні й негативні моменти у функціонуванні економічної системи країни. Слід зазначити, що після вступу Речі Посполитої до Європейського Союзу рівень життя населення почав зростати. За 10 років членства країни в ЄС значно зросли доходи населення. Однак наслідки світової фінансової кризи суттєво вплинули на рівень доходів населення Польщі. Зокрема, темпи зростання середньомісячної заробітної плати, порівняно з докризовим періодом, знизились: з 2004 р. (2290 злотих або 542 євро) до 2008 р. (2944 злотих або 781 євро) середньомісячна заробітна плата зросла на 28,5%, а з 2009 р. (3103 злотих або 747 євро) до 2013 р. (3650 злотих або 870 євро) – на 17,6%. Зокрема, середньомісячна заробітна плата в Польщі становила у 2010 р. 3224,98 злотих або 795 євро, у 2011 р. – 3399,52 злотих або 755 євро, у 2012 р. – 3521,67 злотих або 861 євро. Загалом, середня заробітна плата в Польщі за період 2004-2013 рр. підвищилась з 2290 злотих (у 2004 р.) до 3650 злотих (у 2013 р.) [10], тобто на 59,3% і стала відповідати середньому розмірові зарплатні найбідніших країн ЄС. Планомірно зростав також розмір мінімальної заробітної плати, а кількість мешканців, які проживали за межею бідності, скорочувалась. Водночас варто зауважити, що збагачення громадян відбувалось нерівномірно й поглиблювалось розшарування суспільства [11, с. 213].

Отже, після вступу Республіки Польща до Європейського Союзу її соціально-економічне становище покращилось завдяки значній фінансовій допомозі з боку ЄС та усуненню бар'єрів для вільного руху товарів, послуг, капіталу й робочої сили. Позитивні зміни в соціальній сфері виявились у скороченні безробіття, покращенні добробуту громадян та появі додаткових можливостей у сфері

працевлаштування. Очевидними є і недоліки: значний відплив робочої сили, нерівномірне збагачення громадян, поглиблення соціального розшарування суспільства.

Щодо Чехії, то основним наслідком вступу Чеської Республіки до ЄС стала побудова за короткий час досить сильної та стабільної економіки. Серед посткомуністичних держав ця країна входить до низки лідерів за рівнем життя. Соціально-економічними наслідками вступу Чехії до ЄС стали зростання заробітної плати [12, с. 105], зниження рівня безробіття й рівня бідності. Зазначимо, що середньомісячна заробітна плата в 2010 р. становила 25591 крона, (1027 євро), у 2011 р. – 26211 крон (987 євро), у 2012 р. – 27055 крон (1112 євро), у 2013 р. – 26591 крона (1008 євро) та у 2 кварталі 2014 р. – 25500 крон (935 євро) [13]. Причинами зниження середньомісячної зарплати у 2013 р. стали антикризові заходи уряду Чеської Республіки.

Аналізуючи динаміку середньомісячної заробітної плати, вважаємо, що вступ до ЄС сприяв зростанню доходів населення Чеської Республіки шляхом реалізації урядом соціально-економічної політики європейського рівня. Серед країн ЄС, найменше бідних, які працюють саме в Чехії – 4%. Завдяки соціальним виплатам, які є особливо ефективними в Чеській Республіці, бідність скорочується більше, ніж на 50% [14, с. 91]. Серед негативних наслідків вступу цієї країни до Єврозони, дослідники відзначають диференціацію доходів населення та значний відплив робочої сили, що супроводжувався втратою висококваліфікованих працівників.

Щодо нашої держави, то Україна, підписавши 27 червня 2014 р. Угоду про асоціацію з Євросоюзом і здійснивши 16 вересня 2014 р. ратифікацію цієї угоди, планує вступити до Європейського Співтовариства для модернізації національної економіки та приєднання до європейських цінностей. Цей шлях передбачає, зокрема, реалізацію соціально-економічної політики згідно з європейськими стандартами, яка забезпечить гідний рівень життя й доходів населення нашої держави.

Загалом за період 2001–2013 рр. сукупні доходи населення України зросли у 9,7 раза (з 157996 млн грн до 1529406 млн грн). Однак динаміка їх зростання впродовж останніх 12 років мала нестійкі тенденції. Так, якщо протягом 2001–2005 рр. відбувалося стабільне зростання сукупних доходів населення, то у 2006 р. спостерігається уповільнення темпів їх приросту, що пояснюється активізацією в цей період часу інфляційних тенденцій. У наступні два роки ситуація дещо стабілізувалась. Значне зниження темпів приросту сукупних доходів населення відбулося у 2009 р. (порівняно з 2008 роком доходи зросли на 6,2%, укрстат), яке, крім інфляційних процесів, пов'язане ще й з фінансовою кризою 2008 р. Упродовж наступних років прослідковуються тенденції незначного приросту сукупних доходів населення України: у 2010 р. доходи зросли на 3,1% порівняно з 2009 р., у 2011 р. – на 3,6% порівняно з 2010 р., у 2012 р. – на 1,1% порівняно з 2011 р. З 2013 р. темпи приросту сукупних доходів населення України збільшуються: у 2013 р. – на 8,7% порівняно з 2012 р., що пов'язане з частковим подоланням наслідків кризи 2008 р. У першому кварталі 2014 р. (340783 млн грн) сукупні доходи населення України зросли на 7,41%, порівняно з першим кварталом 2013 р. (317251 млн грн) [15]. На нашу думку, зростання сукупних доходів не забезпечує підвищення рівня життя населення України через значні інфляційні процеси та не долає гострої соціальної проблеми, що полягає в недооціненні робочої сили.

Аналізуючи середньомісячну заробітну плату в Україні, варто відзначити щорічні темпи її зростання: у 2008 р. становила 1806 грн (342 американські долари або 206 євро), у 2009 р. – 1906 грн (245 дол. або 166 євро), у 2010 р. –2239 грн (282 дол. або 212 євро), у 2011 році – 2633 грн (330 дол. або 256 євро), у 2012 р. – 3026 грн (379 дол. або 289 євро), у 2013 р. – 3265 грн (408 дол. або 296 євро). На липень 2014 р. середньомісячна заробітна плата в Україні становила 3395 грн (288 дол. або 209 євро) [15].

Проведення в Україні наявної соціально-економічної політики не сприяє підвищенню доходів населення. Середньомісячна заробітна плата українців, незважаючи на зростання, залишається удвічі нижчою від середньомісячних зарплат найбідніших країн ЄС, зокрема таких як Болгарія (на 2 квартал 2014 р. середньомісячна заробітна плата в Республіці Болгарія становила 418 євро, в Україні – 209 євро).

Вважаємо, що вступ до ЄС відкриє для нашої держави нові перспективи, які нададуть можливість підвищити рівень життя населення відповідно до європейських стандартів.

Висновки з проведеного дослідження. На нашу думку, аналізуючи досвід країн Балтії, Болгарії, Польщі та Чехії, наслідки інтеграції України до Європейського Співтовариства будуть мати як позитивний, так і негативний характер. Перед нашою державою відкриються нові перспективи, що нададуть можливість впровадити європейські стандарти й підвищити рівень життя населення шляхом зростання рівня доходів українців. У ближчій перспективі можуть переважати негативні наслідки приєднання до європейського співтовариства: значний відплив робочої сили до більш розвинених країн ЄС, посилення соціальної напруги й поглиблення диференціації доходів населення, яка в нашому суспільстві й так є критичною. Очікувані наслідки євроінтеграції мають враховуватись урядом при подальших етапах розвитку України в системі Європейського господарського простору.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сидорук М. Особливості інтеграції держав Балтії до ЄС / М. Сидорук. Серія «Міжнародні відносини». – 2013. – Випуск 2. – С. 97–104. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.
2. Офіційний сайт Центрального статистичного управління Латвії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.csb.gov.lv/en/statistikas-temas/wages-and-salaries-key-indicat.ors-30608.html.
3. Офіційний сайт Статистики Естонії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.ee/main-indicators.
4. Офіційний сайт Статистики Литви. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osp.stat.gov.lt/en/.
5. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. Досвід євроінтеграції Болгарії. Аналітична записка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/1412/.
6. Бурдяк В.І. Вплив трансформації політичного режиму на соціальні та економічні реалії Болгарії / В.І. Бурдяк // Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – 2013. – Випуск 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe.
7. Центр соціально-економічних досліджень. Досвід Болгарії у формуванні та впровадженні політики житлових субсидій та заохочення до працевлаштування одержувачів соціальної допомоги. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.case-ukraine.com.ua.
8. Офіційний сайт Національного інституту статистики. – [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nsi.bg/en.
9. ЄС зняв обмеження з громадян Болгарії і Румунії. BBC Україна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2014/01/140101_romania_bulgaria_eu_it.shtml.
10. Офіційний сайт Центрального статистичного управління Польщі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stat.gov.pl/.
11. Бочаров С. Соціальний вимір членства Польщі у ЄС (2004-2010 рр.) / С. Бочаров. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Gileya/2011_55/.../I36_doc.pdf.
12. Пробоїв О.А. Сучасний стан та перспективи економіки Чехії в контексті боргів країн єврозони / О.А. Пробоїв, Х.О. Нетреб'юк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2012_2/103.pdf.
13. Офіційний сайт Чеського статистичного управління. Статистика праці. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/home.
14. Авчухова А.М. Використання європейського досвіду подолання бідності в Україні/ А.М. Авчухова, Т.В. Шиптенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2011_4/090-095.pdf.
15. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/.

СЕКЦІЯ 8
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 338.242:336.6

Бабіченко В.В.
кандидат економічних наук,
заступник Голови Правління,
начальник фінансово-економічного управління
ПАТ «Укртатнафта»

ПІДТРИМКА КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРА В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ, ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ

У статті на прикладі нафтопереробної галузі проаналізовано наявні механізми підтримки корпоративного сектора в Україні. Визначено основні проблеми підприємств, які зумовлюють необхідність застосування різноманітних стимулюючих заходів. Встановлено, що необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності нафтопереробних підприємств на сучасному етапі є вирівнювання конкурентного середовища за рахунок використання комбінації інструментів державної політики.

Ключові слова: корпорація, фінансове середовище, економічна політика, інструменти економічної політики, промислова політика, нафтопереробна галузь, енергетичний баланс.

Бабиченко В.В. ПОДДЕРЖКА КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРА В УКРАИНЕ: ОСОБЕННОСТИ, ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ
В статье на примере нефтеперерабатывающей отрасли проведен анализ существующих механизмов поддержки корпоративного сектора в Украине. Определены основные проблемы предприятий, которые обуславливают необходимость использования различных стимулирующих мероприятий. Определено, что необходимым условием повышения конкурентоспособности нефтеперерабатывающих предприятий является выравнивание конкурентной среды за счет использования комбинации инструментов государственной политики.

Ключевые слова: корпорация, финансовая среда, экономическая политика, инструменты экономической политики, промышленная политика, нефтеперерабатывающая отрасль, энергетический баланс.

Babichenko V.V. SUPPORT OF CORPORATE SECTOR IN UKRAINE: FEAUTRES, AIMS AND OBJECTIVES
In the article, on the basis of refining industry, the analysis of existing support mechanisms of the corporate sector in Ukraine is made. The main problems faced by enterprises, necessitating the use of a variety of incentives are determined. Established that a necessary condition for improving the competitiveness of refineries enterprises at the modern stage is leveling the competitive environment through the use of a combination of state policy instruments.

Keywords: corporation, financial environment, economic policy, economic policy instruments, industrial policy, petrochemical industry, energetic balance.

Постановка проблеми. Питання державної підтримки провідних галузей української економіки (відповідно – і найбільших акціонерних товариств, що функціонують у цих галузях) є складним та неоднозначним. Слід визнати, що й сучасна фінансова наука, і практика використання фінансових важелів регулювання різними країнами не дають підстав для однозначних висновків щодо необхідності та меж державного втручання в економіку з метою стимулювання підприємницької діяльності.

В Україні підтримка промисловості загалом та її окремих галузей доволі часто є не предметом реалізації державної політики, а результатом лобістських зусиль потужних фінансово-промислових груп. Результативність використання різноманітних форм державної підтримки галузей в Україні надзвичайно низька. За більш ніж 20 років незалежності державі так і не вдалося створити дієвих механізмів стимулювання провідних галузей вітчизняної економіки. У результаті поглиблюється її технологічне відставання, акцент державної політики спрямовується переважно на підтримку експортно-орієнтованих галузей, розвиток яких часто визначається екстенсивним використанням ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях В. Савенко, О. Собкевича, А. Сухорукова [1] розкрито можливості реалізації ефективної промислової політики в Україні на сучасному етапі в контексті посткризового розвитку. У праці Ю. Кіндзерського проаналізовано досвід промислової політики в різних країнах і можливості його адаптації в Україні [2]. У роботах Г. Ортіної визначено різноманітні напрями державної підтримки різних галузей національної економіки [3–4]. Водночас у більшості наукових робіт недостатньо уваги приділено питанням розвитку галузей, у розвиткові яких Україна значно поступається на глобальному рівні та значно залежить від імпортних потоків, зокрема – нафтопереробки.

Постановка завдання. З урахуванням викладеного вище, мета статті – визначити особливості державної підтримки нафтопереробної галузі в Україні, ефективність заходів, які реалізуються державою, а також обґрунтувати пропозиції для їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Енергетична безпека держави є надзвичайно важливою складовою загальної економічної безпеки держави. На сьогодні Україна в змозі задовольняти лише 20% власних потреб у нафті вітчизняного ринку. Це формує високий рівень залежно від імпорту цього виду сировини з інших країн світу, створює загрози для національної безпеки й суттєво підриває фінансову стабільність держави.

Загалом на сьогодні в Україні функціонує 6 нафтопереробних заводів, при цьому всі без виключення з них були засновані або ще за часів панування Австро-Угорської імперії на Галичині, або в період СРСР. Відповідно, усі підприємства нафтопереробного комплексу в процесі своєї трансформації в приватні компанії були акціоновані та приватизовані, мають тривалу історію й позиціонування на ринку. Ситуація в галузі залишається надзвичайно складною – більшість підприємств хронічно збиткові, поширеною є практика тривалої зупинки виробництва.

Одним із чинників, що знижує ефективність функціонування корпоративного сектора в українській економіці, є несприятливе макроекономічне середовище. Зокрема, привертають увагу тенденції в динаміці індексу конкурентоспроможності, який надає можливість порівняти різні складові бізнес-середовища в різних країнах (рис. 1).

Рис. 1. Місце України в глобальному індексі конкурентоспроможності у 2001–2013 рр.

Джерело: складено автором за [5]

Як бачимо, Україна, як правило, перебуває у межах 60–70-го місця, а у 2013 р. цілком очікувано – на 84 місці, що свідчить про несприятливі загальні умови ведення бізнесу в нашій країні й не відповідає її економічному потенціалу. Водночас привертає увагу волатильність показника України, що є прямим свідченням несприятливої ситуації для підприємницької діяльності.

Наслідки більшості реформ, здійснених в Україні, доволі дискусійні, як і реалізовані на цей час заходи підтримки розвитку промисловості. Насамперед звернемо увагу на те, що державна промислова політика в Україні, орієнтована протягом тривалого періоду на збереження наявної структури виробництва товарів та надання послуг, і не сприяє структурним змінам та впровадженню інновацій. Так, частка переробної промисловості у створенні ВВП коливається у межах 14–18м%; поступово зростає роль торгівлі. Загалом у структурі національної економіки переважають галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки – експортно-орієнтовані та пов'язані з ними галузі (металургія, хімічна промисловість, сільське господарство).

У підсумку корпоративний сектор вітчизняної економіки характеризується значною уразливістю до зовнішніх шоків, і таке становище зберігатиметься й у майбутньому, оскільки в середньостроковій перспективі змінити тенденції в експорті не вдасться (рис. 2).

Рис. 2. Частка окремих товарних позицій у загальній структурі експорту з України, %

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Протягом тривалого періоду домінуючі позиції в експортній діяльності посідає металургійна промисловість (що відображається за кодом «Недорогоцінні метали та вироби з них»), підприємства якої формують 28–32% сукупного експорту. Наступні місця за рангом належить хімічній промисловості (в основному виробництво мінеральних добрив) і сільському господарству, частка якого невпинно зростає. Частка високотехнологічного експорту в загальній структурі експорту України досить низька (до 3%), тоді як у Німеччині вона становить 9,9%, у Сінгапурі – 13,6%, у Швейцарії – 22,4%.

Разом з тим програмними документами держави наголошується на необхідності змін у структурі виробництва, зокрема реалізація окремих програм, на думку їх розробників, забезпечить зростання [6]:

- індексу промислової продукції на 2–2,2% щороку;
- частки інноваційної продукції в обсязі виробництва промислової продукції до 50%;
- частки промислових підприємств, що провадять інноваційну діяльність, до 25%.

На наш погляд, саме відсутність виваженої політики багато в чому й визначила значні диспропорції в розвитку підприємств нафтопереробки. Більше того, саме за позицією «Енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки» спостерігаються найбільші дисбаланси в зовнішній торгівлі України, формується значний рівень залежності вітчизняної економіки від експортних потоків енергоносіїв (табл. 1).

Істотні диспропорції в зовнішній торгівлі нафтою та продуктами нафтопереробки суттєво впливають на діяльність підприємств цієї галузі в Україні, визначають високий рівень її залежності від динаміки світових ринків. В умовах фактичної відсутності державної політики підтримки це призводить до нестримного скорочення як виробничих потужностей, так і фінансового потенціалу, погіршення соціальних параметрів діяльності тощо.

Таблиця 1

Структура зовнішньої торгівлі України енергетичними матеріалами у 2008–2013 рр., тис. дол. США

Рік	Еспорт	% до загального обсягу	Імпорт	% до загального обсягу
2008	4 109 234,2	6,1	22 831 956,0	26,7
2009	2 130 782,5	5,4	14 638 726,5	32,2
2010	3 661 425,1	7,1	19 602 725,2	32,3
2011	5 691 092,3	8,3	28 605 294,4	34,6
2012	3 639 741,1	5,3	26 192 812,6	30,9
2013	2 865 454,1	4,5	21 226 708,7	27,6

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України [7]

Звернемо увагу й на те, що прогнози діяльності нафтопереробки свідчать про збереження значної залежності галузі від імпорту (табл. 2).

На наш погляд, об'єктивних передумов для зростання обсягів переробки нафти в Україні на сучасному етапі немає. Галузь фактично позбавлена державної підтримки і в умовах значного рівня експортної залежності має низький потенціал розвитку, поступаючись на внутрішньому ринку навіть виробникам з інших країн. Окрім того, на ринку нафтопродуктів суттєвим чинником залишається і наявність значних обсягів контрафактної продукції.

Протягом тривалого періоду відбувається і зниження ресурсного потенціалу, зокрема кількості працівників та вартості основних засобів. У відсотковому вираженні найбільше зменшення відбулося на ПрАТ «ЛІНІК» (–12,2%) та ПрАТ «Херсонський НПЗ» (–28,8%). При цьому зауважимо, що подібне скорочення ніяк не пов'язане з модернізацією технологічного циклу виробництва, а повною мірою відображає стагнацію галузі за останнє десятиріччя.

Складні й невизначені за своїм спрямуванням тенденції у формуванні виробничого й людського потенціалу корпорацій нафтопереробки, несприятливі умови з позиції конкуренції на внутрішньому ринку, відсутність виваженої державної політики щодо галузі призводять до скорочення показників виробництва й обсягів реалізації продукції.

Рис. 3. Обсяг реалізації підприємств нафтопереробки України у 2008-2012 рр., тис. грн.

Джерело: складено за даними річної звітності акціонерних товариств

Деякі підприємства протягом тривалого періоду фактично припинили виробництво нафтопродуктів або здійснювали його зі значними перервами. Галузь нафтопереробки в Україні не здатна ефективно розвиватися в умовах наявного конкурентного ландшафту, вона є непривабливою з погляду вкладення інвестицій та потребує активної переорієнтації державної промислової політики (рис. 3)

Спостерігається надзвичайно низький рівень результативності діяльності – як з погляду власників, так і порівняно із загальними тенденціями, що існують в економіці України (рис. 4).

Рис. 3. Динаміка показника ROE підприємств нафтопереробки України у 2008–2012 рр., %

Джерело: складено за даними річної звітності акціонерних товариств

Програмними документами передбачено необхідність таких заходів [8]:

1. Забезпечення рівних умов конкуренції для нафтопродуктів вітчизняної переробки й увезених з інших країн, що дасть змогу знизити рівень залежності від імпорту нафтопродуктів.

Вирівнювання конкурентного середовища – необхідна умова функціонування вітчизняної нафтопереробної галузі й підвищення її конкурентоспроможності, яка може бути досягнута за рахунок використання комбінації заходів, зокрема через введення імпортних мит на нафтопродукти.

2. Часткове зниження податкового навантаження на вітчизняні нафтопереробні компанії (у розмірі додаткових надходжень від імпортних мит) для обмеження зростання цін на нафтопродукти й мінімізації негативного соціального впливу.

Таблиця 2

Баланс нафти в Україні до 2030 р., млн т

Статті балансу	2010 (факт)	Прогноз			
		2015	2020	2025	2030
Прибуткова частина					
I. Ресурси, усього	11,3	12	12	12,8	14,6
1. Видобуток нафти й газового конденсату	3,6	2,8	2,4	2,4	4,5
2. Імпорт нафти	7,5	9,0	9,4	10,2	9,8
3. Залишки нафти у сховищах на початок періоду	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Витратна частина					
II. Розподіл ресурсів, усього	11,3	12	12	12,8	14,6
1. Споживання нафти, нетто	11	11,7	11,6	12,5	14,3
2. Втрати при зберіганні, розподілі, транспортуванні	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
3. Споживання нафти, брутто, усього	11,1	11,8	11,7	12,6	14,4
4. Експорт нафти	0	0	0	0	0
5. Залишки у сховищах на кінець періоду	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2

Джерело: [8]

Підтримка розвитку й підвищення конкурентоспроможності української нафтопереробної галузі для збільшення глибини переробки й виробництва нафтопродуктів усередині країни. Будь-які заходи підтримки мають бути об'єднані в єдину програму модернізації найбільших і найсучасніших заводів з метою підвищення конкурентоспроможності та збільшення виходу світлих нафтопродуктів.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз свідчить про необхідність використання державою доступних інструментів фінансової політики для підтримки корпорацій, які функціонують у галузі нафтопереробки в Україні:

1. Стратегічний характер галузі з погляду її впливу на економічні процеси на внутрішньому ринку. Починаючи з перших років незалежності, перед Україною постали складні завдання щодо реформування власної економіки. Їх вирішення багато в чому залежить від можливості зменшення рівня залежності від імпорту енергоносіїв, насамперед з Російської Федерації. Сьогодні питання енергетичної незалежності України фактично перейшло з розряду суто економічних до геополітичних.

2. Сучасний стан галузі нафтопереробки посилює рівень залежності української економіки від імпорту енергоносіїв. Окрім того, він чинить додатковий інфляційний тиск на економічні процеси всередині країни. Транспортні витрати є складовою собівартості значної кількості товарів, робіт і послуг. У 2011 р. менше ніж 50% внутрішнього попиту на світлі нафтопродукти задовольнялося за рахунок продукції українських нафтопереробних заводів (НПЗ). Основними країнами, що поставляли дизель до України, були Росія та Білорусія (приблизно по 45% сукупного обсягу імпорту), бензин – Білорусія, Литва і Румунія (44%, 22% і 12% сукупного обсягу імпорту відповідно).

3. Відмова від використання фінансових важелів підтримки галузі потенційно може спричинити ще більше скорочення обсягів виробництва нафтопродуктів в Україні. У результаті це призведе до значних ускладнень у реалізації стратегії зменшення залежності української економіки від експорту енергоносіїв.

4. Усі без винятку підприємства галузі є акціонерними товариствами. За більш ніж два десятиліття реформ державою, по суті, не створено інституційних передумов для реалізації переваг корпоративної форми організації бізнесу. Насамперед спостерігається стагнація в інвестиційній сфері – корпорації не здатні залучати інвестиції із зовнішніх джерел, тоді як обсяг внутрішніх є дуже низьким.

Пріоритетними цілями держави є збільшення ВВП України в довгостроковій перспективі, у тому числі за рахунок створення робочих місць і стимулювання виробництва продукції з високою доданою вартістю, підвищення енергетичної незалежності України та зниження шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Для того щоб досягти цих цілей, державі необхідно стимулювати розвиток нафтопереробної галузі до конкурентоспроможного рівня в розмірі, необхідному для задоволення потреб внутрішнього ринку. Першочерговим завданням є нарощування потужностей вторинної і третинної переробки найбільшими й сучасними заводами для збільшення виходу світлих нафтопродуктів до 80–85%.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Промислова політика як чинник післякризового відновлення економіки України. – К. : НІСД, 2012. – 41 с.
2. Кіндзерський Ю. Економічний розвиток і трансформація промислової політики у світі: уроки для України / Ю. Кіндзерський // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 14–22.
3. Ортіна Г.В. Напрями реалізації національної стратегії промислово-інноваційної політики / Г.В. Ортіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 14. – С. 49–52.
4. Ортіна Г.В. Модернізація реального сектора економіки як стратегічний напрям промислової політики держави / Г.В. Ортіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 12. – С. 40–43.
5. The Global Competitiveness Report 2014 – 2015 – The World Economic Forum. Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014–15.pdf.
6. Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. – № 603-р.
7. Статистична інформація Державна служба статистики України. Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.
8. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071-р.

УДК 351.83.332.025.12

Бродовська О.Г.
аспірант
Класичного приватного університету

ВПЛИВ ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ НА ДЕРЖАВНІ ЗАКУПІВЛІ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

У статті визначено що державні закупівлі є дієвим інструментом управління економікою. Визначено засоби впливу податково-бюджетної політики на кругообіг доходів і державні закупівлі. Визначені чинники які заважають процесу створення конкурентного ринку державних закупівель в соціальній сфері.

Ключові слова: державні закупівлі, захист економічної конкуренції, конкурентоспроможність державних закупівель, якість державних інституцій та інфраструктури, контроль за діями органів влади, споживач.

Бродовская О.Г. ВЛИЯНИЕ НАЛОГО-БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ НА ГОСУДАРСТВЕННЕ ЗАКУПКИ В СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЕ

В статье определено, что государственные закупки являются действенным инструментом управления экономикой. Определены средства влияния налогово-бюджетной политики на кругооборот доходов и государственные закупки. Определены факторы которые мешают процессу создания конкурентного рынка государственных закупок в Украине.

Ключевые слова: государственные закупки, защита экономической конкуренции, конкурентоспособность государственных закупок, качество государственных институтов и инфраструктуры, контроль за действиями органов власти, потребитель.

Brodovska O.H. THE INFLUENCE OF THE TAX BUDGATERY POLICY ON PUBLIC PURCHASING IN SOCIAL SPHERE

The author examines in the article the public purchasing are the effective instrument of the economy management. The facilities of influence of tax budgetary policy have been determined on the rotation of profits and public purchasing. The factors have been determined which interfere with the process of competition market of the public purchasing creation in a social sphere. The strong lever of the state influence on the economy is a system of the public purchasing of commodities, works and services for state necessities. It means that the public purchasing is a implementation of the state various functions, oriented to the increase of the centralized divisibility, prevention of out-of-control growth of charges, cutback of spending of the state budget, management material streams on condition of accordance them to the market relations. As a public purchasing occupy a considerable place in expense part of budget of the most developed countries, then they are the effective instrument of management of the economy. Many states settle the socio-economic problems with help of the state contracts, and also provide a realization of scientific researches, creation and introduction of new technologies and developments. That's why the problems of the public purchasing are actually for the day and the interest in them remains high in the whole world. It has been determined on the whole three facilities of influence of tax budgetary policy on the rotation of profits and public purchasing: exceptions of tax payments and their distribution are in the order of the state; the use of financial resources of the state is for providing of implementation of the functions and stimulation of development of economy; realization of social obligations of the state. The inefficient fiscal policy is one of main factors of the increase retentive in Ukraine of productive activity by the state. The modern fiscal policy stipulated a number of the negative phenomena. Firstly, enterprise activity appeared weak. Secondly, the phenomenon of deviation of enterprises increases from tax payment, the shadow sector of economy develops, the budgetary problems of country become sharp. The creation of such system of forming and use of budget is one of the basic directions of improvement of the budgetary system in the conditions of market relations, what would interest and producers, and organs of power of all levels to increase profits and more effective all to carry out the public purchasing.

Keywords: public procurement, protection of economic competition, competitive procurement, the quality of public institutions and infrastructure control over the actions of the authorities, the consumer.

Вступ. Існування держави як об'єктивного суспільного утворення зумовлює і пояснює необхідність задоволення постійно існуючих суспільних потреб та підтримку пріоритетів розвитку суспільства через здійснення державних закупівель. В умовах соціально-економічної трансформації України державні закупівлі стають не тільки засобом задоволення державних потреб, але й важелем управління структурними зрушеннями в економіці, створення ефективної структури виробництва та стимулювання інноваційного розвитку. Це зумовлює потребу в застосуванні таких засобів та механізмів, які забезпечували б ефективне використання державних ресурсів.

Проблеми створення ефективних механізмів здійснення державних закупівель знайшли своє відображення у працях іноземних та вітчизняних авторів, передусім Н.Ю. Брюховецької, В.П. Вишневського, В.М. Геєця, В.В. Корнєєва, О.П. Кириленка, В.Г. Ткаченка, І.Р. Михасюка, Д.О. Мельничука, М.І. Вавилова, А.О. Бабича, В.В. Смиричинського, В.П. Гудзя.

Разом з тим аналіз стійкості соціально-економічних проблем показав, що вплив трансформації інститутів державного регулювання на формування інституту державної закупівельної діяльності вимагає системного підходу.

Мета дослідження – визначення параметрів, за якими можна досягти зниження рівня корупції у сфері державної закупівельної діяльності.

Результати. Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства є системою типових заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, що здійснюються правоможними державними установами і суспільними організаціями з метою стабілізації і пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються.

Якщо говорити про соціальну і економічну роль держави, то для її визначення найістотнішими є масштаби державної власності і частка державних витрат у валовому внутрішньому продукті країни. Державні витрати наразі складають майже половину ВВП в промислово розвинених країнах і приблизно одну чверть в країнах, що розвиваються.

Могутнім важелем впливу держави на економіку є система державних закупівель товарів, робіт і послуг для державних потреб. Під державними закупівлями мають на увазі виконання державою різноманітних

функцій, орієнтованих на підвищення централізованої керованості, запобігання неконтрольованому наростанню витрат, скорочення витрат державного бюджету, управління матеріальними потоками за умови відповідності їх ринковим відносинам.

Оскільки державні закупівлі займають значне місце у витратній частині бюджету більшості розвинених країн, то вони є дієвим інструментом управління економікою. За допомогою державних контрактів багато держав вирішують свої соціально-економічні проблеми, а також забезпечують проведення наукових досліджень, створення і упровадження нових технологій і розроблень. Тому завжди актуальні проблеми організації державних закупівель, і інтерес до них у всьому світі залишається високим.

Державні закупівлі являють собою придбання товарів, робіт і послуг за державні кошти, які по своїй суті є коштами платників податків. Економічна сутність системи державних закупівель полягає у її приналежності до державних видатків, що беруть участь у формуванні величини фондів споживання та нагромадження [5].

Державні видатки являють собою витрати, пов'язані з діяльністю держави. За допомогою держави впроваджується споживання суспільних благ. Крім цього, деякі державні видатки є прямими трансфертними платежами приватному сектору, які не збільшують приватного споживання, але змінюють його структуру. Таким чином, державні видатки визначають відносні розміри приватного і суспільного споживання ВВП.

За допомогою бюджетних видатків здійснюється підтримка соціально незахищених верств населення, обсяг якої відповідає економічним можливостям суспільства. Бюджетні видатки здатні активно впливати на економічне зростання, передусім завдяки пріоритетному фінансуванню наукових досліджень, розвитку найважливіших галузей економіки, вирівнюванню регіональних диспропорцій, в тому числі й за рахунок здійснення державних закупівель. Бюджетні видатки широко застосовуються для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з урахуванням вимог найбільш раціонального розміщення виробничих сил, економічного зростання в регіонах та у державі в цілому.

Місце та роль системи державних закупівель в економіці можна оцінити виходячи із моделі кругообігу для відкритої економіки. Система державних закупівель є однією із основних складових стабілізації сукупного попиту та підтримання рівноваги в економіці. Вплив державних закупівель на економіку полягає в реалізації таких основних регулюючих функцій:

1) матеріальне забезпечення функціонування державних структур, що утримуються за рахунок державного та місцевого бюджетів. У цьому випадку під державними закупівлями розуміються будь-які придбання товарів, що здійснюються державними замовниками за рахунок державних коштів;

2) створення нових робочих місць шляхом закупівлі державою окремих видів товарів (робіт, послуг), що, сприяючи підвищенню платоспроможності населення, послідовно впливає на всі інші галузі народного господарства і стимулює їх розвиток;

3) регулювання економічними методами кон'юнктури, що складається на ринках окремих видів продукції. У цьому випадку держава виходить на ринок як вагомий покупець товарів, робіт і послуг, підвищуючи попит, або здійснює товарну інтервенцію, збільшуючи пропозицію і, таким чином, відновлює рівновагу попиту і пропозиції на ринку тієї чи іншої продукції.

Залежно від економічної ситуації у країні здійснюється дискретна стимулююча або стримуюча фіскальна політика [4].

Стимулююча бюджетно-податкова політика здійснюється у період спаду економіки, характеристиками якої є: зміна структури державного бюджету у бік виробничого сектора економіки; збільшення державних закупівель; зниження податків.

Стримуюча податково-бюджетна політика здійснюється, коли в економіці виникає значна інфляція, що характеризується: зміною структури державного бюджету на користь соціального сектора економіки; зменшенням державних закупівель; підвищенням податків.

Фіскальна політика полягає у державному регулюванні обігу продукції. Вилучення частини доходів на здійснення закупівель дозволяє державі задовольнити потреби у товарах, роботах, послугах через конкурсний механізм взаємодії розпорядників державних коштів та учасниками ринку.

Використовуючи кошти держбюджету, уряд за допомогою державних закупівель товарів та послуг споживчого та інвестиційного призначення має здійснювати прямий вплив на розташування виробничих ресурсів.

Загалом визначають три засоби впливу податково-бюджетної політики на кругообіг доходів і державні закупівлі:

1) вилучення податкових платежів та їх розподіл у розпорядження держави;

2) використання державою фінансових ресурсів для забезпечення виконання своїх функцій та стимулювання розвитку економіки;

3) здійснення державою соціальних зобов'язань [1].

Один з головних чинників, стримуючих в Україні зростання виробничої активності – нераціональна фіскальна політика, що здійснюється державою. Сучасна фіскальна політика обумовила цілу низку негативних явищ. По-перше, виявилася слабою підприємницька активність. По-друге, посилюється явище ухилення підприємств від сплати податків, розвивається тіньовий сектор економіки, загострюється бюджетні проблеми країни.

Одним з основних напрямів удосконалення бюджетної системи в умовах ринкових відносин є створення такої системи формування й використання бюджету, яка б зацікавила й виробників, й органи влади всіх рівнів збільшувати доходи та найефективніше здійснювати державні закупівлі.

Державні витрати поділяються на дві основні категорії:

1) державні закупівлі товарів, робіт і послуг (у тому числі державне замовлення);

2) перерозподіл доходів громадян у формі соціальної допомоги і соціального страхування, оподаткування багатих людей і крупного бізнесу, корпоративних і сільськогосподарських субсидій, податкових пільг для бідних, допомог з безробіття.

При державних закупівлях використовуються ресурси, які могли або залишитися без руху, або використовуватися в альтернативній економічній діяльності. Коли невикористання економічних ресурсів, включаючи робочу силу, досягає високого рівня, державні закупівлі можуть сприяти зростанню зайнятості в країні. Коли ж ступінь використання економічних ресурсів підвищується, державні закупівлі характеризуються конкуренцією за ресурси, які могли бути використані в інших цілях.

Оскільки держава використовує закупівлі в якості важливого стимулюючого фактору в процесі виконання своїх регулюючих функцій в управлінні соціально-економічним розвитком країни, то важливим напрямом підвищення ефективності бюджетних видатків є створення дієвої системи управління закупівлями товарів, робіт і послуг за державні кошти.

Світовий досвід показує, що найбільш раціональним способом організації державних закупівель є проведення закупівель на конкурсних засадах. Це сприяє здоровій конкуренції та формує не тільки ефективний ринок держзакупівель, але і в цілому економіку країни. Гідною альтернативи цьому прозорому і конкурентному процесу на сьогоднішній день просто немає.

У всьому цивілізованому світі принципи державних закупівель ґрунтуються на тому, що:

– закупівлі повинні бути економними (найкраща з можливих комбінація якості та ціни);

– рішення щодо надання контрактів повинні бути справедливі та неупереджені;

– процес закупівель повинен бути гласним (інформація доступною, торги – публічними, всі рішення повинні реєструватись);

– процес закупівель повинен бути ефективним (повнота правил, простота і швидкість процедур);

– важливість підзвітності (складання і зберігання звітів).

Незважаючи на те, що вчені й фахівці у сфері закупівель пропонують різні підходи до регулювання державних закупівель, найбільш загальним і повним списком принципів державних закупівель вважається такий: ефективність; економічність; рівність і справедливість; відкритість і прозорість; відповідальність.

Крім згаданих вище загальних принципів, у міжнародній практиці існують окремі додаткові критерії, якими керуються держава при встановленні правил на ринку державних закупівель:

- стимулювання національного виробництва й ринку зайнятості;

- забезпечення національної безпеки, соціальної справедливості, розвитку регіонів, підтримки малого й середнього бізнесу, охорони навколишнього середовища тощо [3].

Реалізація принципу ефективності передбачає, що система державних закупівель функціонує оперативно, з мінімальними бюрократичними процедурами й витратами на її утримання. Крім того, така система забезпечує придбання продукції з найкращим для вирішення конкретного державного завдання співвідношенням ціни та якості.

Принцип економічності при проведенні державних закупівель допускає, що крім використання мінімально необхідного обсягу ресурсів для укладання договору по закупівлі та контролю за його виконанням, під час проведення закупівель основна увага також приділяється економічним критеріям, серед яких найважливішим є ціна. Додаткові критерії, що забезпечують економічні вигоди для державного замовника, такі:

- відповідність предмета закупівлі його призначенню (якість);

- найменші витрати протягом усього терміну використання, або життєвого циклу, продукції, що закуповується (експлуатаційні витрати й витрати на поточний ремонт);

- мінімальні додаткові витрати (транспортування, зберігання).

Питання здешевлення процесу проведення конкурентних торгів також є дуже важливим. У світовій практиці одним з основних шляхів її вирішення є уніфікація. Вона стосується всіх конкурсних процедур: підготування тендерної документації, пропозицій, проведення кваліфікаційних відборів, системи оцінки тендерних пропозицій, виявлення переможця і укладання контракту.

Принцип рівності (недискримінації) й справедливості означає, що закупівельна діяльність повинна здійснюватися за заздалегідь оголошеними правилами і критеріями, справедливо й чесно, забезпечувати рівні можливості для всіх постачальників, які беруть участь у торгах, незалежно від їх статусу та державної належності.

Забезпечення цього принципу спрямовано на недопущення зменшення (або збільшення) прав будь-якого учасника торгів. Наприклад, встановленням дискримінаційної вимоги вважатиметься обмеження участі у торгах тільки юридичними особами, або умова торгів – місцезнаходження особи-учасника торгів у зазначеному у документації регіоні. Окрім того, вітчизняні та іноземні учасники повинні брати участь у закупівлі на рівних умовах. Замовники повинні забезпечити рівноправний доступ усіх учасників до інформації з питань закупівлі.

Відкритість і прозорість у процесі закупівель досягаються шляхом використання спеціальних заходів і процедур, а також складанням звітності по всіх суттєвих діях, які супроводжують проведення закупівлі. З погляду закупівельних процедур принцип відкритості й прозорості полягає в системному і вчасному наданні необхідної інформації всім зацікавленим сторонам за допомогою загальнодоступного ресурсу (друковане видання, сайт у мережі Інтернет тощо).

Відповідальність під час закупівель означає, що органи державної влади, зокрема урядовці, несуть дисциплінарну, цивільно-правову й адміністративну (а в деяких випадках і карну: при умові, що їхні дії спричинили фінансові втрати для бюджету, або у випадках неналежного виконання урядовцями своїх посадових обов'язків) відповідальність за ухвалені рішення та їхні наслідки.

Державні закупівлі здійснюють важливу роль:

1. Політичну – шляхом встановлення на законодавчому рівні цивілізованого механізму державних закупівель з метою недопущення корупції.

Для реалізації політичної функції важливим питанням є характеристика відносин органів державного управління, які здійснюють нагляд, контроль та координацію у сфері державних закупівель і залежить від того, які напрями стратегічної державної політики домінували, які політичні сили прискорили зміни політичної системи і якими були механізми таких змін.

2. Фінансову – шляхом регулювання формування і виконання державного та місцевого бюджетів [2].

Бюджетний кодекс зобов'язує розпорядників державних коштів здійснювати платежі з бюджету лише за наявності бюджетного призначення, що має кількісні та часові обмеження на бюджетний рік.

Основними завданнями контролю у бюджетній сфері є:

• встановлення й уникнення випадків неефективної роботи уряду (марнотратства, шахрайства й неефективного використання державних коштів).

• визначення ступеня ефективності уряду у виконанні державної політики;

• визначення, чи чесно й належним чином застосовуються норми права у державі.

3. Економічну. Державні закупівлі є складовою економічної реформи та програми розвитку держави.

Економічна реформа держави спрямована на зменшення державних видатків різними механізмами, у тому числі шляхом досягнення ефективності державних закупівель за рахунок економії державних коштів, що виникає у результаті конкуренції.

Державні закупівлі мають важливе значення для розвитку приватного сектора економіки, особливо для малого підприємництва при умовах їх відповідності встановленим замовником кваліфікаційним вимогам та позитивної репутації.

4. Стратегічну – шляхом створення нових інформаційних технологій, розвитку будівництва соціально важливих об'єктів, довіри громадськості до витрачання розпорядниками державних коштів.

Стратегічною функцією державних закупівель є визначення напрямів подальшого розвитку та ефективного функціонування системи державних закупівель, спрямованої на підвищення дієвості механізму закупівель, підвищення рівня конкуренції у цій сфері з урахуванням норм міжнародного права, зокрема законодавства ЄС та норм і правил СОТ.

Держава є найбільшим ринковим агентом, який здійснює закупівлі на загальну суму 10-20% від ВВП і до 50% від суми витрат державного бюджету. Проте за оцінками експертів в Україні значна частина цих коштів витрачається неефективно та за нецільовим призначенням за допомогою системи «схемних» закупівель.

Як зазначалося державні закупівлі базуються на принципах прозорості і рівних прав усіх постачальників, тому і конкурентна політика в сфері державних закупівель повинна ґрунтуватися на цих принципах, які б забезпечили захист економічної конкуренції та ефективність використання державних коштів.

На сьогодні ринок державних закупівель в Україні знаходиться в процесі реформування і, на жаль, його рівень набагато нижче того, що склався в країнах з багаторічними ринковими традиціями. Проте прискорити процес удосконалення системи закупівель може вивчення і впровадження світового досвіду, дотримання основних принципів здійснення державних закупівель, методів і прийомів проведення торгових операцій.

Серед чинників, які заважають процесу створення конкурентного ринку державних закупівель в Україні, можна виділити такі:

- недостатня якість державних інституцій та інфраструктури;
- недосконалість конкурентного законодавства;
- низький рівень правової культури та конкурентної поведінки;
- високий рівень корупції і шахрайства;
- політична нестабільність;
- ускладненість конкуренції у малому і середньому бізнесі.

Результатом низького рівня ринкових відносин є відсутність правової культури та конкурентної поведінки. Необхідно відзначити відсутність інформації для учасників ринку про можливість використання конкурентного законодавства для захисту своїх інтересів, пропаганди ринкової та конкурентної поведінки.

Висновки. Високим залишається рівень концентрації регіональних та місцевих ринків, на більшості ринків не створені рівні умови добросовісної конкуренції. Негативно впливають на конкурентне середовище також надмірна ускладненість дозвільних процедур, високий рівень плати за адміністративні послуги. Сучасні чинники та перешкоди обумовлюють низький рівень ефективності української економіки, перешкоджають її інноваційній переорієнтації та розвитку конкурентних відносин.

Корупція і шахрайство підривають конкуренцію в сфері державних закупівель, даючи можливість окремим суб'єктам державних закупівель здійснювати державні закупівлі неконкурентними способами. Дієвим інструментом у боротьбі з цими явищами у сфері державних закупівель повинен стати розвиток системи державних закупівель на засадах запобігання недобросовісній конкуренції, антиконкурентним діям при здійсненні закупівель, попередження корупційних дій та підвищення рівня об'єктивності і відкритості процедур державних закупівель.

Досягти цього можливо лише за умов узгодження різних напрямів державної політики. Зокрема необхідно:

- здійснювати захист економічної конкуренції на вітчизняному ринку від недобросовісної іноземної та вітчизняної конкуренції через удосконалення нормативно-методичного, прогнозно-аналітичного та інформаційного забезпечення;
- забезпечити необхідний рівень конкурентних процедур державних закупівель;
- стимулювати малий і середній бізнес з метою створення більшої кількості конкурентоспроможних постачальників, що позитивно вплине на конкурентоспроможність державних закупівель;
- підвищити якість державних інституцій та інфраструктури на підставі зміни підходів до регулювання цього процесу;
- встановити контроль за діями органів влади з метою запобігання проявам корупції та зрощення бізнесу з органами влади на всіх рівнях;
- сприяти розвитку правової культури та конкурентної поведінки суб'єктів ринку, який передбачає дотримання правил і норм законодавства, добросовісної конкуренції та поваги до споживача.

Виконання цих заходів дозволить створити в Україні дієву, відкриту, прозору та ефективну систему державних закупівель, що відповідатиме найкращим світовим стандартам.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бакша Н.В. Целевые ориентиры государственного строительства в бюджет- ной сфере [Электронный ресурс] / Н.В. Бакша // Налоги. Инвестиции. Капитал. – 2005. – № 1,2,3. – Режим доступа: http://www.nic.pirit.info/200504/114.html.
2. Запатріна І.В. Бюджетна політика стимулювання економічного зростання та механізми її реалізації / І.В. Запатріна, Т.Б. Лебеда // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 38–46.
3. Клець Л.Є. Бюджетний менеджмент : навч. посіб. / Л.Є. Клець. – К. : ЦУЛ, 2007. – 640 с.
4. Ткаченко Н.Б. Управління державними закупівлями : монографія / Н.Б. Ткаченко. – К. : Книга, 2007. – 296 с.

УДК 336.027

Бужак Ю.С.
здобувач
Приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ОПОДАТКУВАННЯ ІМПОРТУ НА РОЗВИТОК ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

У статті досліджено тенденції змін обсягів виробництва товарів легкої промисловості в Україні, питомої ваги обсягів товарних груп легкої промисловості, вироблених в Україні, у загальному обсязі реалізованих товарів цих товарних груп. Виокремлено внутрішні й зовнішні причини занепаду галузі легкої промисловості. Кількісно оцінено ступінь впливу обраних факторних змінних на окремі результативні показники в галузі вітчизняного виробництва товарів легкої промисловості, а також представлено аналітичні вирази залежності результативних показників від незалежних величин.

Ключові слова: оподаткування імпортних операцій, імпорт, імпортні операції, податок на додану вартість, мито.

Бужак Ю.С. АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ИМПОРТА НА РАЗВИТИЕ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УКРАИНЕ

В статье исследованы тенденции изменений объемов производства товаров легкой промышленности в Украине, удельного веса объемов товарных групп легкой промышленности, произведенных в Украине, в общем объеме реализованных товаров этих товарных групп. Выделены внутренние и внешние причины упадка отрасли легкой промышленности. Количественно оценена степень влияния выбранных факторных переменных на отдельные результативные показатели в отрасли отечественного производства товаров легкой промышленности, а также представлены аналитические выражения зависимости результативных показателей от независимых величин.

Ключевые слова: налогообложение импортных операций, импорт, импортные операции, налог на добавленную стоимость, пошлина.

Buzhak Ju.S. ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE IMPORT TAX ON THE DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF LIGHT INDUSTRY IN UKRAINE

The article is devoted to the study of trends in production of goods of light industry in Ukraine, the proportion of the volume of commodity groups light industry, produced in Ukraine in the total volume of goods sold of these commodity groups. Allocated internal and external causes of decline of the light industry. It is possible to quantify the degree of influence of selected factorial variables on individual outcome indicators in the sector of domestic production of goods of light industry, and presents an analytical expression for the dependence of the effective indices of independent variables.

Keywords: taxation of import operations, import, import operations, value added tax, duty.

Постановка проблеми. Пріоритетною метою розвитку виробництва продукції легкої промисловості в Україні є систематичне й нестримне збільшення обсягів виробництва товарів легкої промисловості з орієнтацією на українського споживача, яке можливо досягти шляхом ефективного формування та використання сировинної бази в галузі, а також посилення захисту національного товаровиробника в умовах підвищення конкурентних вимог, ефективного оподаткування імпорту товарів легкої промисловості, узгодженої податкової й митної політики. Так, дослідження впливу оподаткування імпорту на розвиток виробництва товарів легкої промисловості в Україні є актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу дослідженню сучасного стану та тенденцій розвитку підприємств легкої промисловості й особливостям державного управління цими суб'єктами господарювання приділяли такі економісти, як Н.О. Адвокатова [1, с. 5–14], Н.В. Мірко [2], Т.Б. Гаврищук [3], В.М. Постронко [4, с. 188–191]. О.Б. Усенко надала комплексну оцінку результатам для галузей обробної промисловості угоди про вільну торгівлю між Європейським Союзом та Україною [5].

Високо оцінюючи праці дослідників у сфері аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку підприємств легкої промисловості в Україні, відзначимо, що вплив оподаткування імпорту на розвиток виробництва продукції легкої промисловості в Україні досліджено недостатньо, так, проблеми виокремлення внутрішніх і зовнішніх причин занепаду галузі легкої промисловості, кількісної оцінки ступеню впливу обраних факторних змінних на окремі результативні показники в галузі вітчизняного виробництва товарів легкої промисловості потребують додаткової уваги науковців.

Постановка завдання. На основі викладеного доцільно сформулювати мету статті, яка полягає в дослідженні тенденцій змін обсягів виробництва товарів легкої промисловості та питомої ваги вітчизняних товарів легкої промисловості в загальному обсязі реалізованих товарів; виокремленні внутрішніх і зовнішніх причин занепаду галузі; кількісній оцінці ступеню впливу факторних змінних на окремі результативні показники в галузі вітчизняного виробництва товарів легкої промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо стан і тенденції виробництва найважливіших видів продукції легкої промисловості за період 2007–2013 рр. Основну інформацію щодо обсягів виробництва товарів легкої промисловості в Україні в розрізі основних товарних груп висвітлимо на рис. 1.

Аналізуючи рис. 1, зазначимо, що більшість товарних видів виробленої продукції легкої промисловості в Україні за період 2007–2013 рр. має тенденцію до зниження обсягів виробництва. Враховуючи зростання обсягів товарів легкої промисловості, вироблених для експорту за давальницькими схемами, тенденції занепаду галузі легкої промисловості та зменшення кількості товарів легкої промисловості, вироблених для вітчизняного споживача, стають ще більш значними.

Враховуючи кількість наявного населення в Україні за період 2007–2013 рр. та його структуру (чоловіки, жінки), а також обсяги виробництва най-

Рис. 1. Обсяги виробництва найважливіших видів продукції легкої промисловості в Україні за період 2007–2013 рр.*

**Джерело: висвітлено автором за даними Державної служби статистики України*

важливіших видів продукції легкої промисловості в Україні за досліджуваний період, розрахуємо кількість вироблених основних видів продукції легкої промисловості на одну людину. Аналітичну інформацію подамо в таблиці 1.

Негативною тенденцією є систематичне зменшення частки вітчизняних товарів легкої промисловості на ринку. Якщо у 2005 р. одяг і білизна вітчизняного виробництва становили 23,5% ринку, то у 2013 р. – усього 6,8%. Аналогічна ситуація зафіксована по всіх товарних групах легкої промисловості. По окремих товарних групах в Україну імпортується у кілька разів більше товарів з Китаю, ніж виробляється в Україні. За даними Державної статистики України, на одну реалізовану пару вітчизняного взуття імпортується приблизно 20 пар взуття з Китаю та близько 12 пар з інших країн світу. Подамо інформацію щодо тенденцій зміни частки вітчизняних товарів у їх загальному обсязі в таблиці 2.

Основні причини занепаду галузі легкої промисловості поділимо на фактори зовнішні та внутрішні. Так, серед зовнішніх факторів погіршення стану вітчизняного виробництва товарів легкої промисловості виділимо такі:

– суттєво нижча собівартість товарів легкої промисловості, вироблених у країнах Азії, порівняно з вітчизняними товарами через дешеву робочу силу, використання тканин та інших матеріалів невисокої якості;

– максимальна державна підтримка товаровиробника у країнах Азії, у тому числі у сфері зниження податкового тиску на підприємства, що виробляють товари легкої промисловості.

Серед основних внутрішніх факторів погіршення стану вітчизняного виробництва товарів легкої промисловості виділимо такі:

Таблиця 1

Обсяги найважливіших видів продукції легкої промисловості, вироблених в Україні за період 2007–2013 рр., у розрахунку на одну особу*

Види продукції легкої промисловості	Вироблено на одну особу							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Відхилення 2013/2007
Тканини, усього, м²/1 особу	2,32	2,32	1,87	1,91	1,92	2,24	1,89	0,43
Вироби панчішно-шкарпеткові, пар/1 особу	1,28	1,29	1,25	1,48	1,89	1,71	1,56	0,28
Пальта, на півпальта, накидки, плащі, куртки теплі й вироби аналогічні чоловічі, шт./1 чол.	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,00
Пальта, на півпальта, накидки, плащі, куртки теплі та вироби аналогічні жіночі, шт./1 жін.	0,09	0,09	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	–0,03
Костюми чоловічі та хлопчачі, шт./1 чол.	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	–0,03
Сукні й сарафани жіночі та дівчачі, шт./1 жін.	0,04	0,04	0,05	0,04	0,05	0,06	0,06	0,02
Светри, джемпери, пуловери, жилети та вироби аналогічні трикотажні, шт./1 особу	0,06	0,06	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02	–0,04
Одяг верхній трикотажний, шт./1 особу	0,08	0,08	0,06	0,07	0,06	0,06	0,06	–0,02
Трикотаж спідній, шт./1 особу	0,43	0,43	0,31	0,41	0,56	0,56	0,60	0,17
Взуття, пар/1 особу	0,46	0,46	0,43	0,52	0,52	0,55	0,64	0,18

**Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України*

Таблиця 2

Питома вага товарів легкої промисловості, вироблених в Україні, у загальному обсягу реалізованих товарів у 2007–2014 рр.*

Товари легкої промисловості	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	1квартал 2014
Товари текстильні та галантерея	45,1	37,7	38,2	47,8	46,4	41,1	42,7	34,2	26,7	25,9
Одяг та білизна з тканин	23,5	19,8	18,7	16,6	15,4	10,7	10,8	7,7	6,8	7,1
Одяг зі шкіри, хутра та інші вироби з них	81,2	61,8	41,6	24,5	28,5	12,0	12,8	9,3	6,4	12,2
Головні убори	71,7	54,7	42,0	32,5	43,5	35,5	31,5	5,5	4,3	3,4
Трикотаж верхній та білизняний	16,9	16,0	12,0	9,8	12,6	10,4	7,3	9,3	5,0	5,9
Вироби панчішно-шкарпеткові	58,6	45,8	38,8	41,4	43,0	38,3	37,7	37,8	40,1	41,3
Взуття	9,3	6,9	4,4	4,6	6,4	4,2	3,6	2,8	2,3	2,6

**Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України*

Таблиця 3

Динаміка обсягів імпорту товарів легкої промисловості, що використовувалися (second hand) у 2007–2013 рр.

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Вага, тонн	78817	91105	83265	101891	93298	98650	102432
Вартість, тис. $ США	46230	58395	62132	104292	114192	116470	128808
Середня вартість, тис. $ США / тонна	0,59	0,64	0,75	1,02	1,22	1,18	1,26
Середній обсяг на 1 громадянина України, кг / 1 особу	1,69	1,96	1,80	2,22	2,04	2,165	2,25

**Джерело: складено автором за даними Державної фіскальної служби України*

Таблиця 4

Розроблені багатофакторні лінійні кореляційно-регресійні моделі, теоретичні значення результативних показників і їх відносне відхилення від емпіричних показників за 2007–2013 рр.*

Результативний показник	Кореляційно-регресійна модель	Період						
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Теоретичні значення результативних показників								
Питома вага товарів легкої промисловості, вироблених в Україні, у загальному обсязі реалізованих товарів цієї товарної групи, %								
Текстильні товари та галантерея	$y_1 = 39{,}6 - 45{,}6 * x_1 - 54{,}3 * x_2 + 0{,}3 * x_3 - 13{,}4 * x_4 - 17{,}2 * x_5 + 52{,}2 * x_6 + 1{,}3 * x_7$	38,2	47,8	46,4	41,1	42,7	34,2	26,7
Одяг і білизна з тканин	$y_2 = 12{,}4 - 3{,}7 * x_1 - 5{,}5 * x_2 - 0{,}1 * x_3 - 0{,}7 * x_4 - 1{,}9 * x_5 + 3{,}4 * x_6 + 0{,}1 * x_7$	18,7	16,6	15,4	10,7	10,8	7,7	6,8
Одяг зі шкіри, хутра та виробів з них	$y_3 = 19{,}3 - 4{,}2 * x_1 - 28{,}6 * x_2 - 0{,}4 * x_3 + 2{,}2 * x_4 - 7{,}8 * x_5 + 16{,}0 * x_6 - 0{,}1 * x_7$	41,6	24,5	28,5	12,0	12,8	9,3	6,4
Головні убори	$y_4 = 27{,}8 - 39{,}6 * x_1 - 44{,}4 * x_2 + 0{,}5 * x_3 - 13{,}5 * x_4 - 15{,}5 * x_5 + 37{,}4 * x_6 + 0{,}9 * x_7$	42,0	32,5	43,5	35,5	31,5	5,5	4,3
Трикотаж верхній та білизняний	$y_5 = 9{,}5 - 19{,}3 * x_1 - 29{,}7 * x_2 + 0{,}002 * x_3 - 5{,}0 * x_4 - 8{,}2 * x_5 + 29{,}3 * x_6 + 0{,}4 * x_7$	12,0	9,8	12,6	10,4	7,3	9,3	5,0
Панчішно-шкарпеткові вироби	$y_6 = 39{,}6 + 29{,}6 * x_1 + 46{,}5 * x_2 - 0{,}2 * x_3 + 6{,}1 * x_4 + 13{,}5 * x_5 - 42{,}0 * x_6 - 0{,}5 * x_7$	38,8	41,4	43,0	38,3	37,7	37,8	40,1
Взуття	$y_7 = 4{,}0 + 1{,}5 * x_1 + 2{,}8 * x_2 - 0{,}03 * x_3 - 0{,}2 * x_4 + 0{,}8 * x_5 - 2{,}3 * x_6 + 0{,}005 * x_7$	4,4	4,6	6,4	4,2	3,6	2,8	2,3
Обсяги реалізованої продукції у відпускних цінах суб'єктів господарювання, млн грн								
Легка промисловість, у т.ч.	$y_8 = 6848{,}9 + 47{,}1 * x_1 + 163{,}7 * x_2 + 41{,}5 * x_3 - 438{,}6 * x_4 + 224{,}5 * x_5 + 731{,}1 * x_6 + 44{,}0 * x_7$	–	–	4578	6644	6951	8060	8011
Текстильне виробництво, виробництво хутра	$y_9 = 5098{,}9 + 35{,}9 * x_1 + 122{,}2 * x_2 + 20{,}3 * x_3 - 221{,}7 * x_4 + 183{,}2 * x_5 + 581{,}1 * x_6 + 34{,}9 * x_7$	–	–	3334	4727	5088	6253	6093
Виробництво шкіри, а також виробів з неї	$y_{10} = 1750{,}0 + 10{,}8 * x_1 + 33{,}7 * x_2 + 21{,}2 * x_3 - 217{,}0 * x_4 + 42{,}4 * x_5 + 154{,}0 * x_6 + 9{,}1 * x_7$	–	–	1245	1918	1863	1807	1918
Відносне відхилення теоретичних значень від емпіричних, %								
Питома вага товарів легкої промисловості, вироблених в Україні, у загальному обсязі реалізованих товарів цієї товарної групи, %								
Текстильні товари та галантерея		–8,5*10-11	6,2*10-11	9,7*10-11	–4,0*10-11	–1,0*10-10	–3,0*10-10	–4,5*10-10
Одяг і білизна з тканин		–1,6*10-11	1,7*10-11	2,7*10-11	–1,3*10-11	–3,7*10-11	–1,2*10-10	1,6*10-10
Одяг зі шкіри, хутра та виробів з них		–3,1*10-11	5,0*10-11	5,5*10-11	–2,8*10-11	–1,3*10-10	–4,1*10-10	6,7*10-10
Головні убори		–6,3*10-11	7,4*10-11	8,6*10-11	–3,9*10-11	–1,1*10-10	–1,5*10-09	2,3*10-09
Трикотаж верхній та білизняний		–1,4*10-10	1,6*10-10	1,8*10-10	–7,3*10-11	–3,0*10-10	–5,6*10-10	–1,2*10-09
Панчішно-шкарпеткові вироби		6,7*10-11	–5,7*10-11	–8,1*10-11	3,0*10-11	9,0*10-11	2,1*10-10	–2,3*10-10
Взуття		3,4*10-11	–3,0*10-11	–3,0*10-11	1,4*10-11	5,3*10-11	1,6*10-10	–2,2*10-10
Обсяги реалізованої продукції у відпускних цінах суб'єктів господарювання, млн грн								
Легка промисловість, в т.ч.		–	–	0	–2,1*10-13	0	–6,5*10-13	7,8*10-13
Текстильне виробництво, виробництво хутра, одягу з хутра		–	–	0	–1,7*10-13	0	–5,8*10-13	7,2*10-13
Виробництво шкіри, а також виробів з неї		–	–	2,2*10-13	–3,3*10-13	–1,3*10-13	–8,4*10-13	–1,0*10-12

**Джерело: власні розрахунки*

– високий рівень корупції на митниці, унаслідок чого значний обсяг товарів легкої промисловості ввозиться на територію України практично без сплати мита або взагалі нелегально, що призводить до зниження ціни імпортних товарів легкої промисловості для споживача й неможливості вітчизняних товарів конкурувати з імпортними;

– фактор менталітету (значна частина українців ще з радянських часів вважають, що імпортні товари є більш якісними порівняно з вітчизняними, хоча сучасні товари українського виробництва у своїй більшості є значно вищої якості порівняно з їх азіатськими аналогами);

– велика кількість магазинів, які спеціалізуються на торгівлі товарами легкої промисловості, що були в ужитку. Товари second-hand практично захопили ринок в Україні через їх низьку ціну.

Розглянемо обсяги товарів, що використовувалися, які щорічно імпортуються в Україну, та подамо аналітичну інформацію в таблиці 3.

За допомогою багатофакторного кореляційного аналізу кількісно оцінимо ступінь впливу обраних факторних змінних на окремі результативні показники, які висвітлюють стан розвитку виробництва продукції легкої промисловості в Україні, а також подамо аналітичні вираення залежності результативних показників від незалежних величин. Які незалежну величину (Хі) запропоновано дослідити такі факторні змінні: x_1 – середній курс української гривні відносно $ США, грн; x_2 – обсяги імпорту товарів легкої промисловості, млрд $ США; x_3 – обсяги імпорту товарів групи second hand, млн $ США; x_4 – стягнуте ввізне мито в Україні, млрд грн; x_5 – стягнуте ввізне мито в процесі імпорту товарів легкої промисловості, млрд грн; x_6 – обсяги сплаченого ПДВ із увезених на територію України товарів легкої промисловості, млрд грн; x_7 – обсяги сплаченого ПДВ із увезених на територію України товарів, млрд грн.

Взаємодія факторів з показниками, які вважаються результативними, описується таким рівнянням багатофакторної лінійної регресії:

$$\hat{y} = a_o + a_1x_1 + a_2x_2 + ... + a_nx_n, \quad (1)$$

де $\hat{y}$ – теоретичні значення результативних показників;

a_1, a_2, ... a_n – коефіцієнти регресії;

x_1, x_2, ... x_n – значення факторних ознак.

Застосовуючи поліноміальний алгоритм оптимальної екстраполяції параметрів стохастичних систем, запропонований І.П. Атаманюком [7, с. 16–19], отримано багатофакторні лінійні кореляційно-регресійні моделі впливу обраних факторних ознак у сфері оподаткування імпорту товарів легкої промисловості на результативні ознаки в цій галузі, які разом з теоретичними значеннями результативних показників і відносними сумами похибки від емпіричних значень подані в таблиці 4.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідивши вплив оподаткування імпорту на розвиток виробництва продукції легкої промисловості, зроблено висновки:

1. Проаналізовано, що за період 2007–2013 рр. більшість товарів легкої промисловості, які виробляються в Україні, мають стійку тенденцію до зниження обсягів виробництва. Темпи приросту текстильного виробництва, виробництва хутра, одягу, шкіри та виробів із шкіри є від'ємними, імпортні товари стабільно заміщують товари вітчизняного виробництва. Якщо у 2007 р. обсяги імпорту товарів легкої промисловості перевищували обсяги експорту в 1,3 раза, то за 2013 р. – більш ніж утричі.

2. Зафіксовано, що протягом досліджуваного періоду відбувається систематичне зменшення частки вітчизняних товарів легкої промисловості на ринку. Якщо у 2005 р. одяг і білизна вітчизняного виробництва становили 23,5% ринку, то у 2013 р. – усього 6,8%. По окремих товарних групах в Україну імпортується у кілька разів більше товарів з Китаю, ніж виробляється в Україні.

3. Досліджено, що середня ціна, за якою ввозяться в Україну товари легкої промисловості, що використовувалися, становила у 2013 р. 1,26 $ США/кг, а реалізуються ці товари в Україні у 3–10 разів дорожче. Проаналізовано можливе упорядкування процесів ввезення й реалізації в Україні товарів групи second hand згідно з Додатком І-В Угоди «Про асоціацію між Україною та ЄС», де планується законодавчо затвердити вхідні ціни на товари легкої промисловості товарної підкатегорії УКТЗЕД 63090000 на рівні 30% від визначеної середньої ціни митної вартості товарів легкої промисловості за кодами 6101–6117, 6201–6217, так, виходячи з цін 2013 р., вхідна ціна на товари групи second hand може бути встановлена на рівні 5,93 $ США/кг, що вище за наявну середню ціну на ці товари майже у 5 разів.

4. За допомогою багатофакторного кореляційного аналізу кількісно оцінено ступінь впливу обраних факторних змінних на окремі результативні показники, а також подано аналітичні вирази їх залежності від незалежних величин. Отримані теоретичні значення результативних показників у галузі виробництва товарів легкої промисловості в Україні за допомогою лінійних кореляційно-регресійних моделей практично не відрізняються від емпіричних значень цих показників, що надає можливість використовувати отримані моделі для надання прогнозів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адвокатова Н.О. Дослідження сучасного стану підприємств легкої промисловості України / Н.О. Адвокатова // Економічні інновації. – 2012. – № 47. – С. 5–14.
2. Мірко Н.В. Оцінка стану та тенденцій розвитку внутрішнього ринку продукції легкої промисловості / Н.В. Мірко // Ефективна економіка. – 2010. – № 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=345.
3. Гаврищук Т.Б. Оцінка сучасного стану підприємств легкої промисловості / Т Б. Гаврищук // Вісник. Наука і практика. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://конференция.com.ua/pages/view/823.
4. Посторонко В.М. Тенденції розвитку підприємств легкої промисловості України / В.М. Постронко // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1(59). – С. 188–191.
5. Усенко О. Оцінка результатів угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС для галузей обробної промисловості (машинобудування, хімічної, легкої промисловості). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iepjournal.com/journals/7/2007_4_Usenko.pdf.
6. Полторак А.С. Прогнозування розмірів валового прибутку на 1 гектар с/г угідь у землекористуванні на підприємствах АПК України із застосуванням методу кореляційно-регресійного аналізу / А.С. Полторак, О.М. Потапенко // Економіка та держава. – 2014. – № 2. – С. 69–72.
7. Атаманюк И.П. Полиномиальный алгоритм оптимальной экстраполяции параметров стохастических систем / И.П. Атаманюк // Управляющие системы и машины. – 2002. – № 1. – С. 16–19.

УДК 334.716:336.717.061

Ведернікова С.В.
кандидат економічних наук,
завідувач кафедри економіки та підприємництва
Одеського інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВ І ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ МАРКЕТИНГУ

У статті запропоновано методичний підхід до оцінювання ефективності функціонування механізму фінансово-кредитної взаємодії банків і підприємств на маркетингових засадах. Визначено складові оцінювання ефективності цього механізму, які в результаті дослідження були об'єднанні в узагальнений показник методом таксономії. Використання запропонованого показника надає можливість банкам розробляти шляхи покращення своїх взаємовідносин з підприємствами-клієнтами.

Ключові слова: механізм фінансово-кредитної взаємодії, економічна ефективність, маркетингова складова ефективності, оцінювання ефективності функціонування механізму фінансово-кредитної взаємодії банків з підприємствами-клієнтами.

Ведерникова С.В. МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНИВАНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ БАНКОВ И ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВАХ МАРКЕТИНГА

В статье предложен методический подход к оцениванию эффективности функционирования механизма финансово-кредитного взаимодействия банков и предприятий на маркетинговых основах. Определены составляющие оценивания эффективности данного механизма, которые в результате исследования были объединены в общий показатель методом таксономии. Использование предложенного показателя даёт возможность банкам разрабатывать пути улучшения своих взаимоотношений с предприятиями-клиентами.

Ключевые слова: механизм финансово – кредитного взаимодействия, экономическая эффективность, маркетинговая составляющая эффективности, оценивание эффективности функционирования механизма финансово – кредитного взаимодействия банков и клиентов.

Vedernikova S.V. THE METHODIC APPROACH TO THE ESTIMATION OF EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF THE MECHANISM OF FINANCIAL AND CREDIT INTERACTION OF BANKS AND ENTERPRISES ON THE BASIS OF MARKETING FRAMEWORK

The methodic approach to the estimation of efficiency of functioning of the mechanism of financial and credit interaction of banks and enterprises on the basis of marketing framework is proposed in the article. The usage of proposed index enables banks to develop and determine ways of enhancement of their interrelations with enterprises-customers.

Keywords: mechanism of financial and credit interaction, economic efficiency, marketing component of efficiency, estimation of efficiency of functioning of the mechanism of financial and credit interaction between banks and enterprises-customers.

Постановка проблеми. Досягнення високих результатів діяльності банків забезпечується не лише прибутковістю банківських операцій та послуг, а й формуванням відносин зі своїми клієнтами. Кризові й посткризові явища у банківській системі, а також переорієнтація діяльності фінансових структур зі здійснення операцій та надання послуг за умови наявності відповідних ресурсів до їх надання на основі виявлення й задоволення попиту на ринку, спричинили суттєві зміни у фінансово-кредитних відносинах, що вимагає нових підходів до їх формування із застосуванням сучасних положень маркетингу. Використання маркетингової складової в процесі взаємодії банків і підприємств зумовлює необхідність її врахування також і під час оцінювання ефективності цих взаємин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням маркетингу у банках присвячені праці Н.В. Бутенко, С.С. Гаркавенко, Я.П. Гордона, С.В. Дубовика, Є.В. Єгорова, Д.В. Завадської, І.О. Лютого, Н.С. Пінчука, Л.С. Поречкіної, І.О. Спіцина; економічні й фінансові механізми розроблені у працях О.М. Ковалюк, М.І. Крупки, В.П. Москаленко. Однак аналіз праць учених довів, що питання, пов'язані з формуванням і функціонуванням механізму фінансово-кредитної взаємодії банків та підприємств, розроблені в частині оцінки їх кредитоспроможності й фінансового стану недостатньо повно враховують маркетингові засади формування довгострокових взаємовідносин. Так, зокрема, відсутні науково-методичні підходи, які дозволяли б оцінювати політику фінансово-кредитної взаємодії банків і підприємств, формувати стратегію її здійснення й механізм функціонування.

Постановка завдання. На основі викладеного метою дослідження є розвиток методичних підходів і практичних рекомендацій до оцінювання ефективності функціонування механізму фінансово-кредитної взаємодії банків та підприємств на засадах маркетингу.

Виклад основного матеріалу. Згідно з найбільш поширеною точкою зору, ефективність розуміється як відношення ефекту (результату) до витрат або ресурсів, що були витрачені на його отримання. Виходячи з того, що фінансово-кредитна взаємодія банків і підприємств є цілеспрямованим процесом, її ефективність має відображати також рівень досягнення цілей взаємодії, головною з яких є мотивування клієнтів звертатися за банківськими послугами не одноразово, а на постійній основі. Отже, у процесі оцінювання ефективності фінансово-кредитної взаємодії банків з підприємствами доцільно використовувати не лише показники економічного ефекту, а й маркетингового, який виражається в підвищенні рівня задоволеності клієнтів банківськими послугами, що сприяє повторному зверненню клієнтів до банку.

Для більшості банків України найбільш важливими з точки зору отримання доходів є кредитні операції та розрахунково-касове обслуговування. Це означає, що з суто економічної точки зору ефективність взаємодії банку і клієнта можна прослідкувати за співвідношеннями процентних доходів до наданих кредитів. На підтвердження цієї тези проведе-

мо аналіз структури доходів банків 1 групи за класифікацією Національного банку України станом на 01.01.2013 р. (див. таблицю 1).

Дані таблиці 1 показують, що питома вага процентних доходів аналізованих банків знаходиться у межах від 63,36% до 92,25%, а в середньому по групі становить 80,35%, тобто, це означає, що близько 80% доходів банки отримують за рахунок кредитного обслуговування клієнтів. Другою за значимістю в структурі доходів банку є касово-розрахункова діяльність, яка приносить банкам 1-ї групи від 5,84% до 33,62% доходів, а в середньому по групі 13,5% доходів є комісійними доходами. Отже, ми підтвердили, що з точки зору економічної складової ефективності взаємодії банку й підприємства доцільно використати показник співвідношення чистих процентних доходів до обсягів кредитування [1].

Таблиця 1

Структура доходів банків 1-ї групи класифікатора НБУ станом на 01.01.2013 р.

№ з/п	Назва банку	Процентні доходи	Комісійні доходи	Інші види доходів
1	Приватбанк	79,27	16,51	4,22
2	Укрексімбанк	86,18	7,12	6,70
3	Ощадбанк	84,17	11,12	4,71
4	Райффайзен банк Аваль	78,16	19,63	2,20
5	Промінвестбанк	92,25	7,03	0,72
6	Укрсоцбанк	82,20	14,08	3,72
7	ВТБ банк	84,14	12,66	3,20
8	Дельта банк	63,48	33,62	2,90
9	ПУМБ	80,69	14,04	5,27
10	Надра	63,36	7,02	29,62
11	Сбербанк Росії	81,02	10,94	8,04
12	Укрсиббанк	77,76	16,67	5,57
13	Альфа-банк	88,00	9,13	2,87
14	Банк Фінанси та кредит	78,09	17,16	4,75
15	Укргазбанк	86,51	5,84	7,65
16	В середньому по групі	80,35	13,50	6,14

Оцінювання ефективності функціонування механізму фінансово-кредитної взаємодії банків і підприємств можна проводити з економічної та маркетингової точки зору, що було зроблено на прикладі АТ «Ощадбанк».

Економічну складову ефективності фінансово-кредитної взаємодії банку з підприємствами пропонується вимірювати за показниками співвідношення чистого процентного доходу до обсягу наданих ним кредитів та рівня прибутку банку в розрахунку на одного клієнта.

Динаміка показників економічної складової ефективності фінансово-кредитної взаємодії АТ «Ощадбанк» з клієнтами подана в таблиці 2 [1].

За даними табл. 2 можна стверджувати, що АТ «Ощадбанк» має в середньому високу ефективність кредитування. Так, у 2013 році співвідношення чистого процентного доходу й обсягів кредитування було на рівні 10,73%, найменше значення цього показника упродовж останніх п'яти років спостерігалось у 2010 р. й було на рівні 6,82%. Рівень прибутку на одного клієнта АТ «Ощадбанк» також високий і становить 757,15 грн у 2013 р., у 2010–2011 рр. показник був від'ємним, оскільки ці роки банк закінчив зі битками.

Щодо маркетингової складової, то оптимальним індикатором є задоволеність клієнтів і партнерів банку. Саме за рівнем задоволеності клієнтів і партнерів банківськими послугами й обслуговуванням певною мірою можна відстежити ефект впливу на клієнтів маркетингових заходів. Показник клієнтської задоволеності співпрацею з банком дає змогу виявити помилки в організації взаємодії, виявити її слабкі сторони.

Загальна ефективність взаємодії банку та клієнтів і партнерів визначається через поєднання економічної й маркетингової складових в узагальнений показник методом таксономії.

Показники економічної ефективності розраховуються за звітними даними банку, і визначення їх не викликає ускладнень, тоді як до вимірювання рівня задоволеності клієнтів існують декілька підходів [3; 4; 5]. Він, по-перше, може бути визначений на основі анкетування клієнтів; по-друге, шляхом розрахунку індексу, що складається з багатьох якісних показників, які оцінюють рівень задоволення клієнтів співпрацею з банком; по-третє, на основі кількісних показників, за якими можна оцінити цей аспект. Оскільки кількісні показники мають більшу об'єктивність порівняно з отриманими в результаті експертного оцінювання, для визначення задоволеності клієнтів у роботі пропонується використовувати такі:

- частота звернень за послугами клієнтів до банку в розрахунку на одного клієнта;
- частка клієнтів, що обслуговуються в банку п'ять і більше років в загальній кількості клієнтів;
- кількість скарг у розрахунку на одного клієнта;
- рівень якості обслуговування клієнтів.

Розрахунок рівня якості обслуговування клієнтів здійснюється на основі індексу, що враховує такі складові: оцінка регіонального менеджера; оцінка таємного покупця; результати програми «голос клієнта», ре-

Таблиця 2

Динаміка показників економічної складової ефективності фінансово-кредитної взаємодії банку та підприємств, які є клієнтами банку

Показник	2009	2010	2011	2012	2013
Співвідношення чистого процентного доходу від кредитування до обсягу наданих кредитів	0,1003	0,0682	0,0828	0,0963	0,1073
Чистий процентний дохід, тис. грн	4184570	1703042	2255900	4928441	5528483
Обсяг кредитування, тис. грн	41732973	24954137	27243129	51187586	51546229
Рівень прибутку банку в розрахунку на одного клієнта, грн на 1 клієнта	572,00	-1102,66	-284,21	436,42	757,15
Прибуток банку, тис. грн	692696	-1365098	-356967	592664	1134214
Кількість клієнтів юридичних осіб, тис. осіб	266	384	339	435	375
Кількість клієнтів фізичних осіб, тис. осіб	945	854	917	923	1123
Кількість клієнтів, тис. осіб	1211	1238	1256	1358	1498

зультати тестування працівників; результати обробки скарг клієнтів. Слід детально описати кожну з перелічених складових оцінки якості обслуговування клієнтів:

1) оцінка регіонального менеджера здійснюється відповідальними менеджерами кожного територіального управління й дорівнює сумі балів оцінки, максимальна з яких 100, що відповідає найвищому значенню якості обслуговування; загальна оцінка регіонального менеджера відповідає проценту якості в частках одиниці, тобто коливається у межах від 0 до 1.

2) оцінка таємного покупця здійснюється кожним банком самостійно за окремими розробленими методиками. Зауважимо, що в кожному банкові розроблена власна методика, тому для забезпечення порівнянності результатів оцінки були переведені в єдину шкалу від 0 до 1, де 0 – відповідає мінімальному, а 1 – максимальному значенню якості обслуговування;

Рис. 1. Складові оцінювання ефективності функціонування механізму фінансово-кредитної взаємодії банків і підприємств

3) результати програми «Голос клієнта» – це узагальнена оцінка обслуговування, що здійснювалась клієнтами упродовж року: клієнти виставляли бали за обслуговування: більше значення балів відповідає якіснішому обслуговуванню;

4) результати тестування працівників оброблялись у межах щорічної атестації персоналу банку, окрема складової якої показує компетентність працівників у обслуговування клієнтів; для порівнянності всіх складових якості обслуговування клієнтів оцінка компетентності працівників також коливається у межах від 0 до 1, де 1 – це найвищий рівень компетентності працівника;

5) результати обробки скарг клієнтів це повторне опитування клієнта, який висловив незадоволення обслуговуванням, якщо недоліки були ліквідовані повністю, то оцінка клієнта записувалась як 1, якщо недоліки не були ліквідовані, то оцінка дорівнювала 0.

Показники маркетингової складової ефективності взаємодії АТ «Ощадбанк» та його клієнтів, наведені в таблиці 3, свідчать, що частота звернень за послугами клієнтів у банк у розрахунку на 1 клієнта – середнє значення показника 2,7; частка клієнтів, що обслуговуються в банку п'ять і більше років в загальній кількості клієнтів загалом має позитивну динаміку і зросла від 65,54% у 2009 р. до 70,32% у 2013, що свідчить про те, що клієнти банку цілком лояльні; кількість скарг, отриманих від клієнтів, які не задоволені якістю обслуговування, у розрахунку на одного клієнта коливається у межах 0,0358 у 2009 р. до 0,0177 у 2013. Проте слід зауважити, що динаміка цього показника засвідчує позитивні зрушення банку в цьому напрямі; оцінки задоволеності клієнтів менеджерів банку значно вищі за оцінки таємних покупців і оцінки програми «Голос клієнта», що вказує на завищену самооцінку провідних менеджерів банку діяльності підпорядкованих їм відділень; результати тестування працівників свідчить, що компетентність працівників у обслуговування клієнтів є досить високою, оцінена в середньому у 85,75%; результати обробки скарг клієнтів показують про високий рівень реагування банку на виявлені недоліки роботи, оскільки повторні опитування клієнтів виявили, що 92,84–99,91% скарг були взяті до уваги й позитивно вирішені з боку банку; загалом індекс якості обслуговування клієнтів має високі значення від 0,8211 до 0,8693 у 2013 р. й позитивну динаміку.

Таблиця 3

Показники маркетингової складової ефективності взаємодії банку та підприємств, які є клієнтами банку (на прикладі АТ «Ощадбанк»)

№	Показник	2009	2010	2011	2012	2013
1	Частота звернень за послугами клієнтів до банку у розрахунку на одного клієнта	2,6584	2,3154	2,4586	2,9815	3,0158
2	Частка клієнтів, що обслуговуються в банку п'ять і більше років у загальній кількості клієнтів	0,6545	0,6798	0,6923	0,7128	0,7032
3	Кількість скарг, отриманих від клієнтів, які не задоволені якістю обслуговування, у розрахунку на одного клієнта	0,0358	0,0273	0,0295	0,0184	0,0177
4	Індекс якості обслуговування клієнтів	0,8317	0,8211	0,8300	0,8637	0,8693
4.1	Оцінка регіонального менеджера	0,8845	0,8764	0,8724	0,8574	0,8114
4.2	Оцінка таємного покупця	0,6535	0,6474	0,6984	0,7248	0,7594
4.3	Результати програми «Голос клієнта»	0,7954	0,7755	0,8425	0,8582	0,8637
4.4	Результати тестування працівників	0,8258	0,8108	0,8084	0,9141	0,9283
4.4	Результати обробки скарг клієнтів	0,9991	0,9956	0,9284	0,9639	0,9838

Таблиця 4

Узагальнені результати розрахунку таксономічного показника рівня ефективності функціонування механізму фінансово-кредитної взаємодії банків і підприємств

Назва банку, роки	Стандартизовані значення						C_{io}	d_i
	E1	E2	M1	M2	M3	M4		
АТ «Ощадбанк»								
2009	0,6816	0,6731	0,3233	-1,3370	1,9086	-0,9705	6,2568	0,4367
2010	-0,8993	-0,9763	-0,1100	-1,0211	1,1031	-1,2437	6,3469	0,4286
2011	-0,1802	-0,1702	0,0709	-0,8651	1,3116	-1,0143	5,8448	0,4738
2012	0,4846	0,5395	0,7314	-0,6091	0,2597	-0,1456	3,9030	0,6486
2013	1,0263	0,8554	0,7748	-0,7290	0,1933	-0,0012	3,6938	0,6674
Еталон значень P_o	1,5877	1,0609	1,7467	1,4932	-1,4083	1,5068	0	C_o=11,1068

Зрозуміло, що під впливом зниження рівня економічної ефективності, яке зумовлено проявами кризових і посткризових факторів, та зростання рівня маркетингової складової ефективності, що теж має об'єктивні підстави – у нестабільних умовах необхідно підвищувати рівень задоволеності клієнтів, щоб нівелювати негативні тенденції зміни результуючих фінансових показників.

Узагальнюючий показник ефективності розраховується за методом таксономії.

При визначенні узагальненого показника враховано те, що показник кількості скарг є обернено пропорційним рівню задоволеності клієнтів. Узагальнена схема визначення ефективності функціонування механізму фінансово-кредитної взаємодії банку та підприємств подана на рис. 1.

Останнім етапом і фінальним елементом оцінювання ефективності фінансово-кредитної взаємодії банків і підприємств (рис. 1) є отримання узагальненого показника методом таксономії.

Для цього розраховано стандартизовані значення часткових показників ефективності взаємодії (Таблиця 4); знайдено максимальні й мінімальні значення для стимуляторів і дестимуляторів, щоб отримати еталон значень – P_o; розраховано відстані між окремими точками й еталоном – c_{io}; розраховано модифікований таксономічний показник – d_i.

Умовні позначення, використані в таблиці 4 такі:

E1 – співвідношення чистого процентного доходу від кредитування до обсягу наданих кредитів;

E2 – рівень прибутку банку в розрахунку на одного клієнта;

M1 – частота звернень за послугами клієнтів до банку в розрахунку на одного клієнта;

M2 – частка клієнтів, що обслуговуються в банку п'ять і більше років у загальній кількості клієнтів;

M3 – кількість скарг, отриманих від клієнтів, які не задоволені якістю обслуговування, у розрахунку на одного клієнта;

M4 – індекс якості обслуговування клієнтів.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті запропонований методичний підхід до оцінювання ефективності фінансово-кредитної взаємодії банків і підприємств, який базується на визначенні двох складових ефективності – економічної (за показниками співвідношення чистого процентного доходу від кредитування підприємств до обсягу наданих ним кредитів та рівня прибутку банку в розрахунку на одного клієнта) та маркетингової (за показниками частоти звернень за послугами клієнтів до банку в розрахунку на одного клієнта; частки клієнтів, що обслуговуються в банку п'ять і більше років у загальній кількості клієнтів; кількості скарг у розрахунку на одного клієнта; рівня якості обслуговування клієнтів) та їх об'єднанні в узагальнений показник методом таксономії, надає можливість банку визначати напрями покращення взаємовідносин з підприємствами-клієнтами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Показники діяльності банків – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=8006&menu=104&Itemid=112. – офіційний сайт Асоціації українських банків.
2. Заяц Н.Е. Теория финансов : [учебное пособие] / Н.Е. Заяц, М.К. Лысенко, Т.Е. Бондарь и др. – 2-е изд., стереотип. – Мн.: Выш. шк.,1998. – 265 с.
3. Парасій-Вергуненко І.М. Клієнтська складова збалансованої системи показників BSC / І.М. Парасій-Вергуненко // Формування ринкової економіки. – 2005. – № 14. – С. 246–256.
4. Цвілий С.М. Маркетинговий механізм забезпечення конкурентоспроможності монопродуктового промислового підприємства: Автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / С.М. Цвілий ; Нац. гірн. ун-т. – Д., 2005. – 16 с.

УДК 336.71(045)

Гнидюк І.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

Розглянуто організаційний та економічний механізми як передумову створення єдиного організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності банку, охарактеризовано його системні складові. Визначено основні інструменти організаційно-економічного механізму, що забезпечують ефективне управління установою та запропоновано заходи щодо покращення функціонування механізму діяльності банків з орієнтацією на підвищення їх прибутковості. Побудована структурну модель організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності банку й охарактеризовано його основні складові.

Ключові слова: механізм, організаційно-економічний механізм, ефективне управління банком, інструменти ефективного управління, управління фінансовою стійкістю, інформаційне поле.

Гнидюк И.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОСТРОЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКА

Рассмотрены организационные и экономические механизмы как предпосылку к созданию единого организационно-экономического механизма обеспечения эффективности деятельности банка, охарактеризованы его системные составляющие. Определены основные инструменты организационно-экономического механизма, которые обеспечивают эффективное управление учреждением и предложены меры по улучшению функционирования механизма деятельности банков с ориентацией на повышение их доходности. Построенная структурная модель организационно-экономического механизма обеспечения эффективности деятельности банка и охарактеризованы его основные составляющие.

Ключевые слова: механизм, организационно-экономический механизм, эффективное управление банком, инструменты эффективного управления, управления финансовой устойчивостью, информационное поле.

Hnydyuk I.V. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF CONSTRUCTION ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS TO ENSURE EFFICIENCY OF THE BANK

Considered organizational and economic mechanisms as a prerequisite to the establishment of a single organizational-economic mechanism to ensure the effectiveness of the bank described its system components. The basic tools of organizational-economic mechanism to ensure the effective management of the institution and proposed measures to improve the functioning of the banks activities with a focus on increasing their profitability. Build structural model of organizational-economic mechanism to ensure the effectiveness of the Bank and describes its main components.

Keywords: mechanism, organizational and economic mechanism, effective management of bank instruments effective management, financial stability, the information field.

Постановка проблеми. В умовах нестійкої економічної ситуації, яка склалась у країні, ефективність діяльності банків значно залежить від змін, що відбуваються в зовнішньому середовищі. Це зумовлює потребу в розробленні й застосуванні науково обґрунтованих організаційно-економічних механізмів управління банківськими структурами, що спроможні гнучко та швидко реагувати на зміни в ринковому середовищі. Досить актуальними в умовах сьогодення є питання, пов'язані з забезпеченням ефективності діяльності банків за умов значного зростання конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями питань розвитку банківської діяльності і, відповідно, підвищення ефективності діяльності банків займалися такі вчені, як З.М. Васильченко, П.Є. Житній, В.В. Тищенко, Ю.Ю. Присяжнюк, Н.Н. Шпанковська, В.А. Шпачук, А.А. Мещеряков, О.В. Лаврушин, С.О. Подвігін, О.О. Примостка, О.Й. Шевцова, І.М. Бікбов, А.В. Буряк, Н.Р. Галайко та ін., прикладні розробки яких створюють значний науковий і практичний інтерес і потребують спеціальних досліджень.

Проте зміни останніх років вимагають перегляду наявних положень щодо управління банківською діяльністю й розроблення нових підходів до управління ефективністю діяльності банківських установ з урахуванням не лише реальної ситуації, а й також перспектив їх розвитку.

Метою цієї статті є обґрунтування теоретичних і методичних положень, розроблення певних практичних рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм, як категорія, виступає інструментом, що забезпечує поступальний розвиток об'єкта, на який спрямовується рушійна сила чинників зовнішнього середовища. Зміст і структура механізму змінюються у процесі розвитку суспільного виробництва, внаслідок чого механізм має бути адекватним рівню розвитку продуктивних сил.

У найзагальнішому значенні під механізмом розуміється внутрішній устрій, система чого-небудь, а також сукупність станів і процесів, що складають яке-небудь явище.

Багато авторів, надаючи своє тлумачення категорії «механізм», висвітлюють тільки складові цієї складної категорії. Її трактування здійснюється з наголосом на тих або інших аспектах механізму, проте всі дослідники погоджуються, що механізм виступає складною, багатоплановою системою. У результаті з'являється необхідність визначення чіткої мети досліджуваної системи і також розробки дієвого механізму для її досягнення, адекватного цій системі. Одночасно з'являється необхідність у вдосконаленні наявних механізмів, доповненні їх новими важелями, аби досягати поставлених цілей.

Отож з точки зору організації банківської діяльності й з урахуванням поставленої мети – забезпечення прибутковості – головним і першочерговим правилом на сьогодні для ефективної роботи банків має стати гарантування одержання прибутку від усього спектру робіт. У контексті саме цієї вимоги й повинен будуватися сучасний механізм діяльності банку.

На сьогодні цей механізм розглядаємо як механізм організаційно-економічний, що являє собою сукупність організаційних заходів, спрямованих на дотримання й ефективне використання економічних законів і важелів, аби досягти поставленої мети [5].

В економічній літературі синонімами терміна «організаційно-економічний механізм» використовують такі: «економічний механізм», «організаційний механізм», «господарський механізм», «механізм управління».

Базовий у системі господарського механізму – економічний механізм, який діє через економічні інтереси як усвідомлені матеріальні потреби людей і містить комплекс економічних способів, важелів, методів, нормативів, показників, з допомогою яких реалізуються об'єктивні економічні закони.

Економічний механізм являє собою інтегровану, багаторівневу систему методів і форм господарювання. Це своєрідна система економічних методів, направлених на забезпечення функціонування й підвищення ефективності виробничої системи; додатково це також комплекс взаємопов'язаних і впорядкованих заходів, що реалізуються завдяки різним методам господарювання й забезпечують раціональне протікання економічних процесів; також це підсистема оцінювання й аналізу видів діяльності, підсистема контролю, планування, мотивації і стимулювання [1].

Функціонування банку як системи господарюючих елементів (підрозділів) забезпечується через його внутрішній економічний механізм.

Структура цього механізму визначається через таке:

- організаційно-технічну систему чи формування вертикальних зв'язків між адміністративним центром й підрозділами й горизонтальних зв'язків між самими підрозділами;
- систему контролю, оцінювання та планування діяльності підрозділів;
- мотиваційний механізм функціонування;
- встановлення матеріальної відповідальності підрозділів [7].

Як і система, внутрішній економічний механізм установи будується за дотримання чітко визначених і науково обґрунтованих принципів:

- принцип цільової сумісності й зосередженості передбачає утворення цілеспрямованої системи управління, де всі її ланки утворюють єдиний механізм, націлений на вирішення загального завдання;
- принцип безперервності й надійності полягає в утворенні таких технічних та організаційно-господарських умов, при яких забезпечується стійкість і безперервність заданого режиму роботи.
- принцип пропорційності, планомірності й динамізму означає, що система управління має бути націлена на вирішення і поточних, і довгострокових завдань розвитку банку. Ця система пов'язує в часі дії людей, кількість і якість наданих послуг, кількість необхідних ресурсів;
- демократичний принцип – ґрунтується на правилах і методах суспільного поділу праці [8].

Підготовка рішення й відповідальність за його реалізацію на практиці мають покладатися на той орган, що:

1) краще, ніж інші, інформований про стан справ на окремому об'єкті;
2) найбільш зацікавлений у здійсненні й високій ефективності рішень;
3) може нести юридичну, матеріальну, адміністративну відповідальність за якість прийнятих рішень та повноту їх реалізації;

Наявність принципу ефективності управління пов'язане з існуванням багатоваріантних шляхів досягнення однієї мети. Банк завжди перебуває в процесі пошуку ефективних рішень, направлених на покращення організації діяльності й надання конкурентоспроможних послуг.

Щодо організаційного механізму, то його трактування можна виразити як перелік певних складових елементів, що в сукупності створюють організаційну основу окремих процесів та явищ. На сьогодні одні автори трактують організаційний механізм як сукупність процесів, які відбуваються в організації, інші – як етапи життєвого циклу організації, треті – як основні норми, правила що діють у межах організації [3].

Найбільш точно поняття організаційного механізму виражено Д.Н. Дударєвим, він стверджує, що це – комплекс організаційних форм і методів, які забезпечують формування, розвиток й, відповідно, удосконалення виробничої системи. З іншого боку, це цілісний комплекс причиново-наслідкових зв'язків, що сприяють доцільному перетворенню вихідної ситуації в кінцеву (пов'язану з метою, що досягається).

Узагальнивши все вищезазначене, поняття «організаційний механізм» набуває такого вигляду: організаційний механізм – це сукупність усіх правил і норм, що циркулюють в організації, і разом з цим усі господарські процеси, які організація здійснює для досягнення основної мети діяльності.

Як будь-яка система, організаційно-економічний механізм повинен будуватися та діяти відповідно до основних принципів:

- невід'ємності, який означає, що механізм складається із взаємозалежних складових і, відповідно, функціонування кожної з них базується на інших підсистемах і загалом на всій економіці;
- комплексного підходу до здійснення, активності та гнучкості;
- оптимального співвідношення державного регулювання й самоуправління;
- максимального використання матеріальних, інтелектуальних, фінансових ресурсів задля реалізації цілей;
- адитивності та неперервності стратегічного партнерства [5].

Організаційно-економічний механізм банку є результатом дії системи внутрішніх і зовнішніх чинників функціонування й розвитку банку, де відображається складна система різноманітних економічних відносин. Разом з тим зі свого якісного боку він виступає і визначальним фактором успішності, будучи інструментом досягнення поставленої мети [6].

З якісного боку цей механізм включає організаційні важелі, що забезпечують ефективний розвиток економічної системи й дієвість економічних законів. Тому якість організаційної складової цього механізму визначає його рівень адекватності відповідній економічній системі.

У свою чергу він діє на макро- та мікрорівні. На макрорівні механізм включає ринкові механізми саморегуляції та систему державного регулювання діяльності банків (законодавча база, рівень податкового обліку, політичні взаємовідносини країн, напрям політики держави). На даному рівні ефективність механіз-

му частково корегується загальносвітовими тенденціями та впливами. Водночас він взаємодіє з механізмами мікрорівня, якими є індивідуальні внутрібанківські механізми й фактори впливу (рівень зв'язків банку з іншими суб'єктами ринкової інфраструктури, розвиненість і міцність взаємовідносин із державою, якість співробітництва з кредиторами, дебіторами, клієнтами).

Узагалі організаційно-економічний механізм управління є не тільки однією з умов подолання кризових явищ у реальному секторі підприємства, а й необхідною передумовою його успішної діяльності [1].

Цей механізм управління містить у собі такі компоненти, як: принципи й завданняі, методи, форми й інструменти, організаційну структуру управління банком та його персонал, інформацію та засоби її обробки.

Отже, як організаційно-економічний механізм потрібно розглядати комплексну систему, яка складається з системи забезпечення, функціональної й цільової системи, що містять певну сукупність організаційних та економічних важелів, котрі впливають на організаційні й економічні параметри системи управління банком з метою забезпечення ефективності діяльності й отримання конкурентних переваг.

Підсумовуючи вищезазначені підходи до поняття та більш повного розуміння організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності банку, побудуємо структурну модель організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності (рис. 1).

Система забезпечення складається з підсистем ресурсного, правового, нормативно-методичного, технічного, наукового, інформаційного забезпечення.

Організаційно-економічний механізм банку включає такі основні функціональні підсистеми: організації, планування, мотивації, контролю і також регулювання.

Цільова система містить у собі цілі й основні результати діяльності банку й разом з цим критерії вибору й оцінювання досягнення окремих цілей та результатів роботи банку.

Зміст кожної з даних систем і кількість підсистем у кожній з них залежать від сфери й масштабів діяльності банку, його типу, масштабу впливу зовнішнього середовища та результатів роботи банку й інших факторів.

Для забезпечення конкурентоспроможності та закріплення на ринку банку потрібно завжди працювати в напрямі забезпечення ефективного управління, що має базуватися на забезпеченні поєднання зовнішньої і внутрішньої ефективності управління. Зовнішня ефективність характеризується ступенем досягнення цілей і ступенем виконання планів діяльності. Внутрішня – може бути охарактеризована з допомогою показників фінансової, економічної, ресурсної ефективності й показників, що характеризують соціальний ефект від роботи установи.

Тому як складова організаційно-економічного механізму механізм забезпечення ефективності є як спроможність організації забезпечити прибутковість і тривалість успішної діяльності й розвитку банку на основі створення й реалізації оптимальних стратегій, які мають забезпечити не тільки якийсь ефект, результат, а й гнучкість та адаптивність системи управління, конкурентоспроможність діяльності банку загалом [8].

Цей механізм забезпечення ефективності діяльності банку визначається не тільки факторами зовнішнього середовища, оскільки передусім ефективність залежить від дій персоналу в процесі діяльності організації, в процесі реалізації розроблених планів і програм розвитку, в процесі досягнення певних цілей. Тобто, ефективність діяльності залежить від адекватності обраних стратегій цілям організації, оптимальності процесів реалізації стратегій, мотивації персоналу на досягнення цілей, кваліфікації персоналу, технології та стилю управління.

Разом з цим кожен банк повинен мати свій внутрішній механізм, він буде захищати його від потенційних помилок, порушень і втрат, сприятиме в досягненні поставлених цілей шляхом всебічної оцінки внутрішніх систем управління, ризик-менеджменту, контролю тощо.

Ефективність механізму багато в чому визначатиметься застосуванням розширеної системи моніторингу як зовнішнього, так і внутрішнього середовища банку. Відповідно, провідне місце в цьому процесі відводиться інформації, що випливає з такого:

- по-перше, організаційно-економічний механізм у

Рис. 1. Структурна модель організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності банку

загальному вигляді являє собою сукупність різноманітних процесів, послідовностей стану або частин деякої системи, порядку визначеної економічної діяльності;

- по-друге, зв'язок між зазначеними складовими здійснюється й підтримується завдяки інформації. Аналіз відповідних інформаційних образів і визначає основу прийняття певних рішень.

Організаційно-економічний механізм діятиме у межах певного банку даних щодо можливих напрямів ускладнення розвитку організації. Джерелом формування такого банку інформації є, з одного боку, результати аналізу зовнішнього середовища, виявлення пов'язаних з нею негативних тенденцій, з іншого – аналіз потенціалу банку і його діяльності, виявлення негативних внутрішніх тенденцій, слабких і сильних сторін банку. Далі зовнішні й внутрішні впливи утворюють деяке інформаційне поле, яке безпосередньо впливає на відповідні функціональні напрями організаційно-економічного механізму банку (рис. 2).

Рис. 2. Інформаційне поле організаційно-економічного механізму діяльності банку

Тобто можна визначити, що інформаційне поле організаційно-економічного механізму ефективної діяльності банку – це сукупність певних складових, які визначаються сукупністю зовнішніх і внутрішніх впливів на різні функціональні напрями діяльності банку.

Інформаційне поле організаційно-економічного механізму діяльності банку складається з інформаційних образів, що утворюються в разі різновидів моніторингу певних напрямів діяльності банку: моніторингу фінансового стану банку; нормативно-законодавчої бази; структурної організації й соціального моніторингу.

Необхідно зазначити, що стійким є той банк, що може витримати граничний, максимальний рівень непередбачуваних втрат, при якому він зберігає стан ефективного функціонування. А стабільний розвиток, у свою чергу, означає спроможність банку з часом забезпечити зменшення даних втрат, належну швидкість їх подолання, створюючи цим можливості для досягнення та підвищення рівня стійкості.

Результативність функціонування вищезазначеного механізму залежатиме також і від ступеня впорядкованості його елементів, їх взаємодії і спрямованості щодо досягнення поставленої мети.

Складовими блоками механізму є такі: суб'єкти, об'єкт, процес управління фінансовою стійкістю банку, який включає такі елементи:

а) методи управління (оцінка, планування, аналіз, контроль);

б) інструменти управління.

Перший блок механізму охоплюватиме суб'єктів управління, тобто відповідальних осіб чи груп осіб, органів банківського регулювання, які уповноважені приймати управлінські рішення та вживати певні заходи щодо здійснення регулювання й контролю за всіма стадіями процесу управління фінансовою стійкістю банку.

Другий блок механізму вміщатиме об'єкт управління, яким є фінансова стійкість банку, що визначається через такі характеристики: 1) якість активів; 2) рівень капіталізації, платоспроможності й ліквідності; 3) якість зобов'язань; 4) рівень прибутковості; 6) якість управління активами й зобов'язаннями, капіталом, платоспроможністю, прибутковістю й ліквідністю; 7) рівень чутливості банку до різних ризиків і якість управління ними.

Третій блок механізму представлений процесом управління фінансовою стійкістю банку, він має специфічні особливості й на макроекономічному, і на мікроекономічному рівнях. Процес управління передбачатиме застосування певних методів, основними з яких є такі:

1. Планування – визначає необхідність постановки цілей, визначення тактики та стратегії досягнення головної мети.

2. Аналіз основних елементів, які визначають стійкий фінансовий стан.

3. Оцінку й регулювання фінансової стійкості банків. Напрями оцінки фінансової стійкості: по-перше, пряме регулювання й обов'язкова оцінка; по-друге, саморегулювання й самостійна (ініціативна) оцінка.

4. Контроль – перевірка відповідності одержаних результатів запланованим показникам, оптимальні значення цих показників сприяють підвищенню рівня фінансової стійкості комерційного банку.

Висновки. Належне функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності діяльності банку через узгодження управлінських рішень і, відповідно, досягнення певних пропорцій між усіма його складовими компонентами забезпечить досягнення як стратегічних, так і тактичних фінансових цілей банку, сприятиме підвищенню рівня прибутковості, пониженню ризиків, контролю та підтриманню ліквідності і платоспроможності на достатньому рівні, що позитивно вплине на забезпечення фінансової стійкості й підвищення ефективності діяльності банку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк Р.Р. Структура організаційно-економічного механізму забезпечення прибутковості підприємств // Економічний простір. – 2008. – № 20/2. – С. 176–182.
2. Бондаренко А.В. Інформація як складова організаційно-економічного механізму адаптації підприємства // Науково-технічний збірник. – 2008. – № 52. – С. 73–79.
3. Бондарчук Л.В. Формування показників ефективності функціонування організаційної структури управління підприємством // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5. – С. 138–141.
4. Довгань Л.Є. Формування організаційно-економічного механізму ефективного управління підприємством / Л.Є. Довгань, Г.О. Дукало // Економіка України. – 2011. – № 7. – С. 7–10.
5. Малицький А.А. Організаційно-економічний механізм управління підприємством: сутність та структура /А.А. Малицький // Рубрика «Соціум. Наука. Культура. Економіка». – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://intkonf.org.
6. Пантелєєва Н.М. Організаційно-економічний механізм управління інноваціями банківської системи / Н.М. Пантелєєва //

Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013 – № 1(16) – С. 122–127.
7. Петрук І.Р. Фінансова стратегія як передумова успішного функціонування та розвитку банку / І.Р. Петрук // Вісник НУВГП університет водного господарства та природокористування : збірник наукових праць. – Серія «Економіка». – Рівне : Вид-во НУВГП. – 2010. – Вип. 1(49). – С. 154–161.
8. Шараєвський Д.В. Методи оцінки ефективності діяльності банків / Д.В. Шараєвський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 9. – С. 17–22.

УДК 336.71.025.13(043.3)

Гойванюк М.П.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту банківської діяльності
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

МОДЕЛІ ПОБУДОВИ СИСТЕМ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ

У статті досліджено класичні моделі банківського регулювання й нагляду, а також запропоновано авторську класифікацію сучасних моделей банківського регулювання й нагляду. Розглянуто модель регулювання й нагляду за діяльністю фінансово-банківського сектора в ЄС. Вивчено діяльність Об'єднаного комітету європейських наглядових органів і Європейської ради з системних ризиків. Розглянуто створення в ЄС Європейського банківського союзу та єдиного наглядового механізму.
Ключові слова: банківський нагляд, банківське регулювання, нагляд у ЄС, моделі банківського регулювання та нагляду.

Гойванюк М.П. МОДЕЛИ ПОСТРОЕНИЯ СИСТЕМ БАНКОВСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И НАДЗОРА
В статье исследованы классические модели банковского регулирования и надзора, а также предложена авторская классификация современных моделей банковского регулирования и надзора. Исследована модель регулирования и надзора за деятельностью финансово-банковского сектора в ЕС. Изучена деятельность Объединенного комитета европейских надзорных органов и Европейского совета по системным рискам. Рассмотрено создание в ЕС Европейского банковского союза и единого надзорного механизма.
Ключевые слова: банковское регулирование, банковский надзор, надзор в ЕС, модели банковского регулирования и надзора.

Goivaniuk M.P. MODELS OF CONSTRUCTION OF BANKING REGULATION AND SUPERVISION
The paper studied classical models of banking regulation and supervision, also proposed the author's classification of modern models banking regulation and supervision. Analyzed the model regulation and supervision of the financial and banking sector in the EU. Analyzed the activities of the Joint Committee of the European Supervisory Authorities and the European Systemic Risk Board. We considered the creation of the European Union banking supervisor and single supervisory mechanism.
Keywords: banking regulation, banking supervision, supervision in the EU, models of bank regulation and supervision.

Постановка проблеми. Однією з важливих умов здійснення ефективного банківського нагляду є побудова моделі його організації, яка відповідала б рівню розвитку й потребам національного фінансового сектора.

У світовій практиці існують різні моделі інституційної побудови системи банківського нагляду. Важливою передумовою для ефективного виконання регулятивно-наглядовими органами поставлених перед ними завдань є наділення їх необхідними повноваженнями, які мають бути передбачені на законодавчому рівні, та чітко визначено відповідальності й цілі органів регулювання та нагляду.

Незважаючи на все різноманіття методів та інструментів банківського регулювання й нагляду, триває постійний пошук організаційних рішень, націлених на підвищення ефективності й оптимізацію наглядових процедур. На сьогодні в жодній країні світу немає моделі регулювання та нагляду, яку можна було б з упевненістю назвати панацеєю від фінансових криз. Жодна з моделей не ідеальна і не гарантує максимальної ефективності органу регулювання й нагляду, а отже, не може розглядатися як пріоритетна або оптимальна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем банківського нагляду знайшли широке відображення в працях вітчизняних науковців, зокрема О. Барановського, О. Вовчак, Т. Ґудзь, А. Мороза, В. Міщенка, С. Міщенко, С. Науменкової, М. Пуховкіної, К. Раєвського, М. Савлука, О. Хаб'юка та багатьох інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є поглиблення теоретичних засад банківського регулювання й нагляду на основі зарубіжного досвіду. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- дослідити класичні моделі банківського регулювання й нагляду і надати їх авторську класифікацію;
- розглянути модель регулювання й нагляду за діяльністю фінансово-банківського сектора в ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова практика наглядової роботи за банківською діяльністю нараховує більше ніж сто років. За цей час було відпрацьовано декілька моделей організації банківського регулювання й нагляду, вибір якої залежить від структури національної фінансової системи і визначається сукупністю чинників, різноманітність яких додає кожному з них неповторну національну специфіку.

Кожна система банківського регулювання й нагляду у світі має такі складові: орган, який виконує роль регулятора, функції та об'єкти регулювання. Ці три компоненти часто розглядаються як основні класифікаційні ознаки, за якими групують національні системи фінансового регулювання й нагляду. Класичним прикладом є групування національних систем фінансового регулювання та нагляду за ознакою «секторального охоплення», тобто з фокусуванням

на об'єктах регулювання. Як відомо, фінансова система практично кожної країни включає банківський сектор, сектор страхування і фондовий сектор (інвестиційний), які поширюються з різним ступенем концентрації функції національних органів регулювання й нагляду. Відповідно до цього, виділяють три основні моделі організації банківського регулювання та нагляду: секторну, на основі завдань (модель «двох вершин») і модель єдиного нагляду (мегарегулятор).

Відповідно секторної моделі, за здійснення нагляду в кожному конкретному фінансовому секторі – банківському, страховому та фондовому (інвестиційному), відповідає спеціальний орган. Для більшості країн така модель є базовою, оскільки становлення нагляду за діяльністю фінансового сектора починалося саме з неї. Це пояснюється тим, що окремі сектори історично з'явилися незалежно один від одного й розвивалися різними темпами на основі використання різного законодавства, інструментів і методів [1, с. 11].

Перша модель ґрунтується на закріпленні в законодавчому порядку за центральним банком виключних повноважень у сфері регулювання й нагляду за банківською діяльністю. Така модель була історично домінуючою і розглядалася як переважна у багатьох країнах світу з моменту виникнення банківської наглядової практики. З огляду на низку причин, з яких найбільш вагомими є можливий конфлікт інтересів між цілями грошово-кредитної політики і банківського нагляду, надмірна концентрація економічної влади тощо, ця модель уже втратила свої позиції, хоча, як і раніше, є затребуваною. Центральний банк наділяють функціями регулятора банківської діяльності не тільки країни, що розвиваються, й країни з розвиненою економікою, наприклад Греція, Португалія, Іспанія.

Модель на основі завдань (модель «двох вершин») передбачає розподіл обов'язків на основі завдань нагляду між двома різними органами влади у такий спосіб, що один із них забезпечує пруденційний нагляд, а другий – регулювання бізнесу у фінансовому секторі. Цю модель розглядають як перехідну від секторної до моделі єдиного нагляду.

Модель «двох вершин» є повністю прийнятою в Нідерландах, яка визначається спробою регулятора досягти, з одного боку, макро- і мікропруденційної стабільності, а з другого – захистити права інвесторів незалежно від виду їх діяльності. Окремі її елементи застосовуються у Франції, Італії та Португалії.

Згідно з моделлю єдиного нагляду регулювання і нагляд за всіма секторами національної фінансової системи, зокрема банківським, сектором страхуван-

Таблиця 1

Моделі організації банківського регулювання та нагляду в країнах ЄС

Країна	Центральний банк	Змішана модель (незалежний спеціальний орган, міністерство фінансів і Центральний банк	Модель єдиного нагляду		Реформи інститутів регулювання з посилення ролі ЦБ протягом	
	На 01.01.2010 р.				2010 р.	2011 р.
			Мегарегулятор	Функції єдиного органу покладені на ЦБ		
Бельгія			+ (2003)		+	
Болгарія	+					
Греція	+					+
Данія			+ (1988)			
Німеччина			+ (2002)		+	
Естонія			+ (2000)			
Іспанія	+					
Франція	+	+			+	
Ірландія				+ (2000)		
Італія	+	+				
Кіпр	+					
Латвія			+ (2000)			
Литва	+					+
Люксембург	+					
Угорщина			+ (2000)			
Мальта			+ (2000)			
Нідерланди		+				
Австрія			+ (2002)			
Польща			+ (2003)			
Португалія	+	+				+
Румунія	+					
Словенія	+					
Словаччина				+ (2003)		
Фінляндія	+					
Швеція			+ (1991)			
Велика Британія			+ (1997)		+	
Чехія				+ (2003)		
ЄС-27	12	4	14	2		

Джерело: складено за даними ЄЦБ

Рис. 1. Авторська класифікація сучасних моделей банківського регулювання та нагляду

ня та фондовим (інвестиційним), здійснюється єдиним наглядовим органом. У деяких країнах ці функції виконує центральний банк (орган, який створено при центральному банку) (Чехія, Словаччина, Ірландія, Грузія, Казахстан), в інших – єдиний наглядовий орган відокремлено від центрального банку (Угорщина, Естонія, Латвія, Мальта, Польща тощо)

Єдиний орган регулювання несе відповідальність за стійкість фінансової системи країни й забезпечує застосування уніфікованих підходів і механізмів банківського нагляду.

Суттєвий вплив на вибір моделі регулювання та нагляду має рівень концентрації фінансового сектора. Перевагу єдиному органу регулювання надають країни з високим і середнім рівнем концентрації фінансового капіталу. Відповідальність за прийняття рішення щодо вибору моделі регулювання й нагляду за фінансовим сектором покладається на уряд кожної країни, який має обрати модель, що найбільш повно відповідає політичній та фінансовій структурі країни, а також забезпечить максимальну дієвість і ефективність відповідної системи нагляду за діяльністю фінансового сектора [1, с. 13].

Проведене дослідження засвідчило, що останнім часом дедалі рельєфніше простежується тенденція до концентрації регулятивно-наглядових функцій у мегарегулятора (Таблиця 1).

Важливою причиною цього є постійно зростаюча потреба в координації зусиль наглядових органів, що функціонують у різних фінансових секторах країни. Ця обставина є наслідком ускладнення банківського бізнесу і зростання тенденцій до створення фінансових конгломератів, діяльність яких охоплює, крім ринку банківських послуг, також і ринок страхування та ринок цінних паперів. Ці структурні зміни зумовили посилення взаємозв'язку між колись розрізненими видами діяльності у сфері фінансових послуг, а отже, і появу небезпеки, що проблеми в одному секторі можуть ослабити інший сектор або навіть усю фінансову систему держави. Прагнення до консолідації наглядових органів виявляються й на міжнародному рівні. Воно пов'язане з тим, що діяльність банків з кожним роком дедалі більше виходить за межі окремої країни і набуває глобального характеру.

Щодо вибору тієї чи іншої моделі організації банківського регулювання в країнах світу, то останнім часом, як підкреслювалося вище, дедалі більше простежується тенденція до концентрації регулятивно-наглядових функцій у руках мегарегулятора.

Специфічною рисою сучасного процесу консолідації нагляду є посилення ролі та розширення наглядових функцій і повноважень центральних банків та ЄЦБ, що пов'язано із тим, що вони відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової стабільності.

У вересні 2012 р. Єврокомісією було висунуто пропозицію продовжити реформу системи регулювання фінансового ринку, наділивши Європейський Центральний Банк функціями щодо нагляду за банками в ЄС.

Голови держав і урядів 27 країн-членів Європейського Союзу ухвалили рішення про створення Європейського банківського союзу, яке набуває чинності з осені 2014 року, що знаменує собою поглиблення європейської фінансової інтеграції, революційну зміну архітектури європейської банківської системи, а також створення на базі ЄЦБ єдиного наглядового механізму (single supervisory mechanism, SSM), під контроль якого спочатку перейдуть усі найбільші банки Єврозони, а до 2014 року – усі банки блоку [2].

Запровадження єдиного наглядового механізму з осені 2014 року сприятиме становленню Європейського банківського союзу, спрямованого на захист фінансової стабільності, мінімізацію витрат і зменшення банкрутств банків. Безпрецедентне розширення повноважень Європейського центрального банку і його перетворення на найважливіший наддержавний фінансовий інститут дають змогу поліпшити механізми підтримки і зміцнення безпеки банківської діяльності країн-членів Європейського Союзу.

Ключовими складниками Європейського банківського союзу є такі п'ять елементів: єдине зведення правил для банків (регулювання); єдина структура банківського нагляду (нагляд); єдиний механізм рефінансування банків за рахунок зборів із самого банківського сектора; єдина система захисту депозитів; єдиний механізм тимчасової бюджетної підтримки. Європейський центральний банк відповідатиме за ефективне й послідовне функціонування єдиного наглядового механізму та співпрацювати з національними компетентними органами країн-учасниць [3].

За результатами вивчення, систематизації й узагальнення наявних у міжнародній практиці моделей банківського регулювання й нагляду їх згруповано за двома класифікаційними ознаками: за суб'єктом та об'єктом регулювання (рис. 1).

Так, за об'єктом регулювання виокремлено три основні моделі: секторну, «двох вершин» та єдиного нагляду. Групу моделей, об'єднаних за ознакою «суб'єкт регулювання» становлять чотири моделі: модель, за якою центральний банк здійснює банківське регулювання й нагляд, змішана модель (незалежний

спеціальний орган, Міністерство фінансів і центральний банк), модель, за якою банківське регулювання та нагляд здійснює мегарегулятор (може бути створений на базі центрального банку або бути відокремленим від нього) та наднаціональна модель (наднаціональні наглядові органи ЄС – Європейська рада з системних ризиків і Об'єднаний комітет європейських наглядових органів).

Розглянемо детальніше наднаціональну модель, де регулюючі й наглядові функції покладено на наднаціональні органи. Зокрема, у Євросоюзі такими органами стали Європейська рада з системних ризиків і Об'єднаний комітет європейських наглядових органів, які були створені в 2011 р. з метою подолання кризових явищ і забезпечення фінансової стабільності.

У 2011 р. було створено Європейську раду з системних ризиків (European Systemic Risk Board, ESRB) [4] та Об'єднаний комітет європейських наглядових органів (Joint Committee of the European Supervisory Authorities) [5], який включає в себе три нові європейські наглядові органи: Європейська банківська адміністрація (European Banking Authority, EBA) за банківською діяльністю, Європейська страхова та пенсійна адміністрація (European Insurance an Occupational Pensions Authority, EIOPA) за страхуванням і Європейська ринкова та облігаційна адміністрація (European Securities and Markets Authority, ESMA) за ринком цінних паперів, робота яких спрямована на зміцнення мікропруденційного нагляду та Європейської ради з системних ризиків, відповідальної за макропруденційний нагляду. Об'єднаний комітет європейських наглядових органів разом із національними регуляторами утворюють Європейську систему фінансового нагляду (European System of Financial Supervisors, ESFS) (рис. 2).

Рис. 2. Наднаціональна модель регулювання та нагляду за діяльністю фінансово-банківського сектора в ЄС

Основна функція Європейської ради з системних ризиків (European Systemic Risk Board, ESRB), що знаходиться у Франкфурті-на-Майні, – забезпечення макропруденційного нагляду за фінансовою системою ЄС. Завданнями Ради є моніторинг та оцінювання системного ризику й раннє виявлення проблем, розроблення рекомендацій для національних регуляторів, які не є обов'язковими, але базуються на принципі «дотримайся або поясни», підвищення ефективності механізмів раннього попередження, поліпшення взаємодії між мікро- і макропруденційним аналізом.

Ключову роль у Європейській раді з системного ризику відіграє ЄСЦБ. Головою Європейської ради з системного ризику є голова ЄЦБ. Секретаріат Європейської ради з системного ризику знаходиться у ЄЦБ, але водночас Європейська рада з системного ризику є окремим органом, створення якого не вплине на мандат, функціонування і статутну роль ЄЦБ у грошово-кредитній політиці. ЄЦБ буде надавати аналітичну, статистичну, адміністративну й матеріально-технічну підтримку Європейській раді з системного ризику. Зокрема, ЄЦБ допоможе в розробленні та зборі нових статистичних даних, що мають стосунок до Європейської ради з системного ризику на регулярній основі.

ЄЦБ також сприятиме розробленню й підтримці нових аналітичних інструментів і методик для виявлення й оцінювання системних ризиків і «раннього виявлення, попередження ризиків» [6; 7; 8].

Об'єднаний комітет європейських наглядових органів відіграє важливу роль в організації роботи щодо узагальнення правил нагляду, розроблення технічних стандартів, складання інструкцій і роз'яснень, які можуть використовуватися національними регуляторами й урядами при прийнятті рішень. У разі виникнення розбіжностей в оцінках на національному рівні комітет урегульовує ці питання, враховуючи висновки та інтереси всіх залучених інспекторів.

Завданнями Об'єднаного комітету європейських наглядових органів (Joint Committee of the European Supervisory Authorities) є такі:

1) розроблення пропозицій щодо запровадження нових стандартів і правил нагляду в межах ЄС;

2) обмін інформацією та угодами між національними наглядовими органами, надання необхідних обґрунтувань і вдосконалення законодавства й нормативів;

3) визначення комплексного показника кредитоспроможності позичальника;

4) координація й ухвалення рішень у разі виникнення кризових ситуацій тощо [5].

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження показало, що в різних країнах склалися свої підходи до організації процесу регулювання банківської діяльності та здійснення нагляду, які залежать від структури національної фінансової системи й визначаються сукупністю чинників, котрі відображають національну специфіку. Специфічною рисою сучасного процесу консолідації нагляду є посилення ролі та розширення наглядових функцій і повноважень центральних банків та ЄЦБ, що пов'язано із тим, що вони відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової стабільності.

Новостворені європейські органи нагляду отримали досить широкі повноваження щодо прямого нагляду за діяльністю фінансових установ, які працюють у країнах ЄС, а також право заборони чи обмеження діяльності на фінансових ринках окремим установам, дії яких загрожують фінансовій стабільності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Науменкова С.В. Система регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн : [навчальний посібник] / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, Університет банківської справи НБУ, 2010. – 170 с.
2. A new financial system for Europe. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/internal_market/publications/docs/financial-reform-for growth_en.pdf.
3. Banking union: restoring financial stability in the Eurozone, Brussels, 15 April 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/banking-union/banking-union-memo_en.pdf.
4. European Systemic Risk Board [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – Електрон. дані. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.esrb.europa.eu/home/html/index.en.html. – Назва з екрана.
5. Joint Committee of the European Supervisory Authorities [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eba.europa.eu/Joint-Committee.aspx. – Назва з екрана.
6. Peter Praet, Member of the Executive Board of the ECB. The (changing) role of central banks in financial stability policies. at the 14th Annual Internal Banking Conference, organised by the Federal Reserve Bank of Chicago and the European Central Bank, Chicago, 10 November 2011 [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ecb.int/ press/ key/date/2011/html/sp111110.en.html. – Назва з екрана.
7. Jean-Claude Trichet, President of the ECB. Macro-prudential oversight and the future European Systemic Risk Board. at the European Banking Congress, Frankfurt am Main, 19 November 2010 [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ecb.int/press/key/date/2010/html/sp101119_2.en.html. – Назва з екрана.
8. Lucas Papademos, Vice-President of the ECB. Financial stability and macro-prudential supervision: objectives, instruments and the role of the ECB. At he conference “The ECB and Its Watchers XI” Frankfurt, 4 September 2009 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ecb.int/press/key/date/2009/html/sp090904_3.en.html. – Назва з екрана.

УДК 658.15:330.43

Голофаева И.П.
кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов
Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеца

МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ СИТУАЦИЯМИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: МОДЕЛИРОВАНИЕ ОТРАСЛЕВЫХ ХАРАКТЕРИСТИК И ТЕНДЕНЦИЙ СОСТОЯНИЯ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ

В работе предлагается механизм оценки, анализа и прогнозирования финансовых ситуаций предприятия, основанный на использовании методов эконометрического моделирования, многомерного анализа и современного менеджмента, позволяющие провести комплексную диагностику состояния внутренней и внешней конкурентной финансовой среды и выявить приоритетные направления усовершенствования процесса управления предприятиями для проведения финансово-экономических преобразований.

Ключевые слова: внешняя конкурентная среда, диагностика, механизм, моделирование, предприятия машиностроения, прогнозирование, сферы финансовой деятельности, распознавание, финансовая ситуация, управление.

Голофаєва І.П. МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ СИТУАЦІЯМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: МОДЕЛЮВАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ХАРАКТЕРИСТИК І ТЕНДЕНЦІЙ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У роботі пропонується механізм оцінки, аналізу та прогнозування фінансових ситуацій підприємства, оснований на використанні методів економетричного моделювання, багатовимірного аналізу та сучасного менеджменту, що дає змогу провести комплексну діагностику стану внутрішнього й зовнішнього конкурентного фінансового середовища і виявити пріоритетні напрями вдосконалення процесу управління підприємствами для проведення фінансово-економічних перетворень.

Ключові слова: зовнішнє конкурентне середовище, діагностика, механізм, моделювання, підприємства машинобудування, прогнозування, сфери фінансової діяльності, розпізнавання, фінансова ситуація, управління.

Golofayeva I.P. MANAGEMENT MECHANISM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES FINANCIAL SITUATIONS: MODELLING OF INDUSTRY CHARACTERISTICS AND ENVIRONMENTAL TRENDS

The mechanism of assessing, analyzing and forecasting of the enterprise financial situations which is based on econometric modeling techniques, multivariate analysis and modern management is proposed in this paper. The implementation of this method allows us to obtain complex diagnostics of internal and external competitive financial environment and to identify priorities for improving the process of enterprises management for financial and economic transformation.

Keywords: external competitive environment, diagnostics, mechanism, modeling, machine-building enterprises, forecasting, financial activities, discrimination, financial situation, management.

Постановка проблемы. В условиях интеграционных процессов, возрастающего уровня конкуренции, скорости освоения и модификации методов конкурентной борьбы, необходимым условием достижения и сохранения украинскими предприятием устойчивых позиций на международных и национальном рынках является адаптация к быстроменяющейся внешней среде на основе развития конкурентных преимуществ [1; 3; 12]. Что предполагает многообразие и обновление направлений деятельности, усовер-

шенствование механизма управления финансовыми ситуациями в соответствии с любыми изменениями внешней и внутренней среды предприятия как социально-экономической системы.

Приоритетность совершенствования инструментария оценки, анализа и прогнозирования множества финансовых ситуаций приводит к необходимости формирования новых подходов к формированию комплексного механизма управления финансовой деятельностью со всей совокупностью взаимосвязей локальных сфер жизнедеятельности с учетом тенденции изменения отраслевой динамики предприятий. В этой связи возникает необходимость в разработке методического инструментария исследования и выявления факторов, резервов и условий повышения уровня финансового состояния украинских предприятий, позволяющего определять приоритеты конкурентного развития, обеспечивать внедрение и эффективное использование современных технологий, и укрепление конкурентных позиций предприятий в системе экономических отношений.

Анализ последних исследований и публикаций. Следует отметить, что акценты в иерархии краткосрочных и долгосрочных целей развития украинских предприятий смещаются в направления внедрения управленческих инновационных методик и механизмов исследования динамики внешней и внутренней конкурентной среды во взаимосвязи на всех уровнях системной иерархии. Объясняется это, прежде всего, тем, что уровень конкурентоспособности украинских предприятий, функционирующих в условиях нестабильной финансовой среды, во многом определяется именно его финансовой составляющей [4; 5; 8; 15].

Проблемы усовершенствования управления финансовыми ситуациями промышленных предприятий являются объектом исследования многих зарубежных и отечественных ученых, среди которых можно выделить следующих авторов: В. Забродский, Н. Кизим, Т. Клебанова, В. Ковалев, Н. Крейнина, Р. Лепа, В. Пономаренко, О. Пушкар, Е. Раевнева, В. Родионова, А. Тридед, А. Тищенко, А. Шеремет, Е. Ястремская и много других. Однако в научных трудах не нашли должного отображения вопросы, связанные с усовершенствованием механизма управления финансовыми ситуациями на основе двухкомпонентного исследования и позиционирования пространственно-динамических отраслевых характеристик предприятий и тенденций состояния внешней конкурентной среды, что является актуальным для предприятий, которые функционируют в агрессивной динамичной среде.

Постановка задачи. Анализ финансовой деятельности предприятий машиностроения свидетельствует о снижении финансово-инновационной активности предприятий, что связано с нестабильностью внешней среды и неэффективностью применения методов и моделей управления финансовыми ситуациями. Проведенный анализ позволяет сделать выводы, что наличие даже достаточного уровня ресурсного потенциала без обоснованной, четко ориентированной стратегии финансового развития по основным локальным составляющим и адаптации к агрессивной внешней конкурентной среде не сможет обеспечить эффективности функционирования [1; 2; 3; 12].

Финансовая ситуация предприятия является комплексным понятием, отражающим эффективность процессов формирования и размещения финансовых ресурсов [2]. В силу этого в процессе ее оценки должны быть исследованы такие характеристики финансового состояния предприятия, как имущественное состояние, финансовая устойчивость, ликвидность, рентабельность, деловая активность (динамичность). С одной стороны, включение в процесс оценки разнообразных сфер финансовой деятельности и показателей, их характеризующих, повышает качество и достоверность результатов оценки. С другой стороны, процесс оценки значительно затрудняется, поскольку показатели имеют противоречивый характер и зачастую дают противоположные результаты. В силу этого возникает задача комплексной оценки и прогнозирования финансовых ситуаций предприятия на основе использования современного инструментария экономико-математического моделирования.

Изложение основного материала исследования. Предлагаемый в работе механизм управления фи-

Рис. 1. Этапы механизма управления финансовыми ситуациями промышленных предприятий

нансовыми ситуациями промышленных предприятий, в основу которого положена оценка, анализ и прогнозирование финансовых ситуаций предприятия с использованием методов эконометрического моделирования, многомерного анализа и современного менеджмента [9; 10; 11; 14], представлен на рис. 1 и включает следующие основные этапы: 1) исследование динамики индикаторов финансовых ситуаций предприятий машиностроительной отрасли; 2) прогнозирование пространственно-динамических отраслевых характеристик и тенденций состояния внешней среды; 3) формирование приоритетов финансового развития и реализация финансово-экономических отраслевых преобразований. Ниже рассматривается содержание этапов разработанного механизма.

Этап 1. Исследование динамики индикаторов финансовых ситуаций предприятий машиностроительной отрасли. Системность и комплексность предлагаемого механизма лежит во взаимосвязи и последовательности с основными функциями и задачами управления финансовыми ситуациями.

В качестве исходных данных в моделях используется информационное пространство наиболее значимых 14 показателей-индикаторов финансовой деятельности для 32 предприятий машиностроения в поквартальном разрезе за четыре года, сформированное на основе реализации методов экспертного и многомерного анализа [5; 13; 14]. Список показателей-индикаторов по группам исследования приведен в таблице 1.

Таблица 1

Показатели финансовой деятельности предприятий

Усл. обозначение	Название показателя
Показатели имущественного состояния	
x1	К-т износа основных средств
x2	К-т обновления основных средств
x3	К-т выбытия основных средств
Показатели финансовой устойчивости	
x4	К-т финансовой автономии
x5	К-т маневренности собственного капитала
x6	К-т структуры покрытия долгосрочных вложений
x7	К-т долгосрочного привлечения заемных средств
Показатели ликвидности и рентабельности	
x8	К-т общей (тек,) ликвидности
x9	К-т срочной ликвидности
x10	Чистая рентабельность продаж
x11	Чистая рентабельность производства
Показатели оценки динамичности	
x12	К-т оборачиваемости активов
x13	К-т оборачиваемости дебиторской задолженности
x14	К-т оборачиваемости кредиторской задолженности

На данном этапе механизма предлагается исследовать соответствие прошлых и текущей финансовой ситуации рассматриваемого предприятия условиям внешней и внутренней среды с использованием инструментария эконометрического моделирования на основе панельных данных посредством анализа индивидуальных фиксированных эффектов исследуемых показателей динамики отраслевых изменений [6; 7]. Рассмотрим особенности построения динамических моделей на панельных данных, которые позволяют исследовать динамику «на индивидуальном уровне». Простейшая модель авторегрессии на панельных данных, учитывающая индивидуальный эффект имеет вид [9; 10]:

$$y_{it} = \alpha_i + \gamma_{it-1} + \gamma_{it-2} + \ldots.. + \gamma_{it-k} + \varepsilon_{it}.$$

В работе построение комплекса моделей панельных данных индикаторов финансовых ситуаций осуществлялось с помощью пакета прикладных программ «EViews». В табл. 2 приведены агрегированные результаты (вид модели, коэффициент детерминации, критерий Стьюдента, Фишера, Дарбина-Уотсона), которые подтверждают адекватность и статистическую значимость построенных моделей.

Параметры авторегрессионной модели характеризуют изменение данной моделируемой переменной в момент времени (t) под воздействием своего изменения в предшествующие моменты времени (t – к). Для экономической интерпретации параметров модели используют понятие мультипликатора, и выделяют: краткосрочный мультипликатор – параметры при лаговых переменных характеризуют краткосрочное изменение моделируемой переменной под влиянием изменения других факторов на единицу своего измерения; промежуточный мультипликатор, который определяет общее абсолютное изменение результата зависимой переменной в момент времени (t + 1) и рассчитывается как произведение параметров модели для соответствующего лага и совместного их влияния; долгосрочный мультипликатор определяет общее абсолютное изменение результата зависимой переменной в долгосрочном периоде и рассчитывается как произведение параметра краткосрочного изменения на сумму параметров авторегрессии в полиномиальном виде для соответствующего числа лагов моделирования.

Расчетные значения мультипликаторов для построенного комплекса моделей прогнозирования финансовых показателей для исследуемых предприятий представлены в таблице 3.

На основе сформированных классов финансовых ситуаций по пространственно-динамической выборке индикаторов на основе методов кластерного анализа [14] по локальным составляющим проведен анализ процентного распределения предприятий по выделенным группам (рис. 2).

Рис. 2. Отраслевое процентное распределение предприятий по классам финансовых ситуаций (фрагмент)

На основе сформированных классов финансовых ситуаций (локальных и общей) построены дискриминантные модели распознавания классов локальных и общих финансовых ситуаций. Ниже представлен вид дискриминантных функций для распознавания общей финансовой ситуации предприятий отрасли:

Таблица 2

Авторегрессионные модели панельных данных прогнозирования отраслевой динамики предприятий

Модель прогнозирования	Вид модели	Критерий Стьюдента (t)		Коэф. детерминации (R-squared)	Критерий Фишера (F)	Критерий Дарбина-Уотсона (DW)
		$t(a_1)$	$t(a_2)$			
Показатели имущественного состояния						
К-та износа основных средств	$x_1 = c_i + 1{,}894 \cdot x_{1(t-1)} - 0{,}879 \cdot x_{1(t-2)}$	5,86	-2,7	0,999	492048	2,18
К-та обновления основных средств	$x_2 = c_i + 1{,}843 \cdot x_{2(t-1)} - 0{,}851 \cdot x_{2(t-2)}$	50,4	-22,29	0,998	285238	2,06
К-та выбытия основных средств	$x_3 = c_i + 1{,}723 \cdot x_{3(t-1)} - 0{,}8 \cdot x_{3(t-2)}$	76,39	-47,84	0,992	35660	2,12
Показатели финансовой устойчивости						
К-та финансовой автономии	$x_4 = c_i + 2{,}001 \cdot x_{4(t-1)} - 0{,}9 \cdot x_{4(t-2)}$	149,2	-74,8	0,999	123654	1,96
К-та маневренности собственного капитала	$x_5 = c_i + 1{,}898 \cdot x_{5(t-1)} - 0{,}9961 \cdot x_{5(t-2)}$	29,38	-15,56	0,996	89503	2,15
К-та структуры покрытия долгосрочных вложений	$x_6 = c_i + 1{,}709 \cdot x_{6(t-1)} - 0{,}774 \cdot x_{6(t-2)}$	124,1	-87,63	0,998	174928	1,97
К-та долгосрочного привлечения заемных средств	$x_7 = c_i + 1{,}809 \cdot x_{7(t-1)} - 0{,}842 \cdot x_{7(t-2)}$	38,24	-22,91	0,998	239722	2,014
Показатели ликвидности и рентабельности						
К-та общей (тек.) ликвидности	$x_8 = c_i + 1{,}956 \cdot x_{8(t-1)} - 0{,}8968 \cdot x_{8(t-2)}$	144,5	-80,4	0,999	12177425	1,965
К-та срочной ликвидности	$x_9 = c_i + 1{,}92 \cdot x_{9(t-1)} - 0{,}933 \cdot x_{9(t-2)}$	76,32	-44,07	0,9997	5833944	1,88
К-та чистой рентабельности продаж	$x_{10} = c_i + 1{,}776 \cdot x_{10(t-1)} - 0{,}83 \cdot x_{10(t-2)}$	26,09	-15,81	0,9991	333599	2,09
К-та чистой рентабельности производства	$x_{11} = c_i + 1{,}779 \cdot x_{11(t-1)} - 0{,}837 \cdot x_{11(t-2)}$	28,85	-18,01	0,9978	133910	2,14
Показатели оценки динамичности						
К-та оборачиваемости активов	$x_{12} = c_i + 1{,}787 \cdot x_{12(t-1)} - 0{,}796 \cdot x_{12(t-2)}$	19,38	-8,35	0,9987	233497	2,11
К-та оборачиваемости дебиторской задолженности	$x_{13} = c_i + 1{,}863 \cdot x_{13(t-1)} - 0{,}917 \cdot x_{13(t-2)}$	78,72	-56,67	0,9998	2309137	1,91
К-та оборачиваемости кредиторской задолженности	$x_{14} = c_i + 1{,}898 \cdot x_{14(t-1)} - 0{,}919 \cdot x_{14(t-2)}$	42,4	-26,26	0,9995	637094	2,011

Таблица 3

Интерпретация параметров моделей прогнозирования

	Мультипликаторы			Значения фиксированных параметров					
	Кратко-срочный	Промежу-точный	Долгосроч-ный	Мин. значение	Макс. значение	Среднее значение	Кол-во отриц	Кол-во полож	% соотношение
Модель прогнозирования имущественного состояния									
x1	1,894	-1,665	1,008	-0,022	0,016	-0,010	31	1	96,87 / 3,13
x2	1,843	-1,568	0,996	-0,002	0,019	0,003	9	23	28,12 / 71,88
x3	1,723	-1,378	0,957	0,000	0,050	0,005	0	32	0 / 100
Модель прогнозирования финансовой устойчивости									
x4	2,001	-1,981	1,006	-0,019	0,022	0,001	14	18	43,75 / 56,25
x5	1,898	-1,891	0,951	-0,029	0,071	0,016	7	25	21,87 / 78,13
x6	1,709	-1,323	0,963	-0,005	0,045	0,007	1	31	3,12 / 96,88
x7	1,809	-1,523	0,982	-0,006	0,020	0,002	4	28	12,5 / 87,5
Модель прогнозирования ликвидности и рентабельности									
x8	1,956	-1,755	1,031	-0,090	0,608	0,082	8	24	25 / 75
x9	1,92	-1,791	0,993	-0,060	0,269	0,049	7	25	21,87 / 78,13
x10	1,776	-1,474	0,970	-0,005	0,014	0,003	7	25	21,87 / 78,13
x11	1,779	-1,489	0,968	-0,004	0,017	0,004	6	26	18,75 / 81,25
Модель прогнозирования динамичности									
x12	1,787	-1,422	0,995	-0,010	0,075	0,011	11	21	34,37 / 65,63
x13	1,863	-1,708	0,972	0,012	1,562	0,449	0	32	0 / 100
x14	1,898	-1,744	0,989	-0,374	0,631	0,086	6	26	18,75 / 81,25

$$y1 = -117{,}041 + 113{,}86 \cdot x_1 + 133{,}555 \cdot x_2 + 20{,}751 \cdot x_3 + 174{,}086 \cdot x_4 - 32{,}574 \cdot x_5 - 43{,}413 \cdot x_6 + 104{,}292 \cdot x_7 - 3{,}392 \cdot x_8 + 7{,}348 \cdot x_9 + 410{,}772 \cdot x_{10} - 310{,}266 \cdot x_{11} + 10{,}997 \cdot x_{12} - 0{,}207 \cdot x_{13} + 0{,}006 \cdot x_{14}$$

$$y2 = -107{,}137 + 106{,}671 \cdot x_1 + 111{,}595 \cdot x_2 + 54{,}539 \cdot x_3 + 155{,}276 \cdot x_4 - 27{,}899 \cdot x_5 - 24{,}665 \cdot x_6 + 102{,}224 \cdot x_7 - 3{,}066 \cdot x_8 + 6{,}393 \cdot x_9 + 310{,}811 \cdot x_{10} - 223{,}887 \cdot x_{11} + 15{,}219 \cdot x_{12} - 0{,}182 \cdot x_{13} + 0{,}014 \cdot x_{14}$$

$$y3 = -84{,}564 + 89{,}938 \cdot x_1 + 122{,}158 \cdot x_2 + 17{,}813 \cdot x_3 + 153{,}641 \cdot x_4 - 39{,}623 \cdot x_5 - 22{,}241 \cdot x_6 + 58{,}532 \cdot x_7 - 2{,}281 \cdot x_8 + 4{,}877 \cdot x_9 + 339{,}943 \cdot x_{10} - 250{,}016 \cdot x_{11} + 12{,}122 \cdot x_{12} - 0{,}511 \cdot x_{13} + 0{,}018 \cdot x_{14}$$

Таким образом, результатом данного этапа является авторегрессионная модель панельных данных, анализ коэффициентов которой позволяет проанализировать динамику поведения индикаторов финансовых ситуаций предприятий отрасли, соответствие прошлых и текущей финансовой ситуации исследуемого предприятия условиям внешней и внутренней среды, а также провести сравнительный анализ влияния факторов внешней среды на основе анализа фиксированных индивидуальных эффектов и выделить предприятия, применяющие успешные стратегии управления финансовыми ситуациями.

Этап 2. Прогнозирование пространственно-динамических отраслевых характеристик и тенденций состояния внешней среды. Второй этап предполагает расчет и анализ возможных прогнозных результатов динамики показателей предприятия на основе модельного базиса авторегрессии на панельных данных и получение прогнозных оценок значений классов финансовых ситуаций, их состояния на основе использования общих и частных дискриминантных функций [14] распознавания по группам показателей, а также оценка и анализ отраслевых тенденций и определение степени и направления влияния (позитивное или негативное) внешней среды на имеющийся ресурсный потенциал предприятия. Прогнозные значения финансовых индикаторов по пространственно-динамическим моделям авторегрессии второго порядка получены для 32 исследуемых предприятий отрасли, фрагмент прогнозных значений для ОАО «Харьковский машиностроительный завод «Свет шахтера» представлены в таблице 4.

Таблица 4

Прогнозные значения коэффициентов ОАО «Харьковский машиностроительный завод «Свет шахтера»

	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
Показатели имущественного состояния				
x1	0,586871	0,578056	0,56844	0,557985
x2	0,169256	0,176937	0,184322	0,191385
x3	0,070659	0,070057	0,072291	0,076624
Показатели финансовой устойчивости				
x4	0,856196	0,827668	0,794349	0,756237
x5	0,790767	0,78025	0,767792	0,754245
x6	0,119788	0,145438	0,164757	0,177943
x7	0,039179	0,050125	0,060296	0,069489
Показатели ликвидности и рентабельности				
x8	9,066256	8,323214	7,470335	6,521836
x9	6,676823	6,559175	6,399806	6,203522
x10	0,201783	0,188585	0,175753	0,163928
x11	0,341937	0,330696	0,317464	0,303352
Показатели оценки динамичности				
x12	0,647672	0,61484	0,573925	0,526923
x13	0,904401	0,188412	-0,42884	-0,92253
x14	8,713422	8,713326	8,656716	8,549361

Прогнозные значения классов финансовых ситуаций на основе частных дискриминантных функций распознавания по группам показателей имущественного состояния, финансовой устойчивости, ликвидности, рентабельности и деловой активности (динамичности) для ОАО «Харьковский машиностроительный завод «Свет шахтера» приведены в таблице 5.

Таблица 5

Прогнозные значения классов финансовых ситуаций на основе частных дискриминантных функций распознавания (фрагмент)

Прогнозные значения классов финансовых ситуаций	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
По группе показателей имущественного состояния	1	1	1	1
По группе показателей финансовой устойчивости	1	1	1	1
По группе показателей ликвидности	2	2	2	2
По группе показателей рентабельности	1	1	1	1
По группе показателей динамичности	3	3	3	3

Прогнозные значения классов финансовых ситуаций на основе общих дискриминантных функций распознавания для всех исследуемых предприятий представлены в таблице 6.

На основе анализа данных результатов можно сделать вывод, что для предприятий отрасли характерны миграционные переходы из кластера в кластер в течении прогнозных 4 кварталов, что говорит о колебательной динамике состояния предприятий отрасли под действием отраслевых внешних факторов. Для групп предприятий отрасли с высоким, средним и низким уровнем финансового состояния характерны следующие финансовые ситуации:

1) предприятия 1 класса преимущественно сохраняют высокий уровень общего финансового состояния, что подтверждает высокие результаты финансовой устойчивости, ликвидности, рентабельности и деловой активности, однако имущественное состояние характеризуется нормативами, присущими средним отраслевым стандартам;

2) предприятия 2 класса в среднем улучшают свои конкурентные позиции в отрасли, поскольку переходят в кластер с высоким уровнем финансового состояния в целом по предприятию, однако для укрепления своих позиций предприятиям особое внимание следует уделить политике управления ликвидностью, поскольку значения показателей данной группы имеют наиболее низкие значения, характерные для третьей группы низкого финансового состояния;

3) предприятия 3 класса устойчиво находится в третьем кластере с низким уровнем финансового состояния, однако наблюдаются положительные сдвиги по группе показателей рентабельности, которые имеют высокое значение и характеристики первого класса, также позитивные изменения наблюдаются по укреплению позиций финансовой устойчивости.

Оценка и анализ отраслевых тенденций и степени влияния внешней среды на внутреннюю финансовую

Таблица 6

Прогнозные значения классов финансовых ситуаций на основе общих дискриминантных функций распознавания

№	Предприятие	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
1	«Харьковский машиностроительный завод «Свет шахтера»	2	2	2	2
2	ХЭЛЗ «Укрэлектромаш»	**2**	**2**	**1**	**1**
3	«Електромашина»	2	2	**2**	**1**
4	«Завод Укрэлектроремонт»	**1**	**1**	**3**	**3**
5	«Гидропривод»	3	3	3	3
6	«РОСС»	2	2	2	2
7	«Харверст»	**2**	**2**	**1**	**1**
8	«Харьковский исследовательский завод технологического оснащения»	3	3	3	3
9	«Харьковский завод штампов и пресформ»	2	2	2	2
10	НПО «Теплоавтомат»	1	1	1	1
11	СП «Харьков УАЗ-сервис»	3	3	3	3
12	«Завод им.Фрунзе»	2	2	2	2
13	«Купянский машиностроительный завод»	3	3	3	3
14	«Харьковский завод "Точмедприбор»	2	2	2	2
15	«Пересечанское ремонтно-транспортное предприятие»	1	1	1	1
16	«Изюмский тепловозоремонтный завод»	3	3	3	3
17	«Харьковский завод электротехнического оборудования»	2	2	2	2
18	«Индекс»	1	1	1	1
19	«Харьковский завод электромонтажных изделий»	3	3	3	3
20	«Изюмское РТП»	1	**1**	**2**	**3**
21	«Электромаш»	3	3	3	3
22	«Потенциал»	3	3	3	3
23	«Турбоатом»	1	1	1	1
24	«Точприбор»	2	2	2	2
25	«Харьковский электроаппаратный завод»	2	**2**	**1**	1
26	«ХарП»	2	2	2	2
27	«Промсвязь»	3	3	3	3
28	«Харьковхолод»	3	3	3	3
29	Волчанский агрегатный завод	1	1	1	1
30	«Коннектор»	**3**	**1**	1	1
31	«Мерефянский механический завод»	3	3	3	3
32	«НПП «Система»	3	3	3	3

Таблица 7

Прогнозное отраслевое распределение предприятий по классам финансовых ситуаций

Класс прогнозного финансового состояния	I квартал		II квартал		III квартал		IV квартал	
	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%
В целом по совокупности показателей								
1 класс	7	21,875	8	25	9	28,125	10	31,25
2 класс	12	37,5	12	37,5	10	31,25	8	25
3 класс	13	40,625	12	37,5	13	40,625	14	43,75
По группе показателей имущественного состояния								
1 класс	6	18,75	6	18,75	6	18,75	6	18,75
2 класс	7	21,875	7	21,875	7	21,875	7	21,875
3 класс	19	59,375	19	59,375	19	59,375	19	59,375
По группе показателей финансовой устойчивости								
1 класс	16	50	16	50	15	46,875	14	43,75
2 класс	5	15,625	5	15,625	5	15,625	5	15,625
3 класс	11	34,375	11	34,375	12	37,5	13	40,625
По группе показателей ликвидности								
1 класс	2	6,25	3	9,375	3	9,375	4	12,5
2 класс	8	25	8	25	7	21,875	6	18,75
3 класс	22	68,75	21	65,625	22	68,75	22	68,75
По группе показателей рентабельности								
1 класс	7	21,875	9	28,125	10	31,25	10	31,25
2 класс	21	65,625	20	62,5	20	62,5	20	62,5
3 класс	4	12,5	3	9,375	2	6,25	2	6,25
По группе показателей динамичности								
1 класс	7	21,875	7	21,875	7	21,875	7	21,875
2 класс	4	12,5	3	9,375	3	9,375	3	9,375
3 класс	21	65,625	22	68,75	22	68,75	22	68,75

среду предприятия осуществляется посредством исследования прогнозного состояния внешней финансовой среды, которая может классифицироваться как благоприятная или неблагоприятная внешняя финансовая среда. Прогнозное отраслевое распределение предприятий по классам общих и частных финансовых ситуаций в поквартальном разрезе в процентном и абсолютном значении представлено в таблице 7.

На основе представленных результатов можно сделать следующие выводы:

– удельный вес предприятий с низким уровнем финансового состояния характерен практически для всех сфер исследования по группам показателей, что подтверждает гипотезу негативных изменений и доминирования факторов неблагоприятной внешней финансовой среды на сегментах отраслевого рынка;

– наблюдаются позитивные изменения в отрасли эффективности деятельности предприятий, которые в целом улучшают показатели рентабельности деятельности и продаж и характеризуются высокими прогнозными значениями, что формирует благоприятную отраслевую финансовую среду;

– наиболее проблемные отраслевые негативные тенденции развития характерны для ликвидности и динамичности, что подтверждает усиление неблагоприятного влияния факторов внешней среды отраслевого, регионального и странового воздействия.

Таким образом, результатом этапа прогнозирования и распознавания финансовых ситуаций по выделенным группам показателей является следующее: прогнозные оценки 14 индикаторов финансовых ситуаций на основе моделей авторегрессии, что позволяет прогнозировать и распознавать классы финансовых ситуаций, и на основе исследования их динамики оценить и проанализировать отраслевые тенденции динамики состояния предприятий отрасли, степень и силу влияния внешней конкурентной среды на позиционирование и формирование управленческих решений для каждого из исследуемых предприятий.

Этап 3. Формирование приоритетов финансового развития и реализация финансово-экономических отраслевых преобразований. Данный этап предполагает выбор и реализацию приоритетов финансового развития на основе пространственно-динамических отраслевых характеристик и тенденций состояния внешней среды.

На данном этапе следует сравнить результаты анализа, полученные на первом и втором этапах, и сделать выводы о целесообразности и направлениях проведения организационных преобразований на предприятии [1; 3; 7; 12]. Это возможно осуществить на основе предложенной матрицы сравнения [11] результатов тенденций отраслевых изменений (рис. 3), критериальными параметрами построения которой являются результат текущей и прогнозной комплексной оценки финансовых ситуаций предприятий отрасли по сферам исследования.

Результат текущей оценки финансовых ситуаций предприятий отрасли по сферам исследования				
	Высокий уровень финансового состояния		По группе показателей финансовой устойчивости	
	Средний уровень финансового состояния	По группе показателей рентабельности		
	Низкий уровень финансового состояния		По группе показателей имущественного состояния	По группе показателей ликвидности По группе показателей динамичности
		Позитивный	**Нейтральный**	**Негативный**
		Результат прогнозной оценки финансовых ситуаций предприятий отрасли по сферам исследования		

Рис. 3. Матрица сравнения результатов оценки прогнозной и текущей оценки финансовых ситуаций тенденций отраслевых изменений по сферам исследования

Таким образом, наблюдается негативная неблагоприятная ситуация в отрасли, что сопровождается ухудшением конкурентных позиций предприятий, вследствие усиления влияния кризисных тенденций внешней среды на внутреннюю финансовую среду предприятий. Согласно разработанной матрицы сравнения для исследуемых предприятий, выделено че-

Таблица 8

Типы возможных финансовых ситуаций и предлагаемые реорганизационные мероприятия

Типы возможных финансовых ситуаций	Возможные реорганизационные мероприятия
Общее состояние внешней конкурентной среды является благоприятным и характеризуется позитивными тенденциями влияния в соответствии с установленными нормами, и уровень изменения прогнозных характеристик финансовых ситуаций по сферам исследования характеризуется позитивно	Нет потребности проводить комплексные мероприятия по реорганизации деятельности в данный момент времени, но необходимо запланировать возможные реорганизационные преобразования в перспективе, которые будут использовать активные стратегии развития и характеризоваться усиленным наращиванием конкурентных преимуществ
Общее состояние внешней конкурентной среды характеризуется позитивными тенденциями по сферам влияния и благоприятной ситуацией в отрасли в соответствии с прогнозными оценками, а уровень изменения прогнозных характеристик финансовых ситуаций по сферам исследования характеризуется негативно	Необходима частичная реорганизация тех сфер деятельности, которые отвечают позитивным тенденциям отрасли и имеют наиболее негативные прогнозы (в зависимости от глубины, важности и срочности проведения преобразований), которая будет характеризоваться сохранением и удержанием конкурентных позиций
Ситуация нейтрального воздействия внешней финансовой конкурентной среды, когда большинство предприятий характеризуется средним или низким уровнем финансово-экономического состояния в соответствии с установленными нормами, общие прогнозные характеристики имеют стабильный характер состояния, а уровень изменения прогнозных характеристик финансовых ситуаций по некоторым сферам исследования позитивный	Ситуация свидетельствует о неравномерности и несогласованности в управлении ресурсным потенциалом и высокой децентрализации функций управления. В данном случае процесс трансформационных преобразований в управлении следует инициировать сверху, проведя его срочно и интенсивно, поддерживая приоритетность развития по сферам позитивного изменения
Ситуация негативных тенденциях и усиления степени неблагоприятного воздействия факторов внешней отраслевой среды и результатов ухудшающегося изменения прогнозных характеристик финансовых ситуаций для предприятий по сферам исследования	Следует проводить срочную реорганизацию процесса управления экономическими ресурсами, направленную на предотвращение развития кризисных ситуаций

тыре типа общих финансовых ситуаций и предлагаемых реорганизационных мероприятий финансового развития (таблица 8).

Представленный подход матричного позиционирования [2; 8; 11; 15] сравнения результатов оценки прогнозной и текущей финансовых ситуаций и тенденций отраслевых изменений по сферам исследования является эффективным инструментом комплексного исследования тенденций финансового развития предприятий, поскольку позволяет выявить и прогнозировать динамику индикаторов в целом и по отдельным локальным сферам, определить характерные для них тенденции и взаимосвязи, что является основой формирования комплекса программ и превентивных мероприятий управления финансово-экономическими отраслевыми преобразованиями для различных временных горизонтов.

Выводы. Успешное функционирование промышленных предприятий возможно в том случае, когда они имеют возможность адекватно реагировать на изменения, происходящие в своей внутренней и внешней среде, то есть синхронно, в соответствии с глубиной и скоростью последних, что требует осуществления внутренних преобразований финансово-экономических взаимосвязей, которые в быстроменяющейся трансформационной среде становятся неотъемлемой частью жизнедеятельности.

Использование предложенного модельного инструментария для исследования результатов функционирования промышленных предприятий позволяет детально проанализировать внутреннюю и внешнюю конкурентную среду и выявить приоритетные направления усовершенствования процесса управления предприятиями на основе комплексной оценки классов отраслевых финансовых ситуаций и их значимости в процессе проведения финансово-экономических преобразований. Внедрение механизма управления финансовыми ситуациями предприятия в соответствии с принципами гетерархичности, поливариантности, рациональности и многообразности, а также адаптивной эффективности производственной системы придаст ей необходимую гибкость, возможность саморазвития и создания условий эффективной реализации сформированной совокупности стратегий управления для каждого из направлений деятельности, которые функционируют для достижения общих согласованных целей.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Бараненко С.П. Стратегическая устойчивость предприятия / С.П. Бараненко, В.В. Шеметов. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2004. – 493 с.
2. Бланк И.А. Стратегия и тактика управления финансами / И.А. Бланк. – К. : МП «ИТЕМлтд», СП «АДЕФ–Украина», – 1996. – 345 с.
3. Бузько И.Р. Стратегический потенциал и формирование приоритетов в развитии предприятий : [монографія] / И.Р. Бузько, И.Е. Дмитренко, О.А. Сущенко. – Алчевск : Изд–во ДГМИ, 2002. – 216 с.
4. Забродский В.А. «Оценка и диагностика финансового состояния предприятия» / В.А. Забродский, Н.А. Кизим. – Х. : ИНЖЭК, 2003. – 121 с.
5. Кизим Н.А. Оценка и финансовый анализ деятельности предприятия» / Н.А. Кизим, Лю Ли. – Харьков : Бизнес Информ, 2000. – 92 с.
6. Клебанова Т.С. Оценка финансовой конкурентоспособности предприятий на основе использования панельных данных / Т.С. Клебанова, Л.С. Гур'янова, Е.А. Сергиенко // Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики : [монографія]. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – С. 193–213.
7. Клебанова Т.С. Модели выбора финансовых инноваций предприятия / Т.С. Клебанова, Л.С. Гур'янова, А.Н. Беседовский, Е.А. Сергиенко // Сучасні та перспективні методи і моделі управління в економіці : [монографія] : у 2 ч. / за ред. д.е.н, проф. А.О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – Ч. 1. – С. 152–166.
8. Крикавський Є.В. Сучасні акценти у формуванні конкурентоспроможності підприємств : [текст] // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. Екон. науки.– 2010.– № 3.– С. 54–57.
9. Лук'яненко І.Г. Сучасні економетричні методи у фінансах : [навчальний посібник] / І.Г. Лук'яненко, Ю.О. Городніченко. – К. : Літера ЛТД, 2002. – 352 с.
10. Магнус Я.Р. Эконометрика / Я.Р. Магнус, П.К. Катышев, А.А. Пересецкий. – М. : Дело, 2007. – 504 с.
11. Мазилкина Е.И. Управление конкурентоспособностью : [учебное пособие] / Е.И. Мазилкина, Г.Г. Паничкина. – 2-е изд., – М. : Омега–Л, 2008. – 325 с.
12. Пономаренко В.С. Стратегічне управління організаційними перетвореннями на промислових підприємствах: [наукове видання] / За заг. ред. д.е.н., проф. В.С. Пономаренка, д.е.н., доц. О.М. Ястремської]. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2005. – 452 с.
13. Сергієнко О.А. Просторово-динамічна оцінка та аналіз індикаторів конкурентоспроможності підприємств / О.А. Сергієнко, М.С. Татар // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4. – С. 41–46.
14. Сошникова Л.А. Многомерный статистический анализ в экономике : [учебное пособие для вузов] / Л.А. Сошникова, В.Н. Тамашевич, Г. Уебе, и др.; под ред. проф. В.Н. Тамашевича. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 1999. – 598 с.
15. Тищенко А.Н. Механизм формирования стратегии развития машиностроительных предприятий / А.Н. Тищенко, Е.В. Ревенко // Бизнес Информ. – 2006. – № 3. – С. 41–49.

УДК 336.71

Давидкова Н.М.
аспірант
Класичного приватного університету

КОНЦЕПЦІЯ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання регулювання ринку банківських послуг за допомогою економічних інструментів. Автором запропоновано концепцію регулювання ринку банківських послуг, яка представлена у вигляді поетапної процедури, та дозволяє не тільки оцінити ефективність складових механізму регулювання ринку банківських послуг, але й чітко ідентифікувати тип дії інструментів податкової політики країни на ринок банківських послуг.

Ключові слова: ринок банківських послуг, податкова політика, інструменти регулювання, механізм, оподаткування, ефективність, концепція.

Давыдкова Н.М. КОНЦЕПЦИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА БАНКОВСКИХ УСЛУГ В УКРАИНЕ
В статье рассмотрены вопросы регулирования рынка банковских услуг с помощью экономических инструментов. Автором предложена концепция регулирования рынка банковских услуг, которая представлена в виде поэтапной процедуры, которая позволяет не только оценить эффективность составляющих механизма регулирования рынка банковских услуг, но и четко идентифицировать тип действия инструментов налоговой политики страны на рынок банковских услуг.

Ключевые слова: рынок банковских услуг, налоговая политика, инструменты регулирования, механизм, налогообложения, эффективность, концепция.

Davydkova N.M. REGULATORY APPROACH BANKING MARKET UKRAINE
The article deals with the regulation of the banking market through economic instruments. The author proposed the concept of regulation of the banking market, which is presented as a staged procedure and allows not only to evaluate the effectiveness of the components of the mechanism of regulation of the banking market, but also clearly identify the type of the instrument of tax policy for the country's banking market.

Keywords: banking market, tax policy, regulatory instruments, machinery, tax efficiency concept.

Актуальність теми дослідження. Важливість державного регулювання ринку банківських послуг, перш за все, обумовлена необхідністю забезпечення єдності ринку, нагляду за функціонуванням фінансових установ і захисту прав споживачів банківських послуг. Однак незважаючи на присутність в процесі регулювання ринку банківських послуг одного регулюючого суб'єкту, регуляторні механізми впливу на ринок банківських послуг за умов трансформації світової економіки є складними та включають інструменти податкової політики. Особливо за умов, коли держава постає перед складним завданням пошуку оптимального варіанту забезпечення безпеки і стабільності з одного боку, та необхідністю економічного зростання і ринкової ефективності – з іншого, постає важливе питання пошуку найбільш ефективного інструменту регулювання ринку банківських послуг, який буде стимулювати розвиток ринку банківських послуг та забезпечувати позитивний ефект для економічної системи в цілому.

Постановка задачі. Питання щодо механізму державного регулювання ринку банківських послуг широко висвітлено в українській та закордонній літературі. Зокрема, проблеми вдосконалення механізмів державного регулювання в банківській діяльності розглянуто в роботах таких зарубіжних вчених, як Ф. Мішкін, Дж. Сінкі, В. Усоскін, М. Ямпольський та ін. Також значне місце в розробці цієї проблематики займають праці відомих українських економістів, до яких належать В. Вдовін, А. Гальчинський, О. Дзюблюк, О. Костюк, А. Мороз, К. Раєвський, В. Стельмахта ін

В свою чергу проблемам впливу оподаткування на ефективність банківської діяльності та ефективного застосування податкового менеджменту в банку присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як Н. Євченко, Н. Реверчук, І. Сало, О. Сербина, О. Тищенко, В. Орлова, В. Ходєєва, Г. Шунькіна. Незважаючи на велику кількість публікацій, в наукових роботах вищезазначених вчених не приділяється увага забезпечення процесу регулювання ринку банківських послуг за допомогою податкових методів впливу.

Метою даного дослідження є обґрунтування концепції регулювання ринку банківських послуг у вигляді поетапної процедури, враховуючи використання податкових методів впливу в процесі регулювання ринку банківських послуг.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система регулювання ринку банківських послуг була сформована протягом 1991-2002 рр. Зусиллями держави та основних учасників ринку банківських послуг була створена правова база для здійснення діяльності комерційних банків та її регулювання. Чинне українське законодавство встановлює основним регулюючим органом Національний банк України.

Згідно ст. 55 Закону України «Про Національний банк України» головна мета банківського регулювання визначається як безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників та кредиторів [4].

В свою чергу у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» подано більш розширений перелік функцій державного регулювання ринку фінансових послуг, до складу яких, зокрема, входить ринок банківських послуг [3; 5]:

– проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг;

– захист інтересів споживачів фінансових послуг;

– створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг;

– створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг з урахуванням інтересів суспільства;

– забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учасників;

– додержання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства;

– запобігання монополії та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринках фінансових послуг;

– контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг;

– сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг.

Таким чином, поняття «державне регулювання ринку банківських послуг» як складове поняття «державного регулювання ринку фінансових послуг» можливо визначити наступним чином: державне регулювання ринку банківських послуг є комплексом заходів щодо регулювання та нагляду за ринками банківських послуг з метою захисту інтересів споживачів та запобігання кризових явищ.

Однак, за своєю сутністю банк як елемент економічної системи є комерційним суб'єктом господарської діяльності, головною метою якого у ринковому середовищі є максимізація отримуваного прибутку, а тому на банківські установи - учасники ринку банківських послуг впливають звичайні (неспеціалізовані) закони держави, зокрема податкове законодавство.

Переважна більшість науковців, досліджуючи питання регулювання ринку банківських послуг, взагалі не розглядає можливість застосування податкових інструментів, акцентуючи увагу на грошово-кредитних та пруденційних інструментів регулюванні [7; 8].

Інша група науковців при дослідженні механізмів застосування податкового регулювання до ринку банківських послуг розглядає зазначене питання тільки у макроекономічному аспекті, тобто приймає до уваги заходи, що стосуються банківської системи в цілому [2; 6]. Однак беручи до уваги, що ринок банківських послуг є сукупністю банківських установ такий підхід є помилковим, через те, що об'єктами податкового регулювання можуть виступати також і конкретні банки.

Таким чином, при дослідженні сучасних інструментів регулювання ринку банківських послуг неможливо виключати з розгляду інструменти податкового регулювання, при цьому необхідно брати до уваги, що регулюючий вплив податкових інструментів здійснюється як на макроекономічному рівні, так і рівні окремого суб'єкту ринку банківських послуг.

Окрім цього, необхідно враховувати подвійну роль Національного банку у питанні регулювання ринку банківських послуг інструментами податкового регулювання .З одного боку, забезпечення реалізації фіскальної ролі держави в окремих її аспектах належить до сфери компетенції Національного банку України, однак, з іншого – безпосередньо Національний банк України виступає податковим агентом та платником податків.

Застосування інструментів податкової політики для регулювання ринку банківських послуг не є популярним в українських реаліях. Але, такі фактори як значне погіршення фінансового стану банків протягом останнього року, зменшення податкових надходжень від банківської діяльності до державного бюджету, зниження доходності банківської системи зумовлюють необхідність використання податкових методів у системі регулювання ринку банківських послуг. Поширення застосування інструментів податкової політики для регулювання ринку банківських послуг дозволить визначити обґрунтований і стабільний рівень оподаткування який не завдасть шкоди економіці та сприятиме стабільності ринку банківських послуг.

Запропонована автором концепція регулювання ринку банківських послуг враховує вплив всіх регуляторних механізмів на зазначений ринок, та вирішує завдання пошуку ефективного інструменту регулювання ринку банківських послуг, який буде не тільки забезпечувати безпеку та фінансову стабільність банківської системи, але створювати позитивний ефект для економічної системи в цілому за рахунок використання податкових інструментів регулювання ринку банківських послуг (рис. 1).

На першому етапі Концепції необхідно дослідити стан регулювання ринку банківських послуг в Україні. Так, зокрема, необхідно визначити сучасний стан та структуру, особливості впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на розвиток та регулювання ринку банківських послуг, дослідити вплив сучасного податкового законодавства на регулювання ринку

Рис. 1. Концепція регулювання ринку банківських послуг

Джерело: розроблено автором самостійно

банківських послуг та економіку в цілому. Метою проведення даного етапу є виявлення проблем, можливостей та обмежень, які виникають при регулюванні діяльності суб'єктів ринку банківських послуг.

В процесі реалізації зазначеного етапу, автором було визначено, що окрім традиційних загальних заходів податкової політики, що можуть застосовуватися державою з метою регулювання ринку банківських послуг, існують окремі інструменти державної податкової політики, які здатні впливати виключно на ринок банківських послуг. Також, в умовах глобалізації економічних відносин регулювання та діяльність ринку банківських послуг знаходиться не тільки під постійним контролем держави, а й під впливом та контролем міжнародних структур внаслідок посилення взаємозалежностей національних банківських систем. Як наслідок, значний вплив на регулювання ринку банківських послуг створює не тільки держава, але й різноманітні міжнародні організації, зокрема, комітет з питань платіжних та розрахункових систем (CPSS), група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та інші.

Реалізація другого етапу Концепції направлена на пошук найефективніших методів впливу на розвиток ринку банківських послуг та забезпечення його розвиток саме в тому напрямі, який буде повною мірою відповідати вимогам та можливостям державного розвитку України. Для цього в рамках другого етапу концепції необхідно визначити сутність, інструменти та цілі держави для складових механізму державного регулювання ринку банківських послуг (рис. 2).

Рис. 2. Складові механізму державного регулювання ринку банківських послуг

Джерело: розроблено автором самостійно

Після цього за допомогою Системи регулювання ринку банківських послуг, яка заснована на методах рефлексивного управління, визначаються Альтернативи регулювання ринку банківських послуг та розраховується їх ефективність. В рамках другого етапу

Рис. 3. Система оцінювання якості впливу на розвиток ринку регулювання банківських послуг інструментами податкової політики

Джерело: розроблено автором самостійно

автором було визначено, що найефективнішою Альтернативою є регулювання ринку банківських послуг за допомогою інструментів податкової політики.

На третьому етапі Концепції регулювання ринку банківських послуг необхідно провести аналіз закордонного досвіду застосування інструментів податкової політики до регулювання ринку банківських послуг та визначити чи можливо їх застосовувати до економічних реалій України.

Наступним кроком на третьому етапі Концепції є оцінювання якості впливу на регулювання ринку банківських послуг інструментів податкової політики. Якість впливу на регулювання є складним поняттям і, як правило, оцінку такої якості можна охарактеризувати лише комплексним інтегральним показником, що складається із множини показників. Для цього було розроблено систему оцінювання якості впливу на розвиток ринку регулювання банківських послуг інструментами податкової політики, яка дозволяє отримати комплексну оцінку якості впливу податкового регулювання на ринок банківських послуг та економіку в цілому (рис. 3).

Система оцінювання якості впливу на розвиток ринку регулювання банківських послуг інструментами податкової політики включає розрахунок часткових та інтегральних показників оцінювання рівня розвитку ринку банківських послуг, активності ринку банківських послуг, податкового навантаження на ринок банківських послуг, економічного ефекту для країни від розвитку рівня банківських послуг. На основі отриманих значень визначаються рівні ефективності та активності застосування інструментів податкової політики до регулювання ринку банківських послуг, в результаті отримуємо оцінку якості впливу податкового регулювання на ринок банківських послуг та економіку в цілому.

Запропонований підхід дозволяє чітко ідентифікувати тип дії інструментів податкової політики країни на ринок банківських послуг, визначити основні напрями коригування діяльності органів податкового управління та обґрунтувати кількісні цільові параметри їх функціонування, що забезпечують стимулювання розвитку ринку.

Останнім кроком, який завершує третій етап Концепції, є розробка комплексної стратегії удосконалення впливу податкової політики на регулювання ринку бан-

ківських послуг України, яка буде враховувати отримані оцінки якості впливу інструментів податкової політики країни на розвиток ринку банківських послуг.

Висновки. Ринок банківських послуг є специфічним ринком, державне регулювання такого ринку в сучасних умовах повинно не тільки містити традиційні елементи регламентного регулювання Національним банком України, але й застосовувати високоефективні інструменти податкової політики. Запропонована концепція регулювання ринку банківських послуг дозволяє не тільки оцінити ефективність складових механізму регулювання ринку банківських послуг, але й чітко ідентифікувати тип дії інструментів податкової політики країни на ринок банківських послуг, визначити основні напрями коригування діяльності органів податкового управління та обґрунтувати кількісні цільові параметри їх функціонування, що забезпечують стимулювання розвитку ринку. На основі отриманих результатів в межах концепції запропонованої автором розробляється комплексна стратегія удосконалення впливу податкової політики на регулювання ринку банківських послуг України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гражевська Н.І. Еволюція регуляторних механізмів розвитку ринку банківських послуг в трансформаційній економіці / Н.І. Гражевська, В.І. Трохименко // Вісник ДНУ. Серія Економіка. – 2010. – Вип. 4 (1). – Т. 18. – С. 43-51.
2. Дзюба О. В. Податкове регулювання банківської діяльності в Україні та визначення його пріоритетних функцій / О.В. Дзюба // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди (Фінанси, грошовий обіг, кредит). – 2011. – №17/1. – С. 78-81.
3. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс]: затверджена постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368. – Режим доступу : http://www.zakon.rada.gov.ua
4. Про Національний банк України : закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29 (23.07.99). – Ст. 238.
5. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 року // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
6. Реверчук Н.Й. Зарубіжний досвід податкового регулювання бан- ківської діяльності та його застосування в Україні / Н.Й. Реверчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008, вип. 18.5. – С. 221-225.
7. Румянцева Е.В. Соотношение понятий «государственное регулирование банковской деятельности» и «банковское регулирование» [Электронный ресурс] / Е.В. Румянцева. – Режим доступа: http://www.journalnio.com/
8. Тарасова О.В. Державний механізм регулювання банківської діяльності в період кризи / О.В. Тарасова // Інноваційна економіка. – 2012. – №8. – С. 251-255.
9. Унинець-Ходаківська В.П. Роль державного регулювання на ринку фінансових послуг / В.П. Унинець-Ходаківська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 238-248.

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 7

Частина 4

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н.М. Ковальчук*

Формат 64x90/8. Гарнітура SchoolBook.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 23,48. Замов. № 15/14. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.